

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

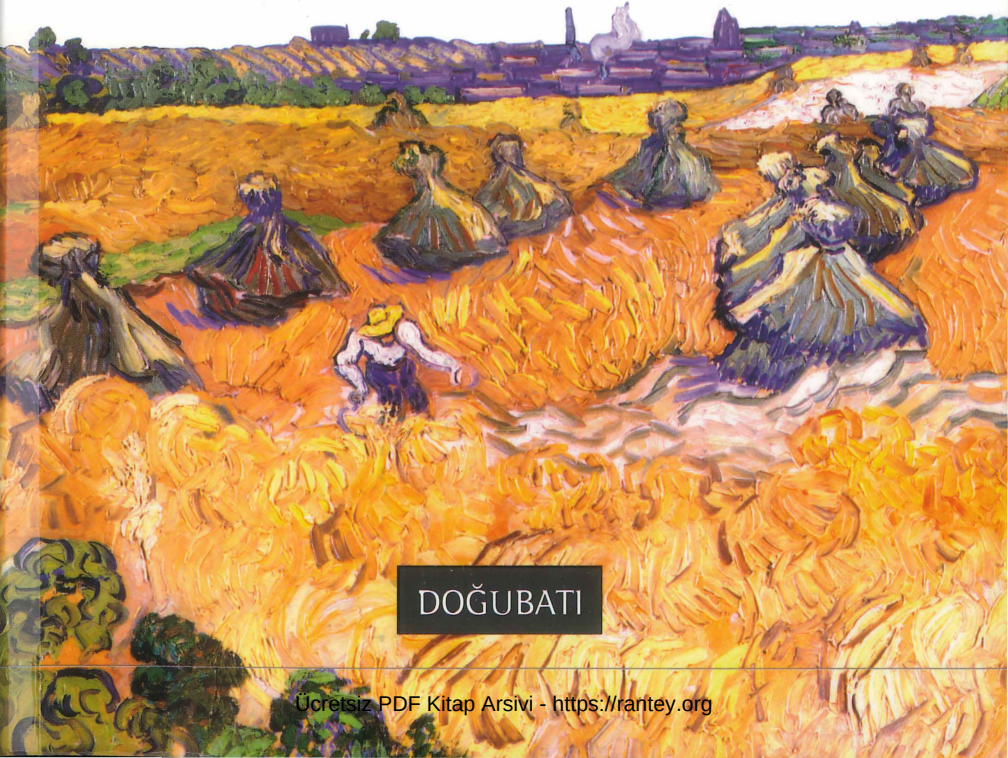
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İlker Özdemir

KİŞİSEL GELİŞİM

Neoliberal İletişim ve
İnsan Anlayışı

DOĞUBATI

ILKER ÖZDEMİR

KİŞİSEL GELİŞİM
NEOLİBERAL İLETİŞİM VE İNSAN ANLAYIŞI

DOĞUBATİ

Neoliberalizm olarak adlandırılan süreçte kapitalizmin en temeldeki mantığının rekabet ve girişimcilik değerleri üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Bu anlayışın öne çıkardığı girişimci öznenen beklenen azami performans ile diğer insanlarla rekabet ederek başarılı ve mutlu olmaya çalışmasıdır. Neoliberal anlayış insanları birer ekonomik kaynağa indirgemekte ve insanların “doğru iletişim” teknikleriyle kendi kendilerini denetlemelerini talep etmektedir. Burada kendinde bir amaç olan insan yerine rekabetin aracı ve performansın taşıyıcısı bir insan anlayışı öne çıkmaktadır.

Kişisel gelişim kitapları yaratılmak istenen sözde “cesur” ve “başarılı” öznelerden ayrı düşünülemez. Bu türün yazarları tam da burada neoliberal insan ve toplum anlayışının sözcüleri olarak devreye girmektedir. Bireysel sorumluluk vurgularıyla birlikte insanların yaşadığı bütün olumsuzlukları bireysel başarısızlıklar olarak tanımlamaktadırlar. Kişisel gelişim kitaplarını inceleyen bu kitap günümüzün egemen sisteminin insanların davranışlarını ve duygularını nasıl şekillendirmeye ve denetim altına almaya çalıştığını ortaya koyan bir incelemedir. Yazar, politikadan ve her tür ortaklık fikrinden tutkulu bir nefretle söz eden kişisel gelişim yazarlarının neoliberal zihniyetin ve onun inşa etmeye çalıştığı insan ve iletişim anlayışının sözcülüğünü üstlenmiş olduklarını göstermektedir.

ISBN: 978-625-8123-27-2

9 786258 123272
İ L E T İ Ş İ M

İlker Özdemir
Kişisel Gelişim

İlker Özdemir

Kişisel Gelişim

Neoliberal İletişim ve
İnsan Anlayışı

DOĞUBATI

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

Yayına Hazırlayanlar

Taşkın Takış
Ufuk Coşkun

Kapak Tasarımı

Harun Ak

Baskı

Tarcan Matbaacılık
Ekim 2022

Doğu Batı Yayınları

Kültür Mah. Becerikli Sok.
No: 20/5 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 425 68 64 - 425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-625-8123-27-2 / Sertifika No: 48847

Doğu Batı Yayınları-371 İletişim-1

İlker Özdemir

1964 yılında Artvin’de doğan yazar 1988 yılında ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun oldu. 1988-2003 yılları arasında bankacı olarak çalışmıştır. Bu dönemde Yüksek Lisansını ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı’nda 1996 yılında tamamladı. Doktorasını ise Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-TV-Sinema Ana Bilim Dalı’nda 2007 yılında bitiren İlker Özdemir, 2004-2013 yılları arasında Ankara Üniversitesi, Beypazarı Meslek Yüksek Okulu’nda öğretim görevlisi olarak bulundu. Halen Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Yüksek lisans tezinde popüler kültürün siyasal rolünü incelemiştir, doktora tezinde ise kişisel gelişim kitapları ve seminerlerinin iletişim anlayışının eleştirel bir değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca *Saygı* (Ezgi Kitabevi Yayınları, 2016), *Siyasal İletişim* (Siyasal Kitabevi Yayınları, 2021) ve *Kültürlerarası İletişim* (Siyasal Kitabevi Yayınları, 2022) başlıklı derleme kitapların editörlüğünü üstlenmiştir. Yazarın *Siyasal İletişim Etiği* (Ezgi Kitabevi Yayınları, 2016) başlıklı bir kitabı da bulunmaktadır. Siyasal düşünceler tarihi, siyasi tarih, siyasal iletişim, kültürlerarası iletişim, popüler kültür ve etik başlıca ilgi alanları arasındadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş	15
İletişim: Dün-Bugün	23
Modernlik Öncesi Dönem	26
Moderniteye Geçiş	28
Bilginin Ticarileşmesi ve Başvuru Kitapları.....	33
Bilgelik Edebiyatı ve Kişisel Gelişim.....	35
Modernliğin Krizleri, Sosyal Refah Devleti ve İnsan İlişkileri Okulu.....	40
Yeni Sosyal Hareketler ve Yeni Liberalizm	44
Bilgi ve İletişim Toplumu Söylencesi.....	49
(Yeni) Eğitim ve Kişisel Gelişim	55
Yeni Üretim/Yönetim Düşüncesinde İletişimin Yeri.....	60
Radikal Kapitalizm Çağı	62
Modernite, Aydınlanma ve Araçsal Akıl Eleştirisi.....	68
Modernlik/Modernite	69
Aydınlanma, Araçsal Akıl Eleştirisi ve İletişimsel Eylem	71
Modernite-Postmodernite.....	78
Türkiye’de Kişisel Gelişim Yazını ve İletişim	95
Türkiye’de Yeni Üretim Organizasyonlarına Geçiş	102
Kişisel Gelişim Kitapları ve Kurslarının Öncüleri	108

Kişisel Gelişim Kitaplarının İletişim Anlayışı	113
Kişisel Gelişim Kitaplarının İletişim Anlayışını	
Değerlendirme Kriterleri	118
Her Derde Deva İletişim:	
İletişimin Rolü/İşlevi/Misyonu Hakkındaki Düşünceler	123
Başarı için Tek Yol İletişim: İletişim Becerileri/ni Geliştirme	127
Kişisel Gelişim Kitaplarının Değerlendirmesi	133
Özgürlükçülük ve Özerk Birey	134
Kişisel Gelişim Kitaplarının Olumlamacı Tutumu	145
İletişim Aracılığıyla Denetim	162
Eşitlikçilik, Katılımcılık ve Demokrasi	178
Kültürel Sermaye, Sosyal Sermaye ve Habitus	191
Yeni Bir Zorbalık Biçimi Olarak Katılım ya da	
Katılım Yanılsaması	204
Demokratik Yönetim ya da Demokratik Yönelim.....	209
İnsan Odaklılık mı, İş Odaklılık mı?	212
No Way Out: Başarıya ve Mutluluğa Erişmek için	
İletişim Becerilerinizi Geliştirin	226
Kişisel Gelişim: Yeni ve Nitelikli Bir Öğreti	237
Bilgelerin Kişisel Deneyimleri ve Meşhurların Son Sözleri.....	241
Değişim ve Yenilik: Nereye?	259
Akademik ve Meslekî Eğitime Karşı Hayat Okulu	261
Açıklık, İçtenlik ve Şeffaflıktan Yana Olmak	291
İçten Olmak mı, İçten Görünmek mi?	315
İçsel Keşifler, Eve Dönüş ve	
Bir Zorbalık Biçimi Olarak Samimiyet	320
İmaj Takıntısı ile İnsanın Kendisine Uyguladığı Baskı ve Zulüm....	325
Efsane Geri Dönüyor	331
Kişisel Gelişimin Üç Boyutu ya da Üç Boyutlu Kişisel Gelişim	352
Sonuçlar.....Ücretsiz PDF Kitap Arşivi--- https://rantey.org	356

Hal-i Pür Melâlimiz Hakkında Genel Bir Değerlendirme.....	368
Erdem Olarak Servet ve Güç Sahibi Olmak ve	
Suç Olarak Başarısızlık ve Yoksulluk.....	380
İronik İnsanın Ortaya Çıkışı	386
Sağ Kalma Hileleri, Hayatta Kalma Stratejileri ve	
Yaşama Alanlarının İşgali	392
İşgale ve Sömürgeleştirme Çabalarına Karşı Direniş:	
İletişimi Özgürleştirmek	397
Kaynakça	407
Dizin	419

ÖNSÖZ

Hem Türkiye’de hem de dünyada kişisel gelişim söylemine ilişkin eleştirel çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Oysa çok satanlar arasında en başta yer alan kişisel gelişim kitapları milyonlarca insanı etkilemektedir. Ayrıca eğitim çalışmaları, kurs ve seminerler yoluyla bir kişisel gelişim endüstrisi oluşmuş, kişisel gelişim kitaplarının söylemleri resmî eğitim kurumlarına girmiştir. Dolayısıyla bunların basite alınması ve üzerine söz söylemekten kaçınmak yerine kişisel gelişim kitaplarının önemsenmesi ve derinlikli araştırmalara konu edilmesi gerekir. Çünkü, bu tür kitapların satış rakamlarına bakıldığında, çok sayıda insanın bunları fazlasıyla önemseydiği ve bunlara can simidi gibi sarıldığı görülmektedir. Bu durum insanların kılavuz saydıkları böyle kitaplara ihtiyaç duyduğunu ve kendilerinde gördükleri birtakım eksiklikleri bunlar aracılığıyla doldurmaya çalıştıklarını gözler önüne sermektedir.

Ayrıca, bizler kişisel gelişim kitaplarına ilgi duymasak da bu alandaki uzmanlar veya yazarlar hepimize sarmış durumdalar; bizlere başarılı ve mutlu olmanın yollarını öğretmeyi de kendilerine düstur edinmektedirler. Söz konusu alanın yazarları okurlarından hayata atılmalarını, küresel işgücüne katılmala-

rını ve içlerinde henüz keşfedilmemiş büyük potansiyeli harekete geçirerek bu güce en üst düzeyde katkıda bulunmalarını istemektedirler. Bunun için *değişimin öncüleri* olan kişisel gelişim yazarları durdurak bilmeden çalışmakta, kitaplar yazmakta, konferanslar vermekte, işyerlerinde ve kamu kurumlarında düzenlenen eğitim çalışmalarında eğiticilik yapmaktadırlar. Bunlarla yetinmeyip, üniversitelerden sonra, öğretilerini ilköğretim müfredatına da sokmayı başararak, “ağaç yaş iken eğilir” şiarından hareketle, sadece bizim değil, çocuklarımızın kişisel gelişimiyle de yakından ilgilenmektedirler.

Bu kitap, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı’nda 2007 yılında kabul edilen “İletişimin Stratejikleştirilmesi: Kılavuz Kitaplar, Kişisel Gelişim Kursları ve İletişim Eğitimi Seminerlerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi” başlıklı tezin kişisel gelişim kitaplarıyla ilgili bölümünden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Kurs ve seminerlerin de dâhil edilmesi ikinci bir cildi gerektirdiğinden kişisel gelişim kursları ve iletişim eğitimi seminerlerinin değerlendirilmesi elinizdeki kitabın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu kitap tez çalışmasından hareketle yeniden gözden geçirilerek oluşturulan bir çalışmadır.

Bu kitabın, özel sektörde memur olarak başladığı ve orta kademe yönetici olana kadar sürdürmüş olduğu 14 yıllık çalışma hayatında 1994 ve 2001 krizleri ile birlikte toplam kalite yönetimine geçiş gibi süreçleri fiilen yaşamış ve çalışma hayatında kişisel gelişimin iletişim anlayışını katıldığı kurs ve seminerler yoluyla doğrudan deneyimlemiş biri tarafından yazılmış olduğunu ayrıca belirtmem gerekir. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarıyla ilgili değerlendirmelerim sadece metin analiziyle sınırlı değil, aynı zamanda iş deneyiminden edindiğim bilgileri de içermektedir. Çalışanların iletişim ve yönetim becerilerini geliştirmeyi amaçlayan kurslara bir kursiyer olarak katılmış olan bu satırların yazarı, tez çalışması kapsamında iletişim seminerleri ve kurslarını katımlı gözlem yoluyla incelemiş ve

daha sonra dâhil olduğu akademik hayat içinde iletişim becerilerini geliştirmeyi amaçlayan meslekî ve hizmet-içi eğitim çalışmalarında da bir öğretici olarak yer almış, deyim yerindeyse, bu alanın tozunu yutmuş biridir.

“Güneş altında bize kendini öptüren neyse, gece onun kimlerle buluştuğunu” araştırmayı şiar edinen hocamız Ünsal Oskay’ı sevgi ve saygıyla anıyorum. Vaktinden çok önce aramızdan ayrılmış Muharrem Tünay ve Erol Mutlu’yu, sadece benim değil kendileriyle tanışma ayrıcalığına erişmiş olan bütün öğrencileri üzerindeki emekleri ve katkıları nedeniyle, hepsi adına saygıyla anıyorum. Yüksek lisans tez danışmanlığımı yapmış olması benim için büyük bir onur olan değerli hocam A. Raşit Kaya, ilgisi ve desteğiyle birlikte çalışmayı bir zevk haline getiren doktora tez danışmanım Dilek Beybin Kejanlıoğlu ile birlikte, “düzen koruma akli” başta olmak üzere bana birçok şey öğretmiş bulunan Eser Köker’i sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Ayrıca bu kitabı, Gezi Direnişi sırasında bir yandan üniversiteye hazırlanırken, öte yandan sokaklarda ellerinden alınmaya çalışılan özgürlükleri için mücadele eden ve kararlı duruşlarıyla bize bütün ezberlerimizi gözden geçirten, yeniden mücadele azmi ve yaşama sevinci aşılayan yıkanmak istemeyen bütün çocuklara adıyorum. Bu kitabı modern değerlerin yaşatılması ve aydınlanmanın geniş ufuklu tahayyülünün yeniden canlandırılması için mücadele edilmesi gerektiğini düşünen ve bunun içinde kendini konumlandıran bir yurttaşın-öznenin-insanın yazdığı satırlar olarak okumak, bu çalışmayla gözler önüne serilmeye çalışılan şeyleri anlamak açısından özel bir önem taşımaktadır.

GİRİŞ

1980’li yılların sonundan itibaren yayımlanan kitaplar içerisinde iş yaşamına ve kişisel gelişime ilişkin rehber niteliğindeki kitapların sayısı artmış; kitabevlerinde bu kitaplara ayrı bir bölüm açılmasıyla birlikte kişisel gelişim ayrı bir kategori olarak kavramlaştırılmaya ve zihinlerimizde yer etmeye başlamıştır. Her biri olumlayıcı/iyimser bir dille kaleme alınan iletişim tavsiyesi niteliğindeki bu kitaplar, toplam satış hacimleri göz önünde alındığında en fazla satılan kitap grubu olarak öne çıkmaktadır. Kitapların yanısıra web siteleri, cd’ler, workshoplar, seminerler, kurs ve konferanslar vb. de eklenince artık bir kişisel gelişim sektöründen rahatlıkla söz edebiliriz. Ayrıca 1980’li yılların ortasından itibaren kurulan eğitim ve danışmanlık şirketleri aracılığıyla “çalışanların eğitimine önem veren” ve bu yolla çağı yakalamak isteyen işletmeler için eğitim programları düzenlenmeye başlanmış ve bu kuruluşlar giderek önem kazanan bir sektör oluşturmuştur. Uluslararası kuruluşlar ve devlet tarafından da bilgi toplumuna ve kalite hedefine ulaşmak amacıyla yoğun destek gören ve teşvik edilen bu programlar, kamu

ve özel sektör yönetiminde daha demokratik bir işleyişi esas alan ciddi bir dönüşüm olarak sunulmaktadır.

Kişisel ve örgütsel iletişim biçimlerini popülerleştiren dinamikleri niteleyen kavramlar da 1980'li yıllardan beri çağımız toplumunu tanımlayan 'bilgi/iletişim toplumu', 'bilgi çağı', 'bilişim', 'yönetişim', 'toplam kalite' vb. gibi insanı, teknolojiyi, bilgiyi ve etkileşimi vurgulayan kavramlardır. Kişinin yaşamını kolaylaştırma ve hedeflediği başarıya ulaşmak için yollar göstermede ayrıntılı reçeteler içeren kitaplar, kurslar ve seminerlerin odak noktası gündelik yaşantımız içinde kurduğumuz ilişkilerdir. Yayınların ve eğitim programlarının temsil ettiği anlayış, kurabilmeye işaret etmekte ve bu çerçevede olumlayıcı bir iletişim kavramı öne çıkarılmakta, bu tür kitap ve eğitim programlarında iletişim kavramına ve iletişimle ilgili olgulara merkezî bir yer verilmektedir. Bu kurslar, kitaplar ve programlar aracılığıyla belli bir biçimde konuştuğumuzda, iletişim kurduğumuzda verimliliği artıracığımız, günlük hayatımızda ve çalışma yaşamımızda başarılı ve mutlu olacağımız anlatılmaktadır. Her alanda etkisini gösteren ve üniversitelerde de çeşitli başlıklar altında ders olarak okutulmaya başlanan bu iletişim kavrayışını anlama ve ortaya koyabilme çabasının önemli olduğu aşikârdır. Belli bir dünya görüşüyle bağlantılı olarak belli bir iletişim kavrayışına karşılık gelen bu anlayış bir yönüyle eski, bir yönüyle de yenidir. Söz konusu iletişim anlayışına kaynaklık eden ana akım iletişim yaklaşımlarının iletişimi ikna-etki paradigmalarına indirgeyerek izleyici, dinleyici ya da okuyucuları nesneleştiren, onların birer özne olma olasılığını gözardı eden bir yaklaşıma sahip olduklarını biliyoruz. Bu yönleriyle eskinin devamı olduğunu öne sürebileceğimiz bugünkü iletişim kavrayışı öte yandan bilgiyi, karşılıklılığı ve insanı odağa aldığı iddiasıyla gündelik hayatımızın her alanına ve pratiğine nüfuz etme eğilimindedir. İletişim/bilgi toplumu idealleri ile "azgelişmişliğe karşı çağdaşlığın" eş anlamlısı olarak kullanılan bu iletişim kavrayışı geçmişin bütünlükçü anlatılarının yerine

farklılıklar üzerine yaptığı vurguyla öne çıkmakta ve kişilerarası iletişimi odağına almaktadır. İletişim iyi ilişkiler kurabilmek ve bu ilişkiler sonucunda toplumsal düzenin iyileşmesini sağlayan bir araç olarak görülmekte ve iletişimin insanları özgürleştirici bir misyona sahip olduğu kabul edilmektedir. Böylece giderek “iletişim”e artan bir önem verilmesi günümüzde karşı çıkılamaz bir düşünce haline gelmiştir (Mattelart, 2001: 67 ve 1994: 36).

Bu çalışmanın amacı, yalnızca böyle bir iletişim kavrayışını serimlemek değil, bu kavrayış aracılığıyla “iletişim”in anlamını da sorgulamaktır. Günümüzün çok satan kitaplarında yer alan iletişim kavrayışına dikkat çeken bu çalışmayla sadece son yıllarda sayıları gittikçe artan iletişim odaklı kitaplar incelenmekle kalınmamakta, iletişimin bütün insan ilişkilerindeki merkezî rolü bu kitaplar yoluyla sorunlaştırılmakta ve kendisine bir özgürleşim potansiyeli yüklenen “iletişim”in para ve iktidar ile kurduğu ilişki de bu çerçevede ele alınmaktadır. 40 yılı aşkın bir süredir bütün dünyada bir “paradigma değişikliği”nden söz edilmektedir. Bir değişim olarak sunulan bu süreç içerisinde birtakım kavramlar gözden düşerken, yeni kavramlar gündemimize yerleşmektedir. Gündelik hayatımızın her alanına sızma becerisi gösteren yeni liberal özelleştirme ideolojisi, kamu işletme ve kuruluşlarının anlayışları gereği verimli ve kârlı olamayacağından hareket etmekte, bunun temelinde insanların bireysel çıkar elde etme güdüsü olmadan verimli çalış(a)mayacağı önkabulü bulunmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde iş güvenliği ve sosyal güvenlik verimliliğinin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmüş, refah devletinin sosyal güvenlik politikalarından büyük ölçüde vazgeçen bir anlayış günümüzün toplumsal/kültürel iklimine egemen olmuştur. Günümüz ekonomik koşulları, küreselleşme kavramı altında, gelişmiş kapitalizmin sermaye birikimi önündeki engelleri dünya çapında ortadan kaldırma istemiyle belirlenmekte, bu istem, her ülkede piyasa mekanizması dışındaki tüm mekaniz-

maları saf dışı bırakmaktadır. Bu dönemin yükselen değerleri bireycilik ve kişisel girişimciliğin yüceltilmesi olurken, toplumsal sorunlardan, bu sorunların topluca çözümünden söz etmek tutuculukla eşanlamlı sayılmaktadır. Kapitalist serbest piyasa ekonomisi ve ideolojisinin insanların zihninde egemen olduğu ve sorunlara toplu çözümler öneren sosyal devlet anlayışının etkinliğini yitirdiği günümüzde, bununla koşutluk içinde insanlar arasındaki dayanışma, diyalog, uzlaşma, birlikte eyleme geçme ve ortak hareket etme, hak arama yönündeki çabalar da etkinliklerini yitirmektedir. Piyasa mekanizmasını mistifiye eden bu anlayış bireyi yüceltir gibi görünmekle birlikte, birey kimliğinin toplumla olan bağlarını gözardı etmesi nedeniyle bireyin toplumsal kimliğini önemsizleştirmektedir. Bu yeni ekonomik ve toplumsal koşullarda sermayenin emeğe bağımlılığını azaltan teknolojik gelişmeler nedeniyle rekabet ve dünya pazarıyla bütünleşme arayışı içindeki işletmeler kendi önceliklerinin öne alınacağı bir işletme dayanışması gerçekleştirmeye çaba harcamaktadırlar. Bu ortamda işgücünün işletmelere bağlılığı çeşitli yollarla artırılmaya çalışılmakta, itaati, uyumu ve işletme için daha çok çalışması sağlanmaktadır. Yeni yönetim tekniklerinin çok sayıda yönetici ve firma tarafından yoğun rekabet ortamında ayakta kalmanın ve işletmenin varlığını sürdürebilmenin en önemli ve vazgeçilmez yolları olarak öne çıkarılmakta ve işgücünü disipline etmeyi amaçlayan bu yönetim tekniklerinin öne çıkması ile birlikte işletmeler açısından olduğu kadar, işgörenler açısından da rekabet, başarı, ödül ilişkisi daha çok ön plana çıkmaktadır.

İşgörenlere bu artan rekabet içinde işini kaybetmemeleri, başarılı sayılmaları, vaat edilen ödüllere kavuşabilmeleri için kendilerine daha çok yatırım yapmaları, kendilerini geliştirmeleri ve bu gelişim içinde “iletişim becerileri”ne özel bir önem vermeleri ve kendilerini daha iyi sunmaları tavsiye edilmektedir. İşini kaybetmemek, terfi edebilmek ve daha iyi yaşama koşullarına kavuşabilmek için mesleki bilgilerinin yanında

çalışanların iletişim ve pazarlama bilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiği de zihinlere işlenmektedir. Bu pazarlamanın içine çalışanın kendini bir ürün olarak daha iyi sunması da dâhil edilmektedir. Çalışanların eğitim ve motivasyonunun sağlanması çabaları içinde iletişim olgusundan yararlanma düzeyinin giderek artmakta olduğunu ve değişik öğretilerin alt başlıklarında iletişim olgusunun büyük bir ağırlık kazandığını görüyoruz. Bu bağlamda kendisine ilerlemeyi sağlayıcı bir anahtar rolü uygun görülen “iletişim”, hem ilişkileri geliştirme, iyi ilişkiler kurabilme yönündeki çağrışımıyla hem de iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ilerlemeyi sağlayıcı bir motor güç olmasının kabul edilmesi anlamında işletmeler için vazgeçilmez öneme sahip bir kavram haline gelmiştir. İletişim teknolojisinin gelişimine dayanan iyimser yaklaşımlar iletişimin daha ileri bir toplumu ve daha özgür varoluşu simgeleyen bir oluşum olarak göstermektedirler. Bu yeni koşullarda iletişim becerilerinin geliştirilmesinin, başarı/kariyerin yanısıra gündelik yaşamda da mutlu ve huzurlu olabilmek için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu öne sürülmektedir.

Ticari işletmelerin kârlılığı/verimliliği artırıcı yönetim stratejilerini etkin kılma yönündeki çabaları kuruluş amaçlarının doğal bir sonucudur. Ancak, çalışanların işleyişe katılımını, daha verimli ve etkin işleyiş için kendisini bu işletmenin bir parçası olarak görmesini sağlamayı amaçlayan yeni anlayış ticari işletmelerin ötesine geçerek, özel yaşam da dâhil olmak üzere yaşamın her alanına yaygınlaştırılmak istenmektedir. Böylece kişisel gelişim kitaplarının temsil ettiği anlayışın iletişim kavrayışı, sadece çalışma hayatında değil, bütün günlük pratiklerimizde etkin kılınmaya çalışılmaktadır. Böylelikle şirket mantığı ve öğretisinin hem politik alan hem de özel alan üzerinde etkisini giderek artırdığını ve kendi mantığını bu alanlar üzerinde de egemen kılmaya başladığını görüyoruz. Bu yeni yönetim anlayışında öne çıkan kalite, liderlik, kişisel gelişim, bilgi/iletişim toplumu, bilişim, yönetişim vb. kavramlar

çerçevesinde “iletişim”e varolan sistemin daha etkin ve verimli bir biçimde işlemlerini sağlamak için aracı olma ve aradaki bağlantı kopukluklarını giderme görevi verilmektedir. İletişim olgusu burada ilişki yoğunluğuna dair çağrışımıyla olumlu bir unsur olarak sahneye davet edilirken, yönetsel bir mantık çerçevesinde ele alınmakta, başarı ve performansa odaklanan bu söylemin egemenliği altında insanlar hayatı da iş gibi yaşamaya yöneltilmektedir. Böyle bir mantık çerçevesinde söz söyleme, diyalog kurma gibi eylemlerimiz giderek sahiciliğini yitirirken; sevgi/mutluluk gibi kavramların da yaşamdan alacağımız hazza göre değil, başarıya/performansa göre değerlendirilmesinin önü açılmaktadır.

Bu çalışmada liberal ana akım iletişim çalışmalarının var olan sistem sürdürme yollarını araştıran mantığına karşı iletişim kavramını anlamının iletişim olgusunun tarihselliğini gözardı etmeden ve toplumsal bağintıları doğrultusunda ele alınmasıyla gerçekleştirilebileceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Çünkü toplumsal yaşamdan ve üretim ilişkilerinden bağımsız bir iletişim evreni yoktur. Toplumsal boyutu ve maddi temelleri gözardı ederek ele alınan bir bireysel beceri/yetenek/kapasite sorununa indirgenmiş, insanı bir başarı ve kazanç kaynağı olarak sunan bir iletişim kavrayışına karşı öne çıkarılmak istenen, kamusal alana ilişkin bağlarımızı kuran, diyalogu, müzakereyi vurgulayarak birbirimizi anlamamızı ve birarada yaşamamız için gerekli uzlaşmayı sağlayan, politik yanı ortadan kaldırılmamış bir iletişim kavrayışıdır. Bu çerçevede mevcut sistemin etkin bir işleyişe kavuşmasından yana bir biçimde, insanların sadece ekonomik fayda peşinde koştukları ve güç elde etmek için birbirleriyle mücadele ettikleri bir zeminde araçsallaştırılarak ikna stratejileri ve hedefe ulaşma araçlarına indirgenen bir iletişim kavrayışı eleştirilmekte; buna karşın, insanların anlaşmak üzere biraraya gelmesine işaret eden, insanları etkin toplumsal/politik özneler olarak kabul eden ve iletişimi bu bağımsız ve özgür bireylerin en temel insani

etkinliği olarak gören sahici bir anlama ve ortak eyleme pratiği olarak ortak iyiyi o toplumun üyelerinin özgür katılımları ile ortaya çıkarabilmenin koşullarını arayan bir iletişim ve toplum anlayışı savunulmaktadır. Söz konusu iletişim kavrayışı çerçevesinde toplumsal yaşamı yeniden üreten bu en temel insani pratiğimizin pazarın ihtiyaçları ve amaçları doğrultusunda araçsallaştırılarak bir yönetme ve güç kullanma bilgisine indirgenmesine karşı iletişimin insanların potansiyellerini özgürce geliştirebilmesine yönelik sahici bir bireyliği savunan bir duruş ortaya koyabilmek bu çalışmanın temel yönelimlerinden biridir. Bu ise kapitalizm ve modernite tartışmalarının temel ekseninde yer alan araçsal aklın eleştirisi ile bu araçsal aklı aşabilmek için yol ve yöntem arayışları içinde bulunan düşüncelerle yakından ilintilidir. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınan iletişim odaklı kişisel gelişim kitaplarının değerlendirilmesinde Jürgen Habermas'ın stratejik eylem/iletişimsel eylem ayırımı esas alınarak ve iletişimin işlevsellik ve verimlilik gibi sınırlamalara tâbi tutulup tutulmadığı göz önünde bulundurularak iletişime hangi ölçülerde ve hangi amaçların gerçekleşmesine yönelik izin ve önem verildiği saptanmaya çalışılmıştır. Öte yandan iletişimsel eylemin önkoşulu olan eşit ve özgür tartışma ortamının, sınırlandırılmamış katılım ve söz hakkı eşitliğinin, ele aldığımız metinlerde ne ölçüde yer aldığı incelenmiştir.

Burada en temel sorun, iletişimi merkeze alan bu yeni yaklaşımların araçsal akla dayalı bir rasyonaliteyi bize dayatmış mı olduğu, yoksa, iddia ettikleri gibi, daha insani ve demokratik bir çalışma yaşamı ve mahrem alan tasarımı mı sunmuş olduklarıdır. Bu çalışmanın temel varsayımlarından biri iletişimin verimlilik ve başarı gibi hedeflere endekslenmesinin bu kavramın birbirimizi anlama, etkileşim ve ortak eyleme etkinliği olarak sahici bir iletişimsel eylemliliğe yaptığı göndermeyi gözden ırak tutma çabası olduğudur. İletişim bir yandan verimliliği artırmak, öte yandan da toplumsal bütünleşmeyi sağlamak amaçlarına yönelik sistemin etkin biçimde işleyişi

ve sürdürülmesinden yana araçsal aklın egemenliğinde işe koşulmakta ve bu egemenliğin sürmesi iletişimsel etkinliğin yol açabileceği değişimleri bertaraf etmektedir. İletişim hem işyerlerinde verimlilik ve kârı artırmak hem de günlük hayatımızda başarı ve mutluluğu yakalamak için *stratejik bir araç* olarak konumlandırılmaktadır. İletişimi stratejik bir araç olarak kavramlaştıran bir anlayış kişisel amaçlara katkı sağlamayan ve verimliliğe odaklanmayan iletişimi gereksiz saymakta, iletişimi işlevsellik sınırlamasına tâbi tutmak suretiyle çarpıtmakta ve gündelik yaşam pratikleri içinde bu çarpıtılmış iletişimi yaygınlaştırmaktadır.

Söz konusu çerçevede, 1990'lı yıllarda Türkiye'de yayımlanan, iletişimi temel eksen olarak ele alan popüler kişisel gelişim kitapları incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmamızda konu edilen, kişisel gelişim eğitimlerinde görev alan deneyimli eğitimcilerin önerdikleri okuma listelerindeki çok satan kişisel gelişim kitapları içerisinde seçilen 20 kitaptan 10'u çeviriyken, diğer 10'u ise Türk yazarlara aittir. kişisel gelişim eğitimlerinde görev alan deneyimli eğitimcilerin önerdikleri listelerde de yer alan çok satan kişisel gelişim kitapları içerisinde seçilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde, önce eski çağlardan bugüne iletişimin anlamı üzerine tarihsel bir değerlendirme yapılmış, bunun ardından bugünkü yaygın iletişim kavrayışını ortaya çıkaran tarihsel dinamikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise incelenen kitaplardan edilen tüm bulgular bütünleştirilerek kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışıyla birlikte insan ve toplum anlayışı ortaya konulmuş ve değerlendirilmiştir. Elinizdeki çalışma, kişisel gelişim kitaplarından elde edilen bulguların, teorik tartışmalar ve tarihsel arka plan değerlendirmesi ile birleştirilerek, kişisel gelişim olgusunun iletişim ve insan anlayışının bir gelişmeye mi, gerilemeye mi işaret ettiği sorusuna cevap arandığı genel bir eleştirel değerlendirmeyle sonuçlanmaktadır.

İLETİŞİM: DÜN-BUGÜN

İletişim olgusu ve kavramı geniş bir kullanım alanına ve farklı anlamlandırma düzeylerine sahiptir. Bu bağlamda “bilgi ve düşüncelerin değiş tokuşunu ifade eden communication (iletişim) kavramı, Latince *commun* –halk/topluluk– ve *religare* türetildiği görülmektedir. Kavramın religion/religare köküne baktığımızda *biraraya getirmek* ve *commun* köküyle birleştirdiğinde *halkı/topluluğu biraraya getiren bir etkinlik türü* olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel olarak retorik ve diyalog kelimelerinin temsil ettiği iki farklı iletişim anlayışından söz edebiliriz. Bir yanda retorik kelimesinin temsil ettiği iletişimin tek yanlı ve bireysel bir süreç olarak tarif edildiği bildirim, otorite/emir ve monologun biçimlendirdiği ikna ve etkiye dayalı iletişim süreçlerini öne çıkaran bir yaklaşım bulunmaktadır. Öte yanda ise iletişimi ortak ve karşılıklı bir etkileşim süreci olarak tarif eden diyalektik, diyalog, etkileşim ve paylaşımın öne çıkarıldığı bir iletişim anlayışı söz konusudur. Retoriğe dayalı iletişim anlayışının öne çıkardığı ikna, ‘kanaat ve davranış değişikliği yaratmaya yönelik’ bilinçli bir iletişimsel etkinliktir, ancak iknaya dayalı etkinlik doğal değil amaçlı, düzenlenmiş

bir biçimdir. İkna etme, bir konuşmacı ve dinleyici(ler) arasında geçen iletişimsel bir davranış biçimi olarak, konuşmacının dinleyiciye belli bir şeyi yaptırmasını ya da yapmasını engellemeyi amaçlayan ve amacını zorlamayla değil, konuşma yoluyla dinleyicinin ruh durumunu, özellikle inanç ve duygularını etkileyerek gerçekleştirmeye çalıştığı bir etkinliktir. Böyle bir etkileme sonucunda dinleyici artık kendi istenciyle konuşmacının amaçladığı davranışta bulunabilir.

Sorgulanması gereken konu, iknaya yol açan iletişim sürecinin nasıl bir temel üzerine inşa edilmiş olduğudur. Eğer tarafların eşit ve sınırlanmamış/açık katılımına dayanan bir iletişim süreci içinde kişi(ler) ikna olmuş, böylece tarafların katılımına dayanan bir uzlaşa ortaya çıkmış ise bu iletişimsel biçimde oluşan bir ikna sürecine işaret eder. Ama sınırlamaların olduğu ve gerçek niyetlerin gizlenerek bir tarafın diğer tarafı ikna etmek ve böylece belli yönde düşünme ve davranmaya yöneltmek gibi bir amaçla oluşmuş, etkileşime ve uzlaşıya dayanmayan tek yanlı bir iletişimsel etkinlik var ise bu ikna çabasının aldatmaya yönelik olduğu açıktır. İkna olma, zorlama sonucu değil gönüllü olarak kabul edilmesiyle, ikna edici edim ise zorlamaya başvurmamasıyla ayrılır. Zorlama ya da baskı ise fikirlerin etkilenim sonucu gönüllü olarak kabul edilmesiyle değil, daha çok yerine getirmemenin yol açacağı sonuçlardan duyulan korkuyla durumun kontrol edilmesine işaret eder (Jamieson, 1996: 4). Günümüzde açık zorlama ve baskı yerine ikna edici etkinliklere önem verilmekte ve kalıcı tercih ve tutum değişiklikleri yaratılmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalar korkuya dayalı uyarıcılarla insanları yönlendirmenin etkilerinin kısa vadeli olduğunu, kalıcı tutum ve davranış değişikliğine yol açmadığını göstermektedir (Hovland, 1953: 83). Ancak, yaşanan güncel gelişmeler, açık ve görünür olmasa bile, insanları belli tutum ve davranışlara yönlendiren etkenler arasında sadece iknanın değil, değişik biçimleriyle (ceza, dışlanma, başarısızlık, işsiz kalma gibi) korkunun etkisinin de vazgeçilmez önemde

olduğunu göstermektedir. Bu tehdit ve korkuların örtük biçimde var oluşu, ikna edici iletişimi etik yönden tartışmalı hale getirmektedir.

İkna edici retorik yerine öne çıkarılan değer ise *diyalog* kavramıyla temsil edilmektedir. Diyalog fikri, karşılıklılık ilkesi ve etkileşime açıklığa vurgusuyla öne çıkan bir iletişimsel etkinlik tarzıdır. Diyalog sürecinde düşünceler ortaya konulur; bunlar karşılıklı olarak eleştirilir ve böylece herkesin kabul edeceği, üzerinde mutabık kalacağı bir sonuca varılmak istenir. Bah-tin'in işaret ettiği gibi (2001: 221-222), diyaloga önem veren anlayış, doğrunun verili olmadığına ve üzerinde mutabık kalınacak doğruların tek başına değil, birlikte aranması gerektiğine yaslanan *öznelerarası* bir anlayıştır. Bir kişinin konuşması, diğerine mesaj iletmesi ve diğerinin ise pasif bir mesaj algılayıcısı ve değerlendircisi oluşuna işaret eden monolog kavramının karşıtı olan diyalog kavramı, iki ya da daha fazla kişinin konuşması ve karşılıklılık ilkesi ışığında etkileşime açık bir biçimde iletişime girmesi anlamına gelmektedir. Diyalojik bir iletişim sürecinde esas olan eşit güçteki tarafların ve eşit katılım olanaklarının olduğu bir bağlam içinde iki veya daha fazla tarafın etkileşime girmesi sürecidir. Diyalog için iki temel önkoşul söz konusudur. Bağımsız bireyler ve bu bireylerin özgür iradeleri. Bu çerçevede araçsal akıl/eleştirel akıl ve stratejik eylem/iletişimsel eylem ayrımları *techne/theoria*, *dialog/monolog* kavramlarının devamı niteliğinde kavramlaştırmalardır. Bunun diğer cephesinde ise söz söyleme sanatı ile insanları etkilemeyi esas alan Eski Yunan *rhetor*larından, sözlü kültürün öykü anlatan bilgelerine, vaaz veren ve nutuk irat eden dinsel ve politik önderlerden günümüz kitle iletişim araçlarının masalsı anlatımına ve onunla koşut olarak kişisel gelişim yazınının ve kendilerine ruhani önder payesi veren konuşmacılarının retorik anlatılarına kadar uzanan bir devamlılık vardır. Bu çerçevede, hakikat ve özgürlük arayışı ile aldatma ve tahakküm çabaları arasındaki mücadelenin tarihin başlangıcından beri

sürdüğü söylenebilir. Özgürleşim çabalarının başarıya ulaşması tahakkümün dilinden özgürleşmeyi gerektirdiğinden, bu monolojik süreçlerin ve retorik anlatıların deşifre edilerek insanlar tarafından anlaşılması gerekir.

Kişisel gelişim yazınının söylemini irdeleyerek katkıda bulunmaya çalıştığımız temel amaçlardan biri bu deşifre çabasıdır. Çünkü, sadece söylenenler değil, tercih edilen iletişim biçimi de toplumsal özgürleşim mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sonuç olarak, tarih boyunca tahakküm kurma biçimleri ve özgürleşim çabaları arasında sürüp giden gerilimde bu kavram çiftlerinin iletişim kurma biçimlerimizi ve bunun toplumsal süreçlerle ilişkisini anlamak açısından önem taşıyan normatif kategorilerdir. Diyalojik süreçlerde esas olan dışlama süreçlerine ve işlevsellik sınırlamalarına tâbi tutmadan her düşünceye değer verme ve saygı gösterme ilkesi ışığı altında düşünce ve duyguların ifade edilmesi önündeki kısıtların ortadan kaldırıldığı bir iletişim kavrayışıdır. Diyaloğun tarafları arasında korunan saygı mesafesi ötekinin farklılığını kabullenmek, bu farklılığa saygı duymak ve onun kendini özgür iradesiyle ifade etmesine izin vermek ile şekillenir. Monologun baskın olduğu bir iletişim sürecinde bir taraf diğer tarafı veya tarafları nesnelendirdiğinden bir özne-nesne ilişkisi oluşurken, diyalogta ise öznelarası bir ilişki söz konusudur.

Modernlik Öncesi Dönem

Sözlü kültür döneminde egemen iletişimsel etkinlik türü etki-leme, ikna etme ve yönlendirmeye yönelik retorik iletişim tarzları olmuştur. Bir yazı sistemi olmadan düşüncüyü biriktirmenin ve analiz edebilmenin güçlüğü sözlü kültür döneminde basmakalıp/bütünleştirici düşünceleri/söyleyişleri öne çıkarmıştır. Sözlü iletişimsel edimler ister anlatı veya öykü gibi uzun, ister atasözlerindeki gibi kısa ve öz olsun, görkemli bir dili ve ortak bilgeliği sergileyişleriyle öne çıkmaktadır. Sonraki dönemlerde

bu kadim bilgelik anlayışı, risalelere, kitaplara ve bilgelik edebiyatına (wisdom literature) dönüşmüştür. Sözlü toplumların geleneğini oluşturan ritüelleşmiş sözlere dayanan bilgelik, toprağa dayalı bu toplumun gelenekler ve dinsel/mitik inanışlar tarafından yönlendirilmesini ve insanlara kim olduklarını ve inandıkları şeyleri hatırlatan öyküler ve deyişler gibi, topluluk üyelerini birbirlerine bağlamak yolundaki etkinlikleri öne çıkarmaktaydı (Ong, 1995: 49-50). Bu öyküleri anlatan ve özdeyişleri üreten geleneksel toplulukların liderleri genellikle nasihat edici bu ayrıcalıklı konum için gerekli yaşam deneyimine sahip yaşlı erkeklerdi. Sözlü kültürlerin bilge insan konumuna gelen öykü anlatıcıları, ihtiyaç duyulan her türlü temel bilgiyi, anlatı biçiminde aktararak “topluluğa yol gösteren ruh” olarak işlev görmekte, bu öyküler korkuları yatıştırmada ve umutları uyandırmada rol oynamaktaydı (Sanders, 1999: 15-17).

Modernlik öncesi dönem, öykü anlatıcılarıyla birlikte bilge kişiler ve usta zanaatkârların yaşam ve meslekî deneyimlerinden yararlanmaya dayalı bir bilgi ve kültür aktarımına, ahlâki ve politik bir çıraklık görüşüne dayanmaktaydı. Sözel kültürlerde atasözleri ve deyişlerden oluşan düşünce bu atasözleri ve deyişler yoluyla geçmişten geleceğe aktarılmaktaydı (Postman, 1994: 28). Toplumun yaşlı ve deneyimli bireylerinin sahip oldukları özellikleri genç nesillere yaparak ve göstererek aktarması ve gençlerin de bunları taklit etmesiyle şekillenen geleneksel dönemin eğitim, bilgi ve kültür aktarımı süreçlerinin temelini oluşturan sözel iletişimsel etkinlikler geleneksel toplumun topluluklara ve toprağa dayalı yapısının insanların birbirleriyle doğrudan ilişki kurması gereksinimine dayanmaktaydı (Sanders, 1999: 27-31; Ong, 1995: 55/87). Ancak, sözlü aktarımla şekillenen düşüncelerin analize yatkın olmadığı gibi kültür birikimi ve aktarımında da sorunlar oluşturduğu kabul edilmektedir. Ong, deneyim aktarımının atasözleri, anlatılar ve deyişler yoluyla sürdüğü sözlü kültür döneminde ticaretin de parasal bir işlem den önce, esasen güzel söz söyleme sanatı olduğuna

ve bu dönemde, her şeyden önce bir dizi kelime ve beden dilini devreye sokan, bol manevralı bir sözlü üstünlük yarışı olduğuna işaret eder. Burada değiş-tokuş edilen şey: Mal ya da para değil, söz ve beceri olup, bu ikna gücü gösterisini kendine özgü bir tarz geliştirerek yapacak kadar becerikli olanlara özel bir değer verilmekteydi (Sanders, 1999: 33). İnsan bilincinin akılcı bir algılamayla değil, mitolojik anlamlandırma süreçleriyle işlediği, geleneksel ve dinsel öğretilerin etkin olduğu modernlik öncesi toplumsal yaşam, doğaya ve topluma ilişkin sırlara ancak üstün vasıflara sahip insanların vâkıf olabildiğine inanılan gizemli bir yaşamdı. Bilgiye değil inanca yaslanan ve mitlere/ insanüstü özelliklere inanma eğiliminin başat olduğu modernlik öncesi dönemde insanlar doğayı, toplumu insanüstü özellikler ve duygusal kavramlarla ifade etmekteydiler. Mitik/kutsal algılayışa dayanan bu dünyada, derinliğe ve çelişkilere yer yoktu, insanlar arasındaki ilişkiler kurallara göre değil, kişisel özelliklere ve güç farklılıklarına göre biçimlenmekte ve doğal olarak kişisel özelliklerden/farklılıklardan kaynaklanan keyfi davranış ve yönetim biçimleri egemen olmaktaydı.

Bu çalışmada sözlü kültür ya da geleneksel kültürün egemen özelliklerine yer verilmesinin temel nedeni, modernliğin aşıldığını ve eskisinden bütünüyle farklı yepyeni bir çağa girdiğimizi öne süren yaklaşımların çağı değiştiren gelişmeler olarak kabul ettikleri kimi özelliklerin modernliği geride bırakan yeni bir aşamayı mı, modernliğin bir devamını mı, yoksa modernlik öncesi döneme ait kimi özelliklerin canlandırılması anlamını mı taşıdığının sorgulanmasına dayanak teşkil etmek içindir.

Moderniteye Geçiş

Modern yaşama geçişle birlikte gizeme dayalı mitik anlayışlar çözülmeye ve sadece üstün vasıflara sahip bilge insanların değil, aklın yol göstericiliği ile sıradan insanların da bilgiye erişebile-

ceği anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Sözlü kültür döneminden yazılı kültür dönemine geçiş olarak nitelenen bu değişim sürecinde yazının yaygınlaşmasının sağladığı bilgiyi biriktirme ve işleme imkânlarının çoğalması akla dayalı bir bilince geçişi sağlamıştır. İnsanı topluma açık kılan ve birleştiren sözlü iletişime dayalı kültürün aksine yazının ve kişisel bir deneyim olan okumanın insanları toplumun geri kalanından yalıtıldığını öne süren Sanders (1999: 31), insanın bu içe dönüklüğü ve yalıtılmışlığının yaşamımızı birçok bakımdan zenginleştiren bir etken olduğunu savunmaktadır. Modern topluma damgasını vuran özel hayat anlayışının gelişmesindeki başlıca unsurlarından biri matbaa sayesinde elyazması kitaplardan çok daha ufak ve taşınabilir kitapların ortaya çıkmış olmasıdır. Okurun kalabalıktan uzak, kitabıyla bir köşeye çekilebileceği ortamlar ortaya çıkaran matbaa, bilginin geniş kitlelere ulaşabilmesini mümkün kılan bir teknolojik atılım olarak eğitimin yaygınlaşmasına yol açmış ve okuma-yazma etkinliğini ayrıcalıklı bir azınlığın alanı olmaktan çıkarmıştır.

Aydınlanma süreciyle birlikte kadim bilgeliğin yerini almaya başlayan modern bilim, retorik olanı reddederek ampirik gözlem ve doğrulama üzerinden gelişmiştir. Kişisel özelliklere ve doğa/insan üstü güçlere dayalı soyut ve duygusal, inanca dayalı bir mitik dünya algısının yerine mistik olmayan/somut ve rasyonel bir dünya algılayışı öne çıkmıştır. Aydınlanma ile birlikte retorikğin yerini bilimsel öğretinin alması ve nakletmeye dayalı bilgi birikimi ve iletimi süreçlerinin yerini akletmeye dayalı bilgilenme biçimlerinin almasıyla birlikte retorisyenler, ulu bilgeler, askerî ve ruhani önderler ve/veya öykü anlatıcılarının yerini bilim adamları, politikacılar ve meslekî uzmanlar almaya başlamıştır. Aydınlanma idealleri bilgiyi kişisel ayrıcalık sağlayan bir mülk olarak gören anlayışın tam tersine, bilgiyi kamusal bir ürün olarak gören, eğitim ve öğrenimi de kamusal hizmet sayan bir düşünce üzerine inşa edilmiştir. Bu süreçte, geleneksel toplumun topluluğa bağlı bireyi yerine liberal birey

anlayışı gelişmeye, öte yandan ıraklığa ve öğüte değil bilimsel bilgiye/akademik eğitime dayalı profesyonel meslek kültürü oluşmaya başlamıştır. Geleneksel topluluk üyesi insanların katı hiyerarşiler içinde süren durağan yaşantısına ve bağımlı varoluşuna karşı liberal düşüncenin birey anlayışı insanların kanun önünde eşit ve özgür bireyler olarak kabul edilmesi yönünde ilerici adımlar atılmasını sağlamıştır. Erken aydınlanma dönemi olarak adlandırılan bu dönemde akla dayalı analitik bilgi karşısında kişisel deneyim aktarımına dayalı geleneksel öğretilerin gücünü giderek yitirdiğini görüyoruz. Doğrunun verili olmadığına ve birlikte aranması gerektiğine dayanan ve bilginin sürekli geliştirilmesi yolundaki uğraşları yönlendiren diyalojik anlayışla birlikte *theoria* gibi Antikçağ'a ilişkin bir tutumun yeniden canlandırılması bilgi yolundaki arayışlara dinamizm katmıştır. Toplumun gelenek ve değerleriyle bütünleşmenin ve bunları aktarma sürecinin yerini bilimsel, felsefi ve sanatsal etkinlikler yoluyla evrensel değerlere ve mutlak gerçeklere ulaşma ve dünyayı anlama çabaları almaya başlamıştır. Sözlü kültür döneminin sona erip yazılı kültür dönemine geçişin rasyoneli özendirdiği ve bilgiyi kayıt altına alan yazılı sözün karakterinin bilginin analitik biçimde işlenmesi olgusunu güçlendirdiği kabul edilmektedir.

Yazılı sözü benimsemek sınıflandırma, sonuç çıkarma ve akıl yürütme yetisini gerektiren bir düşünce çizgisini takip etmek demektir. Bu da yalanları, zihin bulandıran sözleri ve aşırı genellemeleri açığa çıkarmak, mantık ve sağduyu istismarlarını saptamak, analitik düşünceye ağırlık vermek demektir. Zihnin rasyonel kullanımına öncelik tanıyan yazılı kültürün gelişmesi süreci içerisinde basmakalıp değer yargılarından oluşan bir kültürel yapıdan analitik düşünme biçimlerinin yaygınlaşmasına geçişle birlikte doğanın ve toplumun bir sır olarak kabul edilen işleyişinin kavranabileceği, öngörülebileceği ve denetlenebileceği yönündeki umutları gerçekleştirmeye yönelik çabalar hayata geçirilmiş ve bilginin analitik biçimde işlenmesi

ile dünyaya yeni bir şekil vermeye başlama çabasıyla birlikte yeni bir düşünme ve yaşama biçimine geçilmiştir. Aydınlanma kavramı için, insanın düşünce ve değerlendirmelerinde din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi aklı, görgüsüyle hayatı aydınlatmaya girişmesidir denilebilir. İnsanın hazır bulunduğu geleneksel şemalardan kopup hayatı kendi aklıyla bulmaya girişmesi diye niteleyebileceğimiz bu süreç, erken liberal dönem dediğimiz 18. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Kökü ve ereği öte dünyada değil, bu dünyada bulunan bir hayat düzenine geçiş anlamı taşıyan bu düşünme biçimine egemen olan evrensel bir kültür ve uygarlık nosyonudur (Featherstone, 1996: 183).

Yeni bir hayat tarzı ve toplumsal örgütlenme biçimi yaratan modernite, yeni iletişim tarzlarının yayılması yoluyla gündelik yaşama girerken geleneksel toplumsal düzeni altüst etmiş ve gündelik hayat içindeki iletişim örüntülerini derinden değiştirmiştir. Mitin, büyüün, gizemin ve sırların egemen olduğu bir tarih ve gelenekten kopuşa işaret eden moderniteye geçiş sürecinde geleneksel düşünme ve eyleme biçimlerine egemen olan deneyimin, taklidin ve yinelemenin yerini rasyonel düşünme biçimlerinin, analiz ve muhakemenin egemen olduğu akıl yürütme biçimleri almıştır. Aklın gücüne duyulan katışıksız inanca dayanan Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkardığı modernlik, insanların geleneklerin baskısından kurtularak kaderini kendisinin tayin edebileceğine ve insanın özgürlüğünün ve mutluluğunun artacağına dair bir ilerleme inancını barındırır. İlerlemeyi sağlayacak olanınsa her türlü otorite ve gelenek karşısında bağımsız ve özgür düşünebilen insanlar olacağı kabul edilmektedir. Erken liberal dönemde bu inanışlara dayalı genel ve ortak evrensel kültür nosyonunu geliştiren ve toplumsal yaşamda kibarlığa, nezakete ve hoşgörüye dayalı değerlerin gelişmesine dayanan modern uygarlık projesi yerel değil evrenselci anlayışı temsil eden bir projedir.

Ancak, bu süreçte burjuva uygar davranışını geliştirme çabasının bir noktadan sonra toplumsal dinamikleri denetim.

altına alma çabasına dönüştüğü söylenebilir. Bu uygarlık görüşü kaba, vahşi ve ilkel sayılan ve modern yaşama uymadığı düşünülen davranış biçimlerinin değiştirilmesine ve kente yeni gelen insanların kent yaşamı ile uyumlulaştırılması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Modern uygarlık düşüncesinin toplumsal kurallarıyla ilgili olarak vurgulanması gereken nokta, bu kuralların, toplumu denetleme çabası içermekle birlikte, toplumun ortak akli ve iradesi ile oluşturulmasının ilkesel olarak kabul edilmesidir. Modern uygarlaşma sürecinde insan davranışlarının ayrıntılı bir biçimde düzenlenmeye ve davranış biçimlerinin rasyonelleştirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Modernleşen hayat çerçevesinde dış görünüş, dış mekân, kıyafet ve iletişim biçimleri geleneksel dönemden ciddi farklılıklar göstermeye başlarken, bu konuda dönemin dergileri, gazeteleri, romanları ve ortaya çıkan *rules of manner* (adabımuaşeret) kitaplarında oldukça detaylı bilgiler yer almaya başlamıştır (Meriç, 2000: 109).¹ Modernite ile birlikte geleneksel toplumu yönetme felsefesi ve bilgilenme anlayışının değişmesiyle kilise ve aristokrasinin bilgi üzerindeki egemenliği kırılmış ve egemenliğin kaynağının Tanrıya ya da ilâhi nitelikteki güçlerde değil halkta, onun onayı ve rızasında olduğu ilkesi ile toplumu

¹ Adabımuaşeret ya da görgü kuralları kitaplarıyla kişisel gelişim yazını arasında benzerlik ve ortak noktalar olsa da bu iki tür kategorik olarak birbirinden ayrılmaktadır. Görgü kurallarına ilişkin öğretici Batı tipi uygarlığın uygar/uygar olmayan ayırımına dayalı temizlikten, yemek yeme alışkanlıklarımıza, gündelik hayattaki davranış kodlarımıza ilişkin öğretilerden oluşur. Adabımuaşeret, uygar bir topluma kabul edilmemiz, diğer insanlarla bir arada/uygarca yaşamamız için gerekli olduğu düşünülen davranış biçimlerinin benimsetilmesine yönelik bir çabadır. Kişisel gelişim yazını ise sadece uygar bir toplumun üyesi olarak kabul edilmek için gerekli olan asgari davranış biçimleriyle ilgili kriterlerden değil, bu toplumun başarılı olarak kabul edilen ve önder bireylerinden biri olabilmemiz için hangi yol ve yöntemleri izlememiz gerektiği konusunda 'başarılı' kişisel deneyimlerin aktarılmasıyla oluşturulan stratejilere yaslanmaktadır.

birlikte oluşturan insanların politik birer özne olarak toplumsal hayata müdahale edebilmesinin yolu açılmıştır. Bu çerçevede düşünceleri söz ve yazıyla kamuya ifade edebilmek de temel haklar arasında yerini almıştır.

Bilginin Ticarileşmesi ve Başvuru Kitapları

Geleneksel toplumsal yapının kırılarak modern hayata geçişle birlikte modern yaşam tarzları hakkında bilgilenmeye yönelik taleplerin artması sonucunda özellikle 18. yüzyılda başvuru kitaplarının çoğaldığını ve bu türden kitaplarda baş döndürücü bir çeşitlilik ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kitapların en yaygın olanları ansiklopediler, sözlükler, atlaslar ve bibliyografyalar olmakla birlikte dönemin başvuru kitapları arasında almanaklar, şifalı ot kitapları, kronolojiler ve rehberler de vardır ve hemen hemen her konuda yardımcı el kitapları basılmaya başlanmıştır. Özlü sözler antolojileri, geziler, yasalar ve anlaşmaların derlemeleri basılmış; bunun yanı sıra güzel yazma, yemek pişirme, dans, çiftçilik, mektup yazma vb. gibi becerilerin nasıl geliştirileceğini gösteren kitaplar da ortaya çıkmıştır. 1470 ile 1599 yılları arasında tüccarlar için 1600'den fazla rehber basıldığı hesaplanmıştır. 17. yüzyılda bu sayının iki katı aşılmış, 18. yüzyıl ise çok ciltli ticaret ve endüstri ansiklopedilerinin yükselişine tanıklık etmiştir. 18. yüzyılda yoğunlaşan yayıncılık alanındaki bu gelişmelerin "kitabın ticarileşmesi" olgusunun başlangıç noktasını teşkil ettiği öne sürülebilir (Burke, 2001: 170). Bunların yanı sıra 18. yüzyılda aynı zamanda almanaklar, büyü üzerine kitaplar, aziz öyküleri ve şövalye efsaneleri gibi ucuz popüler edebiyatın da varlık kazandığını görüyoruz (Hampson, 1991: 101).

19. yüzyıldan itibaren liberal kapitalist düşünme biçimlerinin modernleşme süreçlerinde giderek daha baskın hale gelmesiyle kamusal alanın gücünün azalarak ekonomik alanın giderek politik ve kamusal alanlar üzerinde egemenliğini artır-

dığını görüyoruz. 19. yüzyıl ortalarından itibaren kitlelerin politik hayattan dışlanması, basının kitleselleşmesi, popülerleşmesi ve kitapların giderek daha fazla ticarileşmeye başlaması birbirini tamamlayan gelişmelerdir. Erken liberal dönemde kamusal otoritenin denetimine karşılık insanların ifade/kanaat açıklama haklarını savunan basın özgürlüğüne ilişkin düşünceler de basının giderek daha fazla kitleselleşmesiyle aşınmaya ve dönemin gazetelerinde magazinleşmiş konular ve haberler daha yoğun bir biçimde yer almaya başlamıştır. Gündelik hayata ilişkin pratik bilgilerin ve başarı öykülerinin de bu dönemden itibaren basında yaygınlık kazandığı söylenebilir. Ev ve aile yaşamına ilişkin faydalı bilgiler ile toplumsal yaşama katılmaya yönelik görgü kurallarını içeren bilgilerin de ağırlık kazandığı bu kitleselleşme süreci içinde bilginin ticarileştiği ve tekelleştiği, bilimsel nitelikte sayılan bilgi ve enformasyondan da mallar ve hizmetler için talep oluşturmak amacıyla daha çok yararlanılmaya başladığı görülmektedir (Ong, 1995: 155).

19. yüzyılla birlikte, ekonomik alanın siyasi alana nüfuz etmesiyle birlikte insanların yurttaşlar olarak sahip olduğu hakların değerini düşüren gelişmeler yaşanmıştır (Wood, 2003: 251). Başka bir deyişle, ekonomik ve politik faaliyetler arasında kapitalist gelişme modeline dayalı bu ilişki biçimi sermaye sahibi kesimlerin gücünü artırırken, toplumsal hayata müdahale edebilme gücü olarak yurttaşlığın önemi azalmaya başlamıştır. Bu egemenlik biçimine karşı hak aramaya çalışanların örgütlenmesine dayanan direnişlerin yoğun biçimde yaşandığı ve kitleler çağına geçiş olarak adlandırılan 19. yüzyıl, hayat tarzlarının kapitalist yapılanmayla uyumlulaştırılmaya çalışıldığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Aydınlanma düşüncesinin hızını ve etkisini yitirdiği bu yüzyılda onun yerini giderek romantik düşlerin aldığı ve düş gücünün kitlesel basın ve popüler edebiyat ile birlikte standartlaştığı ve düş gücüyle birlikte işgücünü denetim altına alma çabalarının daha da yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Örgütlü emekçi kitlelerin etkinliğinden ve disip-

line uymayan tavırlarından rahatsız olan burjuvazi bu süreçte geniş kitleleri özgürleştirme yolunda öncüsü olduğu devrimci atılımların ve demokratikleşme çabalarının yerine toplumsal denetimi sağlama çabalarını geçirmeye başlamış olup, bu süreç, basın, politik ve entelektüel hayat ve bilimsel çalışmaların piyasayla uyumlulaştırılması çabalarının yoğunluk kazandığı bir süreçtir. Denetim ve kontrol altına alma çabası çağı olarak niteleyebileceğimiz bu çağda, gündelik yaşam deneyimlerine dayalı uygarlık normları da bu çabanın bir parçası olarak görülebilir. Habermas'ın kamusal alanın eleştirel işlevlerini yitirerek temsilî kamulara dönüştüğü dönem olarak işaret ettiği bu dönemi, erken dönem Frankfurt Okulu düşünürleri mitlere, büyüye, doğa üstü güçlere karşı çıkan aydınlanmanın giderek kendi karşıtına, kendisinin de bir mit haline dönüşmesi olarak nitelemektedirler. Bu süreç içerisinde magazin basını ve popüler edebiyat, sözlü kültür döneminin atasözleri, deyişler, özlü sözler, anlatı ve öykülerinin eksikliğinden kaynaklanan boşluğu doldururken, geniş kitlelere acılarla dolu gündelik yaşamlarının sıkıcılığını unuttururan bir sakinleştirici işlevi görmekte, öte yandan geniş kitleler özlemlerini buralarda aramakta ve bulmakta, hayata bunlar aracılığıyla katlanmaya çalışmaktadır.

Bilgelik Edebiyatı ve Kişisel Gelişim

Basının ticarileşmesi ve magazinleşmesiyle giderek magazin yanı ağır basan bir kültürel ortam içinde hayat tarzlarını dönüştürmek ve sınıf atlamak isteyen insanların başarılı sayılan kişilerin hayat tarzlarına duydukları ilgi çerçevesinde, Batı'da kendi çabalarıyla başarıya ulaşmış popüler kahramanların yaşam öykülerini anlatan kitaplar bu süreçte ortaya çıkmıştır. Bu kitaplar, başarılı olmamış ya da başarılı sayılamayacak kişilere bir başarı modeli sunan, Button'ın deyişiyle (2005: 68-70), "henüz olmamış kişilere nasıl olunacağını anlatan, onlara bir yığın tavsiye sunan, kişisel dönüşümün, birdenbire edinilen

servetin ve kocaman mutlulukların yolunu” açmayı vaat eden kılavuz kitaplardır. Daha başarılı olmak ve yükselmek için ne gibi manevralarda bulunulması gerektiğini anlatan bu yazarların ürettiği deyişler günümüz kişisel gelişim literatüründe de sıklıkla kullanılmaktadır. Kişisel gelişimin başlangıç ögeleri bu kitaplarda bulunsa da, modern anlamda kişisel gelişim literatürünün başlangıç noktası olarak Benjamin Franklin’in özyaşam öyküsü olduğu kabul edilmektedir. Franklin’in 1790 yılında ölümüyle yarım kalan ve Bostonlu fakir bir mum üreticisinin 17 çocuğundan biri olan meteliksiz bir genç adamın nasıl olup da kendi zekâ ve becerisiyle köşeyi döndüğünü, yeryüzünde var olabilecek en önemli kişilerin saygısını ve arkadaşlığını kazandığını anlatan yaşamöyküsü, kişisel gelişim kitaplarının öncüsü sayılmaktadır.² Bu kategoride yer alan diğer bazı kitaplar, Samuel Smiles’in *Kendine Yardım* (1859), William Mathews’in *Dünyada Adım Adım* (1874), William Maher’in *Servete Ulaşma Yolunda* (1876), Edward T. Freedly’nin *Hayatta Başarılı Olmanın Sırları* (1881), Lyman Abbot’ın *Nasıl Başarıya Ulaşılr* (1882), William Speer’in *Başarının Kanunu* (1885) ve Samuel Fallaws’un *Genç Adamların Başarılı Olma Sorunu ve Çözme Yolları* (1993) adlı kitaplarıdır (Button, 2005: 69-70). 19. yüzyıl ortalarından sonra ABD’de geniş bir okur kitlesine seslenen ve neredeyse ayrı bir kategori oluşturan Horatio Alger’in romanları da kişisel gelişim literatürünün en önemli

² Benjamin Franklin’in özyaşam öyküsü önemli olmakla birlikte, kişisel gelişim literatürünün öncülerinden birinin ABD’de Russell Conwell adındaki papazın 19. yüzyıl sonlarında verdiği ve büyük ilgi üzerine tam 6.000 kez tekrarladığı “Acres of Diamond” (Dönüm Dönüm Elmas) vaazı olduğunu söyleyebiliriz. Bu vaazda Conwell, genç Amerikan nesline şöyle seslenmektedir: “Zengin olmalısın genç adam, para demek güç demektir; çünkü ve çünkü güç, iyilerin elinde olmalıdır. Ben derim ki yoksul kalmaya hakkın olamaz senin.” Bu vaazın ABD’de çok satan Horatio Alger romanlarının da esin kaynaklarından biri olduğu kabul edilmektedir (bkz. Dorfman, 2005: 66). Kişisel gelişim kitaplarının öncülerinden birinin bir vaiz olması konumuz açısından önem taşımaktadır.

esin kaynaklarından biridir. Alger, romanlarında sürekli bir dizi formülü tekrarlamakta ve çarçabuk ilerleyen bir olay örgüsüyle geniş okur kitlelerine başarının formüllerini iletmektedir. Amerikan İç Savaşı'ndan sonra 19. yüzyılın sonlarına kadar her yıl üç-dört tane olmak üzere toplam 109 kitap yazan Horatio Alger'in kitaplarının tamamı bestseller olmuştur. Ariel Dorfman (2005:72), gençlere başarının sırlarını fısıldayan Horatio Alger romanlarının milyonlarca insana başarı hedefleri göstererek, bu hedeflerin pazarlanması ve tatlı tatlı yutturulması için gereken formülleri bularak ve böylece sisteme olan inancını yerleştirerek bu dönemde sınıf savaşının önünü kesmek konusunda çok önemli bir rol oynadığını öne sürer.

Kişisel gelişim kitaplarının öncüsü olsalar da, deneyim aktarma ve öğüt verme tarzında yazılan bu kitapların tematik bir bütünlüğe sahip kişisel gelişim veya başka bir kategori oluşturduğu söylenemez. Eğer bir başlık altında değerlendirilmeleri gerekiyorsa bu kitaplar, bilgelik edebiyatı kapsamında değerlendirilebilecek öğüt kitaplarının bir devamı niteliğindedir. Ancak, 1859'da yayımlanan *Self-Help* adlı kitabıyla birlikte Samuel Smiles'in kişisel gelişim kavramını ilk kullanan kişi olduğunu belirtmek gerekir. Bu kitabında Smiles üne ve servete kavuşmuş erkeklerin bir dizi biyografisine yer vererek modelleme yöntemlerine esin kaynağı olduğu gibi,³ Franklin ve diğerlerinin bilgelik edebiyatına yeni bir boyut eklediği de söylenebilir. Söz konusu kitapların ve bu minvalde yapılan konuşmaların ahlâki yaklaşımlarında yararcılığın derin izleri

³ Smiles (1859), kitabında biyografilerini verdiği kişilerin yaşamlarının birer esin kaynağı olduğunu ve azimle çalışma, dürüstlük ve gerçek anlamda asil ve "erkeğe yakışır" karakterin birer örneği olduğunu iddia etmekte ve kişisel gelişimin gücünü kişinin kendisi için başarılı olmasının gücü olarak tarif etmektedir. Smiles'in kişinin manevi gücünün onun sosyal konumunu geliştirip kaderini değiştirebileceğini öngören kendine yardım ethosu kişisel gelişim yazınına öncülük etmiştir (bkz. Illouz, 2011: 65).

vardır. Sözü edilen güvenilir olma, dakiklik, çalışkanlık, ölçülü olma gibi erdemler, üretimi ve gelir artırıcı tavırlar olması nedeniyle erdem sayılmaktadır. Çeşitli özdeyiş ve anekdotlardan derlemeler içeren bu dönem kitaplarında yüceltilen, çalışkanlık ve savurgan olmama ama bunun yanı sıra gözüpeklik, cesaret ve dünyayı keşfetme çabasıyla bir tutulan girişimciliktir. Ancak iletişim açısından asıl önemli olan, onay görmek isteyen ve de başarılı olmak/yükselmek ve kazanç temin etmek isteyen insanların dış görünümüne, konuşmasına, diğer insanlar üzerinde yarattığı izlenime dikkat etmesinin önemle vurgulanmasıdır. Duygularını denetlemeye gösterdiği özenle birlikte insanları etkileyecek ve onlarla iyi ilişkiler kurmayı başaracak kişilerin, başka bir deyişle başkalarının düşünce ve davranışlarını kestirebilme yeteneğine sahip olan ve buna uygun davranabilen gözüpek ve akıllı kişilerin başarıya ulaşmakta yolunun açık olduğu düşüncesi bu kitaplarda öne çıkmaktadır.

Sözünü ettikleri başka insanlar, birlikte hareket edilecek kişiler olarak değil, aşılması veya yararlanılması gereken ötekiler olarak resmedilmektedir. 19. yüzyılda bir taraftan sıradan insanların olağan hayatını anlatan roman ve öykülerle birlikte modern edebiyatın geçmişin mitsel anlatım biçimlerine karşın yeni bir dünyayı betimlediğini, öte yandan olağanüstülükler üzerine kurulu bir popüler edebiyat ve onun mütemmim cüzü başarı öykülerinin, dönemin basınının katkılarıyla popülerleştiğini görüyoruz. Fakat döneme egemen olan çalışma anlayışını yansıtan bu kitaplarda ılımlılık, tutumluluk, perhizcilik olgularının öne çıktığını ve ânında haz elde etmeye, doyuma yönelik kısa vadeli düşünme biçimlerinin yerine uzun erimli başarı ve mutluluk arayışı ön plandadır. Christopher Lasch (2006: 103-105), dönemin gazetelerinde kişilerarası ilişkiler yönetiminin kendini ilerletmenin özü olarak gösterildiğini belirtmekte ve bu öğretinin yaygınlaşmasıyla özgüven sahibi olan “izlenimleri yönlendirme ustalarının” öne çıkarıldığını, arkadaşlar edinmenin ve insanları etkilemenin bir başarı formülü

olarak sunulduğunu ve “genç insanlara, başarıya ulaşmak istiyorlarsa kendilerini satmak zorunda oldukları”nın söylendiğini belirtmektedir. Bu yayınlar 1930’lu yıllarda yayımlanan “Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı” (Carnegie, 2005) türünden kitapların öncüleridir. Ancak, Lasch’ın da vurguladığı gibi, bu yayınlar, başarı olgusunu toplumun ilerleyişine yapılan katkı çerçevesinde değerlendirmeleri nedeniyle toplumsal niteliği bütünüyle gözardı etmemektedirler. Başarı ve kişilerarası iletişim arasında bağlantı kuran bu yayınları bugünkü kişisel gelişim ve başarı kitaplarından ayıran en temel farkın bu olduğunu söyleyebiliriz. Erken dönem kişisel gelişim literatürüne egemen olan kılavuz kitaplarda dürüstlük, cesaret, ödev, sıkı çalışma ve tutumluluk gibi püriten çalışma ahlâkına dayalı değerler ve uzun erimli hedefler öne çıkarılmaktaydı. Bu kitaplar bu yönleriyle modern uygarlık düşüncesiyle kısmen uyumlu bir bakışı yansıtmaktadır. 1970’lerden itibaren yeni üretim ve yönetim organizasyonlarının gelişimiyle birlikte ortaya çıkmaya başlayan yeni kişisel gelişim kitaplarında ise insanları etkilme ve hayranlık uyandırma yolları, kişisel imaj, çekicilik ve insanları yönlendirebilme yetisi gibi kısa dönemli hedeflere ve gündelik hazlara ve tüketime yönelik vurguların, hedonist yeni çalışma etiği çerçevesinde öne çıktığını görüyoruz. 19. yüzyılda liberal kapitalist modernite anlayışına egemen olan tarz *özdenetim* ve *kişisel sorumluluk* gibi değerlerdi. Ancak öte yandan davranış ve tüketim biçimlerinde sınıfsal farklılıkları yansıtan metaların kullanımı, giyim-kuşam, temizlik, konuşma, yemek, toplantı, söz söyleme ve benzeri gündelik etkinliklerde bugün *kişisel imaj* diye adlandırdığımız statü simgelerinin de toplum içinde saygın olma ve onay görme açısından giderek daha fazla önem kazandığını görüyoruz. Bu çerçevede müzakere, diyalog, uzlaşma, ortak akıl arama ve ortak eyleme gibi demokratik değerlerin aşınarak yerini uygulamaya yönelik değerleri temsil eden becerilerin aldığını söyleyebiliriz. Bu durum özerk olduğu kabul edilen aklın ve bilginin kapitalist modernlik paradigması

ekseninde daha fazla araçsallaştırılmasıdır. Araçsal akıl çerçevesinde Aydınlanmanın öngördüğü toplumsal özne olarak kabul edilen özerk bireyin aşınmasına yol açan bu gelişmeler sonucunda, insanların özgür söz söyleme, biraraya gelme, birlikte eyleme, diyalog/iletişim kurma alanlarının giderek daraldığını ve özel mülkiyete dayalı ekonomik yapılanmalara da daha bağımlı hale getirildiklerini ve böylelikle mahrem yaşantıların öne çıkarıldığını söyleyebiliriz.

Modernliğin Krizleri, Sosyal Refah Devleti ve İnsan İlişkileri Okulu

Ulus devletlerin geliştiği 20. yüzyılda iki dünya savaşının getirdiği yıkım ve bunalımlar, aydınlanma ve modernlik düşüncesinin kesintisiz ilerleme ve uygarlık düşünüyü açıkça sorgulatan gelişmeler olmuştur. Değişik kapitalist alternatiflerin ortaya çıkması ekseninde liberal kapitalist modernlik projesinin alternatifi olarak sunulan ve daha dayanışmacı özelliklere sahip korporatist bir kapitalist modernlik düşüncesinin 1930'lardan itibaren bütün dünyada etkinlik kazandığını görüyoruz. Klasik liberal düşüncenin toplumsal yapıda meydana gelen sorunların çözümünü piyasaya bırakan anlayışının başarısızlığı karşısında yine kapitalist dünya görüşü içinde kalan ama piyasacılıktan giderek uzaklaşarak ekonomide devletin müdahaleci düzenlemesine dayalı uygulamalara bağlı ekonomi politikaları ve bunun tamamlayıcısı olan toplumsal sınıflar arasında uzlaşmayı öne alan düşüncelerin ise özellikle II. Dünya Savaşı ardından Batı dünyasına egemen olduğunu ve bu anlayışın sosyal devlet ya da refah devleti olarak tanımlandığını biliyoruz. Liberal dünya görüşünün aşınması liberal birey kavramını ve onun iletişim kavrayışını da değiştirmiştir; yeni rasyonelleşme ve örgütlenme biçimi içerisinde bireysel değil, daha kolektivist ve dayanışmacı kimlikler öne çıkmıştır. 1929 krizine kadar dünyada egemen olduğu söylenebilecek olan bireylerin haklarının devlet karşı-

sında korunmasına dayalı liberal özgürlük öğretisi bireyi keyfi devletten, geleneksel ve katı hiyerarşilerin, toplumsal baskıların ve geleneklerin sınırlamalarından özgürleşme olarak ele almaktadır. 1929 Krizinin ardından bunalım sürdükçe klasik liberal ekonomi görüşünün aşındığı bu dönem, aynı zamanda, bütün dünyada otoriter/totaliter eğilimleri güçlendirmiştir. Büyük ölçüde liberalizm eleştirisi üzerine inşa edilmiş olan Keynesçi düşünüşün ekonomik ve politik faaliyet alanlarına getirdiği uygulamalar klasik liberalizmin ilkelerinden radikal bir kopuşu gerçekleştirirse de, hem ekonomik ilişkiler alanını hem de politik alanı yeniden düzenlemiş ve bu yeniden düzenleme içinde kolektif pazarlık, sosyal sigorta ve verimlilik artışıyla orantılı ücret artışı gibi sınıfsal uzlaşya dayanan ilkeleri hayata geçirmiştir (Amin, 1999: 42). Kitlesel üretim ve tüketim dönemi olan bu dönem aynı zamanda hızlı ekonomik büyüme, işgücüne katılımın artması ve hızlı kentleşme olgularıyla birlikte kitleselleşme olgusunun yaygınlaşmasına ve kitle iletişim araçlarındaki gelişmeye koşut biçimde kitle kültürünün yükselişine tanıklık eden bir dönem olarak nitelendirilebilir (Swyngedouw, 1986). Sendikaların yanı sıra diğer meslek örgütlerinin de etkin olduğu bu dönemde, insanların ortaklaşa çıkarları çerçevesinde birleşmesinin eşit meslekî ve sınıfsal statüler arasında dayanışma duygusunu öne çıkardığını söyleyebiliriz. 1950'li yıllardan 1970'lerin ortalarına kadar işçi sınıfı örgütlerinde ve öteki toplumsal hareketlerde birliktelik ruhu taşıyan kolektif ölçü ve değerler, değişik yansımalarıyla birlikte, toplumların politik kültüründe büyük ölçüde egemen olmuştur. Kolektif kıstas ve değerlerin egemenliği ekseninde bilgi ve enformasyon aktarımında veya paylaşımında öne çıkan ilke *kamuya açıklık* ilkesidir. Örgütlü işçi hareketiyle müdahaleci devlet arasında, çatışmalar yaşanmasına rağmen, üretimin denetimini ve devamını sağlayan bir toplumsal uzlaşmanın büyük ölçüde olduğu bu dönemde, reel ücretler yükselmiş, sosyal haklar gelişmiş ve çalışma ile sosyal güvenlik arasında

bağ kurularak çalışanlara güçlü sosyal güvenceler sağlanmış-
tır. Bunların yanısıra kamu harcamalarının artırılması ve mülk
sahibi olmayanların toplumla entegrasyonunu sağlamak için
eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin devlet tarafından tüm yurt-
taşlara sunulması gerektiği yönündeki düşünce ve uygulamalar
gelişmiştir. Batı toplumlarında hem ücretsiz kamu hizmetleri
hem de toplumun hemen hemen tüm üyelerinin sosyal güven-
ce altında olması sağlanmıştır (Castel, 2004 : 36-39).⁴

Öte yandan Büyük Buhran olarak adlandırılan 1929 Eko-
nomik Krizinin yarattığı güvensizlik ortamı insanların manevi
rehberlik arayışlarını artırmıştır. Kişisel gelişim yazınının ön-
cüsü sayılan Dale Carnegie'nin çıkışı da bu güvensizlik orta-
mının dolaylı bir sonucu olup bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu
dönemde iletişim araştırmalarının seçmen ve tüketici davra-
nışlarını ölçmeye yönelik çalışmalarla paralel bir biçimde ve
toplum bilimlerinde işlevselci akımını ve davranışçı yaklaşımın
etkileriyle popüler psikolojinin devreye girdiğini ve 1940'lı yıl-
lardan başlayarak 1960'ların sonuna kadar dost kazanma ve
insanları etkileme üzerine kitaplarda ciddi bir artış yaşandığını

⁴ Bu gelişmelerle şekillenen sosyal refah devletinin, Keyder'in de işaret ettiği gibi (1998: 242) kapitalizmin tarihinde geçici olarak ortaya çıkan bir olgu olduğunu kabul etmek oldukça makul görünüyor. Bunda önemli etkenlerden biri kapitalist dünyanın yanısıra sosyalist devletlerin varlığı ve bağımsızlık mücadelelerin yaygınlaştığı bir devrimci dalganın etkin oluşudur. Çalışanların uzun süren mücadelelerinin sonucu ortaya çıkan sosyal haklar refah devleti döneminde elde edilmiş önemli kazanımlardır. 1945-1973 arasındaki dönem kapitalizmin tarihinde bir kesinti dönemi olarak da ele alınabilir (Jameson, 2004:15). Bu dönemde sosyal güvenlik sistemi ve kamusal hizmetler, Castel'in tanımladığı gibi, toplumun bütün üyeleri için tasarlanan yeni bir mülkiyet türü olarak kabul edilebilir: Toplumsal Mülkiyet. Temel hizmetleri yurttaşların çoğunluğunun hizmetine sunan kamusal hizmetler ise toplumsal mülkiyetin en önemli bileşeni olarak kabul edilebilir. Konuya böyle bakıldığında, 1973 sonrası öne çıkan politikaların kapitalist birikim rejimi açısından bir öze dönüş hamlesi olduğu anlaşılmaktadır.

ve bu kitapların geniş okur kitlelerine ulaştığını görüyoruz. Krizin etkileri karşısında ne yapılması gerektiğine odaklanan ve öncülüğünü Carnegie'nin yaptığı bu kitaplar çağdaş kişisel gelişim yazınının başlangıcını işaretler. Bu süreçte tüketici ve seçmen mantığının nasıl çalıştığını ve nasıl etkileneceğini bilmek isteyen politik ve ekonomik güç sahiplerinin bilgi gereksinimlerini karşılamak için psikoloji ve sosyal psikolojiye dayalı bilgi birikimi, pazarlama ve reklâmcılık alanlarını da içine alan işletmecilik alanı tarafından yoğun bir biçimde kullanılmaya başlandığını da görüyoruz. Psikolojinin popülerleşmeye başladığı bu süreçte tüketici ve seçmen psikolojisi çalışmalarını öne çıkaran bu eğilim, iletişimle ilgili bilgilerin kurumsallaşmasında en önemli etkenlerden biri olup, iletişim araştırmalarında da davranışçı yöntemler benimsenmiş ve araştırmalar sonucunda yeni kavramsal modeller ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllarda iletişim disiplini ortaya çıkaran bu süreçte sosyoloji ve siyaset biliminin dışında psikoloji ve sosyal psikolojinin önde gelen bilim insanlarının da iletişim olgusuyla ikna/etki paradigması çerçevesinde ilgilendiğini ve iletişimin toplumsal rızanın inşasının yanısıra seçmen ve tüketicileri yönlendirebilme bilgisi olarak öne çıktığını görüyoruz. Ancak, bu dönemde uzman bilgi, uzman meslekler ve profesyonel kültürün önem kazandığını, insanların meslekî başarıyla ilgili hedeflerinin günümüz dünyasına oranla daha uzun erimli hedefler olduğunu, toplumsal statüyü belirleyen in ise günümüz dünyasına egemen olan bireysel başarı ölçütlerine (tüketime ve kişisel servete dayalı) oranla daha fazla kolektiviteye ve toplumsal yarara dayandığına ve dayanışmacılık boyutunun günümüze oranla daha belirgin olduğunu ve bunlara ek olarak bilgiyi kamusal bir mülk, eğitim ve öğrenimi de kamusal bir hizmet sayan Aydınlanma ideallerine dayalı anlayışında refah devleti modelinde etkinliğini önemli ölçüde koruduğunu söyleyebiliriz. Ancak bilimsel yönetim yaklaşımını eleştirerek yola çıkan ve insan odaklı bir yaklaşım olduğu iddiasına sahip olan yönetimde

insan ilişkileri yaklaşımının günümüz yönetim yaklaşımlarını ve kişisel gelişim anlayışını önceleyen bir yaklaşım olduğu da belirtilmelidir.

Yeni Sosyal Hareketler ve Yeni Liberalizm

1960'lı yılların karşı kültür hareketleri ve modernizm karşıtı akımları, kurumsallaşmış iktidar, yekpâre tekeller, bürokratikleşmiş politik partiler ve işçi sendikaları tarafından üretilen, bilimsel olarak temellendirilmiş teknik-bürokratik rasyonalitenin baskıcı özelliklerine ve kitle kültürüne karşı kendine özgü yeni bir zeminde, müzikte, giyimde, dilde ve yaşam tarzlarında antitoriter davranış kalıpları ve günlük yaşamın eleştirisi aracılığıyla bireyselleştirilmiş kendini gerçekleştirme alanları üzerinde durmuşlardır. 1960'lı yılların muhalif hareketleri, yönetime egemen olan anonim ve mesafeli tavra son verip, yerine hümanist temalar getirmek istemiş ve duyguları kısıtlayan formel normlara karşı esneklik talep etmişlerdir. Tüm yaşama alanlarında daha fazla özgürlük çağrısıyla şekillenen bu mücadeleler, yüksek modernist kültürün hegemonyasına karşı kozmopolit bir direniş hareketinin maddi ve politik temellerini yaratma amacıyla yola çıkmıştır. Yüksek kültüre ve bilimsel rasyonaliteye yönelik tepkilerle birlikte Batı dünyasında egemen olan uygarlık düşüncesinin eğitilmiş, uzman meslek sahibi, görgülü, kültürlü ve ölçülü hareket eden beyefendi ideali de aşınmaya başlamıştır. Halk çoğunluğunun belirleyici kararların alındığı ortamlardan dışlanmasının yaratmış olduğu merkezîleşmeye yönelik bu tepki, benlik, kimlik ve kişilik üzerinde bir yoğunlaşma yaratmıştır.

Bir *içe dönüş* sonucunu doğuran ve reel politikadan daha çok psikolojiye ve terapiye yönelik ilginin artmasına neden olan bu gelişmelerle birlikte kişisel kimliğin ve bireyin kendini ortaya koymasının Batı dünyasında insan hayatının önemli hedeflerinden biri haline gelmesi 1960'lı yıllardaki politik

ve kültürel değişimlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Urry, 1995: 99-102). Bu bağlamda *anonim ve mesafeli* tavırlara karşı hümanist temalar getirmek isteyen talepler kapitalizmin yeni yönetim ve üretim stratejilerinin iletişim anlayışında da etkin olmuş ve 1960'larda yükselen bu yeni temalar 1973 kriziyle birlikte, kapitalizmin yenilenen organizasyonel ve kültürel stratejilerine esin kaynağı oluşturmuştur. Güçlü merkezî devletlere ve örgütlere karşı sivil inisiyatifleri geliştirme ve gündelik yaşamı dönüştürme esasına dayalı kültürel özgürleşme projeleri, 1973 sonrasında hızla piyasa aktörleri tarafından temellük edilmeye başlanmış ve bu çerçevede gündelik hayat içindeki iletişim örüntülerine hâkim olma ve bunları yönlendirebilme çabasına doğru evrilmiş ve 1960'ların sol ütopyaları piyasacı mantık tarafından yeniden düzenlenerek dolaşıma ve kullanıma sokulmuştur. Bu ütopyaları piyasacı bir mantığa tercüme ederek kullananların, gücü elinde tutanların buradan hareketle yeni bir insan modeli inşa etmeye giriştikleri de söylenebilir. 1968'in bireye ilgi duyma ve içe yönelme arzusu ile yeni yönetim yaklaşımları ve kişisel gelişim arasında derin bir bağlantı vardır. Merkezîleşme ve bürokrasi ötesi/karşıtı arayışların sistemleştirmenin iki karşıtından biri olan kültüre değil, piyasaya kayması sonucunda yaşam dünyasına ait imge alanı da piyasacı terimlerle birlikte hızla metalaşma alanlarına taşınmaya başlamıştır.

Sermayenin yeniden değer yaratma potansiyelinin tıkanmasıyla oluşan 1973 krizi Fordist ve Keynesçi modellerin sorgulanmasına yol açmış; teknolojik değişimle birlikte bu modellerin yerine ikame edilecek bir organizasyonel değişimle ideolojik yenilenme kapitalizmin sürdürülebilmesi için hayati bir ihtiyaç haline gelmiştir (Harvey, 1997: 160-163; Savran, 1988: 47-48, Mandel, 1988: 90-125). Kriz ile birlikte yeni koşullara cevap vermekte yetersiz kalan işin Fordist örgütlenmesi, Keynesçi ekonomik modeller ve sosyal refah devleti anlayışı terk edilmeye ve yeni liberalizm tartışılmaz biçimde kendi

modelini yerleştirmeye başlamıştır. Bu çerçevede, sınıflararası bir uzlaşma modeli olan refah devleti ile birlikte sınıflararası uyum ve uzlaşma arayışlarının da sona erdiğini ve 1920'lerden itibaren 20. yüzyılın son çeyreğine kadar önemli ölçüde arka planda kalan ve somut ifadesini piyasa mekanizmasının yüceltilmesinde bulan klasik liberal dünya görüşünün kendini revize ederek bütün dünyada yeniden ve daha önce hiç erişemediği bir düzeyde etkinlik kazanmaya başladığını görüyoruz. Bu değişim çerçevesinde *esneklik paradigması* söyleminin öne çıkmasıyla birlikte sermayenin kapitalist birikiminin yeniden üretimini sağlamak için bir önceki döneme ait devletçi müdahale araçlarının ortadan kaldırılarak, sermayenin ve ticaretin yapısal sınırlamalardan kurtarılması süreci başlatılmıştır (Harvey, 1997: 146). Bu süreç içerisinde esneklik başlığı altında uygulamaya sokulan yeni üretim ve istihdam politikaları ile insanların günlük yaşamının piyasanın egemenliğine dayalı ilişkiler ağı içerisine büyük bir hızla taşındığını ve piyasa egemenliğine dayalı kapitalist düşünme, eyleme, kısaca yaşam biçiminin yeniden öne çık(arıl)arak bu modelin giderek artan bir biçimde meşruiyet kazandığını, bunun toplumsallık düşüncesini geriye iterek bütün yaşama alanlarının meta ilişkileri alanına taşınmasını beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz (Yentürk, 1993: 46). Daha önceleri ticari olmayan dünyaya tahsis edilmiş olan politika, kültür ve refah uygulamaları alanlarına da nüfuz etmeye başlayan kapitalist ilişki biçimleri eğitim, yayıncılık ve sanat dünyasına doğru da hızla yayılma eğilimi içine girmiştir. Kapitalist ekonomik mantık böylece, yaşam alanlarının her kesiminde metalaşma ve tüketiciliğin yeni biçimlerine elverişli malzemeler bularak bu alanlarda da ekonomik ilişkilerin mantığını egemen kılma, bunu insanların zihninde haklılaştırma, hattâ bu gelişmeleri özgürleştirici gelişmeler olarak sunma yönünde önemli adımlar atmıştır.

Piyasanın işleyişini engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi gerektiğinin açıkça savunulduğu bu süreçte, istikrar

politikaları adı altında uluslararası mâlî kuruluşlar aracılığıyla bir ideoloji ihracatı başlatılırken, çalışanların yaşam düzeyinin genel olarak düş(ürül)mesi de, esneklik paradigması denilen bu yeni modelin en önemli bileşenlerinden biridir. Geçmiş dönemde çalışanların sahip oldukları iş güvencelerinin ve sosyal hakların da geriletmeye çalışıldığı bu dönemde işgücü piyasası da köklü bir yeniden yapılanma geçirmiştir. Çalışanların haklarını savunmalarının giderek güçleştiği bu dönemde, çalışanlar düzenli bir işe sahip olmak için çok daha fazla özveriye ve işletme ile bütünleşmeye çağrılmaya başlanmıştır. Sosyal güvencelerden mahrum kalınan bu ortam risk toplumu, çalışanlar için risklerin art(ırıl)dığı bir toplumsal yapı olarak tanımlanabilir. Refah devletini merkezileşmiş hantal bir yapı olarak değerlendiren, kamu hizmetleri ve sosyal güvencelerin yüksekliğini toplumu durgunluğa ittiğini ve gelişme için gerek duyulan dinamizmi ortadan kaldırdığını savunduğunu bildiğimiz yeni liberal öğretilerle ücretler ve sosyal yükümlülüklerin azaltılması ve çalışanlar için risklerin art(ırıl)mış olması, kârlılığı artıracak ve çalışanları daha verimli çalışmaya itecek bir motivasyon unsuru olarak değerlendirilmektedir. Kamu hizmetlerinin, uzmanlaşmış bilginin, kolektivist düşünce ve eylemlerin ve de politikanın geri çekildiği bir kültürel ortamda üretilen mal ve hizmet çeşitliliğinden yararlanmak çerçevesinde tüketim alanları, bu mal ve hizmetleri satın alabilecek yeterli gelire sahip olanlar için yeni özgürlük alanlarımız olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede tüketim özgürlüğün kaynağı olarak gösterilmeye çalışılırken, piyasa da özgürlüğümüzün ve kendimizi ifade edişimizin tek alanı haline geldiği bu *esneklik paradigması* çerçevesinde iletişim de, hem etkin ve verimli *üretim* hem de üretilen malların pazarlanması açısından, yani *tüketim* boyutu açısından daha fazla önem kazanmıştır. Bu söylem içinde vurguların hiyerarşik katılıktan esnekliğe, merkezileşmeden yerelleşmeye, bürokratik rasyonalizmden ticari pragmatizme ve operasyonel iş yönetiminden stratejik iş yöne-

timine kaydığını görüyoruz. Kültür ve ideolojide ise bireyci düşünüş ve davranış tarzlarının yükselişinin desteklenmesi ile birlikte değerler ve hayat tarzlarında farklılık ve çoğulculuk vurguları öne çıkarılmıştır (Castel, 2004: 51). İnsanların kısa dönemli bir “hesaplı hedonizm” avantajından yararlanma peşinde oldukları bir atmosferde yaşadığını, bu nedenle de ideal-ler ya da kalıcı kurtuluş umutları peşinde koşmak veya kolektif bir projenin parçası olmak yönündeki eğilimlerinin aşındırıldı-ğı bu ortamda toplumsal dayanışma ile ilgili anlayış(lar) gözden düşürülmüş ve bireyselliğe yönelik vurgular öne çık(a-rıl)mıştır. Yaşamış olduğumuz toplumda karşı karşıya kaldığımız risklerin ve belirsizliklerin giderek artmasına işaret eden risk toplumu söylemi de burada toplumu aşırılıklardan uzak tutup biri yerine razı etme stratejisi olarak işlev görmektedir. Buna karşın, esneklik kavramı ile katılığa ve yerleşikliğe karşı risk alma ve serbest hareket etme kabiliyetine vurgu yapılmakta ve ‘esnekliğin insanlara kendi yaşamlarını şekillendirmede daha çok özgürlük tanıdığı’ yönündeki düşünceler öne çıkarılmaktadır (Sennett, 2002: 10).

Çalışanların zihinsel emeklerini üretim için seferber etmesiyle sistem için potansiyel tehdit unsuru olabilecek zihinsel kapasitesi kapitalist üretim mantığı tarafından ele geçirilmeye çalışılmaktadır. Çalışanların örgütsüzleştirilmeleri ve işin bireyselleştirilmesi süreci sonunda meslekî statüler arasında dayanışmanın yerini birbiriyle eşit statüde olan insanların rekabeti almakta, böylece aynı kategorideki tüm üyelerin grubun bütününün yarar sağlayacağı ortak hedefler etrafında birleşmesinin yerini, her bir üyenin kendi koşullarını koruyabilmek ya da iyileştirebilmek için kendi farkını öne çıkarmak zorunda kalması almaktadır (Castel, 2004: 51). Buna karşın, yeni örgütlenme biçimlerinde eskinin hiyerarşik dikey örgütlenmesi yerine daha demokratik bir yatay örgütlenmeye geçildiği ve esnekliğin iş gücünün yaratıcılığını, entelektüel kapasitesini, motivasyonunu ve mutluluğunu artırdığı varsayılmakta ve

yönetimde katılımcı bir yapı sağlayan bu örgütlenme ile işyerlerinin demokratikleştiği öne sürülmektedir. Yeni örgütlenme tarzları ile birlikte kafa ve kol emeği ayırımının ortadan kalktığı, ücretli emeğin zihinsel potansiyelinin harekete geçirildiği, işçilerin yaratıcılığının teşvik edildiği ve insana daha çok önem verildiği bir sürecin ortaya çıktığı, yönetim ile çalışanlar arasındaki yabancılaşmanın sona erdiği ve bunun yerini uyumlu ilişkilerin aldığı öne sürülmektedir.

Bilgi ve İletişim Toplumu Söylencesi

İletişim teknolojisindeki gelişmelerin sağlamış olduğu gelişmelere dayanarak bütün dünyada toplumsal yaşamın bütün boyutlarında, eski düşünce ve eylem tarzlarını artık bütünüyle geçersiz kılacak kadar köklü bir kopuş olduğu yönünde betimleyen ve artık yeni bir çağa girdiğimizi müjdeleyen yaklaşımların anahtar kavramları bilgi, enformasyon ve iletişim kavramlarıdır. Lyotard, Bell, Toffler ve Drucker gibi düşünürler, bu yeni çağı selâmlamakta birleşmekte ve bütünüyle olumlu gördükleri değişimde en temel etkenin bilginin niteliğindeki değişim olduğunu ve emeğin bir bütün olarak toplumsal önemini/değerini yitirdiği ve emek kavramı çerçevesinde kurulmuş bütün ideolojik mekanizmaların çöktüğünü öne sürmektedirler (Drucker, 1994). Bilgi ya da başka bir deyişle enformasyon/iletişim toplumuna geçişle birlikte çatışmalı, çelişkili ve sınıf zeminli toplumsal ilişkilerinde geçerliliğini yitirdiği ve artık bu dönemin sona erdiği noktasına ulaşan bu yaklaşımın temsilcilerine göre, sınıf yerine bilgiye dayalı bu yeni dönem insanlığın önüne yeni ufuklar açmakta olan bir dönemdir. Bu yeni dönemde otoriter/hiyerarşik yapıdaki bürokratik yönetim biçiminin ortadan kalktığını ve bunun yerini daha demokratik bir yapının aldığı da bu yaklaşımın temsilcileri tarafından öne sürülmektedir. Herkese sınırsız olanaklar sunan bu demokratik ve özgürlükçü toplumsal ortamda çalışanların bilgisayar

ve kontrol tekniklerine hâkim olması ve bunun yanısıra esnek beceriler ve çoklu işlevlere sahip olması ve esneklik paradigması ve yoğunlaşan rekabete uyum sağlaması beklenmektedir. Ayrıca, teknolojinin gelişiminin üretim yapısını değiştirdiği ve bilgisayar teknolojilerinin bilginin niteliğinde değişime yol açarak insanları üretim ortamının yaratıcı/entelektüel çalışanları haline getirmiş olduğu yönündeki görüşlerin yeni liberal, yeni muhafazakâr, postmodernist ve sanayi-ötesi toplum kuramcılarının ortak tezi haline geldiğini görüyoruz. Fordist üretim biçimi ve Keynesçi sosyal devlet anlayışını katı ve özgürlüklerden yoksun bırakan bir yapılanma olarak gören bu yeni sağ yaklaşımlar, sonuç olarak, bilgisayar teknolojisi ile birlikte bilginin niteliğinde bir değişim yaşandığını ve bu yüksek teknolojik sistemin yüksek nitelikte eğitilmiş bir emek gücüne dayandığını ve bu yeni üretim yapısıyla birlikte insanı daha çok özgür kılan ve niteliklerini geliştirmesine ve kullanmasına izin veren katılımcı ve demokratik bir yapının günümüzün egemen eğilimi olduğunu savunmaktadırlar. Küreselleşme, enformasyon/bilgi toplumu, modernite veya sanayi ötesi toplum ve iletişim toplumu gibi adlandırmaların hepsi modern sanayi toplumunun ötesine geçilen bir gelişme evresine girdiğimizi ve bu süreçlerin toplumsal yaşamda devrimci veya radikal dönüşümler yarattığını öne sürmektedirler. Bu yapı içerisinde yaşam biçimimizin de değiştiği, geçmişin katılıkları ve durağan yapının yerini esnekliğe, yaratıcılığa, çeşitliliğe ve farklılığa dayanan yeni bir dinamik topluma bıraktığı, sınıfsal çelişkilerin aşıldığı, uyumlu ve bireyleri sonsuzcasına geliştirme potansiyelinin gerçekleştirildiği bir yönetim modelinin günümüzde egemen olduğu savunulmaktadır. Modern geçmişe ilişkin tüm uygulamaları geride kalması gereken totaliter bir aşama olarak ele alan bu yaklaşımlar, daha insani ve demokratik bir toplum-

sal aşamaya geçildiği tasavvuru ile bugün ve geleceği bütünüyle olumlamaktadırlar.⁵

Geçmiş bütünüyle aşan/geride bırakan demokratikleştirici, özgürleştirici ve daha insani olan tümüyle olumlu değişimlerin yaşandığı ve bunda en temel etkenin günümüz dünyasında iletişimin ve bilginin, daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak denli büyük önem kazandığı yolundaki düşünceler bugünkü başat iletişim anlayışına temel oluşturan söylemlerin kaynağında yer almaktadır. İletişim kavramı böylece başta işyerleri olmak üzere gündelik pratiklerde çok daha yaygın kullanılmaya ve teknolojik gelişmelerin de katkısıyla giderek popülerleşen iletişim kavramı, psikolojiden esinlenen davranışçı “insan ilişkileri” yaklaşımının yerini almaya başlamıştır. Her iki yaklaşımın ortak iddiaları, insan odaklı: İnsana daha çok önem ve değer veren, mekanik ilişkilerden daha çok sosyal ilişkilere önem veren, daha özgürlükçü yaklaşımlar ve yönetim modelleri oldukları yönündeki savlarıdır. Ancak, insan ilişkileri ve/veya iletişim sözcüklerinin hemen arkasından gelen ise davranışların ve iletişim kurma biçimlerinin yönetimi ile ilgili yaklaşımların geliştirilmesinin bir zorunluluk haline geldiği yönündeki temel savlardır. Bütün bu anlayışların ortak noktası etkinlik

⁵ Bütün bu post teorilerin entelektüelleri eleştirdiğini, kültürel modernitenin çöktüğünü iddia ettikleri (daha doğrusu çökmesi arzusunu ifade ettikleri) ve ister muhafazakâr ister liberal isterse dindar olsunlar şu veya bu biçimde kapitalizmle çelişmeyen bir geleneği savunduklarını görüyoruz. Kendi söylemlerini haklılaştırmak için moderniteye sürekli saldırarak, her türlü fenalığın kaynağı olarak Aydınlanma ve moderniteyi göstermek en temel ortak noktalarıdır. Modernite sanki hayattaymış gibi davranan bu yaklaşımların yeni bir paradigmaya geçişle, bu kopuşla ilgili ayrıntılı bir açıklama ve analizleri de bulunmamaktadır. Topluma dahi ve herhangi bir toplum teorisinin geliştirilmesine karşı duran bu yaklaşımlar, yaşanan gelişmeleri kaçınılmaz bir süreç olarak göstererek, başka bir deyişle, “there is no alternative” veya “no way out” sloganları ile insanları kapitalizm karşısında silahsız bırakmaya, sömürü ve şiddeti doğallaştırmaya çalışmaktadırlar.

ve refahın yalnızca piyasa tarafından sağlanabilecek bir hedef olduğunu öne sürmektir. Bu da doğal olarak, tüm toplumsal yaşam alanlarının piyasa mantığı çerçevesinde örgütlenmesi gerektiği düşüncesini getirmektedir. Böylece kapitalist işletmecilik değerleri ve anlayışının bütün yaşama alanları üzerinde etkin olabilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Yeni üretim organizasyonlarına geçiş ile kamuya, ilgilenen herkesin yararlanmasına açık bilgi ve enformasyon aktarımının yerini alan ise gittikçe artan bir rekabete dayanan günümüz ekonomik koşulları içinde doğru ve güncelleştirilmiş bilginin yaşamsal öneme sahip bir meta haline gelmesidir. Bilginin bu anlamda artan önemi piyasanın eğilimleri üzerine şirketlerin karar süreçlerinde yararlı olacak türden veri analizlerini anında yapabilecek olan yüksek derecede uzmanlaşmış iş hizmetleri ve danışmanlık şirketlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tüketim süreçlerine doğru kayan bir ekonomik yapılanma ile birlikte pazarlama ve reklâmcılık faaliyetlerinin de öneminin artması haz, boş zaman, statü, güç ve erotik yaşam gibi üretim ve hattâ tüketim süreçleriyle ilgili ya da ilgisiz olan bütün alanların hepsi kapitalist mübadele ve meta üretimi alanına taşınmıştır. Pazarın eğilimlerini analiz ederek taleplere cevap verebilme konusunda bilgi bir yandan da satışta ve satış için gerekli olan imaj üretiminde bir meta olarak kullanılmaya başlamıştır ve bu çerçevedeki bilgi yönetimi anlayışı işletmelerin en hayati, en stratejik bölgesini işgal etmeye başlamıştır (Harvey, 1997: 182-185).⁶ İmaj yönetiminin artan önemiyle birlikte imaj edi-

⁶ Günümüz dünyasında eğitimin ve bilginin önem kazanması söylencesinin temelinde, Peter F. Drucker'ın da (1996: 141) işaret ettiği gibi, emek yoğun üretim biçimlerinden daha çok bilgi yoğun sanayilere ve ekonomiye geçiş yatmaktadır. Sanayi toplumunun ötesine geçildiğini vurgulayan bir kavram olmasının yanısıra bu türden bir enformasyonun yönlendirdiği ekonomik yapıyı da işaret eden bir kavram olan enformasyon toplumu kavramı kriz sonrası yeni ekonominin en önemli ideolojik dayanaklarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yeni ekonominin eğitime

nilmesinin işgücü piyasalarında kendini sunmanın önemli bir unsuru ve bireysel kimlik, kendini gerçekleştirme ve hayatın anlamı yönündeki arayışlar için de belirleyici bir faktör haline gelirken (Harvey, 1997: 322), bu yönelişin bir sonucu olarak imaj üretimine katılan entelektüel sermaye büyümeye ve bu yeni sanayi dalında çalışanların sayısı da hızla çoğalmaya başlamıştır. İletişim veya kişisel gelişim sektörü olarak adlandırılan bu yeni iş kollarının yükselmesiyle geleneksel olarak kapitalist mantığın kuşatmasının dışında kaldığı düşünülen kültürel alanların da kapitalist işletmecilik mantığı tarafından kuşatıldığını, yeni kültürel ve entelektüel sermayenin istihdam edildiği iş kollarında kâr ve satış arayışının daha fazla belirginleştiğini görüyoruz. İnsanların kendi değerlerini, tarihlerini, umutlarını, ütopyalarını özgün bir biçimde yansıttığı bir alan olarak görülen kültürel ve sanatsal üretim alanı, bu alandaki korumacı önlemlerin de ortadan kaldırılması ve kültürel ve bilimsel üretim alanının da pazara açılmasıyla birlikte önemli ölçüde kapitalist kâr ve birikim mantığının egemenliği altına girmeye ve bu alanın sermayeden ve iktidardan görece özerkliği ortadan kalkmaya başlamıştır. Bilgiyi de içine alan metalaşma sürecinin yaygınlaşmasıyla piyasa tüm yaşam alanlarına sızmanın ötesinde tüm yaşam alanlarında iktidarını kurmaya ve pekiştirmeye başlamıştır (Wernick, 1997: 89). Kapitalist ilişkilerin daha önce bu ilişkilerden özerk sayılabilecek alanlara yaygınlaşmasıyla bilinçlenme ve toplumsal ilgiler yerine

ve bilgiye verilen önem söyleminin altında yatan gerçeklik, artan rekabet koşullarında pazarın gereksinimleri doğrultusunda üretilecek bilgiye ve bu bilgiyi üretecek zihinsel emeğe gereksinimin artmasıdır. Bilgiyi metalaştıran bu gelişmeler bilgiyi kamusal bir mülk, bilgi dolaşımını ve haberleşmeyi kamusal bir hak ve eğitim/öğrenimi kamusal bir hizmet olarak gören aydınlanma ideallerini terk etmek anlamına gelmektedir. Bu gelişmeyi 1973 sonrasında bütün yaşama alanlarında kamusalılık düşüncesini geriye iten ve özel mülkiyeti öne alan yaklaşımlar ile paralellik taşıyan doğal bir gelişme olarak saymak gerekir.

pazarın işleyişine hizmet etme düşüncesinin esas kılındığı bu ortam, kapitalist toplumsal ilişkilerin genişlemesi ve toplumun ve gündelik hayatın her alanına yayılması ve derinleşmesi sonucunu doğurmaktadır. Bütün sosyal bilimlerden şirketlerin performansının arttırılması amacıyla kullanılmaya çalışılması sonucunu doğuran bu yaklaşımın şirketler için hayati öneme sahip olduğu kabul edilen insan ilişkilerini ve iletişimi kapsamı kaçınılmaz bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Günümüz dünyasında iletişim sektörü olarak adlandırılan danışmanlık ve organizasyon şirketlerinin bu çerçeve içinde faaliyetleri meslekî eğitim, organizasyonel değişim, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ve ikna/satış stratejileriyle ilgili eğitim çalışmaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu faaliyetlerde girişimcilik ruhu ve bireysel inisiyatif vurgularıyla bir yandan kariyer ve kişisel kimlik arayışının dozu artırılmakta, öte yandan örgüt kültürü gibi yeni düşünme biçimleri yaygınlaştırılmaktadır. Klasik üniversite anlayışının terk edilerek girişimci üniversite modeli ile işletmeler için nitelikli ve verimli işgücü sağlayacak girişimci ruha sahip gençler yetiştirmenin öne alınması bu gelişmeleri tamamlayıcı bir unsurdur. Böylece düşünsel enerji tamamen üretim ve birikim rejiminin emrine tahsis edilmektedir. Bu değişim çabaları sonucunda yeni muhafazakâr⁷ ve yeni liberal anlayışların başardığı en önemli dönüşüm önemli ölçüde etkiye sahip olan kolektif ölçü ve değerlerden kopuşu sağlamaları ve hayatın her alanında girişimcilik kültürü olarak betimledikleri rekabetçi bir bireyciliği toplumsal dokuda egemen kılmayı başarmış olmalarıdır. Kamu söyleminin değerinin zayıflatıldığı, özel çıkarların toplumsal gereksinimlerin önüne geçirildiği bir döneme girilmiştir. Toplumsal değerlerin ve emeğin piyasa karşısında değersizleştirildiği günümüz dünyasında yaygın

⁷ *Yeni Muhafazakârlık*, modernitenin yerleşik değerleri aşın(dırıl)ırken aile, din, cemaat gibi istikrarlı kimliklerin bunun yerine konmaya çalışılması ve bunun piyasacı/pragmatik hedeflerle bütünleştirilmesi çabasına işaret eder.

güvensizlik ve gelecek kaygısı yaşadığımız dönemin en belirgin özelliklerinden biridir. Hal böyle iken, esnek ve çok işlevli bilgi toplumuna uygun emek gücünden istenen şey, güçlü olmak, en azından güçlü görünmeyi becerebilmek olup, zayıf, güvensiz ve kırılgan olmak ciddi bir zaaf olarak algılanmaya başlanmıştır. İşlerimizi yaparken her soruna karşı güçlü olmamız ve bu gücümüzü işletme yararına seferber etmemiz istenmektedir (Harvey, 1997: 196 ve 326).

(Yeni) Eğitim ve Kişisel Gelişim

Günümüzde sadece çalışanların eğitimi alanında değil yüksek öğrenimde dâhil olmak üzere eğitimin her aşamasında gerçekleşen değişimlerin, eğitimin kapitalist sistemin taleplerine uyum sağlama boyutunu öne çıkardığını öne sürebilecek çok sayıda veri mevcuttur. Eğitimin bir bireysel gereksinime dönüştürülmesiyle piyasanın ihtiyaçlarına cevap verecek ve piyasaya entegre olacak insanların yetiştirilmesini öne alan bir eğitim anlayışının öne çıkarıldığı bu süreçte, toplumsal statü ve prestijin temelinin modern dönemde olduğundan farklılaşarak entelektüel zenginliklerden, sanatsal ilgilerden ve meslekî bilgiden daha fazla yüksek gelir kazandırıcı işlere ve tüketim süreçlerine kaydığını görüyoruz. Bu yönelim bilginin ve entelektüel sermayenin önem kazanışından söz edildiği bir dönemde, kazanç getirmeyen entelektüel ilgilerin itibar kaybını beraberinde getirmiştir. Eğitimi insanların gelecekte elde edeceği kazançlarla ilgili bir yatırım olarak tanımlayan bu anlayış bilgi toplumu olma yolundaki vurgularla birleşmektedir. Dolayısıyla üniversitelerin toplumla bilgi ve eğitim üzerinden kurduğu ilişki zayıflamakta ve üniversite eğitimi ilgili endüstriyel alanlar için yürütülen bir işgücü yetiştirme programına indirgenmektedir (Mutlu, 2005: 278). Böylece üniversite, rekabetin egemen olduğu bir toplumda, bu rekabette avantajlı bir konum elde etmek isteyen genç insanların statü ve kazanç temin etme

çabasının bir basamağı haline gelmeye başlamıştır. Bütün formal eğitim süreçlerine egemen olan ve işletmecilik ilkeleriyle şekillenen pragmatist yeni eğitim anlayışının en önemli uygulama alanlarından biri de hizmet içi eğitim: Yetişkinlerin ya da çalışanların eğitimidir. Bu eğitim çabasının gerekliliğini haklaştırmak konusunda başvuru en temel argümanlar ise formal eğitim süreçlerinin katılığı ve insanları hayata hazırlamak konusundaki yetersizliği olmaktadır. Yeni(lenen) ve pragmatik hedefleri gerçekleştirmeye yönelik eğitim programları çerçevesinde giderek anlamsızlaş(tırıl)an meslek etiği, profesyonel etik olurken, özerklik talepleri yerine piyasaya uyum sağlama talepleri öne çıkmakta, işletmelerin amaç ve hedeflerinden oluşan işletme kültürü, profesyonel kültürün önüne geçmekte ve meslekî bilgi ve deneyim piyasa pragmatizminin emrine verilmektedir (Kozanoğlu, 1993:184).⁸

Kapitalist ilişkilerin kültürel üretim alanlarında giderek daha fazla egemen olmaya başlamasıyla simgesel mal ve hizmetlerin sağlanmasıyla uğraşan pazarlama, reklâmcılık, halkla ilişkiler, magazin, moda, yardım meslekleri, cinsel terapistler, diyetisyenler vb. gibi alanlarda çalışan bir “yeni kültür araçları” (Bourdieu, 1984: 370) grubunu ortaya çıkarmıştır. Pierre Bourdieu’ye göre, bu kültür araçları grubu bireysel kimlik, sunum, dış görünüm, hayat tarzı ve yeni tecrübeler arayışı ve aktarışı çabası içindedir. Kendini keşfetme, kendi potansiyelinin farkında olma ve kendi kendini gerçekleştirme ideali gibi kişisel gelişimle ilgili literatürün ilksel önermelerini ilke edinen bu

⁸ Günümüzde *pragmatik* kelimesi dogmatik ya da *principled* (ilkeli) sözcüklerinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Pragmatik kelimesinin bu kullanımı pratik yarar adına ilkeleri gözdardı edebilmeyi, ilkesizliği işaret etmektedir. *Dogma*, tartışılmadan benimsenen görüş, düşüncenin donması veya kalıplaşması anlamına gelir. Ancak, burada pragmatizmin dogmatik olana karşıtlığı daha çok pratik yararlar için inanç ve değerleri gözdardı ederek esnek düşünme ve hareket edebilme anlamında gene ilkesizliği işaret etmektedir.

yeni kültür araçlarının benliği ya da kendilerini dış görünüşleriyle bir tarz yaratarak sunmaya yönelik çabaları özellikle vurgulanmalıdır. Dışavurumsal bir hayat tarzının inşasında aktif rol alan, medya ve akademik düşünsel hayat arasında çalışan bu kültür araçları, eski entelektüellerin yüksek kültüre önem verip popüler kültürel biçimleri aşağılayan tavrının tersine, popüler düşünsel programların aktarılmasını kolaylaştırmakta ve popüler kültür, yüksek kültür eksenini etrafında dönen eski ayırımların ve simgesel (kültürel) hiyerarşilerin çökertilmesine yardımcı olmaktadır. (Featherstone, 1996: 85). Modernitenin getirdiği yüksek sanata dayalı bir estetik ve bilime dayalı bir rasyonellik anlayışının geride bırakılması ve buna dayalı eski kültürel hiyerarşilerin hükümsüz kılınarak piyasa merkezli yeni bir evreye girilmesi söz konusudur. Eski kültürel hiyerarşilerin yok olması ise, Fredrick Jameson'ın işaret ettiği gibi, (1984) yüksek/aşağı ya da seçkin/popüler kültür, azınlık/kitle, beğeni/zevksizlik gibi dikey sınıflandırmaların günümüz geç kapitalist toplumunda geçerliliğini yitirmesi anlamını taşımaktadır. Modernitenin değerlerini aşındıran bu gelişmeler uzun erimli hedeflere dayalı bir hayat tarzı inşa etme anlayışının geride kalması ve gündelik ve anlık olanın öne çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Modern evrenselci uygarlık anlayışının bütün dünyada egemen kılınması çabasına denk düşen bu kültürel sınıflandırmaların 1960'larda yükselen muhalefetin kültüre ilişkin farklılıkların kabulüne ya da dışlanmamasına yönelik çabasıyla birlikte aşıldığı söylenebilir. Bu çerçevede yeni liberal düşüncenin gerçekleştirdiği değişimler paralelinde mutlak eşitlik düşüncesine mutlak farklılıkla tepki vererek hiyerarşilerin ortadan kaldırılmasına dayanan bir kültürel görecelilik anlayışına varılmıştır. Bu kültürel görecelilik anlayışı evrensel hiçbir ölçüyü geçerli saymamasıyla birlikte işleyişin tamamen piyasa mekanizmasına bırakıldığı bir toplumsal yapıyı meşru kılmakta ve onu muhalefetsiz bırakmada etkin olmaktadır. İnsanlığın tümünün sahip olduğu hiçbir evrensel

etik ölçüt ya da değer yoksa, etik ve hukuk da göreceliyse, o zaman kapitalist işleyişi eleştirecek yargı gücü de insanların elinden alınmış demektir. Liberal öğretiyeye göre piyasanın yasaları doğal ve evrensel sayıldığına göre, geriye tek bir evrensel ölçüt kalmaktadır: Piyasa ölçütlerine göre başarılı olmak (sayılmak) ya da olmamak (sayılmamak).

Gündelik hayata ve iş yaşamına ilişkin popüler öğretilerin yaygınlaşması sonucunda ve meslekî veya akademik bilginin yerini piyasada başarılı olmak için gerekli ticari beceriler (pazarlama/satış) almaya başlamıştır. Bu çerçevede, kişisel gelişim olgusu iş yaşamının insanileştirilmesine yönelik çabalarla birlikte giderek artan bir biçimde çeşitlenmeye başlamıştır. Çalışma yaşamının iyileştirilmesine yönelik eğitim çalışmalarının başlangıcında ise özel eğitim ve danışmanlık şirketleri hizmet içi eğitim, dönemin gereksinimlerine uygun bir biçimde, pazarlama, sunum, ambalaj, imaj gibi ticari bilgileri öne çıkarmıştır. Bu piyasalaşma olgusu çerçevesinde pazarlama becerilerinin ve müşteri ilişkilerinin önem kazanmasının yanısıra insanların işgücü piyasasında yer bulmak için kendilerini, yetenek ve becerilerini pazarlamasının da daha fazla önem kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. İletişim becerileri, iyi giyim, güzel konuşma, jestler ve hareketlilik gibi ikna ve etkileme gücü oluşturan becerilerin gelişimiyle sınırlı kalmayıp, gelişim sağlık ve güzellik çabaları ile desteklenmekte ve bedeninin sunulmasını da içerisine almaktadır. Bu anlayış toplumsal bakışı geriye itmekte ve eleştirel ve bütünsel düşünceyi tanımlayan bilgilenme biçimlerini eğitim sisteminden de dışlamaktadır (Önder, 1998: 7; Ercan, 1998: 11 ve 26). Bütün bu gelişmeler iletişimsel edimlerimizi maddi üretimin bir parçası olarak görerek geliştirilmesi gereken teknik becerilere indirgeyen pragmatik bir kavrayışa yol açmakta, iletişim edimlerimizin anlam üreten, kültür oluşturan ve aktaran düşünsel/kuramsal ile toplumsal ve kültürel boyutlarını arka plana itmektedir.

1980 sonrasında insanların hayatını doğrudan etkileyen eğitim, sağlık, iletişim gibi klasik kamu hizmeti alanlarında da özel sektörün öncülüğünde yeni kurumsal modeller ve ilkeler inşa edilirken (Mattelart, 2001: 135), insanların çalışma haklarını, sosyal güvencelerini ve kamu hizmetlerinden yararlanma olanaklarını etkileyen bu yapısal değişiklikler insanların gündelik yaşantısını giderek daha çok etkilemeye başlamıştır. Bu yapısal değişimlerin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi kitlelerin kamusal/politik alanlardan geri çekilerek işyeri, ev ve cemaatleri arasında dar alanda kısa paslaşmalarla dolu bir hayatı kabullenmeleridir. Sonuç olarak, 1980'lerle birlikte kapitalizmin yenilenen kültürel anlayışına direnebilecek düzeyde bir gücün kalmayışı sonucunda piyasa ekonomisinin mutluluk vaatleriyle şekillenen kapitalist yaşam biçimi ve anlayışı bütün dünyada daha önce görülmedik bir ölçüde egemenliğini artırmıştır. Yaşanan değişim gelecekle ilgili beklenti, umut ve ütopyaları silikleştiren ve şimdiki zamanı ve ânı yaşama düşüncesini öne çıkaran bir değişimdir. Somut ifadesini pazarın yüceltilmesinde bulan yeni liberal dünya görüşünün yıldızının yeniden parlamaya başlaması toplumsal düşüncüyü, kurumları ve çalışanların haklarıyla birlikte toplumsal eylemliliği gerileten bir gelişme olarak sosyal hak/sosyal adalet/sosyal dayanışma söylemleriyle beslenen yurttaşlık bilincini aşındırmıştır. Böylece sisteme muhalif olabilecek potansiyele sahip dayanışmacı ve birlikte hareket etmeye dayalı politika anlayışının neredeyse tümüyle devre dışı bırakıldığını; piyasa ekonomisinin rakipsiz üstünlüğüne dayanan görüşlerin artan hegemonyası sonucu adalet ve eşitlik arayışları ve hattâ kamu yararı düşüncesinin bile anlamsızlaştırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Geniş bir ideolojik/kültürel kampanya ile mevcut kapitalist sisteme ve kapitalist düşünme ve eyleme biçimlerine ilişkin bütün itirazların artık aşılmış olduğu, çağın gerisinde kaldığı, hattâ sona erdiği ilân edilmektedir. Toplumcu düşünme biçimlerinin tek tipçi, totaliter ve demokrasi karşıtı olarak

gösterilmesi mevcut yapının aşılmasından yana görüşleri peşinen mahkûm etmektedir. Toplumcu düşüncelerin yanısıra yozlaşmışlığını ilan ederek politikanın da sonunu hedeflediğini öne sürebileceğimiz bu yaklaşım biçimiyle insanların geleceğe ilişkin beklentileri, iddiaları, tasarımları geçersizleştirilmeye çalışılmakta, insanların demokratik değişime olan inancı yok edilmeye çalışılmaktadır. Politik hayatın yozlaştığı düşüncesi daha etkin bir ekonomik işleyiş sağlamak adına düşük yoğunluklu demokrasileri arzu eden düşünceleri meşru kılmaya yarmakta ve bu anlayış insanların hak arayışlarının seslendirilmesini kısıtlamaya çalışmaktadır. Refah devletinin son bulduğu iddiasıyla, refahın topluma adaletli dağıtılması için yapılan düzenlemelerden oluşan tüm deneyimler başarısız sayılmakta, serbest piyasa, girişimcilik ve rekabet kültürü ile öne çıkan kapitalist anlayış da bütünüyle olumlanmaktadır. Böylece, topluma ait alanları yeniden tanımlayarak bu alanları piyasa süreçlerine bağlama eğilimindeki yeni liberal dünya görüşü, piyasa ekonomisinin müdahalesiz işleyişinin ürettiği toplumsal ilişkiler alanını bütünüyle sorgulama alanı olmaktan çıkarmaktadır. Toplumsal güvencelerden yoksunluğa dayalı risklerin belirgin bir biçimde artması bu risklere maruz kalan insanların ilgisi daha çok 'hayatta kalma' üzerinde yoğunlaşmasına yol açarken, artan riskler işgücünün denetimini kolaylaştırmaya yaramaktadır. Bu dönemde hayatın kabalığını ve üzerimizde yarattığı baskıyı hafifletecek *light* ideolojilerin uzun erimli toplumsal değişim hedeflerine odaklanan ideolojilerin yerini almaya başladığını ve sağlıklı yaşam, kendine yardım teknikleri vb. yoluyla bir sağlık ve mutluluk arayışının herşeyin üstünde bir ilgi kaynağı olmaya başladığını söyleyebiliriz (Lasch, 1977).

Yeni Üretim/Yönetim Düşüncesinde İletişimin Yeri

Bilgi/enformasyon toplumu ve iletişim çağı gibi değişik adlandırmalarla iletişimin başta çalışma yaşamı olmak üzere bütün

toplumsal alanlarda özel bir önem kazandığı görüşü günümüzde itirazsız kabul edilen yaygın bir kanı haline gelmiştir. Yeniliklere açık ve küreselleşen dünyaya ayak uydurabilecek vasıflara sahip bir insan modelini öne çıkaran esneklik paradigmasıyla iletişim olgusunun yeni üretim organizasyonlarında eğitim/bilgi ile paralel bir biçimde âdeta yeniden keşfedilmiş bir kavram olarak sunulduğunu görüyoruz. Bilgi ve iletişim toplumu gibi kavramlarla somutlanan olumlayıcı iletişim kavrayışının uyumlu bir kapitalist toplumsal düzen projeksiyonun işlerliği için bir aracı/araç olarak öne çıkarıldığını, başka bir deyişle, iletişimin biraraya getirme işlevinin sistemin etkinlikle işleyişini sağlayan en temel araçlardan biri olarak yorumlandığını görüyoruz.⁹ Bu yorumlama biçimi iletişim ütopyalarını politik ve ekonomik krizden çıkış stratejileri konusundaki söylemlerin merkezine yerleştirirken üretim ve iletişim alanları bütünleştirilmeye çalışılmakta ve böylelikle ilerici bir işleve sahip olduğu varsayılan iletişimin olumlu özelliklerine ilişkin söylemler yeniden üretilmektedir. Mevcut koşullara uyum sağlamak için ne yapmamız gerektiğine ilişkin talimatlar barındırmakta olan bu anlayışların doğal sonucu da var olana uyum

⁹ Burada temel anlayış, klasik liberal dünya görüşünün toplumsal eşitsizliklerin kaynağının yapısal değil bireysel olduğu savına uyumlu bir biçimde kişisel ilişkileri iyileştirme yoluyla toplumsal nitelikteki sorunların da çözülebileceği yönündeki anlayıştır. Kişisel ilişkileri iyileştirmek/insanlarla iyi ilişkiler kurmak sorunları çözebilecek anahtar olarak kabul edildiğinde, doğal olarak iletişim kavramı ilişkiye yönelik bütün vurgularıyla sahne almaya çağrılmaktadır. Buradan hareketle, insanların sorunlarına en optimal çözüm demek olan kapitalist sistemde bir sorun olmadığı, sorunların ve başarısızlıkların nedeninin değişimlere (piyasa) uyum sağlayamayan bireylerin sorumlu olduğu yolundaki düşünce kendiliğinden öne çıkmaktadır. İyi bir kişisel hayat yaşamak becerilerimizi ve yeteneklerimizi geliştirmeye, iyi bir toplumsal hayata kavuşmak ise birbirimizle iyi ilişkiler kurabilmemize bağlı görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapının getirdiği eşitsizlikler ve eşitsizliği besleyen bütün yapılandırılmış ilişki biçimleri görmezden gelinmektedir.

gerekliliği gerekçesiyle her türlü eleştirel söylemin tümüyle dışlanmış olmasıdır. Etkin, verimli ve sorun çözücü bir yapıya sahip olduğu varsayılan iletişime ilişkin kavrayışların işletme yönetimi bilgileri ile bütünleşme süreci içine girmesi sonucunda, iletişimle ilgili kavrayışlara da başarılı sayılan işletme ve işletmecilerin iletişime ilişkin algı ve kavrayışları model teşkil etmektedir. İletişimin sorun çözücü niteliğine olan bu inancın temelinde iletişim yoluyla insanların birbirlerini karşılıklı daha iyi anlamalarının yolunun açılacağı ve böylelikle uzlaşının sağlanarak sosyal dayanışma ve bütünleşmenin gerçekleşmesinin mümkün olacağının düşünülmesi vardır. Böylece, iyi ilişkiler kurarak toplumsal düzenin birarada varolmasını sağlayan bir araç olarak iletişime önem verilmesi karşı çıkılamaz bir düşünce haline gelmiştir. Bu yaklaşımlar eşitlikçi ilişkiler ve katılımcı bir toplumsal yapı kurabilmek için gerekli olan iletişimsel eylemin evrensel standartlarını oluşturmaya çalışan ve özgürleşimci bir ilgi çerçevesinde iletişim süreçlerinin sınırlarını geliştiren demokratikleştirici ve özgürleşimci yönelimlerin tam karşısında yer almaktadır (Türkoğlu, 2003: 223-224).

Radikal Kapitalizm Çağı

İletişimi de içine alan piyasalaşma sürecinde bütün yaşama alanlarının piyasa ve rekabet mantığına göre şekillenmeye başlaması ve bu süreçte devletin yeniden yapılandırılması piyasa yanlısı/dostu devlet vurgusunun yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Devletin piyasanın daha iyi işlemlerini sağlamak için yeni müdahale biçimleri geliştirdiğinin görüldüğü bu süreçte, yeni devlet anlayışıyla devletin sadece ekonomiden değil politikadan da uzaklaştırılması amaçlanmaktadır. Pazarın mutlak egemenliğine dayalı ve devletin asli görevinin de piyasa dostu olmak olduğu bu yani çağ yaşama ve düşünme biçimlerimizde egemen kılınmaya çalışılan mantıkla birlikte bir radikal kapitalizm çağıdır. Bütün yaşama alanlarını etkisi altına alan kapi-

talist mantığının zihinlerde egemen kılınması toplumun eşit ve özgür yurttaşlarının ortak akıl üretmesine, demokratik uzlaşısına dayalı bir anlayışın (müzakereye ve eşit katılıma dayalı iletişim biçimlerinin) aşınması ve yaşam alanlarımızın özel çıkarlara dayalı bireyci bir anlayışla daraltılması anlamını taşımaktadır. Demokrasi düşüncesinin de ekonomik işlevsellik sınırlandırmasına tâbi tutulmaya başladığı bu gelişmelerin ortaya çıkardığı işletmecilik ilkelerinin her alanda öne çıkması kapitalist ekonomik örgütlenme açısından bir öze dönüş hamlesidir. Bütün yaşam alanlarını ve zamanımızı kapitalist işlevsellik ölçütlerine göre değerlendiren bu anlayış içinde verimliliğe ve karlılığa hizmet etmeyen özgürlük talepleri dışlanmaktadır.

Yeni liberal öğretilerin iletişim anlayışı, doğal olarak, verimlilik ve karlılığa hizmet edecek araçsal ve işlevsel bir iletişim kavrayışı olmaktadır. Bu anlayış işbirliği, dayanışma, etkileşim ve uzlaşya değil, insanları etkilemeye ve bireysel başarıya odaklanan bir iletişim anlayışıdır. Buna karşın iletişimsel eylem kavramı ise ideolojik/politik veya ticari/yararcı olsun ya da olmasın tüm düşünce, tutum ve davranışların birbiriyle karşılıklılık ilkesi ile eşitlikçi ve özgür bir temelde etkileşim içinde bulunmasını sağlayan etkinlik ve süreçleri işaret etmektedir. Toplumsal egemenlik kurma çabası ortak anlamlar üretme kapasitesine sahip iletişimsel etkinlikler yoluyla hayata geçirildiğinden iletişim üzerinde denetim sağlamak, sistem açısından acil bir gereksinimdir. Bu çerçevede kitlelerin düşünce, tutum ve davranışlarını standardize etme ve farklılıklarını sistemin yararına törpüleme yolu olarak bilinen iletişimi denetleme çabaları bugün farklılığı, kültürel çeşitliliği ve demokratik katılımı sıklıkla vurgulamasına karşın iletişimle ilgili öne çıkan yeni iletişim anlayışlarında da sürdüğünü söyleyebiliriz. Yeni liberal anlayış farklı bilinç ve bilgiye ulaşma biçimlerini, böylece farklı bir hayata ulaşma imkânlarını etkisizleştirecek yöntemleri doğal, tarafsız ve evrensel olarak göstererek insanların zihninde haklılaştırmaktadır. İletişim kurma biçimlerimize birtakım

standartlar koyma yönünde öne çıkan çabalarıyla iletişim, toplumsal çatışmaları kapitalist sistem lehine çözümlemek için etkili bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Böylece kapitalist sisteme, yaşama ve düşünme biçimlerine yönelen ya da yönelmesi muhtemel tüm eleştirileri ideolojik olarak niteleme hakkını elinde bulundurmak suretiyle peşinen bertaraf eden ve potansiyel muhalefeti marjinalleştirerek etkisizleştiren ve değersizleştiren bu anlayış, ideolojik tahakküm kurmanın en etkili araçlarından biridir. Buradaki sınır çizgisi ise toplumu/hayatı dönüştürme potansiyeli olmayan farklılıklara/iletişimsel etkinliklere izin vermek, hattâ teşvik etmek, bu potansiyele sahip olanları ise marjinalleştirmek suretiyle değersiz ve etkisiz kılmaktır. Kapitalist ekonomik düzen ve işleyişi insanın mutluluğu ve özgürce varoluşu için gerekli ve yararlı olarak göstermek amacıyla iletişim üzerinde tahakküm kurma çabası eski ve yeni kapitalizmin ortak çabasıdır. İlki kapitalist yaşam biçiminin açık ya da örtük propagandasını kitle iletişim araçları ile yaparak düşünce, tutum ve davranışlarımızı standartlaştırmaya çalışırken, bugünkü iletişim kavrayışının iletişimsel etkinlikleri standardize etme çabası daha doğrudandır. Üstelik bu “yeni” iletişim anlayışı daha demokratik, katılımcı, farklılıklara saygılı ve özgürlükçü olmak iddiasındadır. Bireysel başarı, kazanç ve güç edinimine yönelik olarak araçsallaştırılan bir iletişim anlayışı yaşadığımız hayatın köklü bir biçimde değiştirilmesi olasılığını devre dışı bırakmaya ve insanların iletişim etkinlikleri yoluyla toplumsal hayata bir özne olarak müdahale etmelerinin önünü tıkayarak sistemin etkinlikle işlemesini temin etmeye katkıda bulunmaktadır.

Bireysellik vurgusuyla birlikte iletişim anlayışı açısından akıl yürütme, muhakeme, analiz ve müzakereye değil, kişisel deneyime ve ikna becerilerine dayanan geleneksel iletişim anlayışlarıyla günümüz dünyasında egemen olan iletişim anlayışının önemli ölçüde örtüşen yönleri olduğunu da görüyoruz. Bunun benim işe ve eve dönüş süreci olarak nitelediğim insan-

ların toplumsal bütünden yalıtılması, politik/kamusal alanlardan geri çekilmesi ve mahrem olarak kabul edilen *açıklığın değil gizlilik ve sır kavramlarının egemen olduğu* ışık ve evden oluşan dar bir evrene kapatılması anlamına geldiği söylenebilir. Burada yinelenmesi gereken unsur, düşünme, düşleme, eyleme ve davranma biçimlerimizin toplumsal boyutunun gide-rek silikleştirilmesidir. Ortak akli ortaya çıkarmaya ve ortak bir gelecek için birlikte eylemeye dayalı anlayış ve bunu ortaya çıkaracak olan iletişim kavrayışı, bu çerçevede gözden düşürülen bu iletişim anlayışı iletişim alanını iş yönetiminin kusursuz bir tekniği olarak görmekte ve iletişim olgusunu bireysel başarı, (çı)kar motivasyonu ve performans olgularıyla ilişkili olarak ele almaktadır. Yeni iletişim uzmanlarının uğraş alanlarının günümüz dünyasında toplumsal ve profesyonel açılardan meşrulaştığını ve kültürel sermayeyi temsil eden yeni kültür araçlarının eskilerden görevi devralarak toplumun *kılavuzluğunu* üstlenmeye başladıklarını görüyoruz. Kişisel gelişimin de dâhil olduğu yeni uzmanlık alanlarında çalışan bu yeni kültür araçlarının ortak noktası, yeni dünyaya uyum sağlamamız için geçmişe ilişkin anlayışları terk etmemiz gerektiğidir. Terk edilmesi gerekenler, emekle ilgili “eskimiş” kategoriler, bütünlükçü ve değişimci ideolojiler, toplumsal bütünü eleştirel ve derinlemesine bir sorgulamaya tâbi tutmak, kısaca ortaklaşa bir akıl üretecek düşünce ve eylemlerimizle dünyayı dönüştürebileceğimiz ve daha yaşanır bir dünya haline getirebileceğimiz yolundaki “ütopyalar”ımızdır. Bunun yerine bu yeni dünyaya uyum sağlayabilmek için esnek beceriler edinmeli, piyasa yönelimlerini iyi takip etmeli, kendi imajımızı geliştirmeli ve ürün ve hizmetleri pazarlayabildiğimiz gibi, emek piyasasında da kendi hünerlerimizi pazarlayabilmenin yolunu bulmalıyız. Zarar verici eleştirel düşünme biçimlerinden uzaklaşarak tümüyle kişisel çıkarlara ve başarıımıza odaklanmalıyız.

İletişim becerilerine sahip olanların statü ve gelirini yükseltebileceği düşüncesini öne çıkaran anlayış buna ilişkin bilgi

sağlamaya ve aktarmaya çalışırken, kişisel gelişim başlığı altında yer alan öğretilerin odağında ise bu yeni koşullara uyum sağlamak için sahip olunması gereken bilgi ve becerilerin neler olduğu sorusu yer almaktadır. Koşulların değişebilirliğini ve bu değişimi bizlerin sağlayabileceğini tümüyle gözardı eden bu eğilim, var olan gerçekliği değişmez bir kategori olarak ele alırken realiteyi rasyonalize etmektedir. Bu bağlamda piyasaya dayalı toplum değişmez/müdahale edilemez, alternatif olmayan, kendiliğinden/doğal bir işleyişe sahip olduğu varsayılarak insanların zihninde haklılaştırılmakta ve beyhude politik mülâhazalar ve çabalar yerine bu işleyişe uyum sağlamak ve katkıda bulunmak için seferber olmamızın, dolayısıyla sonuca odaklanmamızın hepimizin yararına olduğunun altı çizilmektedir. Bu yeni kültürel atmosferde geçmiş dönemin sakin, sıradan, olağan, durağan, renksiz ve sıkıcı hayatının yerini hareketli, sıra dışı/olağanüstü olmak için herkese fırsatlar sunan, renkli ve canlı bir yaşam biçiminin aldığı söylemi öne çıkarılmıştır. Böylesi bir canlı dünya içinde informal ilişkilerin giderek daha fazla önem kazandığı; soğuk, mesafeli, durağan ve katı (rasyonel) ilişkilerden sıcak, samimi, yakın, hareketli ve esnek ilişki biçimlerine geçiş olduğu ve böylece işyerlerinin ve toplumun insanileştiği varsayılmaktadır. İnsanileştirme (*humanization*), daha fazla katılım, daha demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışıyla insan ilişkilerine daha çok önem verilmesi ve dolayısıyla, insanın psikolojik ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiği gibi unsurları öne çıkarmaktadır. İnsanların iş ortamında mutlu olmaları için işe ilişkin tanımlamalar insanları daha çok motive edecek şekilde tasarlanmaya başlanırken, işyerinin insanileşmesi ile birlikte insanlara işleri ve çalışma ortamı hakkında daha çok söz söyleme imkânının tanınması, kişilerin kendilerini bireysel olarak geliştirmesi için imkânlar yaratılması yolunda çabaların artmasının önemi vurgulanmaktadır. Bütün bunlar çalışma yaşamında ilişki geliştirme boyutuyla ele alınan iletişim olgusunun önemini artıran gelişmeler

olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, samimi ve sıcak sayılan ilişki biçimlerine dönüş düşünceleriyle birlikte mahremiyette egemen olan gizlilik, sır ve kamuya açık olmama ile biçimlenen bireysel düşünme ve davranma biçimleri iletişim süreçleri içinde meşruluk kazanmaktadır.¹⁰ Kişisel deneyimleri önemseyen yeni yönelimlerle birlikte beden sunumunun, iyi yaşamının ve “kaliteli” tüketimin öne çıktığı günümüz dünyasında, bilgi alanında toplumsal bütünü esas alan bir çabadan tümüyle pragmatik amaçlara, piyasaya/var olan koşullara uyum sağlamaya ve bu koşullardan azami derecede istifade edebilmek için nelere gereksinim duyduğumuza odaklanan bir bilgi anlayışına, yani bilgide açıklığı değil mahremi ve sırrı öne çıkaran bir özelleşmeci anlayışa geçiş, bir anlamıyla modernlik öncesi bilgilenme ve kültür aktarımı modellerine geri dönmek anlamı taşımaktadır.

¹⁰ Bu çerçevede, mahremin baskıcı içeriği görmezden gelinmektedir. İlişkilerin karşılıklı saygı değil, sevgi ve yakın ilgi çerçevesinde tesis edildiği öne sürülmektedir. Öyle olsa bile bu, insanı özgürleştirmeyen, aksine, sıkıca kontrol eden ve baskı altında tutan bir süreçtir. Kamusal ilişkiler yerine ikame edilmeye çalışılan özel/mahrem ilişkiler alanı baskıdan uzaklaşılan alanlar olmadığı gibi, çoğu kez üzerimizdeki baskının daha da yoğunlaştırıldığı alanlardır. Yaşam dünyasının, başka bir deyişle özel ve/veya mahrem alanların despotik baskıyı içerdiğini feminist çalışmalar bize oldukça açık bir biçimde göstermiştir. Özgürlük, mahrem alanlarda değil, kozmopolitik bir kamusal yaşam içinde gerçekleşebilir olan bir düştür.

MODERNİTE, AYDINLANMA VE ARAÇSAL AKIL ELEŞTİRİSİ

Kişisel gelişim yazınının daha çok 1980'li ve 1990'lı yılların organizasyon ve yönetim teorisi alanında modernliğin rasyonalitesi ve refah devleti uygulamalarına dayanak teşkil eden anlayışın eleştirisi üzerinden geliştirilen yeni liberal yaklaşımlara dayandığını görüyoruz. Aydınlanmanın özgürleşim ve akılcı toplum amaçlarından vazgeçmemiz gerektiğini öne süren bu düşünme biçimleri uzlaşıya dayanan bürokratik-kuralcı yönetim karşısında modernitenin baskı altına aldığı farklılıkları savunmayı üstlenmekte, ancak, öte yandan da piyasa yasalarına boyun eğmemizi telkin etmektedirler. Kumar'ın (1999:184) işaret ettiği gibi, Batı dünyasının varoluşunun en derin dönüşümlerinden birinden geçtiğinin ve insanlığın tüm sorunların yeni teknolojiler ve geride bırakılan yönetim anlayışları ile birlikte geride bırakılacağı yepyeni bir özgürlük ve refah dönemine girdiğimizi öne süren bir dizi duyuru ve açıklamayla karşı karşıyayız. Modernlikten bir kopuş olduğu yönündeki düşünceler modernliğin, ideolojinin, hattâ tarihin sonuna geldiğimiz bu dönemde toplumsal ütopyaların sona erdiği üzerinde ortaklaşmaktadırlar. Yeni bir sanayi sonrası çağına, enformasyon

ve iletişim çağına girdiğimizi ve modernliğin hatalarıyla ilgisini kesmiş ve yeni bir özgürlüğe uzanan yolu açmış olan bir modernite ötesi dünyaya eriştiğimiz öne sürülmektedir. Bütün dünyada toplumsal yaşamın her bir boyutunda, eski düşünce ve eylem tarzlarını artık bütünüyle geçersiz kılacak kadar köklü bir kopuş olduğunu ve yeni toplumsal düşünce, etik anlayış ve toplumsal ilişki biçimlerinin günümüz dünyasında egemen olmaya başladığını ve artık yeni bir çağa girdiğimizi öne süreren bu olumlayıcı yaklaşımlar yeni iletişim anlayışlarının da esin kaynağını oluşturmaktadır. Bunun karşısında ise kapitalizmin işleyiş tarzında köklü bir değişim tezi için ileri sürülen olgusal bulguların zayıf ya da hatalı olduğunu ileri sürerek esneklik fikrini yayanların kapitalizm karşıtı toplumcu hareketleri zayıflatan bir düşünce atmosferine katkıda bulunduğunu savunan yaklaşımlar vardır. Bu nedenle, aşıldığı öne sürülen modernite kavramı üzerindeki tartışmalar konumuz açısından büyük önem taşımaktadır.

Modernlik/Modernite

Modernlik ya da modernite denildiğinde, Aydınlanma çağı ile gelen zihinsel dönüşümün ortaya çıkardığı ideoloji ve yaşama biçimi; hümanizm, sekülerizm ve demokrasi sacayağı üzerine kurulu, egemenliği insana özgüleştiren, kurtuluşu dinde (mitlerde) ya da kurumlaşmış geleneklerde değil, akılda/bilimde arayan insan merkezli bir dünya görüşünü anlıyoruz. Aydınlanma düşüncesinin ortak mirasından hareket eden ve geleneksel toplumsal/kültürel yapıdan radikal bir biçimde kopan özgül bir düşünme biçimine karşılık gelen bir deneyim ve yaşama biçimi olarak ele alınabilecek olan modernite veya modernlikle ilgili düşünme biçiminin sürükleyici ögesi rasyonellik ve rasyonel bir dünyaya ulaşma çabasıdır (Çiğdem, 1997: 69). Doğuştan gelen ayrıcalıkların sona erdirilmesi ve kanun önünde eşitlik anlayışıyla birlikte kamusal alanların ve demokrasinin ortaya

çıkması modernliğin ortaya çıkardığı gelişmelerdir. Geleneksel toplumlarda önemli olan kişinin ne yaptığından çok kim olduğu iken, doğuştan gelen bu ayrıcalıkları ortadan kaldıran modern toplumlarda bireylerin toplumsal konumunun bireysel başarılarına göre belirlenmesi görüşü esastır. Erken modernleşme dönemlerinde bireysel haklar ve demokrasiyi öne çıkaran bir modernleşme anlayışı öne çıkarken, 19. yüzyılla birlikte kapitalist dünya görüşünün modern dünyada egemen olan temel düşünme biçimi haline gelmesinin doğal bir uzantısı olarak modern dünyaya egemen olan rasyonalite biçimi de araçsal rasyonaliteye yönelmiştir.¹ 20. yüzyıldaki militarizm, ölüm kampları, iki dünya savaşı deneyimleriyle birlikte aklın kılavuzluğunda iyi bir dünyaya ulaşılacağı yolundaki katıksız inançla beslenen aydınlanma ve modernitenin itibarının sarsıldığını görüyoruz. Bu çerçevede, modernlik eleştirisine araçsal akıl ve aydınlanma eleştirisi ile Frankfurt Okulu düşünürlerinin öncülük ettiğini, ancak postmodern bir anlayışa kaynaklık eden tezlerin ise 1960'lı yıllarda yükselen toplumsal muhalefet ile birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Araçsal rasyonalite, belirli bir gayeye ulaşmada en muhtemel olan eylemin tercih edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında, bireyler eğer önlerinde açık olan mümkün eylemler silsilesi içerisinde, onları gayelerine ulaştırması en muhtemel olan eylemi seçerlerse rasyoneldirler. Gerçekleşmesi istenen arzular çatıştıkları takdirde akıl, söz konusu isteklerin şiddeti ve kalıcılığını hesaba katarak, ulaşılması en muhtemel olanı seçecektir. Tüm isteklerin tatmin edilmesi gerekliliğini öne çıkaran araçsal rasyonalitenin temel fonksiyonu, bireylerin tatmin edilebilecekleri yollara işaret etmektir. Araçsal rasyonalite uygulamada iki şartın gerekliliğini de öngörür; bunlardan birincisi, gerçekleştirilmesi istenen hedefler için alternatif yolların mevcudiyeti, ikincisi de kendilerini bu alternatif yollar arasında seçim yapma da özgür gören faillerin mevcudiyetidir (bkz. Poole, 1997: 59).

Aydınlanma, Araçsal Akıl Eleştirisi ve İletişimsel Eylem

Araçsal akıl eleştirisi 1930'lu yıllardan itibaren Eleştirel Kuram içerisinde yoğunlaşmıştır. Teknolojik açıdan ileri bir toplumun özgürlük ve ilerlemeyi otomatik olarak cisimleştirdiği iddialarına karşı çıkan Horkheimer ve Adorno bilim ve araçsal aklın mitik hale geldiğini, daha önceleri dine atfedilen üstün güçlere körü körüne itaat ve tapınma tarzlarını yeniden ürettiğini savunmaktadır. Modernliğin karakteristiği olan özgürlük ve ilerleme tarzlarının nasıl tahakküm ve gerilemeye dönüştüğünü analiz eden ve araçsal aklın bürokratik zorbalığın ve toplumsal iktidarın bir aracına dönüştüğünü ve aklın temel eleştirel işlevlerinden uzaklaştığını öne süren Adorno ve Horkheimer'a göre, Aydınlanma başlangıçta dünyanın mitleştirilmesine karşı olduğu halde sonradan mite ve despotların iktidar aygıtına dönüşmüştür (1995: 29-30). Aydınlanmayı, aklın kılavuzluğunda bir özgürleşim çabası olarak gören ve bir mit olarak ele almayı reddeden Habermas ise Aydınlanmanın başlangıçta dünyanın mitleştirilmesine karşı olduğu halde kendisinin mite dönüştüğü yönündeki bu aydınlanma eleştirisine karşı çıkmıştır. Eleştirel Kuramın kendisini geleneksel kuramlardan her zaman baskı ve egemenliğin aşılması ve özgürleşme perspektifiyle ayırt ettiğini söyleyen Habermas'a göre, bu perspektifi yitiren yaklaşımlara savrulmak Eleştirel Kuramın işlevini tahrip etmektedir. Bu çerçevede özgürleşimci bir rasyonalite boyutunu terk etmeyi reddeden Habermas, doğayı ve toplumu yönlendiren araçsal akılla oluşmuş Aydınlanmanın karanlık yanının farkındadır, ama Aydınlanmanın bir ürünü olarak yalnızca aklın tekrar bu tarihsel görevin, yani insanlığı her çeşit vesayetten kurtarmanın üstesinden gelebileceği konusunda ısrar eder. Ona göre akla verilen bütünleştirici yönelimin Aydınlanmanın mite dönüşmesini kaçınılmaz kıldığını vurgulayan Horkheimer ve Adorno'nun Aydınlanma eleştirilerinin yol açtığı bağlam savunulamaz (Zekâ, 1990: 28). Habermas, Adorno'nun

kesintisiz bir olumsuzlamaya varan eleştirisi ile demokratik idarelerin oluşumu, teknik ilerleme gibi modernliğin her şeye karşı değerli ve olumlu yönlerini yeterince görmediği görüşündedir (Dellaloğlu, 1998: 166). “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje” başlıklı makalesinde postmodern söylemin ideolojik öncüllerinin akıl ve Aydınlanma karşıtı kuramlar ile çağdaş muhafazakâr modernlik karşıtı ve modernlik öncesi düşünceler olduğunu ileri süren Habermas (1990: 31-44), postmodern söyleme karşı bitmemiş bir proje olarak gördüğü Aydınlanma projesinin özgürleşimci hedeflerini gerçekleştirmeye çalışır. Habermas’a göre aklın sorunları onu araçsal akla indirgemekle ve araçsal akıllı da ‘ideolojik’ olarak görerek yok saymakla çözülemez. Bu sorunlar yalnızca araçsal aklın daha geniş bir akıl kavramının bir parçası olduğunu kabul ederek çözülür. Araçsal aklın eleştirisini yeniden yorumlayan ve araçsal akıl, iletişimsel akıl ayırımı yaparak eleştirel rasyonelliği yaşam dünyasındaki günlük etkileşim temelinde açıklamaya çalışan Habermas, yaşam dünyası-sistem dünyası ayırımı ile temel insani değerlere dayalı kişisel ilişkilerin ve toplumsal akıllaşmanın mihenk taşı olarak gördüğü iletişimsel edimlerin, para ve gücün kurallarının biçimlendirdiği sistem dünyasına karşı üstün olmasını bir mücadele eksenini olarak sunar (Alankuş, 1995: 48).²

Habermas’a göre, karşılıklı anlamaya yönelik ve iletişimsel akla tâbi ‘yaşam dünyaları’, para ve iktidar gibi ‘sistem bütünleştirici mekanizmalar tarafından sömürgeleştirilmektedir. Üretim güçleri olarak doğa ve insanları saptanan amaçları gerçekleştirmek için güdüp yönlendirmeyi içeren eylemleri araçsal-akılcı eylem; insanların kendilerinin ortaklaşa toplumsal

² Habermas’ın Frankfurt Okulu etkileri taşıyan yaşam dünyası-sistem dünyası ayırımı, kamusal alan hakkındaki görüşleriyle koşuttur. Temel insani değerlere dayalı kişisel ilişkilerin yaşam dünyasının para ve gücün kurallarının biçimlendirdiği sistem dünyasına üstün olmasını bir mücadele eksenini olarak gören Habermas, kapitalist rasyonelleşmenin diline karşı yaşam dünyasının dilini savunmaktadır (bkz. Cantek, 1998).

kurumların üyeleri olarak yaşayabilmelerini olanaklı kılacak karşılıklı beklenti çerçevelerini üretmek üzere birbirleriyle etkileşime girdiği eylemleri ise 'iletişimsel eylem' olarak adlandıran Habermas (1992: 110-111), kapitalizmin araçsal-akılcı eylem kapasitesini, daha önceki hiçbir toplumsal düzenin gerçekleştirmek bir yana, yanına bile yaklaşmadığı bir düzeyde gerçekleştirdiğini öne sürer. Kapitalizmin araçsal eylem biçimi ve bilgisini mutlaklaştırma eğilimi içinde olması bağlamında tüm sorular esas olarak teknik ya da stratejik sorular haline, verili bir amacın elde edilebileceği en etkili araçların ne olduğu sorusu haline gelmektedir (Mutlu, 1994: 109). Burada araçsal eylem ya da stratejik eylem, başarıya yönelmiş eylemleri işaret ederken iletişimsel eylem ise anlaşılmaya yönelik eylemleri işaret etmektedir (Habermas, 2001:305). Araçsal aklın insan rasyonalitesinin bütününe oluşturma iddiasına karşı çıksa da, araçsal akıllı tamamen reddetmediğini ve araçsal akla yönelik eleştirisini sınırladığını gördüğümüz Habermas, modern dünyanın rasyonelleştiği iki ayrı boyut olduğunu; bunun ilkinin, Weber'in vurguladığı, araçsal akıl (eylem) olduğunu, Weber'in fark etmediği ikinci boyutun ise iletişim ile ilgili boyut olduğunu öne sürmektedir (Habermas, 1996: 360; Poole, 1993: 113-114). Habermas, yaşam dünyasının para ve gücün yönlendirdiği sistem dünyasının baskısına tâbi kılınmasının gündelik yaşamın iletişimsel altyapısını bozduğunu ve özgürleşim potansiyelinin, aydınlanma ve modernite tarafından değil, kapitalizm tarafından bozulduğunu öne sürmektedir. Araçsal aklın egemenliğiyle paralel olarak fazla akıl değil az akıldan muzdarip olduğumuzu söyleyen Habermas, modernliğin eksikliği olarak iletişimsel aklın eksikliğini görmektedir. Habermas'a göre (2001:79), güç ilişkilerinin iletişimi tahrif etmesi modern kültürün gündelik yaşam pratiğiyle geri beslenmesinin dışarıda bırakılması sonucunu doğurmaktadır. Sistem dünyasında araçsal aklın önceliğini kabullenen, ancak yaşam dünyasında Aydınlanmada öngörülmemiş yeni türden bir akılcılık olan

iletişimsel akıl fikrini savunmakta olan Habermas, iletişimi temel alan yeni bir paradigma ile modernliğin çabalarının sürdürülebileceğine inanmakta ve rasyonelliği iletişimsel temeller üzerinde yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır. Habermas'ın tamamlanmamış bir proje olarak betimlediği modernliğin tamamlanması, insanın doğru, açık ve anlaşılır olarak kurması gereken iletişimde engel olarak bulunan iktidar ilişkilerinin deşifre edilmesine bağlıdır. Bu çerçevede, iletişimsel aklı demokratik ve özgürlükçü bir rasyonellik potansiyeli taşıyıcısı olarak gören Habermas, insan ilişkileri ve iletişim alanındaki rasyonelliğin insan özgürlüğü açısından son derece gerekli olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu alandaki rasyonellik, iletişimsel rasyonalite baskıdan arındırılmış, sınırsız düşünce ve tartışmaya açık, yaratıcı eyleme yönelik düşüncelere aracılık edecektir. Modern dünyanın yalnızca araçsal akıl doğrultusunda değil, iletişimsel akıl anlamında da rasyonelleşme olanağının bulunduğunu ve kapitalist üretimin araçsal aklı cismileştirmesine rağmen, aynı zamanda iletişimsel etkileşimin doğasını ve kapsamını da büyük ölçüde geliştirdiğini öne süren Habermas'a göre, sivil toplum iletişimsel akılcılık doğrultusunda gelişirse katılımcı demokrasi de gerçekleşecek, iletişim de toplum içinde kendine özgü bir güç haline gelecektir (Atiker, 1998: 29-32). Kapitalist sistem içinde araçsal akıl ile hareket eden sistemlerin gündelik yaşam pratiklerini güç ve para aracılığıyla denetim altına almakta ve onu sömürgeleştirmekte oluşu ile araçsal-akılcılık ekonomi ve devlet alanlarının dışına taşarak iletişimsel yapıya sahip olan yaşama alanlarına nüfuz etmektedir. Para ve iktidarın gittikçe toplumsal hayatın özerk ilkeleri haline gelmelerinden ötürü, bireyler eylemli ve etkili olma duygularını kaybetmekte, bu durumda, bireyler ne toplumsal bağın mahiyetini görebilmekte ne de bunun anlamını kavrayabilmektedir. Yaşam dünyalarının modern toplumun araçsal-aklın egemenliğindeki aşırı rasyonelleşmiş sistemleri tarafından sömürgeleştirilmesi, güç ilişkileri tarafından çarpı-

tılmış bir iletişimin varlığını sürdürmesini, ortak iynin diyalog aracılığıyla bulunmasını engellemektedir. Sonuç olarak, kapitalist üretim dinamikleri iletişimsel anlamda rasyonelleşmeyi sınırlayıp engellemektedir (Benhabib, 1999: 119; Habermas, 1993: 39-40; Dellaloğlu, 1998: 191).

Habermas, iletişimsel eylemi stratejik ve araçsal sayılan, hedefe dönük ve amaç bakımından rasyonel etkinlikten sistematik olarak ayırmaktadır. Habermas'ın (1996: 307) deyişiyle iletişimsel eylem, "insan söyleminin içkin telos'u" olarak anlaşmaya, ortak hedeflere ulaşmaya çalışırken, stratejik eylem başarı yönelimli ve birincisine göre "asalak" bir etkinliktir ve "toplumsal eylemler katılımcıların başarıya yönelik bir tutum mu, yoksa anlaşmaya ulaşmaya yönelik bir tutum mu benimzediklerine göre ayırt edilebilir" (1996: 113 ve 306). Araçsal aklın toplumsal dünyadaki işleyimi olan "stratejik eylem" ile öznelarasılığı temel almış "iletişimsel eylem" ayırımı yapan Habermas'a göre (1992: 110), sadece mümkün alternatif seçişlerin değerlendirilmesine bağlı olan stratejik eylem, özel çıkarlara yönelik taleplerin maddi zorunluluklar aracılığıyla başkalarına kabul ettirilmesini, önceden belirlenmiş amaçları en kısa yoldan ve en tutarlı biçimde gerçekleştirmek için başkalarının karşı eylemlerini de hesaba katarak başarıya yönelik bir eyleme yönelmeyi işaret ettiğinden, aldatmayı, iletişim ve bilgi araçlarına erişmede eşitsizlik yaratmayı ve dolayısıyla iletişimin sistematik olarak çarpıtılmasını getirmektedir. Bu çarpıtılmış iletişim aynı zamanda olmadığı bir şey olma, anlamlı, doğru, samimi ve ahlâki olarak uygun olma iddiasında bulunmaktadır (Atiker, 1998: 105). Stratejik eylem ile çarpıtılan iletişim, özel çıkarların maskelenmesine ve genel çıkarmış gibi gösterilmesine yaramakta, ama açıkça güç kullanılmadığı ve ortak çıkarın önceliğini herkes kabullenmiş görüldüğü için diyalog görüntüsü korunarak gerçek iletişim izlenimi yaratılmakta ve bu yüzden iletişimin çarpıtılmış olup olmadığını belirlemek güçleşmektedir (Poole, 1993: 113-116). Eleştirinin herhangi

bir biçimde dışlandığı, eleştiriye bütün yönleri ile açık olmayan tüm iletişim biçimlerinin çarpıtılmış olduğunu söyleyen ve eleştirinin hiçbir zaman *işlevsellik ve verimlilik gibi sınırlamalara tâbi tutulmaması* gerektiğini öne süren Habermas'a göre (1996: 114-118), stratejik eylemin öncelikli olduğu durumlarda ortaya çıkan işlevsellik sınırlaması iletişimsel edimi araçsallaştırmaktadır. Habermas, stratejik eylemin karşısına koyduğu iletişimsel eylem ile, özne merkezli aklın tersine, öznelerarasılık ve diyalogu öne çıkararak karşılıklı etkileşimler yoluyla akılcı gerekçelere dayanan uzlaşmaya yönelik bir iletişim kavrayışını gündeme getirmektedir (1991: 57). Habermas'ın (1979: 3) iletişimsel eylem kuramında birbiriyle diyaloga giren özneler, sosyal çevresini bile araçsallaştıran kişiler değil, birbirlerini tartışmada/müzakerede eşit sayıp özgür iletişimde bulunan özerk bireylerdir (McCarthy: 1991: 151; Habermas, 1992: 112).

Habermas tarafından, iletişimsel eylem teorisi ile ikna gücüne, retoriğe, otoriteye veya zora dayalı yaptırımlara değil, yalnızca daha iyi olan argümanın gücüne dayalı bir uzlaşmaya yaslanan çarpıtılmamış iletişimin ya da başka bir deyişle, iletişimin tahakkümden uzak olarak gerçekleşmesine işaret edilmektedir (Cantek, 1998: 245; Giddens, 1994: 138). İletişimsel eylem modeli çerçevesinde ileri sürülen görüş ve iddiaların geçerliliği, güç kullanmaksızın ya da hile yapma yoluna gidilmeksizin sağlanmasına bağlı olduğundan tarafların birbirine baskı yaparak iddialarını kabul ettirebilme imkanlarından yoksun bırakılmaları gerekir. İletişimin özgürleşmesinin para ve gücün egemenliğindeki sistem dünyası tarafından engellendiğini öne süren Habermas, iletişimi tahakküm altına alan sistemlerin gerçekliği de tahrif ettiğini vurgulamaktadır. Özgür bir iletişimsel ortamın varlığı ise herkesin bu iletişimsel sürece katılma fırsatlarına ve araçlarına sahip olması ve bunun yanı sıra, güç konumlarından bağımsızlaşmış bir tartışma bilincine sahip öznelerin varlığıyla mümkün kılınabilir. Herkesin sınırsız ve evrensel olarak erişilebilir katılımıyla kamusal hayatı

yönetecek olan ilkeler üzerinde uzlaşma sağlanması anlamına gelen toplumun iletişimsel rasyonelleşmesi, Habermas'ın rasyonel bir iletişimin hep konsensüse yönelik olarak işleyeceği inancına dayanmaktadır. Sonuçta Habermas, bütün iletişim biçimlerinde içkin olduğunu öne sürdüğü akıl yapılarını ortaya çıkarmak ve bu iletişimsel akıl potansiyelini işlevselci, araçsal akla karşı geliştirmek amacındadır. Rasyonel hareket eden özneler arasında bir diyalog ve ideal konuşma durumuna göre ölçülebilen bir uzlaşmaya ulaşılabileceğini savunan Habermas'a göre, insancıl bir yaşama ulaşmanın yolu anlayışa dayalı, eşitlikçi gündelik iletişim etkinliğinden geçmektedir (Zekâ, 1990: 28-29). Hakikati öznelerarası bir zeminde ve buna dahil olan geçerlilik savlarının iletişimsel bir bileşkesi olarak yeniden yapılandıran Habermas'ın Aydınlanmaya yönelik özgürleşimci mirasını, evrensel boyutunu yitirmeden iletişimsel bir temelde daha da demokratikleştirerek sürdürmektir. Hakikati ve adaleti iletişimsel eylemde ve tahrif edilmemiş öznelerarası ilişkilerde arayan Habermas'ın yaptığı yeni bir yöntem önerisi değil, bir toplumsallık projesi olduğu öne sürülebilir. Başka bir deyişle Habermas, hakikati iletişimsel (öznelerarası) bir zeminde gerçekleşebilir olarak tanımlayarak herkesi bu projenin bir parçası haline getirmeye çalışmaktadır. (Dellaloğlu, 1998: 239).³ Habermas'ın iletişimsel eylem kuramının önemi toplumsal adaletsizliklerin iletişim yoksunluğu ile bağını ortaya koyması, iletişimin engellenmiş ve tahrif edilmiş olmasının bu toplumsal adaletsizlik düzeninin sürdürülmesinde önemini vurgulayışı ve bunun yanında adaletin sağlanmasının insanların etkin ve eşit katılımına dayanan bir demokratik yapılanma ile mümkün kılınabileceğini işaret etmesidir. Habermas'ın düşünsel girişimi

³ Habermas'ın eleştirel bilgi teorisi için bkz. McCarthy, 1987. Habermas'ı etkileyen eleştirel teorinin geniş bir tarihsel ve felsefi bağlamı için bkz. Held, 1980. Habermas üzerine eleştirel perspektifler için bkz. Bernstein, 1991 ve Outhwarte, 1995. İletişim eylem kuramının zayıf bir eleştirisi için bkz. Yavuz, 1998.

daha demokratik bir toplumda yaşamayı mümkün kılacak *engellenmemiş bir iletişim* üzerinedir. Habermas'ın gösterdiği en önemli şey, daha iyinin-daha iyi bir toplumun nasıl bir şey olduğunu saptayabilmek, üzerinde düşünmek için bile iletişim-sel akılı yürütebilmeyi mümkün kılan bir demokratik-kültürel ortamın öngerekliliğidir. Bu eşitliksiz, özgürlük ve adaletten yoksun olan ve dolayısıyla insanların özgür ve eşit katılımları ile şekillendirilmeyen yapı sürdürüldüğü sürece hakikati de ortaya çıkarma imkânı yoktur. Hakikat, yani neyin gerçekte doğru olduğunu ortaya koyabilmede kapitalizmin yarattığı koşullar içinde mümkün değildir. Tahrif edilen sadece iletişim değil, bunun dolayımıyla, toplumsal gerçekliktir.

Modernite-Postmodernite

'Radikal akıl eleştiricileri' ve "modernliğe elveda diyenler" olarak adlandırdığı topluluğa karşı akıl kavramını yeniden inşa etmeyi amaçlayan Habermas, total modellere karşı özdeş olmayanı, marjinali, istisnayı vb. savunan bu düşünürlerin eleştirilerini, üzerinde durdukları zemini de yıkacak kertede ileri götürdüklerini söylemekte ve araçsal aklın baskıcı işleyişinden ortak akıl ile kurtulunabileceğini savunurken toplumsal rasyonalleşmenin baskıcı ve ayırıcı yanlarını, eşitlikçi/ uzlaştırıcı yanlarıyla karıştırmamak gerektiğini söylemektedir. Habermas'a göre, bütün akılcı ölçütlerin geçersizliğini göstermek için bile, akla dayalı bir ölçüt bulmak gerekir. Postmodernlerin argümantasyona rağbet etmemeleri, mantığın ve retoriği öne çıkarmaları, Habermas'ın eleştirisini yoğunlaştırdığı konulardır. Postmodernizmden mantıki tutarlılık yerine, retorik başarı ölçütlerine göre değerlendirme dönemi diye yakınlıkla söz eden Habermas'a göre, postmodernizm, eleştirisini kuramsal ve pratik arasındaki her türlü ilişkiyi reddetmeye kadar genişletirken, toplumun eylemliliğine olan güvenini yıpratarak yeni bir karanlığa yol açmaktadır. Ona göre, bugün bir yol ayırımın-

dayız. Dilersek modernlik eleştirisini mutlaklaştırabilir ve böylece yeni bir karanlığa ulaşabiliriz. Bunun alternatifi ise eşit ve özgür bireylerin baskı altında kalmadan ulaştıkları uzlaşmaya dayanan bir dayanışmadır (Zekâ, 1990: 27-28; Dellaloğlu, 1998: 236).

Habermas'ın bu şekilde eleştirdiği günümüz dünyasında egemen ideolojik söylemler haline gelen modernlik ötesi toplum söylemlerinin başlangıç noktasında sanayi-ötesi toplum kavramlaştırmaları yer almaktadır. Sanayi-ötesi toplum kuramları, işletme Profesörü Peter F. Drucker'ın *The Age of Discontinuity* (1969) (Süreksizlik Çağı) ve Alvin Toffler'ın *Future Shock* (Gelecek Şoku) gibi kitaplarında olduğu gibi popüler yayınlar aracılığıyla yaygınlık kazanmıştır. Araçsal akıl eleştiricilerinden farklı olarak radikal akıl eleştiricileri diyeceğimiz bu grupta Drucker, Toffler, Daniel Bell ve Jean François Lyotard'ın yer aldığını söyleyebiliriz. Sanayi toplumundan sanayi-ötesi topluma geçildiği vurgusuyla öne sürülen göstergeler ise, ekonomide hizmet sektörünün büyümesi; bilginin ve yeni bilgi ve teknolojilerin toplumun şekillenmesinde etkili olması; işgücü içerisinde beyaz yakalıların yeni profesyonel ve teknik sınıfın artan üstünlüğü, eğitim ve refah düzeylerinin gelişmesi olarak belirtilmektedir. Bu tezlerin ve ardından gelen postmodernist açıklamaların toplumsal değişim açısından özellikle üzerinde durdukları ortak nokta bilgilenme biçimlerimizde meydana geldiği öne sürülen değişimlerdir (Bell, 1973: 44-45).

1979'da *Postmodern Durum* başlıklı kitabını yayımlayan Lyotard bu kitapta sanayi ötesi toplum kuramcılarının yazılarında görülen temaları sürdürmektedir. Batılı toplumların sanayi ötesi toplumlar olarak anlaşılabileceği ve mikro elektronikte yaşanan devrimin, Batı dünyasının kültürü ve toplumsal yapısı üzerinde çok derin etkileri olduğunu ve olmaya da devam edeceğini öne süren Lyotard'ın düşünceleri; Aydınlanma evrenselliğine ve yargı ölçütlerine duyulan inanca yönelik bir saldırıyı içermektedir. Aydınlanmanın evrensel özgürleşim ve

akılcı toplum amaçlarından vazgeçmemiz gerektiğini ima ettiği bu metinde bilginin yapılanması ve örgütlenmesinde yaşanan değişimlerle birlikte yepyeni bir döneme girdiğimizi öne süren Lyotard'a göre, postmodern toplum bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerden kaynaklanan hızlı değişim toplumdur. Aydınlanma düşüncesi ve modern akıllı totalleştirici düşünceler olarak reddeden, evrenselleştirici ve homojenleştirici öte-kural koymalar yönündeki modern edimin, dil oyunlarının heterojenliğini çiğnediğini ve homojen ölçütlerle hatalı bir evrensellik dayattığını ileri süren Lyotard (1994: 75), konsensüs karşısında anlaşmazlığı, homojenlik ve evrensellik karşısında ise çeşitliliği ve kıyaslanamazlığı savunmaktadır. Temelci öte-anlatılara ve homojenleştirici ve dolayısıyla dışlayıcı epistemolojik ve ahlâki reçetelere karşı heterojenlikten, çoğulculuktan, sürekli yenilikten ve katılımcıların üzerinde anlaşma sağladıkları yerel kuralların ve kural koyucu şemaların pragmatik inşasından yana çıkan Lyotard postmodern bilginin günümüz dünyasının yeni koşullarına yanıt veren yeni bir epistemolojinin geliştirilmesini içerdiğini öne sürmektedir. Farklılıkların yaşama ve söz hakkını savunan bir konumdan yola çıkarak dil oyunlarının, sanat eserlerinin, bilgilerin çeşitlenmesini arzulayan Lyotard bazı söylemlerin diğerleri karşısında daha imtiyazlı bir konumda olduğu söylemsel eşitsizlik biçimlerini reddetmesinin yanısıra eleştiri kavramının da geride bırakılmasını istemekte ve eleştiriye sadece negatif bir faaliyet olarak ele almaktadır. Özcülük kokan önermeleriyle (1994:10, 15 ve 75), farklılığı ve çoğulculuğu mutlaklaştırma ölçüsünde savunan Lyotard'ın iletişimle ilgili süreçlerde uzlaşmayı dışladığını ve uzlaşma kültürünü reddetmek suretiyle her tekil bakış açısının kendine göre haklı olduğunu, hiçbirinin diğerine üstün olmadığı yönünde bir düşünceyle farklılıkların korunması adına iletişim süreçlerinden etkileşim, diyalog, müzakere ve uzlaşmaya ulaşma, ortak ölçütler koyma gibi edimleri dışladığını görüyoruz. Konsensüsü çok güçlü bir şekilde vurgulayan Habermas'a karşı anlaşmazlık,

tartışmacılık ve farklılığa ağırlık veren Lyotard farklılık nosyonu ile birlikte uzlaşa sağlamak arayışı yerine farklılıkların bir araya gelemeyeceğini ve bu nedenle tüm farklılıkların muhafaza edilmesini ve dile getirilmesini savunmaktadır. Lyotard'a göre, Habermas bir meta-anlatı, Marksist meta-anlatılardan daha genel ve soyut bir "özgürleşim anlatısı" önermektedir.

Eskisinden bütünüyle farklı yepyeni bir döneme girdiğimizi öne süren düşüncelerin bir diğer önemli temsilcisi Bell ise bu yeni dönemde klasik mülkiyet ilişkilerinin sona erdiğini ve mülkiyetin yerini teknik beceri, makine ve fabrikaların yerini bilginin aldığını ve politikanın bu süreçte daha demokratik bir yönde değiştiğini öne sürmektedir. Bell, sanayi toplumunun bitişi ile birlikte bilgi ve enformasyonun toplumsal örgütlenmenin eksen ilkesi olarak sanayi malları üretimin yerini aldığı yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıktığını ilân etmektedir (1973: 78). Değişim vurgusunu son derece aktüel bir tarzla dile getirdiği kitapları dünyanın pek çok dilinde çok kısa bir süre içinde onlarca baskı yapmış olan Toffler ise üçüncü dalga dediği döneme geçişin çalışma yaşamına etkileri açısından, sınıflara dayalı toplumsal ayrışma ve çelişik örgütlenmeleri sona erdirdiği biçiminde bir yaklaşıma sahiptir (1992: 32-38). Toffler'a göre, Üçüncü Dalga insanları için iş daha az yineleyici ve daha az sıkıcıdır ve bu yeni sistem her şeyi değişime zorlamakta ve proletaryadan yeni "kogniterya"ya (zihin/bilgi işçisi) geçişi sağlamaktadır (1981: 199 ve 38). Bu yeni emek gücünün bulunduğu toplumsal grubu "kogniterya" olarak tanımlamayan Toffler'a göre, (1992: 220-230) tüm gelişmeler "kogniterya"nın kuruluşlara ve patrona bağımlılığını azaltan; işe, zamana, mekâna, yabancılaşmayı kıran; onu toplum karşısında güçlü yapan; aynı zamanda da *kolektif davranışlar geliştirmesini gereksizleştiren* gelişmelerdir. Bu gelişmeler sonucunda, sanayi toplumunun çevreye zararlı etkileri ortadan kalkacak ve insanların psikolojik durumları çevre ve diğer insanlarla daha uyumlu olmasını sağlayacaktır (1981: 275-278). Yönetim filozofla-

rının ilki ve hâlâ en iyisi olarak tanımlanan işletme yönetimi kuramcısı Drucker da değişim vurgusunun başlangıç noktasını da bilgi toplumu eksenli bir dönüşüm geçirdiğimiz konusundaki bilinen tezler oluşturmaktadır. Bu yeni dönemi iyimserlik dozu bir hayli yüksek vurgularla betimleyen Drucker, işaret ettiği bu postmodern dünyanın fakirlik ve cehaletin sona erişini, ulus-devletin çöküşünü, ideolojinin sonunu ve dünya çapında yeni bir modernleşme sürecini ortaya çıkardığını öne sürmektedir. Drucker'a göre, eski paradigmanın sosyal boyutlarını sikleştirip önemsizleştiren en önemli ekonomik gelişme; toplumun bugün bilgi işçileri temeline oturuyor olmasıdır. Bilgi temel güçtür ve sermayeyi de emeği de bir kenara itmektedir. Dünyanın artık emek yoğun, sermaye yoğun, malzeme yoğun, enerji yoğun değil bilgi yoğun hale dönüştüğünü ve günümüzde ekonominin kaynağının sermaye ve emek yerine bilgi olduğunu öne süren Drucker, bu gelişmeler sonucunda sadece sanayi ötesi değil kapitalist ötesi bir topluma ulaştığımızı öne sürmektedir. Drucker'a göre, kapitalist ötesi toplumun eski paradigmanın temel kalıpları içine sığdırılamıyor oluşunun en önemli nedeni ise bilginin mülk edinilebilir olan sanayi dönemi üretim araçlarından köklü biçimde ayrılışıdır. Drucker için "bilginin, kaynaklardan biri olmaktan çıkıp tek kaynak haline gelmesi, bizim toplumumuzu kapitalist ötesi yapan şeydir" (1993: 69). Görüldüğü gibi, Lyotard, Bell ve Toffler gibi, Drucker'ın analizinin de en temel noktasını, asıl üretici güç olarak tanımladığı bilgi oluşturmaktadır. Bilgiye belirleyici bir rol atfeden ve onu mutlak bir konuma yerleştiren Drucker'a göre, kapitalist ötesi toplum esasen bilgi toplumdur. Tıpkı Bell ve Toffler gibi, yeni emek gücünde eğitimin önemine değinen Drucker'a göre, yeni emek gücü teknisyenler, yöneticiler, çeşitli alanlardaki uzmanlar profesyonel bilgi işçileridir ve kapitalist ötesi toplumda bilgi işçileri adı verilen bu sosyal grup dominant figür haline gelmeye başlamıştır (1994: 18). Drucker, bilgiye dayalı bu yeni organizasyonun klasik emir komuta

zincirlerini uygulayan bürokratik organizasyona göre çok daha düşük düzeylerde yönetim gerektirdiğini ve bu çerçevede emeğin toplumsal bir değer olarak önemini yitirdiğini ve bununla birlikte, emek kavramı çerçevesinde kurulmuş bütün ideolojik mekanizmaların da çöktüğünü öne sürmektedir (1994: 167-168 ve 8).

Yeni sağ (liberal-muhafazakâr) yaklaşımların temsilcilerinin, değişik isimlerle adını verdikleri değişimde ortak nokta olarak vurguladıkları “bilgi toplumu”na geçişle birlikte çatışmalı, çelişkili ve sınıf zeminli toplumsal ilişkilerin geçerliliğini yitirdiğidir. Üretimde emek ve sermayenin yerini bilgi ve enformasyon almakta ve bu gelişmeler toplumsal bütünün tamamını etkileyen köklü bir toplumsal dönüşümün yolunu açmaktadır. Bu bağlamda bilginin işlenmesi ve iletimi arasındaki farkın ortadan kalkmasının daha fazla verimlilik ve daha fazla özgürlükle bir tutulduğunu görüyoruz. Bilgi, enformasyon ve iletişim kavramlarına verilen bu merkezî önemle birlikte sınıf temelli ideolojilerin yerini de bilgi/iletişim toplumunun yaratacağı zenginliklerin ortaya çıkaracağı bir gelişkin toplumsal yapı devralacaktır. Öte yandan yönetim açısından bu yeni dönemin eskinin bürokratik/otoriter yapılanmasına karşılık daha demokratik ve özgürlükçü olduğu savı da ortaktır. Bu demokratik ve özgürlükçü yönetim anlayışında, hem zaman-mekân farkını ortadan kaldıran iletişim teknolojileri aracılığıyla hem de kolektif düşünme ve eyleme biçimlerinin geride kalmasıyla kişisel ilişkilerin yeniden önem kazanması ekseninde devrim niteliği taşıyan bu toplumsal dönüşüm süreçlerinde iletişim olgusuna merkezî bir yer verilmektedir. Bir anlamda sınıfın yerini alan iletişim olgusu eşliğinde öne sürülen düşünce kişisel ilişkilerin geliştirilmesi ekseninde üretim ve bölüşüm ile ilgili sorunların çözüme kavuşacağı ve zaten bu sorunların yapısal etmenlerden değil, bireysel etmenlerden kaynaklandığı yönündeki liberal görüşü desteklemektedir. Bu yaklaşımların temsilcilerinin sosyal güvenlik ve kamu hizmeti gibi kamusal mülk-

lerimizin/haklarımızın ortadan kaldırılmasının da topluma dinamizm getireceğini, güvenden yoksunlaşan ve piyasa karşısında çıplaklaşan insanların karşılaştığı risklerin artmasının insanları daha verimli çalışmaya yönelteceğini düşündükleri görülmektedir. İş güvencesinin çalışma azmini ve girişimciliği öldüren bir koruma mekanizması oluşturduğu düşüncesi bu yeni sağ söylemlerin ortak noktalardandır. Sanayi toplumunun temel niteliklerinden birisi olan sınıflı toplum yapısının ortadan kalktığı, sınıfa dayalı ideolojik mekanizmaların çöktüğü veya anlamsızlaştığı şeklindeki argümanlar da bu düşüncelerin en önemli ortak bileşenlerinden birisidir. Klasik tarihsel-sınıflı toplum imajı dağı(tı)lmakta; geçmişin 'yaşam standardı' gibi kavramları yaşam tarzına ilişkin kavramlar ile yer değiştirmekte, düşünme odağı ekonomik bölüşümden yaşam tarzlarına ilişkin değerlendirmelere kaydırılmaktadır. Modernitenin tektipleştirici tahakküm biçimlerine karşı çıkan yeni sol yaklaşımlardan aldığı ilhamla farklılığı, çeşitliliği ve çoğulluğu vurgulamak da sanayi ötesi toplum, bilgi toplumu ve postmodernist yaklaşımların temel ortak noktalarından birisidir. Ancak, toplumda var olan eşitsizlik ve tahakküm biçimlerini görmezden gelmeleri ve yapısal etmenleri ısrarla ihmal etmeleri çoğulculuk ve farklılık vurgularını tartışmalı hale getirmektedir. İletişim açısından ise farklı seslerin ve söyleme biçimlerinin çoğulluğuna yapılan vurgu gene *eşitsizlik biçimlerinin ve yapısal etmenlerin yanısıra baskın kültürün söylemsel dışlama ve baskı biçimlerinin de görmezden gelinmesi* nedeniyle iletişim üzerinde tahakkümün görülmesine engel olmaktadır. Toplumsal eşitlik talepleri ve hak arayışlarını seslendiren sınıf temelli politik yaklaşımları reddeden bu düşünürlerin değişimci ideolojilerin sona erdiği tezi veya artık sona ermesi gerektiği yönündeki arzusu da bu yaklaşımın tamamlayıcı parçasıdır. İdeolojilerin birer inanç olarak algılanarak dogma haline getirilmesi ve böylece sorgulamaya/eleştiriye kapanarak *rigid* (katı) hale gelmesi, ideoloji eleştirisinin, haklılık payı yüksek olan, temel dayanak

noktalarından biridir. Ancak, diğer ideolojiler gibi bu ideolojik duruşta kendisini aklın yegâne yolu olarak göstermek suretiyle, söylemini eleştiriye kapalı hale getirerek meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Postmodern yaklaşımlardan farklı olarak modernlikte hem muhafaza etmeye hem de yeniden canlandırmaya değer bir miras gören Habermas'ı bu çizgiden ayıran ise bu yaklaşımların modernliğin tamamına saldırmasına karşılık modernliğin kazanımlarına sahip çıkmak ve onun gerçekleştirilmemiş potansiyelini gerçekleştirmek istemekte oluşudur. Modernliğin baskıcı boyutlarını eleştirmekten geri durmayan Habermas, onun ilerici bulduğu unsurlarını savunmakta ve Aydınlanmacı rasyonellik projesinin gözden geçirilmesi ve akıl kavramının iletişimsel akıl düşüncesi ile birlikte yeniden inşa edilmesi için çağrıda bulunmakta; öte yandan modern düşüncenin ve uygulamaların totaliter, tektipleştirici ve baskıcı yönleriyle birlikte geride bırakıldığı ve daha demokratik ve özgürlükçü yeni bir çağa girildiğini öne süren yaklaşımlara şiddetle karşı çıkmaktadır. Para ve gücün yaşam alanlarını sömürgeleştirdiği ve iletişimsel edimleri tahrif ettiği yönündeki temel yaklaşımı ile kapitalist üretim ve yönetim ilişkilerinin iletişimin doğasını bozduğunu öne sürdüğünü bildiğimiz Habermas, bu yaklaşımıyla, toplumsal çelişkileri sona erdiren yeni bir çağa girdiğimizi öne süren yaklaşımların gözardı etmiş olduğu para ve gücün gündelik eylemlerimiz ve iletişim biçimlerimiz üzerindeki belirleyici önemdeki etkisini gündeme taşımaktadır. İletişim olgusunu eksen aldığımızda iletişimin gerçekleştirilmesinde yapısal kısıtlamaların olmadığı varsayımına dayanan ya da yapısal kısıtlamaları ve toplumdaki eşitsizlik biçimlerini yok sayan yaklaşımlara karşı hem iletişimsel akıl/araçsal akıl ile hem de stratejik eylem/iletişimsel eylem ayrımları ve sistem dünyasının yaşama alanlarının sömürgeleştirilmesi ve iletişimsel edimlerimizin tahrif edilmesinde oynamış olduğu rolü vurgulaması açısından Habermas'ın katkısı toplumsal,

ekonomik ve politik etkenlerin iletişim olgusu ile bağlantısını yok sayan yaklaşımlara karşı iletişimin toplumsallığını ve toplumsal, politik ve ekonomik yapı ile ilişkisini açık bir biçimde ortaya koymuş olmasıdır. Modern aklı tek biçimli olarak gören ve reddeden anlayışlara karşılık farklı akıl tipleri arasında ayırım yapan Habermas'ın araçsal akla karşı daha demokratik ve özgürlükçü bir perspektif ve eşitlikçi katılıma/eşit söz hakkına dayalı bir iletişim anlayışı ile ortaya çıkacak olan bir toplumsal uzlaşıya ve ortak aklın inşasına dayanan bir rasyonelleşme imkânı olduğunu öne sürmektedir. Buna karşın yeni bir döneme girdiğimizi öne süren yaklaşımlar aklı da, iletişim biçimlerimizi de işlevsellik sınırlamasına tâbi tutarak, toplumsal üretimin bir aracına indirgemekte ve etkileşime açık olmaya, birbirimizi anlamaya ve ortak eylemeye yönelik bir anlayışın tersine iletişimsel edimlerimizi bireysel performanslarımızın ne derece etkili olduğunu öne alan bir anlayışla değerlendirmektedir. Böylece iletişim bizim birlikte yaşayışımızı sağlayacak ilkelerin katılımcı demokratik yollar ile belirlenmesini sağlayan kurucu, inşa edici, değişim ve paylaşım sağlayıcı bir toplumsal etkinlik olarak değil, mevcut toplum ile uyum içinde olmamızı, meslekî kariyerimizde öne çıkmamızı ve kazanç temin etmemizi sağlayıcı bilgi birikimi ve bireysel becerilere sahip olmak çerçevesinde ele alınmaktadır. Postmodern yaklaşımlar çağdaş toplumsal oluşumların üretimi ve yeniden üretiminde kapitalizmin oynadığı oluşturunca rolü karanlığa itme eğilimi göstererek kapitalist nitelikteki günümüz toplumların oluşturunca güçleri ve tahakküm tarzlarının analiz edilmesinin yolunu tıkamaktadırlar. Postmodern yaklaşımların rasyonellik, bütünlük, uzlaşma vb. kavramları reddetme eğilimi günümüz toplumlarının baskıcı pratiklerini aydınlayabilecek kavramsal açılım imkânlarının yitirilmesine yol açmaktadır. Radikal bir toplumsal dönüşüm umudundan net bir şekilde vazgeçen bu yaklaşımların sistematik baskı ve dışlama biçimlerini görmezden gelen tavrı, bu yaklaşımların toplumda egemen bir sınıf

olmadığı yolundaki liberal düşünceyi takip etmektedir. Arzu edilen geleceğin zaten gelmiş olduğunu vurgulayan ideolojilerin sonu, tarihin sonu hattâ kapitalizmin sonu gibi yaklaşımlar günümüz dünyasını meşrulaştırmaktan öte kutsayan bir yaklaşımdır. Aralarındaki kavrayış, analiz ve derinlik ile ilgili farklılıklara karşın sanayi-ötesi toplum kavramlaştırmaları, modernlik ötesi düşünceler ve ideolojilerin, tarihin sonunu ilân eden yaklaşımlar ve küreselleşme ile ilgili retoriksel söylemler yeni toplumsal koşulları tanımlama ve yeni teorik paradigmlar sunma yönünde yapılmış art arda girişimler olarak okunabilir. (Best ve Kellner, 1998: 330). Sonuçta, bu yaklaşımların hepsi “totalleştirici yapı ve anlatılara” (makro analiz ve makro politikalara) karşı mikro analizlere ve mikro politikaya önem verilmesi ve bireyliğe verilen ağırlıkla birlikte dayanışma, işbirliği ve kolektif mücadelelerle gerçekleşecek geniş ölçekli toplumsal dönüşüm imkânlarının reddedilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Piyasa güçlerinin özgür faaliyetini öne süren yeni liberalizm kişisel çıkar ve kârlılığa dayalı bir mantığı, toplumun geride kalan kesimlerinin aleyhine işlese de değişmez bir gerçeklik olarak sunmaktadır. Yeni liberal anlayışlar kapitalizmin dönmüş olduğunu, klasik sınıf yapısının çözüldüğünü ve bu durumda ezen ezilen, sömüren sömürülen gibi sınıfsal nitelikte kategorilerden söz etmenin çağın gerçeği ile uyum sağlamayan öğretiler olduğu savını ısrarla vurgulamaktadır. Ulaşılan gelişme düzeyi ve ekonomik refahın toplumun en alt kesimindekilerine bile daha önce görülmedik ölçüde bir hayat standardı sağladığını vurgulayan liberal düşünün sözcüleri serbest piyasa ekonomisi ve tüketim toplumu dinamiklerinin, hiyerarşik ilişki biçimlerini tarihte görülmediği biçimde çözüldüğünü ve bu dinamiklerin sürekli hareketliliği içinde sınıfsal yapıların ve toplumsal hiyerarşilerin yeniden yerleşiklik kazanamayacaklarını öne sürmektedirler. Ekonomik olarak verimli olanın toplum için de en iyi olduğunu savunan bu yaklaşımlar toplumsal kararların piyasaya ve ekonomiyi bilen uzmanlara

bırakılmasını, kısaca teknokratik bir iktidarı savunmaktadır. Politika, bu çerçevede, doğal işleyişi önemli ölçüde olumsuz etkileyen modası geçmiş bir faaliyet alanı olarak görülmektedir (Mert, 2001: 114-115). Alt sınıfların toplumsal refahtan pay alması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkan refah devleti modelinin getirdiği düzenlemeleri ortadan kaldırmaya çalışan yeni liberal anlayışların dayandığı en temel tez politik müdahalelerle refah hakları ve sosyal güvencelerin savunulmasının ekonomik gelişimi engelleyeceğidir. Politik müdahale tamamen ortadan kaldırılmalı ve toplumsal dengelerin kurulması bireysel ve kurumsal rekabete bırakılmalıdır. Bu bağlamda sınıfsal analizleri/açıklamaları geçersiz sayarken toplum halinde yaşam düşüncesini de sorgulayan cemaatçi ve bireyci yaklaşımıyla postmodernist argümanlar üst anlatıların reddi düşüncesiyle insanlık adına tüm tahayyül, tasavvur ve ütopyaları totaliteryanizm ile eş tutmaktadır. Hakikatin, doğrunun, iyinin ve adilin tek ve evrensel bir tanımı olamayacağı yönündeki görecelilik anlayışını öne çıkaran postmodernist yaklaşımlar düşünsel olarak bu yöndeki arayışları da değersizleştirmeye ciddi katkılarda bulunmaktadır. Bu eğilimin güç kazanması sonuç olarak hak, adalet ve toplumsal iyiyi birlikte arayış anlamında iletişime (diyaloga) dayalı politikanın dayandığı zeminin ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Bu çerçevedeki bir politika anlayışı gözden düşürülürken, bunun yerini toplumsal yaşamın mikro alanlarının daha çok önemsenmesi, bireycilik, teknolojik gelişmelere dayandırılan abartılmış bir iyimserlik ve serbest piyasa fetişizminin bir sentezi almaktadır. İktidar ilişkileri daha önceki dönemde görülmeyen bir ölçüde ekonomik ilişkiler üzerinden belirlenmeye başladığında bütünlükçü politik projeler doğal olarak gerilemekte ve politik alan mikro alanlara hapsedilmektedir. Böylece sonuç olarak ekonomik alana egemen olan mantığın sadece politik alan üzerinde değil, toplumsal hayatın tüm alanlarının yönlendiricisi olduğu bir sürece doğru ilerlenmekte, bu da kapitalist düşünme ve ilişki kurma biçim-

lerinin korunaklı sayılan alanlar dâhil her yere yayılmasına yol açmaktadır. Politikanın sonu olarak dile getirilen olgulara ortadan kaldırılması ve yerine konulması arzulan değerlerin ne olduğu göz önünde tutularak bakılmalıdır. Dile getirilen sürtünmesiz kapitalizm, başta insanların hak arayışı talebinin aracı olan demokratik mekanizma ve kurumlar olmak üzere kapitalist sistemin etkinlikli işleyişine engel olabilecek bütün engellerden arındırılmış bir toplumsal yapı arzusunu ortaya koymaktadır.

Postmodern kuramcıların tikelden ve çoğulculuktan yana tavır koymaları her şeyin *bireysel* düzeyde görülmesine yol açmaktadır. Postmodernizmin her tikel görüş açısını kendince doğru gören göreceliliği ve çokkültürcülüğü bir yandan radikal bir bireyciliğe, öte yandan ise farklılıkların mutlaklaştırmasına götürmektedir. Postmodernizmin yorumdan bağımsız bir gerçeklik olmadığı iddiası en açık toplumsal gerçeklikleri bile görecelileştirerek gerçeği izafi kılarken, bütün birarada yaşama söylemlerine karşın, bu biraradalığı sağlayan koşulların ortadan kalkmasına yol açmakta, diyalog ve uzlaşmayı yadsıyarak her biri kendince doğru bakış açılarının yan yana duruşunu sağlamaktadır.⁴ Her biri tartışılmaz derecede kendince doğru bakış

⁴ Bu yaklaşım esas alındığında bir postmodernist argümanı sevmeyebilirsiniz, ama onu çürütmek mümkün değildir. Yanıtlama olmadan ileriye doğru adımlar atılamayacağı içinde bilimsel gelişimin durması ve hiçbirisi bir diğerinden farklı olmayan bir öykü anlatıcılığının esas olduğu bir düşünme biçimi anlamına gelir bu. Bu düşünce mutabakata/müzakereye dayanan bütün standartları çöpe atmaktan yanadır. Mutabakata/müzakereye dayanan bütün bilimsel standartları çöpe atılması ve her alanda temel ilkelerin geçersizleştirilmesiyle beraber, görecelik ve bireyciliğin öne çıkması kişisel gelişim yazınında en etkili örneklerini gördüğümüz sloganik/derinliksiz imgeler ve basitleştirilmiş retorik önermeler sunmayı öne çıkarır. Oysa anlaşma ve anlaşmazlık, uzlaşma ya da uzlaşmazlıktan söz edebilmek için, bize pratikte yararlı olmanın dışında, en az bir ortak payda ya da kriter gerekir. Yoksa anlaşma değil anlaşmazlık bile mümkün değildir. Böyle bir durum gelişimin tamamen

açıları içerisinde evrensel doğrular ve evrensel etik ölçütler aramanın beyhudeliğini vurgulayan yaklaşımların egemen olduğu bir düşünsel iklimde hak, adalet, eşitlik ve özgürlük gibi arayışların gözden düşmesi doğal bir sonuçtur. Hak ve adalet arayışlarının boşunaliğinin sürekli teyit edilmesine ilaveten herkesin kendince haklı olduğunun kabul edildiği bir kültürel atmosferde, verili koşullar ve mülkiyet ilişkileri tartışma dışı bırakılmakta, bütünlükçü toplumsal anlatıların reddi ile sisteme karşı organik bir muhalefetin ortaya çıkması engellenmekte ve böylesi dağınık bir çoğulluk ortamı gücü elinde tutan sınıf ve kesimlerin toplumu daha rahat kontrol edebildiği koşullar sağlamaktadır. Göreceliğin ve çoğulcu bir hukuk ve etik kavrayışının egemen olduğu, evrensel etik kıstasların olmadığı bir ortamı savunan postmodernist argümanlar, bu ortamda tek ölçü haline gelen ve iletişimi tahrif eden para ve güç arayışının meşruiyetini tartışma dışı bırakmakta ve bu nedenle eşitlik ve özgürlük taleplerinin gözden düşürülmesine ciddi bir katkı sağlamaktadır. Bu yönleriyle postmodernist bakış açısının mevcut üretim ilişkileri ve toplumsal yapılanmayı meşrulaştırıcı bir rol oynadığını ve postmodernizmin yeni liberalizmin felsefi mantığı haline geldiğini söylemek mümkündür. Her türlü evrensel standardın reddediliyor olmasına karşılık ekonomik yapı söz konusu olduğunda ekonominin evrensel/doğal yasaları var olduğunun kabul edilerek hareket edilmesinin altı çizilmelidir. Kapitalist ekonomik mantık ve politikalar doğal/evrensel kabul edildiğinden her türlü muhalefet bu doğallık ve evrensellik aracılığıyla bertaraf edilmektedir.

Modernlikten/sanayi toplumundan köklü bir kopuş olduğunu ve bilginin niteliğinde yaşanan değişimler ile birlikte yeni bir çağa girdiğimizi öne süren yaklaşımlara karşı, Habermas ve öbür çağdaş eleştirel teorisyenler (David Harvey, Ernst

durması demektir. Bir ortak payda ve ortak duyu kalmaz ise toplum da ortadan kalkar ve bir topluluklar konfederasyonuna dönüşür.

Mandel, Fredrick Jameson, Harry Braverman) modernlik ve postmodernlik arasında cereyan ettiği iddia edilen kopuşu reddetmektedirler. Bu çalışmada, yeni dönemde politikadan toplumsal yapıya, emek süreçlerinden tüketim süreçlerine, etikten estetiğe, kültüre ve gündelik yaşamın her alanında köklü değişimlerin olduğu yadsınmamaktadır. Ancak, “kapitalizmin yüzey görünümünde bütünsel ve önemli bir değişim yaşandığı, bir başka deyişle 20. yüzyılın son çeyreğinde kapitalizminin işleyiş tarzında önemli yapısal dönüşümlerin yaşanmaya başladığı, ancak yaşanan bu dönüşümlere rağmen, kapitalist birikimin temelinde yatan kâr için üretim yapan ve mübadele değerini öne çıkaran mantığın hâlâ aynı olduğu; kapitalist üretim-tarzının temel kurallarının biçimlendirici güçler olarak işleyişinin değişmeden sürdüğünü, ileri süren görüşler esas alınmaktadır. Günümüz dünyasını tasvir etmeye yönelik bu yaklaşımların modernlik ve postmodernlik arasında mutlak bir kopuş olduğu konusundaki iddiaları birçok eleştirel düşünürün vurguladığı gibi ikna edicilikten uzak iddialardır. Günümüz dünyasını olumlayan postmodern yaklaşımlar yaşanan değişimleri radikal bir kopuş olarak ele almak suretiyle içinde bulunduğumuz durumun kapitalizmin yarattığı eşitsizlik biçimlerinin yeni yol ve yöntemlerle oluşturulmaya devam ettiğinin görülmesini engellemektedir.

Bütün ideolojilerin ve tarihin sonu söylemlerine karşın ideolojinin gerçekte geriye döndüğü; baskı ve ideolojiyi birlikte uygulayan kapitalizmin kapitalist ekonomik ve toplumsal sistemi vazgeçilmez ve alternatifsiz olarak göstererek meşrulaştırmaya çalışan ideolojik yöntemlerin öne çıkarılması yaşadığımız dönemin en belirgin özelliklerinden biridir (Althusser: 1984: 35). Toplumsal düşünce ile birlikte toplumsal eylemliliği de geriletan bireyci düşün atmosferi içinde en optimal çözüm olarak kapitalizm birçok insanın gözünde toplumsal gelişmenin alternatifi olmayan tek yolu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Her şeyin değiştiği ve hiçbir şeyin eskisi gibi

olamayacağı söylenirken postmodern argümanların kapitalizm eleştirisini devre dışı bırakmasıyla birlikte değişmez/doğal sayılan ve doğma niteliğine kavuşan kapitalist ekonomik politikalar ve onların yarattığı yaşama biçimi zihinsel kavrayışa egemen olmaktadır. Politikanın neden olduğu acılardan ve kötü tarihsel deneyimlerden yola çıkarak politik taleplerin ve insanların hak arayışlarının seslendirilmesine kısıtlar koymaya çalışan bir anlayış, hiç kuşkusuz, egemen kesimlerin çıkarları lehine işleyen bir sistemin yeniden üretimi için dikensiz gül bahçesi murat eden, otoriter ve demokrasi karşıtı bir yaklaşımdır. Kapitalist sistemin kerameti kendinden menkul doğallığı ile her türlü eleştiri ve sorgulamayı bertaraf etmesiyle serbest piyasa popülizmi, Mert'in (2001: 222) belirttiği gibi, politik tartışmanın bir tarafı olmaktan çıkarak onun çerçevesini belirleme gücüne erişen sorgulanamaz/dokunulmaz bir düşünce/alan haline gelmektedir. Bir yandan her türlü üst-anlatı reddedilirken, her alanda egemen olmaya başlayan bir kapitalist dünya görüşü reddedilemez bir üst-anlatı kimliğine kavuşarak hakem rolünü üstlenmekte ve eleştiri dışı kalmaktadır. Bu yaklaşımlar modernitenin uzlaşılı kültürüne dayalı demokrasi anlayışına karşılık araçsal aklın koşulsuz egemenliğine dayalı daha ticarileşmiş bir dünyanın ve daha radikal bir kapitalizmin oluşumuna yol açmaktadır. Postmodernizmin yükselişi toplumu özgürleştirmenin tam tersine kapitalizmin köklü bir biçimde yeniden yapılandığı bir kültürel mantığın egemenliğini artırmıştır. Bu yeni kültürel mantık içerisinde öne çıkan ise performans dayalı üretim, satış ve yönetimin bir aracına indirgenen bir iletişim anlayışıdır. Bu anlayış, tüm değişim, dönüşüm ve devrim söylemlerine karşın, mevcudu değiştirmeye yönelik bir düşünce ve eylemlilik hali barındırmayan, bunun tam tersine mevcudun (yani kapitalist mübadele ve yaşam biçiminin) korunmasına ve yüceltilmesine dayanan bir anlayıştır. 1970'lerden itibaren yaygınlaşan bu görüşlerin en popüler versiyonlarını 'yönetim devrimi' ve 'iletişim devrimi' gibi kavramlarla

birlikte günümüzde yönetim ve iletişim anlayışında büyük bir dönüşümün yaşandığı savını öne süren ve bütünüyle olumlu saydıkları bu dönüşümleri savunmayı üstlenen, pazarlama ve reklâmcılık dâhil olmak üzere işletmecî akademik disiplinden veya piyasadaki işletmelerden gelen yönetim ve iletişim ‘düşünürleri’nin temsil ettiği yeni yönetim ve iletişim yaklaşımları oluşturmaktadır. Pragmatik ve bireysel kazanç amaçlı bir bilgi ve iletişim biçimini öne çıkaran bu tezlerin en önemli ortak noktası insana daha çok değer veren, demokratik katılımcı ve özgürlükçü iletişim tarzlarının ve yönetim biçimlerinin günümüz dünyasında egemen olmaya başladığını öne sürmektir. Kitle insanı yerine, tüketici kimliğini öne çıkaran bu yaklaşımların insan modeli, günümüz dünyasına uyum sağlayabilecek esnek hareket etme kabiliyetine sahip *esnek insan* modelidir. Bu yeni insan modeli topluma uyum sağlamayı ve toplum içinde yükselmeyi temin edeceği varsayılan pragmatik bilgi ve becerileri kendine kılavuz edinmektedir. Bu çerçevede kuram pragmatik bilgi karşısında geriletilirken, klasik entelektüellerin yerini ise piyasada tutunmak ve dünyaya uyum sağlamak için bize gerekli bilgileri sağladığı düşünülen ve büyük ölçüde iş yönetimi, ürün satışı, pazarlamacılık ve reklâmcılık gibi alanlardan gelen yeni ‘entelektüel’ler ve piyasaya uyumlu bilgi üreten ve insan yetiştiren ‘bilim insanları’ almaya başlamıştır. Çatışmaları giderici, uzlaştırıcı ve böylece uyum sağlayıcı bir misyon yüklenen iletişim ile ilgili bilgi ve beceriler de, bu çerçevede, giderek yönetim düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olmaya başlamıştır. Bu, dinamik ve uyumlu yeni insan modeli ile birlikte eşitlikçi kültürel değerlerin giderek aşıldığını ve yerini farklılığı ortaya koyarak toplumda öne çıkmayı esas alan bireyci modellerin aldığını görüyoruz. Bu görkemli iddiaların günümüz dünyasının gerçek durumunu yansıtmadığı yönünde yoğunlaşan eleştirilerin ortak noktası ise yaşanan dönüşümlerin yeni bir çağı, yeni bir toplumu/kültürü ve yeni bir anlayışı temsil etmediğidir. Eleştirel yaklaşımların birçoğu günümüzde

önemli sayılabilecek yapısal değişimlerin yaşandığını yadsınamakta, ancak bu değişimlerin yeni bir toplumsal yapılanmayı değil, kapitalizmin yeni bir aşamasını temsil ettiğini öne sürmektedirler. Eleştirel yaklaşımlar arasında ikinci ortak nokta ise, yeni yönetim ve iletişim düşünürlerinin tümüyle olumluyıcı bir dille daha ileri bir toplum olarak sundukları günümüz dünyasının durumunu bir ilerleme olarak değil, toplumsal bütünün aleyhine gelişmeler olarak görmeleridir. İletişim teknolojisindeki gelişmelerin insanlığa sunduğu imkânların bilginin ve bununla birlikte toplumun niteliğini değiştirecek ve yeni bir uygarlığın temelini oluşturacak olduğu iddialarına karşı ise bu yeni teknolojiler ile birlikte analitik düşünmeyi esas alan yazılı kültürün gerilemesinin modernlik öncesi dönemlerin kadim bilgeliğini ve dinsel/mitik düşünüşünü ve bunun yanı sıra görselliği öne çıkaran ikinci bir sözlü kültür dönemini ortaya çıkardığı yolunda düşünceler vardır. Bu düşünceler, günümüz dünyasında bilimsel ve gündelik dilde ve kültürde analizin değil retorik ölçütlerin yeniden önem kazanmasıyla birlikte, aklın yerine retoriğe ve modernlik öncesi kültürel biçimlere döndüğümüzü işaret ederek, ilerlemenin tam tersine ciddi bir gerileme ve nitelik kaybı olduğunu öne sürmektedirler.

TÜRKİYE'DE KİŞİSEL GELİŞİM YAZINI VE İLETİŞİM

Türkiye’de yeni liberal anlayışın getirdiği yönetimle ilgili yeni düşünceler, bütün dünyayla paralel bir biçimde 1980’li yıllarda, yeni üretim organizasyonlarına geçiş ise 1990’lı yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Kişisel gelişim kitaplarının değerlendirilmesine geçmeden önce Türkiye’de 1980’lerde egemen olmaya başlayan düşünsel iklimin ortaya konulmasına ve Cumhuriyet dönemi eğitim uygulamalarına ve bu uygulamaların 1980 sonrası geçirdiği dönüşüme odaklanarak eğitimde piyasalaşma eğilimlerinin de ele alınması gerekir. Üretim, yönetim ve eğitim anlayışlarında birbiriyle bağlantılı olarak meydana gelen değişimlerin tarihsel dinamiklerini irdelemeden yapılacak herhangi bir analiz eksik kalacaktır.

Türkiye’de büyüklere saygı ve haddini bilmek anlayışı ile şekillenen geleneksel otoriter terbiye anlayışı Cumhuriyet elitleri tarafından devralınmıştır. Bu baskıcı yapılanmaya karşı, muhalefet platformunun temel direklerinden ilki modernleştirici çabalara ve ideolojik baskılara karşı mahalli gelenekleri ve dinsel özgürlükleri savunmak, diğeri ise devlet müdahalesi

karşısında pazarı savunan iktisadi özgürlük anlayışı olmuştur. Erken Cumhuriyetin yukarıdan inmecî modernleştirme programlarına ve sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitle anlayışına karşı muhalefetin bir ayağının kültürel muhafazakârlık yerel ve manevî değerlerin korunması, diğer ayağının ise ekonomik liberalizm olduğu görülüyor. Baskıcı devlet uygulamalarına karşı popülist bir muhalefeti temsil eden bu anlayışın günümüze kadar, değişik renkleriyle birlikte, Türk siyasetinin iki ana ekseninden birini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede Batı'da 1973 krizinden sonra yeni sağ başlığı altında gerçekleşen ve akıllıca bir hegemonya projesi olduğu herkes tarafından kabul edilen muhafazakârlık ve liberallik arasındaki ittifakın bizdeki kökenlerinin çok daha eskiye dayandığı söylenebilir. Muhafazakâr-liberal ittifakına dayanan ve bu ülkede yaşayan herkese çok tanıdık gelmesi gereken bu proje bir yandan devletin ekonomik faaliyet alanından bir noktaya kadar geri çekilmesini, diğer yandan bu geri çekilmenin yaratabileceği hoşnutsuzluklardan kaynaklanan toplumsal tepkilerin aile, din ve millî kimlik gibi muhafazakâr kurum ve değerlerle giderilmesi ve toplumsal huzuru sağlamak adına muhafazakâr değerlerin ve kurumların desteklenmesi anlamını taşımaktadır (Topal, 2002: 67).

Türkiye'de, 1962-77 döneminde yüksek istihdam ve yüksek ücret hedefleri bağdaştırılmış, ekonomide yapısal bir değişme, sanayileşme ve çalışanların haklarına saygılı bir refah devleti anlayışı egemen olmuştur (Türel, 1993: 241). Ekonominin devlet güdümüne girmesiyle birlikte belli iktisadi tahsis mekanizmalarının politizasyonu ve gelirin yeniden dağılımı yoluyla bir iç pazarın kurulması Türkiye'nin bu dönemindeki ekonomi politliğini tanımlayan temel özelliklerdir (Keyder, 1993:206). Türkiye'de popülizm dönemi olarak tanımlanabilecek olan bu dönemde popülizmin hem iktisadi hem de toplumsal çerçevesi içe dönük olmuş ve ekonomide ithal ikameci bir kalkınma stratejisi izlenmiştir. 1976 sonrasında ise büyüme hızının

düşmesi sonucu ithal ikameci sanayileşme modeli ve buna dayanan popülist ekonomi politikaları bir model olarak krize girmeye başlamıştır (Boratav, 1983: 12). 1960 sonrası döneme damgasını vuran ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarının korumacılığa dayanan yapay dengelerinin devam edemeyeceğini gören egemen kesimler, ülkenin kapısını dünyaya sonuna kadar açmak ve yükselen trendlere uyum sağlayarak ekonomiyi dünya piyasasının kurallarına göre düzenlemek fikrini öne almışlardır (Keyder, 1998: 232). Dünyadaki genel krizin ve de içerideki toplumsal çalkantıların etkisiyle sermaye birikimin durgunluk ve krize girmesinin ardından, 24 Ocak 1980 ile başlayan ve askerî darbe ve Anavatan Partisi iktidarı ile devam eden 1980-1992 dönemi ise sermaye birikimi krizinden çıkış için sermayenin yeniden yapılanmaya çalışıldığı dönem olarak nitelendirilebilir (Altıok, 1993: 657). Türkiye hem ekonomik krizden hem de siyasal sistemin yaşadığı derin meşruiyet bunalımından iç piyasaya dönük korumacı ithal ikameci politikaları ve sanayileşme çabalarını terkedip ihracata dönük iktisat politikaları, dışa açılma, rekabetçi dünya ekonomisiyle bütünleşme ve piyasa ekonomisine geçiş yönünde attığı adımlarla çıkmaya çalışmıştır.

Türkiye’de 1980 askerî darbesi ile birlikte siyasal özgürlüklerin sınırlandırılması bu yeni ekonomik istikrar programının uygulanması için çok elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu ekonomik politikaları hayata geçirebilmek için çalışma ilişkileri sistemine müdahale etme gereği duyan 12 Eylül askerî rejimi kurumları yeniden yapılandırılmaya ve yeni ekonomi politikalarını uygulamaya çalışırken, bunu işgücü piyasasını askerî bir denetim altında tutarak gerçekleştirmiştir (Çelik-Akkaya, 1999: 92). Bu çerçevede ülke ekonomisinin kendine yetme düşüncesi ortadan kalkmış ve 1960-1980 döneminde egemen olan ulusal kalkınmacılık, devletçilik ve popülizm anlayışları terk edilmiştir. Anavatan Partisi hükümeti tarafından hızlandırılan bu süreçte Cumhuriyet döneminde iktisadi politika

alanında tümüyle geçmişten farklılaşan politika değişikliğine giden kararlar alınmış ve küresel rekabetin gerektirdiği esnekliğe sahip olma düşüncesiyle ekonomideki yapısal sınırlamalar ve korumacı önlemler ortadan kaldırılırken, çalışma ilişkileri sistemi de serbest piyasa modeli çerçevesinde biçimlendirilmeye başlamıştır. 1980’li yıllarda, politik katılımın alanının daraltıldığını, toplumsal muhalefetin marjinalleştirilmesiyle birlikte politikanın da giderek profesyonelleştiğini ve bu gelişmeler sonucunda Türk toplumunun giderek apolitikleştiğini söylemek mümkündür. “Çağın gereklerine uymak” söylemi ile şekillenen politikalar eşliğinde 1980’lerde toplumsal huzuru bozan ideolojik bakış açılarının aşılması gerektiği, 1990’larda ise bu huzur bozucu, kaosa, teröre ve acılara yol açan ideolojilerin artık aşıldığı iddiaları seslendirilmiştir. Bu iddiaların yanısıra ekonomik gerçekliklere uymadığı söylenen popülist politik/ideolojik bakış açılarının terk edilmesi gerektiği savıyla birlikte politikayı da aşağılayan yeni bir elitizm türü öne çıkarılırken, politik düşünce ve eylemler gözden düşürülmüş ve ekonomik verimlilik, para ve güç kazanma amacı popüler bir retorik eşliğinde meşrulaştırılmaya başlamıştır. Türkiye’de rejimin devletçi katılığıyla olan çatışmanın bir sonucu olarak, bu süreçte, devletin ağırlığını azaltma yönündeki çabaların halk tarafından önemli ölçüde destek gördüğünü de söyleyebiliriz. 1980 sonrası Türkiye’de de evcilleştirilmiş bir devrimler çağına geçiş dönemi yaşanmıştır. Radikal kitle hareketlerine olan inancın bütünüyle yitirildiği bu dönemde sınıf-üretim-yaşam standardı gibi *rigid*/sert kategoriler yerini tüketim ve yaşam tarzı gibi yumuşak öğelere bırakmıştır. İdeolojisizlik başlığı altında bir ideolojik mesaj bombardımanına tutulduğumuz 1980’li yıllarda, sadece kamuya ait ekonomik işletmelerin değil, toplumsal nitelikteki sorunlarımızın da özelleştirme kapsamına alındığını ve toplumsal nitelikte sorunlar olmaktan çıkarılarak kişisel nitelikte sorunlar olarak algılanmaya başladığını görüyoruz.

Bu süreçte küreselleşen dünya ekonomisine eklemlenebilmek için gelişen teknolojiye ayak uydurabilen, iyi eğitim almış ve finans tekniklerini bilmek gibi çağdaş işletmecilik vasıflarına sahip yeni kuşak işadamları ve yöneticilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu yeni yönetici tipinin kamuoyu nezdinde popülerleştirilmesi ve haklılaştırılması, hattâ toplumsal kalkınma ve ilerleme için bunların rehberliğinin kabul edilmesi gerekiyordu. Bu vasıfların çağdaşlık ve seçkinliğin göstergesi olarak sunulması gerektiğinden, bu amacı gerçekleştirmek için medyanın aktif desteği de büyük önem taşıyordu. Geniş bir ideolojik kampanya eşliğinde yeni liberal değerleri halka benimsetmeyi amaçlayan çabaların bir parçası olarak, kamuoyunda işadamları ve çağdaş yönetici imajının iyileştirilmesi için kapsamlı bir halkla ilişkiler kampanyası yürüten medyanın aktif desteği ile yeni işadamları ve yönetici profili toplum nezdinde kısa sürede itibar kazanmaya başlamıştır (Bali, 2002: 53). İş adamlarının topluma önderliğini/rehberliğini kabul ettirmeyi amaçlayan ve geçmişin otoriter bürokratlarına karşı modern profesyonel yöneticilerin üstünlüğünü vurgulayan bu yaklaşıma ilişkin söylemler bugün artık gündelik hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Böylece, memur/bürokrat ve bununla ilgili olarak da kamu hizmetinde yer alma ve böylece halka hizmet etme düşüncesi küçümsenmeye, kişisel servet ve güç edinme yolundaki çabalar giderek daha fazla yüceltmeye ve toplumsal statü açısından yükselmek/başarılı olmak için modern yöneticilerde bulunması gereken en temel vasıflardan biri olan girişimci bir ruha sahip olma ve risk alma gerektiği kabul edilmeye başlanmıştır. Medyanın bu dönemde öne çıkan bir diğer işlevi de yurttaşlık, kamu hizmeti ve dayanışma gibi söylemleri aşağılamak olmuştur. Bu dönemden itibaren tüketicinin daha çok önem kazanması ise işletmecilik ve benzeri eğitimleri alarak üst gelir grubuna dâhil seçkinler kitlesine katılmayı hedefleyen genç kitlenin özlemlerini diri tutmak işlevini yerine getiriyordu. 1980'li yılların ortalarından itibaren işletmecilik, reklâmcılık, pazarlamacılık, bankacılık,

halkla ilişkiler, borsacılık, sigortacılık gibi işler gözde meslekler haline gelmiştir. 1980 sonrası Türkiye’de fabrikaların yerini bürolar, mağazalar ve alışveriş merkezleri almıştır. Mühendislik, tıp ve hukuk geçmiş dönemin en gözde meslekleri iken, bunların yerini hizmet sektörüne ait ve daha çok satışa ve tüketime yönelik meslekler almaya başlamıştır. 1990’ların başlarında para çekme makineleri, bireysel krediler ve giderek çok amaçlı hale gelen kredi kartlarının ardından kişisel bilgisayar ve cep telefonları da gündelik hayatımıza girmiş ve kısa bir süre içinde gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. İleri teknolojilere sahip olmak ve bu teknolojileri kullanabilmek sadece hayatı kolaylaştıran yönleri ve kullanım değeriyle değil, statü sağlayıcı yönleriyle bir çağdaşlık ölçütü olarak öne çıkarılırken, toplumsal gelişim açısından öncü sayılan bir güç olarak mâli sektör ve özel sektörü öne çıkaran yeni tür bir elitizm basın tarafından aktif bir biçimde desteklenmiştir. 1980 sonrasında Türk basınında mâlî sektörlerin giderek daha fazla haber değeri taşıdığını ve gazetelerde ileri teknoloji kullanımıyla öne çıkan hizmet sektörü çalışanlarından bizi dünya ile bütünleştirecek bir değişim ve gelişimin öncüleri olarak övgüyle söz etmenin ortak bir tavır olduğunu görüyoruz. Bunun yanı sıra teknoloji ve bilişim sayfaları ve özel ekler ile de bilgi toplumuna erişim söylemi eşliğinde yeni teknolojilere yönelik ilgilerin en önemli çağdaşlık ve seçkinlik ölçütü olarak sunulduğunu söyleyebiliriz. Bu yeni yaklaşım biçimleriyle politika, ideoloji, demokrasi ve eşitlik kavramlarıyla birlikte yüksek kültür ve sanat gözden düşmeye başlarken, ekonomi, ticaret, işletme ve girişimcilik gibi çalışma hayatına dair kavramlar hızla bunların yerini almaya başlamıştır. İnsanların paylaştığı ortak toplumsal projeleri ve tasarımları aşındıkça, yerelliklerin yanı sıra iş ve işyerleriyle ilgili konuların gündemlerinde daha çok yer işgal etmesiyle birlikte, 1960-1980 döneminin profesyonel kültürü ve sosyal kültürü geride bırakılmış, 1980’li yıllar ve sonrasında ülkemizde, örgüt kültürü ya da kurum kültürü

adı altında işletme kültürü zamanın ruhuna egemen olmaya başlamıştır (Kozanoğlu,1993:41). Yoğun bir ideolojik kampanya eşliğinde sunulan bu yeni liberal söylemlerin zihinlere yerleştirilmeye çalışılması önemli ölçüde başarılı olmuş ve neredeyse üzerinde hiçbir tartışma yapılmaksızın kabul edilmesiyle geniş kitlelerin zihninde içselleşmiştir. Ulusal kalkınma, devletçilik ve popülizm terk edilince muhafazakâr düşünceyle bir problem yaşamayan ekonomik liberalizmin hegemonya kurma çabası ciddi hiçbir direnişle karşılaşmadan toplumun dokusuna nüfuz etmeye (Nalçaoğlu, 2005) ve bununla paralel olarak ücretler ve önceki dönemde kazanılan sosyal güvenlik ve kamu hizmetleriyle ilgili haklar gerilemeye başlamıştır.

Piyasa lehine bürokratik elitizmin tasfiye edilmeye çalışıldığı bu dönem devlet bürokrasisini de etkilemiştir. 1980 sonrası toplumun gelir düzeyi yükselen yeni liberal elitleri geçmiştekinden çok daha fazla öne çıkarılmıştır. Yeni liberal ideolojik kampanya eşliğinde geçmiş dönemlere ilişkin yaygın bir biçimde eleştirilen “memur zihniyeti ile hareket etme” yerine girişimci olma, risk alma gibi kavramlar ile ticari beceriler öne çıkarılmış; girişimcilik kültü ile ticari zihniyet geçmişin bürokratik zihniyetinin yarattığı katı, hiyerarşik ve otoriter yapılanmayı aşacak formül olarak ileri sürülmeye başlamıştır. Bu çerçevede, basında giderek daha fazla yer alan işadamları, “her konuda fikirlerine danışılan birer bilge insan konumuna” yükselmeye ve saygın birer toplumsal figür haline gelmeye başlamışlardır (Bali, 2002 : 20). Değişimin öncüleri sayılan yeni üst düzey yönetici ve işverenler birer başarı ve statü sembolü olarak topluma *kılavuzluk* ve önderlik etme misyonu biçilen yeni elitlerimiz olarak öne çıkmıştır. Bu bilge işadamlarına, onların dünyaya bakışları ve yaşam biçimlerine yönelik övgülerin yaygınlaştığını ve sadece iş üzerine değil hayat, felsefe ve kültür üzerine de kafa yoran entelektüel işadamı ve yönetici portresinin giderek zihinlerimizi işgal ettiğini ve böylece herkesin yeni çağın felsefesini benimsemeye davet edildiğini görüyoruz.

Böylece, yeni çağın felsefesi olarak tüketimle birlikte güç ve para arayışını meşrulaştırıcı söylemler 'yaşam alanları' üzerinde giderek artan daha kapsamlı bir egemenlik kurmuştur. 1980'li yıllarla birlikte gözden düşen sadece politik düşünce ve eylemler değil, toplumsal tüm düşünme ve eyleme biçimleridir. Cumhuriyetin temel kültürel ve toplumsal politikalarında kökten bir kopuşu gerçekleştirdiği öne sürülebilecek bu dönemde, sistemin kültürel normlarına ve zihniyet alışkanlıklarına karşı tepkiler güçlenmiş, resmî modernizmin dayatmacılığına karşı yerel kültürel ifade biçimleri öne çıkarılmıştır. Piyasa ve mülkiyete dönük bireyciliğin mantığı ile muhafazakârlığın mantığı arasındaki çelişkili bağlantıyı birbirine illeştirmede oldukça başarılı olan bu süreçte, modernitenin evrenselci iddialarından vazgeçilmesine ve kültürel kimlik ve farklılık gibi terimlerin daha çok öne çıkışına tanıklık edilmiştir (Bozdoğan, 1999: 129-130).

Türkiye'de Yeni Üretim Organizasyonlarına Geçiş

Türkiye'de 1980'lerin ortalarından itibaren işletme yönetiminin esneklik, etkinlik, insan kaynakları, toplam kalite gibi yaklaşımlara yönelişlerin başladığını ve bu retoriklerin birer 'ideoloji' olarak yeniden kurgulandığını görüyoruz (Özen, 2002). Küresel rekabette yer alabilmek için bu alandaki bilgi birikiminden yararlanmak isteyen iş çevreleri yeni yönetim anlayışlarını takip etmeye yönelmişler ve işyerlerinde kalite çemberleri gibi uygulamaların yanı sıra eğitime ve bu amaçla seminer ve paneller düzenlemeye özel bir önem vermeye başlamışlardır. 1990'lı yılların başından itibaren ise 1980'li yıllarda hazırlıkları yapılan ve esneklik temelinde geliştirilen bu değişimin uygulamaları üretim organizasyon sistemlerinde imalat sanayiinden, hizmet sektörüne ve hattâ devlet hizmetlerine kadar giderek çok daha fazla yaygınlaşmıştır. Başlangıç tarihi 1980'lerin ilk yarısına uzanmakla beraber yeni üretim sistemlerine ve orga-

nizasyonel değişikliklere daha sistematik geçişin 1990’lı yılların başında olduğunu söyleyebiliriz. Medyanın aktif desteğini alarak eğitim, yayın, toplantı gibi mekanizmalarla kalite anlayışı başta olmak üzere yeni yönetim yaklaşımlarını sadece örgütsel (işletme) olarak değil, bireysel ve toplumsal düzeyde de benimsenmesi gereken bir “yaşam felsefesi” olarak yayılmaya çalışılmıştır. 1980 sonrasında çalışma yaşamını yeniden düzenlemeye yönelik çabalar ‘değişen dünya’ ile uyum sağlamayı amaç edinen sermaye kesiminin yanı sıra daha geniş çaplı bir akademik ilgiye de mazhar olmaya ve yeni üretim organizasyonlarına geçildiğinin ilânıyla birlikte bu yeni yaklaşımları benimsetmeye yönelik toplantılar, seminerler, paneller düzenlenmeye ve yayınlar çoğalmaya başlamıştır. Bu süreçte başta kalite yönetimi, örgütsel iletişim, kurum kültürü, kurumsal iletişim, insan kaynakları yönetimi vb. adlar altında örgütlenen bilgi dalları eskinin personel yönetimi, örgütsel davranış, halkla ilişkiler, çalışma psikolojisi vb. dallarının yerini alarak yönetim bilgisini yenilemiştir. Kalite bilincinin yaygınlaşması, kurum kültürünün yaratılması gibi amaçların gerçekleşmesi için eğitim çalışmalarına ağırlık verilmeye ve sistematik ve kesintisiz bir eğitim ve yetiştirme süreci firmaların her kademedeki çalışanlarına uygulanmaya başlamıştır. Çalışanların eğitimi ve firmaların yönetim ve organizasyonun yeniden yapılandırılması çabalarının yer aldığı bu sürecin içine iletişim olgusunun gidecek çok daha fazla dâhil olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, yeni yönetim yaklaşımları ve bunların getirdiği uygulamalar ve talep etmiş oldukları düzenlemeler küreselleşme, değişim, rekabet gibi koşullarda işletmelerin varlıklarını sürdürebilmelerinin ‘tek yolu’ olarak sunulmuştur. Bu yaklaşımlar olumlayıcı bir söylemle en rasyonel, en bilimsel, en insancıl, en demokratik ve hattâ ‘insan haklarına en saygılı yönetim anlayışı olarak’ insanları ve örgütleri başarıya götüren yaklaşımlar olarak resmedilmektedir (Özen, 2000). Bu yeni yönetim disiplinleri iletişimin geliştirilmesi ya da yöneticilerin ve dahi çalışanların

iletişim becerilerinin geliştirilmesini çalışma yaşamında ortaya çıkan sorunları çözen ve çalışanların uyumlu ilişkilerine dayanan uyumlu bir iş ortamı sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak işaret etmektedirler. Aynı süreç içerisinde Türkiye’de “iletişim devrimi”ne ilişkin iyimser yaklaşımların ülkeye hâkim olan politik çevrelerde yaygınlaşmakta olduğunu ve yeni teknoloji transferleri ile birlikte iletişimin giderek çok popüler bir kavram haline gelirken, bilgi ve dahi iletişim toplumuna geçiş düşüncesi tartışmasız bir ilerleme nosyonu olarak sunulduğunu görüyoruz. O zamandan günümüze kadar sonu gelmez tekrarlar ve benzer söylemlerle bilgi ve iletişim toplumu argümanları tekrar edilmeye devam etmektedir.

İşverenler ve özel sektör yöneticilerinin Türkiye toplumunun yol göstericiliğini üstlendiği bu yeni dönemde, politik bilinci köretilmiş yeni kuşağın ekonomi basınının yanı sıra, iyi yaşamak ile ilgili haberler, dergiler ve kitaplar ve televizyon programları gibi yayınların ve bununla birlikte kişisel gelişim ile ilgili kitapların ve iletişim eğitimi seminerleri ve kişisel gelişim kurslarının hedef kitlesi haline geldiğini veya getirildiğini söyleyebiliriz. Eskiden beri hem dünyada hem de bizde popüler magazin dergilerinde sıklıkla tekrar edilen plutografik başarı öykülerinin hem biçim değiştirmesi hem de daha da yaygınlaştırılmasıyla, başarı ölçütü olarak kişisel servetin toplumsal statü ve prestij açısından en önemli ölçüt haline geldiğini görüyoruz.¹ Sert ve coşkulu toplumsal ideolojilerden daha uyumlu ve daha yumuşak/light dünya görüşlerine geçilmesinin ve toplumsal ilgilerin yanı sıra teorik ilgilerin de bununla paralel bir biçimde gözden düşmesi ilgileri ekonomik

¹ Plutografi, ekonomik sisteme göre başarılı sayılan insanlar olan zenginlerin ve ünlülerin yaşamı ile takıntıya varan bir boyutta ilgilenmeyi işaret etmektedir. Bir rol modeli olarak, başarılı insanların kişisel deneyimlerinin ve kişisel özelliklerinin aktarılmasına dayanan ve “başarılı” insanların yaşamlarını en ince ayrıntılarına varana dek serimlendiği kitleye yönelik yayınlar anlamında kullanılmaktadır.

pragmatizme kaydırmıştır. Bunun sonucu olarak servet ve güç kazanmayı başardıkları için pratikte başarılı oldukları sayılan yönetici zümrenin deneyimleriyle birlikte düşünceleri insanlara başarı ve iyi yaşam ölçütleri olarak sunulmuştur. Bu eğilim, yeni yönetim yazını ve kişisel gelişim kitaplarının en temel bileşenlerinden biridir. Kişisel gelişim ve yeni yönetim yazını, pragmatik ilgileri öne alan yönetim yaklaşımlarının yeni bir dünya görüşü olarak kitlesel bazda popülerleşmesine aracılık etmektedir.

Yeni yönetim ve kişisel gelişim yazınının göz alıcı retorikleriyle süslenerek kitlelerin zihninde haklılaştırılmaya ve içselleştirilmeye çalışılan yeni liberal dünya görüşü Türkiye’nin eğitim politikalarını da etkilemiş ve Cumhuriyetin temel kültürel ve toplumsal politikalarından kopuşun sağlanmaya çalışıldığı bu dönemde, resmî ideolojinin kültürel normlarının ve zihniyet alışkanlıklarının değiştirilmesine yönelik talepler eğitim alanında da öne çıkarılmıştır. Toplumu eğitim yoluyla aydınlatmak, taptaze dimağları yoğurup ideal nesiller yetiştirme, kendine özgü bir modernleştirme programı benimseyen ve bunu kabul ettirmeyi isteyen Cumhuriyetin temel davalarından birisiydi ve eğitim yoluyla kitlelerin uygarlaştırılacağı ve geliştirilebileceği düşünülmektedir. Eğitim yoluyla adam olma/adam etme politikasının dayanmış olduğu bu elit despotizmi Türk milli eğitim ideolojisinin temel özelliklerinden biri olup, bu ideoloji aykırı seslere yer vermeme ve dışlama üzerine kuruludur. Eğitimin araçsallığı ise Türk milli eğitim ideolojisi açısından bir diğer temel ilke olup, eğitim bir toplumsallaşma örüntüsüyle birlikte maddi yaşamda başarı sağlayacak bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Gök, 2004: 95; Kaplan, 1999: 139). Eğitimsizlik, Cumhuriyet elitleri tarafından her türlü toplumsal sorunun ve davranış bozukluklarının temel kaynağı olarak görülmüş ve eğitilmiş-eğitimsiz ayrımı Cumhuriyet dönemi boyunca diğer toplumsal farklılıklardan daha önemli bir farklılık olma özelliğini korumuştur. Ayrıca, 1980’li yıllara

gelene kadar eğitimin bir kamu hizmeti olduğu ve devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği yönündeki görüş ve uygulamalar egemen olmuştur. Ancak, 1980'li yıllarda tüm dünyada adım adım hayata geçirilen eğitimde liberalleşme politikaları ile birlikte, bir kamu hizmeti olarak eğitim anlayışıyla yurttaşlık bilincine dayalı eğitimin özellikleri önemli ölçüde değişmeye başlamıştır (Sayılan, 2007: 63).

Yeni liberal eğitim anlayışıyla işgücü olarak karşısında bulunduğu insan “malzemesi”nden hoşnut olmayan iş çevrelerinin talepleri doğrultusunda, eğitim sisteminde, dünya ile paralel bir biçimde gerçekleşen değişimler eğitimi etkinlik, verimlilik ve bireysel başarı gibi kavramlar doğrultusunda yeniden tanımlamaya başlamıştır. Bu da bilgilenme biçimlerinde ve insan yetiştirme düzeninde ekonomik sistemin taleplerine ve pragmatik hedeflerine daha çok öncelik verilmesini ve sermayenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda eğitim sistemine müdahalelerde bulunmasını getirirken, bu değişim eğitimin varolan araçsallığını daha da fazla öne çıkarmıştır. Yeni eğitim anlayışının meşrulaştırılması bu anlayışın daha çok insan odaklı olduğu yönünde düşünceler eşliğinde ve katı/otoriter eğitim sisteminin eleştirisi temelinde yükselirken, bu yeni anlayışın daha özgürlükçü, demokratikleştirici ve iletişimi teşvik edici bir boyuta sahip olduğu öne sürülmektedir. Bu çerçevede eğitim, insana önem verme söylemi eşliğinde insanları daha verimli olabilmesi için bilgi ve beceriler yüklenmesi gereken ekonomik bir girdi olarak değerlendiren yaklaşımlarla şekillenmiş ve yeni yönetim yaklaşımlarıyla birlikte kişisel gelişim kavramı da eğitim alanında öne çıkarılmıştır. Yapısal sorunlarını aşamayan eğitim, böylece, üretimde verim ve kişisel kariyer ile daha çok ilişkilendirilerek kapitalist üretim mantığının pragmatizmi tarafından kuşatılırken, uygar ve aydınlanmacı birey yetiştirme modelinin yerini girişimci ve rekabetçi bir birey modeli almaya başlamıştır (Sayılan, 2007: 65). Bu değişim sürecinde temel eğitim de dâhil olmak üzere formel eğitimin tamamına piya-

sacı zihniyet egemen olmaya ve eğitim kurumları bütünüyle işlevsellik kıstaslarına tâbi olmaya başlamışlardır. Bu süreçte diyalog ve iletişim kavramları üniversite ile piyasanın işbirliğinin sağlanması anlamında kullanılmakta ve pazar talebi ve rekabetin taşıyıcısı olan özel sektörle üniversite arasındaki diyalogun gelişmemişliğinden şikâyet edilmektedir.

Bilgi toplumu söylencesi eşliğinde verimliliği artırmak için bilgidен azami ölçüde yararlanmaya yönelik çabalar artırılmıştır. Bu çerçevede, çalışanları daha verimli kılmak için eğitime önem verme, yani şirket amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için eğitimden geçirme, insanların eğitime, dolayısıyla insana değer verme söylemi çerçevesinde meşrulaştırılmakta ve bu eğitim süreçlerinin onların meslekî gelişimlerinin yanısıra kişisel gelişimlerine de ciddi katkılarda bulunacağı varsayılmaktadır. Sonuç olarak, eğitim alanı sermayenin ve gelişen hizmet sektörünün ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmeye ve hizmet içi eğitim özellikle hizmet sektöründe çalışma yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmeye başlamıştır (Bali, 2002: 46). Sürecin en son halkası ise eğitimde çok ciddi bir ‘reform’, hattâ bir ‘devrim’ olarak tanıtılan yeni ilköğretim müfredatının 2005-2006 öğretim yılında uygulanmaya başlamasıdır. Türk Eğitim Sisteminin eğitim felsefesini kökten değiştirdiği savıyla sunulan yeni ilköğretim müfredatının temel önceliğinin piyasanın gereksinim duyduğu rekabetçi bir pragmatik bireyi inşa ederek piyasanın işgücü gereksinimine yanıt vermek olduğu görülmektedir (İnal, 2005: 270-273). Politik bir tercih ve uygulama pratiğinin örneği olarak ilköğretim müfredatında yer alan, “girişimcilik, liderlik, kariyer planlama, çatışma yönetimi” ve benzeri kavramlar ve kişisel başarı öykülerinin işlenmesi yeni liberal birey tasarımı için açık göstergesi olarak okunabilir.

Kişisel Gelişim Kitapları ve Kurslarının Öncüleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılda girmiş olduğu Tanzimat sonrası hızlandırılmış modernleşme sürecinde, sosyal hayatın yeniden düzenlenmesinde, muasır (çağdaş) medeniyetlere yetişme gayretlerine paralel olarak, Batılı davranış kodlarına ilgi duyulmuş ve yüzyılın sonlarından itibaren, Batı'nın uygar davranış anlayışı referans kabul edilerek buna uygun adabımuaşeret kitapları kaleme alınmaya veya doğrudan tercüme edilmeye başlanmıştır (Meriç, 2000: 11). Toplumsal istikrar ve düzeni sağlamak için davranış kuralları sıralayarak, "insani malzemenin biçimlendirilmesini" (Üstel, 2004: 83) hedefleyen dönemin adabımuaşeret kitaplarının değişik başlıklar altında yer alan ayrıntılı önerilerinin bugün iletişim başlığı altında yer alan önermelerle benzerliği dikkat çekicidir. Bu anlamda toplumsal düzen için davranış değişimi sağlamaya çalışan adabımuaşeret yazınının, işyerinde ve gündelik yaşamda uyumlu ve başarılı olmayı odağına alan kişisel gelişim yazınına önceliğini söylemek mümkündür. Adab-ı muaşeret kitaplarıyla kişisel gelişim kitapları arasındaki en temel farklılık, ilkinin modernitenin 'uygar beyefendi' idealine, ikincisinin ise yeni liberalizmin 'girişimci birey' idealine dayalı olmasıdır. Adabımuaşeret ya da başka bir deyişle 'malumat-ı medeniye' kitapları uygar bir insan olarak topluluk karşısında nasıl konuşacağımız ve toplum içinde nasıl davranacağımız ve kendimizi nasıl sunacağımızla ilgilenirken, kişisel gelişim yazını, başarı odaklı bir söylemi öne alarak, girişimci birey/esnek insan hedefinin gerçekleştirilmesine yönelik bütün iletişimsel edimlerimize ilişkin öneriler ile yeni standartlar/normlar üreterek günümüz bireyini bütün yönleriyle biçimlendirmeye çalışmaktadır.

Türkiye'de kişisel gelişimin öncüsünün Türkiye'nin ilk profesyonel kişisel gelişimcisi olan Nüvit Osmay olduğunu söyleyebiliriz. Osmay ilk seminerini 1965 yılında Halkevleri Genel Merkezi'nde açmıştır. Bu seminerin başlığı "Toplum Önünde

Konuşma Sanatı”dır. Tübitak’ın yayımladığı *Bilim ve Teknik* dergisinde 1970-1980 döneminde yaklaşık 10 yıl editörlük yapan Osmay’ın kurmuş olduğu DKD (Düşün, Konuş, Dinle) 1980 yılına kadar bir dernek olarak faaliyet göstermiş ve daha sonra özel öğretim kurumu statüsü kazanmıştır. DKD bugün Ankara’da Düşün, Konuş, Dinle İletişim Enstitüsü adı ile faaliyet göstermeye devam etmektedir. Osmay’ın ardından akla gelen diğer isim ise Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan’dır. Türkkan da, tıpkı Osmay gibi, kişisel gelişim konusunda ABD’de edindiği tecrübeleri yayımladığı kitaplar ve seminerler aracılığıyla aktarmaya çalışmıştır.

Osmay ve Türkkan’ın ardından, ikinci kuşak diyebileceğimiz kişisel gelişimcilerin hemen hepsinin 1980 sonrasında ortaya çıktığını görüyoruz. 1980 sonrasında kişisel gelişim kavramını kitaplarında ilk defa kullanan isim Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu’dur. Kişisel Gelişim Derneği Başkanı Mümin Sekman tarafından Türk Kişisel Gelişimi’nin duayeni olarak tanıtılan Cüceloğlu, günümüz kişisel gelişim literatürünün öncüsü sayılmaktadır. Kitaplarının her bir baskısı 50 bin adet olarak yayımlanmakta olan Cüceloğlu, bu popüler kitaplarının yanı sıra televizyon programlarıyla da kişisel gelişim olgusunu Türk izleyicisine taşımıştır. Cüceloğlu’yla birlikte bu alanda en çok bilinen diğer isim Prof. Dr. Üstün Dökmen’dir. Kişisel gelişim yazını ve çalışmaları hakkında yazılan kitaplarda (Sezik, 2000) ve kişisel gelişim dergilerinde 1980 sonrası kuşak, değişim kuşağı olarak tanımlanmakta ve kişisel gelişim kitapları yazarları ülkenin değişimine olumlu yönde katkıda bulunan düşünce adamları olarak sunulmaktadır. Cüceloğlu 45 yılını psikolojiye adanmış bir bilim adamı olarak tanıtılmakta, Nüvit Osmay yenilikçilik için büyük mücadele veren büyük bir düşünce adamı olarak tarif edilmektedir. Yazarlar ise kendileriyle ilgili ifadelerinde değişimi misyon edindiklerini öne sürerek, birer başarı öyküsü olarak kurguladıkları öz-yaşam öykülerinde zorluklara rağmen kişisel gelişim düşüncesini yaygınlaştırmak

için mücadele verdiklerini söylemekte, kişisel fedakârlıklarda bulunduklarını ve Anadolu'yu adım adım gezip "karşılığında hiçbir kazanç beklemeden" kişisel gelişimi anlattıklarını öne sürmektedirler. Mümin Sekman örneğinde olduğu gibi, kendilerini birer düşünce adamı olarak sunan, başarılarını ise kitap satışları ve seminerlerine katılan insanların sayısıyla ölçen bu yazarlar, daha çok insana ulaşmayı hedeflediklerini, toplumun gelişimi açısından çok anlamlı bir uğraş içinde bulunduklarını, topluma yararlı olmayı misyon olarak seçtiklerini ve bütün engellere rağmen özveriyle çalışarak başarılı olduklarını savunmaktadırlar. Kişisel Gelişim Derneği Başkanı Sekman'ın bu çalışma kapsamında incelediğimiz "Her Şey Seninle Başlar" başlıklı kitabı 2005 yılında 100 bin adet olarak ilk basımını yapmış ve bugüne kadar 1 milyonun üzerinde bir satış rakamına ulaşmıştır. Ciddi kitapların yayınevleri tarafından 1.000 adet olarak bile basılmasında güçlükler yaşandığını bildiğimiz bir dönemde kişisel gelişim yazarlarının yazdığı kitapların toplam satış rakamlarının yüzbinlere ulaşması ülkemizde kitaba ilgi olmadığı yönündeki savları çürütecek niteliktedir. Ancak kitaba karşı artan bu ilginin en temel nedeninin ise, Ünsal Oskay'ın ifadesiyle, light kitapların artması ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Kendilerini yüce bir gayeye ya da başka bir deyişle soylu bir düşe adadıklarını öne süren bu guru ve guru adayları promosyonu yapılan ürünleriyle birlikte kendi benliklerini de büyük toplumsal amaç ve süreçlerin ayrılmaz bir parçası olarak sunmaktadır (McLuhan, 1967: 202). Kişisel gelişim kitapları, Türkiye'de, kendisinin tamamlayıcı parçaları olarak kabul edebileceğimiz ruhsal gelişim, zihinsel gelişim, sağlıklı yaşam ve komplo teorisi kitaplarıyla birlikte en fazla satılan kitap türüdür. Hafıza ya da beyin gücü geliştirmeye ilgili kitaplar kişisel gelişim yazını tarafından zihinsel gelişim kitapları olarak, reiki, yoga vb. ile ilgili kitaplarsa ruhsal gelişim kitapları olarak adlandırılmaktadır. Liderlik, başarı, olumlu düşünme, ikna ve beden dili başlıklarıyla yayımlanan

kitapların da ayrı bir kategori oluşturacak kadar yoğunlaştığını görüyoruz. Bu gelişmeler kişisel gelişim yazınının kendi içinde de bir sınıflandırma gereksinimi duyacak kadar alanını geliştirme yolunda olduğunu göstermektedir. Kişisel gelişim ve iş kitaplarının iç içe geçtiği saptaması da yapılmakta ve iş yönetimi kitapları alanların kişisel gelişim kitaplarının da tutkunları olduğu işaret edilmektedir. Sadece kişisel gelişim alanında uzmanlaşmış pek çok yayınevi olduğu ve satılan kitapların yaklaşık dörtte birini kişisel gelişim kitaplarının oluşturduğu tahmin edilmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının yükselişe geçişinde 1994 krizinin bir başlangıç noktası oluşturduğu öne sürülebilir. Türkiye’de Muhafazakâr ve İslâmcı çevreler uzunca bir süre kayıtsız kaldıkları kişisel gelişim olgusuyla 2000’li yıllarda ilgilenmeye başlamışlardır. Bunun geç kalmış bir ilgi olduğunu, İslâmcı çevrelerin kişisel gelişim kitaplarının ruhani içeriğini ve modernlik karşıtlığını geç fark ettiklerini söyleyebiliriz.

Kişisel gelişim anlayışının en son halkası ise giderek sayıları artan akademik dergilerdir. İşletme, ekonomi ve yönetim ile ilgili akademik dergilerin yanısıra iletişim fakültelerinin yayımladığı akademik iletişim dergilerinde de kişisel gelişime özgü iletişim anlayışının giderek yaygınlaştığını gözlemliyoruz (Sarı, 2005). İletişim başlığı taşıyan bu akademik dergilerin bir kısmının içinde kuramsal kimi çalışmaların da yer aldığı birer akademik kişisel gelişim dergisine dönüşme yolunda hızla ilerlemekte olduğu görülmektedir. İletişim alanında çalışan kimi akademisyenlerin yayımladığı kitaplarda bu eğilimi destekleyici niteliktedir. Yetişkinlere iletişim becerileri kazandırmaya yönelik kişisel gelişim kitaplarının herkese hitap etmeye çalıştığını ve hedef kitlesini genişlettiğini söyleyebiliriz. Yeni eğitim müfredatının uygulamaya sokulduğu 2005 yılından itibaren hedef kitlesini büyük bir okur kitlesi potansiyeline sahip ilk ve orta öğrenimdeki çocuklara ve gençlere yönelik olarak da genişletmeye çalışmaktadır.

Türkiye’de kişisel gelişim ve iş kitaplarına doğan ilginin 1990’lı yıllarda başladığı, 2000’lere gelindiğinde kişisel gelişim ve iş kitaplarına olan ilginin altın çağını yaşadığı, asıl patlamanın ise 2001 krizinden sonra gerçekleştiği görülmektedir. Bir başka adıyla *self-help* (kendine yardım) kitaplarına yönelik ilgideki bu artış, çalışma yaşamında kriz dönemlerinde yaygınlaşmaktadır. Çünkü ekonomik krizler kişisel gelişim yazınının, ancak kendinize siz yardım edebilirsiniz tarzındaki yaklaşımının yeşermesine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Çalışma yaşamında artan risk ve belirsizlikler ortamında yaşamını denetleyemeyen bireyler kişisel gelişim yazını aracılığıyla kendi rotalarını çizmeye ve maruz bırakıldıkları risklere karşı bireysel bir güvenlik alanı inşa etmeye teşvik edilmektedirler (McGee, 2005). Bu kitapların en büyük müşteri kitlesinin işinde yükselmek isteyen ya da iş arayan, işsiz kalan kalifiye, eğitilmiş kişiler olduğu ve yoğun rekabet ortamının çalışanları “bu tür kitaplarla fark yaratacak yeni yöntemler, zorlayıcı iş koşulları ile başa çıkacak yeni yollar” aramaya itmektir. Bu da kişisel gelişim yazını ile ekonomik krizler ve esnek istihdam politikaları arasındaki örtük bağlantıya işaret etmektedir.

KİŞİSEL GELİŞİM KİTAPLARININ İLETİŞİM ANLAYIŞI

Bu çalışma kapsamında kişisel gelişim ve örgütsel iletişim yazınından seçilen iletişim odaklı 20 kitap incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bunlardan 10 tanesi Türk yazarlar tarafından yazılan kitaplardan, diğer 10'u ise Türkçeye çevrilenler arasından seçilmiştir. Kitaplar önce, içerdekleri iletişim anlayışını netleştirmek için inceleme sorularımız ekseninde analiz edilmiş, bunun ardından da analize konu olan temel kriterlerimiz doğrultusunda bu kitaplarda ortaya konulan iletişim anlayışının geçerlilik iddiaları değerlendirilmiştir. Kitapların seçiminde dikkate alınan hususlardan ilki bunların çok satanlar arasından seçilmiş olmasıdır. Ancak, tek kriter bu değildir. Çok satan kitaplar olmanın yanısıra katılmış olduğum kişisel gelişim kursları ve iletişim eğitim seminerlerinde eğiticilerin önerdikleri kitaplar da bu seçimde dikkate alınmıştır. Oluşturulan sınıflandırmada öncelik, yabancı ülkelerde ve Türkiye'de kişisel gelişim olgusunun öncülerine verilmiştir. Dost kazanma ile ilgili kitapların öncüsü Dale Carnegie 20. yüzyılda bugün adına kişisel gelişim adı verilen konuları popüler tarzda ele alıp

bestseller olan ilk yazardır. Carnegie ve Türkiye'nin ilk profesyonel kişisel gelişimcisi olarak kabul edilen Nüvit Osmay'ın kitapları bu nedenle ilk sırada yer almaktadır. 1970'li yıllardan beri kişisel gelişim alanına dâhil edilebilecek kitapları yayımlanan Reha Oğuz Türkkan'ın kitapları öncü çalışmalar olarak listemizde yer almaktadır. Sadece kişisel gelişim yazınının değil işletme ve yönetim yazınının da en önemli isimlerinden olan ve Amerikan basını tarafından kendisine 'Guruların Gurusu' ya da 'yaşayan en önemli yönetim düşünürü' gibi payeler verilen işletme profesörü Peter F. Drucker'ın bu alanda referans kabul edilen *Kapitalist-Ötesi Toplum* eseri ile *Yönetim* adlı ders kitabının iletişim başlıklı bölümü de analize dâhil edilmiştir. Öncülerin ardından ilk temel sınıflandırma ise iletişim alanına ilişkin kitaplar yazan ve iletişimi (popüler) psikoloji ekseninde davranışçı bir yaklaşımla ele alan kitaplardır. İletişim olgusunu odağa alan bu yazarlara iletişim psikologları denilebilir. Kitapları bütün dünyada 6 milyonun üzerinde satan Stephan R. Covey'in kendisini üne kavuşturan *Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı* kitabı ile gene bir psikolog olan ve iletişimi psikoloji/davranış ekseninde ele alan Erica Guilane Nanchez'in "İletişim mi? Kolay!" gibi, dikkat çekici bir başlığı bulunan ve çok satan kitaplar arasında yer alan kitabı bu kategoride yer almaktadır. Türkiye'den ise kişisel gelişim yazını tarafından bir kişisel gelişim gurusu/duayeni olarak kabul edilen Doğan Cüceloğlu ile yazdığı kitapları çok satan listelerinde yer alan Üstün Dökmen'in kitapları iletişim psikologları sınıflandırmasında Türkiye'de yazılan kitaplar olarak listemize dâhil edilmiştir. Cüceloğlu ve Dökmen psikoloji alanında çalışan akademisyenler olup, seçilen kitapları iletişim odaklı başlıklara sahiptir.

Motivasyon guruları olarak adlandırdığımız yazarlar ise hem hitabet yetenekleri ile kişisel gelişim seminerlerinin etkin isimleri ve iş dünyası tarafından aranan konuşmacıları olan hem de kitapları çok satanlar listesinde yer alan isimlerdir. Türkiye'de 1990'lar sonrası hızlanan kişisel gelişim yazını

önemli ölçüde etkilediği iddia edilen ve NLP adlı yöntemi Türk okurlarına ilk kez tanıtan isim olan ve çok satan kitaplarının yanısıra yaptığı konuşmalarla ve ateş üzerinde yürü(t)mek gibi motivasyon ya da konsantrasyon gösterileriyle bütün dünyada yaygın bir üne sahip olan Antony Robbins'ın 'Sınırsız Güç' başlıklı kitabı bunların başında yer almaktadır. İnsanları motive edici ruhsal konuşmalar ve bireysel danışmanlık yaparak yaygın bir üne ve servete sahip olan Jack Ensing Addington'ın Türkiye'de çok satan kitaplar arasında yer alan ve sürekli bir satış grafiğine sahip olduğu saptanan ve kişisel gelişim ve iletişim alanında yer alan ve özellikle motivasyona odaklanan kitabı bu listede yer alan bir diğer kitaptır. Motivasyon Guruları listesinde Türkiye'den yer alan yazarlar ise hitabet yetenekleri ile öne çıkan ve kişisel gelişim seminerleri ve kurslarının önde gelen isimlerinden olan Oğuz Saygın ile Mümin Sekman'dır. Her ikisi de çok sayıda kitap yazmış olmanın yanısıra kişisel gelişim seminerleri düzenleyen ve bu alanda yeni isimler yetiştiren hocalar olarak kabul edilen yazarlardır. Kendini geliştirme bilincini yaymayı hedefleyen Mümin Sekman Türkiye'de ilk Kişisel Gelişim Derneği'ni kuran isim olup aynı zamanda bu derneğin başkanıdır.

Bir diğer sınıflandırmamızsa kurumsal iletişim danışmanlarıdır. Bu kapsamda listemize dâhil edilen Mark H. McCormack iş dünyasının yakından tanıdığı bir isim olup, IMG (International Management Group) adlı uluslararası danışmanlık ve organizasyon şirketinin kurucusu ve başkanıdır. Kurumsal İletişim Danışmanları listesinde Türkiye'den listemize dâhil edilen isim ise Ali Saydam'dır. Saydam, 1998'de kurulan halkla ilişkilerde medya araştırma, ölçümleme ve değerlendirme hizmeti veren PRNET'in kurucularındandır. Bersay İletişim Grubu'nun yönetim kurulu başkanı olan Saydam, İstanbul ve Bahçeşehir Üniversitesi İletişim fakültelerinde Algılama Yönetimi dersleri vermekte, dergilerde iletişimle ilgili köşe yazıları yazmakta ve televizyon programlarına konuk olmaktadır.

Örgütsel İletişim alanında ise bütün dünyada çok satan bir yönetim serisinin yazarı olan ve uluslararası alanda yazar ve eğitimci olarak tanınan John Adair'in 8 kitaptan oluşan etkili yönetim serisinin 'Etkili İletişim' başlıklı kitabı analizimize dâhil edilmiştir. Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim başlığı taşıyan kitaplar arasında yapılan değerlendirme sonucunda Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Z. Beril Akıncı'nın kitabı da bu kapsamda analize dâhil edilen diğer kitaptır. Başarılı olmanın yeni bilim ve sanatı olarak lanse edilen ve iletişime odaklı yöntemler ve modeller oluşturma iddiası taşıyan NLP teknikleri ile ilgili olarak da Türkiye'de NLP başlığı altında yayımlanan ilk kitap olan Harry Adler'in kitabıyla, ABD'de aldığı eğitimler sonucu NLP ve hipnoterapi alanlarında sertifikalı bir eğitimci olduğu özellikle vurgulanan gazeteci Nil Gün'ün NLP başlıklı kitabıdır. Gün, 1989 yılından beri bireylere ve kurumlara grup çalışmaları yaptırmakta olup, kitap editörlükleriyle kişisel gelişim alanında yayınların tanınmasına öncü isimlerden biri ve Kuraldışı Eğitim ve Danışmanlık Şirketinin kurucu ve yöneticisidir. Son kategorimiz ise beden dili, iş ve gündelik hayat stratejileriyle ilgili olup, Acar ve Zuhal Baltaş'ın 'Beden Dili' kitabı ile Marc Kramer'in Güçlü İletişim başlıklı gündelik yaşama ve iş hayatına yönelik iletişim tavsiyeleri içeren kitabı bu ekseninde analize dâhil edilmiştir. Bu kitaplar dışında 47 kişisel gelişim kitabı daha okunmuş, ancak doğrudan analize dâhil edilmemişlerdir. İncelenen kitaplar aşağıda sınıflandırılarak listelenmiştir:

Öncüler

Nüvit Osmay (1994) *İnsan Mühendisliği*

Dale Carnegie (1993) *Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı*

Reha Oğuz Türkkan (2004) *İkna ve Uzlaşma Sanatı*

Peter F. Drucker (1994) *Kapitalist-Ötesi Toplum*

İletişim Psikologları

Doğan Cüceloğlu (2002) *İletişim Donanımları*

Erica Guilane-Nanchez (2003) *İletişim mi? Kolay!*

Üstün Dökmen (2005) *İletişim Çatışmaları ve Empati*

Stephan R. Covey (2005) *Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı*

Motivasyon Guruları

Oğuz Saygın (2005) *4x4'lük İletişim*

Antony Robbins (1993) *Sınırsız Güç*

Mümin Sekman (2005) *Her Şey Seninle Başlar*

Jack Ensing Addington (2001) *Yüzde Yüz Düşünme Gücü*

Kurumsal İletişim Danışmanları

Ali Saydam (2005) *Algılama Yönetimi*

Mark H. Cormack (2000) *Başarılı İletişim Teknikleri*

Örgütsel İletişim ve/veya Kurum Kültürü

Z. Beril Akıncı (1998) *Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim*

John Adair (2004) *Etkili İletişim*

NLP Uzmanları

Nil Gün (2001) *NLP: Zihnimizi Kullanma Kılavuzu*

Harry Adler (2002) *NLP: Yüksek Performansa Ulaşmanın
Yeni Bilimi ve Sanatı*

Beden Dili, İş ve Gündelik Hayat Stratejileri

Acar-Zuhal Baltaş (1999) *Bedenin Dili*

Marc Kramer (2000) *Güçlü İletişim*

Kişisel Gelişim Kitaplarının İletişim Anlayışını Değerlendirme Kriterleri

Yeni yönetim yaklaşımları ve kişisel gelişim yazını tarafından öne çıkarılan iletişim anlayışı, başarılı olmak ve öne çıkmak için edinilmesi/geliştirilmesi gereken öğrenilebilir, eğitimle sağlanabilir bir 'beceri' olarak tarif edilmektedir. Burada kuramsal bilgi ve analiz yerine pratik bilgi ve becerilerin gelişiminin ve aktarımının esas olduğunu ve iletişimin bir teknik olarak öne çıkarılmasının diyalog yerine monologu, etkileşim yerine etkili olmayı ve ikna kabiliyetini, ortaklaşa alınan karar anlamında mutabakat yerine verili koşullara uyum sağlama bilgi/beceri-sini öne aldığını biliyoruz. Pratik hedeflere ulaşmada yararlanılabilecek bir araç olarak resmedilen iletişim becerileri, verili ilişkilerin yeniden üretimini sağlamak için etkin bir araç olarak belirmektedir. İletişimin sıcak, samimi, yakın, kısaca daha insani ilişkiler kurmayı sağlayıcı bir beceri oluşu öne çıkarılmakta, böylece iletişim çatışmaları önleyip, uzlaşa sağlayabilecek bir insan etkinliği olma özelliğiyle tarif edilmektedir. İletişimin sadece kişisel problemlerin değil toplumsal problemlerin çözümünde de arabuluculuk rolü oynayan, kısaca insanlar ve topluluklar arasında çatışmaları çözen, toplumsal uyumu sağlamakta başvurulmuş bir pragmatik çözüm unsuru olma özellikleri vurgulanmaktadır. Gelişkin iletişim becerilerine sahip olmaksa içe dönük bir uğraşmayı içeren, kendimizi keşfetmemizi ve kendi gücümüzün farkına varmamızı kolaylaştıran ve böylece yaşamla/dünyayla kopuk değil, daha sıkı ilişkiler içinde olmamızı sağlayan bir etkinlik olarak tarif edilmektedir. Bu çerçevede iletişim güç ve otorite kullanımı ya da yaptırımla değil, ikna etme ve etkileme süreçleri ile insanları belirli hedeflere yönlendirmede etkin bir yöntem olarak, barışçıl bir motivasyon ve uyum sağlama aracı olarak ele alınmaktadır. Kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışı yeni yönetim yaklaşımlarının devamı ve tamamlayıcı parçası olup, yeni yönetim model-

lerinin odaklandığı hedeflerin daha popüler bir dil aracılığıyla yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda yeni yönetim ve kişisel gelişim yazınının odaklandıkları hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirmek için iletişim becerileri başlığı altında sahip olunması gerektiğini işaret ettikleri nitelikler ortaktır. İletişimin kapsamını stratejik düşünme ve eyleme biçimleriyle sınırlayan bu yaklaşımlar, buna karşın, hayatı insanileştirmek, demokratikleştirmek ve insanların özgürlük alanlarını genişletmekten yana bir tavra sahip olduklarını savunmaktadırlar. Bu “yeni” paradigmanın barındırdığı unsurlar kalite, insan odaklılık, özgürlükçülük, demokratiklik, çoğulculuk, katılım ve açıklık olarak sıralanmakta ve günümüz dünyasında iletişim ve yönetim anlayışının bu kavramlar etrafında yeniden biçimlendirdiği öne sürülmektedir. Kalite ve yaşam kalitesi gibi unsurları vurgulayarak niteliksel boyuta odaklandıklarını öne süren bu yeni yaklaşımlar, niteliksel boyutun bir kültürel değişim ve dönüşüm gerektirdiği, sürekli gelişimi sağlamak için insanların ve kurumların kendilerini yenilemeleri/geliştirmeleri gerektiğini öne sürmekte, buna da “kişisel ve örgütsel gelişim” adını vermektedirler. Burada kişisel ve örgütsel gelişim ifadeleri daha üstün nitelikli bir bireysel ve toplumsal formasyona geçme anlamında kullanılmaktadır.

Özgürleşimci bir ilgiyle şekillenen bir iletişim kavrayışı iletim sürecine katılım, katılanların eşit katılımı/eşit söz hakkına ve iletişime katılan herkesi eşdeğer olarak kabul etmek esasına dayalıdır. İletişim bir tarafın diğerini ikna etmesini, etkilemesini veya yönlendirmesini değil uzlaşa ortaya çıkarmayı esas almalı ve her birimizin uyması gereken kuralları oluşturan normlar ve değerler böylesi eşitlikçi, özgürlükçü ve açık iletişimin sonucunda oluşmalı ve yine müzakere sonucu yeni bir mutabakat (uzlaşa) sağlanmasıyla değişebilirliği esas olmalıdır. İletişim süreçleri gizlilik/mahremiyete değil açıklığa/açığa çıkarmaya/bilgiye ve gerçekliğe ulaşmaya ve açıklamaya yönelik olmalıdır. Buna karşın yönetsel yaklaşımlardan bes-

lenen stratejik/yönetisel bir iletişim kavrayışının etki ve başarıya odaklı olduğunu, iletişime sorun çözücü bir süreç olarak baktığını ve insanları motive etme ve yönlendirme çabasıyla ilintili bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Buna karşın, söylem düzeyinde, yönetim ve kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışlarını savunurken sahip olduklarını iddia ettikleri perspektiflerle iletişimin eleştirel yaklaşımlar tarafından dile getirilen temel unsurları arasında büyük ölçüde bir mutabakatın var olduğunu görüyoruz. Yeni yaklaşımların iletişim anlayışı sonuca odaklı stratejilere dayandırmalarına karşın, yeni ve gelişkin bir anlayışa dayandıklarını, özgürleştirici bir toplumsal yaşam ve deneyimden yana olduklarını, iş odaklı değil insan odaklı bir yönetim, toplum ve iletişim biçiminden yana olduklarını ve kurallar yerine insanların katılımına öncelik tanıyan bir varoluş biçimine dayandıklarını varsaymaktadır. Bu iletişim anlayışı içinde bürokratik ve hiyerarşik baskı ve zorlama mekanizmalarına karşı açıklık, şeffaflık, içtenlik ve diyalogdan yana bir tavır içinde oldukları iddialarını da ekleyebiliriz. Bu bağlamda yönetim ve kişisel gelişim yazını demokratik, özgürlükçü, eşitlikçi, katılımcı ve paylaşımcı olan, zorlama, baskı ve disipline değil uyum ve işbirliğine dayanan, insana daha çok önem ve değer veren, nitelikli insan ve iletişimi hedef alan bir anlayışı savunduklarını öne sürmektedirler. Yeni yönetim ve kişisel gelişim yaklaşımlarının iletişim süreçlerinde var olması gerektiğini işaret ettikleri iletişimin asli unsurlarının özgürlük, özerklik, eşitlikçilik, katılımcılık, demokratiklik, insan odaklılık, niteliklilik ve bunların yanı sıra açıklık, şeffaflık ve içtenliğe dayalı barışçıl bir insani etkinlik olmasıdır. Buna değişmeyen yenilik vurgusu ve yenilikçilik iddiası eklenmelidir. Sonuç olarak, yönetisel iletişim anlayışı ile özgürleşimci iletişim anlayışı arasında açık farklılıkların varlığına karşın yönetim ve kişisel gelişim yazını da özgürleşimci bir iletişim anlayışını savunduklarını iddia etmektedirler. Dolayısıyla, yeni yönetim ve kişisel gelişim yaklaşımlarıyla eleştirel perspektiflerin sahici ve daha

insani bir iletişimin sahip olması gereken unsurlar olarak üzerinde mutabık kaldığı unsurları iletişimin asli unsurları olarak kabul edebiliriz. Bu unsurlar; a) Özgürlükçü ve Özerklikten Yana Olmak, b) Eşitlikçi, Katılımcı, Paylaşımcı ve Demokratik Olmak, c) İnsan Odaklı Olmak, d) Yeni, Gelişkin ve Nitelikli Olmak, e) Açıklık, Şeffaflık ve İçtenlik olup, bu unsurlara sahip bir iletişim anlayışını savundukları iddiası bütün kişisel gelişim kitaplarının ortak paydasıdır. Bu beş temel kategoride toplanan kişisel gelişim kitaplarının iddialarının geçerliliği analiz edilirken bu kitapların iletişim tanımları, iletişimin çerçevesi, iletişim sınıflandırmaları, iletişimin rolü ve işlevi konusundaki düşünceleriyle birlikte kılavuz kitapların iletişim anlayışı sorgulanmış ve kişisel gelişim kitaplarının nasıl bir iletişim kavrayışını öne çıkarmaya çalıştıkları incelenmiştir. Kişisel gelişim kitaplarının iletişim ve iletişim becerileri derken neyi kast ettikleri ve iletişimi hangi çerçevede ele aldıklarının bilinmesi kişisel gelişim kitaplarının geçerlilik iddialarını değerlendirmek için özel önem taşımaktadır. Bu önbulgular eşliğinde kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışı sahici ve gelişkin bir insani iletişimin ölçütleri olarak kişisel gelişim kitapları tarafından da itirazsız bir biçimde kabul edilen iletişimin temel unsurları ışığında analiz edilerek, bu iddiaların ne ölçüde gerçeklik payına sahip ve geçerli olduğu sorgulanmıştır.

Kişisel gelişim kitaplarında iletişim, psikolojik terimler kullanılarak, kendimizi ve diğer insanları daha iyi tanımak suretiyle iyi ilişkiler kurabilme ve insanları etkileme/ikna edebilme becerisi olarak ele alınmaktadır. Bu kitapların tamamında iletişim insan ilişkilerinin önemini kavramak veya çevremizle iyi ilişkiler kurmak gibi sözlerle tarif edilmektedir. İncelediğimiz bütün kitaplarda iletişimin varolan anlamları tek taraflı bir biçimde ileten (iletim) ve bağlantıları kuran boyutuyla tarif edildiğini görüyoruz. Bu bağlamda, kişisel gelişim ve örgütsel iletişim kitaplarında iletişimin bağlantı kurucu bir araç olarak

ele alındığını, ama oyun kurucu bir etkinlik türü olarak ele alınmadığını söyleyebiliriz.

Kişisel gelişim yazını iletişimin yaşamın değişik alanlarında genel bir öğreti olduğunu öne sürmekle birlikte öncelikle çalışma ortamı/iş yaşamı çerçevesinde ele almaktadır. Ancak, son dönemlerde giderek çeşitlenmekte olan ve hem popüler psikolojiden hem de iletişime yüklenen ilişki odaklı ve sorun giderici anlamlandırmalardan daha yoğun bir biçimde yararlanan kişisel gelişim yazınında kadın-erkek ilişkilerinden başlayıp aile ilişkilerinde ve eğitim alanında başarılı olma yollarını göstermeye yönelik kılavuz kitapların giderek arttığı da belirtilmelidir. Bu da iletişim başlığı altında konumlandırılan ve çeşitlendirilen, aile iletişimi, eğitsel iletişim, sağlık iletişimi vb. yönetsel kökenli öğretilerin sınırlarını gündelik yaşamın bütün alanlarına doğru genişletme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak, aile iletişimi ve eğitim iletişimi başlıkları altında yer alan öğretiler de başarılı insan yetiştirmeye ve iyi/uyumlu ilişkiler kurmaya odaklanmış olup, son tahlilde, çerçeveyi yine iş yaşamı, daha doğrusu, piyasanın talepleri belirlemektedir. İncelediğim kitaplarda iş odaklılığın ilk sırada yer aldığı ve iletişimin çerçevesinin doğrudan veya dolaylı olarak işle ilgili konulara ayrıldığı görülmektedir. Öncelikle işyerini ekonomik faaliyet alanını işaret eden ve onun ardından ise özel/mahrem alana odaklanan bir iletişim anlayışı bütün kişisel gelişim kitaplarında öne çıkmaktadır. Ayrıca, incelediğim bütün kişisel gelişim kitapları iletişimi gündelik yaşam içerisindeki bireylerin kendi aralarında öznel deneyimlerine dayanarak geliştirdikleri ilişkiler olarak ele almaktadır. Bu meyanda, kişisel gelişim kitaplarında insanlar arası iletişimin toplumsal arka planı ile ilgili olumlu ya da olumsuz değerlendirmelere ise rastlanmadığını ayrıca belirtmek gerekir.

Her Derde Deva İletişim:

İletişimin Rolü/İşlevi/Misyonu Hakkındaki Düşünceler

İletişimin günümüz dünyasında giderek daha çok önem kazandığı tezinin köklerini, 1950'lerin insan odaklı olduğu iddiasıyla ortaya çıkan davranışçı ekolde ve yine bu dönemde yaygınlaşan popüler psikoloji kitaplarında bulabiliriz. 1936 yılı gibi erken bir tarihten itibaren bu kitapların en popülerlerini kaleme alan Carnegie (1993), iyi bir iletişimle öncelikle çok iyi dostlar kazanabileceğimizi ve karşımızdaki insanları etkileyebileceğimizi belirterek iletişimin rolünü kitabının başlığında olduğu gibi “dost kazanmak ve insanları etkilemek” olarak ele almaktadır. Carnegie'nin kitaplarında iletişimin ya da iyi insan ilişkilerinin olumlu sonuçları olarak gösterilen sonuçlar bütünüyle toplumsal statü ve iş başarısına odaklanmaktadır. Nüvit Osmay da (1983), iletişimi “insan mühendisliği” olgusu çerçevesinde iyi ilişkiler kurabilme ve insanları etkileme ve yönlendirme çerçevesinde ele almaktadır. İletişimin işlevini insanlarla iyi ilişkiler kurabilmenin yanı sıra onları eğitmek ve yönlendirmek olarak belirten Osmay (1983: 318) iletişim becerisini insanlarla iyi ilişkiler kurmak ve onları idare edebilmek sanatı/becerisi olarak resmetmektedir. Günümüzde insanların en büyük gereksiniminin hâlâ uyum, etkili olmak ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmak olduğunu öne süren Covey de kişisel gelişim ve iletişimi uyum sağlamak ve etkili olmak çerçevesinde ele almaktadır (2006: 17). Oğuz Saygın (2005: 11) iletişim becerilerini iyi ilişkiler kurabilme yeteneği olarak ele alırken, iletişimi başarı odaklılık ekseninde ele alan Guliane-Nanchez ise, iletişimin hayatta mutlu ve başarılı olmamızı sağlayan anahtarlardan en önemlisi olduğunu öne sürmekte; iletişimin hayatımızdaki rolünü olumlu ve verimli ilişkiler kurma ekseninde ele almakta ve insanlarla iletişim kurmayı bilmenin, iletişimin tekniğini, kurallarını ve inceliklerini tanımanın hayatta başarılı ve mutlu olmamızı sağlayacak eşsiz bir koz olduğunu,

hattâ başarının tek anahtarının iyi bir iletişim olduğunu söylemektedir (2003: 7-8). Cüceloğlu (2002: 44-49), iletişimin işlevini aile ilişkilerinden, iş ilişkilerine ve toplumsal yaşama kadar her alanda ilişkileri iyileştirme, gerilimden uzak, sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurabilme bağlamında ele almaktadır. İletişim becerileri sayesinde iş ve aile hayatında kabul ve takdir görebileceğimizi, kabul ve takdir görmenin ve göstermenin ise insanların şevkini artıracaklarını belirten ve bizi birbirimize sevgi duymaya çağıran Cüceloğlu'nun anlayışı, iyi ilişkiler kurmak yolu ile toplumun da daha iyiye gideceği yönünde abartılı bir iyimserlik taşımaktadır (2002: 106 ve 133). Dökmen ise iyi bir yönetici olabilmek için iletişim çatışmalarını çözebilme becerisine sahip olmamız gerektiğini söylerken, kitabının temel odak noktası da iletişim çatışmalarını çözmek ve bu yolla çevremize uyum sağlamak ve gelişmektir. Dökmen, böylece iletişimi çatışmaları çözücü ve var olan topluma uyum sağlayıcı bir etkinlik türü olarak değerlendirmektedir. Robbins'e göre ise "iletişim güçtür". Bu güç insanlar ile iyi ilişkiler kurabilmeyi ve onları inandırabilmeyi sağlayan bir güçtür. Bu gücün iyi kullanılması halinde değer çatışmalarının çözümlenebileceğini ve uyumlu bir toplumda yaşayacağımızı öne süren Robbins iletişime çatışmaları çözücü/uyum sağlayıcı bir misyon yüklemektedir (1993: 412). McCormack ve Saydam, iletişimi amaçlı bir eylem olarak ele almakta ve mutlaka gerçekleştirmek istediğimiz bir amacımızın olmasını iletişimin vazgeçilmez ögesi saymaktadır. İletişimi, yönetim silahlarının en önemlisi olarak betimleyen (2004: 1 ve 17) ve iletişimi insanları yönetebilmek için iyi ilişkiler kurabilmeyi sağlayıcı bir güç/silah ya da araç olarak ele alan Adair, bu olguyu uyumlu ilişkiler kurabilme misyonuyla tarif etmekte ve iletişime çalışma hayatında sorunları çözücü bir arabulucu niteliği atfetmektedir (2004: 45-50). Baltaş'lar (1992: 166), iletişim becerilerimizi geliştirerek insanların üzerinde olumlu izlenimler bırakacağımızı ve bunun başarımızı ve hayattan alacağımız doyumunu artıracaklarını

savlamakta, böylece insanlar arası ilişkilerde iletişimin rolünü, sözlü ve sözsüz iletişim becerilerimizi kullanarak insanların sevgisini, saygısını, dostluğunu, onayını ve övgüsünü kazanabilmek çabasıyla bütünleştirmektedirler. NLP ile ilgili birçok kitapta değişim ve bunun ayrılmaz parçası olarak gördükleri zihniyet değişiminin gerekli olduğu teziyle birlikte içinde bulunduğumuz bu yeni döneme uyum sağlayabilmek için iletişimin anahtar olduğu savunulmaktadır. İletişim olgusu NLP yazınında uyum kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Nil Gün, kitabında (2006: 44-45), “uyum iletişimin temel taşıdır” diyerek uyum olmadan iletişim olmayacağını vurgulamakta ve iletişimi uyum çerçevesinde tanımlarken uyum sağlama becerisini iletişim becerisiyle özdeşleştirmektedir.

Kişisel gelişim kitapları iletişimi kolaylaştırma ve yoğunlaştırma yoluyla mevcut sorunların ortadan kaldırılabilceğini, bunun için de insanların iletişim becerilerini geliştirmeye önem vermesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Olumlayıcı ve iyimser bir söylem eşliğinde dile getirilen bu önermelerin ortaya çıkardığı sonuç, var olan toplumda yapısal sorunların olmadığı ve sorunların kişisel ilişkilerin geliştirilmesiyle çözülebileceği konusundaki mevcut “liberal” varsayımların tekrar edilmesidir. Bu anlayışa göre iletişim çatışmaları çözebilir ve insanların uyum içinde birarada yaşamasını ve çalışmasını sağlayabilir. İletişimin bu çatışma çözücü, sorun giderici ve uzlaşa sağlayıcı bir etkinlik olma özelliği kişisel gelişim kitaplarında iletişimin en önemli misyonu olarak ifade edilmekte ve farklı kültür ve değerlerden, farklı kişilik özelliklerinden kaynaklanan iletişim çatışmaları ve kopukluklarıyla ilgili birçok sorunun insanların iletişim kurma becerilerindeki gelişme sayesinde giderilebileceği öne sürülmektedir. Çalışma yaşamına yönelik öğretilerdeyse, iletişimin çalışanları işbirliğine teşvik ettiği, çalışanların böyle bir ortamda karşılıklı görüş alışverişinde bulunarak birbirlerini anlayıp kabul ettiği ve böylece işyerlerinde kaynaşma ve bütünleşmenin sağlanabileceği öne

sürülmektedir. Etkin bir iletişimin neler sağlayacağına ilişkin düşünceler ise, mutlu bir hayat, arkadaş edinme, mutlu bir ev yaşamı, saygınlık kazanma, bireyin kendisini anlaması ve bireyin başkalarına kendini daha iyi ifade etmesi olarak sıralanmaktadır. Bunun yanı sıra 'başarı'ya odaklanan kitaplarda bireysel başarının en etkin yolları arasında iletişim becerileri sayılmakta, ancak bireysel başarı için hazırlanan bu kitaplarda asıl hedefin "iş hayatında rekabet üstünlüğü sağlamak isteyenlere fark yaratacak bilgiler sunmak" olduğu özellikle vurgulanmaktadır (Sekman, 2000: 17). İncelediğim bütün kitaplarda iletişimin amaç/sonuca yönelik bir eylemlilik hali olması üzerinde de geniş bir mutabakat olup, iletişim sonuç almaya yönelik amaçlı bir rasyonel eylem olarak okurlara sunulmaktadır. İnsan odaklılık anlayışıysa, sosyal ilişkilerin önem kazanması şeklinde yorumlanmakta ve çalışma ortamında insan ilişkileri işletmenin varlığının sürdürülebilmesi için hayati bir süreç olarak görülmektedir. İletişim burada işletmenin fonksiyonlarını yerine getirmesinde anahtar rol oynayan birleştirici ve uyum sağlayıcı bir olgu olarak resmedilmekte ve iletişim, işletmenin amaçlarına ulaştırılması ve böylece yöneticilerin başarılı olması için en etkili araç/teknik olarak ele alınmaktadır (Drucker, 1995b: 372). İletişimi yönetsel bir araç olarak ele alan işletme ve yönetim yazını, bir örgütte yönetimin iletişimle başladığını ve yönetim sorunlarının aynı zamanda iletişim sorunları olduğunu kabul etmektedir. Bu çerçevede çağdaş yöneticilerin en çok gereksinim duyduğu becerinin iletişim becerisi olduğu iddia edilmekte ve iletişim becerisi olmayan yöneticilerin etkili olamayacağı ve örgütü etkili kılamayacağı öne sürülmektedir (Koçel, 1993: 13).

Özet olarak, iletişimin düzen sağlayıcı işlevine yapılan vurgunun hem kişisel gelişim hem de örgütsel iletişim kitaplarında çok belirgin bir biçimde öne çıktığını görüyoruz. İletişim, çoğunlukla örgütsel süreçlerin başarılması olarak ele alınmakta, iletişimin kendisinden, yani insani ilişkilerden doyum sağ-

lanması ve etkileşim ise ikinci plana bırakılmakta, ortak eyleme ve ortak anlam üretmeye ilişkin iletişim kavrayışı ise tümüyle gözardı edilmektedir. Sonuç olarak iletişim, başkaları üzerinde istediğimiz izlenimi bırakma, iyi ilişkiler kurma, iyi geçinme, uyum sağlama, mutluluk, huzur, stressiz bir yaşam, verimli ve uyumlu çalışma, başarı, ikna kabiliyeti, liderlik yeteneğinin gelişmesi, kontrol ve denetim ile motivasyon ve yönlendirmenin, başka bir deyişle başkalarını anlamamanın ve kendimizi etkin/ikna edici biçimde anlatabilmenin ya da sunabilmenin aracı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda insanlarla iyi geçinmek için en önemli yöntemin iletişim becerilerinin geliştirilmesi olarak görülmesiyle birlikte uyum ve iletişim kavramları kişisel gelişim kitapları tarafından doğrudan birbirine eşitlenerek sunulmaktadır (bkz. Doubthfire, 1997). Öte yandan, etkin bir iletişim kurmayı, amacınızı başkalarını etkileyerek elde edebilmek olarak tarif eden NLP kitapları zihnimizi kontrol etme ve değiştirme gibi bir misyona sahip çıkarken, birçok kişisel gelişim kitabı algılama yönetimi, zaman yönetimi, stres yönetimi gibi amaçlara ve başlıklara sahiptir. Buradan çıkan sonuç, algımızı ve zihnimizi serbest bırakmanın değil kontrol etme ve denetlemenin kişisel gelişim yazınının ortak paydası olduğudur. İletişim bu çerçevede insan davranışları ile ilgili sahip olunan bilginin onları etkilemek ve yönlendirmek için stratejik bir araç olarak kullanılmasını işaret etmektedir.

Başarı için Tek Yol İletişim: İletişim Becerileri/ni Geliştirme

Kişisel gelişim kitaplarında iletişim becerisi olarak işaret edilen beceriler dilsel beceriler, beden dili ve stratejik (duruma uygun, esnek) davranabilme becerisidir. Kişisel gelişim kursları hitabet ya da başka bir deyişle etkili/iknaya yönelik konuşma eğitimleriyle yaygınlaşmaya başlamış ve kişisel gelişimin iletişim ve kişilerarası iletişimle bağlantısı da konuşma edimleri

aracılığıyla kurulmuştur. Günümüzde sözsüz iletişim ve beden dilinin önemi sıklıkla vurgulanıyor olsa da ikna edici, inandırıcı ve insanları yönlendirici konuşma, kişisel gelişim yazını ve eğitim çalışmalarının asli unsuru vasfını korumakta ve burada kişilerarası konuşmalara ve topluluk önünde konuşmaya ayrı ayrı önem verilmektedir. Dolayısıyla, jest ve mimiklerimizi de etkin bir biçimde kullanarak ikna edici konuşmalar yapabilmek becerisi en temel iletişim becerisi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, iletişim becerilerinden iyi ilişkiler kurabilme becerisine sahip olmak; etkin bir kurumsal iletişimdense hedefleri gerçekleştirmek için çalışanlar arasında işbirliği sağlama mekanizmaları harekete geçirebilme anlaşılmaktadır. Kendimizi ve diğer insanları tanımak ve bu anlama/tanıma sonucunda benimsememiz gerekli olan esnek tutum ile karşımızdaki kişiye onun arzu ettiği gibi davranma, aldığımız tepkilere göre davranma ya da iletişimimizi yeniden kodlama, hitabet gücümüz ve ikna kabiliyetimiz ile onları etkileme, ikna olmalarını sağlama, yönlendirebilme ve yönetebilme (kontrol edebilme ve denetleyebilme) yetkin bir iletişim becerisine sahip olma olarak kabul edilmektedir (Saygın, 2005: 106-115; Osmay, 1983: 55-58). İletişim becerileri eğitimi kapsamı altında yayımlanan kitapların içeriği incelendiğinde, ele alınan konuların başta doğru ve güzel konuşma-diksiyon olmak üzere, beden dili, dış görünüme özen, hızlı ve etkili okuma, yazı teknikleri, beyin gücünü kullanma, zekâ, duygusal zekâ, NLP, liderlik, zaman yönetimi, stres yönetimi, toplantı teknikleri ve mülâkat teknikleri olduğu görülmektedir. Etkili iletişim başlığı altında okurlara dili ve beden dilini “doğru ve etkileyici bir biçimde” kullanabilmenin yolları işaret edilmektedir. Özellikle iyi bir konuşmacı olmaya odaklanan ve Osmay’ın “dil mühendisliği” olarak tanımladığı dilsel becerilerin gelişmesine odaklanan öğretilerde iletişim becerileri, karşımızdaki insan ya da toplulukların psikolojik yönlerini analiz ederek ona göre davranışlarımızı belirlemek (Osmay, 1983) ya da vericinin alıcının özelliklerini iyi hesap

ederek davranması ve alıcıyı kendi istediği şekilde davranmaya yönlendirmesi (ikna) (Türkkan, 2004: 34) ve böylece “başarılı” olmanın yanısıra, konuşmamız, dış görünümümüz, tutum ve davranışlarımızla iyi ilişkiler kurabilme, (Saygın, 2000: 11) bunun yanısıra insanları etkileme ve motive edebilme, iyi bir izlenim bırakma ile özdeşleştirilmektedir. İletişim becerisi olarak sayılan yetenekler arasında arkadaş, dost edinme ve güçlü bir arkadaş ağına, iyi ilişkilere sahip olma, insanların güvenini kazanma ve ilişkileri sıcak tutma, insanlar üzerinde olumlu izlenimler bırakma gibi beceriler de yer almakta ve *ilişki yönetimi* adı verilebilecek bu ilişkileri sürdürebilme ve yönlendirebilme ve iletişim becerisi olarak adlandırılmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarında ‘başarı ve mutluluk’ söylemleri ekseninde örtük bir biçimde, iletişimin ve iletişim becerilerinin önem kazanması şeklinde yer alan söylemin özellikle işyerinde, ama genel olarak da toplumda, davranış ve ilişki kurma biçimlerinde uyumlanma yönündeki çabaları öne çıkarılmaktadır. İlişki odaklı bir iletişim vurgusuna sahip bu yaklaşımların arka planında yeni liberalizmin çatışmasız/uyumlu bir toplum talebi, sınıf/çıkar çatışmasının geride kaldığı, herkesin çıkarlarının ortak olduğu, dolayısıyla yapısal düzenlemelere ve sosyal politikalara ihtiyaç duyulmadığı, sadece iyi ilişkiler kurulması ile her şeyin düzelebileceği ve toplumun ilerleyebileceği vb. düşünceleri eşliğinde politik analizleri dışlayan tavrı yer almaktadır. Bu çerçevede çalışanların iletişim becerilerinin meslekî bilgilerinden daha çok önem kazanmaya başladığı vurgulanırken, çalışanlar arasında işin daha verimli yürümesi için koordinasyonu sağlayacak tüm esnek sosyal becerilere ‘iletişim becerileri’ adı verilmektedir. Bunların dışında çalışanları daha verimli ve etkin çalıştırmaya yönlendirebilmek için sahip olunması gerektiği düşünülen ‘*yönetim becerileri*’ içinde de insanlarla iyi ilişkiler kurabilme ve onları bir amaç için yönlendirebilme becerisi olarak ‘iletişim becerileri’ öne çıkarılmaktadır.

İncelediğim kişisel gelişim kitaplarının tamamında, kuramlar ve kuramsal yaklaşımlar arasında seçmeci bir tutumdan ve tutarlı bir kuramsal yaklaşımın izlendiğinden söz edemeyiz. İletişimin bir sanat olarak tanımlandığı, pratik yararı ve uygulamayı esas alan kişisel gelişim kitaplarında okurlarına başarılı iletişim teknikleri hakkında bilgi vermek ve öneriler sunmak esasına dayalı olarak iletişim, kuramsal değil daha çok teknik bir mesele olarak ele alınmakta ve bu kitaplar iletişim ve düşünce de dâhil olmak üzere her şeyi işe yararlık/işlevsellik kıstaslarına tâbi tutmaktadırlar. Alıntılar, öyküler ve kişisel deneyim aktarımları kişisel gelişim kitaplarında başat konumdadır. “İyi bir iletişimci olmanın” yolları hakkındaki önermeler kişisel deneyimlerden süzülerek anlatılmakta ve bu deneyimlere özlü sözler ve sloganlar eşlik etmektedir. Kişisel gelişim yazınının temel sorunsalı olarak sayılan nasıl başarılı olacağımıza ilişkin soru ve cevaplar ile şekillenen öğretiler, daha önce başarılı olan (olduğu varsayılan) insanların deneyimlerinin aktarılmasına dayanmakta ve kişisel gelişim kitapları teoriye karşı pratiği savunmak şiarıyla başarılı insanların hayatlarından örneklerle pekiştirdikleri öykülerini okurlarıyla paylaşmaktadır. Teorik analizlere, yapılmış araştırmalara dayalı olmayıp hayat okulu söylemi eşliğinde olağanüstü nitelikte başarı öyküleri anlatan kişisel gelişim kitapları, alan araştırmalarına dayalı çalışmayı ve analizi dışlamakta, bilgi oluşturmada kuramsal bir çabayı değil, deneyim aktarımını ve paylaşımını esas almaktadır.

Kişisel gelişim kitapları yazarlarının iletişimi nasıl tanımladıklarını, iletişimin çerçevesini nasıl bir perspektif ile çizdiklerini, iletişime nasıl bir rol/misyon yüklediklerini, geliştirilmesi gerektiğini varsaydıkları iletişim becerileri ile neleri kastettiklerini görmüş bulunuyoruz. Kişisel gelişim kitaplarında iletişimin çerçevesi bütünüyle performans odaklı bir bakış açısıyla çizilmekte ve iletişim sorunları ve bunlara yönelik iletişim tavsiyeleri büyük çoğunlukla işyeri örnekleri ile verilmekte, bunu mahrem alana ilişkin aile, partner ve arkadaş ilişkileri izlemek-

tedir. Burada kişisel gelişim kitaplarının iletişim tavsiyeleri arasında bir geçişkenliğin söz konusu olduğunu ve mahrem alana ilişkin önerilerin de performans odaklı bir biçimde ele alındığını yinelemeliyiz. Kişisel gelişim kitapları tarafından sadece bireysel nitelikteki sorunlarımızı değil, toplumsal nitelikteki sorunları da çözebilecek her derde deva mucizevi bir ilaç olarak sunulan iletişimin iyi ilişkiler kurma yoluyla insanların başarıya ve mutluluğa giden yolu ardına kadar açabilecekleri söylenmektedir. Burada başarı, uyum sağlama olarak ele alınmakta ve iletişime bu uyumu sağlamada başrol verilmektedir. İletişimin misyonu vurgulanırken uyumla birlikte düzeni koruma, aklının öne çıktığı söylenmelidir. İletişim becerileriyle neyin kastedildiğine gelince, kişisel gelişim kitapları tarafından konuşma edimlerine/becerilerine ilk sırada, beden diline dikkat ederek bedeni denetlemeye ve görünüme/izlenime ise ikinci sırada yer verilmektedir. Etkili konuşma, beden dilini kullanma ve görünüm aracılığıyla insanları etkileme, kendi amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda onları ikna edebilme, motive edebilme ve yönlendirebilme geliştirilmesi gereken temel iletişim becerileri olarak sayılmaktadır. Burada dilsel yetkinlik ve beden dilini denetleyebilmenin yanı sıra uyumlanma becerisine, başka bir deyişle kişisel amaçlarını gerçekleştirmek için stratejik düşünme ve esnek davranabilme becerisine de özel bir önem atfedilmektedir. Kişisel gelişim kitapları parlak başarı öyküleri, ders verici yaşam deneyimleri, çarpıcı sözler ile okurlarına seslenirken bunun dışında eski ve yeni yönetim yaklaşımlarının genel anlayışını, yani kapitalist düşünme ve eyleme biçimlerini izlemektedirler. Ancak kişisel gelişim kitaplarında tutarlı bir kuramsal yaklaşım ile araştırma ve analize dayalı güvenilir bilgilerin varlığından söz edemeyiz. İşlevsel bir bakış eşliğinde pratikte yarar getireceği/işe yarayacağı düşünülen her türlü anekdotu kullanan kişisel gelişim kitaplarında, bu çerçevede yer alan her tür deneyim, bilgi veya kırıntısı, özlü ya da bir özü olmayan sözler ve sloganlar motive edici bir tarzda

okurlar ile paylaşılmakta ve bunlara ilişkin açıklayıcı notlara ve referanslara yer verilmesine gerek duyulmamaktadır. Bu çerçevede, iddialı yaklaşımlarına karşın, yeni yönetim yaklaşımları ile ortak bir kavramlar setini kullanmaları dışında, kişisel gelişim kitaplarının kuramsal dayanaklarından söz etmek pek anlamlı görünmemektedir.

KİŞİSEL GELİŞİM KİTAPLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Kişisel gelişim kitapları, daha önce de belirttiğimiz gibi, özgürlükçü, özerk bireyden yana, eşitlikçi, katılımcı, demokratik, insan odaklı, yeni, nitelikli, açıklık ve içtenlikten yana bir iletişimi savunduklarını ve iletişim öğretilerinin bu ilkeler etrafında şekillendiğinden hiç kuşukumuz olmaması gerektiğini öne sürmektedirler. Bu çerçevede, kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışı, ayrıntıları atlamadan titiz bir biçimde değerlendirilmiş ve temel iddialarının geçerliliği sorgulanmıştır. İletişim, kişisel gelişim kitapları tarafından işlevselliği ekseninde ele alınsa da işlevselliğe bürünen bu iletişim biçimlerinin nasıl bir gelecek imkânını işaret ettiği, kişisel gelişimimize, mutlu ve başarılı bir hayat sürmemize katkısının ne düzeyde olabileceği, kendimizi açıklıkla ve içtenlikle, özgürce ifade edebilmemizin yolunu açma konusunda ciddi bir imkânı temsil edip etmediği açısından bakılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Keza, kişisel gelişim kitapları tarafından iletişim, insanları hedeflerine ulaştıracak bir araç olarak nitelense de, buna da peşinen olumsuz bir anlam yüklenmeyip, bu aracın bizi selâmete

kavuşturup kavuşturmayacağına, özgürlüğe eriştirecek olup olmadığına bakılmaya çalışılarak değerlendirme yapılmıştır. Kişisel gelişim kitaplarının teoriye karşı pratik şiarıyla *theoria*-ya karşı *techneden* yana bir duruş sergiledikleri tespit edilmiş olsa da, acımasız rekabetin egemen olduğu bu azgın sularda bu tekneye tutunarak kıyıya erişebilme ihtimalimizin ne olduğu, bu *technenin* bizi çınarlı, kubbeli, mavi bir limana çıkarma ihtimalinin ne olduğu cihetinden bakılarak sorgulanmaya çalışılmıştır. Zorlu yaşam mücadelemizde cüzi bir bedel karşılığında bize kılavuzluk etmeyi üstlenmiş bulunan kişisel gelişim kitaplarının kılavuzluğuna bel bağlamamız halinde bu kılavuzun bizi nerelere götürebileceği, yaşam yolculuğumuzda onların kılavuzluğuna güven duyma fikri de içtenlikle sorgulanmıştır. Bütün bu değerlendirmeler yapılırken, bu öğretilerin hepsinden ya da en azından diğerlerinden farklı bir iletişim öğretileri olduğunu iddia eden bir kısmından, kısmen de olsa yararlanmayı umut ederek yapılmıştır. Özgürlükçü ve eşitlikçi bir dünya, insan ve iletişim anlayışına sahip olmak konusunda kişisel gelişim kitaplarının da böylesi bir anlayışa sahip olduklarını iddia ettiklerini biliyoruz. Bu ilkeler konusundaki derin mutabakattan yola çıkarak kişisel gelişim kitaplarının geçerlilik iddialarını bütün ayrıntılara dikkat çeken bir biçimde incelenmiştir. Sorgulayarak değerlendirilmiş bu geçerlilik iddialarının başında kişisel gelişim kitaplarının iletişim öğretilerinin özgürlükçü bir iletişim anlayışına sahip olduğunu iddia eden savları gelmektedir.

Özgürlükçülük ve Özerk Birey

Geniş anlamıyla “kişinin istediği gibi davranabilme imkânı”nı, sınırlı anlamıyla başkalarının otorite ve baskısından bağımsız “insanın kendi kendini belirleyebilme imkânı”na işaret eden özgürlük kavramı, en yalın anlamıyla bir başkasının ya da başkalarının istediğini değil kendi istediğini yapabilmeyi,

başkalarının tutumlarına bağlı olmamayı, kişinin bağımsız olmasını ve bağımlılığı, bağlanmayı reddetmesini işaret eder. İnsanın herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın kendi istemlerine göre söz söyleme ve eyleme durumu olarak tarif edebileceğimiz bir özgürlük kavramından yola çıktığımızda özgür birey, kendi ilkelerini oluşturan ve başkalarının yönlendirilmesine göre değil, kendi ilkelerine göre davranan insana işaret etmektedir. Bu çerçevede özgürlük hiçbir önsel/değişmez kurala göre yaşamak zorunda olmadığımız, kendi kurallarımızı kendi kendimize koyabileceğimiz ve yaşamımızı seçtiğimiz biçimde şekillendirebileceğimiz eylemlerimizin içeriğini belirleme yetisi anlamına gemektedir (Benhabib, 2005: 127). Özgürlük karşı çıkılamaz hiçbir gerçeklik olmaması demektir. İletişim söz konusu olduğunda özgürlük her şeyden önce kimsenin iznine tâbi olmadan, kimseye bağımlı olmadan iletişimsel edimlerde bulunabilme, fikirlerin serbestçe dolaşımı demektir.

Özerklik kavramı ise, kendi yasalarını kendi koyma, kendi kendini yönetebilme, kendini kendi yasalarıyla yönetme erkini, başka bir deyişle kendi durumunu ya da kendi geleceğini kendi istemine göre, ilkelerinden ödün vermeden gerçekleştirme gücünü işaret etmektedir (Timuçin, 1998: 238-239). Herhangi bir kişi, kişisel bir projeyi kendi koyduğu hedeflere doğru ve toplum tarafından önceden belirlenmemiş başarı kıstaslarına göre gerçekleştirir ise o kişinin özerk olduğu söylenebilir. Kökeni Grekçe olan otonomi (özerklik) deyiimi kendi yasasını kendi koyan kişi anlamına gelmektedir. Kurallara bağlı olma, kısıtlamalara karşı çıkarak özgürlüğe yönelme arzusu olarak özerklik istemi özgürlük kavramı ile doğrudan ilintili olup özerk birey, kendi ilkelerine ve istemlerine göre hareket edebilme serbestiyetine sahip reşit/ergin/erişkin bir bireyi işaret eder. Özerkliğin ön şartı başkalarının müdahale ve egemenliğine karşı kişinin bağımsızlığını koruma arzusudur (Sennett, 2005: 29). Özgürlükçü bir tavrın düşünme ve eyleme konusunda insanlara konulan kısıtlamaları en aza indirmeye çalışan

ve insanlara hem politik hem de düşünsel özgürlük ortamı sağlamaya çalışan bir tavır olduğunu söyleyebiliriz. Özgürlükçü tavrın karşıtı olan otoriter tavır ise başkalarını yönetmeyi, başkaları üzerinde egemen olmayı ve onları etkilemeyi/yönlendirebilmeyi ve üzerlerinde tahakküm kurabilmeye, insanları otoriteye uymayı, baş eğmeyi kabul ettirmeye, onaylatmaya yönelik bir tavidir. Otoriter bir tavır, kurallar oluşturmaya ve bu kurallara bağlılık sağlayarak insanların davranışlarını denetlemeyi/kontrol altında tutmayı esas alır. Özgürlükçü ve özerklik yanlısı tavrın tersi olan otoriter anlayışın en önemli özelliği güç arayışı olup, güç istenci insanları etkileme, düşüncelerini insanlara kabul ettirme, insanları ve çevreyi denetim altında tutma ve liderlik etmekten, emir vermekten ve insanları yönlendirmekten hoşlanma gibi özelliklere sahiptir. Bunun tam tersi olan özerklik ihtiyacı ise bağımsız olma, kurallara bağlı olmama ve kısıtlamaya/sınırlandırmalara karşı çıkma ihtiyacına işaret eder. Güç ihtiyacı içinde olan kişiler başkaları üzerinde üstünlük sağlama, başkalarını denetim altında tutma, egemenlik kurmaya yönelik çaba sarf etmeyi öne alırken, özerklik ihtiyacına sahip bireylerin ise kendi işini ve yaşamını kontrol edebilme arzusu gibi özelliklere sahiptir. Tahakküm kavramı hükmetme biçimlerine dayanır ve bu çerçevede denetimin zora dayanmasının gerekli olmadığını da altı çizilmelidir. Tahakküm, faili meçhulleştirilen ve eşkali belirsizleştirilen otorite anlamına geldiğinde zora dayalı yöntemlere göre çok daha rafine bir otorite kurma biçimidir.

Liberal görüşlere göre özgürlük, müdahalenin ya da daha dar anlamıyla cebrin (şiddet, zorlama) olmamasıdır. Devletin bireylerin özel yaşamlarına olduğu gibi ekonomik alana da müdahale etmemesi gerektiğini öne süren liberal düşünce, düşünce özgürlüğünü ve politik özgürlükleri değil, daha çok özel eşit hakların korunmasını gözetken ve özel alan olarak ele aldığı ekonomik faaliyet alanında kazanç ve girişim özgürlüğünü öne çıkaran bir öğretilerdir. Kısıtlamaların olmaması durumunu,

başkalarının müdahalesine maruz kalmamaya işaret eden bu negatif özgürlük anlayışının temel hedefi devletin ya da toplumun gücünü sınırlayarak bu gücün bireysel özgürlükleri kısıtlayacak biçimde kullanılmasını engellemektir. Bu müdahalesiz kazanç sağlama özgürlüğü düşüncesi ekonomik alanı dokunulmaz sayma eğilimindedir.

Kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışının özgürlükçü olup olmadığı irdelenirken, bu anlayışın politik özgürlüklerle ilgili tavrının önem taşıdığı açıktır. Özgürlükçü olduğunu öne sürenlerin bu özgürlüklerin kullanılması konusunda herhangi bir ilkeyi vazgeçilmez görerek özgürlükleri işlevsel kısıtlamalara tâbi tutması da kabul edilemez. İnsanların söz söyleme ve eylemde bulunma özgürlüğüne işlevsellik/yararla ilgili sınırlamalar koymak özgürlüklerimizi işlevsellik sınırlamasına tâbi tutmak olup, bu teşhisi çok kolay olmayan ama en etkin toplumsal denetim ve kontrol biçimlerinden birisidir. Dolayısıyla, iletişim açısından özgürlükçü bir tavır, bütün diğer toplumsal-kültürel iklim sabit kaldıkça, politik özgürlüklerden yoksun toplumsal koşullarda insanların birbirlerini serbestçe ikna edebilme özgürlüğü olarak anlaşılamaz. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarının iletişim ile ilgili öğretisinin özgürlükçü olup olmadığı değerlendirilirken, savunulan anlayışın insanların söz ve eylemde bulunma özgürlüklerini sınırlamaya tâbi tutup tutmadığına ve/veya ne gibi kısıtlamalar/sınırlamalara tâbi tuttuğuna bakılmıştır. Ayrıca kitapların temel anlayışının, özgürlükçü bir tavır açısından vazgeçilmez olan bağımsız/özerk bireyler olarak hareket etmeyi mi, yoksa bağımlılığı/bağlılığı mı teşvik etmekte olduğu değerlendirilmiştir. Politik düşünce ve tavır alışa ilişkin takınılan tutumlar da özgürlükçülük iddiasının değerlendirme kıstası olarak kullanılmıştır. Böylece özgürlüğün hangi çerçevede (nerede, ne için ve kim tarafından kullanılacak bir özgürlük) savunulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak kişisel gelişim kitaplarında öne çıkan öğretilerin, insanların baskı ve zorlama altında olmaksızın

kendi istemlerine, düşüncelerine ve ilkelerine göre hareket edebilmeleri ve kendi kendilerini kendi yasalarına göre yönetebilmelerini mi, yoksa uyum sağlamaları ve kabul etmeleri gerektiği varsayılan birtakım kurallara göre hareket etmelerini mi teşvik ettiği değerlendirilmiştir. Bu çerçevede özgür ve özerk birey keyfi hareket edebilme serbestiyetine sahip bireyler olarak değil, kendi hayatının sorumluluğuna sahip çıkan, onu kendi ilkeleri ile yönlendirecek bilince sahip olan ve başkalarının ilkelerine ve yaşam hakkına, yaşamını kendi ilkelerine göre belirlemesine, yani başkalarının özgürlüğüne saygılı bir birey olarak ele alınmıştır. Ayrıca, kişisel gelişim kitaplarında kurallara bağlı olmadığı varsayılarak özgürlüğü teşvik ettiği öne sürülen yaklaşımların iletişimsel edimlerimizde keyfiliği özendirip özendirmediğine ve kimlerin kurallara bağlı kalması, kimlerin keyfi davranmasının özendirilmekte olduğuna bakılmıştır. Otoriterlik/güç istenci başkalarına egemen olma, etkilme ve yönlendirme istenciyle şekillendiğine, özgürlükçü tavır ise herkesin özgürleşmesi istencine yönelik olduğuna göre, bu kitaplardaki iletişim anlayışının hangi istenci öne çıkardığı ve teşvik ettiği de değerlendirilmiştir. İletişim açısından özgürlükçü tavır kimsenin iznine tâbi olmadan iletişimsel edimlerde bulunabilmeyi ve düşüncelerin herhangi bir sınırlamaya tâbi olmadan serbestçe dolaşımını ifade ettiğinden eleştirinin sınırlanmaması ve dışlanmamasını ön gerektirir. Kişisel gelişim kitaplarının eleştiri konusundaki tavrını gözden geçiren analizimizde eleştirinin sınırlamaya tâbi tutulup tutulmadığı, sınırlama söz konusu ise eleştirinin ne türden bir sınırlamaya tâbi tutulduğu, hangi eleştiri biçimlerinin teşvik edildiği, hangi eleştiri biçimlerinin dışlandığı, kısaca insanların eleştirel tutumlarına karşı özgürlükçü bir anlayış benimseyip benimsenmediği ortaya konulmuştur. Didaktik ve olumlamacı bir tavır eleştireliliği dışarıda bıraktığından ve böyle bir tavır özgürlükçü olarak nitelenemeyeceğinden dolayı, kişisel gelişim kitaplarının temel varsayımların eleştireliliğe açık bir anlayışı mı, yoksa

didaktik bir anlayışı mı öne çıkardığı özgürlükçülük iddiası açısından önem taşımaktadır.

Özgürlükçü olmak ve özerk bir bireyden yana olma iddiası kişisel gelişim kitaplarının en başat iddiası olup, bu kitapların tanıtımı bile içinde yaşadığımız bunaltıcı yaşama karşı birer özgürlük çağrısı olarak okurlara seslenmektedir. Kişisel gelişim yazını özgürlükçü bir perspektifi savundukları ve geleneksel otoriter anlayışlara ve hiyerarşilere karşı geldikleri savıyla varlıklarını ve faaliyetlerini bir özgürlük anlatısı içinde sunmaktadırlar. İletişim devrimi, bilgi toplumu vb. söylenceler ile içinde bulunduğumuz yeni dönemi, kendilerinin de aktif destek verdikleri değişimci çabalarla birlikte özgürlükçü atılımların gerçekleştiği bir dönem olarak betimleyen ve yeni bir iletişim anlayışını temsil ettiğini öne süren bu yaklaşımlar insanın özgürlüğünü kısıtlayan ve ona söz hakkı tanımayan kuralcı yaklaşımları geride bırakarak bireylerin özgürlüklerine önem verdiklerini ve katılımlarını teşvik edici bir yaklaşım benimsedikleri iddiasındadırlar. Öğretilerinin insanların/çalışanların inisiyatif sahibi, kararlı ve yaratıcı, özgür ve özerk bireyler haline gelmesine yardımcı oldukları görüşünü savunarak yola çıkan ve savlarını desteklemek için günümüz dünyasında güç/otorite kullanımı yerine etkileme ve ikna etme süreçlerinin öne çıkmış olduğunu söyleyen kişisel gelişim yazarları tek tipçi, bürokratik moderniteye karşı çoğulculuğa, farklılıklara karşı hoşgörü ve anlayışlı olmaya ve çok sesliliğe katkıda bulunmak için çaba gösterdiklerini iddia etmektedirler. İş ortamında ve gündelik hayat içindeki ilişkilerimizde insanların düşüncelerini ve eleştirilerini sınırlamalara tâbi tutmadan özgürce ifade edebilmeleri için teşvik edici, özgürlükçü bir ortam sağlamak üzere kuralcı işleyiş yerine esnek bir yaklaşımın gerektiği söylemi bu yaklaşımlarda ortaktır.

Drucker, refah devleti dönemini totaliterlik ile özdeşleştirirken, küreselleşme olgusunun getirdiği para ve enformasyon dolaşımının serbestleşmesini ise özgürleştirici bir atılım olarak

ele alarak insanlara özgürlük getiren iletişim devrimi söylemlerini öne çıkarmaktadır. Burada bilgi ve iletişim alanındaki özgürlüklerin gelişmesi olarak sunulan işe/verimliliğe yönelik enformasyon artışı ve enformasyon alışverişinin piyasa için daha çok önem kazanmasıdır. Bireysel sorumluluk artışına ve özdenetime özel bir önem veriyor oluşu ve böylece işgücünün yönetimi ve denetimini en temel sorun olarak ele alıyor oluşu Drucker'ın özgürlük vurgularını geçersizleştiriyor olsa da, özgürlükçülük onun vazgeçemediği iddiasıdır. Guilane-Nanchez başkaları üzerinde hâkimiyet kurma çabası ve zorbaca davranışların iletişim olmadığını söylerken başkalarının özgürlüğüne saygılı olan özgürlükçü bir tutuma sahip olduğunu öne sürmektedir (2005: 68). Başarılı olmanın en büyük yararının kişisel özgürlük olduğunu ve ne kadar başarılı olursak o kadar özgür olacağımızı öne süren Sekman, başarının en büyük avantajlarından birisinin başka insanlara bağımlılığı azaltması olduğunu ve bağımsız bir hayat için başarının şart olduğunu öne sürerken kişisel gelişim yazınının başarı odaklı söyleminin bireyleri özgürleştirici bir anlatı olduğu iddiasındadır (2005: 73-74). İnsanın bağımsız ve özgür olma arayışının önemine değinen ve özgür söylemlerin ve iletişimin olmadığı bir toplumda, gerçek iletişimin imkânsızlığını vurgulayan Cüceloğlu, insanın özgürlüğünü farkındalıkla ilişkilendirmekte ve algılama özgürlüğünü gerçek özgürlük olarak ilân ederek, özgürlüğü daha çok bireysel/içsel bir süreç olarak ele almaktadır (2002: 195). Otoriter nitelikte iletişim biçimlerine karşı çıkan Dökmen ise, iletişimin özgür ve özerk bireyler arasında kurulmasının gerekli olduğunu vurgulayarak ve bağımlı insan ilişkilerinin hüküm sürdüğü toplumları olumsuzlayarak özgürlükçü bir perspektifi savunmaktadır (2005:192-196). NLP yazını bizi alışkanlık haline gelmiş olan olumsuz düşüncelerden kurtarıp özgürleştireceği vaadinde bulunmaktadır. Disiplin ve eğitim sözcüklerinin olumsuz çağrışımları yerine olumlu düşünmeyi öneren Gün'ün yaklaşımında görüldüğü gibi (2001: 55) özgür-

lük kavramı tamamen insanların algılaması ve iç dünyalarıyla ilişkilendirilmektedir. Örgütsel iletişim kitaplarının özgürlük vaadi ise dikey iletişim yöntemlerine göre yatay ve çapraz iletişim, formel iletişim biçimlerine karşı informal iletişim biçimlerinin öne çıkarılması çerçevesinde oluşmakta ve bu anlayış, otoriter yönelimlere karşı benimsenmesi gereken özgürlükçü anlayış olarak sunulmaktadır.

Yukarıda özetlenen özgürlükçülük iddialarına karşın, kişisel gelişim yazarları iletişimi verili hedeflerimize ulaşabilmek için insanları yönetmek ve yönlendirme için temel bir araç olarak ele alırken bu hedeflere ulaşmak için de kendimizi ve başkalarını denetleme vurgusunu öne çıkarmaktadırlar. Carnegie, *Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı* başlıklı kitabıyla iletişimin temel işlevini insanları etkilemek olarak tarif ederken, kitabının tamamında iletişimi özgürlükçü bir iletişim anlayışıyla değil, verili hedeflerimize ulaşabilmek için insanları yönetmek ve yönlendirme için temel bir araç olarak ele almaktadır. Drucker, sonuca odaklı yönetim ve liderlik vurgularıyla birlikte bireysel sorumluluk artışına ve özdenetime özel bir önem vererek işgücünün yönetimi ve denetimini en temel sorun olarak ele almaktadır. Covey, okurlarına programlar yapmalarını ve planlarını gözden geçirerek hareket etmelerini önerirken, kendimizi yönetmek/denetlemek yönündeki vurguları öne çıkarmakta, disiplin ve değerlere bağlılığın önemini vurgulamaktadır (2005: 166-168). Robbins'e göre, başarının anahtarı zihinsel süreçlerimizi kontrol edebilmek ve yönlendirmekten geçmektedir (1993: 412).

Kişisel gelişim yazınının öncü yazarlarının vazgeçemedikleri özgürlük ve özgür iletişim vurgularına karşın, üzerinde mutabık kaldıkları en temel vurgu öncelikle kendimizi denetlemek ve kontrol edebilmektir. Etkili iletişim teknikleri olarak sunduğu önerilerde iletişimin her aşamasına önceden hazırlık yapmamızı ve konuşmadan dinlemeye, okumadan yazmaya, sunuş yapmaktan toplantı düzenlemeye dek her aşamada

başkalarının değerlendirmelerini dikkate alarak kontrollü olmamızı ve her bir ayrıntıyı dikkatle planlamamızı öğütleyen Adair, iletişim anlayışını bağlılık, sadakat, aidiyet, kontrol gibi kavramlar eşliğinde sunmakta ve kitabının her aşamasında kontrol ve denetime özel bir vurgu yapmaktadır (2004: 212, 219 ve 223). Osmay *İnsan Mühendisliği* başlıklı kitabında insan ilişkilerine sosyal mühendislik olgusu çerçevesinde eğilir ve yönetici eğitimini öne çıkarırken, Sekman, başarılı olmak için, iç disiplinle yaşamayı ve profesyonel iş kültürüne uymamız gerektiğini söyleyerek, özdenetimi öne çıkarmaktadır (2005: 73). Saydam'ın iş yönetimiyle ilişkilendirdiği iletişim düşüncesinde öne çıkan her bir ayrıntının önceden belirlenmesine yapılan belirlenmişlik ve planlılık vurgusu olup, bu vurgular disiplin ve otorite kurma yönelimini öne çıkarmaktadır. McCormack (2000: 13), iletişimin amaçlarının ikna etmek, talimat vermek ve otorite kurmak olduğunu öne sürerken, Saydam gibi, iletişimi, amaçlı bir eylem olarak ele almakta ve mutlaka gerçekleştirmek istediğimiz bir amacımızın olmasını iletişimin vazgeçilmez ögesi saymaktadır. Tüm kişisel gelişim kitaplarına egemen olan yaklaşım iletişim kanallarımızı bilinçli bir biçimde kullanmak, başka bir deyişle sözlerimizi ve bedensel hareketlerimizi denetim ve gözetim altında tutmak eksenlidir. Sözlerimizi ve bedenimizi sürekli denetime yönelik bu yoğun ilgi ve buna yönelik arkası gelmez öğütlerin özgürlükçü bir iletişimin karşıtı bir yönetime sahip olduğunu söyleyebiliriz. Burada kişisel gelişim yazarlarının tamamının erişkin insanlara seslendiklerini unutarak çocuk yetiştiren birer ebeveyn gibi davrandıklarını söyleyebiliriz. Başarılı olmak için, iç disiplinle yaşamamız gerektiğini söyleyen Sekman'ın özgürlük, bağımsızlık ve özerk konum vurgusu söz ettiği sınırlı özerklik bütün çalışanlara ya da toplumda yaşayan herkese yönelik bir özgürlük vurgusu değil, başarılı/yönetici seçkinlere ait bir özgürlük vurgusudur. Kişisel gelişim kitaplarının özgürlükle ilgili vurguları genel olarak sermaye sahibi ve yöneticilerin kısıtlayıcı

kurallardan bağımsız hareket edebilmesine işaret etmektedir (2005: 73-74). Beden dili kitaplarının temel öğretisi bedenimizi ve dış görünüşümüzden başlayarak sözlü ve sözsüz bütün davranışlarımızı denetlemek ve kontrol altına alabilmek ekseninde şekillendiğinden bu denetim öğretisinin özgürlükçü bir iletişim anlayışı olduğunu öne sürebilmek çok güçtür. Uyum sağlama becerisini iletişim ile özdeşleştiren NLP öğretisinin iletişim anlayışı da, kendini ve yakın çevreyi kontrol ve denetleme kaygısı ile hareket etmeyi telkin eden bir anlayıştır. Bu anlayış yaşamımızı kontrol altına alabilmek için gerekli olan tüm zihinsel değişim tekniklerini sağladığını öne sürerken zihnimizi kontrol altında tutmayı ve kendimizi sürekli denetlemeyi öngörmektedir (Gün, 2006: 44-45 ve Adler, 2002: 8 ve 18). Kişisel gelişim yazının farklı dönemlerdeki iki öncü yazarı olan Robbins'ın kendimize komuta etme söylemi ve stratejiye yapmış olduğu özel vurgu (1993: 120 ve 389-391) ile Carnegie'nin başarı odaklı olmak için askerî stratejileri överek örnek veren tavrını NLP öğretisi ile birleştirdiğimiz zaman kişisel gelişimini tamamlamış bir bireyden söz edildiğinde özgür ve özerk bir öznenen değil, kendini komuta ve kontrol eden, davranışlarını en ince ayrıntısına kadar ölçüp biçerek hareket ederken başkalarını komuta ve kontrol etmeye, insanları yönlendirmeye hazırlanan bir bireyden söz edilmiş olduğunu görüyoruz. Birçok kişisel gelişim kitabı, bildiğimiz gibi, algılama yönetimi, zaman yönetimi, stres yönetimi gibi amaçlara ve başlıklara sahip olup, kendini bu sürekli denetleme ve kontrol etme düşüncesiyle başkalarını etkileme ve uyum sağlama kişisel gelişim kitaplarının her aşamasında yinelenen düşüncelerdir. Buradan çıkan sonuç, algımızı ve zihnimizi serbest bırakmanın değil, kontrol etme ve denetlemenin kişisel gelişim yazınının ortak paydası olduğudur. Kişisel gelişim kitaplarının tamamında iletişim, başka işlevlerinin yanı sıra, ikna kabiliyeti, liderlik, kontrol ve denetim ile yönlendirmenin etkin bir aracı olarak ele alınırken iletişim ve insan davranışlarıyla ilgili

sahip olunan bilginin de onları etkilemek ve yönlendirmek için kullanılması söz konusudur. Kişisel gelişim yazarları iletişim becerisini kendimizi ve başkalarını yönetmek, denetlemek ve yönlendirebilmek becerisi olarak ele almakta ve kontrol ve denetim gelişkin bir iletişim becerisine sahip olmak olarak kabul edilmektedir (bkz. Saygın, 2005: 106-115; Osmay; 1983: 55-58 vd.). Kişisel gelişim kitaplarında iletişimin yönetme/düzen sağlama işlevine yapılan vurgunun çok belirgin bir biçimde öne çıktığını ve iletişimin yönetimin en etkili aracı olarak ele alındığını görüyoruz. Örgütsel iletişim kitaplarının en temel ereği ise, çalışanların çalıştıkları kurumun kültürünü benimsemesi ve o kültürle bütünleşmesidir. Bu öğretilerde değişik başlıklar altında her aşaması planlı iletişimsel edimler öne çıkarılmakta ve iletişim bir yönetim aracı olarak ele alınmaktadır.

Kişisel gelişim yazınının özgürlüğümüzü artırıcı değişimler ya da ilkeler olarak öne sürdükleri kavramlar aslında düzen sağlayıcılığa ve otoriteye itaate ilişkin vurgular olup, kişisel kurtuluşa odaklanan bu özgürlük anlatılarının toplumsal özgürleşime ilişkin düşüncelerle hiçbir bağlantısı yoktur. İncelediğimiz kitapların özgürlükçü bir anlayışın savunulduğunu belirten önermeleriyle aynı anda sıraladıkları yönetim ve denetime ilişkin vurgularla belirginleşen düzen sağlama ve koruma yaklaşımları tam bir çelişkiler manzumesi niteliğindedir. Örneğin Covey, kendimizi yönetmek ve denetlemekle ilgili önerilerini sıraladığı bölüme “özgür iradenin gücü” ara başlığını koyarak bu tavrının özgürlükçü bir tavır olduğunu öne sürmekte ve bu başlık altında yönetici olmak ya da kendimizi yönetmek açısından disiplinin ve değerlere bağlılığın önemine değinmektedir (2005: 166-168). İletişimin temel işlevini insanların anlayışı üzerinde değişiklik yapma olarak tarif eden ve anlamların paylaşımını vurgulayan Adair, aynı sayfada askerî emir ve komutadan bahisle ve militer çağrışımlarla liderliğin üç aşaması olarak strateji, operasyon ve takımdan söz etmektedir (2004: 219 ve 223). Osmay, insanları özgürleştiren bir yönetici

olarak ele aldığı liderlik vasıflarına sahip yönetici başlığı altında özne, lider/yöneten ile nesne, memur/yönetilecek kişi ikilemi yaratarak çalışanları nesneleştiren anlayışına karşın, bu yaklaşımını özgürlükçü bir yaklaşım olarak sunmaktadır (1994: 37-40). Sekman'ın kitabında yer alan özgürlük, bağımsızlık ve özerk konum vurguları piyasanın taleplerinden bağımsız olma anlamı taşımadığı gibi, onun başarılı yöneticilere seslendiğini de biliyoruz. Böylece, başarılı/yönetici olmayanların bağımlı varoluşunun süreceğini dolaylı yoldan onaylamaktadır (2005: 73-74). Zihnimizi denetlemeyi esas alan NLP öğretisinin özgürlük vaatleri ise başarıya ulaşmak için uyum sağlamak adına kendimizden de kurtulmak/vazgeçmek olarak ele alınabilecek nitelikte önermelerle doludur (bkz. Gün, 2001: 55, 88 ve 99). Kurum kültürü öğretilerindeyse, kuruma bağlılığın sağlanması yoluyla çalışanlar ve yöneticiler arasındaki engellerin yıkılarak daha açık ve özgür bir iletişim ortamının sağlanabileceği iddia edilmekte; bu çerçevede bağlılıkla özgürlük gibi zıt anlamlı kavramlar birarada kullanılmaktadır.

Kişisel Gelişim Kitaplarının Olumlamacı Tutumu

Kişisel gelişim kitaplarının özgürlükçü bir anlatıya sahip olup olmadıklarını değerlendirmek açısından eleştiri ve eleştirelilik karşısındaki tutumları en önemli göstergedir. Bu çerçevede kişisel gelişim yazınının eleştirel düşünceye karşı olumlu düşünmeyi bir ilke olarak yaygınlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. İletişim odaklı kişisel gelişim kitaplarının hem özgürlükçülük hem de eşitlikçilik, katılımcılık ve insan odaklılık başta olmak üzere diğer iddialarını irdelenmek açısından kişisel gelişim ve yeni yönetim yazınında baskın bir ortak anlayış olan olumlamacı tutumun öncelikle irdelenmesi gerekir. Bu irdeme kişisel gelişim kitaplarının arka planında yer alan mistik anlayışı ve içe dönük olmayı telkin etmek suretiyle var olanı olumlamak konusunda toplumsal edilgenliği teşvik eden politika karşısı,

hattâ toplum karşısı tutumunu ortaya koyabilmek açısından önem taşımaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının olumlamacı tutumu iletişimin asli unsurları olarak kabul ettiğimiz beş temel kriter açısından da ayrı ayrı önem taşımaktadır. Bu olumlamacı tutumun başta özgürlük ve özerklik olmak üzere eşitlikçilik, katılımcılık, insan odaklılık, yenilik ve nitelikli olmak ve açıklık, şeffaflık ve içtenlikten yana olmak bir yana, bu unsurlarla tam bir tezat içinde olduğu görülmektedir.

Olumlu düşünme ve iyimserlik yeni yönetim ve kişisel gelişim yazınının asli unsurudur. Kişisel gelişim başlığı altında yayımlanan kitaplarının bir kısmı *Olumlu Düşünmenin Gücü* (Peale, 1997), *Düşlerinizi Gerçekleştirebilirsiniz* (Hansen, 2005), *İsteyin, Düşleyin, Sahip Olun* (Hastings, 2003), *Pozitif Performans, Pozitif Düşünce* (Gökarp, 2006) ve *İste ve Olsun: Evren Siparişlerinizi Bekliyor* (Crane, 2007) gibi başlıklar altında yayımlanmaktadır. Olumlu bir yaşam yaratma konusunda okuru bilinçlendirdiği öne sürülen bu kitaplar, kişisel gelişim yazını tarafından pozitif düşünce ya da pozitif psikoloji başlıkları altında sınıflandırılmaktadır. Bu olumlamacı tutumun özellikle 1990'lı yıllarda daha da öne çıktığını görüyoruz. Amerikan Psikoloji Derneği Başkanı Martin Seligman'ın 1998'de bu harekete pozitif psikoloji hareketi adı verdiği belirtilmekte ve pozitif psikoloji hareketi ile birlikte psikologların dikkatlerini insanların sorunlarına değil, onları mutlu eden şeylere, olumlu düşünme biçimlerine yöneltmeye başladıkları öne sürülmektedir. Türkiye'de kişisel gelişim yazını açısından öncülük rolünü üstlenen iyimserlik üzerine kurulu bu kitaplar, olumsuz düşünmekten vazgeçerek olumlu düşünmeye odaklanmamız, korkularımızı ve kaygılarımızı yenmemiz, başarılı ve mutlu olmak için içimizdeki gücü keşfetmemiz yönündeki çağrılarla başlamaktadır.

Kişisel gelişim kitaplarının "pozitif düşünme" başlığı altında sınıflandırılabilen olumlamacı yaklaşımları ödünsüz bir biçimde savunduğu görülmektedir. İnsanları motive etmeyi

amaçlayan bu iddia hem okuduğum kişisel gelişim kitaplarının hem de katılarak gözlemlediğim kişisel gelişim kurs, seminer ve konferanslarının ortak başlangıç noktasıdır. Kişisel gelişim kitapları herkesin kendi potansiyelini gerçekleştirmede olumsuz düşüncelerden kurtulması, içindeki gücün farkında olması, stres, korku ve kaygılardan uzaklaşması, kendisiyle barışık olması sonucunda ne isterse elde edebileceğini savunmaktadır. Stresten uzaklaşma, rahatlama ve iç huzuru sağlama yönünde bu yaklaşım *new age* kitaplarının meditasyon, hipnotizma dâhil olmak üzere kendine yardım stratejileriyle başlamıştır. Kendisi de kişisel gelişim ve değişim üzerine odaklanan ve kişisel gelişim yazınına önemli ölçüde etkilemiş bulunan *new age* hareketi çok genel çizgileriyle günümüz şartlarında toplumsal devrimler döneminin geçtiğini, bunun yerine yabancılaşmış, şeyleşmiş, nesneleşmiş insanın kendisini ve tahrip olan doğayı kurtarabilmek için tek alternatifin kozmik güçlerle ilişki kurarak gerçekleştirilecek bir tinsel devrim olabileceğini savunmaktadırlar. Yeniçağ hareketlerinin ortak yanı, analitik, bilimsel ve akli olana karşı duygusal, akıldışı, mistik ve büyüsel olanı tercih etmeleridir. Modern bilimin açıklayamadığı her şey üzerinde odaklanırken, altıncı duyu, gizem, astroloji, yıldız falları, duyuötesi algı, fal ve numeroloji gibi konular başlıca ilgi alanlarıdır. Yeni Çağ hareketleri, kişisel ilişkiler, yeni çağ psikolojisi ve kendi kendini keşfetmenin ve kişisel dönüşümün anahtarları olan terapi ve motivasyon hareketleri üzerinde yoğunlaşmakta ve kendi kendini iyileştirici teknikler geliştirme ve iyileştirmeyi sağladığı düşünülen insanın enerji alanlarını keşfetme gibi yollarla daha sağlıklı olmaya odaklanmaktadır. Kendini anlama yoluyla hakikate ulaşmayı vurgulayan akılcılık karşıtı olan *new age* hareketleri, bir yandan resmî politik sisteme karşı çıkan, ancak öte yandan politik eyleme inanmayan ve onu değersizleştiren politika karşıtı yönelimlere sahiptir. Dışarıdaki hiçbir şeyin değiştirilemeyeceğini ve sadece kişisel dönüşümün uğraşmaya değer ve tatmin edici bir şey

olduğunu ve kişinin kendini değiştirmek için çalışması gerektiğini öne sürmektedirler. Kişisel gelişim yazınında sıklıkla yinelenildiğini gördüğümüz “kendinizi tanıyın”, “içinizdeki gücü keşfedin”, “yüreğinizin sesini dinleyin” ya da “yüreğinizin götürdüğü yere gidin” türünden sloganik önermelerin menşesinde yeni çağ hareketleri vardır. Yeniçağ öğretilerinin ruhsal yaşam enerjisi sağlayarak her türlü hastalığa çare olduğu öne sürülebilmekte ve bu öğretiler “alternatif tıp” gibi başlıklar altında sunulmaktadır. Meditasyon, yoga, reiki, Zen Buddhizm gibi öğretilerin yanında şifa uygulamaları adı verilen aikido, aromaterapi, bioenerji, hipnoterapi ve hattâ astroloji bu başlıklar altında ele alınmaktadır (Hodkinson, 2003). Bu alanda yayılan bütün kitaplar ruhsal gelişime dair kitaplar arasında sayılmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen Addington’ın *%100 Düşünce Gücü* başlıklı kitabı da ruhsal gelişim kitaplarından sayılmaktadır. Bu öğretilerin en belirgin ortak özelliği hayata dâhil olmaktan, müdahale etmekten ve insanlara diyalog içinde kolektif çabalarda bulunmaktan yana bir tutumu değil, içe dönüklüğü esas alan aşırı bireyci ve bunun yanı sıra pasifist bir yaklaşımı benimsemiş olmalarıdır. Buna karşın duygu, inanç, ruh ve pozitif enerji ile yola çıkılmaktadır. Sevgi, barış, özgürlük, kardeşlik gibi kavramlar bu öğretiler tarafından yoğunlukla kullanılmaktaysa da, bu yaklaşımlar içe dönük ve bireyci bir kültürün yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu olumlamacı yaklaşım biçiminin kişisel gelişim yazınında hayatı kolaylaştırıcı ve sorun çözücü olmaktan yana ve en kötü durumda bile bir alternatif yolun olabileceğini düşünen bir iyimserlik üzerine inşa edildiğini görüyoruz. *Üzüntüyü Bırak, Yaşamaya Bak* kitabı “mutsuzluğa karşı pratik bir kılavuz olarak sunulan Carnegie’nin kitabının tanıtımında insanların hayal ettikleri işin peşine düşerler ise onu elde edebilecekleri, içinde bulundukları koşulları lehlerine çevirmelerinin kendi ellerinde olduğu belirtilmektedir. İnsanı savunma durumu almaya ve kendini haklı göstermek için uğraşmaya yönelttiği

için eleştiriyi açıkça zararlı bularak dışlayan Carnegie, eleştiriyi çatışmalara ve kötü sonuçlara yol açan çok tehlikeli bir kıvılcım olarak nitелеmektedir. Buna karşın insanlara coşku vermenin önemi üzerinde durmakta, insanın becerilerinin beğeni ve özendirmeyle geliştiğini söylemekte, eleştirmek ve kusur bulmak yerine beğenimizi dile getirmeyi ve övmeyi yeğlememizi öğütlemektedir (1993: 27 ve 34). Tartışmadan çekinmenin felaketlerden korunmayla eşdeğer olduğunu söyleyen Carnegie, akademik bir zafer kazanmak yerine bir insanın kalbini kazanmanın daha önemli olduğunu öne sürerken, ikisini birden kazanmanın mümkün olmadığını iddia ederek tercihimizi insanların kalbini kazanmaktan yana kullanmamızı önermektedir (1993: 43 ve 122-124). Zorlayıcı ve eleştirici bir yaklaşım benimsemenin insanları mutsuz edeceğini, ailelerinde huzursuzluğa neden olacağını ve insanları hem ilişkilerinde hem de işlerinde başarısızlığa götüreceğini söyleyerek bundan kaçınmak gerektiğini öne sürmektedir. Zaaflarının insanlara doğrudan söylenmemesi gerektiğine işaret ederek, insanlara iyi davranmak, onları yargılamamak ve eleştirmemek gerektiğini öne süren Carnegie, olumlu düşünmek, olumlu davranmak ve övmek/takdir etmek gerektiği yolundaki söylemini kitabı boyunca sıklıkla yinelemektedir. Carnegie'nin dost kazanmakla ilgili ortaya koyduğu kurallarda (1993: 200) dost kazanmak ve insanları etkilemek için düşünce öne sürmek, eleştirmek ve tartışmak iletişimsel edimlerden dışlanmaktadır. Yaklaşımında steril bir olumlamacılık ve konformizm barındıran Carnegie, eleştirel düşünceyi, hattâ düşünceyi, çatışma yaratmamak adına sansüre tâbi tutmamızı tavsiye etmekte ve dış koşulları ve eylemlerimizi değil içe dönük düşüncelerimizi öne çıkarmaktadır. Carnegie'nin bu içe dönüş çağrısı diğer kişisel gelişim yazarları tarafından da yinelenmekte, hattâ bazıları buna "iç iletişim" adını vermektedirler.

Carnegie'nin öğrencisi olan Osmay ise (1983: 21-24), insanların kendi kendilerine cesaret ve heyecan telkin etmelerini

önermektedir. Osmay, bize, heyecanlı, cesur ve olumlu düşüncelere sahip insanlarla dost olmaya çalışmamızı önermekte, “netice almaya tesir eden” faktörlerin ilkinin “olumlu düşünceye sahip olmak” olduğunu öne sürmektedir (1983: 22 ve 46). Osmay (1983: 112 ve 181-183), *Daha Az Tenkit, Daha Çok İş* düşüncesini akıllı insanların tenkide değil işleri düzeltmeye yöneldiğini söyleyerek okurlarına benimsetmeye çalışmaktadır. “İnsanlarla Geçinme Sanatı” başlıklı yazısında “insanlar daima kendilerini haklı görürler ve haklı olamayacaklarını düşünmezler. Onun için de yanlış neticelere varırlar ve başkalarını anlayamazlar, onlarla geçinemezler” diyen Osmay (1983: 53, 67 ve 85), düşünceden söz ederken bile söz ettiği düşüncenin olumlu, pratik, yararlı ve yapıcı düşünce olmasına işaret etmektedir. Addington (2001: 8-9), kendimizi yönetmeyi öğrenmekle her sorunun üstesinden gelebileceğimizi öne sürmekte ve “kişi kendisiyle ilgili inandığı, hayal ettiği, güvenle beklediği şeyleri mutlaka yaşayacaktır” demektedir. Hayatın bize kaderimizin efendisi olma fırsatı sunduğunu ve bunun sandığımızdan daha kolay olduğunu ve istediklerimizi başarmak için bilinçaltımızı harekete geçirmemiz gerektiğini söyleyen Addington, bilinçaltının her talebimize karşılık verip, her isteğimizi yerine getirdiğini öne sürmektedir (2001: 49). “İste ve sahip ol” diyen ve bunun için içimizdeki sınırsız güce başvurmamızı öneren yazar, sadece bu gücün sayesinde herşeyi yapabileceğimizi iddia etmektedir (2001: 29 ve 91). Başarısızlığın en büyük sebebinin insanların olumsuz düşüncelere sahip olmaları olduğunu (2001: 38) öne süren Addington, tüm sorunların pozitif-negatif enerji gerilimi içinde çözülebileceğini öne sürmektedir. Eleştirel düşünmeyi olumsuz düşüncelerin başlıcalarından sayan Addington, olumsuz örneklerden bile söz etmeyerek eleştiriye kişisel gelişim literatüründen tümüyle dışlamaktadır (2001: 40). Addington olumsuz düşüncelerimizi yok etmemizi, insanlar ile ilgili olumsuz düşüncelerimizi ise ifade etmeyerek kendimize saklamamızı önermektedir (s. 53).

Robbins ise *İçinizdeki Devi Uyandırın* adlı kitapta insanın karar verip yapamayacağı hiçbir şey olmadığını iddia etmektedir (1994:3). Herkesin muazzam başarılar elde etmesine imkân sağlayan bir çağda yaşadığımızı öne süren Robbins'e göre, başarılı olmak için önce inanmak gerekir. İncanın muhteşem bir güce sahip olduğunu artık bildiğimizi öne süren Robbins, olumlu inançlara sahip olmanın bizi ustalaştıracığını, olumsuz inançların ise kaybetmemize neden olacağını öne sürerek başarılı olmak için inançlarımızı olumlu inançlara sahip olma yönünde değiştirmemizi tavsiye etmektedir. (1993: 415-416). Kötümserliği ve başarısızlık düşüncesini zihnimizden kovmak gerektiğini öne süren Robbins (1993: 69), okurlarına dünyanın gidişine karşı koymayı değil ona uyum sağlamaya çalışmalarını önermektedir. Robbins başkalarını suçlamak yerine yapıcı olmamızı ve sorumluluk üstlenmemiz gerektiğini vurgularken de bireysel sorumluluğu öne çıkartmakta, toplumsal koşullarıysa gözardı etmekte ve sadece eleştirinin değil yakınmanın bile önünü tıkamaktadır. (1993: 82 ve 88). Robbins, çatışmalardan kaçınmak için görüşlerimizde ısrarlı olmamızı önerirken olabildiğine esnek olmamızı ve bize karşı anlayışsız olursa bile her zaman anlayışla davranmamızı; takdir ve övgü sözlerini muhataplarımızdan hiçbir zaman esirgemememizi söylemektedir (1993: 283-284).

İletişim mi? Kolay! başlığını taşıyan Guilane-Nanchez'in kitabında da içimizdeki gücü keşfetme çağrısını yinelenmektedir. İletişimde başarılı olmak için öncelikle kendimizle olumlu iletişim kurmamızı öneren yazar, içimizdeki güçleri ve gizli kaynakları keşfederek başarabileceğimizi ve olumsuz duygu ve düşüncelerden kendimizi arındırıp bütünüyle başarıya odaklanıp böylece mutluluğa erişebileceğimizi öne sürmektedir (2003: 253). İletişimin yaşama sevincimizi ve uyumunuzu artıracığını öne süren yazar, olumlu düşünmenin gücünü ve uyumlu olmayı belirgin bir biçimde vurgulamakta ve esnek davranmayı bilinçli olmak ile özdeşleştirmektedir (2003: 27-28). Sürekli

eleştirme iletişim değildir diyerek eleştiriye olumsuzlayan, kırk kırk yaran muhalif kişilere karşı dikkatli olmamızı öneren ve karşımızdaki insanın hoşuna giden, hem kendimiz hem de onun için olumlu şeyler amaçlayan yapıcı ilişkiler kurmamızı tavsiye eden Guilane-Nanchez'in (2003: 68-69) yazdıklarında en çok öne çıkan unsur, olumlu düşünmeye ve olumlu/yapıcı davranışlara yaptığı aşırı vurgulama ile birlikte muhalif ve eleştirel tutumları olumsuzlamasıdır. Addington ve Robbins gibi, Guilane-Nanchez de içimizdeki kaynakların bize "hayat boyu sahip olacağımız eşsiz bir" güç kazandıracığını ve ihtiyacımız olan her şeyi bilinçaltımızda bulabileceğimizi iddia etmekte ve "içinizdeki kaynaklarla, gizli güçlerle iletişim kurun" şeklinde öneride bulunmaktadır (2003: 121 ve 253). Sürekli coşkulu olmamızı, her gün çevremizdeki insanlarda olumlu yönler bulup bunu onlara söylememizi öneren yazar, insanların kendilerini önemli ve değerli bulduğumuza inanmasını sağlayıcı bir biçimde davranmamızı ve iyi iletişim kurma, uyumlu olmak için yanılıklarını görmezlikten gelebileceğimizi de söylemektedir.

Başarısızlıklarımız ve mutsuzluklarımızla ilgili olarak, öncelikle başkalarını suçlamak ve kendimizi kurban olarak görmek anlayışından vazgeçmemiz gerektiğini öne süren Covey de olumlu düşünmeyi değişim için anahtar bir kavram olarak kullanmaktadır (2006:9 ve 20). Covey, iletişim becerisinin yanında pozitif düşünme alanındaki eğitimin de başarı açısından yararlı, hattâ bazen temel nitelikte olduğunu" yadsımadığını belirtirken, (2006: 20-21) "olsaydı" ile biten şikâyet ve mazeret cümleleri kurmak yerine "olabilirim" ile biten cümleler kurmamızı önermekte ve bilgi, beceri ve arzularımızın denetiminin bizim elimizde olduğunu söylemektedir. Toplumsal koşulların yaşamımız üzerindeki etkilerini önemsiz saydığı görülen ve olumsuzlamacı (eleştirel) ve savunmacı anlayışlardan uzak durmamız gerektiğini söyleyen Covey'in yazdıklarına bakarak savunmacı anlayışla aslında eleştiri ve olumsuzlamayı hedef almakta olduğunu ve bunun başarıya giden yolda insanın hareket

kabiliyetini önleyen/körelten bir yanı olduğunu ima ettiğini söyleyebiliriz. (2006: 83 ve 97). Eleştiriye “sadece değiştirebileceğine inandığınız şeyler hakkında eleştiride bulunun” diyerek işlevselik sınırlaması koyan Adair, insanların iyi noktalarını bulup övmeye ve böylece onları harekete geçirebilmeye, iştirake (katılıma) yönlendirmeye özel bir önem vermektedir. Adair, yapıcı olmayan eleştirileri seslendirmeyi anlamsız bulmakta ve işe yarar olarak görmediğimiz eleştiriyi, doğru olsa bile, iletişim süreçlerinden dışlamamızı önermektedir (2004: 186-193). McCormack ise, *Başarılı Yönetim Teknikleri* kitabında “insanları toplum önünde övmenin muazzam faydalarına” (2000: 40) değindiğini belirtmekte ve bize eleştirme yerine övülecek şeyler bulup insanları övmemizi önermektedir (2000: 15, 39, 41). Eleştirinin insanların motivasyonunu olumsuz etkileyeceğini işaret eden yazar, insanları motive edebilmek için eleştirici olmaktan çok destekleyici olmamız gerektiğini savunmakta ve kitabında yer alan örnekler ile eleştiri kavramını bütünüyle olumsuzlayıcı bir tutum takınmaktadır.

Cüceloğlu (2002: 26) insanın muhteşem bir potansiyel olduğunu ve bunun bilincinde olanların diğerlerine üstünlük sağlayacağını iddia ederken, bu potansiyeli *iletişim donanımları* ile geliştirmemizi önermektedir. Dökmen ise iletişim çatışmalarının en önemli sebebinin bencilliğimiz olduğunu öne sürmekte ve bu çatışmaları olumluya çevirmek için empatinin önemini vurgulayarak, iletişim çatışmalarını çözmek için insanlara karşı daha esnek ve hoşgörülü davranmamız gerektiğine işaret etmektedir. Toplumdaki kişilerarası iletişimin değişmesi ve gelişmesinin o toplumdaki kurumsal değişimlerle bağlantılı olduğunu, bir toplumdaki üretim, yaşama ve düşünme biçimleriyle kişilerarası iletişim biçimleri arasında yakın ilişki olduğunu vurgulayan Dökmen (2005: 316), üretim ve yaşama biçimimiz değiştikçe ve geliştikçe iletişimimizin de değişeceği ve gelişeceğini öne sürerken yaptığı vurguyla diğer kişisel gelişim yazarlarından ayrılmaktadır. Toplumsal sorunlara karşı

kayıtsız olduğunu söyleyemeyecek olduğumuz Dökmen, eleştirel olmaya olumsuz bir anlam yüklemese de fazla eleştirici olmamamız ve savunmacı tavırlar yerine açık iletişimi yeğlememiz gerektiğini belirtmektedir (2005: 326). Kitabının bütününe bakıldığında topluma uyum sağlamayı öne aldığı görülen Dökmen'in de, diğer kişisel gelişim yazarları gibi, eşitsiz toplumsal ilişkiler hakkında görüş beyan etmediği, böylece varolan toplumu uyum sağlanması gereken bir gerçeklik olarak ele almakta olduğu görülmektedir. Başarı kültürüne odaklanan ve başarının öğrenilebilir olduğunu savunan ve sonsuz sayıda denemeyi göze aldıktan sonra başaramayacağımız şey sayısının çok az olduğunu öne süren Sekman ise olumlu düşüncelere sahip insanlarla dost olmamızı önerirken (2005: 19), okurlarına kendileriyle ilgili olumsuz yargılayıcı ifadelerden uzak durmalarını ve negatif düşünme ve negatif idealler yerine pozitif düşünme ve pozitif ideallere sahip olmalarını önermekte (2005: 45 ve 90) ve öğrenilebilir saydığı başarı öğrenimine "pozitif başarı eğitimi" adını vermektedir. Başarılı olmanın kapısının herkese açık olduğunu öne süren Sekman, olduğumuz yerde durarak olmak istediğimiz yere varamayacağımızı bize anımsattıktan sonra bize kendimizi ileri fırlatmamızı önermektedir (2005: 57, 77, 83). "Üşenme, Erteleme, Vazgeçme" deyişini hayat felsefemiz yapabileceğimizi ve denemeyenin zaten kazanma şansı olmadığını, kazanmak için yılmadan denememiz gerektiğini söyleyen Sekman, başarısızlığa mazeret üretmememiz gerektiğini, bütün olumsuz koşullara ve engellere rağmen başarılı olabileceğimizi öne sürmektedir (2005: 90, 19 ve 101-105). "Şimdi kendi kanatlarınızla uçuş zamanı", "Açılmamış kanatların büyüklüğü bilinmez", ve "Sıra Sende" cümleleriyle biten kitabından anlaşılan, yazarın başarı için en önemli unsurları olumlayıcı düşünce, inanç ve motivasyon olarak saptadığıdır (2005: 146). Daha iyi insani ilişkiler kurabilmek için tebessüm etmeye, mimik ve jestlere, karşımızdaki insanlarla göz temasına ve dokunmaya değinen Baltaş'lara göreyse, iyi

ilişkileri bozmanın şaşmaz bir kuralı vardır; bu da insanları eleştirmek ve yargılamaktır. İnsanlararası ilişkileri geliştirmek için yargılayıcı ve eleştirici olmayın ve onları olduğu gibi kabul edin (1992: 165) diyen Baltaş'ların bu önerileri, yargı ve eleştirilerinizi paylaşmayın ve kendinize saklayın anlamına gelmektedir. Böylece müzakere, diyalog, eleştiri gibi kavramları iletişimsel edimlerimizden çıkarmamızı öneren Baltaş'lar, benzerlikleri ve olumlulukları vurgulayan umutlu/olumlayıcı bir tavra sahip olmamızı iletişimi geliştirici bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir.

Başarılı insanların başarı modellerini kopya ederek başarıya ulaşabileceğimizi, bu yol sayesinde mükemmel olmanın herkes için erişilebilir bir hedef olduğunu, insanların bütün davranışlarının ardında olumlu niyetler bulunduğunu, pozitif düşüncenin yardımıyla beynimizin sınırsız yaratıcılığının önünü açabileceğimizi iddia eden, başarısızlık diye bir şey olmadığını sık sık yineleyen ve başarılı olmanın daha çok içimizdeki potansiyeli harekete geçirmekle ilgili olduğunu öne süren NLP kitapları da, diğer kişisel gelişim kitapları gibi, bize içimizdeki saklı olan bu potansiyeli keşfetmemizi önermekte olup, bütünüyle olumlayıcı bir söyleme sahiptir (bkz. Adler, 2002: 3, 12, 19 ve 33). Gün, insanların başarı(sızlık) korkularını yenmeleri gerektiğini söylerken “eğer dünyada bir kişi bile bir şeyi yapabilmişse bunu benim de yapabilmem mümkündür” başlığını/sloganını dikkate almamızı önermektedir. Kendimizi kötü hissetmeyi iyi bildiğimiz halde, iyi hissetmeyi bilmediğimizi söyleyen Adler ise bunun bir seçim meselesi olduğunu, kendimizi nasıl hissedebileceğimizi seçebileceğimizi öne sürmektedir (2002: 44). Adler'in ve Gün'ün okurlarına önerisi kendilerini iyi hissetmeyi ve olumlu düşünmeyi seçmektir. Hepimizin mükemmel şeyler yapma potansiyeline sahip olduğu birçok alan olduğunu söyleyen Adler, gerçek potansiyelimizi gerçekleştirebilmek için kendimize ilişkin olumsuz düşüncelerimizden kurtulmamız gerektiğini öne sürmektedir (2002: 166). Yenilgi diye bir

şeyin mevcut olmadığı söylemiyle birlikte olumsuz düşünceleri zihnimizden çıkarıp atmamızı söyleyen Adler (2002: 122), sonuç olarak, kişisel hedeflerimizi gerçekleştirmek için olumsuz düşünceleri tasfiye etmeyi önermektedir. Gün de (2006: 135) istediklerimizi gerçekleştirmeyi bütünüyle olumlu düşünmeye, motivasyona ve uyum sağlamaya dayandırmaktadır. Eleştirelliği ve kötümserliği hayatımızdan çıkarıp atmamızı öneren Gün, yaşam ustalığının pozitif düşünmekten geçtiğini iddia etmektedir (2006: 193).

Olumlayıcılık bağlamında önemli olan bir nokta da insana değer ve önem verme iddiası taşıyan kişisel gelişim yazınının insanları erişkin birer özne olarak değil de eksik, yetersiz, kusurlu ve hattâ hasta insanlar olarak görme eğilimi içerisinde olmasıdır. Dolayısıyla uyum sağlayamayan ve başarılı olamayan insanları değersizleştirmekten, aşağılamadan yana bir tutumdan söz edebiliriz. İnsanı, insan ilişkilerini ve iletişimi varolan topluma uyum sağlama ve bu toplumda statü ve prestij sahibi olmak anlamında başarılı olma çerçevesinde araçsallaştıran bu yaklaşım biçimi, doğrudan olmasa da, kişiye kendisinden başka hiç kimseye değer vermemeyi önermektedir. Böylece iletişim adına insanı daha da çok yalnızlaştırıcı bir bireyleşmeye yönlendirmektedir. Kişisel gelişim yazınının tamamında duygu ve düşüncenin birbirine karşıt olarak konumlandırılmasını ve duygulardan yana tavır alındığının söylenerek düşünce karşıtı bir anlayışın benimsendiğini de görüyoruz. Entelektüel çabaları, kuramsal açıklamaları ve düşüncüyü dışlayan bu tavır, pratik yarar adına eleştirel düşüncenin bütünüyle tasfiyesini öne çıkarmaktadır. Bu tavır duygulara önem verilmesi adı altında daha insani odaklı olduğunun savunularak haklılaştırılmaya çalışılmakta iken, burada söz konusu olanın insanların duygularına ve bedenine önem verilmesi değil, beden ve duyguların denetlenmesi ve içsel denetime tâbi tutulması olduğu da gözden ırak tutulmaktadır. Başarılı olmak için uygulanabilir formüller önerdiğini öne süren kişisel gelişim kitapları,

deneyimlerin içinde yaşanan toplumsal ve tarihsel koşullar analiz edilmeden dile getirilmesi (tarihsizleştirilmesi) nedeniyle okurlara “bunları ben de yapabilirim” dedirten, her bir sayfasından iyimserlik akan motive edici öğütler ve anekdotlarla doludur. İnsanların uzun zaman emek vermeden ve bedel ödemededen de başarıyı yakalayabileceğini işaret eden kişisel gelişim kitaplarının bu söylemi ile bu kitaplara “kişisel gelişim” kitapları denmesi arasında temelden bir karşıtlık bulunmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının okurlarına söylediği, içimizdeki gücü keşfetmeyi ve onu doğru bir biçimde kanalize etmeyi/yönetmeyi bilmemiz halinde hayallerimizi gerçekleştirme konusunda önümüzde hiçbir engel olmadığıdır. Bu olumlamacı tavır bizi başarılı, mutlu, huzurlu, ikna kabiliyeti yüksek, lider bir kişi olmaya ve hedeflerimize ulaşmak istiyorsak insanları değiştirmeye çalışmak yerine sadece kendimizi değiştirebileceğimizin farkında olmamız gerektiği ile kendi içsel potansiyelimizi keşfetmeye ve harekete geçirmeye çağırmaktadır. Bütün kişisel gelişim kitaplarının başlangıcında yer alan dikkat çekici ortak nokta, bu kitapların neredeyse tamamının bir kendini ve kendi gücünü keşfetme çağrısı ile başlamasıdır. İnsanın kendi başına yeteneklerini keşfederek ve geliştirerek zorlukların üstesinden gelebileceğini ve başarılı olması için bir engel olmadığını ifade eden kişisel gelişim kavramıyla öncelikle bireyin sahip olduğu güce vurgu yapılmaktadır. Olumlamacılık, olumlu düşünmek/pozitif düşünce kişisel gelişim literatürünün en temel özelliklerindendir. Kendimizi keşfetme yönündeki bu çağrı kişisel gelişim başlığı altında yayımlanan kimi kitapların bütün konusunu ve hattâ başlığını oluşturduğu ve kişisel gelişim kitaplarının gerçek güçlerini keşfeden insanların öyküleriyle dolu olduğu da ayrıca belirtilmelidir. Kişisel gelişimin gerekliliği bir yandan insanları kişisel gelişimi eksik görülmesinden dolayı yetersiz, olgunlaşmamış; hayattan ne istediğini bilmeyen insanlar olarak işaret ederken, öte yandan da toplumsal değişimden vazgeçmemizi, kendimize, kişisel

başarımıza odaklanmamızı telkin etmektedir. Burada olumlu düşünceler olarak nitelenen şey aslında dünyanın olduğu gibi kabul edilmesi ve kabullenilen bu dünyada geçerli olan kurallara göre kendi kişisel kurtuluşumuzu gerçekleştirmek; bu dünyanın kriterlerine göre etkili ve başarılı olma hedef olduğundan, bütüne yönelecek her tür eleştiri yararsız veya kişisel gelişimimizi engelleyici olarak önemsizleştirilerek gündemin dışına itilmektedir.

Kişisel gelişim yazınının temel düsturlarından biri sorunun kendimizde olduğu, başarı ve başarısızlığın nedenlerini kendimizde aramamız gerektiği yönündeki telkinleridir. Burada özetle kendimize ancak kendimizin yardım edebileceği, toplumsal koşulları değiştirmek ya da iyileştirmek yerine kendimize dönmemiz ve kendimizi keşfetmemiz söylenmektedir. Dünyayı kurtarmak yerine kişisel gelişim ve başarıya odaklanmak düşüncesi, Sekman tarafından kendini kurtaramamış aciz insanların memleketi kurtarmaya kalkarak ülkeye en büyük zararı verdikleri düşüncesi savunusu eşliğinde verilirken, politika karşıtı bir yönelim de ortaya konulmaktadır. Burada kişisel gelişimini tamamlamış ve başarılı insanlardan oluşan bir toplumun gelişkin ve başarılı bir toplum olacağı kabul edilmekte, bu çerçevede toplumsal düşünce/eleştiri zararlı bir faaliyet olarak resmedilmektedir. Gündelik hayatta karşılaştığımız sorunların başarımıza engel olmayacağını öne süren ve başarısızlığın sorumluluğunu herkesin kendisinin üstlenmesini isteyen bu çağrılar toplumsal yapıyı etkisizleştirmekte; iş ve sosyal statü ile ilgili sorunları toplumsal olgular olarak değerlendirmemektedir. Kişisel gelişim yazını insanların karşılaştığı sorunları yapısal sorunlar olarak görmeyerek kişiselleştirmekte ve bireysel beceriye indirgemekte, sorunların çözümüyle ilgili önerilerini kişisel değişim ve gelişim ile bağlantılandırmakta iken iletişimi de bir kişisel beceri sorunu olarak konumlandırmaktadır. İletişim başlığı altında dışa/diğer insanlara ve topluluklara yönelmeyi/etkileşimi değil de, içimize dönmeyi, kendi içsel

potansiyelimizi keşfetmeye yönelik telkinler ile birlikte ortak eyleme, etkileşim, ortak iyi arayışı, toplumsal uzlaşa arayışı gibi diyalojik/demokratik nitelikte olan eylemlere karşıt bir bakış açısını temsil eden kişisel gelişim kitaplarında politik-ideolojik argümanlar yerine bireylerin güçlenmesi ve geliştirilmesine yönelik bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği öne sürülmektedir. Drucker, bütün 20. yüzyılın bize politikanın boşunalığını gösterdiğini öne sürerken, Addington (2001: 31) politik düşünceler ile sorunlarımızı çözemeyeceğimizi söylemekte, Kramer ise (2000: 66) konuşmaktan kaçınmamız gereken konuların başında politika ve dini saymaktadır. Politika ve ideolojiye karşı bu olumsuzlamacı tavrın yanısıra formel eğitimin yetersizliği argümanı da kişisel gelişim kitaplarının ortak paydalarından biridir (bkz. Saygın, 2005: 10). Bu yaklaşımlar meslekî ve akademik bilgiyi değersizleştirici bir söyleme sahip olduğu gibi, sadece formel eğitim karşıtı değil teori, düşünce karşıtı ve dolayısıyla pratik/teknik yapılı olmak bütün kişisel gelişim kitaplarının ortak paydasıdır ve kişisel gelişim kitaplarında olumsuzlamacı tutumlar eşliğinde toplumsallık ve düşünce karşıtı tavırlar başat eğilim olarak kendini göstermektedir. İncelediğimiz bütün kişisel gelişim yazarlarının ustaları Lyotard gibi eleştiriyi negatif bir faaliyet olarak gördüklerini ve eleştirinin tasfiye edilmesini öne çıkardıklarını görüyoruz. Bu kitapların hiçbirinde toplumsal, kültürel ve ekonomik yapı ile iletişim arasındaki ilişkilere değinilmemekte ve yapısal etmenlerdeki değişimin iletişime yansması, iletişim kurma biçimlerimize etkisi ele alınmamaktadır. Bunun yerine bütünüyle olumlanarak sunulan bir yeni çağ söylemi eşliğinde, soyut bir çağın gerekleri, değişen çağa uyum için değişimin zorunluluğu öne çıkarılmakta ve koşullara uyum sağlamak, çatışmacı davranışlardan kaçınmak ve uzlaşmak gerektiği vurgulanmaktadır. Yaşanan değişimler; olması gereken, kaçınılmaz ve değiştirilemez olarak nitelenerek her türlü eleştiriden muaf tutulmaktadır. Toplumsal değişim yönündeki çabalar ise yararsız, hattâ zararlı

olarak nitelendirilerek değersizleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu, ekonomik faaliyet alanı başta olmak üzere günlük hayatta yapıp edileni ya da olup biteni bütün demokratik kontrol ve müdahale biçimlerinin dışına çıkarma gayretidir. Dışa açılma, kamusal alanda diğer insanlarla etkileşime girme yerine içe kapanma ya da bir başka deyişle, kendimize/eve dönüş tavrını gösteren bu yaklaşım biçimi, politika ve toplumsallık karşıtı bir yaklaşımdır. Kişisel gelişim yazınının olumlamacı tavrı için işaret edilmesi gereken bir diğer noktaysa kendinden aşırı memnun olma tutumunun kişisel gelişmeyi engelleyici yanısıdır. İnsanlara her durumda olumlu düşünmeyi telkin eden kişisel gelişim yazınının 'umut abartısı'nın yol açtığı kör iyimserliğinin insanların yaşamlarında çok ciddi sorunlar yaratabileceği gözden ırak tutulmaktadır (Salerno, 2006 ve 1987). Her şeye ulaşabileceğimiz ve istememiz halinde her şeyi başarabileceğimizi öne süren bu olumlamacı kültür toplumsal koşulların yanı sıra insanların sınırlılıkları konusunda da kör bir tutuma sahiptir. Kişisel gelişim yazarlarının insanları motive etmeyi temel amaç edinen ve bu çerçevede insanların umutlarını yitirmemeleri için topluma ve kendilerine karşı eleştirel bakmalarına ket vurmaya esas alan bu tutumunun, kişisel gelişim sektörünün varoluş nedeni olan umut ticaretinin sekteye uğramamasını amaçlayan bilinçli bir görmezden gelme tutumu olduğunu söyleyebiliriz.

Netice itibarıyla steril bir konformizme vardığını yakinen tetkik ettiğim kişisel gelişim kitaplarının önerdikleri olumlu düşünme biçiminde sadece eleştiri değil, çatışmaya yol açacağı savıyla tartışma da dışlanmaktadır. Tartışmayı dışlamak bir yandan politikaya ilgisizliği, hattâ politika karşıtlığını işaret ederken, öte yandan karşılıklı konuşmayı/etkileşimi, kısaca iletişimi ortadan kaldıran bir şey olarak ele alınabilir. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarının olumlamacı tutumu neticesinde yöneldiği hedef olumsuzlamanın ve eleştirinin bütünüyle tasfiyesiyle birlikte aslında eleştirel aklın yanı sıra işe yarar görülme-

yen iletişim biçimlerinin de imhasına yönelik bir ilgidir. Kişisel gelişim kitaplarının eleştirilerimizi kendimize saklamamızı öğütlemesi düşüncelerimizi ifade etmeyi baskı altına alan bir tutumu işaret etmektedir. Bu olumlamacı tutum insanın içe dönmesi ve kendisine ket vurmasını da telkin ettiğinden özgürlükçülük karşıtı bir yönelimdir. Kişisel gelişim kitaplarının bireysel kurtuluşu öne alan tutumu toplumsal yaşama katılmayı değil, kişinin kendisini toplumdan yalıtarak işlevsel ilişkiler kurmak dışında yaşama katılmamayı teşvik edici bir yaklaşımdır. Bu olumlamacı tutum, işyerlerine huzur getirme amacı taşıyan iş odaklı bir bakışın derin izlerini taşımaktadır. İnsanın en temel iletişim ihtiyacı duygularını, düşüncelerini, kendini ifade edebilmekse, kişinin duygu ve düşüncelerini sakınmadan, çekinceler koymadan pervasızca dile getirebilmesi insana en çok haz veren ve onu rahatlatan bir özellik olsa gerektir. İnsan kendini güvende hissederek pervasızca davranabilirse özgürlükten söz edebiliriz. Kişisel gelişim kitaplarının iletişim tavsiyeleriye böylesi bir özgür ifade yerine sürekli kontrollü davranmayı ve her hareketimizi denetlememizi önermektedir. Kişisel gelişim kitapları duygu ve düşüncelerimizin negatif olanlarını ve işlevsel olmayanlarını dile getirmememizi telkin ederek bir yandan insanı baskı altına almakta, öte yandan ise bu olumlamacılık açık ve içtenlikli bir iletişimle taban tabana zıt bir tutuma işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitapları güç sahibi olma dışında ne olduğu belli olmayan bir başarı ideali için, insanın kendisine baskı ve şiddet uygulamasını haklılaştırmaktadır. Eğer özgürlük gelişkin bir insani iletişimin vazgeçilmez unsuruyse, kişisel gelişim kitaplarının gelişkin bir insani iletişimi güçlendirici değil, zayıflatıcı bir tutum olduğunu ve sürekli içe dönmeyi ve içimizdeki gücü keşfetmeyi seslendiren böylesi bir tutumun insanın kendine yönelttiği bir şiddet biçimini savunduğunu söyleyebiliriz. Kişisel gelişim kitaplarının olumlamacı tutumunu benimseyerek bir yandan sürekli içimizdeki gücü keşfetmeye çalışmak, öte yandan ise takıntıya

varacak bir biçimde insanın kendi iletişimsel eylemlerini ve bedenini sürekli denetim altında tutmak çabasının bireyin kendine uyguladığı bir şiddet biçimi olduğunu söyleyebiliriz.

İletişim Aracılığıyla Denetim

Kişisel gelişim yazınında bir yönetim becerisi olarak görülen iletişim becerileri özgür bir iletişimi savunmak bir yana, iletişim retoriği eşliğinde görünmez kılınmaya çalışılan etkin ama yumuşak yönetim ve denetim çabalarına işaret etmektedir. İletişim aracılığıyla yapılan bu denetim, yönetim ve denetimin en etkili araçlarından biri, hattâ en önemlisi olarak öne çıkmaktadır. Sürekli kendini denetleme ve kontrol etme düşüncesiyle birlikte etkileme ve uyum sağlama becerilerinin kişisel gelişim kitaplarının her aşamasında yinelenen düşünceler olduğunu biliyoruz. Kişisel gelişim yazınının kişisel gelişimini tamamlamış olarak işaret ettiği bireyin kendini komuta ve kontrol eden, davranışlarını en ince ayrıntısına kadar ölçüp biçerek hareket eden ve başkalarına komuta ve kontrol etmeye hazırlanan bir birey olduğunu görüyoruz. Bu çerçevede marjinal konuma düşmek istemeyen her birey çalışma piyasasına uygun bilgi ve becerilerini her an yenileme, işin içinde olma, giyim kuşamından genel kültürüne kadar her şeyine dikkat etmek zorundadır (Çabuklu, 2004: 40).

Kişisel gelişim kitapları okurlarına iyi iletişim kurabilmek yolunda, insanlara emirler verme yerine, yönlendirmeyi bilmelerini ve kişisel karizma ve cazibe ile onları kendi yanımıza çekmelerini tavsiye etmektedirler. Bu yaklaşımın en açık örneği kişisel gelişim kitaplarının liderlik kavramına yaptıkları vurguyla birlikte işletme ve kişisel gelişim yazınında liderlik öğretisinin neredeyse bir bilgi dalı olarak kurumsallaşmaya başlamasıdır. Kişisel gelişim yazını ile birlikte örgütsel iletişim yazınının çalışanların davranışlarını yönlendirme, denetleme ve davranışları istenilen biçimde değiştirebilme anlamında,

kontrol, denetleme, yönlendirme ve motivasyonun ön plana çıkarılmış olması bu öğretilerin bir yönüyle içsel denetimi, öte yandan başkalarını denetlemeyi öne çıkardığını göstermektedir. Kendimizi dış etkenlere karşı savunmak için güce uyum sağlamaya çalışma, gücü elde ettiğimizdeyse başkaları üzerinde tahakküm kurma çabasını öne almak olarak nitelenebilecek güce itaat (savunma) ve güç istenci (saldırı) çerçevesinde oluşan bu öğretilerin özgürlükçü bir düşünceyi temsil etmedikleri açıktır. Kişisel gelişim kitaplarında kendini ve başkalarını yönetme ve yönlendirebilmeyi, davranışlarını denetlemeyi, özetle insanın kendi benliği ve diğer insanlar üzerinde tahakküm kurabilmeyi esas alan insanları otoriteye baş eğmeye ve bağıllık sağlamaya yönelik çağrılar başat konumdadır. Bu otorite yanlısı anlayışın en önemli özelliği olan güç istencinin insanları etkileme, düşüncelerini kabul ettirme, insanları ve çevreyi denetim altında tutma ve emir vermekten ve insanları yönlendirmekten hoşlanma gibi sahip olduğu özellikler kişisel gelişim yazınının bireylerin geliştirilmesine yönelik iletişim öğretisinin temel unsurlarından birisidir. Kişisel gelişim kitapları yapılması ve yapılmaması gereken iletişim davranışlarını çoğu zaman maddeler halinde, davranış talimatları şeklinde sıralayarak davranışı yönlendirici etkide bulunmayı esas almaktadır. Numaralandırılmış öğütlerle ortaya konan davranış talimatlarına dayalı bu iletişim kavrayışı kurulu düzene uyum sağlama, başarı adına olumsuz tutum ve davranışlarımızdan, bir başka deyişle olumsuz özelliklerimizden ve dolayısıyla kendimizden kurtularak değişmemiz ve gelişmemiz gerektiğini savlamaktadır. Burada istenen bağımlılık türü insana özerk bir birey olarak davranma şansı tanımayan piyasaya bağımlılık ve kendini piyasa koşullarına uyarlama çabasıdır.

Kurum kültürü ve örgütsel iletişim kitaplarının en temel ereği ise çalışanların çalıştıkları kurumun kültürünü benimsemesini, o kültürle bütünleşmesini sağlamaktır. Firmaya bağlılığın sağlanmasının çalışanlar ve yöneticiler arasındaki engel-

lerin yıkılarak daha açık bir iletişimin sağlanabileceği iddia edilmektedir. Örgütsel iletişim kitaplarında informal iletişim biçimlerinin öne çıkarılması çerçevesinde oluşan bu anlayış, otoriter yönelimlere karşı benimsenmesi gereken özgürlükçü bir yaklaşım olarak sunulmaktadır. Kurumun ya da örgütün amaç ve hedefleriyle özdeşleşmek gibi bir retorikle insanlar uyum sağlamaya davet edilmekte ve bu mentalite ile çalışanların ekstra çalışma sürelerini göz önüne almayarak ve ekstra bir ödeme talep etmeksizin firması için düşünmesi ve çalışması beklenmektedir. Bu durum, çalışanların sadece çalışma zamanlarında değil, çalışma dışı zamanlarında da zihinlerinin firma kârlılığı, verimlilik, performans geliştirme, sürekli iyileştirme gibi konularla meşgul olmasını sağlamak anlamına gelmektedir. İnsanlardan bütün zamanını olduğu gibi, bedensel emeğinin ve meslekî bilgisinin yanısıra zihinsel emeğini, düşüncelerini ve sosyal ilişkilerini bağlı bulunduğu kuruma ve örgüte adanması beklenmektedir. Sınırları gittikçe genişleyen bir kontrol karşısında çalışanların koşulsuz rızasının tesis edilmesine yönelik bu çaba bir bağlılık kültürünün egemen kılınması çabasıdır. Delbridge ve Turnbull'un (1992: 60) işaret ettiği gibi yeni çalışma sistemlerinde çalışanların çıkarlarının ayrı bir platformda ifade edilmesi kabul edilmemekte ve firma hedeflerinin gözetilmesi empoze edilmektedir. Çalışanların firma ve yöneticileriyle uyumu, firma hedefleriyle mutabakat içinde olması her şeyden üstün tutulmakta ve özerk bir duruşa sahip olma olumsuzlanmakta, iletişimse çalışanların firma ve yöneticiler ile mutabakatını sağlayacak olan yol ve yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Çalışanların, firmanın ekonomik performansına katkıda bulunmaya kendilerini zorunlu hissetmeleri ve onların rekabetçi başarı normlarıyla kendilerini özdeşleştirmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım bütünüyle iş odaklı bir yaklaşım olup, iletişimsel etkinlikler ve tüm insani ilişkiler işin emrine tahsis edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, her bir çalışanın kompleks bir sosyal mühendislik

süreci içine çekilerek mevcut duruma teslimiyet, itaat etme ve yönetsel egemenliği isteksizce de olsa kabul etmesini sağlamaya yöneliktir. Yönetimde insan ilişkileri vb. başlıklarla toplumsal ilişkileri düzenleme yönündeki bu çabaların günümüz kişisel gelişim literatüründe iletişim yönetimi vb. değişik adlar verilerek sürdürülmektedir. Burada, iddia edildiği gibi, bir zihniyet değişimi değil, söylem ve yöntem değişiklikleriyle insan ilişkilerini ve zihinsel emeği ekonomik faaliyetin emrine tahsis etmek isteyen zihniyetin sürdürülmesi söz konusudur. Teknik bir süreç olan ekonomik faaliyet sosyal olarak düzenlenmeye çalışılmakta, buna geçmişte insan ilişkilerinin önem kazanması denilirken, bugün bu çabalar iletişimin önem kazanması nedeniyle iletişim becerilerimizin geliştirilmesi gereği olarak nitelendirilmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının iletişim öğretilerinde çalışanların davranışlarını yönlendirme, denetlemek ve bu davranışı istenilen biçimde değiştirebilme (Onaran, 1981: 260) anlamında, kontrol, denetleme, yönlendirme ve motivasyon ön plana çıkarılmaktadır.

Kişisel ve örgütsel gelişim yazını iradenin oluşumunda rol oynayan yapısal (toplumsal, kültürel, ekonomik, politik) etmenlere değinmemekte ve böylece toplumsal yapıyla iletişimsel edimler arasındaki bağlantı gözardı edilmektedir. Otoriteden kaçış şekillerimizi bireysellikler üzerine kuran kişisel gelişim kitapları, yalnız, tek başına kalmış bir bireyin otoriteye nasıl karşı koyabileceği ve nasıl kendini özgürleştirebileceği sorusunu ise yanıtsız bırakmakta, daha doğrusu böyle bir soru sormamayı, sorulursa bile duymamayı yeğlemektedir. İncelediğimiz kitaplarda toplumsal etmenlerden kaynaklanan varolan toplumsal sisteme rıza ve boyun eğme/teslimiyet özgür bir iradenin ürünü gibi gösterilmektedir. Oysa günümüz çalışma yaşamında rıza ile zorlama arasındaki çizgi çok incelmış olup, doğal işleyiş olarak kabul edilerek gözden ırak tutulan güvensiz çalışma koşulları bu sessizce kabullenişin en temel belirleyicisidir. Bu ekonomist ideolojinin dışladığı gelir dağılımı ve

sosyal güvenlik sorunları temel birer özgürlük sorunudur. Kişisel gelişim kitapları, insanların rıza ve boyun eğmelerinin temel nedeninin korku olduğunun bilincinde olduğu için, onların bu korkularını diri tutmak için özel bir çaba sarfetmekte ve insanların kaygı ve korkularını bir motivasyon unsuru olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bunun en açık ifadesini Intel Şirketler Grubu Başkanı Andrew Gore tarafından yazılan *Only The Paranoid Survive* (Yalnız Paranayoklar Ayakta (Hayatta) Kalır) (1996: 6) başlıklı iş yönetimi kitabında görüyoruz. Gore “Rekabet korkusu, iflas korkusu, hata yapma korkusu ve kaybetme korkusunun hepsi güçlü birer motivasyon aracı olabilir” dedikten sonra “Çalışanlarımıza kaybetme korkusunu nasıl hissettirebiliriz?” diye sormaktadır. Gore’un bu ifadesi, eşdeğer bir söyleme sahip kişisel gelişim yazınının motivasyon çağrılarının arka planında piyasa karşısında çıplaklaştırılan insanların korkularını diri tutmak olduğunu göstermektedir. İşlerini, gelirlerini ve statülerini kaybetme korkularını derinden yaşayan insanlar, bu korkuların yönlendiriciliğiyle itaate zorunlu kılınmakta, ancak kişisel gelişim yazını bunu gönülden bir bağlılık olarak sunmaktadır. İnsanların söz söyleme başta olmak üzere bütün iletişimsel edimlerini etkileyen “yaptırımların (örtük) tehdidine” (Habermas, 1991: 58) dayalı bu güvensizlik ortamı çalışanların özgür iradeleriyle hareket etmelerini önleyerek düzene boyun eğmelerini sağlamaktadır. Bu yaklaşımın iletişim anlayışı dışsal bir kontrol ve denetime fırsat bırakmaksızın, çalışanların kendi kendilerinin denetleyicisi ve gözetleyicisi olduğu yeni özkontrol biçimleri inşa etmektedir.

Burada takım çalışması vb. adlar altında kurulan yakın çalışma gruplarındaki informal ilişkilerin de iş yararına kullanılması düşüncesi performans baskısı altındaki çalışanların, bizzat çalışma arkadaşları tarafından yakın baskı ve gözetim altında tutulması anlamına gelmektedir. Bunun işyerlerinde stresi artıran bir unsur olduğu kabul edilmekte, ancak bu kontrol ve rekabetin verimliliği artırabilmek için zorunlu, hattâ

yararlı olduğu ifade edilmektedir. Bunun ardından gelen cümlelerde ise bu gerilimlerin doğal olduğu ama gelişen iletişim becerileri sayesinde çatışmaların kontrol altına alınabileceği, yönetilebileceği ve denetlenebileceği öne sürülmektedir. Bu kadar kontrol, denetim ve yönetim sözcüğü kullanan kişisel gelişim kitapları sürekli geçmiş disiplinler yöntemleri eleştirerek kendilerini özgürlükçü olarak takdim etmekte, dış denetimin ya da doğrudan denetimin esnetilmiş, gevşetilmiş olması özgürlükçü bir açılım olarak sunulmaktadır. Özgürlükçülük vurgusunun temel nedeni bireylere gündelik yaşamının bir boyutunda özgür oldukları düşüncesi ve duygusunu vermenin düzenin işlerliği açısından her zamankinden daha hassas ve önemli bir konu haline gelmiş olmasıdır. Düşünce ayrılıklarına karşı hoşgörülle tezat teşkil eden kurumun ilkelerine bağlılık ve kurum kültürünü benimseme yönündeki söylemler birarada kullanılmaktadır (Akıncı, 1998: 60). Ortak inanç ve fikirlerin benimsenmesini kurum kültürünün en önemli unsurlarından biri olarak sayan bu yaklaşım, modernliğin eleştirilen tektipçi yapısının yeniden tezahürü anlamını taşımaktadır. Burada sadece varolan kurallara uymak/itaat etmenin ötesinde işletme değerlerine koşulsuz/gönülden bir bağlılık talep edilmekte, sadece bilgi ve emeğimizi değil, ruhumuzu ve inançlarımızı da işletme amaçları için seferber etmemiz istenmektedir. İşletmesine aşkla bağlı olup kendisini o işletmenin yüce amaçları için seferber etmek, işletmenin inanç ve değerlerine bağlılık insanların eleştirel duruşunu/mesafesini ortadan kaldırdığı için bağımlılığa neden olur. Çünkü bir şeye akıl ile değil inanç ile bağlı olmak, eleştirel mesafenin ortadan kalkmasına yol açar. Burada idealleştirilen şirket ile çalışanlarının birbirine çalışma akdi ile değil, gönül bağı ile bağlı olduğunu ve aralarında bir aşk ilişkisi olduğunu varsaymak, tıpkı aşk ilişkisinde olduğu gibi, aradaki eleştirel mesafe ve saygıyı deforme etme ve insanın kişiliğine zarar verme potansiyeline sahip olmasına karşın, bunun bir kişisel gelişim modeli olarak sunulması ironiktir.

Çünkü kendisi ve içinde yaşadığı toplum hakkında düşünmeyen insanların olduğu bir yapıda kişisel gelişim de, toplumsal gelişim de sekteye uğrar.

İş odaklı bu talepler özgürlük talepleri olarak sunulurken, çalışanlara işveren ve yöneticiler karşısında özerk bir duruş imkânı sağlayan meslek ilkeleri ve meslek kuruluşlarına kişisel gelişim yazınında hiç yer verilmemektedir. Çalışanlara yönetici ve işverenler karşısında görece özerk bir duruş sağlayan mesleklerinin ilkelerine olan bağlılık aşındırılmakta, hattâ ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Herkesin ortak değerlere sahip olmasını bekleyen bu yaklaşım biçimi, bağlılık sağlama, bütünleşme ve sistemin gereklerine boyun eğmeyi sağlama çabalarını içermektedir. Güç ihtiyacı, istenci ve arayışı ile özerklik ihtiyacı, istenci ve arayışı arasında temel farklara baktığımızda kişisel gelişim kitaplarının güç arayışını yeğlediği ve kapitalizmin “doğal” yasalarına uyum sağlayıp bu yasalara itaat edilmesinden yana olduğu görülmektedir. Kişisel gelişim kitapları başkaları üzerinde tahakküm kurmak isteyenlere seslenmektedir. Bir çoğu yönetici ve yönetici adaylarına el kitabı olarak hazırlanan kişisel gelişim kitaplarının bütünüyle iş odaklı talepleri ve önerdiği yol ve yöntemler güç arayışa ve istencine işaret etmektedir. Çalışanların bilgi ve becerilerin işletme hedeflerine tahsis edilmesi, bu becerilerin özgürce gelişimine engel olmakta ve uyum, denge ve tutarlılık inşa etme eğilimlerine işaret eden bu çabalar piyasa baskısı altında insanların toplumun tümünün yararına sunulabilecek gerçek yaratıcı kabiliyet ve yeteneklerin körelmesine yol açmaktadır. Kişisel ve örgütsel gelişim kitapları bu disiplin ve çalışma odaklı öğretilere karşın öğretilerini insanlık ve özgürlük gibi retoriklerle süsleyerek bu boyun eğme/teslimiyet biçimlerini estetize etmekte ve çalışanların yeni çalışma koşullarına uyum sağlamaları kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının bizi oyuna katmak için gösterdiği yoğun çaba ve sisteme entegre etmek konusundaki bitmeyen ısrarı koşulsuz bir bağlılık ve sistemin

gereklerine boyun eğmeyi sağlama çabalarıdır. Kişisel gelişim yazını tarafından iletişimle ilgili değişik biçimlerle ifade edilen düşünceler ve öneriler bir ifade ve iştirak kültürü yaratmaya değil, kontrol altına almaya ve denetlemeye odaklanan bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bürokratik organizasyonları insanların katılımlarını ve düşüncelerini baskı altında tutan organizasyonlar, girişimci yeni organizasyonları ise insanların kişisel gelişimlerini kolaylaştırıcı, gelişimin önünü açıcı organizasyonlar olarak resmetmesine karşın, bireysel sorumluluğa yaptığı aşırı vurgularla denetimin kişinin özdenetim mekanizmalarını harekete geçirecek biçimde genişletilmesi yönündeki çağrıları kişisel gelişim kitaplarının bir ifade ve iştirak kültürünü değil, serbest piyasa düzenine bağlılık/sadakat kültürünü hâkim kılmaya çalışan bir anlayışı savunduklarını göstermektedir. İletişimi işlevselik kısıtlamasına tâbi tutarak özgür, kısıtlanmamış iletişime izin vermeyen bu bakış açısının özgürleşim beklentilerine hizmet edebilmesi mümkün değildir.

Kişisel gelişim kitaplarında öne çıkan bir diğer unsur ise güç ve statü farklılıklarından hiç söz etmeyerek, bu farklılıklar hiç yokmuş gibi davranmaları ve içinde bulunulan koşulları gözardı ederek, resmî olmayan, arkadaşça iletişim biçimlerinin canlandırılmasıyla işyerlerinde iletişimsel edimlerin özgürleşeceği savıdır. Böylece, “iletişime önem vermek” başlığı altında uygulanan yumuşak denetim yöntemleri aracılığıyla çalışanlar üzerinde uygulanan performans odaklı etkin denetim ve baskılar, iktidar ve otorite ustaca gizlenmektedir (Sennett, 1992: 119). Yeni yönetim yaklaşımlarının öncülerinden Bell’in söylediği gibi, “Yönetimin anlayış, iletişim ve katılım için gösterdiği çabada bir bütün olarak, kültürdeki değişime paralel biçimde, egemenliğin sürdürülmesinin bir aracı olarak otorite yerine insanları manipüle etmeye yönelik bir değişim gözlenmektedir. Girişimin amaçları aynı kalır, ama araçlar değişmiştir. Eski açık zorlama tarzlarının yerini artık psikolojik ikna yöntemleri alır. Bağıra çağıra emir veren sert kaba ustabaşı yerini, insan ilişki-

leri yaklaşımını benimseyen denetçinin yumuşak sesine bırakır” (akt. Sennett, 1992:116). Hiyerarşik ilişkilere bağlı olmayan ve insanların gereksinimlerini manipüle etmeye dayanan bu informal ve yumuşak denetim biçimlerine karşı çıkmak güçtür. Burada çalışanlar üzerindeki tahakküm, iletişim söylencesiyle estetize edilerek dışarıda bırakılmakta ve çalışanların karşı çıkışları etkili iletişim aracılığıyla kontrol altına alınmaktadır. Böylece, özellikle çalışma ilişkilerinde, “yaptırımların tehdidine ve doyumun vaadine” güvenen stratejik eylem biçimleri bütünüyle egemen olmaktadır (Habermas: 1991: 58).

Özgürlük retorikleriyle süsleyerek, denetimi, insanların mahrem yaşam alanlarına kadar yaygınlaştırmaya çalışan estetize edilmiş bu örtük denetim biçimleriyle çalışanlar etkin ve yoğun bir biçimde denetlenirken, kişisel gelişim kitaplarının özgürlükle ilgili vurguları genel olarak işveren ve yöneticilerin kısıtlayıcı kurallardan bağımsız hareket edebilmesine işaret etmektedir. Bu çerçevede yönetimin üst kademelerinin ise “kendilerine uygun geldiği biçimde hedefe ulaşmak için düzenlemeler yapmak konusunda serbest bırakılması (Sennett, 1992: 189), kişisel gelişim yazınının teşvik ettiği bir tutum olup, yöneticileri kurumsal başarı için kurallara bağlı kalmaması gerektiği düşüncesiyle serbest bırakan bu anlayış, yöneticilerin keyfi hareket edebilme serbestliğini özendirmektedir. İşletme ve işletmecilerin yapıp ettiklerinin her tür müdahaleden bağımsız olması isteğiyle işletme ve işletmecilerin düşünce ve eylemleri mistifiye edilerek başarılı oldukları sürece tüm yapıp ettikleri böylece eleştiri dışı tutulmaktadır. Böylece sadece iş yaşamını düzenleyen yasal çerçeve değil, iş yaşamındaki ilişkilerde de kuralsızlığın ve keyfi davranışın egemen olmasının önünün açılması önerilmektedir. Yöneticilerin özgürlük alanını genişleten bu kuralsızlaşma halinin çalışanların da özgürlük alanlarını geliştirdiği savını öne sürmek güçtür. Çünkü, kurallara bağlı olmaksızın ya da minimum düzeyde kuralla kararları alan ve uygulayan bir yöneticilik/liderlik anlayışı çalışanların

tümüyle karar alma süreçlerinden dışlanması işaret etmektedir. Bu çerçevede, ilişkilerin karşılıklı saygı değil, sevgi ve yakın ilgi çerçevesinde tesis edildiği öne sürülerek mahrem baskıcı içeriği görmezden gelinirken, yöneticilerin kurtulmak istediği ise herkesi bağlayıcı olan kurallardır. Eğer bir arada yaşama ve çalışma koşullarını düzenleyen kurallar bir toplumsal mutabakatın ürünüyse, aynı toplumsal irade tarafından değiştirilebilir olduğundan, kuralların her koşulda özgürlüğe engel olduğu düşüncesi savunulamaz bir konumdur. Birarada yaşamayı düzenleyen kurallar insanların özgürlüklerini ve haklarını teminat altına alıp, onları bireysel/keyfi müdahalelere maruz kalmaktan koruyabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta kişisel özelliklere ve değişmez olduğu varsayılan kurallara (piyasa kurallarına ya da dinsel kurallara) bağlı olmamaktır. Kurallara değil karizma ve liderliğe teslim olma insanların daha yakın bir kontrol ve baskı altında tutan bir duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla, kişisel gelişim kitaplarında keyfi davranışla ilgili bu anlayış yöneticilerin özgürleşmesini işaret ederken, çalışanların özgürlüğünü gözetici olmaması nedeniyle çalışanlar/yönetilenler açısından özgürlük kaybına işaret etmektedir. Çalışanların özerkliğiyle kastedilen ise amaçların belirlenmesinde değil, önceden belirlenmiş amaçlara ulaşacak araçlar ve yöntemler konusunda kendilerine görece bir hareket serbestiyeti tanınmasıdır. “Bu yaklaşımlardaki psikolojik amaç, çalışanları özerk kılmak değil, daha çok çalışmaya özendirme” (Sennett, 1992: 118). İşgücünün denetimi için düş(ünce) gücünü de denetlemeye soyunan, çalışanları koruyucu önlemleri ortadan kaldıran ve çalışanlar açısından karşı karşıya kaldıkları riskleri artıran kuralsızlık talepleriyle bütünüyle uyumlu bu anlayış, amaçların belirlenmesinde çalışanlara bir alan bırakmamaktadır. Bu yaklaşım düzenleyici ilkelerin baştan belirlenmiş olmalarından ötürü Habermas’ın (1993: 16, 1992: 110) önceden belirlenmiş amaçları etkin bir biçimde gerçekleştirmeye çalıştığı eylem biçimi olarak tarif ettiği stra-

tejik eylem çerçevesinde kalan eylemleri işaret etmektedir. Bütün çalışanların işin öznesi değil, işin aracı/nesnesi konumuna indirgeyen yaklaşımların, kendilerine ilişkin alınan kararlarda bile, sınırlı da olsa söz hakkına sahip olmayan, kararlara katılımı söz konusu olmayan ve güvenceleri giderek daraltılan ve keyfiliğe terk edilen çalışanların özgürlüğü ve özerkliği söylemlerini öne sürmeleri bir yanılsama yaratma çabasından başka hiçbir şey değildir. Onlardan kendilerini ifade etmeleri ve kararlara katılımı değil, kararları kendileri alıyormuş ve hedeflerini kendileri belirliyormuş gibi hareket etmeleri veya öyle görünmeye çalışmaları beklenmekte ve kendilerini işin sahibiymiş gibi hissetmeleri sağlanmak istenmektedir.

İletişimi özgür ve özerk bireylerin eşitlikçi bir çerçevede ve ortak kararlar almayı da dışlamayan bir düşünce alışverişi ve müzakere etme süreci olarak ele alırsak, sahip olunan bu yapılandırılmış ilişkiler çerçevesinde değil iletişimin özgürleşmesinden, varlığından bile söz edebilmek çok güçtür. İletişimsel eylemlerimizde var olması gerektiği varsayılan içtenlik ve dürüstlük de bu gösteri yönü ağır basan ticarileşmiş çerçevede var olmayı başaramaz. İletişim adına bağlılığa, uyumlu ilişkilere, aidiyete ve dolayısıyla düzeni korumaya ve kollamaya önem veren kişisel gelişim yazını bağlılık ve aidiyet ile özgürlük ve özerklik arayışı arasındaki tercihini ilkinden yana kullanmaktadır. İletişim kavramı bu çerçevede artık denetimle ilişkili bir kavram olup, işyerlerinde mesafeli ve soğuk ilişkilere karşılık, yakın ve sıcak ilişkiler kurulmasından yana olduğu varsayılan bu iletişim anlayışında iletişim, yakın denetim anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, kişisel gelişim yazını tarafından formal iletişim biçimlerinin baskın oluşu özgürlük kaybı olarak, enformel iletişim biçimlerinin canlandırılışı ise özgürleştirici bir yol olarak kabul edilmesine karşın, enformel iletişim biçimlerinin öne çıkarılması ve uygulamaya sokulması yeni ve en etkin denetim biçimlerine işaret etmektedir. Bu yeni üretim ve yönetim düzeni geçmişin yürürlükten kaldırılmış kurallarının

yerine yeni kontrol biçimlerini getirmektedir (Sennett, 2002: 10). Bu çerçevede iletişim aracılığıyla yakın denetimin bürokratik denetim mekanizmalarına göre insanların üzerinde daha doğrudan baskı kuran bir denetim biçimi olduğunu ve yakın ilişkilere dayalı bir yönetim ve denetim biçiminin kişiye denetim dışı kalabilecek hiçbir hareket alanı bırakmadığını söyleyebiliriz. Bürokratik denetim biçimleri yöneticilerin kurallara bağlı denetimini işaret ederken ve bu çerçevede bu kurallar ile birlikte sahip olduğu haklar dolayısıyla çalışanları keyfi müdahalelere maruz kalmaktan korunurken, kuralsızlık talepleri yöneticilerin keyfi müdahale biçimlerini meşrulaştırmaktadır. Güçlü/egemen olanın işine yarayan bir talep olan kuralsızlaşma isteğinin özgürlükçü bir talep olarak nitelendirilmesi bir yanılsamayı derinleştirme çabasıdır. Bunun en somut göstergesi çalışma yaşamında kuralsızlaşma taleplerinin çalışanların hak arayışlarını ortadan kaldırmaya yönelik talepler olmasıdır. Çalışanlar, yöneticiler ve işverenler arasındaki ilişkileri her bir tarafı içeren kurallara bağlayan bürokratik yönetim biçiminin kurala bağlı olmayan müdahale biçimlerini önlediğinden ve herkesin haklarını güvence altına almayı öngördüğünden, kuralsızlığı (keyfiliği) esas alan ve doğal yönetme becerilerine bağlı söylemlere oranla daha özgürlükçü ve demokratik bir yönetim tarzı olduğunu söyleyebiliriz. Elimizde piyasa kurallarının bürokratik kurallardan daha insani ve daha özgürlükçü olduğunu kanıtlayacak herhangi bir veri mevcut değildir. Tam aksine piyasa egemenliğinin başat konuma geldiği günümüz dünyasında çalışanların yaşama şartlarının giderek güçleşmesi piyasa kurallarının çok daha acımasız olduğunu göstermektedir. Bürokratik-kuralcı yönetim müzakere edilebilir ve değiştirilebilir kurallar bütününe işaret ederken, karizmatik otorite üzerinde müzakere edilemez ve değiştirilemez, doğal bir otorite biçimidir. Asıl özgürlük kaybı, doğal olduğu gerekçesiyle, kişisel özelliklere ve değişmez olduğu varsayılan kurallara tâbi olduğundan kişisel tecrübeyi öne alarak değiştirilemezliğinin

ötesinde müzakere dahi edilemez, tartışılmaz bir çerçeve sunan bu otorite biçimini, iletişim açısından özgürleştirici bir hamle olarak yorumlayamayız. Burada bürokratik kuralların yerine geçirilen piyasa kuralları ya da o her şeyi dengeye oturtan piyasanın görünmez eli olmaktadır. El görünmez olunca bizi tokatlayanın kim olduğunu anlayabilmek de imkânsızlaşmaktadır. Bu söylemlerle birlikte piyasa ve yöneticiler eleştiri-den muaf tutulmakta, piyasa doğal ve dolayısıyla değişmez bir olgu olarak kabul edildiğinden üzerimizdeki tahakküm doğallaştırılmakta, böylece insanlar kurallardan değil doğal nedenlerden dolayı acı çekiyor, baskı görüyor, yoksullaşıyor ve ölüyor gibi görünmektedir.

Kişisel gelişim kitaplarının etkili iletişim adı altında işyerlerinde ve toplumsal ilişkilerde yoğun kişisel ilişkiler kurmayı önceleyen yaklaşımını savunmasına karşın, Sennett'in işaret ettiği gibi (2005: 29), özerk bir birey olmanın ön şartlarından birisi toplumsal bir ilişkide insanların birbirlerine karşı yabancılar olarak kalma ve başkalarının müdahalesine karşı bağımsızlığını koruma arzusudur. Bu çerçevede sıcak, yoğun ilişkiler kurmanın kişilerin bağımsız tutum alışlarını sınırlayıcı bir etmen olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla çalışma ilişkilerinin kişisel ilişkilere bağlı olarak değerlendirilmesine yönelik 'iletişim' odaklı bir iş anlayışı çalışanların özerkliğini artırmakta değil azaltmaktadır. Bu, Sennett'in *Kamusal İnsanın Çöküşü*'nde (1996: 337) mahremiyetin ve samimiyetin despotluğundan söz ederken işaret ettiği olgularla ilişkili olarak ele alınabilir. Kişisel gelişim yazarlarının düşünce özgürlüğü ve politik özgürlükleri değil, daha çok kişisel hakların korunmasını ve ekonomik faaliyet alanında kazanç ve girişim özgürlüğünü esas kabul ettikleri ve bireysel özgürlükleri her tür politik/toplumsal müdahaleden bağımsız kılmaya çalıştıkları görülmektedir. İdeolojilerin sonunu ilân edip pragmatik ilgileri ve bireysel çıkarları öne çıkaran bu sunum biçimlerinin yaygınlaştırılması çabasıyla birlikte eleştiri duygusu ve toplumsallık düşüncesi bir

zekâ özü olarak sunularak dışarıda bırakılmaya çalışılmaktadır. Bu toplum karşıtı düşünme biçimlerinin uyum sağlamak adına günümüzü eleştirmeyi ve alternatif modelleri önermeyi neredeyse yasaklayan tavrı özgürlük karşıtı bir yaklaşımdır. Bir alanın (aile veya piyasa) kamu otoritesinin müdahalesinden bağımsız kılınması o alanı otomatik olarak bağımsız kılmaz. Kasabalar, köy, mahalle, aile ve işyeri gibi küçük yapılar özgürlüğün yuvası olmaz. İnsanın aile ve mahalle baskısından kaçınması kolay bir şey değildir. Bu anlamda cemiyet (toplum) yerine cemaati (topluluğu) öne çıkarmak özgürlük değil daha sıkı kontrol anlamına gelir. Çünkü yakın çevre baskısı bizi sürekli gözetim altında tutan ve yalnız kalma hakkı bile tanımayan çok daha etkin bir baskı biçimidir. Totalleştirici diye toplumun bütünü hakkında düşünmek anlamında makro politikayı reddedip mikropolitikayı öne çıkarmak mikro perspektiflerdeki otoriter yönelimleri ve mahremin despotik yapısını gözden kaçırmaktadır. Kişisel hak ve özgürlüklerin güvence altında olması canlı bir özel alanın değil, canlı bir kamusal alanın varlığına ve haklar ve özgürlükler konusunda genel mutabakata dayalı kararlar alınmasına bağlıdır. Bu çerçevede özgürlükçü bir toplumsal ortam ve/veya iş ortamı da insanların görüş beyan etmesini ve bu görüşlerin irade oluşumuna dönüşebilmesinin yollarını açık tutan bir politik kamusal alanın varlığıyla doğrudan ilişkilidir.

Özgürlükleri teşvik ettiğini öne süren bir tavrın bu özgürlüklerin kullanılması konusunda, ekonomik yararlılık ölçütlerini vazgeçilmez ilân ederek söz ve eylemde bulunmayı işlevsel kısıtlamalara tâbi tutması, insanların iletişim özgürlüğüne işlevsellik sınırlamaları koyması da, özgürlüklerimizi işlevsellik sınırlamasına tâbi tutmaktır. İletişim alanındaki temel eğilimlere baktığımızda, sadece kişisel gelişim yazını tarafından değil, kişilerarası iletişime ilişkin akademik çalışmalarda da bu alanın 'sorun çözme', 'iletişim becerilerini geliştirme' ve 'etkili iletişim teknikleri' gibi konular üzerinde yoğunlaştığını görü-

yoruz. İletişim disiplini içerisinde yürütülen mikro analizlerde kişilerarası iletişimi toplumsal güç/iktidar ilişkilerinin ve bu ilişkileri dönüştürme mücadelelerinin gerçekleşme zemini olarak gören yaklaşımların önem kazanmaya başlamasına karşın, Türkiye'deki başat akademik tercihlere baktığımızda kişilerarası iletişimi teknik bir mesele olarak gören ve güç ve iktidarla ilişkilendirmeden ele alan eğilimlerin başat konumda olduğunu, mikro düzeyde güç/iktidar ekseninde ele alan eleştirel çalışmaların ise yok denecek kadar az olduğu görülmektedir (Doğanay ve Keskin, 2008). Bu başat teknik eğilimler tarafından geliştirilen çerçeve, kişilerarası iletişimi sosyal çevreyi ve toplumsal etmenleri ve bu çerçevede oluşan güç ilişkilerini dışlayarak ele aldığından, kişilerarası iletişim alanını eleştirel perspektiften yoksun bırakmaktadır. Kişisel gelişim yazınının söylemleriyle örtüşen bu eğilimler, kişilerarası iletişimin gündelik ilişkileri kapsayan çerçevesinin aynı zamanda bir bireysel ve toplumsal özgürlük boyutu olduğu gerçeğini etkin bir biçimde gizlemeye yaramaktadır.

Kişisel gelişim kitaplarında yer alan iletişim sınıflandırmalarına baktığımızda, iletişimi özel alanda tutan bir sınıflandırma biçiminin egemen olduğunu görüyoruz. Bu sınıflandırma biçiminin bizzat kendisi iletişimin kamusal niteliğini gözden uzak tutmaya yönelik bir hamledir. Kişisel gelişimin temel gerçeğinin kimseyi değiştiremeyeceğimiz, ancak kendimizi değiştirme gücüne sahip olduğumuz gerçeği olduğunun kişisel gelişim kitaplarının hepsinin başlangıç cümleleri olduğunu biliyoruz. İncelediğimiz bütün kişisel gelişim yazarlarının eleştiriyi negatif bir faaliyet olarak gördüklerini ve bunun yerine var olan toplumsal yapıyı olumlayıcı bir bakış açısını öne çıkardıklarını da biliyoruz. Dolayısıyla yaşanan değişimler; olması gereken, kaçınılmaz ve değiştirilemez olarak nitelendirilerek her türlü eleştiriden muaf tutulmaktadır. Kişisel gelişim yazınının her şeyin bize bağlı olduğu yönünde belirginleşen olumlamacı tutumu düşünce ve davranışlarımızı denetim altında tutan dış

etkenleri gözardı ederek toplumsal yaşamı başarılı ve mutlu olmak için hiçbir sınırlamanın olmadığı, yeteneklerimizi özgürce geliştirebileceğimiz bütünüyle özgür bir alan olarak resmetmektedir. Özerklik ve özgürlük retorikleri ile süslenerek estetize edilmiş bu örtük denetim biçimlerinin sadece işyerleriyle sınırlı kalmadığını ve bu örtük denetim biçimlerinin, özel yaşamda da başarı ve mutluluğa götüren yolları tarif eden ve başat tavsiyelerde bulunan kişisel gelişim kitapları aracılığıyla, insanların özel/mahrem yaşam alanlarına dek yaygınlaştırmaya çalışıldığı özellikle vurgulanmalıdır. Kişisel gelişim kitaplarında iş yaşamı için iletişim tavsiyeleri ile özel yaşam için sunulan iletişim tavsiyeleri arasında özünde hiçbir farklılık bulunmamaktadır. Performans odaklı bu yaklaşımların, iş ilişkilerinde başarı için savunulmakta oluşu bir dereceye kadar savunulabilir; bu retorikleri kullanmamaları işletme öğretisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak, bütünüyle performans odaklı bu yaklaşımların insanların özel yaşamlarında ve toplumsal ilişkilerinde de uygulanmasını önermek savunulabilir bir konum değildir. Bu özel/mahrem yaşantıyı da iş/performans odaklı hale getirmeyi öne alan bir yaklaşımdır. Piyasa mantığını bütün toplumsal ilişkilerde yaygınlaştırmaya ve duygusal ilişkilerimizi bile performans baskısı altına sokmaya çalışan bir anlayış, yarar gözetmeyi ve yarışma ruhunu bir kenarda bırakarak bütünüyle içtenlikle ve hesapsızca var olması gereken insani ilişkilerin aşınmasına hizmet eder. Kişisel gelişim kitaplarının özel yaşamda uygulamamızı önerdikleri başat iletişim tavsiyelerine uymak, insanların, özgürce şekillendiği için, sayılamayacak denli zengin olan özel yaşam ilişkilerini niteliksel verilere, sayılara indirgeyerek güdükleştirmekten başka bir işe yaramaz. Öte yandan, kişisel gelişim kitaplarının anlatım tarzında tarihsizlik ve mekânsızlık başat eğilim olup, bu kitaplarda tarihî-coğrafi ve kültürel değerlendirmelere yer verilmeyerek tarih dışı bir model kurulmaya çalışılmaktadır. Bu kitapların iletişim tavsiyeleri, çok iddialı bir tarz eşliğinde

her zaman ve her mekân için geçerli önermeler olarak sunulmaktadır. Bu tarih ve mekân dışı model kurma çabası içinde olmak sonuç olarak otoriter yönelimleri beslemektedir. Sonuç olarak, kişisel gelişim kitaplarının temsil ettiği iletişim anlayışı özgürlük arayışına değil düzen sağlamaya ilişkin bir yönetsel iletişim anlayışıdır. Değişim anlatısı içinde öz-denetim, bireysel sorumluluk, değerlere/ilkelere bağlılık vurgularıyla birlikte öne çıkan kavramlar disiplin, bağlılık, özveri, uyum vb. kavramlardır. Algımızı ve zihnimizi kontrol etmek ve denetlemeyi önermek kişisel gelişim yazınının ortak paydası olup, kişisel gelişim yazını “iletişimi işlevsellik sınırlamasına tâbi tutmamak” düşüncesinin tam tersine, bütün düşünce ve eylemleri işlevsellik sınırlamasına tâbi tutmaktadır (Habermas, 1996: 114-118). Düşünce ve eylemleri iletişim aracılığıyla yakın denetim altına alan bu yumuşak denetim, baskı ve hükmetme biçimleri ile piyasanın görünmez kılınan eli insanları özgürce hareket etmekten yoksunlaştırmaktadır.

Eşitlikçilik, Katılımcılık ve Demokrasi

Eşitlik kavramı bir toplumdaki üyelerin aynı haklara ve yükümlülöklere sahip olmasını ifade eden modern bir kavram olup, modernlik öncesi dönemde var olan soyluluk, kölelik, serflik gibi sabit sosyal statülerin ortadan kaldırıldığına işaret eder. Toplumda soya bağlı ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, başka türden eşitsizlik biçimlerinin varlığını sürdürmesine engel olmadığından, eşitlikçi bir yaklaşımdan söz edildiğinde, toplumda var olan kültürel, sosyal, ekonomik ve politik güç farklılıklarından kaynaklanan eşitsizlik ve dengesizliklerin de ortadan kaldırılmasına yönelik bir tavır akla gelir. Dolayısıyla, eşitlikçi bir yaklaşımdan söz edilebilmesi, sadece kanun önünde eşitlik ilkesinin savunulmasını değil, diğer tüm eşitsizlik biçimlerine (zaman eşitliği, gelir eşitliği, saygı eşitliği, fırsat eşitliği gibi) ve eşitsiz gelişme koşullarına karşı bir duyarlılığın

var olmasını gerektirir. Katılımcılıktan söz edilebilmesi içinse, insanlar yaşamlarını doğrudan ilgilendiren kuralların belirlenmesinde eşit söz hakkına sahip olmaları ilke olarak kabul edilmelidir. Katılımın en temel özelliği, insanın mikro boyuttan makro boyuta kadar yaşamıyla ilgili karar alma süreçlerinde etkin rol almasıdır. Demokrasinin varlığı ise birarada yaşamayı düzenleyen kuralların ortak irade sonucu oluşturulmasını ön gerektirir. Demokratik yönelim eşit katılımcılar arasında müzakere ve iletişimi gerektirir ve karşılıklı anlayış ve kendini serbestçe ifadeye dayalı uzlaşmaya yönelik bir irade oluşumunu esas alır. Dolayısıyla demokrasi, ortak yaşamı düzenleyen kuralların belirlenmesinde insanların söz söyleme ve eylem haklarını güvence altına alan ve insanlara bu alana örgütlü olarak katılma hakkı tanıyan bir yaşam biçimidir. Demokratik bir yaşamdan söz ettiğimizde, insanların temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmadığı ve yurttaşlar arasında ayrımcılık yapılmadığı bir toplumsal iklimi kastederken, demokratik yöntemler dediğimizde ise, kararların alınmasında eşit söz ve oy hakkı akla gelir. Eşitlikçi ve demokratik bir yönelim, tek taraflı dikte edici ve/veya etkide bulunmaya yönelik tavırlara karşı, etkinin tek yanlı olmamasına özen gösteren bir yönelimdir. Demokratik bir iletişim de, insanların iletişim kurma biçimlerine ve söz söyleme, eyleme ve birlikte eyleme haklarına hiçbir gerekçeyle kısıtlanma getirilmemesine işaret eder. Eşitlikçilik monolaga (ikna-etkileme) değil diyaloga (etkileşime-uzlaşımaya açık olma) dayalı bir yaklaşım biçimini benimsemeyi öngerektirir. Sadece yasa önünde eşitsizliklere değil, her türlü eşitsizlik biçimine karşı duyarlı olmayı gerektirir. Farklı kimlikleri tanımayı ve işbirliğine açık olmayı gerektirir. Tek yönlü etkilemelerden çok, etkileşime açıklık, etkileşim kanallarını açık tutmak, karşılıklı etkilemeyi kabul eden diyalojik bir tavır, eşitlikçi ve demokratik bir tavrın vazgeçilmez ögesidir. Eşitlikçi ve demokratik bir yönelim birey ya da grupların etki yaratabilme ve eylemde bulunma gücü konusunda kısıtlar koymayan bir yönelimdir.

Kişisel gelişim kitaplarının eşitlikçilik, katılımcılık ve demokratiklik iddiaları ile ilgili analizimiz bu kavramların geniş anlamları dikkate alınmak suretiyle yapılmıştır. Bununla birlikte, kişisel gelişim kitaplarının önerdiği yol ve yöntemlerin fark yaratılması, farklılıkların korunması ve sürdürülmesi yönündeki bir yönelime işaret edip etmediği değerlendirilmiştir. Eşitlikçi bir tavrın her türden eşitsizlik biçimlerine karşı duyarlı olmayı gerektirdiği ilkesinden hareketle, toplumdaki güç ve imkân farklılıklarına karşı nasıl bir tutum takınıldığına bakılarak ayrıcalık ve farklılık konusunda sahip olunan tavır değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Ayrıca, eşitlikçiliğin etkileşime açık bir tavra sahip olmayı gerektirdiğinden hareketle, bu kitapların monolojik ve diyalojik tavırlardan hangisine öncelik tanıdıkları sorgulanarak eşitlikçilik iddialarının sınırları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katılımcılık ise herkesin işe, görev ve katılmasını değil, kendisini ilgilendiren kararlar hakkında söz sahibi olmasını ve bu kararların alınmasına ve katılmasına işaret ettiğinden incelenen metinlerde katılımın içeriği ele alınarak, hangi türden katılımcılığın teşvik edildiği ve hangi türden katılım biçimlerine karşı olumsuz bir tutum takınıldığı irdelenerek katılımcılık iddiasının sınırları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Demokratik tavır, ortak yaşamı düzenleyen kararların uzlaşısı ile alınmasını ve bu uzlaşının sağlanmasında herkesin düşüncelerini ifade etmesini ve demokratik sınırlar içinde kalan eylemliliğine izin vermeye işaret ettiği ve tek taraflı etkilemeyi değil etkileşimi ve diyalogu esas alan bir yönelim olduğu için insanlar arasında iletişimin sadece genişlemesine ve iletişim imkânlarının artırılmış olmasına değil, özgür ve eşitlikçi bir iletişim ortamının sağlanmasına bağlı olduğundan kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışı aşağıda yer alan üç soru çerçevesinde değerlendirilmiştir. 1) Etkileşime dayalı kararlar almaya ve müzakere süreçlerine mi yoksa tek taraflı etkileme ve yönlendirmeye mi daha çok vurgu yapmış oldukları. 2) İnsanların kendilerini ilgilendiren, ortak yaşamı ve çalışma

yaşamını düzenleyen kuralların belirlenmesinde, kararlar alınmasında ve hedefler ortaya konulmasında söz ve oy hakkına sahip olması konusundaki tavırları. 3) İnsanların kendilerini yönetmeleri ya da yöneticilerini seçme ve değiştirme konusunda söz ve eylem hakkına sahip olup olmamaları konusundaki anlayışları.

Kişisel gelişim kitaplarının savunduğu 'yeni' iletişim anlayışının ekonomik yaşamın doğal ve değişmez ilkeleri olduğu görüşünü mü savundukları, yoksa ekonomik yaşam, iş yaşamı başta olmak üzere hayata dair bütün ilkelerin ve kuralların insan eliyle ve demokratik usullerle değişebilirliğini mi kabul ettiklerinin belirlenmesi de, demokratik yönelimi anlamak açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu açıdan doğal kanunlara, doğal yeteneklere, güç farklılıklarına ve ayrıcalıklara sahip olunmasına nasıl bakıldığı, kısaca insanları marjinalleştiren örtük ya da açık bir seçkinciliğe karşı nasıl bir bakışa sahip olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken demokratik bir yönelim mitik inanışlara dayalı kişisel karizmaya ve etki gücüne dayalı otorite biçimlerini dışladığından ve kişisel farklılıklara önem veren bir anlayış, eşitlikçilik karşıtı olduğundan, kişisel gelişim kitaplarının liderlik ve kişisel karizma konusundaki yönelimleri de ele alınmıştır. İletişim açısından eşitlik iletişim edimlerinde eşit özneler olarak iletişime ve bu iletişim sonucu alınacak kararlara katılım eşitliğini içerir. Bilgiye erişimde eşitliği, güç ve sermayeden bağımsız iletişim ve etkileşim biçimlerini, söz edimlerini kullanmada eşit şansa sahip olmayı işaret eder. Farklılık yaratma ve farkını ortaya koyma çabası yerine müzakere ile şekillenen uzlaşuya dayalı kararlar alarak herkes için ortak ölçütler koymayı ve ortak değerlere ulaşma çabasını da içine alır. Habermas ve Bahtin'in işaret ettiği gibi iletişim anlaşmaya, ortak hedeflere ve ortak bir anlayışa ulaşma çabasını içeren bir çaba olup bireysel farklılıklara ve eşitsizliklere dayalı, bilgi ve beceriyle de olsa farklılık yaratma ve farkını ortaya koyarak avantaj sağlama çabası içeren bir

bireycilik yerine, ortak iynin diyalog aracılığıyla bulunmasına işaret eder. Dolayısıyla incelediğimiz kitapların sonuç olarak hangi türden bir iletişim anlayışını savunduğu bu ölçütler ile birlikte değerlendirilmiştir.

Kişisel gelişim kitapları insanların katılımına öncelik verdiğini, insanların daha önce dışında tutuldukları karar alma süreçlerine dâhil olmalarını destekleyici ve teşvik edici bir anlayışa sahip olduklarını; yöneticilerin ve kuralların emir ve komutasıyla şekillenen bir yönetim ve iletişim anlayışına karşı paylaşımı, bilgilendirmeyi, bilgi ve düşünce alışverişini öne çıkardıklarını iddia etmektedirler. Ayrıca statü ayırımı olmaksızın herkesin düşüncesine değer verildiğini, kararların daha katılımcı yöntemlerle alınmaya başlandığını öne sürmektedirler. Bu eşitlikçi örgütlenme içinde insanlara daha fazla söz ve inisiyatif kullanma hakkı tanındığı ve yönetici elitizminin önemli ölçüde ortadan kalktığı söylenmekte, tepeden inme kararların dikte edilmesi ve uygulanması yerine demokratik usullerin öne çıkarıldığı, kararların alınmasında ilgili tüm tarafların katılımına ve uzlaşa sağlanmasına öncelik verildiği ve özen gösterildiği ve bu yöntemlerin iletişim açısından yüksek düzeyde bir etkileşim ve iletişim ortamı yarattığı ileri sürülmektedir. Bu anlayışa göre, eşitlikçi, katılımcı ve demokratik yöntemlerin uygulanması yöneten/yönetilen ilişkisinden ibaret olan bürokratik/hiyerarşik yönetime karşı karşılıklılığı, etkileşime/diyaloğa açıklığı getirmekte, böylece hem insanlar arasındaki iletişimi zenginleştirmekte hem de iletişim karar alma süreçlerinde giderek daha fazla öne çıkmaktadır. Kişisel gelişim kitapları çalışanların katılımına dayalı ve daha eşitlikçi ve demokratik bir yönetim ve iletişim anlayışını savunduklarını öne sürerken, bu çerçevede, iletişim becerilerinin geliştirilmesi için önerdikleri davranış modellerinin insanları katılıma teşvik edici ve eşitlikçi iletişimsel edimleri öne çıkardığını da iddia etmektedirler.

Kişisel gelişim yazınında eşitlikçi ve katılımcı temalar sıklıkla vurgulanarak insanlara katılım vaat edilirken, bu kitapların en çok vurguladığı konuların bilgi paylaşımı ve iletişim olduğu görülmektedir. Bilgi paylaşımı ve iletişimle ilgili önerilerle birlikte daha eşitlikçi iletişim biçimlerinin öne çıkarılmasıyla çalışanlar arasında var olan iletişim sorunlarının da üstesinden gelineceği, gelişen iletişimin diğer sorunların çözümüne katkıda bulunacağı öne sürülmektedir. Ancak, 'katılım düşüncesi' ya da 'katılım felsefesi' gibi özendirici retorik söylemler eşliğinde dile getirilen katılım ve eşitlik temalarının içeriği iş süreçleriyle sınırlıdır. Bu bağlamda sunulan iletişim tavsiyeleriyle yönlendirilen davranışlar çerçevesinde çalışanların üretim sürecine ilişkin uzmanlıklarının yanısıra gündelik bilgilerinden, zihinsel enerjilerinden ve sosyal çevrelerinden daha çok yararlanmak amaçlanmaktadır. Onlara daha çok yetki değil daha çok sorumluluk verilirken, buna ilişkin çeşitli katılım programları önerilmektedir. Ancak, çalışanların katılımının doğası tartışılmamakta ve onlara inisiyatif hakkı tanınmasına ilişkin söylenenler kurumlarda gücün dağıtılmasıyla sonuçlanmamaktadır. Katılımın hangi konularla ve hangi kararlarla ilgili olduğuna ve katılımın sınırlarına ilişkin bir belirsizlik söz konusudur. "Katımlı Dönüşüm Modeli" gibi modeller ortaya konmuş olsa da (Saydam, 2005: 37), bu modeller büyük şirketlerin yönetimlerine sunulan işe katılımın sağlanmasıyla ilgili modellerdir. Katılım "fikir birliği ile katılımcı karar alma felsefesinin oluşturulması" (Akıncı, 1998: 29) gibi ifadelerle dile getirilmekte ise de, sonuçta bu katılımın çerçevesi ve sınırları liderler ve/veya yöneticiler tarafından belirlenmektedir.

Çalışanların düşüncelerinin doğrudan yaptırıma sahip olması gibi bir anlayışa incelenen kişisel gelişim kitaplarında rastlanmamıştır. Bilgi paylaşımı ve iletişimin geliştirilmesi yönündeki söylemlerle çalışanların bireysel sorumluluklarının daha çok artırılması öngörülürken, çalışanların düşüncelerine değer verilmesi söylemi, onların işe yarayacak düşüncelerinden

yararlanma veya operasyonel konulardaki eleştirilerinden yararlanarak verimliliği engelleyen aksaklıkları giderebilme hedefine ulaşma çabasını işaret etmektedir. Bu çerçevede eşitlik, demokrasi ve katılım konusunda söylenenler retorik söylemlerden ibaret olup, eşit söz hakkı ve karar alınmasında oy hakkı gibi katılımcı ve demokratik yöntemlerin hayata geçirilmesi konusunda hiçbir ciddi önerme bulunmamaktadır. Gerçek bir katılımdan söz edebilmek için çalışanların bütün kararların alınmasında eşit oy hakkına (en azından oy hakkına) sahip olması ve yönetimin çalışanlar tarafından seçilebilmesi gerekir. Kişisel gelişim kitapları seçim, oy hakkı gibi temel demokratik yöntemlerden habersizmiş gibi görünmektedir. Görüşlerini (o da her konu hakkında değil, iş ve çalışma koşulları hakkındaki görüşlerini) ifade edebilmek ve iletebilmek dışında çalışanların katılımından neyin işaret edilmek istendiği belirsizdir. Çalışanların düzenlenen toplantılar ve anket formları ile işin daha etkin yürütülmesi konusundaki düşüncelerini belirtmesi teşvik edilmekte, ancak kararların alınması ve uygulanması yönetime bırakılmaktadır. Bu uygulamalar çalışanları daha iyi yönetebilmek için onların eğilimlerini ve düşüncelerini saptamaya çalışan bir araştırma yapılması eğilimidir. Kişisel gelişim yazarlarının insanların birbirlerine ve kurumlara güveni olduğu bir toplumda huzurun ve mutluluğun artacağını vurgulayan iyi ilişkiler kurmak, birbirimizi anlamak, sevmek ve güvenilir kurumlara sahip olmak ekseninde olumlu/yapıcı davranışlar geliştirmek gerektiği dışında demokratik açılım sayılabilecek herhangi bir önerileri yoktur (bkz. Cüceloğlu, s. 81).

Katılımcı temaların sıklıkla vurgulanması ve insanlara katılım imkânları vaat edilmesi yönetimlerin meşruiyetini sağlamaya ve çalışanlar üzerinde denetim ve tahakkümü gizlemeye yaramaktadır. Kişisel gelişim yazınının katılıma ancak verimliliğin artırılması bağlamında izin verdiği ve sadece bu çerçevede yer alan katılım biçimlerinin teşvik edildiği görülmektedir. Çalışanların katılımı yönündeki söylemlerde katılım işlevsellik

sınırlamasına tâbi tutulmakta, işe yarar olmadığı varsayılan düşünce, söz ve katılım biçimlerineyse izin verilmemektedir. Burada, açıkça işe yarar bulunmayan düşünce ve eylemleri dışlayan bir pragmatik anlayışın doğal sonucu olarak iletişimin verili hedefleri gerçekleştirmek için araçsallaştırılması söz konusudur. Sadece eylemlerin değil düşüncelerin de işe yararlılığını esas almakta olan araçsal aklın öne çıkarılması, iletişimin doğasını bozucu ve onu tâbi kılıcı bir etkiye sahiptir. Sadece önceden belirlenen bir alanda katılım, çok açık bir biçimde katılımın sınırlandırılması ve gerçek anlamda katılımcı bir anlayışın benimsenmemesi anlamına gelir. Ayrıca operasyonel konularla sınırlı tutulan bu katılımın çerçevesi işveren ve yöneticiler ile liderler tarafından çizilmekte ve bu çerçevede kararlara değil sorumluluğa katılım ön plana çıkarılmaktadır. Bu da çalışanların yetki ve haklarında herhangi bir artış olmaksızın, sorumluluklarının artışı anlamına gelmektedir. Kişisel gelişim kitapları yazarlarının katılımcı modelleri çalışanları iş süreçlerine daha fazla dâhil etmeyi amaçlayan modeller olup, buradaki iletişim anlayışı, iletişimi üretim, yönetim ve tüketim süreçleri ekseninde ele alan, tüketicileri satın almaya, çalışanları verimli olmaya teşvik eden bir “katılımcı” iletişim anlayışıdır. Kişisel gelişim yazarlarının öne sürdükleri düşüncelerde iş sürecini çalışanların denetlenmesi esas olmayıp, katılıma ilişkin söylenenlerin yönetsel ayrıcalıklara karşı eleştirel bir tutum ortaya koymadığı ve dolayısıyla yönetsel ayrıcalıkların korunmasından yana bir duruşa sahip oldukları görülmektedir. İletişim becerilerinin geliştirilmesiyle farklılık sağlamayı ve etkili olmayı esas alan bu performans odaklı iletişim anlayışlarıyla kişisel gelişim kitapları toplumsal eşitsizlik biçimlerine karşı duyarsız, seçkin bir tavra sahip olup, bu seçkin bakış açısı onları eşitlikçi ve demokratik bir iletişim anlayışına sahip olmaktan alıkoymaktadır. Rekabeti mitleştiren yaklaşımıyla şöhret fetişizmini doruğa çıkaran Carnegie’nin *Meşhurların Bilinmeyen Yönleri* (2006) ile bu çalışmada incelenen *Etkili İnsanların*

Yedi Alışkanlığı başlıklı kitaplar bunun en iyi örneklerindendir. Şöhret fetişizmi yalnızca Carnegie'nin değil, bütün kişisel gelişim yazarlarının ortak paydası olup, şöhretli ve başarılı insanların yaşamına öykünmeyi bir başarı yöntemi olarak okurlarına öneren kişisel gelişim yazarlarının hepsi sıradanlığa karşı olup, farklılığa, farklı olmaya vurgu yapmaktadır. Sıradan insanların dönüşümü için başarılı/şöhretli insanların başarı sırlarını başarıya ulaşmak için birer yöntem olarak sunan kişisel gelişim kitapları yazarları, sıradan insanların öykülerini anlatmayı ise hiç sevmemektedirler.

Yöneticilerin işletmenin başarısı için yapması gerekenlere odaklanan ve iletişimi de bu ekseninde ele alan ve en temel sorusu yöneticilerin ne yapması gerektiği olan Drucker, çağımızda yönetimde bir devrim olduğunu öne sürmekle birlikte, yönetici-çalışan arasındaki hiyerarşiye bağlılığını sürdürmektedir. Drucker'ın sadece "mega devlet" adını verdiği ve kesinlikle başarısız olduğunu iddia ettiği refah devleti uygulamalarına değil, toplumcu her türden düşünceye, demokrasiye ve hattâ politikaya karşı olduğunu görüyoruz. Bireysel sorumluluğa dönüşü olumlu ve hattâ katılımcılığı artırıcı bir gelişme olarak bize aktaran Drucker, demokratik değil teknokratik bir yönetim modelini benimsemekte; işletmecilik ilkelerini kamu yönetimini de kapsayan bir yönetim biçimi olarak evrenselleştirmeye çalışmaktadır (1994: 24-26). Drucker'a göre, enformasyonun herkesin ulaşabileceği bir şey olmaya başlaması yönetimlerin yapısını değiştirmiş, bürokratik/hiyerarşik yönetim modellerini ortadan kaldırmıştır (1994: 69-71). Bireysel sorumluluk anlayışının gelişmesiyle birlikte bir kuruluşun bütün üyelerinin sorumluluk alacağını ve böylece ast-üst ilişkilerinin sona ererek bir kuruluşun her üyesinin kendini yönetici gibi göreceğini söyleyen Drucker, bu süreci eşitlikçi ve katılımcı bir süreç olarak resmetmektedir (1994: 156-157). Drucker'ın söz konusu etmediği ve gözden ırak tuttuğu noktaysa karar alma süreçlerinde çalışanların herhangi bir etkiye sahip olmadığı ve

kararlara katılımın sadece operasyonel işlerle sınırlı olduğudur. Bunun insanların işe katkılarının ne olacağını düşünme sorumluluğu olduğunu söyleyen Drucker, herkesin paraya ve enformasyona ulaşabilme şansının eşit olduğunu ve şartlarının da aynı olduğunu iddia ederek para ve enformasyona ulaşmadaki eşitsiz koşulları tamamen gözardı etmektedir (1994: 217). Yönetim devrimi ve bilgi toplumu söylencelerine karşın, Drucker'ın yaklaşımlarında işyerlerinde çalışanların katılım biçiminde yönetsel ayrıcalıkların özenle korunduğunu görüyoruz. Liderlik olgusuna özel bir önem veren Drucker'ın toplumun geride kalan kesimini yönetilmesi ve denetlenmesinin yanısıra verimli olabilmesi için eğitilmesi ve yönlendirilmesi gereken kesimler olarak değerlendirdiği de görülmektedir. Drucker'ın daha eşitlikçi ilişkiler getirdiği ve hiyerarşik yönetim biçimlerini ortadan kaldırdığını öne sürdüğü ve "yönetim devrimi" adını verdiği gelişmelerin ast-üst ilişkilerini ortadan kaldıracı bir gelişme olmadığı bizzat kendisinin öne sürdüğü argümanlar tarafından doğrulanmaktadır. Toplumun bütün üyeleri arasında eşitlikçi ilişkilerin ve demokratik denetim usullerinin geçerli kılınmasını değil, lider vasfına sahip becerikli üst düzey yöneticiler tarafından işlerin yönetilmesini savunan Drucker'ın katılım olarak işaret ettiği ise işçi ve işverenin 'ortak çıkarlar'ı gereği çalışanların verimliliğe daha fazla katkı sağlaması için zihinsel emeğini de işe koşmasıdır.

Covey'in liderlik ve etkili insan olma vurgusu ve etkili insanların yaşam alışkanlıklarını taklit etme yönündeki öğretisi de onun insanlar arasındaki eşitsizlikleri esas aldığını ve insanlar arasındaki eşitsizlikleri doğal kabul ettiğini, hattâ olumladığını göstermektedir. Covey'in liderlik özelliklerine sahip olmaya özel bir önem veren iletişim anlayışı, karşılıklı uzlaşmaya ve her tarafın etkin katılımına ve insanlar arasında eşitliğe dayalı bir anlayışı dışlamaktadır (2005: 234 ve 268). Kitabında yer alan bütün iletişim tavsiyeleri ile yöneticilerin çalışanları ile kurması gereken iletişime odaklanan McCormack da eşit-

likçi olmakla ilgili bir kaygı taşımamaktadır. *Başarılı İletişim Teknikleri* adını verdiği tavsiyeleriyle yöneticilerin, çalışanları ile kurması gereken iletişime odaklanan McCormack hiyerarşi ve statü farklılıklarını bütünüyle muhafaza etmeye yönelik bir yaklaşıma sahiptir (2000: 164). Adair'in de katılım fikrini başkalarının bizim düşüncelerimize katılması ve onları yönlendirebilme/ikna edebilme yetisiyle ilgili olduğu kadar iş süreçleriyle ilgili bir katılım biçimi olarak ele aldığı görülmektedir (2004: 156 ve 197). Eşitlik ve adaleti bununla bağdaştırılması oldukça güç olan liderlik kavramıyla birlikte ele alan Adair'in iletişimin örgüt hiyerarşisine göre şekil almasına bir itirazı yoktur (2004: 202-203, 208, 217-218). Adair, adaleti ve eşitliği sadece "üretken düşünmeyi gerektiren" toplantılar ve silesiyle anımsarken yaptığı üretkenlik vurgulamasıyla adaleti de işlevselliğe yarayan bir araç olarak konumlandırmaktadır. Tartışmaya açık olmayı demokratik bir liderliğin kurucu unsuru olarak, liderin rolünü ise "tartışmayı yönlendirmek" başlığı altında ele alan Adair'in yaklaşımında, toplantıya katılanların eşitliği söz konusu olmadığı gibi, katılım biçimine sınırlama getirilmesi de doğal olarak kabul edilmektedir (2004: 202-203, 208, 217-218 ve 224-225).

İnsanları, başarıma arzusu yüksek ve düşük olan insanlar olarak iki kategoriye ayıran Osmay'ın yaklaşımı, iletişimin başarıda önemine değinen Türkkan'ın ifadeleri ve kendisini başarı kültürünü aktarmaya adanmış Sekman'da en veciz ifadesini bulan başarıya odaklı söylenceler, Türk kişisel gelişim yazarlarının seçkinci tavrını ortaya koymaktadır. Osmay ve Türkkan'ın bu çerçevede üstün vasıflara sahip lider ve/veya yöneticilere vurgu yaptığını ve akıllı, becerikli ve iyiliksever yöneticilere sahip olmamız gerektiği görüşüne kitaplarında özel bir yer verdiklerini görüyoruz. Başarıyı ancak başarılı olanlardan öğrenebileceğimizi öne süren Sekman'ın (2005: 80-82) "başarılı" kişilerin başarı öyküleri ve stratejilerine odaklanan bakış açısı eşitlikçi ve katılımcı değil, rekabetçi ve seçkinci bir bakış

açısıdır. Saydam'ın (2005:243) K-dönüşüm (katılımlı dönüşüm) modeli adını verdiği model de, "her şirketin misyon, vizyon, hedef, strateji, kültür ve kimliğine uygun olarak gerçekleştirilen, o şirketleri hedefine taşıyacak farklılaşma noktalarını nerde ve nasıl yakalanacağını çalışanlarla birlikte saptamayı, uygulama ve denetleme sürecine çalışanları da dâhil etmeyi amaçlayan bir modeldir. Saydam'ın katılımcı dönüşüm modeli içindeki iletişimin, kişiler arasında "ortak aklı" arama ve uzlaşma sağlama girişimine yönelik bir katılımı imlemediği, iletişimi üretim, yönetim ve tüketim süreçleri ekseninde ele alan (tüketicileri satın almaya, çalışanları verimli çalışmaya teşvik eden) bir "katılımcı" iletişim anlayışı olduğu görülmektedir.

Cüceloğlu sevgi, anlayış ve hoşgörü temalarını sürekli olarak yinelerken eşitsizliklere hiç değinmemekte, iyi ilişkiler kurmak, birbirimizi anlamak, sevmek ve güvenilir kurumlara sahip olmak dışında demokratik açılım sayılabilecek herhangi bir öneride bulunmamaktadır. Ancak Dökmen, iletişimi iki eşit birey arasında empatik anlama temelinde birbirine hükmetmeme ve birbirini anlamaya çalışma şeklinde tanımlaması ve ast-üst ilişkisi tarzında bir ilişki tarzıyla empatik bir iletişim kurulamayacağını vurgulamasıyla eşitlikçi bir perspektif sunarken diğer kişisel gelişim-yazarlarından farklılaşan bir eğilimi temsil etmektedir (2005: 15 ve 180). Bir toplumda devletin organizasyonu ve yürürlükteki yasaların da kişilerarası iletişimin biçimini etkilediğini belirten Dökmen, hiyerarşik aile ilişkilerine karşı çıkmakta, ancak iş ilişkilerinde hiyerarşiyi işin gereği nedeniyle kullanılacak bir araç olarak kaçınılmaz görmekte ve iş hiyerarşisini geleneksel hiyerarşiden farklı değerlendirilmektedir. Geleneksel hiyerarşi ve eşitsizlik biçimlerine karşı çıkan Dökmen, daha incelikli yöntemlerle güçlendirilen günümüz eşitsizlik biçimlerine karşı ise eleştirel bir perspektife sahip değildir (2005: 194 ve 209-210). Baltaş'ların "Bedensel Dili" kitaplarında ise belirgin bir biçimde görülen yönetici-çalışan, ast-üst ayrımları ile hiyerarşik kodların iletişimde

geçerli oluşuna karşı hiçbir itirazları olmadığı görülmektedir (1999: 111 ve 69).

Başarılıyı tümüyle bir kişisel beceri sorununa indirgeyen NLP kitapları da, bu başarı kavrayışı ve başarı için başarılı insanların başarıya ulaştıran düşünce ve davranışlarına öykünmeyi esas almalarıyla eşitlikçilik karşıtı tavrı başka biçimleriyle yinelemektedir (Gün, 2004 ve Adler, 2002: 12). Ayrıca bütün eşitsizlik biçimlerine rağmen hepimizin mükemmel şeyler yapma potansiyeline sahip olduğu vurgulanarak toplumsal eşitsizlik biçimleri önemsizleştirilmektedir (Adler, 2002: 166). NLP kitaplarında demokrasi ve katılımı ilgili, doğrudan ya da dolaylı, hiçbir öneriye rastlanmamıştır. Ancak statü ve gelir farklılıkları belirgin bir biçimde öne çıkmakta ve doğal bir olgu olarak resmedilmektedir. Başarılı olmak için bir yandan başarılı insanların yöntemlerini modellemeyi önerirken NLP öğretisini izleyen Robbins ise, vasat bir insan olmamak ve fark yaratmayı tartışmasız bir amaç olarak benimsetmeye çalışırken bildik liderlik söylemlerini yinelemektedir. Bunu kendimizi denetlemeye yaptığı aşırı vurgu, bireysel sorumluluk üstlenme gereği, rahatlığa alışmama ve var olanı olduğu gibi kabullenme bakış açısıyla birleştirdiğimizde bu tablonun içinde eşitliğe, katılımcılığa ve demokrasiye hiç yer verilmediğini, bunun yerine zihinsel ve bedensel olarak bütün gücümüzle işe katkı yapmaya çağrıldığımız görülmektedir (1993).

Sonuç olarak, kişisel gelişim kitapları yazarlarının yönetsel ayrıcalıklar ve toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına değil, yöneticiler tarafından iş sürecinin yüksek düzeyde denetimine destek verdiklerini görüyoruz. Eleştirel yorumcuların belirttiği gibi, yeni üretim düzenlemeleri çerçevesinde üretim sürecinin her aşaması, teknolojinin desteğiyle, daha sofistike yönetim düzenlemeleriyle kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Paylaşımçı ve katılımcı bir ekip çalışması vurgusuyla çalışanların işleri üzerinde denetleyici olduklarını duyumsamalarını sağlamaya çalışılırken, katılım adı altında çalışanların

daha çok sorumluluk yüklenmeleri talep edilmektedir. Katılım söylemiyle çalışanların önceden belirlenmiş hedefler için alınacak kararlar konusunda işe yarar fikirleriyle katkıda bulunmaları kastedilmektedir. Sıradan insanların öykülerini anlatmayı sevmeyen, üstün nitelikli insanlara ve başarılı olmaya, fark yaratmaya odaklanan bu öğretilerin seçkinci bakış açıları açıktır. Liderlik öğretisi adı altında yöneticilerin kurallara bağlı olmaksızın hareket etmesini olumlayan bu anlayış demokratik değil, kişisel otoriteyi öne almaktadır. Demokratik liderlik başlığı altında liderin, ona bağlı kişileri emirlerle değil, arkadaşça ilişkilerini, hitabet gücünü ve kişisel karizmasını kullanarak motive etmesi ve yönlendirmesine işaret edilirken, liderlerin en önemli becerisinin iletişim becerisi olduğu savı da bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının üstün nitelikli insanlara liderlik ve karizmaya dayalı öğretisi demokratiklik vurgusunu geçersiz kılmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının başarı öyküleri aktarmayı bir yöntem olarak seçmiş olması ve “başarı kültürü edinmek” için sunduğu öneriler (bkz. Sekman, 2005: 80-82) bu tavrın en belirgin örneklerindendir.

Kültürel Sermaye, Sosyal Sermaye ve Habitus

Bourdieu'nün kullandığı kültürel sermaye ve sosyal sermaye kavramları, kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışının eşitlikçilik iddiasını sorgulamak açısından elverişli kavramlardır. Bourdieu kendi sermaye tipolojisinde diğerlerinden daha ayrı bir yere yerleştirdiği kültürel sermayeyi, bir nesilden diğerine aktarılan genel kültürel birikim, bilgi ve yeteneğe atfen kullanmakta, bireyin ekonomik koşullarının sonucu olarak edindiği sosyal davranışlar, sosyal pratikler, iletişim kurma ve dili konuşma biçimiyle beğenilerinin kişinin kültürel sermayesini oluşturan öğeler olduğunu işaret etmektedir. Ayrıcalıklı toplumsal statülere ve imkânlarla sahip olan ailelerden gelen çocukların, ailelerinin aktardığı kültürel miras (bilgi, tarz, beceri,

beğeni vb.) ile öğrenimlerinin yanı sıra çalışma yaşamında da başarılarını kolaylaştıran sosyal ayrıcalıklardan yararlandığına işaret eden bu kavram içerisinde kültür, dil, konuşma tarzı ve giyim-kuşam bulunmaktadır. Konumuz açısından kültürel sermayenin içselleştirilmiş formu, yani toplum tarafından meşru/doğru kabul edilen anlam ve değerler ile bunlara dayanan davranış ve iletişim biçimleri önemlidir. Belli bir toplumsal statü ve değer atfedilen anlam kalıpları, yaşama tarzları ve düşünme biçimlerinin kültürel sermayenin esasını teşkil ettiğini söyleyen Bourdieu'ye göre (1977), bu sermaye biçimine sahip olanlar, bu sermayeden yoksun olanlar üzerinde hatırı sayılır bir iktidar uygulamakta ve bu sermayeyi kullanarak tercih edilen meslekî konumlara ulaşmakta ve ekonomik sermayeden daha fazla pay almaktadırlar. Bourdieu'ye göre, eğitim sistemi hem toplumsal sınıf yapısının devamına hem de bu yapıdaki eşitsizliklerin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Her toplumda kültürel sermaye açısından avantajlı ve dezavantajlı aileler, gruplar ve topluluklar vardır ve bu avantajların sürdürülmesi ya da sürüp gitmesi, aynı zamanda, eşitsizliklerin ve adaletsizliğin sürüp gitmesine/kalıcı olmasına neden olmaktadır.

Kişisel gelişim yazınının başarı odaklı anlayışı, insanların kültürel sermayeye sahip olan ayrıcalıklı kesimler arasına katılarak ekonomik sermayeden daha fazla pay almalarını meşrulaştıran seçkin bir anlayışa dayalıdır. Kültürel Sermaye, tam da kişisel gelişim yazınının iletişim becerileri öğretisinin hedeflediği gibi, ahbaplık ve bağlantılardan oluşan bir sosyal sermayeye dönüştürülebilir ve sosyal sermaye de yeniden ekonomik sermaye birikimi sağlamak için kullanılabilir (Wu, 2005: 213). Sosyal sermaye, kalıcı bir ağ sistemine sahip olunmasıyla ilgili gerçek ve potansiyel kaynakların toplamıdır. Bir kişinin sosyal sermayesinin hacmi bireyin etkin bir biçimde harekete geçirebileceği bağlantı ağının büyüklüğüne bağlı olup, sosyal sermayenin yapısı, kişinin iktidar alanındaki toplumsal konumunu tanımlar (Bourdieu, 1984: 249 ve 162). Ekonomik sermayeye

ek olarak kültürel ve sosyal sermaye güç ilişkilerini, dolayısıyla adaletsizliği bünyesinde barındırmakta ve toplumsal eşitsizliklerin korunmasına ve sürüp gitmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, güçlü bir ilişki ağına dayalı sosyal sermayeye sahip insanlar bu sosyal sermayeyi birlikte nakde dönüştürebilirken, bu sermayeden yoksun olanlarsa, sosyal sermaye sahipleri tarafından bu ilişki ağlarından dışlanmakta ve bu da toplumsal eşitsizliklerin ve adaletsizliğin çoğalmasına neden olmaktadır. Bu ilişki ağları sayesinde, çok daha yetenekli ve bilgili olmasına, üstelik daha azimli ve çalışkan olmasına karşın, birileri bu bilgi ve yeteneklerini hayata geçirme şansı bulamaz ve kendini gerçekleştirme imkânlarından mahrum kalıp de fakr-u zaruret içinde hayatını idame etmeye çalışırken; birileri ise, çok daha kolay bir biçimde iş bulabilmekte, seçenekler arasında kendisine en uygun olan işi tercih edebilme imtiyazı ile hareket edebilmekte, işinde kolay yükselebilmekte, rahat çalışma koşullarına sahip olabilmekte ve yüksek gelir elde edip rahat bir biçimde yaşamın nimetlerinden yararlanabilmekte, üstelik topluma kendisinden daha faydalı olabilecek olan, ama bunun için akacak mecra (imkân, fırsat) bulamayan insanları, sahip olduğu toplumsal konum (statü) nedeniyle aşağılayabilmektedir. İlişki ağlarının bu etkililiğin topluma daha faydalı olabilecek insanları dışlayıcı niteliğiyle topluma da zarar verdiği açıktır.

Nepotizmin (adam kayırmacılık), yoğun işsizlik yaşanan günümüz koşullarında, artık özel sektör kuruluşlarında da yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Üstelik yeni kamu yönetimi ve işletme anlayışı, ayrımcılığa yol açan, sosyal sermayeye dayalı klikleşmeleri ve adam kayırmacı tutumları takım kurma ve takım çalışması vb. adlarla açıklayarak ve olumlayarak meşrulaştırmaktadır. Yetenekli kadınları önemli görevlerden uzak tutan erkekler arası ağlar, belirli bir etnik ya da dinsel gruba kapılarını kapayan kamu ya da özel kurumlar gibi uygulamalarla işleyen bu ayrımcılığın, toplumsal eşitsizlikleri çoğaltan ve eşit

muamele görmesi gereken insanlara cinsiyet, din, etnik köken, politik görüş vb. farklılıklardan dolayı eşit muamele etmeyi dışlayan, dolayısıyla ayrımcılığı katmerleştiren başka yönleri de vardır. Cohen ve Prusak'ın (2001: 34 ve 103) belirttiği gibi, günümüzde “güçlü bir biz” duygusunu “ötekiler”den nefrete kadar vardıran, hattâ böyle bir nefret üzerinden yükselen örgütler” (kurumlar) bulunmaktadır. Bu biz duygusunu yaratan, yani kurum üyelerini kenetleyen bağlar, aynı zamanda körleştiren bağlar da olabilir. “Grup üyelerini yararlı işler yapmak üzere bir araya getiren sosyal sermaye, grupları klikleştirebilir, tecrit edebilir, dar görüşlü hale getirebilir, yabancılara karşı kuşkucu hattâ aldatmacı kılabilir, zamanla dışlayıcı bir mekanizmaya dönüşebilir, bireysel özgürlükleri sınırlayabilir” (103). Kültürel sermaye de, sosyal sermaye de var olan ayrıcalıkları koruyan ve güçlendiren yanıyla, tıpkı ekonomik sermaye gibi, açık bir adaletsizlik kaynağı olarak işlev görmektedir. Kültürel ve sosyal sermayeye dayanan statü katmanlaşmasıyla aynı kültürel ve sosyal sermaye düzeyine sahip olmayanlar dışlanarak sahip olunan kültürel sermayeye dayalı statü ve çıkarlar korunmaya çalışılmaktadır. Başarı söylemiyle, günümüzde toplumda geçerli davranış kodlarının içselleştirilmesini sağlayarak onları, bu anlamda, kültürel sermaye sahibi kılmayı ve edindikleri kültürel sermayenin etkin bir biçimde kullanımıyla birlikte kuracakları ilişki ağları, sosyal sermaye sayesinde yükselmelerini sağlamak temel misyonu olan ve dolayısıyla okurlarına bunu vaat eden kişisel gelişim yazını, bizi önce kültürel, sonra sosyal ve sembolik ve bunların getirisiyle de ekonomik sermayeye sahip olmaya çağırmaktadır. Okurlarını statü ve gelir vaat eden hâkim, sembolik sermaye biçimlerine sahip olmaya çağıran kişisel gelişim kitapları, bir yandan değişim söylemine karşın, egemen kültüre ait kodların/normların korunmasından ve dahi yaygınlaşmasından yana bir duruşa sahipken, öte yandan toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldıran veya en azından azaltmaya yönelik bir anlayışa değil, toplumsal eşitsizlikleri çoğalt-

tan bir anlayışa aktif bir destek vermektedir. İletişim kurma biçimlerimizin yanısıra, hayata bakış açımızda da kökten değişiklikler yapmamızı öneren kişisel gelişim kitapları, içselleştirmemizi talep ettikleri düşünme ve davranma biçimleriyle bir yandan üzerimizdeki tahakkümü, öte yandan toplumsal eşitsizlikleri meşrulaştırmaktadır. Bu bakış açısı, kültürel ve sosyal sermayesi zayıf olan dezavantajlı kesimlerin dillerini, bakış açılarını ve hayata dair bilgi ve deneyimlerini hakir gören (aşağılayan) ve onları çalışma hayatından ve toplumdan dışlayan seçkin bir bakış açısıdır. Dolayısıyla, kişisel gelişim kitapları, ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik olmak üzere her biçimiyle sermayeye sahip olanların iktidarının sürdürülmesine destek veren bir bakış açısına sahiptir. Bizi de kültürel ve sosyal sermaye edinmeye, sermayedarlar arasına katılmaya çağırır. Çünkü bu sermaye biçimleri, statümüzü değiştirebildiği gibi ekonomik sermayeye dönüşebilir bir özelliğe de sahiptir. Kişisel gelişim kitapları okurlarına, kültürel ve sosyal sermayelerini artırarak kariyeristik yükselmeler sağlamalarını vaat etmelerine karşın, harcıâlem dilleriyle bu kavramlardan hiç söz etmemekte, bunun yerine gönül kazanmak, duygu hazinemizi çoğaltmak, iletişim becerilerimizi geliştirmek, dost kazanma sanatı gibi deyişler kullanmaktadırlar. Bu çerçevede insanları etkileme yollarını açacak beceriler kültürel sermayenin çoğaltılmasına bağlı iken, “dost kazanma sanatı”na vâkıf olmakta sosyal sermayeyi çoğaltmaya işaret etmektedir. Sosyal sermaye kavramının yeni yönetim yaklaşımları tarafından kişisel ve kurumsal gelişmeyi sağlamak için anahtar bir kavram olarak öne çıkarıldığını da söylemeliyiz.¹ Böylece, Bourdieu’nün toplumsal eşitsizlik biçimlerini ve bunların kaynaklarını görünür kılmak için ortaya attığı sosyal sermaye kavramı, kişisel gelişim yazını tarafından örtük, yeni yönetim yaklaşımları tarafından

¹ Bkz. Ekşi-Uğuz. 2010 ve Cohen ve Prusak, 2011.

ise açık bir biçimde kişisel ve kurumsal farklılık yaratan bir olgu olarak resmedilmektedir.

Kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışına egemen olan söylem, dışlama ve aşağılama pratiklerini yeniden üretecek ‘çözüm önerileri’ni seslendirmektedir. Bu kitaplarda iletişimle ilgili önerilerin “başarılı” insanların sahip olduğu beceriler olması, iletişim içinde konuşma becerisine özel bir önem verilmesiyle özellikle dilsel becerilere vurgu yapılmaktadır. Bourdieu’nün ‘dilsel pazar’ kavramı (1982: 60-61), iletişim becerileri ya da konuşma becerileri gibi kavramlaştırmalar eşliğinde iletişimde sahip olunan toplumsal güç kullanımını ortaya koyduğundan, dışlama ve aşağılama pratiklerinin kişisel gelişim yazınının iletişim öğretilerinde nasıl egemen olduğuna da işaret eden bir kavramlaştırmadır. Bu bağlamda, iletişim/konuşma becerileri edinmek aracılığıyla kültürel sermayemizi artırarak dilsel pazarın gereklerini yerine getirmemizi ve bu pazarın yarattığı avantajlardan yararlanmamızı telkin eden iletişim öğretisi, söylemsel dışlama ve aşağılama pratiklerinin etkinlikle işlediği eşitsizlik biçimlerinin meşrulaştırılmasına aracılık etmektedir. Farklılıklar ve eşitsizlikler yaratılmasında egemen dilsel kodların önemini ısrarla vurgulamış olan Bourdieu için (1998: 37-39), dil sadece bir iletişim aracı değil bir iktidar aracıdır. Dolayısıyla dil vasıtasıyla gerçekleştirilen iletişim ilişkileri aynı zamanda sembolik iktidar ilişkileridir. Sözcüklerin seçimi, ifade ediliş tarzları, genel anlamda dilin kullanımı, dilsel pazar üzerinden yürütülen bir iktidar savaşımına işaret etmektedir. Dilsel kodlar ve kültürel farklar seçkincilik açısından özel bir önem taşımaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının en baskın iletişim tavsiyesi olan söz söylemede/dilde yetkinleşme önerileriyle egemen dilsel kodlar arasında yakın bir ilişki vardır. Dilde, söz söylemede yetkinleşmek demek, egemen dilsel kodları benimsemek, başka bir deyişle egemen olanın dilini ve iletişim tarzlarını benimseyerek ve kullanarak bir yerlere gelmeye çalışmak anlamına gelir ki, kişisel gelişim kitaplarının

iletişim becerilerini geliştirme önerisinin okurlarına tavsiye ettiği tam da budur. Bu egemen sınıf ve kesimler dışında kalarların dil ve iletişim tarzlarının değersizleştirilmesi anlamına gelir (bkz. Doğanay ve Keskin, 2008). Karl Marx, hâkim sınıfların, ezilen sınıfların en seçkin üyelerini asimile edebildikleri ölçüde tahakkümlerinin daha istikrarlı ve tehlikeli hale geleceğine işaret etmektedir. Burada kişisel gelişim yazınının iletişim becerilerini geliştirme kampanyasının karşı-kültür potansiye-line karşı bir tür asimilasyon politikası olduğu söylenebilir. Bu asimilasyon politikası ile egemen kültürel kodlar ve dili yaygınlaştırarak diğer kültürel ve dilsel kodları bu potada eritmek amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, kişisel gelişim kitaplarının iletişim öğretilerine esas teşkil eden ve kültürel sermayeden yoksun bırakılan dezavantajlı grupların dilsel becerilerini, beğeni normlarını, değerlerini ve davranış biçimlerini aşağılama pratiği olarak ele alabileceğimiz eğilimler, kişilerarası iletişimin gerçekleştiği süreçlerde farklı sınıflara ve kimliklere yönelik dışlama, susturma ve baskılama mekanizmalarını gözardı eden seçkin bir bakış açısına dayanmaktadır. Bu bakış açısı toplumsal eşitsizliklere dayalı egemen dili güçlendirmeye ve buna paralel olarak muhalif dilin gücünü ise değersizleştirmeye hizmet etmektedir. Bu gibi söyleme dayalı dışlama pratiklerinin kişilerin yaşama koşullarını belirleme sonucuna yol açan ciddi bir toplumsal güç olduğu dikkate alınmalıdır (Gülalp, 2002: 224).

Bourdieu'nün "habitus" kavramı da başarılı olmak için kişisel gelişim ve yönetim kitaplarına yönelen yeni sosyal grupları analiz etmek için elverişli bir kavramdır. Featherstone (1996: 152-153), habitus kavramıyla işaret edilen beğeniler konusundaki bilinçdışı eğilimlerin insanların bedenlerine kazınmış olan alışkanlıklarına (bedenin hacmi, şekli, duruşu, yürüyüşü, oturması, yeme-içme tarzı, ses tonu, vurgusu, konuşma biçimi ve bedensel jestleri) dek uzanmış olmasının sınıfsal beğenin maddeleşmesi olduğuna işaret etmektedir. Beğeni normlarıyla

birlikte yaşam pratiklerini de farklılaştıran ve insanların yönelim ve tercihlerinin doğrudan toplumsal yaşam içinde işgal edilen konumlarla ilişkili olduğunu işaret eden Bourdieu'nün (1984) "habitus" kavramı, insanların belirli kültür ve alt kültürler içinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi ve davranış stokunu anlatır. Kişilerin toplumsal konumlarına uygun davranış kodlarını içselleştirmesi ve bedenleri aracılığıyla cisimleştirmesi habitus kavramının işaret ettiği toplumsal/sınıfsal gerçekliktir. Kişinin zihinsel ve bedensel alışkanlığını sağlayan kültürel bilinçdışı olarak habitus, belirli türde zeminler ve koşullardaki toplumsal deneyimlerimizin bir sonucu olmasının yanında, zihnimizde taşıdığımız ve toplumsal varlığımızın ayrılmaz bir parçası olan sınıf, dil, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi sürekli eğilimler setini de anlatan bir kavramdır. Kişinin sosyal, kültürel ve hattâ sembolik sermayesi ile ilişkili olan habitus da toplumsal farklılığı ve eşitsizliği etkileyen bir faktördür. Herhangi bir toplumda bazı beğeni ve tercihlerin üstün bazılarının ise kaba olarak değerlendirilmesi eşitsizlik yaratır. Ayrıca, bu alışkanlık biçimleri toplumsal farklılık kategorileriyle de –etnisite, cinsiyet, mezhep, sınıf gibi– ilişki içindedir. Toplumsal alan içinde bazılarının alışkanlıkları normal kabul edilirken, bazılarının alışkanlıklarının ise patolojik addedilmesi habitus ile ilgilidir. Habitus kavramı ile beğenin toplumsal ve sınıfsal bir olgu olduğunu ortaya koyan Bourdieu'ye (1984) göre, her toplumsal grup diğerlerinin habitusunu yargılama ve sınıflama eğilimindedir. Fakat toplumsal alanda bazıları bu tür sınıflamayı yapma otoritesine daha fazla sahiptirler. Böyle bir otoriteyi ellerine nasıl geçirdikleri ise diğerlerinden daha fazla ekonomik, kültürel, sosyal veya sembolik sermayeye sahip olmalarıyla açıklanabilir (Aktaran, Öztimur, 2007: 586-587).

Kişisel gelişim kitapları içselleştirmemizi ve otomatik bir refleks haline getirmemizi istedikleri standart, belli düşünme ve davranma biçimleriyle bu düşünme, beğeni ve davranış

normlarımızı dış görünüşümüz, bedenimiz, beden dilimiz ve konuşmamızda cisimleştirmemizi önermektedirler ki bunun bir habitus oluşturma/inşa etme çabası olduğu söylenebilir. Bu içselleştirilmesi talep edilen düşünme ve eyleme biçimlerinin, egemen kesimin düşünme ve davranma biçimleri ve onların çıkarlarıyla paralel kültürel ve estetik kodlar olduğu açıktır. Kültürel ve sosyal sermaye başlıkları altında söylediğimiz gibi, bu bakış açısı tahakkümün mantığını meşrulaştıran ve toplumsal farklılıkları doğallaştırmak suretiyle haklılaştıran alt kesimleri aşağılayıcı ve dışlayıcı, seçkinci bir bakış açısıdır. Bedenin sunumu ve görünümünü öne çıkaran beden sağlığını koruma teknikleri, yeni sporlar, egzersiz biçimleri, ruhsal sağlık, sağlıklı beslenme, bakım vb. ile ilgili öğretilere olan ilgide yaşanan patlamayla bunların mütemmim cüzü, yani tamamlayıcı parçası olarak kabul edilmesi gereken kişisel gelişim kitaplarına yönelik ilgi aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Bu yayınların ortak noktası beden dâhil olmak üzere kişinin kendisine yönelik ilgisini artırmaya yöneliktir. Yaşamlarını herhangi bir yönden iyileştirme umudu kalmayan insanları önemli olanın ruhsal açıdan kendini geliştirmek olduğuna ikna eden kişisel gelişim yazını ve programlarının kendilerini “bir özgünlük ve farkındalık retorikasıyla süslemeleri”, toplumsal uğraşlardan uzaklaşma anlamını da taşımaktadır (Lasch, 2006: 23). Kişisel gelişim yazını, iletişim öğretisi içinde bedeni baskı altında tutmayı esas alan bir ilgiyi canlandırmaya çalışırken, işgücü piyasasında ilerlemek veya yerlerini koruyabilmek için sürekli kendileri üzerinde çalışmaları gerektiği telkin edilen yöneticiler ve çalışanların bu çabaları içinde genç ve enerjik bir dış görünüme sahip olmak için bedenleri üzerinde çalışmak yer almaktadır. Kişisel gelişim kitapları kültürel eşitsizliklerden beslenen bir karizma ideolojisi eşliğinde okurlarına “başarılı” insanların başarı yöntemlerini aktarmak adı altında üst sınıfların alışkanlıklarını taklit etmeyi önermektedir. Bu kültürel eşitsizliğin bir sonucu olarak yetersiz sayılan bireyler yardım mes-

lekleri ile uğraşanlara yönlendirilmekteyken, her türlü kişisel sıkıntı, rahatsızlık ve gerilimin uzmanlara danışılması gereken bir problem haline gelmesiyle birlikte toplumsal hayat tıbbileştirilmekte/patolojikleştirilmektedir. Farklılaştırılmış kişisel reçeteler üreten binlerce alana yayılmış uzmanlıkların önerdikleri standartlar ve doğrular çok kısa süreler içinde değişip yenilenmekte, eskiyen tekniklerin verdiği zararları kapatmak için yeni teknikler öneren uzmanlara danışmak gerekmektedir (Çabuklu, 2004:11). Günümüzde giderek artan yardım meslekleri (profesyonel destek) çalışanları, cinsel terapistler, diyetisyenler, yaşam koçları, psikolojik danışmanlar, rehberler ve benzerleridir (Featherstone, 1996: 25-26 ve 85-86; Bourdieu, 1984: 359). Kişisel gelişim yazarları ve konuşmacılarının içinde yer alması gerektiğini düşündüğüm bu profesyonellerin ayırt edici özelliği kimlik, sunum, görünüm ve yaşam tarzları ile tutkulu bir biçimde ilgilenmeleridir. Hayat karşısında yatırımcı bir yönelime sahip olan ve bu yatırım içinde eğitime özel bir önem veren yeni küçük burjuvazi de beğeni, hayat tarzı ve iletişim kurma biçimleri konusunda kendisini bilinçli olarak eğiterek kültürel sermayesini artırmak istemekte ve bunun için de kişisel gelişim kitaplarına yoğun bir ilgi göstermektedir.

Kişisel gelişim kitapları kimi esnek becerilerin insanlar arasında eşit olmayacak biçimde dağıtıldığı ve bunların insanlar arasındaki farklılıkların doğal temeli olduğu görüşüne dayalı bir bireyci anlayış biçimini açıkça savunmakta, bu bireyci anlayış toplumsal eşitsizlikleri doğal farklılıklar olarak göstermek suretiyle meşrulaştırmaya yaramaktadır (Lodziak, 2003:104). Toplumsal eşitsizlik biçimlerinin çok yönlü varlığına ve bu eşitsizlik biçimlerinin iletişim kurma biçimlerinde gözardı edilemez ağırlığına karşın, toplumsal güç ilişkilerinde bırakın radikal değişiklikler önermeyi hiçbir değişiklik önermeyen incelediğimiz iletişim tavsiyesi niteliğindeki bütün kitaplardaki başat eğilim, “insanların birbirlerini toplumsal rollerinden arınarak anlamaya çalışması” ve böylece sağlıklı bir iletişimin

kurulabileceği iddiasına dayandırılmaktadır. Böylece “kişilerarası iletişimi belirleyen güç ilişkileri kişisel iyi niyet göstelerileriyle aşılabilecek sorunlar olarak kavramlaştırılmaktadır”. Oysa, dilsel yetkinlik ile toplumsal güç arasında doğrudan bir ilişki olduğu gibi, eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklanan iletişim sorunları da kişisel iyi niyet gösterileriyle aşılamak nitelikte sorunlar değildir. Dil ve iletişim yetisinin toplumsal koşullardan bağımsız olmadığı, bunun tam aksine, kişilerin ve sınıfların toplumsal hayata katılma biçim ve imkânlarının bir türevi olduğu unutulmamalıdır.

Toplumsal eşitsizliklere duyarsız olan kişisel gelişim yazınının ortak özelliklerinden birisi de iletişimsel edimlerimize yönelik birtakım kurallar oluşturmaya yönelik bir anlatım tarzına sahip olmasıdır. Kılavuz niteliğini de ifade eden pratik bir davranış rehberi iddiasına paralel olarak “olması/yapılması gereken” olarak kabul edilen pek çok normu art arda sıralayan ama aynı zamanda katı kuralcılığa ve norm oluşturmaya karşı esnek ve hoşgörülü olmayı benimsediğini iddia eden kişisel gelişim kitapları, belli davranış normlarını içselleştirmemizi öneren öğretileriyle kendi iddialarıyla ters düşmektedirler. “Bir köpeğe davranışlarını geliştirecek kalıpları öğretebiliyorsanız, aynı şeyi insanlara da öğretebilirsiniz” diyen Robbins’te (s. 33) en veciz ifadesini bulan bu aşağılama biçimiyle seçkin ve başarılı insanların benimsemiş olduğu davranış normlarını/kalıplarını içselleştirmemizi öneren söylemlerin baskın bir tavır haline gelmesi, liberal öğretilerin seçkin tavırları eleştiren söylemlerinin aksine, Türkiye’de ve dünyada seçkin eğilimlerin etkinliğini daha da artırarak yola devam ettiğini göstermektedir. Bu çerçevede kültürel sermayeden yoksun bırakılan geniş kitleler, çağa uyum sağlayacak öğretileri benimsemedikleri ve uygulayamadıkları, bu çerçevede becerilerini geliştiremedikleri için uygar ve çağdaş olamamakla suçlanarak aşağılanırken, buna ek olarak, içimizdeki muhteşem gücün farkına varamayıp, içine düştüğümüz krizleri toplumsal/politik mücadeleyle

çözme gayretleri de gereksiz bir uğraş olarak nitelenmektedir. Hayatta kalmak için güçlü olmamız gerektiğini öğütleyen kişisel gelişim kitaplarında asla zayıflardan toplumun kenarında kalmışlardan, onların haklarından bahsedilmemekte, zayıflık utanılabilir bir özellik olarak resmedilmekte ve başarısızlığı kişisel yetersizliklere bağlayan bireysel sorumluluk anlayışı bunu bütünlemektedir. Her şey kişisel performansla indirgediğinde başarı veya başarısızlık tamamen bir bireysel beceri veya beceriksizlik sorununa indirgenmekte, tarihsel ve toplumsal koşulların bunda hiçbir etkisi olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, kişisel gelişim yazınında yoksullara, aşağıda kalanlara yönelik bir dışlama süreciyle birlikte, toplumsal eşitsizliklere karşı tam bir ilgisizlik ve duyarsızlık söz konusudur. Kişisel gelişim kitaplarının unutturmaya çalıştığı olguların tarihsel ve toplumsal olduğu gerçeğidir. Bunun yerine sorunların çözümünü tümüyle bireyin kendisine havale eden bu anlayış politik alanı anlamsızlaştırmaya çalışmaktadır. Tüm başarı ve başarısızlıkları bireysel yetenek ve beceriye indirgeyen kişisel gelişim kitaplarında, refah devletinin katılığı ve başarısızlığı üzerinden inşa edilen söylemlerle, sosyal güvenlik dâhil olmak üzere mağdurları koruyucu önlemlere ve sosyal haklara karşı ya olumsuzlayıcı bir dille karşı çıkılmakta ya da bütünüyle ilgisiz kalınmaktadır. Sosyal refah devletine karşı, yardımseverliğe dayalı adalet anlayışının bir devamı niteliğinde olan ve toplumsal eşitsizlikleri bir veri olarak kabul edip ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yönelik girişimlere karşı çıkan bu anlayış, piyasanın görünmez elinin her şeyi düzelterceğine ve toplumsal dengeleri sağlıklı bir biçimde yerine oturtup, adaleti tesis edeceğine inanan yeni liberalizm ve yeni muhafazakârlığın sentezi olan bir anlayıştır. Bu anlayış, eşitlikçi bir toplumsal yapı kurmanın imkânsız, dolayısıyla bunun için çaba göstermenin imkânsız isteme noktası olduğunu vurgulayarak eşitlikçi söylemleri geçersizleştirmeye çalışmaktadır. Emegün denetimi için en güçlü yöntemin kolektif eylemin güçsüzleştirilmesi olduğu akılda

tutulursa kişisel gelişim kitaplarının politika karşıtı tavrı daha iyi anlaşılabilir. Burada, kapitalist üretim tarzı emeği denetlemek ve kârı artırma temel hedefi içinde iletişimin kolaylaşması, hızlanması, mesafe tanımaması ve ucuzlamasından geniş ölçüde yararlanmaktadır. Politikanın ve ortaklaşa eylemlerin gereksizliği üzerinde mutabakat sağlandığı zaman mevcut toplumsal ve ekonomik yapı da kendini doğal ve doğru olarak kabul ettirmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin kendini doğal kabul ettirebilmesi meşruiyet sorununu tümüyle ortadan kaldıran bir ideolojik güçtür. Böylece tarafsız gibi göründüklerinden dolayı taraf olmak yerine hakem olmakta, gündemi belirlemekte ve sınırları çizmektedirler. Bireyin özgürlüklerini ve eşitliği savunduğunu öne süren bu anlayış, kamu hizmeti gibi kavramlar ile birlikte kamusal işleri de aşağılayarak toplumsal dayanışma ve aktif demokrasinin dayandığı piyasa dışı yaşam alanlarımızın aşınmasına ve giderek yok olmasına yol açmaktadır (Apple, 2000). İletişimi de eşitlik değil, ayrıcalık sağlayıcı bir beceri olarak resmeden ve sıradanlıktan nefret üzerine kurulu, farklılaşmayı, iletişim becerilerimizle iyi insan ilişkileri kurarak, farklılık yaratarak ayrıcalıklı olmayı yücelten bir söylemin eşitlikçi olması imkân dâhilinde değildir zaten. Ayrıcalıklı (başarılı) olmamız için bize yol göstermeyi misyon edinmiş kişisel gelişim kitaplarının seçkinci iletişim anlayışı insanların kaynaklara erişimindeki koşulları gözardı eden bir yaklaşıma sahipken, herkesin eşit haklara ve fırsatlara sahip olduğu gibi bir yanılsama yaratmaya çalışmaktadır. Sürekli birbiriyle rekabet eden tek tek bireylerden oluşan bir toplum anlayışına sahip olan kişisel gelişim kitaplarının söylencesi bu rekabetin her zaman için olumlu sonuç doğuracağına ilişkin bir inancın yedeğinde ilerlemektedir. Kültürel eşitsizliklerden beslenen kişisel gelişim ideolojisi bireycilik ve rekabeti kutseyarak eşitlikçi söylemleri değersizleştirmeye hizmet etmektedir. Sadece kişisel çıkarlar uğruna yaşayan, meslek hayatı ve özel hayatında başarılı olmak ve imrenilen bir kişi olarak boy

göstermek isteyen insanlara işaret eden bu bireyci anlayışın insanların birbirlerine yakınlaşmasına değil, uzaklaşmasına yol açtığını ve bireylerin içtenlikli insani ilişkiler kurmasını güçleştirici bir tutum olduğuna da işaret etmek gerekir. Yalnızca kendi hayatı, kendi ihtiyaçları ve kendi mutluluğunu düşünerek hareket etmek özeni, empatiyi, insanları anlama çabasını ve başkalarıyla etkileşime dayalı sahici bir iletişimi çöpe atmak olup, kişisel çıkarların korunmasına yönelik bu bireyci anlayış, insanların zihinlerde eşitlik ve adalet düşüncesine yer bırakmamaktadır. Türkiye’de modernlik paradigması çerçevesinde uygar olamadıkları için aşağılananlar, bu kez de çağa uyum sağlayacak öğretileri benimsemedikleri ve uygulayamadıkları için suçlanarak aşağılanmaktadır. Bu seçkincilikle birlikte kişisel gelişim kitapları ciddi bir biçimde toplum karşısı dürtüleri savunmaktadır.

Yeni Bir Zorbalık Biçimi Olarak Katılım ya da Katılım Yanılsaması

Kişisel gelişim yazını etkileşime dayalı kararlar almaya ve karşılıklı uzlaşmaya, ortak akılı aramaya ve her iki tarafın ya da tüm tarafların etkin katılımına ve insanlar arasında eşitliğe dayalı bir iletişim anlayışını dışlamakta ve tek taraflı etki ve yönlendirmeye dayalı bir iletişim anlayışını öne çıkarmaktadır. İnsanların kendilerini ilgilendiren kararların alınmasında ve birlikte yaşamayı/çalışmayı düzenleyen kuralların oluşturulmasında eşit söz ve eylem hakkına sahip olunması ve kararların alınmasında çalışanların etkin bir katılımı söz konusu değildir. Kurumsal hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik bu katılım biçimi politik katılımı değil, işyerleri ve gündelik yaşamda “kurulu düzenin sürdürülmesini mümkün kılacak ‘sorun çözme’ mantığına dayalı” bir araçsallığa işaret etmektedir. Taban insiyatiline dayanan katılımcı söylemler kitlelere çekici gelmezken, kişisel gelişim kitaplarının sözde katılımcı söylem-

lerinin insanlara çok cazip gelmesi ilginçtir. Bunun temel nedeni, demokratik özgür bir toplum idealinin insanlar eliyle gerçekleştirilebilmesine duyulan inanç kalmamışken, diğerinin ânında nakte çevirilebilme ihtimalidir. Çalışanların psikolojik ihtiyaçlarını tatmin eden bu katılım söyleminin etkinliği çalışanların kendilerine değer ve önem verildiğine inanmaları veya inanmak istemeleri, böylece kendilerini önemli ve değerli bulmalarıyla da yakından ilgilidir.

Bu bağlamda, Arendt'in, politik erk ile gücü ayrıştırması politik katılım biçimi ile güce yönelik katılım biçimi arasındaki ayrımı göstermesi konumuz açısından önem taşımaktadır. Arendt'e göre erk, sadece eyleme yetisine değil, birlikte eyleme yetisine tekabül eden bir kavram olup, erk sahibi olarak iktidara gelmiş olma, o insanın diğer insanlar tarafından kendi adlarına hareket etmesi için yetkilendirildiği anlamı taşımaktadır. Habermas'ın vurgusuyla, erkin en temel özelliği, başkalarının iradesinin araçsallaştırılması değil, anlaşmaya yönelik bir çaba ile ortak bir iradenin oluşturulmasıdır. Arendt'ten yola çıkarak meşru erkin yalnızca kısıtlanmamış iletişim yoluyla ortak kanılar oluşturanlar arasında doğduğuna işaret eden Habermas, Arendt'in psişik kısıtlamalar, ikna ve manipülasyon yoluyla erkin değil gücün arttığını vurguladığını belirtmektedir. Kişisel gelişim yazınının anlayışı kısıtlanmamış iletişime dayalı ortak iradeyle oluşturulmuş politik bir katılım biçimini değil, stratejik güç kullanımına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, bu güç, meşruiyetini iletişimle birlikte oluşan ortak iradeden değil, sermaye sahipliğinden alan bir güç olup, ayrıca yönetici ya da yeni adıyla lider insanların kendi adlarına hareket etmeleri için yetkilendirdiği insanlar değil, sermaye sahipleri tarafından görevlendirilen insanlardır. Demokratik seçim ve denetim mekanizmalarının geçerli olmadığı bu yönetim biçiminde psişik kısıtlamalar, ikna ve manipülasyon süreçleriyle işleyen bir güç kullanımı biçimi vardır (Arendt, 1970: 44'ten aktaran, Habermas, 1995b: 258 ve 264-266). Bu bağlamda,

işletme ile ilgili kararları alan ve uygulayan karizmatik liderlik anlayışı, katılımın tam tersine, çalışanların tümüyle karar alma süreçlerinden dışlanması yönelimine işaret etmektedir. İşyerinde uyulması gereken kurallar konusunda pazarlık etme, müzakerede bulunma gücü elinden alınmış olan ve kendisini işletmenin verimliliğine adanması beklenen çalışanların katılımından murat edilen şey bir yandan çalışanların verimlilik ve etkinliğe hizmet edebilecek düşüncelerinden ve önerilerinden yararlanmak, öte yandan bu düşünce ve önerilerini ileten/iletme olanağı sağlanan çalışanların bundan psikolojik bir doyum sağlayarak ve örgütün bir parçası olarak kendisine ve düşüncelerine önem verildiğini hissetmesini sağlamaktadır. Çalışanları koruyucu kuralların ortadan kaldırılarak çalışanların çıplaklaştırıldığı ve ağır risklere maruz kaldığı bir ortamda, böyle bir katılım biçimi çalışanlar açısından daha çok çalışma anlamına gelmektedir. Kişisel gelişim yazınının işyerlerinde demokrasi ve katılım kavramlarını kullanımları iletişimsel ve demokratik bir dayanağı olmayan bir gücü çalışanların gözünde meşrulaştırma çabasıdır.

Kişisel gelişim yazının iletişim anlayışı katılımcı bir iletişim anlayışı değil, yönetme hakkının daha rafine bir biçimde yeniden inşa edilmesinden ve bunun için de çalışanların desteğini, işlerine bağlılığını ve verimliliğini artırmaya yönelik bir katılım yanılması aşılama/yaratma çabasıdır. Bir yönetim stratejisi olarak ele alınan iletişim olgusunun bir yönüyle de yöneticilerin, çalışanların eğilimleri hakkında önceden bilgi sahibi olmak, karar verme süreçlerinde bu bilgilerden yararlanmaları anlamı taşımaktadır ki, bu fikir alma sürecinden karar verme aşamasında yararlanılması olgusu, çalışanların kararlara katılımı anlamı taşımamaktadır. Bu çerçevede bir katılım yanılması yaratma çabası, insanın kendini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olduğu zaman daha mutlu olacağı ve kararlarına katılım duygusu yaşadığı topluluğa ve o topluluğun amaçlarına kendini daha yakın hissedeceği saptamasına dayalı olup,

çalışanların motivasyonuna ve iş süreçlerinden kişisel doyum sağlamalarına yönelik manipülatif bir stratejidir. Çalışanların en büyük şikâyetinin kendilerine değer verilmemesi olduğu saptamasından hareketle, katılım söylemi öne çıkarılmakta ve çalışanlara kendilerine değer ve önem verildiği duygusu yaratılarak onların şikâyetleri ve olası direnişleri bertaraf edilecek işe katkılarının artırılmasına çalışılmaktadır. Çalışanların manipüle ve motive edilmesinde onların (kendilerine önem ve değer verilmesi gibi) gerçek ihtiyaçlarına seslenildiğini ve çalışanlarda kendilerine önem ve değer verildiği izleniminin yaratılmasının amaçlandığını görüyoruz. Bu çerçevede vaatler ya da teşvikler genellikle maddi ve statüsel ödüllendirmelerle işlerken, gözden ırak tutulan ceza ve yaptırım tehditlerinin çalışanlar arasındaki dayanışmayı da zaafa uğratacak ölçüde, etkin bir biçimde işlediği gözardı edilmektedir. Buradaki yaptırım tehdidi işsiz kalma riskiyle birlikte çalışmasının karşılığı olan maddi avantajlardan yoksun kalma yönündeki yaptırımlar olup, bunlar da çalışma yaşamında insanların işleyişe uyum sağlaması ve itaat etmesi açısından çok etkin bir biçimde işlenmektedir. İnsanları iş süreçlerine daha yoğun bir biçimde katılımı özerk bireylerin kendi iradeleriyle karar verdiği bir katılım biçimini değil, kişileri yaptırımların örtük tehdidi ile katılıma zorlamaya ve katılım baskısına işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının katılımdan söz ederken çalışanlar arası dayanışmadan hiç söz etmediklerini, hattâ bu tür ilgileri kişisel ve kurumsal gelişime zarar veren faaliyet türleri olarak betimlediklerini eklediğimizde resim tamamlanmaktadır. İnsanlar arasındaki gönüllü bağlılığa işaret eden ve katılımcılığı esas alan asıl olgu dayanışmadır. Ancak yeni yönetim ve iletişim yaklaşımları çalışanların birbiriyle rekabet içinde olmasını, sadece yöneticileriyle hedefleri gerçekleştirme konusunda dayanışma içinde olmasını arzu etmektedir. Kişisel gelişim kitapları tarafından biktırıcı bir sıklıkla kullanılan katılım söylenceleri içinde işyeri, çalışana ailenin bir ferdi gibi davranacağı sözünü

verirken, bunun karşılığında çalışanların kendisini işe adanmasını beklemektedir. Ekonominin gerekleri söylemiyle de yapılan uygulamaların gerekçeleri anonimleştirilerek, bu kararların bireysel ya da kurumsal olduğu gizlenmektedir. Böylece işten atılan çalışan, işten çıkaran bir fail bulamaması nedeniyle, işyeri yönetimince değil, ekonomi tarafından işine son verilmiş olunmaktadır ki, çalışanların bu anonim gerekçe karşısında kendilerini savunabilmeleri imkânsızlaştırılmaktadır.

Raelin'in (1999: 203) açıklıkla ifade/itiraf ettiği gibi bu türden "katılımcı" bir yönetim biçiminin tercih edilmesinin temel nedeni, "tüm yönetim stilleri içinde motivasyonu hızlandırma ve işyeri hedefine ulaşmada en etkin yönetim stiline katılımcı yönetim olduğu"nun saptanmış olmasıdır. Bu çerçevede, katılımın niteliğini ve boyutunu söz konusu etmeden, katılımcı oldukları iddiasını yinelemekten hiç vazgeçmeyen 'katılımcı' 'demokratik' ve 'eşitlikçi' 'yeni' yönetim yaklaşımları, eski bürokratik yönetim biçimlerini soğuk, katı, mesafeli ve hiyerarşik/otoriter yönetim ve iletişim biçimlerinin egemen olduğu bir yönetim biçimi olarak resmederek olumsuzlarken, bürokrasinin aynı zamanda sınıf, statü gibi ayrımlara gitmeden insanlara eşit davranılmasını mümkün kılan ve bu anlamda demokrasinin gelişimine katkıda bulunan bir mekanizma olduğunu da görmezden gelmektedirler (Engin Yıldırım, Sunuş Yazısı, bkz. Gay, 2003). Öte yandan, kişisel gelişim yazınının farklılaşma sloganı ile aktif destek verdiği esnek davranma becerisi, ekonomik faaliyet alanının mantığı içinde özelde müşterilere, genelde ise bütün insanlara sınıf ve statü farklılıklarına göre davranmayı haklılaştırılmaktadır. Ancak, farklılık düşüncesi-nin olumsuz içerimlerinin bu boyutu kişisel gelişim ve yönetim yazını ile sınırlı bir olgu değildir. Farklılık başlığı altında toplumun dezavantajlı kesimlerini dışlayan uygulamalara karşı özgürlükçü ve eşitlikçi bir temelde itiraz eden kültürel solun argümanları, bugün egemen olan yeni liberal anlayışlar tarafından toplumda varolan bütün eşitsizlik biçimlerini doğal-

laştırmak gibi, çıkış noktasının tam tersi bir yöne evrilmiştir. Farklılık düşüncesinin bu içerilme biçimi ile eşitlikçi bakış açısı aşındırılmakta olup, bu farklılık savunusu kapitalist mantığın insanların zihninde egemen kılınması açısından ciddi bir kazanımdır. Kişisel gelişim kitaplarında gördüğümüz gibi eşitsizlik ve özgürlük kaybı ekonomik verimlilik sağlanabilmesi için gözardı edilirken, katılım söylemleri de çalışanlar üzerinde iş hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik bir katılım baskısına dönüşmektedir.

Demokratik Yönetim ya da Demokratik Yönelim

Demokratik katılıma dayalı bir iletişim insanların iletişim süreçlerine katılma biçimlerine kısıtlanma getirilmemesini ve bu süreçlere katılan insanlar arasında ayıracılık yapılmamasına işaret ederken, kişisel gelişim yazınının öne çıkardığı iletişim anlayışının bu sürece yönetsel ve işlevsel kısıtlamalar getirmeyi esas aldığını görüyoruz. Kararların baştan verildiği, hedeflerin belirlendiği, geriye yalnızca bu kararları ve hedefleri uygulama ve hedeflere ulaşmak için yol ve yöntemler konusunda müzakereyi serbest bırakan ikna süreçlerinin işlediği bir yapılanma, daha önce de işaret ettiğim gibi, demokratik ve katılımcı bir yapılanma olarak değerlendirilemez. Demokratik yöntemler kararların alınmasında ve temsilci kurulların veya yöneticilerin seçme ve değiştirme konusunda eşit söz-eylem (oy) ve bununla birlikte örgütlü davranma hakkını akla getirirken, incelediğimiz kişisel gelişim kitaplarının hiçbirinde karar alma süreçlerinde ve temsilcilerin belirlenmesinde insanlara söz ve oy hakkı tanıyan bir yaklaşımın savunusuna rastlanmamıştır. Karar alma ve seçimler yapmanın liderlik öğretisi ile kendilerine üstün nitelikler atfedilen ve doğal olarak 'seçilmiş kişiler' oldukları varsayılan üst düzey yöneticilerin ve sermaye sahiplerinin tekeline bırakılmaktadır. Burada, seçkin bir yönelim olduğunu daha önce belirttiğimiz liderlik öğretilerine, yönetici ve lider

arasındaki fark açısından da değinmek gerekir. Yöneticilik çerçevesi kurallarla belirlenip atanmış bir pozisyona işaret ederken, liderlik ise doğal bir özellik olarak resmedilmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının ana sloganlarından biri olan, “yönetici gücünü kurallardan alır, lider ise gücünü kendisinden alır” sözü de bu çerçevede anlamlıdır. Çerçevesi kurallarla belirli olan yöneticilik görevinde bu kurallar hem yöneticileri hem de yönetilenleri bağlamaktadır. Yani yöneticinin bu kuralların dışına çıkarak yönetilenler üzerinde keyfî tasarrufta bulunması söz konusu olamaz. Liderlik ise doğal bir özellik olarak resmedildiğinden böylesi bir keyfiliğe müsamahakâr bir anlayışı temsil etmekte ve ayrıca kuralların dışına çıkabilmek bir meziyet olarak gösterilmektedir. Bu anlayışın benimsenmesi oldukça açık bir biçimde yönetenlerin lehine, yönetilenlerin ise aleyhine gelişmelere işaret etmektedir. Ayrıca kurallar müzakereye ve demokratik denetime açıktır ve müzakere sonucu varılacak uzlaşıyla yeni kurallar belirlenebilir. Halbuki doğal olduğu kadar kişisel bir yönetme kabiliyeti olarak resmedilen liderlik, böylesi bir müzakere ve uzlaşıya kapalı bir duruşa işaret etmektedir. Öte yandan, modern profesyonel yöneticilerden övgüyle söz edilmesine karşın, yönetimin teknik bir mesele haline getirilmesi aynı zamanda uzmanlaşmaya karşı yönetim uzmanlığını öne çıkaran bir yönetim anlayışıdır. Halbuki demokratik bir yönetim anlayışından söz edebilmek için yönetimin ve politikanın uzmanlaşmaması, profesyonelleşmemesi gerekir. Ayrıca, örgüt kelimesinin işletme ile eşdeğer bir anlamda kullanılmasıyla birlikte meslekî ve politik örgütlenme biçimlerinden ya hiç söz edilmeyerek yok sayılmakta ya da söz edildiğinde ise barışı, huzuru ve istikrarı bozucu çatışmacı niteliklerine vurgu yapılarak olumsuzlanmaktadır. Ekonomik yaşamın doğal ve değişmez ilkeleri olduğu görüşünü savunarak piyasayı fetişleştiren ve insanlar arasındaki bilgi, beceri (kültürel sermaye), servet ve statü (toplumsal ve ekonomik sermaye) farklılıklarını doğallaştıran bu anlayış, hayatı düzenleyen kuralların

insan eliyle ve demokratik usullerle değiştirebileceğine, insanların kendi hayatlarını ilgilendiren kararlara etkin birer özne olarak katılımına ve her tür karar alma sürecinin insanların demokratik müdahale biçimlerine açık olmasına dayalı olan demokratik tavrın tam tersi bir yönelimdir. Politika geçmişte kalması için politik bir çaba göstermemiz gereken bir şeydir denilerek, politika alanının boşaltılması ve değersizleştirilmesine aktif destek veren kişisel gelişim kitapları yazarlarının bu politika karşıtı tavırla birlikte aynı zamanda demokratik bir yönelime sahip olduklarını iddia etmeleri ya kendilerini ya da okurlarını aldatmak anlamı taşımaktadır. Demokrasi, doğallık ve değişmezlik üzerine değil, değişebilir olmak ve bu değişimin insanlar eliyle, eşitlikçi ve şiddeti dışlayan yöntemlerle yapılması gerektiği üzerine kurulur. Kişisel gelişim kitaplarında yapılandırılmış eşitsizlik biçimlerini görmezden gelerek doğal yeteneklere, güç farklılıklarına ve ayrıcalıklara sahip olunmasına karşı hiçbir olumsuzlamâ içermeyen bir öğreti ile güç farklılıklarını doğallaştırarak meşrulaştıran seçkin bir yönetim anlayışı öne çıkarılmaktadır.

İNSAN ODAKLILIK MI, İŞ ODAKLILIK MI?

İş odaklılık kavramı üretim, verimlilik ve kârlılığını artırmayı hedeflerken, insan odaklılık kavramı ise insanların ihtiyaçlarının ön planda olmasına işaret eder. Bu çerçevede insan odaklı bir yaklaşım, insanların yeteneklerini araştırma ve bu yetenekleri insanların daha gelişkin bir toplumsal yaşama kavuşması için geliştirme amacına odaklanmaya işaret eder. İnsan odaklılık, iletişimsel edimlerimizde karşılıklı anlayışı, güveni, birbirimize özenli ve ilgili davranmayı, hoşgörüyü, dostluğu ve içtenlikli bir biçimde düşüncelerimizi ifade edebilmeyi kabul eder. Bu çerçevede kişisel gelişim kitaplarının iletişim kurma biçimlerine ilişkin öğretilerinde işin ihtiyaçları, üretim, verimlilik ve işe yararlılık ve bunlarla ilgili olarak motivasyon, kontrol ve görev anlayışının mı yoksa insanların ihtiyaçlarının mı ön planda tutulduğu ve insanların iletişimle ilgili becerilerin geliştirilmesi konusundaki yaklaşımlarında hangi ihtiyaçlara öncelik verdikleri değerlendirilmiştir.

Yeni bir iletişim anlayışını temsil ettiğini iddia eden kişisel gelişim yaklaşımları insan odaklı bir yaklaşım getirdiklerini,

insana işten daha fazla önem ve değer verdiklerini ve bütün insanlarla içtenlikli ilişkiler kurulmasına yönelik bir eğilimi savunduklarını iddia etmektedirler. Kişisel gelişim yazarları iletişim kurma ve sürdürme biçimlerimizin iş odaklı olmaktan çıktığı, işin kendisinin bile ilişki odaklı olmaya başladığı, iletişimin bu çerçevede daha çok önem kazandığı ve insanların becerilerini ortaya koymasını engelleyen bir yönetim anlayışına karşı, insanların yeteneklerini ortaya koymasını sağlayıcı bir yaklaşıma sahip olduklarını öne sürmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının insana daha çok önem ve değer veren, insanların ihtiyaçlarını önceleyen bir yaklaşımı savunmakta oldukları en temel iddialarından biridir. Bütün kişisel gelişim kitapları insan odaklı olma ve insana önem verme düşüncesini destekleyici bir biçimde herkesi kendini tanımaya, keşfetmeye ve gizli kalmış/bastırılmış yeteneklerini ortaya çıkarmaya ve gerçeği uzmanlaşmış bilgide, hiyerarşide ya da kurallarda değil kendi içinde aramaya çağırmakta ve bu çağrı da insan odaklı olmanın bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu insan odaklı çağrıya karşın, kişisel gelişim yazını iletişimi, kişilerarası iletişim boyutunda değerlendirmekte ve yaşamın değişik alanlarında genel bir öğreti olduğunu öne sürmekle birlikte öncelikle çalışma yaşamı çerçevesinde ele almaktadır. Kişisel gelişim kitaplarında iletişim öğretisine temel oluşturan anlatıların kahir ekseriyeti, bir başka ifadeyle ezici çoğunluğu iş yaşamı, bakiyesi, yani geriye kalanı ise duygusal ilişkilerle ilgili olup, iletişimle ilgili öğretiler ekonomik faaliyet alanı ve özel alanda yer alan ilişkilerimiz çerçevesinde oluşturulmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarında kendine yatırıma ve müşteri odaklı davranmaya güçlü bir şekilde vurgu yapılmakta ve hem bilgilenme süreci hem de kişilerarası iletişim ekonomik terimlerle ifade edilmektedir. İşyerinde performansı artırma ve başarılı olma, okurlara tartışmasız bir biçimde hayatta başarılı olmanın en temel kriteri olarak sunulmaktadır. Bu “başarı odaklılık” anlayışı bütün kişisel gelişim kitaplarının ortak paydasıdır. Kişisel

gelişim kitapları insanların yaşamdan beklentilerine ve özlemlerine yer vermekle birlikte insanların istedikleri değil, onların önceden belirlenen piyasa tipi başarı kriterlerine göre başarılı olmalarını ya da sayılmalarını sağlamak için yol ve yöntemler önermektedir. İncelediğimiz bütün kitaplarda iş odaklılığın ilk sırada yer aldığını ve iletişimin çerçevesine dair konuların kahir ekseriyetinin işle ilgili konulara ayrıldığını saptamamız, iletişimle ilgili konuların iş odaklı bir perspektifle ele alındığını açıkça göstermektedir. İletişim olgusunu iş ve özel yaşam ekseninde ele alan kişisel gelişim yazınının iletişim tavsiyelerini her alanda geçerli öneriler olduğu iddiasından yola çıkması da önemlidir. İletişimle ilgili iş yaşamında etkin ilkelerin aile ve yakın arkadaş ilişkilerinde; aile ilişkilerinde etkin olan ilkelerin de iş yaşamında uygulanabilir olduğunun kişisel gelişim yazarları tarafından ortaklaşa benimsenmiş olduğunu görüyoruz. Kişisel gelişim yazarları bu iddiayla sistem ve yaşam dünyası arasında iletişimsel edimler açısından bir fark olmadığı düşüncesini veya yaşam dünyasına da sistem dünyasının kurallarını taşıma arzusunu seslendirmektedirler.

Carnegie, işveren ve yöneticileri başarılı kariyer örnekleri olarak okurlarına aktarmakta, başarılı ve mutlu olmayı zengin olmakla bağdaştırmakta ve satış yapmanın, iş kurma ve geliştirmenin insanlarla iyi ilişkiler kurmakla sağlanabileceğini öne sürerek ticari ve yönetsel ilişkilerle şekillenen birliktelikleri derin ve özel dostluklar olarak nitelemektedir (1993: 85, 113-116). İnsanlara değer vermemizi söylerken onlara değerli olduğunu duyumsatmaya ve “başkalarına yaptıracağımız işin seve seve yapılmasını” sağlamaya odaklanmış olduğu için kendi söylediklerinin tam aksine, “insanlara içtenlikle değer vermeyi” değil, onlara değer ve önem veriyormuş görünmemizi tavsiye etmektedir (1993: 218). İş yaptırmak için insanları özendirmeyi ve işlerini seve seve yapabilmesini sağlamayı düstur edinen Carnegie’nin başarı öyküleri eşliğindeki bütün önerileri iş verimini, işyerindeki uyumu ve ürün satışını artırmaya yönelik

önerilerdir (bkz. 1993: 201, 208, 224). Carnegie'ye göre, önerilerden yararlanmayı bildiğimiz takdirde, onun kitabı iş yaptırma-
daki etkimizi artıracak, yeni ilişkiler kurmamızı sağlayarak
kazançlarımızı çoğaltacaktır. İyi insan ilişkilerinin (iletişimin),
olumlu sonuçları olarak gösterilen bu sonuçların, insana de-
ğil, iş başarısına, iş yönetimine ve pazarlamaya odaklı olduğu
aşikârdır.

Drucker ise, iletişimin temelinde performans ödüllendir-
mesi olduğunu söylerken yönetsel/iş odaklı anlayışını öne
çıkarmakta ve iletişimi yönetsel bir olgu olarak ele almak-
tadır (1994b: 370). Drucker'ın odaklandığı en temel konu
verimlilik artışıdır. Verimlilik artışının toplumsal sorunları da
çözeceğini öne süren ve verimlilik ile birlikte motivasyonu öne
alan ve iletişimi de bu çerçevede işe yararlık kıstasları ile de-
ğerlendirmekte olan Drucker'ın iletişime yaklaşımı neticede
bütünüyle iş odaklı olup, buna karşın kendisi bu yeni kurumsal
ve toplumsal yapının daha insani bir iş ortamı sağladığını öne
sürmektedir. Tez çalışmam çerçevesinde incelediğim kitabı sa-
tış rakamı nedeniyle "iş dünyasında 20. yüzyılın en etkili kita-
bı" sayılan, bir liderlik uzmanı olduğu belirtilen yönetici ge-
liştirme programlarının hazırlayıcısı ve uygulayıcısı Covey, iş
odaklı kişisel gelişim yaklaşımını yeni yönetim yaklaşımlarıyla
bütünleştirmekte ve çalıştığımız kuruma bağlılığı/sadakati yü-
celten bir anlayışı sahiplenmektedir. İletişim ve algılama ko-
nusunda IBM başta olmak üzere birçok şirketin yönetici geli-
ştirme kursları için programlar hazırladığını ve eğitim verdiğini
bildiğimiz Covey'in kitabında yer alan başarıya odaklı yaklaşı-
mın en uç göstergelerinden biri olan "kazan/kazan" adı verilen
yaklaşım, kendisi tarafından insanlar arasındaki etkileşimde
bütüncül bir felsefe olduğu iddia edilerek savunulmaktadır. Bu
yaklaşımın özü bir tarafın anlaşmaya dayalı bir uzlaşmaya var-
ma çabası yerine her iki tarafın da kazanacağını düşündüğü
bir seçeneği karşı tarafa kabul ettirmesine dayalı bir modeldir
ki, Saygın ve Sekman gibi yazarlar tarafından da sözü edilen

ve kişisel gelişim seminerlerinde artık geçerliliği kanıtlanmış gibi sunulan bu model, taviz vermemeye ve uzlaşmamaya ve dolayısıyla şirket stratejisinden ödün vermemeye dayalı bir iş stratejisinden başka bir şey değildir. Bir iletişim stratejisi olarak anılan bu modelin iletişime katılan her taraf için yararlı olduğu iddiası ise müşterinin de çıkarlarını gözetmeyi esas aldığı öne sürülen bir liderlik ve pazarlık stratejisinden başka bir anlam taşımamaktadır (2006: 234-268). Yeni çağın talebinin ve ihtiyacının uygulama olduğunu ve bunun ideal olanı bulma, anlamlı bir katkıda bulunma ve bütünlük anlamında ele alınması gerektiğini işaret eden Covey'in iletişimi de işe katkıda bulunmaya yönelik iş odaklı bir anlayışla ele aldığı çok açıktır (2006: 373). Yanında yüzlerce kişi çalıştıran zengin patronları örnek veren Robbins, çalışanlara önem vermek yönündeki bildik argümanları yinelemekte ve kitabından öğrendiklerimizi hemen uygulamaya başlayarak eyleme geçmemizi önermektedir (1993: 84 ve 415). Robbins'ın başarı örnekleri çalıştığımız işyerinde yönetici konumuna yükselmek ve daha çok para kazanmaktır (1993: 307 ve 352). Robbins, iletişim tanımında iletişimin kullanım alanlarını pazarlık, satış ve terapi olarak verirken ve iletişimi birisine bir işi yaptırmak için ikna etme çabası ile birlikte ele alırken iş yapma ya da iş yaptırmaya odaklı bir iletişim anlayışını öne çıkarmaktadır. İletişimin odağına işi koyan Robbins, işin odağına da iş yaptırmaya yolu olarak iletişimi yerleştirmektedir (1993: 251). Guilane-Nanchez'de her şeyin anahtarı iletişim diyerek iletişimin büyümlü gücü sayesinde hem daha fazla kazanabileceğimizi, hem de dolu dolu yaşayabileceğimizi vurgularken iletişimi kazanç sağlayıcı bir etkinlik olarak ele almakta ve böylelikle iletişimin işyerinde ve özel yaşamda başarıya odaklı yönünü öne çıkarmaktadır (2003: 9, 105, 115 ve 184).

Adair'e göre iletişim organizasyonların can damarı olup, iyi ilişkiler kurmanın da ötesinde iş hayatının vazgeçilmez bir unsurudur. Adair, iyi iletişimin aynı zamanda çalıştığımız kurum-

daki uyumlu ve başarılı ilişkilerin temeli olduğunu söylerken işyerinde uyumlu çalışma ortamı sağlanarak verimli ve başarılı bir iş yaşamında iletişimi *sorun giderici bir araç* olarak çalışma yaşamının odağına yerleştirmektedir (2004: 38-40). Çalışanlarla iyi iletişim kuramazsak iş hayatında tutunamayacağımızı belirten Adair (2004: 45 ve 50), kitabı boyunca iş deneyimi ile ilgili örnek olayları aktarmakta ve soru cevap listesi şeklinde kontrol listeleri ile iletişim yeteneklerimizi gözden geçirmemize yardımcı olmaya çalışmakta, etkili iş mektubu ve rapor yazma, etkili sunuş yapma ve iş mülâkatlarında başarılı olmak ve toplantıları yönetmek konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. İletişimi şirket amaçlarının gerçekleştirilmesi için çalışanları yönlendirebilme becerisi olarak ele alan (2004: 193) Adair'in iletişim yaklaşımı performans ölçümünden toplantı yönetimine, müşteri memnuniyetinden yönetici ve çalışanlarla ilişkilere, iş yazılarından toplantı düzenlemeye ve sunuş yapmaya varana dek verdiği bütün örnekler çalışma yaşamı ile ilgili olup, sterilize bir iş odaklı anlayışı temsil etmektedir (2004: 12, 38-48). Kitaplarının anekdot tarzındaki iş kitapları serisinden sayılması gerektiğini ifade eden Kramer ve McCormack'ın kitapları da bütünüyle işe odaklı olup, her iki yazar da iş alanındaki deneyimlerini/başarılarını okurlarıyla paylaşmaya çalışmaktadırlar. McCormack'ın "beraber para kazanacağımızı ima eden en ince ifadeleri kullanıyorsanız benimle etkin iletişim kuruyorsunuz" sözlerinden çıkan 'etkin iletişim' anlayışı onun iletişim yaklaşımını özetler niteliktedir (2000: 16) ve yazar dürüstlük kavramını bile pazarlama/satış odaklı olarak tanımlamaktadır (2000:54) Girişimciliğin en değerli yetenek olduğunu söyleyerek başarılı girişimcilerden anekdotlar aktaran McCormack'ın iletişim kavrayışı kişilerarası ilişki kurmakla ilgili dinamikleri iş hayatında nasıl kullanabileceğimizle ilgilidir (2000: 99). Kramer'in kitabının 3. bölümü (57-71) "Satışları Artırmak İçin İletişim", 4. bölümü ise (73-85) "Paranızı Artırmak İçin

İletişim” başlıklarını taşımakta ve böylece iletişimi açık bir biçimde satış ve para artışı aracı olarak ele almaktadır.

İnanç ilk adımdır diyerek inanca, ruhsal arınmaya ve içsel aydınlanmaya önem veren Addington’ın (2001: 50-53) amaçlarını gerçekleştirenler olarak örnek verdiği insanların, ticaretten servet elde etmiş olmaları ilginçtir. Yoksul olmanın erdem olmadığını, zengin olan insanın dostlarına ve kendisine yardımcı olabileceğini öne süren Addington (2001: 111-113), zenginlik bilincine sahip her insanın er ya da geç zengin olacağını öne sürmektedir. “Ne bildiğinizden daha çok kimleri tanıdığınız önemlidir” veya “kendi kendini eğitmiş birçok insan başarının sırrını bulmuş görünüyor ve zengin bir yaşam sürüyor” diyen Addington (2001-125) bu sözleri eşliğinde uzman meslek bilgileri yerine iletişim becerilerinin ve hayat okulundan elde edilen bilgilerin daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede adı geçen yazarlar tarafından iletişim, iş odaklı bir çerçevede iş bulma, işimizi korumak, mesleğimizde yükselme ve zengin bir yaşam sürme için önem verilmesi gereken bir olgu olarak resmedilmektedir. Bu çerçevede iyi iletişim kurmaktan kasıt ise kariyerimizin geleceği açısından patronumuzla, yöneticilerimizle ve müşterilerimizle kuracağımız iyi ilişkilerdir (Kramer, 2000: 105). Zengin veya iyi bir gelir sahibi olma meslekî kariyerdan önce gelmekte ve başarı ölçütlerinin başlıcası sayılmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarında yinelenen kişisel değişim, başarılı ve mutlu olmak için kişisel becerileri artırma önerileri bütünüyle iş odaklıdır. Verimliliği artırmayı, işi çeşitlendirmeyi ve yoğunlaştırmayı esas alan bu yaklaşımlarda, piyasanın beklentilerine uyum sağlayabilecek insanlar yetiştirme hedefinde ortaklaşmakta ve kariyerimizi geliştirmek ve iyi bir gelir sahibi olmak için iyi geliştirilmesi gereken iletişim becerileri bunu sağlayan bir araç olarak sunulmaktadır. Çalışanların direnişinin ve olası çatışmaların ortadan kaldırılmasında da en önemli rol iletişim becerilerinin geliştirilmesine verilirken, iletişimin gelişkinliği çatışma yaratmayan, uyumlu

bir iş ortamına sahip olma olarak ele alınmakta ve ilişki kurabilme becerileri verimlilik ve kârlılığa hizmet ettiği ölçüde değerli görülmektedir. Başarı düşüncesinde iyi bir gelir sahibi olma meslekî kariyerden önce gelmekte, uzman meslek bilgileri yerine iyi ilişkiler kurma, iletişim becerileri ve hayat okulundan elde edilen bilgiler öne çıkarılarak meslekî bilgi değersizleştirilmektedir.

Kişisel gelişim yazınının temel kavramlarını ithal ederek kullanan Türk kişisel gelişim yazını da bu iş odaklı anlayışları bütünüyle paylaşarak öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede Osmay'ın insan ilişkilerini ya da iletişimi başarı odaklı olarak ele alması ilk örnektir. Osmay'ın insan ilişkileri hakkında verdiği bütün örnekler ve önerilen davranışlar piyasa, siyaset ve idari alandaki değerlere göre biçimlenmekte; iş odaklı bu değerlere göre hareket edebilme esas alınmaktadır. "İşletmelerde ele alınması gereken en önemli konu: İnsan Envanteri" (1983: 212-215) başlıklı yazısını insana önem vermek ve odaklanmak olarak sunan Osmay'ın ana ilgi alanları verimsiz çalışmanın önlenmesi ve işletmelerin başarılı olması için hangi türden yöntemlerin uygulanması gerektiği yolundaki önerilerdir (1994: 247-281). İnsan ilişkilerini bütünüyle iş ve yönetim odaklı ele alan Osmay, dost kazanmanın insanı mutlu etmesinin yanısıra, iş verimini de artırdığından söz ederek, Carnegie gibi, dostluğu da iş odaklı olarak düşünmektedir. Carnegie'nin *Dost Kazanmanın Yolları* başlıklı kitabı yayımlandığı zaman "birçok kimsenin kitap okumakla dost kazanılır mı" diyerek kendisiyle alay ettiğini söyleyen Osmay (1983: 61-62), kitabın milyonlarca sattığını, Carnegie'nin milyoner olduğunu ve insanların bu işin esaslarını öğrenmenin kendilerine faydalı olduğunu gördüklerini söyleyerek, dost kazanma ile ilgili öğretinin başarısını, dostluğun güç kazanmasıyla değil, yazarının milyoner olması ve okurlarına yararlılıkla açıklamaktadır. Cüceloğlu'nun verdiği örneklerde de iş yaşamına yönelik öğretti baskındır. İnsanın bir potansiyel olduğunun farkında olan

şirketlerin üretim ve kârlarının artacağını söyleyen ve böylece *insanı yeniden keşfeden* yaklaşımları seslendiren Cüceloğlu bu yaklaşımı insan odaklı bir yaklaşım olarak sunmaktadır. İnsan potansiyelinin gelişimi için “iletişim donanımlar”ına sahip olmanın önemini vurgulayan Cüceloğlu, iletişimi de bu çerçevede iş ve özel yaşamda başarılı olmak için insanın sahip olması gereken bir teçhizat, hattâ verdiği örneğe bakarsak, bir silah/araç olarak değerlendirmektedir (2002: 25 ve 15). İş ortamında huzurun sağlanabilmesi için yöneticiler tarafından çalışanlara kendilerine değer verildiği duygusu yaratılması gerektiğini işaret eden Cüceloğlu’nun bize, korku kültürünü ortadan kaldıracak yeni bir yaşam felsefesi olarak sunduğu değerler kültürü kavramı da toplumun sahip olduğu değerler ile uyumlanma dışında yaşam felsefesi olarak nitelendirilebilecek kapsamlı bir yaklaşım içermemektedir. Devlet memuru zihniyetinin terk edilerek ticaretin artık ayıp olarak kabul edilmesinin yetişkin bir topluma geçişin göstergesi sayan Dökmen ise işyerinde insanlara dayalı ilişkiler yerine işin rasyonalitesinin ön plana çıkması gerektiğini savunmaktadır (2005: 288 ve 263). Dökmen’in yaklaşımında da işyerinde insani ilişkilere önem vermek kendi başına bir değer olarak değil, verimliliği, uyumu ve istikrarı artırıcı bir unsur olarak ele alınmaktadır. Beden dilinin çeşitli yönlerini açıklayan kitaplarının insanlar arası ilişkilerde sözsüz iletişimle ilgili algımızı ve anlayışımızı artıracığını ileri süren Baltaş’ların verdikleri örnekler patronumuzla ve iş arkadaşlarımızla ilişkiler, davetler, karşı cinsle ilişkiler ve iş görüşmeleriyle ilgilidir (1999: 7 ve 69-82). İletişimi yönetim odaklı bir çerçeve içinde ele alan Acar ve Zühal Baltaş’ın yaklaşımı da verimli ve uyum içinde çalışmaları için insanların iş süreçlerine katılımı ve iş hedeflerini benimsemelerinin gereğine vurgu yapmaktadır.

Başarı odaklı kitapları ile tanınan Sekman (2005: 40), başarısızlığın kişinin beceriksiz ve yetersiz olduğu anlamına geldiğini söylerken kitabının değişik bölümlerinde, başarısızlıkları-

mızdan dolayı başkalarını suçlamamızı sık sık yinelemekte ve başarının kendi ellerimizde olduğuna inanmamız ve başarısızlığın sorumluluğunu da üstlenmemiz gerektiğini işaret etmektedir (2005: 44-45 ve 101). Sekman, “başarmak sonuçları konuşturmadır” ya da “amaca uygun sonuçlar almaktır” derken sonuca odaklı yönetim başlığıyla bilinen iş odaklı yaklaşımı ortaya koymakta, öte yandan politika ile uğraşma yerine işimize odaklanmanın toplumun faydasına olduğu görüşünü sık sık yinelemektedir. Sekman, Türk kültürünün başarıyı sonuçla ölçtüğünü “Hatice’ye değil neticeye bakarız” sözleri ile özetlemekte ve bize skor tabelasına bakmamızı önermektedir (2005: 93-94). Saydam ise bir yandan aklın yanısıra gönül penceresine de seslendiğini, öte yandan ise iletişimin iş sonuçlarına odaklı yalın bir uygulama modeli haline gelmesi gerektiğini öne sürerek iletişim olgusunu iş ve sonuç alma çerçevesinde ele almakta ve iş odaklı bir iletişim anlayışını çok açık bir biçimde savunmaktadır (2005: 45 ve 42). “İletişim sonuç odaklı, iş odaklı bir iştir” diyen Saydam, iletişimde hedef kitleyi potansiyel müşteri olarak ele almakta ve hizmet, ürün ve fikir pazarlamasında müşterinin her şey demek olduğunu öne sürmektedir (2005: 108 ve 121-126). Saydam, iletişimi iş odaklı bir uygulama alanı haline getirmeye odaklanmayı savunması diğer kişisel gelişim yazarlarıyla farklı bir yönelime işaret etmektedir. Saydam’ın iletişim yönetimi olarak ele aldığı soruların odağında iş stratejileri ve işle ilgili sorunların çözümü için iletişim stratejilerine ya da stratejik iletişime yönelmek eksenli, bütünüyle işe odaklı bir yaklaşım söz konusudur. Türk kişisel gelişim yazını genelgeçer başarı ve mutluluk söylemleri ile işe odaklı bir iletişim anlayışını görünür olmaktan uzak tutmaya çalışırken, Saydam çok açık, dolaysız bir biçimde iş odaklılığı savunmaktadır.

İş odaklılık konusunda yerli ve yabancı kişisel gelişim kitapları arasında bir anlayış farklılığı göze çarpmaktadır. Özellikle ABD mahreçli kitaplarda iş odaklılık çok açık ve baskın

bir eğilim olarak göstermekteyken, Saydam dışındaki Türk yazarların iş odaklı bir yaklaşımı açıklıkla savunmakta güçlük çektiklerini, bu nedenle başarı yanında mutluluk, huzur, arkadaşlık, dostluk ve sevgiye sıklıkla vurgu yaptıklarını görüyoruz. Ancak bu vurgulara karşın kitaplarında iş yaşamıyla ilgili önerilerin baskın olduğunu da söylemeliyiz. Bu kişisel gelişim yazarlarının iş odaklı bir yaklaşımı savunurken toplumca genel kabul gören değerlerden yararlandığını ve söylemlerini böylece daha etkin bir biçimde haklılaştırılmaya çalıştıklarını göstermektedir. Açık bir iş odaklı anlayışı savunmaktan duyacakları mahcubiyetten dolayı iş odaklı söylemleri romantik sözlerle estetize ederek sunma stratejileri geliştiren kişisel gelişim yazarları, iş odaklı yaklaşımlarının üzerini sevgi, huzur, mutluluk gibi söylemlerle örtmeyi yeğlemekte ve böylece iş odaklılık konusunda olası eleştirileri bertaraf etmeye çalışmaktadırlar.

NLP kitaplarının başarı odaklı yöneliminde herkes için erişilebilir olduğu öne sürülen bu başarı, yönetici olabilmek, terfi edebilmek, iyi satış yapabilmek gibi örneklerle ele alınmakta ve bu da başkalarını etkileyici tarzda konuşmak ve davranmak ile ilişkilendirilen iyi ilişkiler kurmaya dayalı sonuç odaklı iletişim becerileri söylemiyle bütünleştirilmektedir (Adler, 2002: 33, 40 ve 47). Adler'in kitabında hedeflenen aylık satışın tutturulması, hedef gerçekleştirmekle ilgili en sık verilen örnek olup, etkin pazarlama ve piyasa lideri olmak gibi tanımlamalar da sık sık kullanılmakta ve buna ilişkin anekdotlar aktarılmaktadır (2002: 137-140). Nil Gün de satış elemanları ile yöneticileri arasında geçen konuşmaları öğretici öyküler olarak sunmaktadır (2006: 90-92 ve 198-199). Müşteri odaklı davranmaya güçlü bir şekilde vurgu yapan ve bilgilenme sürecini de kişilerarası iletişimi de ekonomik terimlerle ifade eden Gün (2006: 21 ve 101), iletişimle ilgili motivasyon stratejilerini bilmenin eş seçimi ile çocukların eğitilmesinde de işe yarayacağını söylerken bu alanları birbiririyle eşitlemektedir. Zaman zaman mahrem alana ilişkin (eş ve çocuklar) değerlendirmeler

yapılıyor olsa da, işte başarılı olma ve performansı artırma, Gün tarafından, okurlara tartışmasız bir biçimde hayatta başarılı olmanın ya da öyle görünmenin en temel kriteri olarak sunulmaktadır.

Kurum kültürü ve örgütsel iletişim kitaplarında ise, işyerinin insanileştirilmesi iddiası eşliğinde insana daha çok değer ve önem verdiği varsayılan, beşerî münasebetlerin iş ilişkilerinde önem kazanması ekseninde insan ilişkileri ekolünden devralınan düşünceler bu kez “iletişimin önem kazanması” çerçevesinde seslendirilmektedir. Bu kitaplarda klasik yönetim yaklaşımları otoriter olarak damgalandıktan sonra, yeni yönetim yaklaşımlarında işletmelerin en önemli ögesinin insan olduğu düşüncesi vurgulanarak bu yaklaşımların insan odaklı olduğu öne sürülmektedir (Akıncı, 1998: 20 ve 54). Ancak, kurum kültürünün oluşturulması ve korunmasında insan kaynaklarının stratejik önemi üzerinde durulması bu “insan odaklılık” düşüncesinin bir ‘stratejik yaklaşım’ olduğunun itirafı niteliğindedir. Yeni yönetim teorilerinin temel özendiriciyi para olmaktan çıkardığı ve işin sevdinmesine yönelik insan odaklı bir yaklaşımı benimsediği iddia edilmesine rağmen bu söylenenler arka plandaki iş odaklı stratejik yaklaşımı ortadan kaldırıci nitelikte değildir. Kurum kültürü ve örgütsel iletişim kitaplarının insan odaklı olduğu öne sürülen yaklaşımının bir tarafını çalışanlarla ilişkiler, diğer tarafını ise müşteri odaklılık oluşturmaktadır. Başarılı şirketlerin müşterilere verdikleri önemin, bu şirketlerin başarısının temel anahtarı olduğu vazedilmekte ve çalışanların şirkete bağlılıkları kadar müşterilerin şirkete bağlılıklarının da uzun vadede istikrar(lı satış) ve gelir artışı olarak geri döneceği vurgulanmaktadır (Akıncı, 1998: 33). Kârlılık ve gelir artışını ön plana alan kurum kültürü ve örgütsel iletişim yazını çalışanların işletmelerine bağlılığını ve onların kurum kültürünü benimsemesini ve böylece uyumlu, verimli ve uzun erimli çalışmasını hedefleyen performans odaklı bir bakış açısını insan odaklı bir yaklaşım olarak sunmaktadır.

Kişisel gelişim kitaplarında iletişim olgusunu klasik modelin dışında ele alan bir yaklaşıma rastlanmamış olup, bu kitaplarda iletişim, daha çok psikoloji terimlerini kullanarak, kendimizi ve diğer insanları daha iyi tanımak suretiyle iyi ilişkiler kurabilme ve insanları etkileme/ikna edebilme becerisi olarak tarif edilmektedir. Kişisel gelişim kitaplarında iletişim “insan ilişkilerinin önemini kavramak”, “çevremizle iyi ilişkiler kurmak” gibi sözlerle tarif ve tasnif edilmektedir. İncelediğimiz bütün kitaplarda işlevsel bir iletişim tanımının öne çıkması iletişimi insan odaklı olmaktan uzaklaştırmakta ve işin odağına yerleştirmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının iletişimin yaşamın değişik alanlarında genel bir öğreti olduğunu öne sürmekle birlikte öncelikle çalışma ortamı/iş yaşamı çerçevesinde ele aldıklarını görüyoruz. Ancak popüler kişisel gelişim yazınında mutluluk öğretisi olarak karşı cinsle ilişkilerin, başlangıcından beri çok önemli yer tuttuğunu ve iletişim olgusuna yüklenen anlamın son dönemlerde oldukça çeşitlendiği de belirtilmelidir. Hem popüler psikolojiden hem de iletişime yüklenen ilişki odaklı ve sorun giderici anlamlandırmalardan daha yoğun bir biçimde yararlanarak, kadın-erkek ilişkilerinden başlayıp özellikle aile ilişkilerinde ve eğitim alanında başarılı olmayı göstermeye yönelen kişisel gelişim kitapları giderek artmaktadır. Bu da bize, artık iletişim başlığı altında konumlandırılan ve çeşitlendirilen (aile iletişimi, eğitsel iletişim vb.) yönetsel kökenli öğretilerin sınırlarını gündelik yaşamın bütün alanlarına doğru genişletme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Buna karşın, aile ve eğitim iletişimi başlıkları altında yer alan öğretiler de başarılı insan (lider) yetiştirmeye ve iyi/uyumlu ilişkiler kurmaya odaklandığından, son tahlilde çerçeveyi yine iş yaşamının/piyasanın talepleri belirlemektedir. Kişisel gelişim kitaplarının iş yaşamı için iletişim tavsiyeleriyle özel yaşam için sunulan iletişim tavsiyeleri arasında özünde hiçbir farklılık bulunmaması ve bu kitapların bütünüyle iş ve performans odaklı önerilerinin insanların özel yaşamlarında

ve toplumsal ilişkilerinde de uygulanmasını önermeleri, daha önce de belirttiğimiz gibi, iş yaşamını insanileştirmenin tam tersine özel/mahrem yaşantıyı da iş odaklı hale getirmeyi önermektedir. Bu çerçevede, kişisel gelişim yazını tarafından ortaklaşa benimsendiğini gördüğümüz yaklaşım, iletişimle ilgili iş yaşamında etkin olan ilkelerin aile ve yakın arkadaş ilişkilerinde etkin olan ilkelerin de iş yaşamında uygulanabilir olduğudur. Bu da yöneticiler ve pazarlamacılar için önerilen tutum ve davranışların aile ve çevre ilişkilerinde önerilebilir nitelikte olduğunu kabul etmektir. Pazarlamacılar için önerilen tutum ve davranışların aile ilişkilerinde önerilebilir nitelikte olduğunu kabul eden bu anlayış hayatın da spontan bir alan olarak değil de stratejiler uygulanması gereken bir iş alanı gibi algılanmasına ilişkin düşüncelerin yaygınlaştırılması çabasına işaret etmektedir. Bu anlayış Habermas'ın 'yaşam alanlarının sömürgeleştirilmesi' adını verdiği para ve güç'ün şekillendirdiği ekonomik ve politik faaliyet alanlarının mantığının görece bu ilişkilerden özerk olduğu varsayılan alanlara doğru yayılma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımıyla bütün yaşam alanlarının sömürgeleştirilmesine aktif bir destek veren kişisel gelişim kitapları, iletişimi uyum ve verimliliğe endeksleyen iletişim anlayışıyla da iletişim alanının sömürgeleştirilmesine etkin bir biçimde katkıda bulunmaktadır. Verimlilik ve performans odaklı bu iletişim anlayışı, iletişimin alanını daraltır ve bozuluma uğratarak, kişisel gelişim yazını bütün yaşama alanlarının piyasa ölçütleriyle denetim altına alınmaya çalışıldığı bir dünyada, piyasa ile özdeşleşmeye hayat hakkı tanımayan mübadele ölçütlerinin yaşam içindeki iktidarını maskeleyerek ve insanlara sözde bireysellikler sunmaktadır.

Kişisel gelişim yazınının günümüzde geçerlilik kazanması gereken iletişim türünün sorun odaklı ve çatışmaları çözmeye yönelik bir iletişim olması gerektiği yönündeki vurguları ortaktır. Bu anlayışa göre iletişim, varolan çatışmaları çözebilir ve insanların uyum içinde birarada yaşamasını ve çalışmasını sağ-

layabilir. Bütün kişisel gelişim kitaplarında yinelenen iletişim becerileri sayesinde iş ve aile hayatında başarılı olabileceğimize yönelik bu anlayış, iyi ilişkiler kurma yolu ile toplumun da daha iyiye gideceği yönünde abartılmış ve dayanağı olmayan bir iyimserlik taşımaktadır (bkz. Cüceloğlu, 2002: 106 ve 133). İletişimin bu çatışma çözücü, sorun giderici ve uzlaşa sağlayıcı bir etkinlik olma özelliği bütün kişisel gelişim kitaplarında iletişimin en önemli misyonu olarak ifade edilmektedir. İletişim böylece, başkaları üzerinde istediğimiz izlenimi bırakma, iyi ilişkiler kurma, iyi geçinme, uyum sağlama, mutluluk, huzur, stressiz bir yaşam, verimli ve uyumlu çalışma, başarı ve başkalarını anlama/çözme ve kendimizi etkin/ikna edici bir biçimde anlatabilmenin ya da sunabilmenin, en etkin aracı olarak ele alınmaktadır. Bu işlevsel/araçsal iletişim düşüncesi iddia edildiği üzere insan odaklı bir yaklaşıma sahip olan bir iletişim anlayışının değil, iş odaklı bir anlayışın kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışında baskın olduğunu tartışma götürmez bir biçimde bize göstermektedir.

No Way Out: Başarıya ve Mutluluğa Erişmek için İletişim Becerilerinizi Geliştirin

Kişisel gelişim kitapları gündelik yaşamda başarıya ve mutluluğa erişebilmek için iletişimi, sorunları çözücü bir sihirli anahtar ve yeni bir keşif olarak sunmakta ve kişisel gelişim kitapları aracılığıyla geliştireceğimiz iletişim becerilerimiz sayesinde eksikliklerimizi gidereceğimizi ve böylece uzak kaldığımız mutluluğa ve başarıya erişeceğimizi iddia etmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının okurlarına vaadi budur. Peki, bizi başarıya ve mutluluğa erdirtirecek iletişim becerileriyle kastedilmekte olan nedir? Bu sorunun ve bu becerileri geliştirmenin faydalarıyla ilgili söylemler iletişimin insan odaklı mı, iş odaklı mı olduğu sorusunu da cevaplar niteliktedir. İletişim Becerileri adı altında kişisel gelişim yazınında hitabete birincil derecede

önem verildiğini belirtmiştik. Bütün kişisel gelişim kitapları ikna edici iyi bir konuşmacı olmayı temel iletişim becerisi olarak ele alırken iletişim becerisini her derde deva bir beceri biçimi olarak sunmaktadırlar. İletişim becerileri çerçevesinde konuşmaya öncelik verilmekte ve ikna edici konuşmalar yapabilme becerisi en temel iletişim becerisi olarak kabul edilmektedir. İletişim becerileri dilsel beceriler, beden dili ve stratejik davranabilme ve esneklik becerisi olmaktadır. İletişim becerileri kapsamı altında yayımlanan kitapların içeriği ve eğitim çalışmalarının ana başlıkları incelendiğinde de, ele alınan konuların başta doğru ve güzel konuşma olmak üzere, beden dili, dış görünüme özen, hızlı ve etkili okuma, yazı teknikleri, beyin gücünü kullanma, duygusal zekâ, liderlik, zaman yönetimi, stres yönetimi, toplantı teknikleri ve mülâkat teknikleri olduğu görülmekte, etkili iletişim başlığı altında dilimizi ve beden dilimizi doğru ve etkileyici bir biçimde kullanabilmenin yollarına işaret edilmektedir. Dilsel yetkinlik ve becerilerin gelişmesine odaklanan öğretilerde iletişim becerileri konuşmamız, dış görünümümüz, tutum ve davranışlarımızla iyi ilişkiler kurabilme, insanları etkileme ve yönlendirme, motive edebilme ve insanların üzerinde iyi bir izlenim bırakma ile özdeşleştirilmektedir. İletişim becerileri arasında güçlü bir arkadaş ağına, iyi ilişkilere sahip olma, ilişkileri sıcak tutma, insanlar üzerinde olumlu izlenimler bırakma gibi öneriler yer almakta ve ilişki yönetimi adı verilebilecek ilişkileri sürdürebilme ve yönlendirilebilme becerisi, iletişim becerisi olarak adlandırılmaktadır. Burada iletişim becerisi olarak söz edilen, kazanç amaçlı iletişim yol ve yöntemleri olup, iletişim becerileri insanları bir amaç için yönlendirebilme için iyi ilişkiler kurabilme olarak ele alınmaktadır. Söylediğimiz şeylerde ve söyleme biçimimizde gerekli değişiklikler yapabilmeyi ilişkilerimizde son derece etkili olabilmemizi sağlayacak iletişim becerisi olarak tarif eden kişisel gelişim kitapları iletişimi hedeflere ulaşmak ve uyum sağlamak için stratejik bir araç olarak konumlandırarak ele almaktadır.

Verim, uyum ve başarı odaklı bu söylem çerçevesinde kişisel gelişim yazınının öne çıkan ortak özelliklerinden birisi de bireysel sorumluluk artışını olumlayıcı vurgulamalardır. Başarısızlıklarımızdan dolayı başkalarını suçlamamızı sık sık yineleyen başarı odaklı kitapların yazarı Sekman'ın başarının kendi ellerimizde olduğuna inanmamız ve başarısızlığın sorumluluğunu da üstlenmemiz gerektiğine işaret ettiğini biliyoruz (2005: 44-45 ve 101). Başarısızlığın sorumluluğunu üzerine almak ve başkalarını suçlamak yerine kendimizi geliştirmeye odaklanmak kişisel gelişim öğretisinin temel perspektifidir. Kişisel gelişim kitaplarının insan odaklı bir yaklaşım olarak sunduğu yaklaşım, insanı içinde yaşadığı koşulları göz önüne almadan değerlendiren, başarılı ve mutlu olmayı kişisel beceriye indirgeyen, başarısızlık ve mutsuzluğun kaynağını kendi beceriksizliğimizde aramamızı telkin eden bir yaklaşımdır. Kişisel gelişim yazarlarının önerdiği başarı ve mutluluk yolları hep insanların bireysel sorumluluk ve görevlerinden yola çıkmakta, insanların görev ve sorumluluklarından bahsederken haklarından ise hiç ama hiç söz edilmemektedir. Bu görev ve sorumluluk anlayışının görev veren ve görev alan arasındaki iktidar ilişkisi olduğu hatırlandığında görevi tebliğ edenin bu görevin kendi çizdiği sınırlar içinde kalmasını, kendi çıkarlarının korunmasına yönelik olduğunu gösterir. Burada görev veren sermaye sınıfının çıkarlarının korunmasına indirgenmiş bir toplumsal sorumluluk anlayışı egemen olup, işletmenin verimliliğiyle toplumun çıkarları özdeş kabul edilmektedir. Kişisel gelişim yazarları beylik ifadeleri yineleyerek okurlarının özgürlük ve haklar dünyasından sorumluluklar ve bağlılıklar dünyasına geçişini hızlandırmaya çalışmaktadır.

Kişisel gelişim kitaplarında öne çıkan bir diğer ortak özellik ise işimize, yakın çevremize ve kendimize odaklanmamız yönündeki çağrılar olup, işimize odaklanmanın toplumun faydasına olduğu görüşü değişik ifade biçimleriyle yinelenmektedir. Bu yaklaşım yapısal sorunların olmadığı, sorunların kişisel

ilişkilerin geliştirilmesiyle çözülebileceği konusundaki varsayımların sürekli olarak yinelenmesidir. İletişimin çatışma çözücü, sorun giderici ve uzlaşma sağlayıcı bir etkinlik olma özelliğini iletişimin en önemli misyonu olarak ifade edilirken, farklı kültürler ve kişilik özelliklerinden kaynaklanan iletişim çatışmaları ve kopukluklarıyla ilgili sorunların iletişim kurma becerilerindeki gelişme sayesinde giderilebileceği ortak görüşü, iletişim becerileri eğitiminin yararı konusundaki görüşlerin dayanağını oluşturmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının yanı sıra insan odaklı bir iletişim anlayışının savunulduğu öne sürülen iletişimle ilgili tezlerde de, 1990'lı yıllardan itibaren, insanın iletişim sürecinin en önemli unsuru olduğu gibi derin bilimsel saptamalar yapıldığı, empati kavramı kişilerarası ilişkilerde olumlu yatırımlar sağlaması ekseninde tarif edildiği ve iletişimin "en önemli yönetim araçlarından birisi" olarak ele alındığı görülmektedir (Uzunoglu, 1994: 102). Bu bağlamda iletişimin işlevleri ister bireysel ister kurumsal başarıya odaklansın, çerçeve, iş odaklı bir perspektifle çizilmekte olup, iletişimin sonuca yönelik bir eylemlilik hali olması üzerinde geniş bir mutabakat vardır. İnsana önem ve değer verdikleri iddiası başat iddiaları olmasına karşın, kişisel gelişim yazarlarının iletişim anlayışı kişilerarası ilişki kurma dinamiklerini iş hayatına taşıyarak verimliliği artırmakla ilgili olup, etkin iletişim kavramı sonuç almak için iyi insan ilişkileri kurmak anlamında kullanılmaktadır. Bu çerçevede, iletişimin odağına işi koyanlar işin odağına da iş yaptırma yöntemi/aracı olarak iletişimi koyarak, bunu iş yaşamının merkezine yerleştirmektedirler. Burada sadece iş odaklı bir iletişim anlayışının değil, aynı zamanda ilişki odaklı bir iş anlayışının baskın olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımda, iletişimsel etkinlikler ve tüm insani ilişkiler işin emrine tahsis edilmekte ve iletişim bu bağlamda kazanç sağlayıcı bir stratejik etkinlik biçimi olarak iş hayatının vazgeçilmez unsuru olmaktadır.

Kişisel gelişim kitapları insana değer ve önem veren değil, insanı iş ve hayat karşısında değersizleştiren ve önemsizleştiren bir anlayışı temsil etmektedir. Başarısızlık ve mutsuzluk halinin sadece kişinin yeteneksizliği/beceriksizliği ile açıklanabileceği yönündeki bu yaklaşım biçimi insana önem vermek bir yana, insanları suçlayıcı ve aşağılayıcı bir anlayışı temsil etmekte, kişiye değer verdiği ve yücelttiği iddiası taşıyan bireysel sorumluluk manifestolarının arka planında insanları aşağılama pratikleri bulunmaktadır. Bireysel sorumluluk anlayışının egemen kılınmasıyla hedeflenen insanların eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmelerinden ziyade hadlerini bilmeleri ve toplumdaki yerlerine razı olmalarıdır. Bu vurguyla ‘başarılı’ insanların bu başarılarını varolan toplumsal ve ekonomik sistemin kendilerine sağlandığı avantajlar sayesinde elde ettikleri gerçeği gözden saklandığı gibi, başarısızlık ve yenilgiler sistemin değil, kişisel yetersizliklerin, şanssızlıkların, hattâ kötü kaderin bir sonucu gibi gösterilmektedir. Böylece insanlar toplumsal sistem karşısında eleştirel bir perspektif geliştirmekten, hattâ kendi üzerinde düşünmekten alıkonulmak istenmektedir. İnsanların işsiz kalmaları halinde bunun sebebi, bir iş görüşmesinden başarıyla çıkma becerilerini öğrenememeleri ya da bir iş bulma-kiçin yeterince gayret göstermemeleri ya da tek kelimeyle işten kaçmalarıdır. Kariyerler kaygılarıyla geleceklerini düşünerek acı çekmeleri halinde bunun sebebi, dost kazanma ve insanları etkileme sanatlarını öğrenmeyi başaramamalarıdır. Herkesten toplumsal nitelikte birer olgu olan sorunlarla, tek başına bir kişisel sorun olmanın ötesinde kişisel hatalarımız olarak yüzleşmesini talep eden bu anlayış, bu sorunlarla başa çıkmak için kişisel gelişim yazınından ve seminerlerinden yararlanmamızı, sorunlar daha da ağırlaşmışsa ‘profesyonel yardım’ alarak bu sorunlarla başa çıkma yollarını öğrenmemizi tavsiye etmektedir. Kendisi ile kişisel gelişim yazını hakkında yapılan söyleşi de bir insana değişmesi gerektiğini söylemenin küstahlık olduğunu belirten kişisel gelişim yazarı Cüceloğlu’nun da tespit ettiği

gibi, kişisel gelişim yazınının insanlara değişim çağrısında bulunmasında bir aşağılama pratiğinin derin izlerini görüyoruz. Burada altı çizilmesi gereken nokta, kişisel gelişim kitaplarının iletişim tavsiyelerinin hayata ilişkin değerlendirmelerini özgür bir biçimde ve bilinçle yapan ve hayata böyle katılan insanlara değil, henüz erişkin olmayan, kişisel gelişimini tamamlamamış ve tamamlamak için yardım edilmeyi bekleyen insanlara yönelik olmasıdır. İnsana değer ve önem verme iddiası taşıyan kişisel gelişim kitaplarının insanları eksik, yetersiz, kusurlu ve hattâ hasta insanlar olarak ele alma eğilimi içerisinde olması önemlidir. İnsanlara ücret karşılığı kişisel danışmanlık yapma anlamındaki yardım çalışmalarının giderek popülerleşmesi ve pazar bulması da, bu bağlamda hepimizin profesyonel desteğe ve yardıma gereksinimi olduğu yönündeki anlayışın giderek daha fazla yaygınlaştığının göstergelerinden biridir. Kişisel gelişimini tamamlayamamış kişi olarak işaret edilen bireyleri erişkin bireyler, öznelere olarak kabul etmemektir. Böylece toplumda bir yanda kişisel gelişimini tamamlamış ve insanlara bu konuda, hayatın anlamını bulma ve keşfetme dâhil kılavuzluk edecek seçkin insanların, öte yanda henüz erişkin olamamış, vizyonunu, misyonunu ve hedeflerini belirleyememiş, hayatının yönünü çizmekten aciz; kılavuza muhtaç sıradan insanların var olduğu anlayışı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla uyum sağlayamayan ve başarılı olamayan insanlara değer vermekten değil, bu insanları değersizleştirmekten, aşağılamaktan söz etmek daha doğrudur. Kendine yardımı esas aldığını söylemesine karşın, doğrudan danışmanlık ve profesyonel yardımı esas alan bu söylemlerin ortaya çıkardığı yaşam koçluğu gibi kavramlarla kişisel gelişim yazarları insanlara profesyonel destek veren yardım mesleklerinden birisini icra ettiklerini savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu yardım biçimi, iddia edildiği gibi, kendi kendine yardım değil, doğrudan yardımdır ve müşterileri, katılımcıları da böylesi bir yardıma/desteğe ihtiyaç duyan insanlar olup, burada sağlık ve sosyal hizmetler endüstrisine

eklemlenen yeni bir iş kolu doğmaktadır. Sistemin yarattığı ya da yoğunlaştırdığı/ağırlaştırdığı sorunlara ve krizlere karşı, insanlara iletişim tavsiyeleri ve terapiler piyasasına başvurmasını telkin eden bu anlayışla karşılaştığımız sorunların nedeni olan toplumsal-ekonomik sistem bütünüyle eleştiri dışı tutulurken, tüm sorumluluk bağımlı konumda olan çalışanlara yüklenmektedir.

Yeni iş arama teorilerine göre, yeteri kadar iş varken bazıların iş bulamamasının temel nedeni iş arayanların bu konuda yeteri kadar bilgi ve beceriye sahip olmamasıdır ki, bunlar meslekî bilgi ve beceriler değil, ‘iletişim becerileri’dir. Bu ciddi toplumsal eksikliği ve bilgi gereksinimini fark eden ve bu bilgisizliği ortadan kaldırarak iş arayan insanlara hizmet etmeyi amaçlayan kişisel gelişim kitaplarında, özellikle de 2001 krizi sonrasında, mükemmel bir CV hazırlama ve başarılı iş görüşmesi yapma ile ilgili standartlaştırılmış iletişim tavsiyeleri ağırlıklı bir yer tutmaya başlamıştır. Kişisel gelişim ve yönetim yazını bu gereksinime yanıt vermek görevinden kendisini alıkoyamamış ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket ederek iş bulmada başarılı olmak için neler yapılması gerektiğine ilişkin yazılı, sözlü ve sözsüz iletişimin kullanımına yönelik tavsiyelerde bulunan kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. Bunlar arasında sadece iş görüşmesinde neler yapmamız gerektiğini anlatan soru-cevap yöntemi ile yazılmış kitaplar da vardır (bkz. İzgören ve Yaman, 2004). İşsizliğin suçunu da iş bulamayan insanların sırtına yükleyen bu kitaplar, sorunun istihdam alanını daraltan ekonomik krizde değil, iş bulma yolunu bilmekten kaynaklanan kendi beceriksizliğimizde aramamızı telkin etmektedir.

Kişisel gelişim yazını bağımlı konumda olan bireylere sorumluluk almalarını öğütlerken, yöneticilerin ise özgürlük (kurallardan kurtulma) adına kaygı ve sorumluluk duygusundan kurtarıldığını görüyoruz. Çalışma ortamında insan ilişkilerinin “örgütsel yaşam”ın (işletmenin varlığının ve kârlılığının) sür-

dürülebilmesi için hayati bir süreç olarak görülmesi, odak noktasının insanların gereksinimleri değil, işin gereksinimleri olduğunu ve iletişimin geliştirilmesinin işe katkısı çerçevesinde öne çıkarılmasına işaret edilmektedir. İnsan ilişkilerine önem verme insanları yönetmek ve çalıştırmak için onların gereksinimlerinin farkında olma ve bu gereksinimleri manipüle edebilme becerisiyle ilgilidir. Dolayısıyla burada insanların gereksinim ve motivasyonlarının ön planda olmasına, yeteneklerini araştırma ve onların daha iyi bir toplumsal yaşama kavuşması için geliştirme amacına işaret eden insan odaklı bir iletişim anlayışı değil, pragmatik işe yararlık ölçütleri ile şekillenen, verimliliği ve kârlılığı artırmak için motivasyon, kontrol ve görev anlayışının, özetle işin gereksinimlerinin ön planda olduğu steril iş odaklı bir iletişim anlayışı söz konusudur.¹

Örgütsel iletişim öğretisinde de çağdaş yöneticilerin en çok gereksinim duyduğu becerinin iletişim becerisi olduğunun iddia edilmesi; ancak bu beceriye sahip olmayan yöneticilerin örgütü etkili kılamayacağı önermesi de, örgütsel iletişim ve kurum kültürü vb. öğretiler içinde çalışma etiğinden değil, çalıştırma etiğinden söz etmenin daha anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu öğretilerde çalışanların sorunlarına dikkat çekilse de iletişim, çoğunlukla örgütsel süreçlerin başarılmaması çerçevesinde ele alınmış, kendinden bir amaç olarak iletişim/etkileşim ikinci plana bırakılmıştır. İletişimin, sonuç olarak, başkalarını anlama/çözme ve kendimizi etkin/ikna edici bir biçimde anlatabilmenin ya da sunabilmenin aracı olarak ele alınması iş odaklı bir iletişim anlayışının kişisel gelişim ve yönetim yazınının yaklaşımlarında başat olduğunu açıkça göstermektedir. Bu bağlamda çok çalışanların değil, yeteneklerini pazarlamayı

¹ Bu çerçevede motivasyon: insan davranışlarının örgütsel amaçların (işletme) gerçekleştirilmesi doğrultusunda yönlendirilmesi; kontrol: üretime ilişkin davranışların denetlenmesi, görev: üretim amaçları doğrultusunda örgütün çizdiği ana amaçları yerine getirme işlevi olarak tanımlanabilir.

bilenlerin başarılı olduğuna işaret edilirken, başarıya giden yolda iyi ilişkilere sahip olma ve yöneticilerin dikkatini çekebilmeye özel bir önem verilmektedir. Başarılı olmak için iyi ilişkiler kurmayı ve uyumlu olmayı, özel yaşamı bile işyerinin isteklerine göre düzenlemeyi ve kişiliğin pazar değeri olan bir meta gibi dolaşıma sokulmasını telkin eden iş odaklı öğretiler ile birlikte “iletişim becerileri” olarak kabul edilen ilişki kurma, etkileme, yönlendirme, hoş görünme, ikna etme becerilerinin meslekî bilginin önüne geçmiş olması, meslekî bilginin değersizleştirilip ilişki kurma becerilerine özel bir önem atfedildiğini göstermektedir. İş konusundaki başarıda meslekî bilgi ve deneyimin payının dörtte bir, insan ilişkileri kurma payının ise dörtte üç olduğunu öne süren Guilane-Nanchez’de (2003: 11) en somut ifadesini bulan bu yaklaşım biçimi bütünüyle iş odaklı bu iletişim anlayışının çerçevesini çizenin de profesyonel düşünce ve meslek etiği olmadığını çok açık bir biçimde göstermektedir. Böylece meslekî bilgiyle birlikte meslek etiği de erozyona uğratılmakta, meslek etiği yerine kuruma/örgüte (şirkete) bağlılık esas olmaktadır. Richard Sennett “yeni kapitalizmin işin değerini azaltmış olduğunu ve istikrarlı meslekler yerine kısa vadeli hale gelen iş ile birlikte işin kalıcı kişisel amaçlar için bir referans noktası olmaktan çıkmaya başladığını, istikrarlı toplumsal ilişkiler kurma aracı olarak işin (mesleğin) anlamını yitirmekte olduğunu” öne sürmektedir. Kişisel gelişim retorikleri çalışma yaşamında meslekî bilgi ve deneyimin yerine yeni vasıflar olarak iletişim, yönetim ve pazarlama becerilerini ikame etmektedir. Çalışan insanları güdüleme ile ilgili bu öğretilerin en temel izleği, Oğuz Onaran’ın belirttiği gibi (1981: 1), “Çalışan insanın davranışını istenen yoğunlukta, istenen yöne çevirmek için ne yapmak gerekir?” ya da özetle “İnsanlar nasıl çalıştırılır?” sorusuna cevap bulmaya çalışmak olup, bu öğretilerin hepsinde çalışma değil çalıştırma politika-sına hizmet eden bir içerik bulunmaktadır.

Ruhumuzu işletme amaçları için seferber etmemizin istenmesiyle işletmenin pürüzsüz bir uyumla etkin, verimli çalışması ve kârlı olması için ortak değerlerde bütünleşme düşüncesi katıksız bir iş odaklılık göstergesidir. İletişimi bir iş yapma/yaptırma yöntemi olarak emeğin odağına yerleştiren bu yaklaşımlar meslekî bilgileri değersizleştirirken işgücü piyasasında çalışanın değerini de düşürmektedir. Joseph A. Raelin, *Kültürlerin Çatışması: Yönetenler-Yönetilenler* (1999) başlıklı kitabında yeni yönetim yaklaşımları tarafından profesyonel kültürün erozyona uğradığını işaret etmektedir. Raelin'in "kültürlerin çatışması" olarak işaret ettiği yönetilenlerin profesyonel iş etiğine bağlılıkta direnmesi ile yöneticilerin işyerine bağlılık istemesi arasında oluşan gerilimlerdir. Yöneticilerin en önemli şikâyetlerinden çalışanların profesyonel değerlere aşırı bağlı kalması olduğuna işaret eden Raelin'in (1999: 23 ve 178) bu söylediklerinden yola çıkarak kurum kültürü öğretisi ile profesyonel etiğin birbirinin zıddı yönelimlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Raelin, çoğu profesyonelin kendisini organizasyona değil mesleğine adanmış olduğundan ve "iş pazarında ilerlemenin koşulu olan oyunlara" ilgi göstermediğinden dolayı kariyer fırsatlarını değerlendiremediğinden yakınmaktadır. Kişisel gelişim yazınının kendini tarafsızlaştırıcı, duygusal öğelerle bezenmiş diline karşılık, açık bir biçimde yönetimden ve yöneticilerden yana tavır koyan Raelin'in dilinin daha sahihi ve dürüst olduğunu söyleyebiliriz. Kurumsal kültür ve örgütsel iletişim öğretisinin meslek etiğinde direnmeyi ortadan kaldırmaya ve çalışanların bağlılıklarını sağlamaya çalıştığını artık biliyoruz. Kişisel gelişim kitapları da tarafsızlaştırarak dile getirdiği bağlılık, takım olma ve liderlik gibi söylemleriyle bu sadâkat kültürünü aktif bir biçimde desteklemektedir. Çalışanların özerk duruşuna imkân veren ve yaptıkları işin sorumluluklarını üstlenmesini getiren meslek etiği, sadece bir meslekte çalışanları değil, o toplumda yaşayan herkesi ilgilendiren bir olgudur. Dolayısıyla toplumsal gelişme açısından meslek

etiğine bağlılığın erozyona uğraması bir gelişme olarak değil, bir düşüş olarak yorumlanmalıdır. Mesleğin ve uzman bilginin değerini yitirmesi de meslekî beceri ve yeterlilik ile maddi kazanç arasındaki bağı koparmaktadır (Rifkin, 1995). Bunun yerine ikame edilen bilgi ve beceriler ise insanın kendini bir meta olarak sunmasını özendiren ‘iletişim becerileri’ olmaktadır. Bu çerçevede, iyi bir sosyal çevreye sahip olma ve bağlantılar kurma ve insanları etkileme gibi becerilerin yanında *self-marketing* (kendini pazarlama) becerisi de temel bir iletişim becerisi olarak ele alınmaktadır. *Self-marketing* çabası içinde pazarlamacı olan kişi, müşteriye (işverene) bu metaya (kendisine) ihtiyacı olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Kişisel gelişim yazarlarının okurlarına önerdikleri *self-marketing* kendilerinin en iyi yaptığı işlerden biri olup, okurlara bu kitaba, kendi düşüncelerine ihtiyaçları olduğuna inandırmak kişisel gelişim kitaplarının yinelenen başlangıç maddesidir. Sonuç olarak kuruma sadâkat, özverili çalışma ve müşterileri memnun etme yoluyla işin bütün gerekleri yerine getirilmek suretiyle müşterilerin yanısıra yöneticilerin çalışanlardan memnun olmasını sağlamak esas alınırken, memnuniyetinin gözetilmesi en son sırada olan kişiler ise kendilerini kurumlarına, müşterilerine ve yöneticilerine adayan sâdık çalışanlar olmaktadır.

Kişisel gelişim yazınının insana önem ve değer verme başlığı altında insanları toplumsal yaşamdan yalıtarak iş ve ev arasındaki özel alana kapatmayı olumlayan bakış açısı insana değer ve önem veren ve iletişim odaklı bir yöneliş olarak değerlendirilemez. Burada hem insanların hem de iletişimin araçsallaşması söz konusudur. Buna karşın yöneticilerin ve müşterilerin memnuniyetini ve takdirini sağlamaya yönelik bir anlayış çarpıtılmak suretiyle özsaygı ve insana değer verme olarak nitelenmektedir. Oysa, kendine değer verme ve özsaygı, Sennett’in işaret ettiği gibi, “başkalarının tutumlarına bağlı olmayan bir kendine değer verme duygusu”dur (2005: 29). Başkaları üzerinde bırakılan etkiye odaklanan bir iletişim anlayışı, sadece

başkalarına saygıyı ve güveni değil, kişinin kendisine saygısını ve güvenini de zedeleyici boyutlara sahiptir. Ayrıca, kişisel gelişim kitaplarının iddia ettiği gibi bir kişinin düşük olan özgüveninin yükseltilmesi sadece kendi kendini onaylama/kabul etme (self-affirmation) yoluyla tesis edilemez. Kişinin özsaygı ve özgüveni toplumsal etkileşimlerinin bir sonucudur ve sadece kendini olumlamakla özsaygı ve özgüvenin yükselmesi mümkün değildir. Kişisel gelişim kitaplarının dünyayı üretim/verimlilik ölçütlerine göre değerlendiren dili, ortak değerlerimiz ve erdemlerimiz üzerine yapılabilecek vurguların önemini azaltmakta, değersizleştirmekte ve böylece insana önem ve değer vermenin tam tersi bir yönelime işaret etmektedir. İnsani ve toplumsal olanın performans baskısına yenik düşürüldüğü bu nesneleştirme insan ilişkilerini ise hedefe ulaşmak için bir araç konumuna indirgeyerek, önceden belirlenen amaçlara ulaşmak için hem kendini hem de iletişimde bulunduğu insanları metalaştırmaya dayanmaktadır. Karşımızdaki insan(lar)ı bir özne, dolayısıyla da insan olarak görmeyen bu yaklaşım biçimi bir yandan iyi yaşam ile ilgili kıstasların (etik özne) üstün insan arayışında olan bir rekabetin pençesinde can çekişiyor olmasına, öte yandan zaman kıstasının süreklilikten belirsizliğe kaymasıyla birlikte çalışanların dış görünümünün/imajının daha çok öne çıkmasına yol açmakta ve böylece insanları sahi-cilikten, dolayısıyla insanlıktan da giderek uzaklaştırmaktadır. Bu çerçevede insana, insan ilişkilerine ve/veya iletişime kendi başına bir değer olarak önem vermeyen bu yaklaşım biçiminin insan odaklı olduğunu öne sürebilmek imkânsızdır.

Kişisel Gelişim: Yeni ve Nitelikli Bir Öğreti

Yeni gelişkin bir toplum ve iletişim anlayışına kavuştuğumuz öne süren “yeni” yaklaşımlar, bu yeni toplumun en önemli vasfının bilgiye dayalı bir yapı olduğunu öne sürmekte ve artık bilgisizliğin/cehaletin aşıldığını ve modernitenin ‘kısıtlayıcı’ ve

etiğine bağlılığın erozyona uğraması bir gelişme olarak değil, bir düşüş olarak yorumlanmalıdır. Mesleğin ve uzman bilginin değerini yitirmesi de meslekî beceri ve yeterlilik ile maddi kazanç arasındaki bağı koparmaktadır (Rifkin, 1995). Bunun yerine ikame edilen bilgi ve beceriler ise insanın kendini bir meta olarak sunmasını özendiren ‘iletişim becerileri’ olmaktadır. Bu çerçevede, iyi bir sosyal çevreye sahip olma ve bağlantılar kurma ve insanları etkileme gibi becerilerin yanında *self-marketing* (kendini pazarlama) becerisi de temel bir iletişim becerisi olarak ele alınmaktadır. *Self-marketing* çabası içinde pazarlamacı olan kişi, müşteriye (işverene) bu metaya (kendisine) ihtiyacı olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Kişisel gelişim yazarlarının okurlarına önerdikleri *self-marketing* kendilerinin en iyi yaptığı işlerden biri olup, okurlara bu kitaba, kendi düşüncelerine ihtiyaçları olduğuna inandırmak kişisel gelişim kitaplarının yinelenen başlangıç maddesidir. Sonuç olarak kuruma sadâkat, özverili çalışma ve müşterileri memnun etme yoluyla işin bütün gerekleri yerine getirilmek suretiyle müşterilerin yanısıra yöneticilerin çalışanlardan memnun olmasını sağlamak esas alınırken, memnuniyetinin gözetilmesi en son sırada olan kişiler ise kendilerini kurumlarına, müşterilerine ve yöneticilerine adayan sâdik çalışanlar olmaktadır.

Kişisel gelişim yazınının insana önem ve değer verme başlığı altında insanları toplumsal yaşamdan yalıtarak iş ve ev arasındaki özel alana kapatmayı olumlayan bakış açısı insana değer ve önem veren ve iletişim odaklı bir yöneliş olarak değerlendirilemez. Burada hem insanların hem de iletişimin araçsallaşması söz konusudur. Buna karşın yöneticilerin ve müşterilerin memnuniyetini ve takdirini sağlamaya yönelik bir anlayış çarpıtılmak suretiyle özsaygı ve insana değer verme olarak nitelenmektedir. Oysa, kendine değer verme ve özsaygı, Sennett’in işaret ettiği gibi, “başkalarının tutumlarına bağlı olmayan bir kendine değer verme duygusu”dur (2005: 29). Başkaları üzerinde bırakılan etkiye odaklanan bir iletişim anlayışı, sadece

başkalarına saygıyı ve güveni değil, kişinin kendisine saygısını ve güvenini de zedeleyici boyutlara sahiptir. Ayrıca, kişisel gelişim kitaplarının iddia ettiği gibi bir kişinin düşük olan özgüveninin yükseltilmesi sadece kendi kendini onaylama/kabul etme (self-affirmation) yoluyla tesis edilemez. Kişinin özsaygı ve özgüveni toplumsal etkileşimlerinin bir sonucudur ve sadece kendini olumlamakla özsaygı ve özgüvenin yükselmesi mümkün değildir. Kişisel gelişim kitaplarının dünyayı üretim/verimlilik ölçütlerine göre değerlendiren dili, ortak değerlerimiz ve erdemlerimiz üzerine yapılabilecek vurguların önemini azaltmakta, değersizleştirmekte ve böylece insana önem ve değer vermenin tam tersi bir yönelime işaret etmektedir. İnsani ve toplumsal olanın performans baskısına yenik düşürüldüğü bu nesneleştirme insan ilişkilerini ise hedefe ulaşmak için bir araç konumuna indirgeyerek, önceden belirlenen amaçlara ulaşmak için hem kendini hem de iletişimde bulunduğu insanları metalaştırmaya dayanmaktadır. Karşımızdaki insan(lar)ı bir özne, dolayısıyla da insan olarak görmeyen bu yaklaşım biçimi bir yandan iyi yaşam ile ilgili kıstasların (etik özne) üstün insan arayışında olan bir rekabetin pençesinde can çekişiyor olmasına, öte yandan zaman kıstasının süreklilikten belirsizliğe kaymasıyla birlikte çalışanların dış görünümünün/imajının daha çok öne çıkmasına yol açmakta ve böylece insanları sahi-cilikten, dolayısıyla insanlıktan da giderek uzaklaştırmaktadır. Bu çerçevede insana, insan ilişkilerine ve/veya iletişime kendi başına bir değer olarak önem vermeyen bu yaklaşım biçiminin insan odaklı olduğunu öne sürebilmek imkânsızdır.

Kişisel Gelişim: Yeni ve Nitelikli Bir Öğreti

Yeni gelişkin bir toplum ve iletişim anlayışına kavuştuğumuz öne süren “yeni” yaklaşımlar, bu yeni toplumun en önemli vasfının bilgiye dayalı bir yapı olduğunu öne sürmekte ve artık bilgisizliğin/cehaletin aşıldığını ve modernitenin ‘kısıtlayıcı’ ve

emredici dilinden kurtulup daha gelişkin bir dile kavuştuğumuz, teknolojinin ortaya çıkardığı yeni imkânların insanların bilgi ve becerilerini artırdığını öne sürmektedirler. Kişisel gelişim yazarlarının en temel iddialarından biri, kişisel gelişim sözcüğünün de işaret ettiği gibi, bilgilenmedeki artışla sadece mal ve hizmetlerin değil, insanların da daha nitelikli/vasıflı hale geldiğidir. Ancak ne yöne doğru bir başkalaşmayı içerdiği belirsiz olduğundan *değişim* sözcüğü, hiçbir yapısal değişiklik ortaya koymayan bir düzenleme farklılığını getiren durumları betimlemek için de kullanılabilir. Burada *değişim* sözcüğü, bu sözcüğe nitelik ekleyen dönüşüm sözcüğünün içerdiği, bir biçimden başka bir biçime, daha üst sayılacak bir yapıya geçiş anlamında kullanılmakta, iletişim teknolojilerinde ve iletişim kurma biçimlerinde ortaya çıkan gelişmeler iletişim devrimi olarak bütünüyle olumlanmaktadır. Bu bağlamda kişisel gelişim kitaplarının neleri nitelik artışı ve yenileşme olarak gördüğü saptaması yapıldıktan sonra dönüşüm sözcüğünün geçmişten bütünüyle farklılaşma anlamına yaslanılarak yenileşme olarak ifade edilen değişimlerin içeriği değerlendirilmiştir. İletişimin niteliğinde bir artış olduğu iddia edildiği için, savunulan iletişim anlayışının hayatı derinleme bir anlama çabasına, düşünsel kapasiteye, bilgi birikimine ve beğeni düzeyinde artışa yol açan bir yaklaşıma sahip olup olmadığı ele alınmış ve kişisel gelişim kitaplarının bilimsel/düşünsel analizler ve nesnel değerlendirmelere mi, yoksa öznel değerlendirmelere ve kişisel anlatılara mı ağırlık verdiğine bakılmıştır. Gerçekleştiği öne sürülen köklü dönüşümün sadece bürokratik rasyonalite ve uzmanlığa dayalı modern yönetim düşüncesinden bir sapma ihtiyacını mı, yoksa iddia edildiği gibi toplumsal yapıda, üretim biçiminde, kültürde ve insanlar arasındaki ilişkilerde köklü değişikliklere mi işaret ettiği de değerlendirilmek durumundadır. Burada “yeni iletişim” yaklaşımlarının savunduğu iletişim ve toplum anlayışının modernlik öncesi/sözlü kültür dönemine ait özellikler ve moderniteye ait özelliklerin bir devamını

mı, yoksa moderniteden radikal bir kopuşu mu temsil ettiği de sorgulanmıştır. İncelenen kitaplar ayrıca bilgi ve kültür aktarma biçimleri açısından bir yenileşme olup olmadığı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, bu kitapların gelişkin ve evrensel bir bilgi biriktirme, aktarma ve düşünce alışverişine mi dayalı olmayı, yoksa kolay akılda kalıcı tumturaklı sözlere, öznel değerlendirme ve öykü aktarımına, yerele ve geleneklere mi dayalı bir anlayışı öne aldığı sorgulanmıştır.

Değişim, gelişim, yenilik ve nitelikten yana olma iddiaları kişisel gelişimin asla vazgeçemediği temel savlardır. Değişim ve gelişimden yana bir duruşa sahip olduğunu, söylemlerini meşrulaştırmak çabası içinde sürekli belirtme gereksinimi duyan kişisel gelişim yazarları, yenilik taşıyıcısı yaklaşımlar olduğu iddiasına düzey/nitelik iddialarını da katarak, bilgidен, bilinçli ve ilkeli olmaktan ve kaliteli bir iletişimden yana olmaktan söz etmektedirler. Kendilerini ilginç düşüncelere sahip yenilikçi insanlar olarak gösteren yazarların ortak iddiası toplumsal değişimin de öncüleri olduklarıdır. Yenilik, nitelik ve değişimle ilgili tutkularını paylaştıkları, birey ve kurumlara ilham vererek hem kişisel hem kurumsal gelişmeleri sağlayan kişiler oldukları yönündeki iddialar kişisel gelişim yazarları tarafından sıklıkla yinelenmektedir. Öte yandan kişisel gelişim kitapları yazarları yaşam deneyimine büyük önem vermekte olup, deneyimlere dayalı iletişim önerileri sunma, yazma biçimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Covey, kitabının arka kapağındaki yazıda okurlara “kendisini ilke merkezli bir yaşamın öğretilmesine adanmış bir yazar” olarak tanıtılmakta ve bütün dünyada 15 milyonun üzerinde satan kitabının iş dünyasında 20. yüzyılın en etkili kitabı sayıldığı söylenmektedir. Carnegie, Drucker ve McCormack gibi yazarlar, 20. yüzyılı etkileyen en önemli düşünce adamları olarak gösterilmektedir. Başka bir alanda kalıcı bir başarı sahibi olmasalar da çok satan kitapların sahibi olma, binlerce kişiye seminer verme ve ilgi görme başarılarının somut göstergeleri olarak sunulmaktadır. Kendilerini değişime adanmış bu

büyük düşünce adamlarını izleyerek kişisel gelişim ve değişime odaklanmamızı öğütleyen kişisel gelişim anlayışının değişim ve yenilik söylemleri, uygulama farklılıkları değil, anlayış ve zihniyette köklü yenilik ve değişiklikler olarak sunulmaktadır. Öte yandan bu değişim ve yeniliğin bizim dışımızda gelişen ve karşı konulamaz bir süreç olduğu kabul edilerek değişim bütünüyle olumlanmakta, bu değişime uyum sağlamamızın bir zorunluluk olduğu ve herkesin yenilikçi tutumları benimsemesi gerektiği öne sürülmektedir.

Savunduğu ilkelerin yeni bir öğretiden öte yeni bir yaşam biçimi olduğunu öne süren Carnegie (1993: 231, 268), bu ilkelerin bizi yeni düşüncelere ve yeni amaçlara kavuşturacağını öne sürmektedir. Değişim iddialarının öncüsü Drucker *Kapitalist-Ötesi Toplum* (1994) başlıklı kitabına değişim başlıklı bir bölümle başlamakta ve bu iddiasını bölüm boyunca okurlara belletmek istercesine bir sıklıkta yineleyerek yaşanan değişimleri tarihi bütünüyle değiştiren ve yepyeni bir dönemi/altın bir çağı başlatan değişimler olarak sunmaktadır. Drucker, ekonomik kaynağın bilgi olmasından kaynaklanan büyük bir değişim yaşandığını öne sürmekte, bu değişime bilgi ile birlikte bir niteliklilik boyutu eklemektedir. Robbins de (1993) çağımızda muazzam bir bilgi akışı olduğunu ve bunun toplumsal yapıyı bütünüyle değişikliğe uğrattığını yazmaktadır. Bu toplumun uzmanlık bilgisine dayalı endüstriyel kültür yerine “iletişim kültürü”ne dayandığını öne süren Robbins, bilgi ve iletişimin artık birtakım insanların tekeline çıkarak herkese açık hale geldiği ve çağımızda bilginin en önemli güç haline geldiği yönündeki iletişim devrimi ve bilgi toplumu argümanlarını yinelemektedir. İletişim devrimi konusunda bildik argümanları yineleyen bir diğer isim olan Covey (2005: 33-41) ise yeni bir paradigma sunduğunu ve bu çerçevede okurlarına kalite ve mükemmellik öğretisini içeren değişim ve gelişim ilkelerini aktardığını öne sürmektedir. Etkili insan ve etkileşim alanını doğru tanımlayan ilkelere dayalı bir paradigmaya ihtiyacımız

olduğunu” söyleyen Covey, kitabının bu yeni ve derin düşünce düzeyiyle ilgili ilke merkezli yeni bir paradigma önerdiğini iddia etmektedir (2005: 48). Guilane-Nanchez de yenilikten ve bunun yanısıra insanlarla nitelikli bir iletişim kurmaktan yana olduğunu savunmaktadır. NLP yazını ise NLP modelini yenilikçi ve hattâ köktenci bir anlayışa sahip bilimsel ve sistematik bir model olarak sunmaktadır (Gün, 2001: 211). Cüceloğlu, *İletişim Donanımları* öğretisine değişim psikolojisi adını vermektedir. Saydam (2005: 154) ise değişimin hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu ve “değişim yönetimi” diye bir uzmanlık alanının var olduğunu söylerken değişim yönetiminin kullandığı araçlardan en vazgeçilmezinin iletişim olduğunu öne sürmektedir. İletişim bu değişim, yenilik ve kalite söylemleri eşliğinde hem yeniliklerin uygulanması hem de değişimin yönetilmesinde etkin bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Bu değişim ve yenilik söylemleri, herhangi bir açıklama içermeden dile getirilmesine karşın uygulama farklılıkları olarak değil, anlayış ve zihniyette köklü yenilik ve değişiklikler olarak sunulmaktadır.

Bilgelerin Kişisel Deneyimleri ve Meşhurların Son Sözleri

Kişisel gelişim kitaplarında değişim ve yenilik söylenceleri eşliğinde devlet ve iş adamlarından yapılan alıntılar ve aktarılan öyküler yoluyla kişisel deneyim aktarımları başat konumdadır. İncelediğim kişisel gelişim kitaplarının hepsinde özdeyişlere ve özyaşam öykülerine yer verilmekte, kimi kişisel gelişim kitapları sadece özlü sözlerden oluşmakta, kimileri ise sadece başarı öyküleri anlatmaktadır. Bu kitaplar arasında, Marc Kramer’in kitabı gibi, kendi özel ve iş yaşamından anekdotlar aktararak oluşturulan “iyi bir iletişimci olmanın” yolları hakkındaki öneri ve öğütlerden oluşan kitaplar olduğu gibi, incelediğimiz kitaplardan bazıları adeta özlü sözler ve deyişler galerisi özelliği

taşımaktadır. Yaşam deneyimine dayalı öneriler sunan kişisel gelişim yazarlarının anlattıkları başarı öykülerinin başında ise kendi başarı öyküleri gelmekte ve etkili bir biçimde kullanılan didaktik öyküler bu kitapların hepsinde önemli bir yer tutmaktadır. Hayattan öğretici/ders çıkarılması gereken deneyimlerin aktarılması olarak niteleyebileceğimiz bu anlatım tarzında öznel niteliği ağır basan olayların öyküleri aktarılmakta ve bu öykü anlatımı sonunda davranış önerileri sunulmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarında Konfüçyüs'ten Bill Gates'e, Hz. Muhammed'den Karl Marx'a, Yusuf Has Hacıb'den Sakıp Sabancı'ya, Mustafa Kemal Atatürk'ten İbrahim Tatlıses'e varana kadar gelişigüzel alıntılar ve öykülere yer verilmektedir. Bu kitaplar ayrıntıları önemsememekte, bulgularını bilimsel ve sistematik bir yaklaşımla ortaya koyduklarını iddia ettikleri halde (bkz. Sekman, 2000: 14), işe yarar buldukları ve özellikle insanları disiplinli çalışmaya ve özveriye yönlendiren bütün sözleri özensiz bir biçimde alıntılanmaktadır. Teoriye karşı pratiği savunmak şiarıyla başarılı insanların hayatlarına dair örneklerle dolu, gurur verici hayat öykülerini okurlarıyla paylaşan kişisel gelişim yazarlarının söyledikleri, teorik analizlere, yapılmış araştırmalara dayalı olmayıp hayat okulu söylemi eşliğinde olağanüstü nitelikte başarı öyküleridir. Kişisel gelişim yazını, bu anlatım biçimiyle, kuramsal çabayı, araştırmalara dayalı çalışmayı ve analizi dışlamakta, bilgi oluşturmada deneyim aktarımını esas almaktadır. Bu deneyim aktarımında bütünüyle kişisel bir dil kullanılmakta ve kitaplar özlü sözler ile süslenerek öne sürülen düşünceler pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kişiselleştirilmiş anlatım biçiminin bir uzantısı olarak kuramsal kaynaklara gönderme yapma konusunda da ciddi bir özensizlik göze çarpmaktadır.

Carnegie, bir yandan kişisel deneyimlerinden, öte yandan başarılı/ünlü kişilerin yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bir öğreti oluşturma çabasıdadır ve öğretisini binlerce insanın deneyiminden yararlanarak geliştirdiğini öne sürmektedir. Ki-

tabında Roosevelt ve Lincoln'ün yaşam öykülerinden ve sözlerinden yapılan aktarımlar önemli yer tutan Carnegie, bunun yanında tanınmış işadamları ve yöneticilerin sözleri ve yaşam öykülerine yer vermektedir (1993: 231 ve 30). Kitabında savunduğu ilkelerin bizi yeni düşüncelere ve yeni amaçlara kavuşturacağını öne sürmekte olduğunu bildiğimiz Carnegie'nin iş yaşamı ile ilgili önerileri de, evlilik yaşamı ile ilgili önerileri de ("küçük şeylere dikkat edin", "birbirinize sevgi ve saygı gösterin" gibi) birtakım genel-geçer kabul gören beylik önermelerin tekrarı niteliğidir. Zaten Carnegie'nin kitapları tanıtılırken bu kitapların "kolay hazmedilir yapısı ve akıcı diliyle" mutsuzluğa ve başarısızlığa karşı pratik birer kılavuz olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla Carnegie'nin yaklaşımı, iddia ettiği gibi, yeni bir yaşam tarzına temel olan yeni düşünceler olmayıp, işyerinde liberal burjuva değerlerinin, mahrem alanda ise muhafazakâr orta sınıf değerlerinin pekiştirilmesine yönelik derinliksiz/basit önermelerin tekrarından oluşmaktadır (1993: 231). Yedi milyonu aşkın insanın dost kazanmak ve insanları etkileme sanatı ile söz söylemek ve iş başarmak sanatının inceliklerini öğrenebilmek için iletişim önerileriyle dolu eğitim almış olması ve Carnegie kitaplarının 60 milyondan fazla satmış olması Carnegie'nin başarısının göstergisi olarak sunulmaktadır. Oysa bu, insanlarla iletişim kurmak ve dost kazanmak için özel bir eğitime ihtiyacı olan ve bu kursları alarak "başarılı olup zirveye tırmanmak" isteyen milyonlarca insanın var olduğunun bir ölçütü olarak da değerlendirilebilir.

Covey'in *Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı* kitabında iletişim örneği olarak sunduğu anekdotlar aile, iş yaşamı ve eğitim çalışmalarıyla ilgili olarak kendi kişisel deneyimlerine dairdir. Kişisel deneyimlerini kişilerarası iletişime ilişkin ders verici anekdotlar olarak aktaran Covey, bunun dışında başarılı yönetici, politikacı ve işadamlarının yaşam öykülerinden "etkileyici öyküler" aktarmaktadır (2005: 79). Kendisi başta olmak üzere 'başarılı' insanların sözlerini temel referans olarak aldığı

görülen Covey'in ilke merkezli yeni bir paradigma ve düşünce düzeyi önerdiğini öne sürdüğünü biliyoruz (2006: 37-39, 48-49). Okurlara özlü sözler toplamalarını öneren Covey'in kitabı, Aristoteles'ten George Bush'a, Albert Einstein'dan Peter F. Drucker'a, Hz. İsa'dan IBM'nin kurucusu T. J. Watson'a, Martin Luther King ve Mahatma Gandhi'den Roosevelt ve Bernard Shaw'a dek gelişigüzel özlü sözler ve pasajlardan oluşan alıntılarla doludur (2006: 24, 48, 53, 83, 102, 104, 175, 270, 300, 337, 339). Bu alıntıların hiçbirisinde tarih ya da kaynak belirtilmemiştir. "Sandra'yla konuşurken... boşver". "Bir gün bir arkadaşım Stephen dedi", "bir aralar" vb. diye başlayan cümlelerine alışkın olduğumuz ve yer yer eşi ile birlikte yaşadığı deneyimlerini ikisinin ortak dili şeklinde bize aktaran Covey, ailenin tatil anılarından, bir arkadaşının oğlu ile ilgili yaşadığı deneyimlere, arkadaşlarından öğrencilerine kişisel deneyimlerini kişilerarası iletişime ilişkin dersler olarak ele almaktadır (bkz. 2006: 19, 22, 225, 196, 219). Kendi yaşam öyküsünü öne çıkarmak suretiyle fazlasıyla kişiselleştirilmiş bir anlatıya sahip olduğunu gördüğümüz yazar, kitabının sonlarına doğru, sanki o sayfaya kadar başka bir şey yapıyormuş gibi, "izin verirsiniz kişisel bir öykümü sizinle paylaşmak istiyorum" diyerek yine eşi Sandra Covey ile birlikte yaşadıkları iletişim deneyimlerinden söz etmektedir. Bir terapi seansını andıran yazım tarzıyla dikkat çeken Covey, tümü kişisel bir not sayılabilecek kitabını, "kişisel bir not" başlığını koyduğu iletişim tavsiyeleri ile noktalamaktadır (2006: 353 ve 364). Öte yandan kendimizi kutsal kitaplar okuyarak ruhsal açıdan yenileyebileceğimizi ve kitabında yer alan ve hepimizin değer vermesi gereken ilkelerin kaynağını kutsal kitaplardan alan ilkeler olduğunu iddia eden Covey'in akla karşı kalbi ve inancı esas alan bu referanslarına baktığımızda modernlik öncesi dönemlerin kaynakları ve bilgilenme biçimlerine göndermeler yaptığı çok açık bir biçimde görülmektedir (bkz. 2006: 337, 312, 335 ve 270). Covey, devrim niteliğinde büyük bir toplumsal ve kişisel

ilerlemeye yol açtığını söylediği dönüşümlere karşın, kitabının evrensel, zamanı geçmeyen apaçık ilkelere dayalı olduğunu öne sürmektedir. Bir yandan hayatın köklü bir biçimde değiştiğini söyleyen Covey, öte yandan da değişmeyen evrensel ilkeler ve doğal yasalardan söz ederken ilke merkezli olmanın yanı sıra karaktere dayalı yeni bir paradigma ve düşünce düzeyi önerdiğini iddia etmektedir (2006: 48-49). Milyonlarca insana ilke merkezli bir yaşam konusunda rehberlik ettiği ve yaşamını buna adanmış olduğu öne sürülen Covey'in, ilke merkezli yeni bir paradigma sunma gibi görkemli iddiasına karşın, kitabı bir bütün olarak değerlendirildiğinde onun pragmatik olma ve stratejik davranmayı esas alan önerilerini "ilkeler" olarak adlandırılması da doğru değildir. Ayrıca bu basitleştirilerek aktarılan öneriler için herhangi bir kitap yazılmasına gerek olmadığı da söylenmelidir. Bu kitabın bütün dünyada 15 milyonu aşan bir satış rakamına ulaşmış olması ise ancak, insanların, en azından bu kitabı satın alan ve bu ilkeleri benimseyenlerin, hayatı algılama düzeylerinin sağlığı ve toplumsal beklentilerinden bütünüyle vazgeçerek varolan sistemde bir yer edinme için kendilerine başarının sırrı olarak aktarılan popüler başarı öykülerine bel bağlamalarıyla ilgili olduğunu düşünüyorum. Bu da sonuçta, insanların anlamlandırma düzeylerini nitelleştirme ve derinleştirmeye değil, onların zihinsel niteliklerini, daha kolay uyum sağlamaları ve yönlendirebilmeleri için, sıgılaştırmaya yönelik bir çabanın ürünü olsa gerektir.

Guilane-Nanchez de, kitabında Zen Keşişleri'nden Konfüçyüs'e, Sartre'dan Donald Trump'a kadar başarılı sayılan kişilerden gelişigüzel sözler aktarmakta, bütünüyle kişisel bir dil kullandığı anlatısında özlü sözler oluşturma gayreti öne çıkmakta ve gönderme yaptığı hiçbir şey hakkında kaynak belirtmemektedir (2003: 5, 10, 110, 134 ve 279). Kitabına bir Japon masalıyla başlamakta, antik bir Mısır şiirinden yaptığı alıntıyla devam etmekte ve okurlarına "maceraya hazır mısınız?" diye sorarak "iletişim ve büyü" başlığını taşımakta olan kitabının ilk

bölümüne geçmektedir. İletişimin büyüğü bir yanı olduğunu, trans ve hipnozun şarlatanlık değil entelektüel kapasiteyi artıran bir bilinç hali olduğunu iddia eden yazar, bir yandan bilgili olmanın ve bilgi toplamanın önemine sık sık değinirken, öte yandan okurlarına insanların bilinçaltlarına seslenmelerini önermektedir (2003: 123). Soğuk akla ve bilince dayalı bir anlayış yerine yüreği içine alan sıcak ve heyecanlı bir iletişim anlayışından yana olduğunu söyleyen ve kitabını “adına sağduyu da denilen pragmatik zekâ ve halkların bilgeliği adına” diyerek bitiren yazarın sözünü ettiği bilgi türü yaşam bilgisi diyerek olumlanan pragmatik bilgiler, yenilik ve nitelik olarak sunduğu da duyulara ve heyecana hitap bilinçaltına seslenen dil (iletişim) olmaktadır. Nitelik olarak duygulara ve heyecanlara seslenmeye ve insanları motive etmeye öncelik veren yazar, sürekli coşkulu olmayı ve gizemli düşsel öyküler anlatmayı bilinçaltına seslenmek için benimsenmesi gereken bir tutum olarak bunlara eklemektedir (2003: 117-121). Kitabının her bölümünün sonunda hipnoterapi ile transa geçmemiz için alıştırma yapan (2003: 156) yazar, kitabının sonlarına doğru bir yerlerde (2003: 249) kendi anlattıklarından hayrete kapılarak “işte bir kez daha gördünüz; kendinizle olsun başkalarıyla olsun her türlü ilişkinin temelinde iletişim yatıyor” diyerek bunu henüz anlayamamış olan okurlarına iletişimin önemini bir kez daha hatırlatmaktadır. Arka kapak yazısında ise “iletişim... yaşamın rengi soluğu... ilişkilerin rengi ışığı; kendimizi özgürce ve bütünüyle ifade etme sanatı” derken iletişime övgüler sürdürülmektedir. Burada olduğu gibi kişisel gelişim yazınının tamamında iletişimden yeni keşfedilmiş bir kıta gibi söz edilmesi dikkat çekicidir.

Kitabının bütünüyle insanları başarıya ulaştıracak öğelerin en önemlisi olan iletişime odaklı bir kitap olduğunu öne süren ve eserinin misyonunu yaşam kalitesi yaratmak olarak açıklayan Robbins’ın yeni bir bakış açısı olduğunu öne sürdüğü en temel argümanı başarılı insanların davranışlarını, bakış açısını

ve iletişim kurma biçimlerini modelleyerek onların başarısını tekrarlayabileceğimiz yönündeki iddiasıdır (1993: 39-41, 6-7, 16-20 ve 277). Kitabına hayatın gerçek amacının bilgi değil eylem olduğu yönündeki bir alıntıyla başlayan Robbins, içimizdeki gücü keşfetme için kendi başarı öyküsünü izlememizi önermekte ve öyküsünü okurlar ile paylaşacağını müjdelemektedir. Robbins, bu amaçla kendi başarı öyküsünün yanı sıra başarılı işadamlarının öykü ve deneyimlerini okurlarıyla paylaşmaktadır (1993: 34 ve 4-5). Kitabının bize birçok şey öğrettiğini sık sık anımsatma ihtiyacı hisseden yazarın, kitabını okurlarıyla sohbet eder bir tarzda kaleme aldığını ve eserini gelişigüzel olarak serpiştirilmiş alıntılarla süslediğini görüyoruz. Alıntılar arasında kimi bölüm başlıklarında kendi sözlerine de yer vermeyi ihmal etmeyen Robbins, “Birlikte uzun bir yol aldık” gibi sözlerle birlikte, sık sık başarılı işadamlarının yaşamlarından anekdotlar aktararak sürdürdüğü sohbetinde beylik sözleri de sıklıkla yinelemektedir (1993: 414 ve 418). Bizi “muhteşem bir yaşam yaratma mücadelesine davet” eden Robbins bir İrlanda duası ile okurlarına veda etmektedir: “Yolunuz istediğiniz yere çıksın, rüzgâr daima arkanızdan essin, güneş yüzünüzü ısıtsın, yağmur tarlalarınızdaki toprağı kabartsın ve tekrar karşılaşınca kadar Tanrı sizi yumuşak avuçlarında korusun. Tanrı sizinle olsun. Hoşçakalın” (1993: 424-425). Bizden duasını da esirgemeyen (1993:61) ve önerdiği stratejileri benimsemeyi yaşantılarımızda köklü bir değişim olarak sunan Robbins’ın değişimle kastettiği hedeflerimizi gerçekleştirmek için düşüncelerimizde ve davranışlarımızda başarılı insanları modelleme yoluyla değişiklikler yapmaktır. Başka insanları taklit etmeyi okurlara köklü bir değişim modeli olarak sunan Robbins (1993: 277), hayatta istediğimiz sonuçları almamızın anahtarının beynimizi etkin bir biçimde çalıştırmayı öğrenmek ve kendimiz ve başkalarıyla olan iletişimimizi kontrol edebilmek olduğunu söylemektedir (1993: 39-41, 6-7 ve 16-20). Robbins temel NLP tekniği olarak gösterdiği model-

lemeyi “bir kişinin bir görevi başarmasını sağlayan davranışları keşfetme süreci” olarak ele alırken, model kavramını ise “bir deneyimi organize etme biçimi” olarak tanımlamaktadır. Yaşam kalitesinin iletişim kalitesine bağlı olduğunu söyleyen Robbins, mükemmelliğe ulaşmak istiyorsak mükemmelliğe ulaşan insanların sadece davranışlarını ve yöntemlerini değil inançlarını ve inançlarını aktarma biçimlerini (iletişim biçimlerini) modellemeyi öğrenmemiz gerektiğini öne sürmektedir (1993: 200 ve 61) Robbins’ın *Sınırsız Güç* başlıklı kitabının gönderme yaptığı referanslar NLP adı verilen öğretiye aittir ve Robbins, NLP öğretisini okurlarına abartılı övgüler eşliğinde tanıtmaktadır. Geleneksel terapi yöntemleri yerine daha sonuç alıcı ve pozitif olması nedeniyle NLP yöntemlerini öneren ve kendisi de bu yöntemlerle terapi yapan Robbins’ın model olarak önerdiği düşünceler pozitif ya da popüler psikoloji olarak adlandırılan psikoloji akımını izleyen psikologlardır (1993: 88 ve 352).

Kitabı bir özdeyişler ve özlü pasajlar galerisi niteliği taşıyan Adair’in de (2004) kişisel deneyime dayalı öykü ve anılara öncelik verdiğini ve başarılı sayılan insanların sözlerini ve deneyimlerini aktarma konusunda kişisel gelişim yazınının genel tavrını paylaştığını görüyoruz (2004: 16-17). Kitabının birçok yerinde şekiller ve oklarla “iletişim çizgileri” çizen ve bu çizgilerle iletişimin çift yönlü olduğunu okurlarına gösteren Adair, iletişim konusunda bilimsel bir yaklaşım izlediği kanısı yaratmaya çalışmaktadır. Her bölümde yer alan kontrol listeleri ve alıştırmalarla da kitabına bir ders kitabı kimliği kazandırmaya çalıştığını gördüğümüz Adair’in, buna karşın iletişim alanındaki hiçbir kaynağa gönderme yapmadığını söylemeliyiz. Hazırlık yaparak konuşmak gibi oldukça basit önermeleri bu işin sırrı olarak sunan Adair’in okuyucunun kolayca anlamasını sağlayacak ölçüde basitleştirilmiş iletişim tavsiyeleri gelişkin iletişim teknikleri olarak adlandırılmaktadır (bkz. 2004: 53-78, 80-99). Basit, sade ve anlaşılır olmaya özel bir önem vere-

rek iletişimle ilgili önerilerini bu doğrultuda oluşturduğunu gördüğümüz Adair, güzel ve etkileyici konuşma, etkili rapor yazma vb. konularda basitleştirilmiş önerilerini okurlara sunma yönündeki anlayışını bitmek bilmeyen bir ısrarla sürdürmektedir (2004: 186 ve 176) ve kitabı boyunca öne sürdüğü savları destekleyici öyküler anlatmaktadır. McCormack (2000) ve Kramer (2000) ise, bütünüyle kendi kişisel deneyimlerinden örneklerle öne sürdükleri savları pekiştirmeye çalışmakta ve bu deneyimlerden “iletişim örnekleri” çıkararak iletişim kurarken yapmamız veya yapmamamız gerekenleri sıralamaktadırlar. Fazlasıyla kişisel bir dil kullanan ve kitaplarını okurlara ders verici bir sohbet tarzında kaleme alan McCormack ve Kramer kitaplarında hiçbir kuramsal kaynağa gönderme yapmamaktadırlar. Herhangi bir kanıta dayanmayan öykü anlatıcılığını olumlamayan McCormack (2000: 168), buna karşın pratik deneyimlerden anekdotlar aktarmayı başarılı bir iletişimin yolu olarak göstermektedir.

Osmay (1994: 27-28), başarının başarılı insanların davranışlarını taklit etmeyi sağlayarak öğretilebileceğini savunurken, kitabı bütünüyle bir özlü sözler ve öğüt verici öyküler galerisidir. 91 yazısının her birinin sonunda özlü sözler aktaran Osmay, bu yazma biçimini metinlerde de sürdürmektedir. Mevlânâ ve Konfüçyüs’ten Voltaire, Freud, Lincoln, Churchill, Atatürk ve Henry Ford’a kadar tarih sahnesinde etkin olmuş ünlü kişilerden kısa öyküler ve sözler aktaran Osmay, alışveriş deneyimlerinden başlayarak eğitim ve danışmanlık verdiği kişilerle diyaloglarından birçok anekdot aktarmaktadır (1994: 45). İkna konusunu kolay ve anlaşılır bir dille anlatmaya çalışacağını ifade ederken kişisel deneyimlerini aktararak anlatısını oluşturan Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan da kuramsal kaynaklara gönderme yapma konusunda kişisel gelişim yazınının genel anlayışını paylaşmaktadır. Pragmatik bir tutumdan yana olduğu kadar, kolaylıktan ve işi kolaylaştırmadan yana bir tutumu savunan Türkkan, ikna konusunu açıklarken gezi

notlarından kızının okul diyaloglarına, kimi popüler filmlerden reklâm kampanyalarına dek farklı izlenimlerini kişisel değerlendirmeleriyle bizlere aktarmakta, pazarlamacıların satışla ilgili konuşmaları ve gazetelerin insan kaynakları eklerinde belirtilen düşünceleri açıklayıcı düşünceler olarak niteleyerek aktarmakta, hattâ bu gelişmeleri “iyi karikatürize eden” fıkralara yer vermektedir. Türkkan, bunun yanısıra ABD’de yapıldığını söylediği araştırmaları da kendi savlarını destekleyici bir biçimde kullanmaya çalışmaktadır.²

Bilinci donanmış insanın bilinci donanmamış insandan her zaman ve her koşulda daha etkili ve güçlü olacağından yola çıkarak *İletişim Donanımları* başlıklı kitabıyla okurlarını iletişim açısından donanımlı kılmayı hedefleyen Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu (2002: 18) ise kitabında kendi kişisel deneyimlerine sıklıkla yer verdiği gibi, kişisel sohbetlerinde tuttuğu notları, seminer deneyimlerini, kendisine yazılan mektuplardan notları ve öğrencileriyle ilgili anıları aktarmakta, özlü sözler ve değişleri, hattâ internette dolaşan, basit ve anlamlı gördüğü fıkraları okurlarıyla paylaşmayı yeğlemekte, buna ek olarak popüler romanlardan yaptığı alıntılar ve şiirlerle kitabını süslemektedir (bkz. 2002: 128-130, 36-38 ve 60). Paylaşmak istediği kişisel gözlemlerinin yanısıra çeşitli öyküler gazete haberleri, seminer gözlemleri ve öğrencilerinin hayatı gibi örneklerle anlatımını zenginleştirmeye çalışan (bkz. 2002: 97, 99-101, 104 ve 127-129) Cüceloğlu değişim psikolojisi adını verdiği bu öğretilerde kuramsal referanslara gönderme yapmaksızın yazmayı yeğlemektedir. Cüceloğlu, özetle, özdeyişler, fıkralar ve kişisel deneyim aktarımlarıyla oluşturduğu öznel anlatımı ile okurlarına bütünüyle öğütlerde bulunmaktadır (2002: 114, 122-130, 36-38).

² “Yapıldığını söylediği” diyorum, çünkü Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan’ın incelenen kitabında bu araştırmalara dair hiçbir referansa, hattâ açıklayıcı bilgiye yer verilmemiştir.

İncelediğimiz kitabında akılcılık ve yetişkinlik konusunda dikkate değer önermeler sunmasına ve akıl yürütmek yerine paketlenmiş öğütlere ve otorite kabul edilen kişilerin rehberliğine bel bağlamayı eleştirmesine karşın (2005: 1-6) Dökmen, kitabın konusu hakkında genel bilgiler verdikten sonra, “o halde çıkalım yola”, “yolculuğumuza devam edelim” gibi cümlelerle anlatısını sürdürmekte ve çocukluğundan itibaren kişisel gözlemlerini aktararak yola devam etmektedir. Bir yandan geleneksel toplumun öğüt verici tutumundan şikâyet eden Dökmen, öte yandan ise aktardığı öğüt verici öykülerle savlarını güçlendirmeye çalışmaktadır (2005: 263-267). “O halde ne yapmalıyız” sıkça yöneltildiği ve bu soruyu cevaplayıcı buna cevaben davranış önerilerinin sıralandığı (2005: 307). Dökmen’in kitabında, anlatılan konuya dair anlam pekiştirici bir görsel öge olarak bolca karikatüre yer verilmiş olması da dikkat çekicidir. Psikolojik yöntemleri kişilerarası iletişim çatışmalarını anlamak için yararlanılabilecek modeller olarak sunan ve bir model oluşturma çabası içine giren Dökmen’in, diğer yazarların aksine referans ve kaynak gösterme konusunda son derece özenli olduğu anlaşılmaktadır. (2005: 19 ve 45-82). Dökmen, izlediği psikoloji kökenli kuramsal kaynakları okurlarıyla paylaşırken kullandığı modelleri şemalara varıncaya kadar detaylandırmakta yaklaşımının kökenlerini de belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Ancak, incelediğimiz kitaptaki bu özenin sonrakilerinde giderek terk edildiği, ve alan yazının anekdotlara dayalı aktarım tarzına yöneldiği görülmektedir. Üslubunun herkesçe bilinir hale geldiği yeni kitaplarında sadece iletişim tavsiyelerine odaklanılmaktadır. Üslubundaki bu değişim, kendisinin bilimsellikten giderek uzaklaştığını ve yazının ortak paydalarıyla bütünleştiğini göstermektedir.

Başarının bilgisini arayan Mümin Sekman, halkın, kişisel gelişim uzmanlarının, akademisyenlerin, başarılı kişilerin, geçmişte yaşayan bilge kişilerin görüşlerinden yararlanarak, buna kendi kişisel tespitlerini de ekleyerek kitabını oluşturduğunu

söylemektedir. *Türk Usulü Başarı* başlıklı kitabının kapağında Fatih Terim, Turgut Özal, Orhan Pamuk, Mustafa Kemal Atatürk ve Sakıp Sabancı'nın resimleri yer alırken arka kapağında ise bu kitapta "Cin Ali'den Ciguli'ye, Akşemsettin'den Sakıp Sabancı'ya, Atatürk'ten Naim Süleymanoğlu'na, Mahsun Kırmızıgül'den Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya 'yurdum insanı'nın başarı öykülerini ve öğütlerini bulacaksınız" denilmektedir. Yazar bu kitabında Türk kültürünün kendine özgü başarı felsefesini kişisel gelişim terminolojisini kullanarak analiz etme ve elde ettiği bulguları bilimsel ve sistematik bir tarzda ortaya koyma amacında olduğunu da öne sürmektedir (2000:14). Sekman, *Her Şey Seninle Başlar* (2005) kitabında da aynı yolu izlemektedir. Üniversitede iken kendine bir misyon tasarladığını ve bu misyonun "başarılı insanların nasıl başarılı olduklarını inceleyerek, bunları anlaşılabilir ve uygulanabilir halde sistematize ederek, seminer ve kitaplar yoluyla başarılı olmak isteyen insanlara anlatmak" (s. 11) olduğunu belirten Sekman, bu kitabına Eflatun'dan bir öyküyle başlamakta, Albert Einstein'dan Vehbi Koç'a, kendisinden Mustafa Kemal Atatürk'e varana dek küçük ya da büyük başarı öyküleri aktarmakta, kişisel gelişim kurslarından edindiği deneyimleri okurları ile paylaşmakta ve aktardığı fıkra ve anekdotlarla bireysel başarıyla ilgili savlarını pekiştirmeye çalışmaktadır. Kitabında bilimsel değerlendirmeler kadar "bilgelik belgelerine de yer vermeye" çalıştığını belirten Sekman, başarılı olmanın öğrenilebilir olduğunu, bunun belli teknikleri bulunduğunu öne sürmekte, bu işin en temel yolunun da başarı hakkındaki kitap ve seminerleri izlemek olduğunu söylemektedir. Sekman'ın (2005) "insanlığın ortak aklını aramak" olarak nitelediği bu yolla başarıyı öğrenmek için önerdiği yollardan ilki, kendi kitapları gibi, başarılı olmak üzerine yazılmış kitapları okumaktadır. Sekman'ın önerdiği ikinci yol, başarı öyküsü tarzında biyografi kitaplarını ve başarılı kişilerle yapılmış röportajları okumaktır. Başarısızlardan ancak başarısızlığı, başarıyı ise ancak başarılı

olanlardan öğrenebileceğimizi ve başarı öykülerinin bize güç ve inanç verdiğini öne süren Sekman, başarı öykülerini okuyarak onları taklit etmemizi önerirken, başarılı insanların kişisel deneyimlerini analiz etmeyi başarı kültürü oluşturmanın en önemli yöntemi olarak görmekte ve kişisel deneyime dersten daha çok değer verilmemesinden şikâyet etmektedir (2005: 45). Kitabında kaynakça bulunmayan Sekman, okurlarını gereksiz ayrıntılarla uğraştırmamak ve kitabın sürükleyiciliğini bozmamak için olsa gerek, alıntılarında kaynak göstermeye de gerek duymamaktadır.

Saydam (2005: 154) ise değişim olmadan gelişme olmayacağını, değişimin hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu ve üniversitelerde ders olarak okutulan “değişim yönetimi” diye bir uzmanlık alanının var olduğunu söylerken, bildiğimiz gibi, değişim yönetiminin kullandığı araçlardan en vazgeçilmezinin iletişim olduğunu öne sürmektedir (2005: 230-231). Etkili iletişim olmadan değişimi yönetebilmenin mümkün olmadığını saptayan Saydam’ın değişim modeli, insan sermayesinin yönetimine ve insanların rasyonel kâr amaçlı hedefler uğruna daha verimli olması için etkin bir biçimde yönlendirilmesine dayalı, piyasa odaklı yeni liberal değişim söylemi, yenilik söylemi ise işe ilişkin buluş ve uygulamalardan ibarettir. Saydam, iletişimi yeniliklerin uygulanmasında ve değişimin daha iyi yönlendirilmesi ve yönetilebilmesinde etkin bir araç olarak konumlandırmaktadır. Saydam (2005: 11-12, 384 ve 398), iletişim alanındaki başarıların kredisinin yazılması gereken yerin büyük işadamları olduğunu söyleyip, bu önderlerin iletişimin, iş sonuçlarına odaklı yalın bir uygulama modeli haline gelmesini sağladıklarını öne sürmektedir. Saydam, guru fetişizmini eleştirmekle birlikte, kâr amaçlı etkinliğe yönelik olan kişisel deneyim ve pratiğe öncelik vermekte ve iletişim alanındaki uygulamalarını başarılı bulduğu iş adamları ve yöneticileri, okurlarına birer önder olarak sunmada bir sakınca görmemektedir. Saydam’ın iletişim alanında elde edilen başarı

olarak gösterdiği ve dolayısıyla hepimizin izlemesi gerektiğini tavsiye ettiği ‘başarı’ öykülerinin kahramanları etkili işadamları ve özel sektörün “başarılı” yöneticileridir (2005: 384 ve 398). Saydam, *karışık kuramsal bilgiler* yerine ekonomik faaliyet alanındaki uygulamaları izlememiz gerektiğini öne sürerken, çoğu pazarlama iletişimi odaklı ABD mahreçli kaynaklardan yaptığı alıntılar dışında hazırladığı sunumlardan, piyasa araştırmalarından, özdeyişlerden, arkadaşları ile yazışmalarından, öğrencileriyle diyaloglarından, magazin basınıyla ilgili polemiklerinden, konferans izlenimlerinden, sohbetlerden ve okul anılarından yola çıkarak öne sürdüğü savları pekiştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Saydam’ın anlatım biçimi de başta eleştirdiği kişisel gelişim yazınının kişisel deneyime odaklı anlayışının derin izlerini taşımaktadır. Saydam, seçkin anlayışına karşın yeğlediği popüler anlatım tarzıyla ilişki ve iletişim gibi birbirinden farklı olduğunu öne sürdüğü kavramlar arasındaki farkları açıklamakta fazla başarılı olamasa da, innovasyon (yenilik) ile yaratıcılık arasındaki ayırımları açıklamakta daha başarılı görünmektedir. Saydam, yaratıcılığı dünyevi taleplerle sınırlanamaz bir etkinlik olarak tarif ederken, yeniliği ise rasyonel hedefleri olan buluş ve uygulamalar olarak tarif etmekte ve iletişim alanında bu rasyonel hedefe hedef kitleyi ikna etme, hedef kitleyle duygusal bağ yakalama yönündeki çabaları örnek vermektedir (s. 251).

İletişim teorisine değil pratiğine yönelik olduğu özellikle belirtilen NLP öğretisinde de pragmatik hedeflere yönelik basitleştirici ve kolaylaştırıcı yöntemler önermek esas alınmakta, bu amaçla okurlara düşüncelerden daha çok duygulara (duyguları denetlemeye) yönelmeleri ve sonuç almak için ustalık stratejilerinden yararlanmaları tavsiye edilmektedir. Her alanda mükemmelliğin kalıpları olduğunu ve bunlar modellendiğinde aynı sonuçların elde edileceğini öne süren NLP yazını öğretisini bütünüyle başarılı insanların düşünce ve davranışları üzerine inşa etmektedir. NLP’nin insan mükemmelliğinin

model haline getirilmesi için çerçeve sunan tek sistem olduğunu öne süren Adler'in kitabında radikallik örneği olarak verilen örnekler, büyük Amerikan şirketlerinin reklâm kampanyalarında kullanılan sloganlardan seçilmiştir. İnsanları başarıya götüren en önemli yeteneğin iletişim kurma yeteneği olduğunu söyleyen Adler, bu bir kez edinilirse, herkesin böylelikle mükemmelliğe ulaşabileceğini iddia etmektedir (2002: 12). Kişisel gelişim yazınının anekdotlara dayalı yazma biçimini retorik söylemler olarak eleştirse de, NLP yazını da anekdotlara yer vermekte ve basitleştirilmiş modellere dayalı motive edici retorik söylemler ve popüler psikolojik deyişleri diğer kişisel gelişim kitaplarından daha fazla kullanmaktadır. NLP yazınının, NLP'nin yepyeni bir bilim olduğu yönündeki abartılı iddiasının tam aksine, kişisel gelişim yazınının deneyim aktarımını yaklaşımını bütünüyle izlediği görülmektedir. Önerdikleri modellere bakıldığında, bunlara model denilip denilemeyeceği tartışmalı olsa ve bu modellerin başarılı olduğu yönünde herhangi bir veri bulunmasa da, NLP kitapları modellerinin kısa zamanda gözle görülür sonuçlar elde etmiş modeller olduğu iddia edilmektedir (Adler, 2002: 10).

Adler, NLP'nin "insanların kişisel gelişimleri, iletişim yetenekleri ve etkinliklerindeki ihtiyaçları karşılamak amacıyla" sürekli kendini yenileyen ve geliştiren yeni bir bilgi dalı olduğunu ve yenilikçi ve hattâ köktenci bir anlayışa sahip bulunduğunu öne sürmektedir (2002: 211). Gün (2006: 17) ise NLP'yi "insanın kendisinin en iyi versiyonu olabilme sanatı" olarak tarif etmekte ve NLP tekniklerini kullanarak mükemmelliğe erişebileceğimizi savunmaktadır. Burada NLP hem en yeni hem de en gelişkin sorun çözme yöntemi olarak sunulmaktadır. "NLP ustalık ve mükemmelliği herkesin ulaşabileceği bir yere koyar" (Adler, 2002: 163). "NLP teknikleri başarılı düşünme stratejilerini yaşamın diğer alanlarına aktarabilmemizi sağlar" (s. 167), "NLP çok pratiktir... NLP teknikleri yaşamın her alanına uygulanabilir... NLP sürekli bir evrim göstermekte

ve genişlemektedir” (s. 211), “Ustalık stratejileri oluşturmak, NLP’nin insan mükemmeliğine ulaşmanın bütün alanlarında yaptığı en etkin katkılardan biridir. Üstelik bu tekniklerden yararlanılmayacak hiçbir faaliyet alanı yoktur” gibi NLP reklâmı içeren sözlerin sürekli yinelenmesi, hattâ Gün (2006: 56) tarafından NLP’nin öğretmen yetiştiren okullarda zorunlu ders olarak okutulmasının önerilmesi, incelediğim NLP kitaplarının en belirgin söylemidir. Kitaplarda, NLP şunu yapar bunu eder ve çok etkilidir gibi önermelerin çokluğundan dolayı, gerçekte neyin önerildiği anlaşılamayacak kadar çok NLP reklâmı yapılmaktadır. Bu reklam kaygısı, anlatılanların içerik ve inandırıcılık bakımından aslında yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir ki bu da bütünüyle onaylanmaya olan düşüklükle ilgilidir. Ayrıca ustalık stratejileri ile ilgili bölümde (s. 175-185), başarılı insanların düşünme stratejilerini kopya edin ve kendi hedeflerinize odaklanın denilmekten başka stratejik denebilecek herhangi bir model yer almamaktadır. Bütünüyle olumlamacı bir dile dayanan NLP söylemlerinden en sık kullanılanı, “başarısızlık yoktur, sadece sonuçlar vardır” deyişi ile “mükemmel olma”, “usta olma”, “çapa atma” gibi kalıplardır. (bkz. Adler, 2002 ve Gün, 2001). Düşlememizi, hedeflerimize yoğunlaşmamızı ve bu hedefleri gerçekleştirmek için potansiyelimizi kullanmamızı, program yapmamızı, hedefleri listelememizi ve kontrol etmemizi öneren NLP kitaplarının bunların dışında somut sayılabilecek bir önerisi yoktur. Bunun doğal bir sonucu olarak, kendi kendini telkin ve motive etmeyi ön plana çıkarmaktadır. Bu değişimden kastedilen kişisel ya da içsel değişim olup, bunun da odak noktası pozitif düşünceye ya da olumlamaya geçiş olmaktadır. NLP kitaplarında tümüyle olumlamacı bir motivasyona dayanan 21 günlük eylem planı verilmekte ve bu planın uygulanması halinde mükemmelliğe erişilebileceği öne sürülmekte ve NLP kurslarının çoğu da bu 21 gün esasına göre, üç haftalık eğitimler olarak düzenlenmektedir. NLP inanca radikal bir biçimde yaklaştığını söyler-

ken, bu radikallik yeni inançlar yaratıp eskilerini terk etmek olarak betimlenmektedir (Adler, 2002: 79). Bu ise bir radikallik değil, duruma göre tavır almayı öğreten bir ilkesizliktir. Başarılı insanların stratejilerini kopyalamaya dayalı bir kılavuz olma iddiası taşıyan NLP kitaplarının bu basit modelleme yaklaşımıyla, insanlara yüksek öğrenimin ve hayat deneyiminin bile kazandıramadığı nasıl bir “algılama genişliği sağladığı” sorusunun karşılığı belirsiz olup, sistematik bilgi ürettiğini öne süren NLP kitapları da kişisel gelişim yazınının kaynak gösterme konusundaki özensizliğini paylaşmaktadır. Basitleştirilmiş sınıflandırmalar kullanan ve bilgelik öykülerine yer veren, “çarpıcı başarılarla sahip insanların” düşünce stratejilerini kopyalamaya dayalı anlayışıyla NLP öğretisi, özdeyiş özentisi sözleri, anekdotlar ve didaktik kısa öykülere yer vererek kolay anlaşılabilirliği vurgulamasına karşın, kendi yaklaşımlarını gelişkin bir bilim ve sanat olma iddiası eşliğinde sunmaktadır.

Kişisel gelişim yazını bu çerçevede kendi görüşlerinin geçerliliğini göstermek için yine kişisel gelişim yazarlarını ve kendilerinin sadık izleyicisi ve mütemmim cüzü oldukları ortak bir kavramlar setini kullandıkları yeni yönetim yaklaşımlarını referans göstermektedir. Bütünüyle iletişim odaklı olduklarını öne sürmelerine karşın ana damar yaklaşımlar da dâhil olmak üzere iletişim kuramları ile bir alışverişte bulunmayı gerekli görmeyen kişisel gelişim kitapları pratikte uygulanabilir modeller oluşturmaya çalışırken, kuramsal bilgilerden daha çok pratik/pragmatik bilgiler, yaşam öyküleri, başarı deneyimleri ve özlü sözleri öne almaktadırlar. İşletmecilik/yönetim alanı dışında kalan bilimsel araştırmalara ve analizlere yer vermeyen kişisel gelişim kitapları, ismi kalıcı üne sahip olan her isimden yararlanmakta, kendi öne sürdükleri başarı yöntemlerini pekiştirmek için bütün önderleri, bilgeleri, yöneticileri ve düşünürleri ve tarihî kişilikleri, aralarında bir yeğleme yapmadan, tanık göstermektedirler. Ayrıca, kişisel gelişim kitaplarında kuramsal yaklaşımlar arasında seçmeci bir tutumdan,

dolayısıyla tutarlı bir kuramsal yaklaşımın izlendiğinden söz edilemez. İletişim sorunlarına neden olan yaşama koşullarının zorlayıcı etkilerini gözardı ederek bu sorunların analizine duyarsız kalan bu kitaplarda olguları, bütün koşulları göz önünde bulundurarak derinlemesine bir kuramsal çözümleme gayreti yerine, konu daha çok teknik bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Derinlemesine bir düşünsel çözümleme gayreti yerine, “denenmiş gerçek tavsiyeler” (Hanks, 1999: 8), pratik özellikte olan ve derhal uygulanabilecek kurallar (Carnegie, 1993: 21) ya da başka başlıklar altında başarı ve başarısızlık örnekleri vermek suretiyle hayattan dersler çıkarılabilecek öyküler anlatma ve sözler aktarma önceliklidir. Bu çerçevede kişisel gelişim bizi mutsuz ve başarısız kılan tutum ve davranışları terk ederek, yaşamımızı anlamlı ve coşkulu kılacak tutum ve davranışlar kazanma çabası olarak tarif edilmekte, tutum ve davranışlarımız hakkındaki ders verici öyküler ve öneriler bu kapsamda haklılaştırılmaktadır. İşe yarar olmadığı ya da bizi mutsuz ve başarısız kıldığı düşünülen tutum, düşünce ve eleştirilerin devre dışı bırakılmasını esas alan bu çaba, düşünmeyi de işe yararlık kıstaslarına tâbi tutan pragmatist bir anlayıştır. Bu pragmatist anlayış düşüncelerin, politikaların ve önerilerin değerlerinin işe yararlılıkları ve pratikte uygulanabilirlikleri ile belirlenmesi ilkesine dayanan bir görüştür. Kalıcı ilkelere yer vermeyen esnek bir tutumla her şeyi pratik faydaya göre değerlendirmeyi esas alan ve böylece duruma göre tavır alan bir ilkesizliği savunan pragmatist yaklaşım açısından bir düşünce yaşamımız için elverişli sonuçlar üretebildiği ölçüde doğrudur ve doğru düşünce pratikte uygulanabilir ve yarar sağlayabilir olmalıdır. Dolayısıyla kişisel gelişim yazınının doğru zamanda doğru yerde olmaya dair bütün vurguları da bu pragmatist anlayış çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Değişim ve Yenilik: Nereye?

Kişisel gelişim yazınında yenilik ve değişimden yana olduğunu öne sürmeyen herhangi bir kaynağa rastlanmamasına rağmen, değişimin yönü ve içeriğiyle ilgili herhangi bir derinlikli açıklamayla da karşılaşılmamıştır. Ancak, kendilerini “değişim kuşağı” olarak tarif eden bu kuşağın değişimden anladığının Türkiye’de 1980 sonrası egemen düşünce haline gelen yeni liberal düşüncenin piyasa odaklı zihniyetiyle uyum sağlama olduğu görülmektedir. Herhangi bir açıklama içermeyen dile getirilmekle birlikte, uygulama farklılıkları olarak değil, anlayış ve zihniyette köklü yenilik ve değişiklikler olarak sunulan bu değişim ve yenilik söylemleri köklü toplumsal değişimlere işaret etmemektedir. İş dünyası, yönetim ve kişisel gelişim yazını aracılığıyla yenilik kavramını temellük edip, bu kavramın anlamını işletmecilik terimleriyle yeniden tanımlayarak insanların düşünceleri üzerinde büyük ve kalıcı bir güç yaratmayı hedeflemektedir. İş dünyasının düşünce ve kültür alanında güç sahibi olmaya yönelik bu çabası, bütün yaşam alanlarını ele geçirme çabasının bir vechesidir. Şirketlerin ekonomik olmayan alanları ele geçirme çabası, kültürel alanın yarı özerkliğini tahrip edici ve bu alanı bütünüyle sömürgeleştirici bir boyuta sahip olmasının yanı sıra iş dünyasına özgü mantığın insanlara içselleştirilmesini sağlamaya ve bu alemin meşruiyetini sağlam temellere oturtma, politik gücünü artırmaya yönelik bir çabadır. Verimli ve uyumlu çalışma ortamı sağlanmasıyla kastedilen ise toplumsal sorunların ortadan kalkacağı inancının doğrudan zihinlere işlenmeye çalışılmasıdır.

Neredeyse her kişisel gelişim yazarının değişik biçimlerde yinelediği konu, toplumu değiştirmeye ilkin kendimizden başlamanız gerektiğidir. Değişimle kastedilen ise koşulları isteklerimiz doğrultusunda değiştirebilme becerisidir ve dolaşısıyla bu kitaplarda, statümüzü değiştirmek ve dünyaya uyum sağlamak için esnek beceriler edinmemizin dışında köklü bir

öneri sunulmamaktadır. Toplumsal nitelikte sorunlarla ilgilenmeyi bırakıp kişisel gelişim ve değişime odaklanmamızı tavsiye eden bu düşünceye karşın, değişime açık, ilkeli ve nitelikli bir anlayış olarak sunulmaktadır. Kişisel gelişim yazarlarının yenilik düşüncesi bütünüyle kapitalist ekonomik sistemin öne çıkardığı yeni üretim ve yönetim biçimlerine uyum sağlama yönündedir. Dolayısıyla değişim ve yenilik var olanı aşmaya değil, kendisine uymaya yönelik bir “değişim”dir. Değişimden ve yeniliklerden yana olmak hiçbir kişisel gelişim kitabının vazgeçemediği bir iddia olmakla birlikte, değişimin içeriği ve yönü ele alındığında bunun toplum hayatında ve üretim biçiminde köklü değişiklikler içeren yenilikleri değil, verimliliği ve kârlılığı sağlayıcı operasyonel/organizasyonel yenilikler olduğu anlaşılmaktadır. İletişimin önem kazanması olarak ifade edilen ise kamusal/politik, felsefi ve edebî sözler değil, pratikte işe yarar ya da kazanç getirici sözlerin ve iletişim tekniklerinin öne çıkarılmasıdır.

Değişim ve yenilikle ilgili bütün argümanlarda suçlamalara hedef olan ise eski olmanın yanısıra neredeyse bütün sorunların merkezi sayılan sosyal refah devleti uygulamalarıdır. Sosyal refah devletinin toplumsal bölüşümle ilgili politikaları bütünüyle olumsuzlanarak devletin artık ekonomiye müdahale etmekten vazgeçmenin de ötesinde (piyasa dostu devlet söylemiyle) bütünüyle işverenden yana tavır alması gerektiği dile getirilmektedir. Sözü edilen değişim, yenilik ve kalite sosyal refah devleti uygulamalarına yönelik tutkulu bir nefreti barındıran ve işletmecilik esaslarını bütün yaşam alanlarında egemen kılmaya çalışan bir yenilik söylemidir. Kişisel gelişim yazarlarının yenilik ve nitelik artışı olarak sunduğu parlak değişim söylemleri, hiçbir şeyin değişmemesi için her şeyin değiş(tiril)mesi ya da değişmiş/değişiyor gibi görünmesi yönünde bir çabaya işaret etmektedir. Dolayısıyla en gelişkin biçimini Drucker’da bulan yenilik ve niteliklilik iddiaları inandırıcı olmaktan uzak, temelsiz argümanlara yaslanmaktadır. Daha

önce de vurguladığımız gibi bir değişimin olduğu aşikârdır. Ancak esnek ya da geç kapitalizm denilen, benim ise radikal kapitalizm adını verdiğim bu değişimler kapitalizmin hareket yasalarında bir değişiklikten çok, kapitalist üretim biçiminin yanısıra düşünme ve ilişki/iletişim kurma biçimlerinin daha önce görece bu ilişkilerden uzak olan bütün yaşama alanlarına dek yayılıyor olmasıdır. İletişimi eksen olarak aldığımızda ise kişisel gelişim yazarlarının büyük bir sevinçle karşıladığı ve öncüsü olmaktan kıvanç duydukları bu değişimler, bizi dünyaya ve diğer insanlara ulaştıran ve onlarla buluşturan değişimler değil, içe dönüşü teşvik eden değişimler olup, Bauman'ın deyişiyle "kamusal bir gündemden meslekî sığınaklara çekiliş"e işaret etmektedir (2005: 242).

Akademik ve Meslekî Eğitime Karşı Hayat Okulu

Kuramsal yaklaşımların hayattan kopuk olduğu önkabulünden yola çıkarak bilgece öğütlerle hayata dair yararlı bilgiler sunduğunu iddia etmek, kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışının temel özelliklerinden biridir. Kişisel gelişim kitapları eğitim sisteminin yetersizlik ve aksaklıklarıyla ilgili açıklamalar yapma konusunda ortak bir anlayışı paylaşmakta, bu vurgular incelediğimiz kitapların tamamında değişik ifadelerle yinelenmektedir. Kişisel gelişim yazınında akademik eğitimin yetersizliği başarısızlık nedeni olarak gösterilmekte ve yaşam deneyimine dayalı öneriler sunan anlatım tarzında deneyim ve kişisel güç her şeyin üstüne yerleştirilmekte, böylece kişisel gelişim kitapları yazarları kendilerine olan ihtiyacı eğitim sisteminin yetersizlik ve aksaklıklarıyla açıklamaktadırlar. Formal eğitimi yetersiz ve fazla soyut bularak herkesin anlayacağı tarzda popüler bir dille oluşturulan kişisel gelişim kitaplarının okurlarına vaadi basitleştirilmiş taktik ve stratejilerle kendilerine başarılı olma konusunda yardımcı olmaktır. Kişisel gelişim yazarları tarafından kaleme alınan kitaplarda sık sık yinelenen

iyi okullardan mezun olmuş, vasıflı kişilerin iş hayatındaki başarısızlıklarına dair örneklerle birlikte, kişilerin kişisel gelişim kurs ya da kitapları aracılığıyla kendilerini geliştirebilecekleri ve başarılı olabilecekleri üzerindeki vurguları bilimsellik ve düşünce karşıtı tonlar içermektedir. Tekilci bir eğitim tarzının eleştirisi üzerine kurulmuş olan ve eğitimde yeni liberal yaklaşımları izleyen kişisel gelişim kitapları, tekilci eğitimin otoriter tavrına karşı daha esnek bir tavır benimsenmesi ve esnek becerilere yönlendirilme üzerinden söylemlerini inşa etmektedirler. Bilgiden değil eylemden yana tavır koyan bu pragmatik inşa biçimi kuramsal referanslar konusunda özensizliğinin yanı sıra, kuramsal sığılığı da beraberinde getirmektedir. Piyasa ile bütünleştirici bu pragmatik bilgi biçimi stratejiyle özdeşleştirilmekte, iletişimsel edimlerle birleştirilmekte, akademik ve felsefi bilginin yadsınarak eylem öne çıkarılmaktadır. İşlevsel olmayan bilgiyle birlikte işe yaramadığı düşünülen iletişim biçimlerini de dışlayan bu anlayış, kişisel gelişim yazarları tarafından yenilikçi ve değişimci olmanın yanı sıra nitelik artışını destekleyici bir gelişme süreci olarak ele alınmaktadır.

Drucker (1994b: 365) bir işletmecilik bilgisi olarak öne çıkardığı iletişime ilişkin pratikten yana tavrını çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bilgi toplumuna geçtiğimiz iddiasını büyük ve nitelikli bir değişim olarak yansıttığını bildiğimiz Drucker, eğitim alanını piyasanın verimlilik ölçütlerine destek olacak şekilde biçimlenmesini savunurken bilginin işe ve yönetime uygulanmasını tarihi başlı başına değiştiren bir devrim olarak sunmaktadır. Drucker (1994: 254), geleneksel bilginin genel nitelikte olduğunu, şimdi ise bilginin artık “son derece ihtisaslaşmış bir şey” olduğunu söylerken geleneksel okumuş insanların artık eğitilmiş bile sayılmadığını, bu okumuş adam figürünün ukala bulunduğu ve aşağılandığını bize keyifle aktarmaktadır (1994: 91). Böylece bilginin ihtisaslaşması dediği enformasyon kapitalizminden yana tavır koyarak bilginin piyasayla bütünleşmesini savunmaktadır. Drucker’a göre bilgi,

eylemde etkin olan ya da sonuca odaklanmış enformasyondur ve bilginin kaynaklardan biri olmaktan çıkıp tek kaynak haline gelmesi kapitalist-ötesi toplumu ortaya çıkaran gelişmedir. Bilgiyi servet üretme sürecinin merkezine yerleştiren bir ekonomik kurama ihtiyacımız olduğunu söyleyen ve buna bilgi ekonomisi adını veren Drucker'a göre, bilginin bu yeni niteliği toplumun yapısını temelden değiştirmekte, yeni sosyal, ekonomik ve politik dinamikler yaratmaktadır (1994: 69-71). Ona göre modern kuruluşlar bilgiyi verimli kılmalıdır. Drucker, bizim dışımızda gelişen ve karşı konulamaz bir süreç olduğunu kabul ettiği değişimi bütünüyle olumlamakta ve bu değişime asla karşı çıkmamamızı, buna uyum sağlamamızın bir zorunluluk olduğunu ve her kuruluşun bu anlamda yenilikçi olması gerektiğini söylemekte ve bu değişimi kontrol edebilmek için değişimi yönetmeyi öğrenmemizi tavsiye etmektedir (1994: 84-86). İşlevsel olmayan bilginin bu anlamda değersizleştirilmesi ve eylemin öne çıkarılması bir yenilik olmanın yanısıra nitelik artışı olarak sunulmaktadır. Drucker tarafından ortaya atılmış bulunan bu değişim yönetimi söylemleri ve savları yeni yönetim ve kişisel gelişim yazınının temel düsturları haline gelmiştir. Drucker'ın kendisinin de içe dönüş olarak tarif ettiği ve en olumlu değişikliklerden biri olarak sunduğu bireye/bireyciliğe dönüş hem yönetim hem de iletişim bağlamında toplumsallıktan, ortak akıl üretme ve birlikte eylemekten uzaklaşma anlamını taşımaktadır. Buna karşın bu değişim, Drucker tarafından tarihi bütünüyle değiştiren ve yepyeni bir dönemi başlatan bir değişim olarak sunulmaktadır.

Carnegie'nin verdiği kurslara yönelik ilgiyi açıklama biçimi de eğitim sisteminin aksaklığı olup, verdiği eğitimli ve başarısız, eğitimli olmayan ama 'başarılı' ve insanları yöneten insanların mucizevi başarı öyküleri kitaplarında sıklıkla tekrar edilmektedir (1993: 6 ve 22). Carnegie, başarı için formel öğrenimin çok önemli olmadığını vurgulamakta ve hattâ bunun getirdiği handikaplar olduğunu işaret etmektedir. İki üniver-

site bitirmiş, üç yabancı dil bilen ve sanatsal beğenileri gelişkin bir kursiyerinin başarısızlığından örnek veren, bunun yanında hayatında sadece dört yıl okula giden Andrew Carnegie'nin insanları yönetme konusundaki ustalığına övgüler yağdıran Carnegie, eğitimin getirdiği handikapları aşmak için ise, başarılı insanları ve yöntemlerini izlemek gerektiğini savunmaktadır (1993:84-85). Addington da (2001: 125), üniversite mezunu insanların "*herkese eşit haklar sağlayan bugünkü sistemde*" mutsuz olurken, eğitimsiz ya da kendini eğitmiş birçok insanın başarılı olduğunu söylemekte, böylece tecrübe ve kişisel gücü her şeyin üstüne yerleştirmektedir. İnanca büyük önem verdiğini bildiğimiz Robbins'te bilgisayar teknolojisindeki değişimlerine işaret ederek çağımızda muazzam bir bilgi akışı olduğunu ve bunun toplumsal yapıyı bütünüyle değişikliğe uğrattığını öne sürmekte ve toplumun uzmanlık bilgisine dayalı endüstriyel kültür yerine "iletişim kültürü"ne dayandığını öne sürmektedir. Güce ulaştıran bilgi ve iletişimin artık birtakım insanların tekeline çıktığı ve herkese açık olduğu, çağımızda herkese açık bu bilginin en önemli güç haline geldiği yönündeki iletişim ve bilgi toplumu argümanlarını yinelemekte ve sahip olunan bu gücün değişimin kapılarını açtığını öne sürmektedir (1993: 39-41, 6-7 ve 16-20). Soyut bulduğu formel eğitime karşı çıkarak iş yaşamındaki deneyimleri esas alan ve ilgisini iletişimin incelikleri ve iletişim disiplinleri üzerinde yoğunlaştırdığını öne süren McCormack'ın kitabı da basitleştirilmiş, hattâ ilkel olduğunu kendisinin de kabul ettiği (ilkel olsa da etkili demektir) iletişim taktikleriyle dolu olup, soyut bulduğu formel eğitime karşı ekonomik faaliyet alanındaki deneyimlere ve kişisel gözlemlerine dayanmaktadır (2000: 168).

Anlatım tarzıyla kişisel gelişim yazınının hayat okulundan yana anlayışını sürdüren Covey, zihinsel gelişimle çalışma disiplininin büyük bölümünü formel eğitimin sağladığını öne sürmekte; ancak, formel eğitim sonunda insanların zihinsel olarak körelmelerine yol açan alışkanlıklar edindiğini ve anali-

tik düşünmekten vazgeçtiklerini öne sürmektedir. Formel eğitimi iç disiplin ve iş disiplini çerçevesinde muhafazakâr bir tutumla ele almayı yeğlemekte olan Covey'in anlatım biçimi de kişiselleştirilmiş yaşam öyküsüne, iş ve eğitim deneyimlerine ve özlü sözlere dayalı olan ve analitik düşünmekten uzaklaşan bir eğilime sahiptir. Modern okulların kafamızı asla işimize yaramayacak bir sürü bilgiyle doldurduklarını ama en çok gereksinim duyduğumuz iletişim hakkında hiçbir şey öğretmeden bizi hayata attıklarını söyleyen Guilane-Nanchez ise, geleneksel bilgeliği olumlarken, bilinçli ve ilkeli olmaktan ve insanlarla nitelikli bir iletişim kurmaktan yana olduğunu savunmaktadır. Teoriye karşı pratikten yana olan yazar, soğuk olarak nitelediği akla karşı coşku verici olarak nitelediği bilinçaltına dayalı öğretisinin meşruiyetini formel eğitimin yetersizliği üzerinden inşa etmeye çalışmakta ve bu çerçevede bilimsel ve entelektüel çabaları olumsuzlarken iletişim eğitimini büyük bir yenilik ve değişimi sağlayıcı güç olarak sunmaktadır (2003: 4-5, 10 ve 279). Bir yandan yüreği içine alan bir iletişimi savunduğunu, ama öte yandan da hedefimize ulaşmak için hedefimize uygun telkin cümleleri söylememizi ve bunları tekrar etmemizi söyleyen yazar, nicelikten değil nitelikten söz edin derken de nitelik olarak duygulara ve heyecanlara seslenmeye öncelik vermemizi önermektedir (2003:117, 121, 135 ve 139).

Yaşam bilgeliğine önem verdiğini bildiğimiz ve kitabı bir özdeyişler galerisi olan Osmay da okul yaşamına karşı yaşam okulundan/bilgeliğinden yanadır. Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan ise, yazı öncesi kültürlerin hiç de ilkel sayılmayacağını, yazının aşırı mantıklı düşüncü ön plana geçirdiğini olumsuzlayarak söylemektedir (2004:53). Cüceloğlu da başarının temelinde yüzde doksanın üstünde duygusal zekâ bulunduğunu, "bilgiyi temel alan akademik veya zihinsel zekâ"nın işte başarıya katkısının yüzde dört-beş seviyelerinde olduğunu söyleyerek verimliliğe yönelik olmayan akademik ve entelektüel çabaları değersizleştirmeye çalışan söylemleri desteklemektedir

(2002: 118-119). Dökmen, bilgi çağına erişmek olarak belirttiği bilgi toplumu ve bilgi çağı söylemlerini tümüyle olumsuz bir biçimde yinelerken, öte yandan üniversite eğitiminin empatik düşünme yetisi kazandırmadığını öne sürmekte ve bu konuda özel eğitim verilmesinin yararlı olduğunu savunmaktadır (2005: 302). Kişisel gelişim yazınının kendi varlıklarını meşrulaştırmak için başvurduğu en temel argümanlardan biri olan üniversite eğitiminin hayat için yeterli olmadığı savı kendisi de bir akademisyen olan Dökmen tarafından da yinelenmektedir. “Okul hayatı ile hayat okulu arasındaki farklardan dolayı yaşam şaşkınlığı” olduğumuzu söylerken *hayatı kullanma kılavuzumuz* olması gerektiğini öne sürerek, okul hayatının değil hayat okulunun bize kılavuz olması gerektiğini savunan Sekman da (2005: 2) başarı öğretisini işlevsel olmayan formel eğitimin yetersizliğine dayandırmaktadır. Kitabında bilimsel değerlendirmeler kadar “bilgelik belgelerine de yer vermeye” çalıştığını belirten Sekman (2005: 117-118) bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmayı eleştirir görünürken, bilginin güç olduğunu, ama bazen insanın gücünü sınırlandığını söylerken bazı başarıların bilgisizliğe bağlı olduğunu da öne sürmektedir. NLP tekniklerinin pratik yararlılığını sürekli vurgulayan NLP kitapları, kafa karıştırıcı ve başarısızlığa yol açıcı saydıkları düşünce ve inançlarımızdan vazgeçmemizi açıkça önermekte, dolaylı olarak kuramsal her tür çabayı olumsuzlamaktadırlar. NLP kitapları sözcüklerin gücünden, iletişim ve düşünce açısından öneminden bahsederken bütün yapmamız gerekenin basit sözcük kalıplarıyla anlamı belirginleştiren yanıtlar bulmak olduğunu söylemektedir. Gün, kuramsal bilgiden değil bilgelikten yana tavrı koyarak bilgelik öğütleriyle yola çıkmakta, bize bilgelik kazandıranın ise pratik olduğunu söyleyerek bilgeliği deneyime dayandırmakta, böylece kuramsal bilginin karşıtı bilgelikten ve bilgeliğin dayandığını söylediği pratikten yana bir tavrı sergilemektedir (2006: 14-15).

Saydam (2005: 42) ise teori ile pratik arasında köprü kurmaya çalıştığını öne sürerken, akademik bir dil kullanmaktan kaçındığını özellikle belirtmekte, bilgi ve nitelikten söz ederken ise bilgiyi iş verimini artırmaya yönelik verileri değerlendirmek olarak ele almaktadır. İletişimi piyasa eksenindeki faaliyetlerle çerçeveleyen Saydam'ın algılama yönetimi için dikkat edilmesi gereken on bir temel kuralı arasında yer alan “kafaları karıştırmamalısın”; “tekrar etmelisin” ve “düşüncelerden çok duygulara hitap etmelisin” kuralları ve bütünüyle iş/sonuç odaklı tavrıyla nitelikten kastettiğinin toplumun düşünsel kapasitesinin artışına bir işaret olmadığı çok açıktır. Saydam (2005: 96-98), hayatın her alanını kapsayan hemen her türden üretimin gelişim merkezinin akademik dünya olduğunu söylemekle birlikte, akademik ortamın toplum dinamiklerinden kopuk olmaması gerektiğini, toplumun talepleri doğrultusunda kendisini konumlayıp geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede toplum dinamikleriyle piyasa dinamiklerini kastettiği görülen Saydam, iletişimin ve iletişimle ilgili akademik dünyanın temel sorununu piyasaya entegre olamama olarak görmektedir. Yakın bir gelecekte iletişim fakültelerinin özel sektördeki iletişim şirketleriyle rekabet ortamına girerek birer kâr merkezi haline geleceğine inandığını, bu şekilde öğrenim kalitesinin de akademisyenlerin gelir düzeyinin de artacağını, özel sektörünse daha kaliteli hizmet alma şansını yakalayacağını tahayyül eden Saydam, bu alandaki akademik faaliyetlerin piyasanın talepleri doğrultusunda şekillenmesini bir değişim ve gelişim modeli olarak sunmaktadır.

Eğitim sisteminin aksaklığına ilişkin vurgu, incelediğim kitapların tamamında değişik ifadelerle yinelenmektedir. Okul eğitiminin hayata karşı yetersizliği üzerinden beslenmeye çalışan kişisel gelişim kitaplarında sık sık yinelenen iyi okullardan mezun olmuş, vasıflı sayılabilecek kişilerin iş hayatındaki ve özel yaşamlarındaki başarısızlıklarına dair örneklerle bu kişilerin kişisel gelişim kursları ya da kitapları aracılığıyla kendilerini

geliştirebilecekleri ve başarılı olabilecekleri iddia edilmektedir. Verdiği kişisel gelişim seminerlerini ‘hayat okulu seminerleri’ olarak niteleyen Sekman gibi, yerli ve yabancı kişisel gelişim kitabı yazarları kendilerini formel eğitimin yetersizliğini öne sürerek haklılaştırmaya çabalamaktadırlar. Bu yaklaşımlar meslekî ve akademik bilgiyi değersizleştirici bir söyleme sahip olduğu gibi, sadece formel eğitim karşıtı değil teori/düşünce karşıtı olma bütün kişisel gelişim kitaplarının ortak paydası olarak öne çıkmaktadır. Theoria’nın hayattan kopuk olduğu önkabulünden yola çıkarak kuram karşıtı bir söylemi benimseyerek bilgece öğütlerle hayata dair yararlı bilgiler sunduğunu iddia etmek kişisel gelişim yazınının kendi varoluş sebebi olarak takdim ettiği temel özelliğidir. Sonuç olarak kişisel gelişim kitaplarında formel eğitim ve kuram karşıtı tutumlar, hattâ düşünce karşıtı bir tavır temel bir eğilim olarak kendini göstermektedir. Ancak, Saydam hariç olmak üzere, Türk kişisel gelişim yazını tarafından, Batı’da olduğu gibi, doğrudan piyasa ve üniversite ilişkisi savunulmamakta, piyasa sözcüğü yerine hayat sözcüğü konularak ve insanların duygusal hayatını yok edici kurallardan şikâyet etmek suretiyle piyasa toplumuna uyum sağlama yönündeki çaba gizlenmektedir.

Kişisel gelişim kitaplarında konuşma ve dinleme becerilerini geliştirme konusunda oldukça basitleştirilmiş iletişim tavsiyeleri okurlara yeni ve nitelikli bir iletişim öğretisi olarak sunulmaktadır. Bu öneriler, daha önce işaret ettiğimiz gibi, toplumu erişkin öznelerden oluşan bir topluluk olarak değil, çocuklar olarak görmenin ve bilinç düzeylerini bu seviyede kabul etmenin kişisel gelişim yazınının başat eğilimlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kişisel gelişim yazarları tarafından yapılan basit kategorileştirmeler kişisel gelişim kitaplarının sıklıkla yinelediği yöntemlerdendir. Yöneticilerden personel tiplerine kadar birçok kategorileştirme yapan Osmay, renklere göre kişilik sınıflandırmaları yapan Türkkân gibi, Saygın’ın *4x4’lük İletişim* kitabı da insanların 4 ayrı kişi-

likte olduğuna ve onların bu kişilik özelliklerine göre davranışlarımızın ne olması gerektiğine dair bir anlatıdan oluşmaktadır. McCormack kitabı boyunca başarılı iletişim tekniklerini maddeler halinde sıralamaktadır. Bir tartışmayı kazanmanın 9 yolu, iş görüşmesini mahvetmenin 3 yolu, iyi bir konuşma yapmanın 13 yolu gibi bu maddeler halinde öneri sıralama tarzında yazarak bize kazanmak için gereken bilgileri verdiğini iddia etmektedir. NLP kitapları dâhil bütün kişisel gelişim kitaplarında bu türden basitleştirilmiş sınıflandırmalara sıkça rastlanmaktadır.

Sözlü kültür ve sözelliği ön plana almak da kişisel gelişim kitaplarının yöntemlerinden birisidir. Sekman, kitabına eski Çin ve Kızılderi hikâyeleri ile başlamakta, Gün ve Nanchez bilgelik öğütlerinden yola çıkmaktaydı. Covey'in akla karşı kalbi ve inancı esas alan referanslarına baktığımızda sözlü kültür döneminin bilgilenme biçimlerine göndermeler yaptığı görülmektedir. Kişisel gelişim kitaplarında hafızaya büyük önem verilmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Sözlü kültür döneminde bilgilerin kayda geçirilememesi ve saklanamayışı nedeniyle güçlü bir hafıza en önemli bilgelik vasıflarından biri olarak kabul edilegelmiştir. Hafızanın bu denli önem taşıması ise hafızlığı, ezber kabiliyetini fazlasıyla öne çıkarmıştır. Dolayısıyla hafızaya kaydedebilme kapasitesine sahip olma, sonuç olarak, arkaik bir performanstır. Modern bilime, analize ve araştırmaya değil de ezber ve hafızaya önem veren ve bunları öven bir zihniyet, yenilikçi olma iddiasına karşın, bu tür arkaik performansları övmek suretiyle modernlik öncesi döneme ait nitelikleri olumlamaktadır. Bu da analitik düşünebilme gibi daha ileri niteliklerin kişisel gelişim kitaplarında fazla itibar bulmadığını, bu kitapların arkaik performansları ödüllendirdiğini göstermektedir. Bilinçlenme ve bilgiye özel bir önem verdiklerini söylemelerine karşın, kişisel gelişim yazınında görülen eğilimlerden biri akla ve bilince karşı bilinçaltına, ruhsal algılamaya ve 'duygu'lara verdikleri öncelik olup, duyulara ve

heyecana hitap edici olan bilinçaltına seslenen bu dil kişisel gelişim yazını tarafından bir nitelik göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu da kişisel gelişim yazınının insanların bilinçaltılarını yönlendirmeyi esas aldığıının göstergelerindendir. Ruhsal arınma, meditasyon, yoga gibi yöntemler ile hipnoz ya da hipnoterapi, kişisel gelişim yazını tarafından önerilen yöntemlerdir (bkz. Covey, (2005: 337; Addigton, 2001: 65 ve Nanchez, 2003: 123, Gün, (2001: 191).

Kişisel gelişim kitaplarında bilgi kavramı ve bilgi türü, Drucker'ın da açıkça belirttiği gibi, ekonomide girdi olarak kullanılan türde bir bilgidir. Bilgi toplumu olarak da ele alınan bu toplumda söz konusu bilginin ekonomik kaynak/girdi olarak bilgi olması toplumsal yaşamda üretilen bilgiyle birlikte yaşanacak köklü ve nitelikli olmaya dönük bir değişime değil, bilginin üretim ve bölüşüm dinamiklerinin devamı için bir araç olarak kullanılmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla, bilgiden söz ederken pratik bilgi kast edilmekte ve bilginin ve iletişimin piyasayla bütünleşmesi ve verimlilik ölçütlerine destek olacak şekilde biçimlenmesi savunulmaktadır. Kişisel gelişim yazınının temel düsturları haline gelmiş olan bilginin verimli kılınmasını nitelik artırıcı bir süreç olarak ele alan ve sonuca ya da eyleme odaklı işlevsel bilgiyi öne çıkaran bu anlayışın kuramsal bilgiyi ve entelektüel çabaları yadsıyan tonlar içerdiği açıkça görülmektedir. Kişisel gelişim kitapları yazarları iddialarını destekleyecek hiçbir bilimsel veri yokken büyük iddialarda bulunmakta ve bu iddialar anekdotlara ve kişisel deneyimlere dayandırılmaktadır. Temel insani sorunlara “mutluluk bir seçimdir”, “düşünceler alışkanlıktır, sadece alışkanlıklarını değiştirmelisin” gibi... çok basit çözümler önermekte, “düşüncelerinden dolayı başarısısın ya da kaybedersin” şeklinde yanlışlanması gibi doğrulanması da mümkün olmayan iddialarda bulunmaktadır. İletişim ve insani ilişkiler konusundaki yapılan sayısız araştırma ve yazılı esere karşın atıf ya da alıntı kullanmamakta, araştırma bulguları hiçbir kişisel gelişim

kitabında tartışılmamakta ve çekim yasası vb. gibi ölçülemez şeyler referans gösterilmektedir. Toplumsal gerçekliklere karşı ruhun/maneviyatın rolünü abartan kişisel gelişim kitapları iddialarını doğrulamak için Hz. İsa'dan Karl Marx'a, Hz. Muhammed'den Atatürk'e, Abraham Lincoln'den Mahatma Gandhi'ye kadar bütün otorite figürlerine atıfta bulunurken en sıradan tavsiyeleri bile uzun cümleler haline getirmekte, öte yandan gerçekte var olmayan şeyleri psikoloji kanunları gibi lanse edip depresyon, şizofreni vb. gibi ciddi mental rahatsızlıklara pozitif düşüncenin iyi geleceğini iddia edebilmektedirler (bkz. Foskett, 2007). Bütün bunları yaparken her bir hizmet için (kitap, seminer, kurs, danışmanlık hizmetleri vb.) ayrı ayrı para istemeyi bilgi toplumunun bir gereği olarak sunup uygulayan ve bundan taviz vermeyen kişisel gelişim uzmanları bütün bu niteliksizlik göstergelerinin açıklığına karşın, kitaplarında bilgisizlikten şikâyet etmekte ve hayata karşı bilinçli olmayı önermektedirler. Ancak verdikleri bilgileri ve anlatım tarzlarını değerlendirdiğimizde bu bilgisizliğin/cehâletin kişisel gelişim yazınının geride bıraktığı bir aşamayı temsil etmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Veriler ya da tarihsel açıklamalardan değil, söylemlerden, söylentilerden ve çağdaş söylencelerden ibaret olan kişisel gelişim kitaplarındaki bilgi içerikten yoksun bir malumat yığını ve bir öğütler ve deyişler manzumesi halindedir. Kişisel gelişim kitaplarının ortak özelliği insan hayatına ve mutluluğuna ilişkin bakış tarzlarının yavanlığıdır. Sürekli yenilikten, özgürlükten ve kaliteden söz eden bu insanların yazdıklarına bakıldığında kahir ekseriyetinin, yaygın ticari zihniyetleri ve kapitalist ekonomik sistemi sorgusuzca savunmalarıyla şirket ve çalışanların çıkarlarını özdeşleştirdikleri gibi şirket logo ve armalarıyla barış ve özgürlük sembollerini bile birbirinden ayırt etmekte güçlük çektikleri görülmektedir. Toplumsal hiçbir tahayyülleri olmamasına ve toplumsal tahayyülleri olanlara karşı çıkmalarına rağmen, "büyük düşünün" diyen kişisel gelişim kitaplarının kişisel gelişime

odaklanma çağrısı gerçekte bir küçük düşünün çağrısıdır. Bilgisizliğin ötesinde düşünsel ve bilimsel çabalara karşıt olan yaşam bilgeliğinden yana arkaik bir tutum kişisel gelişim kitapları yazarlarının ortak paydasıdır. Dolayısıyla bilgisizlik ya da cehalet, kişisel gelişim yazının aştığı değil, bizzat içinde bulunduğu, hattâ yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu toplumsal nitelikte bir sorundur. Drucker'ın bir kitabına başlık olarak tasarladığı "cehaleti organize etme" işinin kişisel gelişim yazınının işlevleri arasında öne çıktığı söylenebilir. Kişisel gelişim yazınının, *theoria* karşısında *techneden* yana bu anlayışları, bilginin metalaş(tırıl)masından yana bir yaklaşımdır. Teori ile pratik arasında uyum çabası deyip, pratikte işe yaramadığı varsayılan her türlü girişimi baştan mahkûm ederek, kişisel gelişim kitapları tarafından teoriyi de pratiğe uydurma çabasına, hattâ bir tür kitabına uydurma sanatına, bir başka deyişle var olan gerçekliğin rasyonalize edilmesine girişildiğini görüyoruz. Böylece bilimin sınırlı özerkliği de ortadan kal(dırıl)makta ve piyasaya bağımlılığı uyuşturucudan beter bir hale getirilmektedir.

Kişisel gelişim yazarlarının sözlü kültür döneminin en yaygın iletişim yöntemlerinden biri olan öykü anlatıcılığı ve deneyim aktarımını bir yazma biçimi olarak kullandıklarını biliyoruz. Kıssadan hisse adı verilen geleneksel kültür aktarımı tarzını çağrıştıran, etkili bir biçimde kullanılan didaktik öyküler anlatımı bu kitapların akademik nitelikli olanları da dâhil olmak üzere hepsinde önemli bir yer tutmaktadır. Her kişisel gelişim kitabında bulunan kişisel deneyim aktarımına dayalı klişe teşhis ve öneriler, hazır bilgilerin aktarılmasına dayalı iletişim biçimlerinin kişisel gelişim öğretisi içerisinde başat konumda olduğunu göstermekte ve bunlar kişisel gelişim yazarları tarafından iletişim tavsiyelerine/öğütlere dönüştürülmektedir. Hayattan ders çıkarılması gereken deneyimlerin aktarılması olarak niteleyebileceğimiz bu anlatım tarzında öznel niteliği ağır basan olayların, dış çevre, toplumsal koşullar vb.

etkenlerin hiçbirisi hesaba katılmadan öyküler aktarılmakta ve sonunda davranış önerileri sunulmaktadır. Herkesin değişik versiyonlarıyla yüzlercesini anlatabileceği türden öykülerin kişisel gelişim kitaplarının anlatım tarzı olması gerektiği üzerinde düşündüğümüzde, bu durum kişisel gelişim kitaplarının düzeyi/niteliği hakkında, bir çözümleme gayretini güçleştirmektedir. Kişisel gelişim yazarları aktarılan deneyimler, öyküler ve sözleri evrensel geçerliliğe sahip önermeler olarak sunmaktadırlar. Toplumsal gerçeklikleri bile görecelileştirerek gerçeği izafi kılan bütün yaklaşımlar gibi, kişisel gelişim kitaplarının argümanlarını benimsemek de, bu bakış açısı esas alındığında, bu öznel iddiaları çürütebilmek de mümkün değildir. Bu, yanıtlama yoluyla ilerleyen bilimsel gelişim düşüncesi yerine hiçbirisi bir diğerinden farklı olmayan bir öykü anlatıcılığının esas olduğu postmodern düşünme biçimi anlamına gelir. Öğütler vermenin kişisel gelişim kitaplarının ifade biçiminin ayrılmaz bir parçası olmasını, öğüt vermenin modernlik öncesi topluma ait geleneksel eğitim ve bilgi aktarma biçimi olmasıyla birlikte hatırlamak gerekir. Geleneksel toplumun özelliklerinden biri öğüt vermenin yaygın olması ve usta-çırak ilişkisi tarzında bir iletişim biçimindeki hazır bilgilerin aktarılmasıdır. Okuru çocuk yerine koyarak öğütler vermek, onlara faydalı bilgiler aktarmak ve bu bilgilerle insanlara davranışları konusunda rehberlik etmek, kişisel gelişim yazınının temel özelliğidir. Bu nedenle kişisel gelişim yazını, tam da Dökmen'in şikâyetçi olduğu ve benim de daha önce vurguladığım gibi, okurunu yetişkin bir birey olarak kabul etmemekte, insanları henüz yetişmemiş, olmamış, kişisel gelişimini tamamlayamamış bireyler olarak varsayarak onlara rehberlik etmeye çalışmakta ve kişisel gelişim yazınıyla okurları arasındaki ilişki kurma biçimi de, ebeveyn-çocuk ya da usta-çırak arasındaki geleneksel iletişim kurma biçimlerinin devamı olma özelliğini göstermektedir. Dolayısıyla bu iletişim anlayışında modernliğin ötesine geçmekten değil, modernlik öncesi iletişim biçimlerine bir geri

dönüşten söz etmek daha anlamlıdır. Bizzat Üstün Dökmen'in öne sürdüğü gibi, "gündelik hayatta kurduğumuz ilişkilerde karşılaştığımız sorunlar için akıl yürütmek yerine otorite kabul edilen kişilere danışmak veya paketlenmiş öğütlere ve başkalarının rehberliğine bel bağlamak" (2005: 230 ve 288) kişilerarası iletişimin kalitesini düşüren bir unsur ise, kişisel gelişim yazınının paketlenmiş öğütler ve öğüt verici anekdotlardan oluşan bu iletişim yaklaşımı iletişimin kalitesini düşüren bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca her şeyi kişisel deneyimlerle açıklama gayretinin eksik bilgilenme ve bilgi aktarımına yol açtığı da söylenmelidir. Çünkü bu tarz, hayatı bütünlüğü ile kavramaya yönelik ve başkalarıyla deneyimleri paylaşmaktan ve karşılaştırma yapmaktan uzak didaktik bir anlatım tarzına yol açmaktadır. Kendi deneyimlerini genelleştirerek bu deneyimleri bilgi aktarımı ve öneriler oluşturmak için kullanma, bilimsel bilgi (analiz ve sentez) ve felsefi düşünceden uzak, sözlü kültür dönemine ait bilgelik ve hikmetle ifade edilebilecek bir tavidir. Mitsel yönü ağır basan bu anlatıların sunulması tarihsizleştirilmiş bir düşünme biçimi olup, bilim ve düşünce karşısı bir yönelim olan bu tarihsizleştirilmiş öykü anlatıcılığının bütün kişisel gelişim yazarları tarafından benimsenmiş olduğu görülmektedir. Kişisel deneyimler ve başarı öyküleri dışında özlü sözler aktarmayı bir yazma biçimi olarak benimseyen kişisel gelişim yazarları, bunun da ötesine geçerek, bizzat kendileri kolay, akılda kalıcı nitelikte tumturaklı, heyecan ve coşku verici sözler söylemek ve özdeyişler oluşturmak için yoğun bir gayret göstererek değerlerine değer katmaya çalışmaktadır. Bu türden savlar kişisel gelişim yazınının başat aktarım biçimi olup, "doğru zamanda doğru yerde olma" gibi stratejik ve pragmatik davranmayı esas alan sözlerine bir ilkelilik süsü veren ve bu tarz sav sözler dışında anlattıkları kayda değer herhangi bir ilke bulunmayan kişisel gelişim yazarlarının motivasyona yönelik bu sözlerinin sloganik içeriğine baktığımızda insanlara coşku ve özgüven aşılama yönündeki çabasıyla

sığ bir algılama düzeyine seslendikleri ya da başka bir deyişle, iddialarının aksine, derin bir anlama sahip olmadıkları açıkça görülmektedir. “Vizyon sahibi olma yolu görmek, yolda yürüme ve yolda olmaktır”, “Dünyaya yeni bir bakış gereklidir”, gibi sloganik (sav) sözlerle birlikte, “şeffaf olun, insanlar ancak o zaman size güvenirler” gibi Mustafa Kemal Atatürk’ten alıntılandığı iddia edilen özlü sözler, Martin Luther King, Mahatma Gandhi, Albert Einstein gibi isimlerden aktarılan cümleler, çalışmanın ve disiplinin önemini vurgulayan Çin ve Japon atasözleri ile “öğrenen lider” öğrenen örgüt”, “değişimi yönetmek”, “süreç yönetimi”, vb. kavramların en önemli özelliği sözlü kültür dönemi önderlerinin (kahramanlar, liderler, bilgeler ve şamanlar) kullandığı tarzda etkileyiciliği esas alan ve içeriğinin ne olduğu açık olmadığından, hiç kimsenin karşı çıkamayacağı popüler kavramlara (veya insanlık tarihi açısından öncülüğünü herkesin kabul ettiği insanların sözlerine) yaslanmasıdır. Dolayısıyla bu sözler tartışmaya/müzakereye ve dolayısıyla diyaloga kapalı sözler olma niteliği taşımaktadır. Bir başka deyişle bu sözler kapalı metinlerdir. Buna “sevin, yargılamayın”, “eleştiriye açık olun”, “gönülleri kazanın”, “cezanız hoşgörü olsun”, “model olun, motivasyon sağlayın”, “doğru iş+doğru zaman+doğru yer formülünü uygulayın”, “nitelikli ve üreten insanlarla çalışın”, “güvenin, güvendiğinizi hissettirin”, “inandıklarınıza inandırın”, “akıl ile kalbi birleştirin”, “değişmeyen tek şey değişimdir” gibi karşı çıkılması güç, öğüt verici tarzda sözler ve çağrılar eklemek gerekir. Kişisel gelişim yazının ayrılmaz bir parçası olan bu sloganı öne çıkarma, slogana yaslanma ve böylece etki ve bağlılık sağlama stratejileri derinlikten yoksundur. Sav sözlerin iletişime kapalı olma özelliğine bir örnek vermek gerekirse, kişisel gelişim yazını tarafından da sıklıkla yinelandığını gördüğümüz doğru zaman ve doğru yer formülünün içeriği bütünüyle belirsiz olup, bu sözcük demeti eşliğinde yapılan çağrının etik anlamda bir doğrulukla ilgisi olmayıp, bu çağrı özçıklarlarımızı korumak ve kollamak için

koşulları iyi değerlendirip ona göre hareket etmemizi tavsiye eden bir stratejik davranma çağrısından başka bir anlam ifade etmediğini söyleyebiliriz. Öyküler, özdeyişler, sav sözler, öğütler ve insani olduğu varsayılan çağrılarla müzeyyen kişisel gelişim düşüncesinin iletişim öğretisi bilime, düşünceye, tartışmaya, müzakereye, diyaloga açık düşünceler yerine bilgeliği, etkiyici ve kolay akılda kalıcı sözler söylemeyi esas alan bu aktarım/öğretim tarzını temsil etmektedir. Böylesi bir bilgi/kültür aktarımı modelini benimsemesi nedeniyle taşıdığı yenilik ve nitelik iddiaları bütünüyle temelsiz kılmaktadır. Bu aktarım tarzına iletişim açısından yapılabilecek değerlendirme, bu tarzın tartışma/müzakere/diyalog, hattâ düşünce aktarımını ve paylaşımını sınırlayıp dışladığı için iletişime açık bir modele değil, iletişime kapalı bir modele işaret etmektedir.

Kişisel gelişim yazınının sığ öğretilerini tumturaklı sav sözler kullanarak süslemeye ve zenginleştirmeye ve çabasını bir estetizasyon gayreti olarak ele alabiliriz. Bu çerçevede Aristoteles'in *Retorik*'te saptadığı üç ana unsura değinmekte yarar var. Aristoteles retorik'in unsurlarını, 1- Muhatapların aklına hitap eden ve onları mantıkla ikna etmeyi hedefleyen Logos, 2- Dinleyiciler nezdinde ahlâkı, erdemi, dürüstlüğü ön plana çıkaran Ethos, 3- Duyguları, asabiyeti gıcıklayan Pathos olmak üzere üçe ayırmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının öne çıkardığı retorik, bunlardan logos ve ethosu arka plana atarken, pathos duygusallıklarda yaşatılmakta ve patetik zihin şemalarına seslenmektedir. Patetik bir belâgatle insanlar akıl yoluyla ikna edilmeye değil, duyguları ve itkilerine seslenilerek yönlendirilmeye çalışılmakta, logos ve ethos, yani akılcılık ve erdem (etik) pathosa yenik düşürülmektedir. Bu patetik duygusallık hislere seslenme adı altında daha çok bir tür duygu sömürsünü işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının okurlarına seslenme tarzının konuşma diline dayalı olması da niteliklilik iddiasını tartışılır kılmaktadır. Herhangi bir tereddüt ya da tartışma içermeyen, basitleştirilmiş ve hattâ abartıyla dolu didaktik bir

anlatım tarzı ile okurlara yüksek bir bilgelikle ve samimiyetin ötesinde, yer yer özensiz ve laubali bir dille sesleniyor olmaları yazarların okurlarına saygı duymadığını da göstermektedir.

Didaktik öykü anlatımı ve öğüt vermeyi öne çıkaran bu tarz, bu öyküleri gerçek güçlerini keşfederek başarıya ulaşan insanların öyküleri olarak takdim etmektedir. Bu biyografik ve/veya plutografik anlatım tarzı, bilimsel ve/veya düşünsel bir çabanın ürünü olmayıp, yaşam deneyiminden süzülüp gelen öğütler verilmesine dayalı geleneksel kültür aktarma biçimlerinden devşirilmektedir. Her kişisel gelişim kitabında savunulan bilgiden yana olma yaşam deneyiminden edinilen bilgiden taraf olma anlamına gelmektedir. Kişisel gelişim kitapları herkesin anlayabileceği, akılda kalıcı sözler, özdeyişler ve basitleştirmelere dayalı kişisel bir dille okurlarına seslenirken analize dayalı yöntemleri ve eleştirel düşünceleri pratikte uygulanabilir bulmayarak dışlamakta ve plutografik öykülerle süslediği öznel bir bilgelik anlayışını öne çıkarıp okurlarına “yaşam bilgeliğine” sahip olmalarını öğütlemektedir. Bilince değil bilinçaltına seslenmekte, usta-çırak ilişkilerini canlandırmaya çalışmakta, hafıza gücü gibi arkaik performanslara önem vermektedir. Birer iletişim ve kültür aktarma biçimi olarak insanları yönlendirmeyi amaçlayan didaktik öneriler kişisel gelişim kitapları tarafından canlandırılmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle kişisel gelişim yazını;

1- Modernlik öncesi sözlü kültür dönemine ait unsurları ve dolayısıyla monoloğa dayalı retoriksel söylemleri bünyesinde barındırdığından bu yönleriyle yeni değil, eski bir iletişim anlayışını savunmaktadır. Modernlikten farklılaşan tarafı iddia edildiği gibi modernliğin ötesine geçme değil, modernlik öncesi iletişim ve kültür aktarma biçimlerine geri dönmektir. Modernlik öncesine geri dönüşü temsil eden regressive (geriye yönelici) öğeler kişisel gelişim kitaplarının iletişimle ilgili kavrayışında hem yöntem hem de anlayış olarak baskındır. Yenilik olarak kabul edilen yaklaşımlar yeni yönetim yaklaşımlarının

öne çıkardığı kişisel ve kurumsal vizyon ve misyon sahibi olma, kalite felsefesine inanmak, insan kaynaklarına önem vermek, liderlik öğretilerini benimseme vb. gibi “yeni” yaklaşımlar olmaktadır. Toplumsal eşitsizlik biçimlerinin iletişim kurma biçimlerinde gözardı edilemez ağırlığına karşın, toplumsal güç ilişkilerinde, bırakın radikal değişiklikler önermeyi, hiçbir farklılık tavsiye etmeyen kişisel gelişim kitaplarının yenilikle özdeşleştirdiği tutumlar yeni iş strateji ve yöntemlerini benimsemektir. Modernitenin yerleşik değerleri aşındırılırken aile, din, cemaat gibi istikrarlı kimliklerin bunun yerine konmaya çalışılması ve bunun piyasacı/pragmatik hedeflerle bütünleştirilmesi çabası olarak işaret edebileceğimiz yeni liberalizm ve yeni muhafazakârlık ekseninde yaşanan bu değişimin kapitalizmin hareket yasalarında bir değişim ortaya koymadığı açıktır. Bu çerçevede kişisel gelişim yazınının yenilik kavrayışı “innovasyon” kavramının içerdiği işe yarar, kâr getirici yenilik ve buluşlardır. Bu yaklaşımların önerdiği modellerin modernlik öncesi bilgeliğe dayalı kültür aktarım modelleri başta olmak üzere vizyon, misyon, guru gibi mitik nitelikleri baskın söylemlere dayalı olduğunu görüyoruz. Bu özellikler yenilik olarak sunulan bu iletişim anlayışının premodern (modernlik öncesi) özelliklerinin daha ağır bastığına işaret etmektedir. Modernite eski öykü anlatıcılığı ile usta/çırak ilişkisine dayalı kültür aktarma biçimlerine karşı bilimi ve sanatı hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa ve ilkelikten uygarlığa geçiş olarak nitelendirirken, modernitenin reddettiği bu iletişim ve kültür aktarım tarzlarının neredeyse tamamının kişisel gelişim yazını tarafından benimsendiği görülmektedir. Köker’in (2005: 16) Ong (1995) ve Sanders’ten (1999) yola çıkarak işaret ettiği gibi, ‘elektronik kültür çağında sözlü gelenekler şekil değiştirerek yeniden güçlenme eğilimi içine girmişlerdir’. Bu sözlü geleneklerin canlandırılmasının öncülüğünü yapan kişisel gelişim uzmanları ise, zihni karışan kitlelere bilgeliğin ışığını getirmek gibi bir düşe sahip oldukları ve değişimin öncüsü

rolünü üstlendikleri iddiasındadırlar. Oysa, buradaki yenilik ve değişimin bir geriye dönüşü, modernite öncesine dönüşe işaret ettiğini yineleyebiliriz. Bu eğilimin yanı sıra, kişisel gelişim yazınının tanımlama ve sınıflandırma biçimleriyle iletişim olgusuna çizdiği çerçevenin anadamar iletişim çalışmalarında baskın olan davranışçılık öğretilerinden beslenmekte oluşu da radikal bir kopuş olarak ele aldıkları yenilik iddialarının dayanaklarının geçersiz olduğunu göstermektedir. Davranışçılık, insan davranışlarını gözlemlemekle kalmayıp denetlemek ve yönlendirmek de isteyen, insan tepkilerinin düzenlenebilir olduğunu varsayan, düzenlenmesi gerektiğine inanan ve bu konuda denetleyici, öngörücü olmak isteyen bir yaklaşım ise, onun popüler bir yeni versiyonu olan kişisel gelişimin iletişim anlayışı ise insan ilişkilerini denetleme ve yönlendirme esasına dayalı ve iletişimin düzenlenebilir olduğunu varsayan, düzenlenmesi gerektiğine inanan, bu konuda denetleyici ve öngörücü olmak isteyen bir yaklaşımdır. Bir radikal kopuştan söz edilebilirse, bu kopuş ancak araçsal/işlevsel akla, stratejik eyleme ve pragmatizmin (ir)rasyonalitesine öncelik tanıyan bir modernlikten kopuş olsa gerektir. Sözlü kültür tarzları, bilgelik öğütleri, nasihatler ve benzeri arkaik performansları ödüllendirmekle gelişim-ilericilik birbirine ters kavramlardır. Bu bağlamda, kişisel gelişim kitaplarının değişim anlayışı yenilikçi ve ilerici bir değişim anlayışı değil yapılaşmış hayat alanlarında kalmayı öngören defansif bir düşüncedir. Bu bize kişisel gelişim yazarları tarafından gürültülü bir biçimde değişim, yenilik ve benzeri dinamik terimlerle sınırsız arzular ve düşler olarak yansıtılmaktadır. Oysa, dinamizm denilen şeyde ileriye doğru gitmeyen ve sürekli kendini tekrar eden bir devr-i daim hareketi olabilir. Kişisel gelişim kitaplarının mevcut hadiselerle yeni isimler vermeleri, terimler ve sloganlar icat etmeleri yenilik adına bir telkin maksadı taşımaktadır. Buna ek olarak, modernlik ötesi olarak yansıtılan görüşlerin temel işlevi de bir değişim yanılması yaratmaktır ve bunda da önemli ölçüde

başarılı olduklarını kabul etmek gerekir. Çünkü kapitalizm bir değişim ya da yenilik yanılması yaratmadan kendini yeniden üretemez ve ayakta kalamaz.

2- Bütün kişisel gelişim kitaplarında pratik yararı gözetilen teknik bilgi anlamındaki bilgi, yani *techné* öne çıkarılırken, kuram ve eleştiri (*theoria*) ise dışarıda bırakılmakta ve kuramsal çabalar önemsizleştirilmeye/değersizleştirilmeye çalışılmaktadır. Soğuk aklın karşıtı olarak bir yandan duygulara seslenmeyi yeğleyen, böylece hoşgörü ve sevgi savunusunu da elden bırakmayan, ancak öte yandan pratik çıkarları hep öne çıkaran kişisel gelişim kitaplarının duygulara dayalı olduğu öne sürülen öğretisinin, tam tersine araçsal akla dayalı olduğu açıkça görülmektedir. İşlevsel olmayan bilgiyi yadsıyan ve bilgiyi metalaştıran kişisel gelişim kitaplarının yaygınlaştırmaya çalıştığı iletişim ve yönetim anlayışının çalışanların değil yöneticilerinin değer ve beklentileriyle uyumlu olduğu açıktır. Üretilen bilgiler, iş çevrelerinin beklentilerini karşılayacak biçimde çözümler üreten ve başarı vadeden somut reçeteler içermekte, akademik yönetim ve iletişim bilgisiyle bu bilgiyi karşılaştırdığımızda, akademik yazının empirik araştırmalara dayalı bilgi üretme biçimine karşılık, kerameti kendilerinden menkul kişisel gelişim yazarlarının bilgi üretme biçiminin bütünüyle bireysel deneyimlere ve sezgilere dayalı olduğu görülmektedir. Akademik yönelim objektif araştırmalara dayalı kuramsal bilgi üretmeye çalışırken, kişisel gelişim yazarları ise zamanın ruhuna ve yöneticilerin beklentilerine uygun bilgi üretmeye çalışmaktadır ve bu bilgilenme biçimi kuramsal bilgiye ve entelektüel çabalara karşı geçerli bilgi olarak sunulmaktadır. Akademisyenler akademik kitaplar, dersler ve bilimsel makaleler yoluyla öğrencilere ve araştırmacılara yönelik olarak bilgiyi yaymaya çalışırken, kişisel gelişim yazını popüler kitaplar ve konferanslar yoluyla yöneticilere ve yönetici adaylarına yönelik bir bilgi yayma biçimini yeğlemektedirler (Özen, 1995: 102). Kişisel gelişim yazını ve akademik bilgi arasında bilgi üretme, bilgiyi yayma

biçimiyle üretilen bilginin niteliği konusundaki bu farklılıklar, akademik bilgiye alternatif somut reçeteler sunmaya dayalı bir bilgi üretme biçimini esas alan kişisel gelişim yazınına bilimsel ve düşünsel çabaların karşıtı bir konuma yerleştirmektedir. Sonuç olarak, kişisel gelişim yazını tercih ettiğı sezgiye ve kişisel deneyime dayalı bilgi üretme tarzı ile empirik araştırmalara dayalı bir bilim anlayışının çok uzağındadır. Bora'nın işaret ettiğı gibi (1996: 33), piyasacı okulsuz toplum ideali üretim için eğitimin askerî mantığını rafineleştirmesi bir yana, bireysel donanımı azamileştirme peşinde toplumsal iletişimi asgarileştirerek ve bunun sonucu olarak insanları yalnızlaştırarak kapitalist sistem karşısında savunmasızlaştırmaya olan yatkınlığıyla aslında bir anti-ütopyadır. Yaşam, toplum ve insanlar hakkında bilgi edinmeyi nesnel sorgulama esasına dayandıran üniversite akademik ve düşünsel gelenek ile bu anlamda bilgi edinmeyi toplumsal kurtuluş için bir şans olarak görenler, bilgiyi askerî ve teknolojik donanım ve yönetsel kontrol tekniklerine dönüştürmek isteyenlere karşı ağır bir yenilgi almışlardır ve bu ilk de değildir. Bilgi, günümüzde, piyasaya ve stratejik çıkarlara bağımlı hale gelerek özerkliğini ve kurucu gücünü önemli ölçüde yitirmiştir.

Bu kitapların popülerliğinin ardındaysa okurlarını emek vermeden ve bedel ödmeden başarıyı yakalayabileceğine işaret etmesi vardır. Kişisel gelişim yazarları derin düşünme, analiz gibi entelektüel nitelikte faaliyetler yerine bir çırpıda her şeyin özetlenmesini ve okuyacakları metnin kendilerini düşündürmekten daha çok coşku ve heyecan vermesini ve inanç aşılmasını, kısaca kendilerini harekete geçirmesini talep eden, düşünme tembeli, hattâ düşünce karşıtı okurlara seslenmektedir. Akademik ve meslekî eğitimin uzun süreli ve sistematik bir öğretiyi gerektirmesine karşılık, kişisel gelişim kitaplarıyla edinilmesi beklenen beceriler uzun süreli ve sistematik bir öğrenimi gerektirmeyen becerilerdir. Kişisel gelişim kitapları destekledikleri esnek insan modeliyle, "kısa sürede yeni şeyleri

öğrenme becerisi"ne, "var olan bir problem ya da veriler bütününü daha derinden inceleme kapasitesinden" daha fazla değer vermek suretiyle nitelikli çabalar karşısında pragmatik becerileri ödüllendirmektedir (Sennett, 2005: 90). Günümüzde insanlar aslında kendi ufuklarının ne kadar dar olduğunun farkındadır ve ufuklarını bir şekilde geliştirmeyi, genişletmeyi istemektedirler. Buna bir şekilde değil de, en hızlı ve en kolay yoldan desek daha doğru olur sanırım. Uzun soluklu öğrenme süreçlerine vakitleri ve enerjileri olmayan insanların bu gelişim yolunu kişisel gelişim kitaplarının veciz ifadelerinde aradıkları görülmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının okuyucularına sunduğu vaat ve rüşvetin kirli hayalleri olan insanlara oldukça çekici geldiği söylenebilir. Bir kitap okuyun hayatınız değişsin. İkinci bir kitap okumaya bile gerek yok, yeter ki hayatının kitabını bul. Dar ufukları nedeniyle çözemedikleri ve bir türlü sırrına eremedikleri dünyanın sırrı bu kitaplarda saklı olduğuna inanan ya da inandırılan hedef kitle dünyanın sırrını çözdüğü kabul edilen insanlardan medet ummakta ve onların şifrelerini çözerlerse olup biten her şeyi anlayabileceklerine inanmaktadır. Bireyler kalıcı, güvenilir olan her şeyin buharlaştığı için de yaşadığımız belirsizlik ortamında bu belirsizliği özgüvene dönüştürecek danışmanlara ihtiyaç duymaktadır. Postmodern bireyler onlara insanın zayıflığından, özkaynaklarının yetersizliğinden bahseden vaizleri artık dinlemek istememektedir. Onun istediği şey özkaynaklarını kullanabilmesi için gereken teknikleri öğretecek uzmanlardır. Bu kitapları ve kişisel gelişim kurslarını bunca çekici kılan şey herkesin bunları yapabileceğine olan inancı aşılamayıcı becermeleri, başarılı ve mutlu olmak için aşırı bir çaba göstermenin gereksiz olduğu iddiasıdır. Özetle, zahmetsiz bir rahmet beklentisidir bu, küçük bir düzeltme ya da dokunuşla her şeyin düzeleceğine ve talihin dönebileceğine olan bir inançtır. Bu bağlamda, sahip olunması istenen en temel nitelikse, herhangi bir alanda özel bir uzmanlığa sahip olma değil, meslekî becerilerin çok kısa bir süre için-

de geçersizleşebildiği bir ortamda bir pazarlama ve strateji uzmanı olarak çalışmaktır. Bu bağlamda, yönetim ve iletişim becerileri sistematik bir akademik eğitimle geliştirilebilecek beceriler olarak görülmemektedir. Modern eğitimin yetersizliği üzerine öğretisini inşa eden kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışının ortak paydasının modern eğitim, bilimsel, kuramsal ve düşünsellik karşıtı olduğunu biliyoruz. Kişisel gelişim yazını kurama karşı tekniği savunmakta, kapsayıcı kuramsal analiz, açıklama ve anlama çabaları yerine yerel ve kişisel öyküleri öne çıkararak bilimsel çabayı ve bilgiyi değersizleştirmektedir. Sosyal bilimlere pratiğin ağırlık kazandığı bir alan haline dönüştürerek *technen*in emrine tahsis etmeye çalışan akademik eğilimler gibi, kişisel gelişim kitapları yazarları da düşünceyi bütünüyle ekonomik aklın emrine tahsis ederek araçsallaştıran bir anlayışı savunmaktadır. Adorno'ya göre, "şikâyeti bırak, kolları sıva" sloganıyla özetlenebilecek olan aksiyonizmin temelinde toplumu değiştirmeye konusunda elden ne kadar az şey geldiği gerçeğinin yarattığı umutsuzluk duygusu yatmaktadır. Aksiyonizm, düşünmekten vazgeçen, hattâ kuramdan geri çekilen bir insan tipinin izleyeceği bir toplumsal pratiktir. Öznel kudretinin tükendiğini fark edemeyen birey, aksiyonizm fetişi sayesinde sahip olduğunu zannettiği toplumsal önemini kanıtlamaya ve toplum içinde önemli birisi olduğunu göstermeye çalışır. Adorno'ya göre aksiyonizm, insanlara toplum içinde özgürlük alanları bulduğu yanılsaması yaratan sahte bir eylemlilik halidir. Beraberinde eyleme dair talimatlar barındırmayan düşüncelere hoşgörüsüzlükle yaklaşılmasını eleştiren Adorno, pratik yarara dönüştürülemeyen ve manipülasyona açık olmayan bir düşünme biçiminden denetim altına alınamadığı için korkulduğuna işaret etmektedir. Sorun, pratiğe kayıtsız kalma değil, pratiğe üstünlük tanıma eğiliminin baskın oluşudur. Bunun ardında düşünceyi küçümseme ve aşağılama pratiği yatığına işaret eden Adorno, düşüncenin hemen pratik yarara dönüştürülme çabasının ekonomik mübadele faydacılığının

bir uzantısı olduğuna da işaret etmektedir. Düşünceye karşı güvensizliğin otoriter eğilimlerin bir yansıması olmasının yanı sıra, pragmatist düşünme biçiminin yaşamı iyi kılmak yerine, işlevi maksimum kılmak noktasına odaklandığına işaret eden Adorno, bu akıl yürütme biçimlerinin özneyi sakatladığını düşünmektedir. Bu çerçevede mutluluk ve başarı vaatleri içeren söylemlerin bu kolaycılığını küçümseyen Adorno, insana haz veren şeylerin bireysel beceriler ve içsel yaşam ile değil, toplumsal nitelikte değişimlerle elde edileceğinin farkındalığıyla psikik olguların toplumsal, ekonomik ve politik kökenleri olduğunu göremeyen bir psikolojinin her şeyi bireyselleştirilmiş bir ruh haliyle açıklamasını eleştirmektedir. Tezat açıkça ortadadır aslında: Öznenin yaşama alanları daraltılır ve sömürülürken, insanlara bireysel kurtuluş vaat eden söylemler boşluk bulduğu her yerden insanlara uzanmaktadır. Sözlü kültür dönemi pratiklerinin esinlediği bu anonimleşmiş sözler, yazı ve kişisel söz anlamında düşünsel faaliyetler karşısında giderek güçlenmekte, söz ve eylem karşısında güçten düşürülmektedir.

Sözel kültürün yüksek bir soyutlama düzeyine elverişli olmayışı bu sözelliği öne çıkaran kişisel gelişim kitaplarının bilimsel ve düşünsel analizlere yer vermeyişini ve edebî nitelikten yoksun basitleştiren anlatımını ortaya çıkarmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının temsilciliğini yaptığı, sağlıklı yaşam ve kendine bakım/yardım düşüncesiyle de beslenen bu reçeteli mutluluk formülleri bireylerdeki son iletişimsel/eleştirel akıl kırıntılarını da yok etmektedir. Öznenin yaşam alanlarından geri çekilişi ve insanın değersizleştirilmesine karşın, kişisel gelişim kitapları tarafından insanlara gerçekten istemeleri halinde başarılı ve mutlu olabilecekleri, bunun önünde hiçbir engel olmadığı söylemiyle, onların egoları okşanmak suretiyle telafi edilmeye çalışılmaktadır. Toplumsal nitelikte sorunlara biyografik çözümler öneren bu model, bir yandan ekonomik mübadele ilişkilerinde metalar için uygulanan kıstasları insanlara da uygulamaya çalışarak insanı metalaştırmakta; öte

yandan insanlar arasındaki farklılıkları görmezden gelmektedir. Kişisel gelişim söylemi insana değer ve önem verme adı altında insanlara bireysel kurtuluş formülleri sunarken, insanın asıl sorunun diğer insanlar ve onların oluşturduğu yapılandırılmış ilişkiler olduğunu etkin bir biçimde gizlemekte ve böylece eleştirel gücünü yitiren akıl araçsal/faydacı işlevlerin emrine girmekte ve üretimin basit bir aracı haline gelmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının yöntemleri egemen zihniyetin ölçütlerini başarı ve kalite ölçütü haline getirirken, kaynağının ne olduğuna bakılmaksızın ekonomik verimliliği artıracığı düşünülen her türlü bilgi kısıntısını değerlendirme çabasının adı da bilgi toplumuna geçiş olmaktadır. Kişisel gelişim kitapları sahip olduğu pragmatik/ilkesiz tutumu ekseninde eklektik bir anlatım biçimine yaslanmakta, bütün mitik anlatıları, edebî ve düşünsel gelenekleri ve halk inanışlarını kullanarak metinler zenginleştirmeye çalışılırken, bu yaklaşımlar arasında bir yeğleme ya da karşılaştırma yapılmamakta, pratikte işe yararlığı dışında hiçbir kıstas kullanmamaktadır. Pratikte işe yaramayan sözü değersizleştiren bu yaklaşım “az laf çok iş” demek ve lafazanlık (politika) yerine işbitiriciliğe (ekonomi) odaklanmamızı önermektedir. Kişisel deneyimlere inanıp bel bağlamanın doğal sonucu, pragmatizmin olumlanmasının yanı sıra, biriktirdiğimiz kişisel deneyimlerimize dayanmayan analitik değerlendirmeleri ve kitabi bilgiyi değersizleştirmeye hizmet etmektedir. Öznenin yok olduğu, anonimliğin temel ölçü haline geldiği ve kişisel sözün kalmadığı bir çağda kişisel deneyimin öne çıkması imkânsıza işaret etmekte iken, kişisel gelişim yazarlarının kitaplarında yer alan modellerin açıklama tarzlarının doğru olup olmadığıyla ilgili bir sorunları yoktur. Temel sorunsal bizi amacımıza ulaştırmak konusunda etkin olabiliyor mu sorusu olup, bu soruya evet cevabı verildiğinde o bilgi geçerli bilgi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarının bilgi ve bilgi edinme biçimleri ve aktarma tarzlarının bir etiği olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak, kişisel

gelişim yazını teferruatlı ve incelikli düşünmeyi dışlayarak, pratik yarara odaklı basitleştirilmiş söylemleriyle eyleme yönelik olmayan bilgi ve sözü değersizleştirmekte, düşünsel uğraşları dışlayıp sıradanlığı yüceltmekte ve sözü anonimleştirmektedir (Bora, 2002: 263, Ellul, 1998: 193). Entelektüellik karşısı bu eğilimine karşın, entelektüel arkaplanın varlığını bir aksesuar olarak kullanmaktan asla vazgeçmeyen kişisel gelişim kitapları, anekdotlar, özlü sözler ve deyişler aracılığıyla, anonim söz söyleme biçimlerini öznel deneyimlerin ifadesi gibi sunarak bütün yaşama alanlarına taşımaktadır. Farklı söz söylemeyi güçleştiren ve böylece muhalif dili değersizleştiren bu anonimleşmiş diliyle düzen koruma aklı'na hizmet etmekte olan kişisel gelişim kitaplarının söyleminin akılcılığa bu karşı çıkışı otoriter ve muhafazakar eğilimleri beslemektedir (Zekâ, 1990: 27).

Yeni zamanlarda postmodern bakışın müzakere ve mutabakata dayanan bütün bilimsel standartları ve temel ilkeleri geçersizleştirmeye yönelik çabasıyla bireycilik ve göreceliliğin öne çıktığını biliyoruz. Bilim ve düşünceye karşı popüler olana yaslanan bu gelişmeler sloganik/derinliksiz imgeleri ve basitleştirilmiş retorik önermeler sunmayı öne çıkarmıştır. Bu çerçevede, basitleştirici ve kolaylaştırıcı olmayı temel ilke edinen ve iletişimi iş ve özel yaşam içine yerleştiren kişisel gelişim kitapları okuması, anlaşılması ve benimsenmesi kolay somut, pratik ve yüzeysel bilgiler içermektedir. İş ve özel yaşama ilişkin sorunlara pratik çözümler bularak verimlilik artışı sağlama ve uyumsuzlukları tasfiye etme olarak özetleyebileceğimiz bu anlayış bir uyum bilime dönüşen popüler psikolojiden önemli ölçüde yararlanmaktadır. Herkesin anlayacağı tarzda bir popüler dille oluşturulan kılavuz kitapların okurlarına vaadi basitleştirilmiş taktik ve stratejiler ile kendilerine başarılı olma konusunda yardımcı olmaktır. Sade ve kolay anlaşılır olmayı esas alırsa popüler olmak/çok okunmak kaygısıyla niteliği arka plana atmaya işaret etmektedir. Hemen kullanılabilir öneriler içeren pratik birer rehber olma iddiasında olan kişisel

gelişim kitaplarında sıkıcı olmamak adına eğlendirerek öğretmek ayrı bir ilke olarak yer almakta ve bunun sonucu olarak bu kitaplar insanları sıkmayan ve eğlendirici tarzdaki basit bir anlatımı yeğlemektedir. Bu eğlendirici ve motive edici anlatım tarzının yanı sıra bu kitapların bizlere iyi bir gelecek, iyi bir yaşam vaat ettiklerini biliyoruz. Hem eğlendirici olduğu hem de fazlaca bir zahmete girmeden kısa zamanda beklentilerimize kavuşabilecek öğretilerin bu kitaplarda bulunabileceği yönündeki tanıtım biçimi, kişisel gelişim kitaplarının ortak bir gelecek düşünden uzaklaşmış ve kısa vadeli bireysel hedeflere yönelen (uzun erimli çabalar sonucu varılacak meslekî hedefler değil) insanların geniş ilgisine mazhar olmasına yol açmaktadır. Oysa, olumlu düşünme yoluyla insanın her şeyi başarabileceğini düşünme gerçekçi bir yönelim olmadığı gibi, bu tutumun kolaycılığı insanların öğrenmeyle ilgili çabalarını ve özel ya da meslekî deneyimlerini değersizleştirmekte, bunun yanı sıra toplumsal koşulları önemsizleştirmektedir. Mutlu ve başarılı olmak için neredeyse başka hiçbir çaba gerektirmemeyi işaret etmesi nedeniyle bu yaklaşım biçimi nitelikli olma çabasının tam karşısı bir konumu temsil etmektedir. Bu düşünme biçiminin yeni bir yaklaşım değil, kökeni kutsal kitaplara dek uzanan kadim bir düşünce olduğunu da yinelemek gerekir. Bilginin renkli drajeler halinde “kolaylaştırılmış” hızlı tüketime hazır kılınmış bu “yeni” hali, dünyanın daha da önemlisi insanın tamamıyla anlaşılabilir ve dahi denetlenebilir olduğu fikrini aşlamak içindir. Toplumsal örgütlenmenin her türü, hayatı hızlandırılmış kurslarla aktarılabilir, düzgün yaşayabilmek için gerekli bilgilerin elimizin altında bulunduğu, başı sonu belirli bir eylem olarak tanımlamakta olduğundan günümüz insanı ayakta kalabilmek için bu türden bilgilere rağbet göstermektedir (Türker, 2005).

Kişisel gelişim yazarları tarafından aktarım, alıntı ve öykülerde pratik yarardan yana seçmecî bir inşa sonucunda ve kolay ve anlaşılır bir dille öğretilerini aktarmaya dayalı anlatım

tarzıyla basitleştirmeden yana bir yaklaşımı öne çıkaran kişisel gelişim kitapları, bu basitleştirme bağlamında özlü ve benzeri söz ve deyişlerden, para-bilimsel alanlardan ve yaşam öykülerinden anekdot ve sloganlarla bezenmiş anlatısıyla muhakememizi tatmin etmeye değil, duygularımızı harekete geçirmeye çalışmaktadır. Anekdotlar, sloganlar, deyişler ve öykülere dayalı bir anlatım tarzını benimsediğini gösterdiğimiz kişisel gelişim kitapları kolay anlaşılır mesajlar iletme kaygısıyla ayrıntıları atlamakta ve böylelikle iletişimi tahrif etmektedir ki, bunun adı açıkça sığlaştırmadır. Burada retorik kavramının gündelik dilde kullanılan anlamıyla, modern anlamda ciddi, titiz bilimsel söylemin karşısında duran, doğruyu aktarmayan ya da abartılmış mesajları nitelemekte kullanıldığını söylemeliyim (Mutlu, 1994). Kişisel gelişim modası sözde farklı kılıcı ve özgünlük/farkındalık sağlayıcı bir moda olarak bir kitle kültürü biçimidir. Okurlarını yormayacak ve düşündürmeyecek tarzda kaleme alınmış, selâmlaşmaktan konuşmaya, giyinmekten oturmaya ve duruştan (posture) bakışa dek ayrıntılara inen somut önerileriyle, pratik ve yüzeysel bilgiler sunmayı esas alan bir iletişim kavrayışına sahip olan kişisel gelişim kitapları, insanların düşüncelerini daha gelişkin biçimlerde ifade edebileceği bir iletişim anlayışını değil, özellikle basitleştirilen, derinliksiz bir iletişim kavrayışını temsil etmektedir. Niteliğin, soyut ve analitik düşünebilme becerisi ile doğrudan ilgili olmasına karşın, insanları kendileri ile özdeşlik kuracakları deneyimlerden yakalayıp numaralanmış öğütlerle bize belli davranış biçimlerini belletmeyi öne alan bu iletişim kavrayışının, niteliğin bu tanımını esas aldığımızda, nitelikli/gelişkin bir iletişim anlayışı olarak kabul edilemeyeceği görülmektedir. Doğrudan deneyim alanına girmeyen ve kazanca dönüşmeyen şeyleri beyhude çabalar olarak niteleyip dışlayarak objektif bir bilgi üretme yerine iş çevreleri ve yöneticilerin beklentilerine ve değerlerine uygun somut reçeteler sunarak subjektif bir bilgi üretimini esas alan ve kolay anlaşılma için basitleştirici, hattâ eğlendirici olmayı

ilke edinen ve iletişimi toplumsallıktan uzaklaştırıp bireysel-
leştirerek iş ve özel yaşam içinde bir yerlere yerleştiren bu yak-
laşım biçimlerini gelişkin bir iletişimin savunusu olarak nitele-
mek mümkün değildir. Burada iletişimin psikoloji gibi popü-
lerleştirilerek giderek daha fazla uyum bilime dönüştürülmesi
ve iletişimsel akıldan düşüncenin tasfiye edilmesi çabası görül-
mektedir. Bütün bunları birleştirdiğimizde ortaya çıkan tablo
benimsediği bilgi ve kültür üretme ve aktarma yöntemleriyle
düşünsel boyutu geriye iten kişisel gelişim kitaplarının nitelikli
çalışmalar olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir. Kişisel
gelişim kitaplarının en belirgin ortak özelliği basmakalıp yar-
gılara ve sentetik alışım-lara dayalı, estetik ve düşünsel açıdan
niteliksiz ürünler olmalarıdır. Kişisel gelişim kitapları yazarları
tarafından başarı öyküleri anlatılırken bu öyküleri nitelemek
için kullanılan olağanüstü, mucizevi ve benzeri sözcüklerine
karşı okuduğum onlarca başarı öyküsünün hiçbirinde bir ola-
ğanüstülük, hattâ olağandışılık görmediğimi de belirtmeliyim.
Kişisel gelişim kitaplarının pratikten yana tavrı nedeniyle bu
kitapların bilimsel niteliğinin zayıf olması anlaşılabilir belki,
ancak bu kitaplar edebî açıdan da çok zayıf/cılızdır ve nitelik-
li düşünsel eserler olarak kabul görmeyi hak etmedikleri gibi,
özensizlikleri ve sığlaştırıcılıklarıyla herhangi bir deneme ya
da anı kitabının sahip olması gereken asgari edebî nitelikler-
den bile yoksundurlar. Edebî açıdan bu kadar sığ kalmalarının
bildik olumlamacı tavırları çerçevesinde anlattıkları öykülerde
trajik öğelere, hattâ eleştirel kaçabilir diyerek komediye bile
yer vermemeleri ile de ilgisi olup, trajedi ve komediden yoksun
bırakılan anlatıları sığ bir retorik söyleme yaslanmak zorunda
kalmaktadır. Tipik birer otodidakt olan kişisel gelişim yazarla-
rı, sonuç olarak, benzersiz diyerek birbirine benzer öyküler an-
latmaktadırlar. Bu yazarların kuramsal zaaf-ları belki anlayışla
karşılanabilir, ancak bu kuramsal zaaf-lara sahip olanların hayat
hakkında bu denli iddialı tezler ileri sürmemeleri gerekir. Ki-
şisel gelişim yazarları farklı kılma iddiasıyla insanlara yenilik-

çilik, başkaldırı ve bireyselleşme yanılığı yaşatırken sunduğu magazinleşmiş bilgilerle insanlara basmakalıp değer, düşünce ve kanaatlerden başka bir şey iletmemekte ve kişisel gelişim öğretisinin anonim sözlerin/basmakalıp yargıların eşliğinde sunuluyor olması, farklı ve nitelikli olmayla ilgili bütün vurgularını geçersizleştirmektedir. Roman gibi modern edebiyat türlerinin çok sesli/diyalojik anlatısına, bilimsel ve felsefi nitelikteki çalışmaların eleştireliliği bünyesinde barındırmasına karşın, kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışı hem tekil konuşmaya dayalı olması hem de tekil bir doğru iddiasında bulunması nedeniyle monolojik bir karaktere sahiptir. Her yönüyle düşüncenin çoğulluğunu dışlayıcı bu yönelim modernlik öncesi döneme ait çok eski bir eğilimdir ve bunun nitelikli bir akıl yürütmenin sonucu olduğu kabul edilemez.

Profesyonel yardım mesleklerinin giderek artan bir öneme sahip olması ve insanların giderek daha da fazla profesyonel yardıma başvurmaya başlamasıyla birlikte yaşam koçluğu, kişisel gelişim, stratejik iletişim veya imaj danışmanlığı vb. gibi danışmanlıklar bu yardım mesleklerinin son halkasını oluşturmaktadır. Kişisel gelişim yazarlarının birer gelişkinlik göstergesi olarak sunduğu bu gelişmeleri toplumsal boyutuyla ele aldığımızda karşımıza profesyonel yardıma gereksinim duyan insanların artışı çıkmaktadır. Düşünme, tasarlama, planlama ve hattâ diğer insanlarla iletişim kurma gibi insani etkinlikler konusunda profesyonel desteğine daha fazla gereksinim duyulmasının insanların zihinsel kapasitelerinin artışına işaret etmediği açıktır. Terapiye gitmeden hiçbir sosyal aktiviteyi beceremeyen bir insan tipinin yaygınlaşması ve insanların bunu doğal kabul etmeleri kişisel gelişim yazınına yönelik yoğun ilginin de temel nedenlerinden birisidir. Bu bağlamda, kişisel gelişim yazınının insanları erişkin birer özne değil, yetersiz ve kusurlu gören bir yaklaşıma sahip olduğunu biliyoruz. Bu yaklaşım içinde kişisel gelişim yazını iş odaklı iletişim öğretilerinin yanısıra, annelik, babalık, eş, arkadaş ya da sevgili olma

becerilerini dahi yalnızca özel eğitim alanların ulaşabileceği içrek bilgiler olarak yeniden düzenlemektedir (Lasch, 2006: 344). İnsanların doğal sosyal becerilerini bile teknikleştirerek çok özel bilgiler olarak düzenleyen kişisel gelişim yazını yaşanan sorunları bireyselleştirmekte, doğruluk ya da özgürlük gibi evrensel değerleri değil, kişisel gelişimi (yeterliliği) öne çıkarmaktadır. Bilginin en kolay ödünç alınabilecek biçimlerine yönelmeyi benimseyen kişisel gelişim kitaplarının izler kitlesi bu ucuz bilgileri gündelik hayata ve kişisel alana uygulamaya çalışırken, bu “bilgi” dalları da popülerleşmektedir. Bütün bunlar, kişisel gelişim ve yönetim yazınının yanısıra, formel eğitim yöntemleriyle de desteklenmeye ve organize edilmeye çalışılan, yeni bir cehalet türüyle karşı karşıya olduğumuzu göstermekte olup, kişisel gelişim yazını bu “cehaleti organize etme” konusunda kritik bir rol üstlenmektedir.

Açıklık, İçtenlik ve Şeffaflıktan Yana Olmak

Kişisel gelişim yazınının ortaklaştığı noktalardan birisi de, hiyerarşi ve statüyü önde tutan iletişim biçimlerinin durağan, katı, soğuk, mesafeli, çatışmalara ve yabancılaşmaya yol açan iletişim kurma biçimlerine karşı, karşılıklı güven, anlayış, özen, ilgi ve sevgiye dayalı olan ve bütün insanlarla içtenlikli ilişkiler kurulmasına yönelik bir iletişim anlayışını savunduklarını iddia etmeleridir. Uzman ve yöneticilerin egemenliğine dayalı ve çalışanların düşüncelerini iletebilmesini kısıtlayan bürokratik/otoriter yönetim anlayışlarına karşılık yeni iletişim anlayışının çalışanlar arasında iletişimi özendirdiği ve teşvik ettiği, alınan kararların ve bilginin şeffaflık ilkesi gereğince herkesçe paylaşıldığını savunmaktadırlar. Bu çerçevede açıklık kavramı düşüncelerin gerçek niyetleri belirtmesi anlamında açıklık ilkesine ne ölçüde uyum sağladıklarının yanısıra, ilkesel olarak gizliliğin karşıtı olması nedeniyle, gizemi, kutsallığı ve mitolojik anlamlandırma biçimlerini reddetmesi ekseninde ele

alınmalıdır. Aydınlanma ve modernite bilinmezliğe, gizeme, korkuya ve mitosa saldırarak dünyanın büyüünü bozan, her şeyin insanlar tarafından açıkça bilinebilmesine ve bilimsel bilgi ve analitik düşünce ile o zamana dek kutsal ve değişmez olarak kabul edilen doğa ve toplum yasalarının gizeminden arındırılarak, toplum ve doğanın üzerindeki mistik örtünün kaldırılarak, sadece ayrıcalıklı/üstün vasıflara sahip insanlar tarafından değil, sıradan insanlar tarafından da hayatın, toplumun ve doğanın anlaşılabilir, denetlenebilir ve öngörülebilir olduğuna ilişkin bir anlayıştır. Kutsal ya da mistik ise, bilindiği gibi, gizemli bir güç taşıyan, mutlak bir saygıyı gerektiren, bizi aşan ve hayranlık uyandıran olguları ifade eder ki, aydınlanma ve modernliğin doğa ve toplum hakkındaki bilgilerimizin üzerindeki bu mistik kabuğu kırmaya yöneldiğini biliyoruz. Dolayısıyla açıklık ilkesi, doğaüstü, insanüstü niteliklere ve gizemli bir varoluşa karşı modern bir tavidir. Aynı zamanda içsel (dinsel, mitik) bir aydınlanmaya değil, içinde yaşadığımız dünya hakkında düşünce ve bilgi edinme çabalarıyla gerçekliğin (herkeşe) bilinebileceğine, aydınlatılabileceğine, anlaşılır kılınabileceğine ve duyularımız aracılığıyla kavranabileceğine dayandığından, “duyular aracılığıyla kavranamayan şeyler”e (Timuçin, 1998: 217) işaret eden metafizik öğretiyi dışlar. Herkesin gizeme, büyüye, mite ya da metafiziğe başvurmadan kendisi ve içinde yaşadığı toplumun gerçekliği üzerinde düşünebilmesini ve bu düşüncelerini ifade edebilmesini gerektirir.

Kişisel gelişim kitaplarının gerçeğin ancak içsel bir aydınlanma ve önderlerin, bilgelerin takip ettikleri ve öğütledikleri yolları takip ederek bulunabileceğine ilişkin anlayışlarını gözden geçiren mitolojik başarı ve kahramanlık öyküleri anlatımıyla içsel keşifle ilgili tavırları bu analizin bir parçasıdır. Mitler, sözlü kültür dönemine ait tanrı ve yarı tanrıların, kahramanların, ulu bilgelerin yaşamlarıyla ilgili, çoğunlukla gerçek dışı öykülerden oluşan anlatılardır. Öykü anlamını taşımakta olan mythos kavramının işaret ettiği, insan gerçeği, evren ya da

toplum ile ilgili didaktik öğretiler barındıran bu öykülerde, aklın gücüyle aydınlanmaya ve açıklığa yönelik bir yönelim değil, daha çok duyguları coşturmaya ve yönlendirmeye yönelen içe dönük açıklama biçimleri egemendir. Mitolojik öykülerin ve anlamlandırmaların daha çok modernlik öncesi döneme ait olduğunu ve modernliğin mitolojik anlamlandırma biçimlerine bir karşı duruşu temsil ettiğini biliyoruz. Büyü ise, davranış ve söz gibi simgesel araçlarla canlı varlıklar ve nesneler üzerinde etkide bulunmak anlamını taşımakta, büyücülük de birtakım özel yeteneklere ve gizli ilişkilere sahip insanların geleceği öğrenme (kehanet) ve geleceği etkileme çabalarını içermektedir. Tüm bunların ortak noktası metafizik bir dünya algılayışıdır. Yani duyularımız ve düşüncemiz ile kavranamayacak şeylerin olduğuna ve dolayısıyla insanüstü ve doğaüstü varlıklar ve nitelikler olduğuna dayalı bir dünya anlayışına sahip olmaktır. İnsani ilişkiler dâhil olmak üzere evrenin ve hayatın birtakım sırları olduğu, bu sırlara ancak üstün yetenek ve niteliklere sahip olan insanların vâkıf olabileceği, bu sırlara insanın araştırma, düşünme ve incelemeye değil ancak içsel bir aydınlanma ile ulaşabileceği, bunu yaparken de bu üstün nitelikli insanların vâkıf olduğu hayat ve evren ile ilgili sırların, onların izlediği yol ve yöntemleri, bilgece öğütlerini takip ederek bulunabileceğine ilişkin, bilimsel bilgiye ve analitik düşünceye karşı olan, kişisel deneyimlerin aktarımına ve öğütlere dayanan kadim bilgelik anlayışından söz etmekteyiz. Kadim bilgeliğe karşı düşünsel bakışsa, insan ve evren üzerinde köklü araştırmalar yaparak insan ve evren hakkında yenilenebilir açıklamalar getirmeye çalışır. Dolayısıyla, kişisel gelişim kitaplarının iletişim yaklaşımında ve önerdiği yol ve yöntemlerde insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin yansımalarını duru, sade, bilimsel, gerçekçi ve diyalogdan yana bir tavırla mı, yoksa bu ilişkilerin duyu ve düşüncelerimiz aracılığıyla anlaşılamayacak, ancak çok özel insanların vâkıf olabileceği gizemleri olduğunu kabul eden, içe dönerek ve bilgece öğütler eşliğinde kendimizi yeniden keşfe-

derek mi bulunabileceği yönündeki yaklaşımlardan hangisinin baskın olduğu irdelenmiştir. Bu yaklaşımların açıklık ilkesine bağlılığını sorgulamak için mitik bir dünya algılayışına sahip olup olmadıklarını sorgulamak zorunludur. Son olarak, açıklık ilkesi ile her şeyin açıkça ifade edilmesinden yana bir tavırdan söz ediliyor ise, yararı olsun veya olmasın her şeyin açıkça ifade edilmesine karşı nasıl bir tavır takınıldığı, bilgi ve düşünce aktarımı ve alışverişinde ne türden kısıtlamalardan yana tavır takınıldığı değerlendirilmiştir. Böylece yeni iletişim anlayışlarının kuramdan, düşünceden ve düşüncelerin açıkça ifade edilmesinden yana mı, yoksa pratik yararın yanısıra gizemleştirilmiş bilgilerden yana mı oldukları saptanmaya çalışılmıştır. Kuramsal yaklaşımların ortak özelliği sadece pratik ilgilere yönelik olmaması, rasyonel ve bütünlükçü bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmasıdır. Dolayısıyla kuramsal ilgiler pratiğe kayıtsız olmamakla birlikte sonuçlara ilgisiz olup yararcılığı ön plana almaz. Ayrıca kuramsal bilgilerin hayat ve evren hakkında değişmez, kesin/mutlak bilgileri reddederek, bilginin varsayımsal, değişebilir ve yanlışlanabilir olduğunu kabul ettiğini de eklemek gerekir. Pratikten yana tavır alma yönündeki ilgiler ise, bir yandan dogmatikliğe/değişmezliğe karşı bir tavır olmakla birlikte, öte yandan ilkeli sözcüğünün karşıtı anlamında da kullanılmaktadır. Bu pragmatik ilgiler ya da pratiğe yönelik bilgi ve teknikler pratik yarar dışında başka bir ilke gözetmeden dogmatik/kutsal/mitik ya da bilimsel/kuramsal bilgi arasında da bir ayırım gözetmeden işe yarar kabul ettiği bütün bilgileri kullanma eğilimindedir. Dolayısıyla mitik/metafizik öğretiler ile kuramsal/bilimsel/düşünsel yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ve zıtlıklar arasında pratik ilgilerle şekillenen yönetim ve iletişim anlayışları herhangi bir ilkesel yeğleme yapmamaktadır. Burada hangi tür iletişim ve bilgi aktarma/paylaşma biçimlerinin öne çıktığı kadar, pragmatizmin bu ilkesizliği de dikkate alınmıştır. İçtenlik iddialarıyla ilgili olarak ise, spontan (önbelirlenmesiz) bir biçimde, açıkça, içimizden

geldiği gibi, başkaları üzerinde yaratacağı etkiyi hesaplama-
dan, duygularımızı ve düşüncelerimizi ifade etmenin mi, yoksa
her zaman şüpheci ve güvensiz bir tavırla, başkalarının tutum-
larına bağlı olarak ve onlar üzerinde yaratacağı etkiyi hesaba
katarak, her bir adımı hesaplayarak hareket etmenin mi daha
uygun bir tavır olduğunun işaret edildiği değerlendirilmiştir.
İletişimsel edimlerimizle ilgili uyarı ve önerilerde, başkalarının
tutumlarına bağlı bir tavır almanın mı, yoksa başkalarına bağlı/
bağımlı hareket etmeyecek bir tavır almanın mı önerildiği ve
olumlandığı sorusunun cevabı, içtenlikle ilgili tutumu ortaya
çıkacaktır.

Kişisel gelişim başlığı altında yayımlanan birçok kitabın
başlıkları veya alt başlıklarının insanları etkileme ve ikna etme
üzerine olduğunu, ikna kavramının kişisel gelişim yazınının
iletişim anlayışının vazgeçilmez kavramlarından birisi oldu-
ğunu, kişisel gelişim yazınının iletişim anlayışını ikna edici
iletişimden ayırmanın mümkün olmadığını biliyoruz. Kişisel
gelişim yazını içinde başkalarına nasıl evet dedirtilebileceğiyle
ilgili sadece ikna olgusuna odaklı kitapların ayrı bir katego-
ri oluşturacak kadar önemli bir yer tutmaktadır (bkz. Hogan,
2006, 2007, Sezik, 2000, 2001). 2006 yılında Türkçede kişisel
gelişim başlığı altında yayımlanan bir kitabın adı *Başkalarını
Sizin Gibi Düşünmeye Nasıl İkna Edersiniz?*, kitabın alt başlığı
ise “İkna Etmenin Psikolojisi”dir (Hogan, 2006). Bu kitapla
ilgili tanıtımda “Artık istediğiniz herkesi sizin gibi düşünmeye
ikna edebilirsiniz” denmekte ve bu kitap sayesinde “dünyanın
en büyük liderlerinin, işadamlarının, iletişim, satış ve pazarla-
ma uzmanlarının kullandığı en etkili ikna yöntemlerinin” artık
bizim için de ulaşılabilir olduğu ve “dünyanın en etkili ikna
uzmanı Kevin Hogan’dan ikna etmenin püf noktalarını” öğ-
renebileceğimiz öne sürülmektedir. Bu kitabı okuduğumuzda
başkalarına kendi düşüncelerimizi kabul ettirmeyi, muhatabı-
mızın beden dilini okumayı, saniyeler içinde dostluk yarata-
bilmeyi, başkalarının davranışını önceden sezmeyi ve onların

gereksinimlerini keşfetmeyi ve karizmatik gücümüzü geliştirerek çekici olmayı öğreneceğimiz öne sürülmektedir. İkna üzerine yayımlanan onlarca kitaptan bir diğer örnek ise, bu çalışma kapsamında incelemek için okuduğumuz, ancak iletişime ilişkin görüşleri hakkında değerlendirme yapabilecek yeterli veri bulamadığımızdan inceleme kapsamı dışında bıraktığımız *İnsanları Etkileme Yolları* başlıklı kitaptır (Cialdini, 2001). Bu kitapların iknaya ilişkin önerilerinde kültürel farklılıkların dikkate alınmaması ve iletişimi iknaya indirgeyen bu önerilerin evrensel olarak geçerli öneriler şeklinde sunuluyor oluşu da ayrıca vurgulanmalıdır.

Kişisel gelişim kitaplarında iletişim, daha çok psikoloji terimlerini kullanarak, insanları daha iyi tanımak suretiyle iyi ilişkiler kurma ve insanları etkileme/ikna edebilme becerisi olarak tarif edilerek ilişki ve davranış odaklı çağrışımlarla ele alınmakta, etki ve sonuca odaklı bir iletişim kavrayışı öne çıkarılmaktadır. İncelediğim kişisel gelişim kitaplarında iletişimin ikna ve etki çerçevesinde ele alındığı, ve bu kavramların birbirinin tamamlayıcısı olarak işaret edildiği görülmektedir. Bu çerçevede iletişim becerisi, insanları ikna kabiliyetine ve etkileme/yönlendirme gücüne ve iyi/uyumlu ilişkiler kurabilme becerisine indirgenmektedir. İnsanların beğenisini kazanma, düşüncelerimizi onlara kabul ettirebilme ve onların algı ve davranışlarını değiştirebilme iddiaları bir araya geldiğinde bunun izlenim yaratma, ikna ve manipülasyon başlıkları altında ele alınabileceği görülmektedir. İkna ve etki çerçevesinde insanların gücünü ve zaaflarını bilmek ve buna göre tedbir almak diyebileceğimiz stratejik davranma modelinin değişik biçimleriyle bütün kişisel gelişim kitaplarında temel izleklerden olduğu görülmeye karşın, dostluk, sevgi, içtenlik, yakınlık, açıklıkla ilgili öneriler, bu davranış önerileriyle birlikte seslendirilmektedir. Kişisel gelişim yazınının okurlarına önceden belirlenen hedeflere ulaşmak için yol ve yöntemler olarak önerdiği insan ilişkilerini düzenleme (ilişki yönetimi/iletişim

yönetimi) olarak kabul edebileceğimiz bu bakış açısıyla açıklık, şeffaflık ve içtenliğe ilişkin vurgular arasındaki açık çelişkinin varlığına karşın, bu çelişkiler görmezden gelinmektedir. Okurlarına ilkeli ve tutarlı olmalarını önermelerine karşın kişisel gelişim yazarlarının açıklık ve içtenlikle ilgili önerilerinin iç tutarlılıktan yoksun olduğu görülmektedir. Kişisel gelişim yazarlarının kullandıkları dil bir içtenlik ve sahicilik ölçütü olarak, iletişimde bulunduğumuz kişilerin duygularına seslenmek ve informal iletişime önem vermekse, soğuk akla ve formel iletişim biçimlerine karşı, bir sıcaklık ve yakınlık belirteci olarak sunulurken, kişisel/özel kanaatler ise yaşamın gerçeklikleri olarak sunulmaktadır.

Carnegie (1993), iletişimin rolünü kitabının başlığında olduğu gibi “dost kazanma ve insanları etkileme” olarak ele almaktadır. Ancak, Carnegie, dostluk kavramını etkileşim ve karşılıklı özveriye getirebilen içten bir yakınlık olarak değil, insanların beğenisini kazanma ve onları etkileme olarak varsaymaktadır. İnsanlara düşüncelerimizi benimsetmenin ve onları etkilemenin ve bunun sonucu olarak işlerini seve seve yapabilmelerini sağlamanın, kısaca onları yönetme ve yönlendirmenin yolları üzerinde duran Carnegie’nin iknaya ve etkilemeye dayalı olmayan ve çıkar ilişkisinden bağımsız olarak şekillenmesi gerektiğini varsaydığımız dostluk anlamından çok farklı bir ilişki biçiminden söz ettiği görülmektedir (1993: 127 ve 144). Buna karşın, Carnegie’ye göre, dost kazanmak hayatı kolaylaştıran ve insana mutluluk veren bir davranıştır ve insan kazandığı dostlar sayesinde başarıya ulaşabilir, işini ve ilişkilerini daha ileriye götürebilir. Carnegie’nin, dostluğu böylece işlevsel bir yakınlık/ilişki bir kurma biçimi olarak tanımlaması bildiğimiz dostluk kavramının çok uzağında olup, dostluk, çıkar ilişkilerinden bağımsız şekillenmesi gereken, etkileşime dayalı ve karşılıklı özveriye getirebilen içten bir yakınlık olarak ele alınmamaktadır (1993: 127 ve 144). Dost kazanmak istiyorsak başkalarına zaman ve enerji ayırmamızı ve onlara çıkar

gözetmeden içten bir ilgi göstermemizi öneren Carnegie'nin dostlukla ilgili verdiği örneklerle baktığımızda bu örneklerin çıkar gözetmeyen bir ilgiye işaret etmediği açıkça görülmektedir. İnsanların kalbini kazanmak için doğruluğundan emin olduğumuz şeyleri yadsınamızı bile olumlayan (1993: 122-130 ve 170) ve hiç kimseye yanıldığını söylemememizi tavsiye eden Carnegie, bu önerilerin ardından konuşmamıza dostça bir dille başlamamızı önermektedir. Düşüncelerimizi başkalarına benimsetmek için çaba sarf etmemizi öneren Carnegie, bunun hemen ardından ise bir sorunu başkasının gözüyle de görmemizi ve bunu içtenlikle yapmamızı önermektedir. Başkalarının evet demesini engelleme, onlara düşüncelerimizi benimsetmek için çaba göstermeyle içten olmak arasında bir çelişki görmeyen Carnegie'nin dost kazanmak ve insanları etkilemek için sunduğu önerilerin kendisi dostluk ve içtenliğin içini boşaltıcı nitelikte olup, bunlar adına söylediklerini anlamsızlaştırdığını ve insan ilişkilerinde insanların zaaflarını bilme ve buna göre tedbir alma diyebileceğimiz bir stratejik davranma modelini savunduğunu görüyoruz. Mesajlarımızı etkin bir biçimde iletebilmek için, karşımızdaki insanın algılama düzeyinin yanısıra onun neyi görmeyi ve duymayı istediğini de bilmemiz gerektiğini öne süren Drucker ise, karşımızdaki kişilerin beklenti ve taleplerini dikkate alarak hareket etmemiz gerektiğini öne sürmektedir. Drucker'ın iletişimde etkinliğin onun planlanması ve sistematik bir biçimde oluşturulmasına bağlı olduğunu söylediğini; iletişimi yönetimle bağlantılandırıdığını ve bunu işlevsellikle değerlendirdiğini de biliyoruz (1994b: 367-370).

Covey'in yazılı hale getirmemizi önerdiği kişisel misyon bildirgeleri onun iletişim anlayışının kişilerin de kurumlar gibi hedeflerini önceden tasarlayıp belirleyen ve bu hedefleri gerçekleştirmek için planlı bir biçimde davranmayı esas alan düşünme biçimini yansıtmaktadır (2005: 120 ve 145). Etkililiği temel alan bu anlayışıyla Covey, sözünü ettiği karakter etiğini etkililiğe odaklamış olduğu için, yaklaşımı bizzat kendisinin

söylediği gibi, “karakter etiğine yapılan atıfları lafta bırakmaktır” (2006: 25). Kısa ve uzun vadeli programlar yapmamızı ve sürekli planlarımızı gözden geçirerek hareket etmemizi, bir şeyi başarmak istiyorsak önce zihnimizde prova etmemizi tavsiye eden Covey’in hayatımızın her ânını planlamaya dayalı bu önerileri kendiliğindenliğe hiç yer bırakmadığı için içtenliğin tersi bir yönelime sahiptir (2006: 120 ve 145). Kitabında her bölümün sonunda testler ve uygulama önerileri bulunan ve eğitim çalışmaları arasında planlama ve disipline öncelik veren Covey kibarlık, incelik, dürüstlük ve verdiğimiz sözlere bağlılık gibi ilkeleri de “duygusal banka hesabına yatırım” yaparak birikim yaratmak olarak ele almakta, bu sayede insanların güvenini kazanacağımızı ve “gerektiği zaman bu güvenden” yararlanabileceğimizi söylemektedir. Küçük inceliklerin, nazik davranışların ve bunun yanı sıra güven oluşturma’nın önemine değinen ve “güven hesabı dolgun olduğunda iletişim rahat, çabuk ve etkilidir” diyen Covey’in inceliği ve dürüstlüğü bir yatırım olarak değerlendirdiği görülmektedir (2005: 215-217). Ayrıca Covey içten, incelikli, dürüst olma ve kişisel bütünlüğe sahip olmadan değil, içten, incelikli, dürüst görünme ve “kişisel bütünlük sergilemek”ten söz etmektedir (2005: 223). Burada söz konusu olan kişinin başka insanlar üzerindeki etkisini kontrol edebilmesine bağlı oluşudur ve bunun için kişinin kendi iletişimsel edimlerini ve davranışlarını kontrol etme ve denetleme becerisini geliştirmesi önerilmektedir. İnsanlara kendilerine değer ve önem verdiğimizizi gösterme açısından önemli bulunan başkalarını anlama çabası olarak empati kavramı da Covey tarafından, başkalarının güvenini ve sempatisini kazanmak suretiyle onları yönlendirebilmenin en etkin araçlarından biri olarak ele alınmaktadır (2005: 270-271 ve 289). İnsanlara değer ve önem verdiğimizizi göstermek açısından önemli bulduğu empatinin olağanüstü kazançlar sağlayacağını belirten Covey, insanların en büyük gereksinimlerinin anlaşılma, onaylanma, değer verilme ve takdir edilme gereksinimleri olduğunu söylemekte ve

okurlarına bu çerçevede empatiye önem vermelerini tavsiye etmektedir (2006: 276). Böylesi bir empatik olma, daha doğrusu empatik görünme çabasının kendimizi bir başkasının yerine koyarak düşünme ve onun acısını veya sevincini paylaşabilme anlamına gelen empati kavrayışıyla bir ilgisi bulunmamakta olup, bu çabanın insanları motive edebilmek için psikolojik gereksinimlerinin manipüle edilme çabası olarak nitelendirilmesi daha doğru görünmektedir.

Başarıya ulaşmak için stratejimizi belirlemeyi ve zihnimizi yönetmeyi öğrenmemiz gerektiğini öne süren Robbins'ın kitabında en çok kullandığı kavram strateji kavramıdır. Robbins bilgiyi, iletişimi ve inancı strateji ile özdeşleştirmektedir (1993: 133-158). Başarıyı, doğru stratejileri modelleme olarak ele alan Robbins'ın yaklaşımı iletişimsel edimlerimizi stratejik hedeflerimiz doğrultusunda yönetme ve yönlendirmektir. Stratejinin davranışlarımıza rehberlik etmesi gerektiğini savunurken, stratejilerin odağına koyduğu iletişim davranışlarımızı planlamamızı ve sonuçları gözden geçirerek stratejilerimizi yenilememizi öneren (1993: 138-153) ve en temel sorusu istediğimiz sonuçları elde edebilmek için hangi eylemleri yapmamız gerektiğini belirten Robbins, belirgin hedeflere ulaşmak için stratejik bir biçimde yönetilen ve yönlendirilen bir iletişimin aynı zamanda açık, şeffaf ve içten olabileceğini öne sürebilmektedir (1993: 210-220 ve 28-30). Robbins, usta bir iletişimci olmanın insanların dünyasını anlamak ve onlarla uyumlu olabilecek söz ve davranış modellerini uygulama olarak ele alırken insanları ikna edebilme için gerekli olanın insanların değerleri hakkında bilgi sahibi olmak ve onları harekete geçirebilmek için hangi uyarıcıları kullanmamız gerektiğini bilme olduğunu öne sürmektedir (1993: 253, 267 ve 353). Uyum sağlamayı ve esnek olmayı başarının en temel anahtarı sayan Guilane-Nanchez ise içinde bulunduğumuz koşullara göre esnek tavırlar alabilmeyi iletişimde başarının en temel ögesi olarak ele almaktadır. Böylece iletişimsel edimlerimizin başka-

larının tutum alışlarına göre şekillenmesi gerektiğini varsayan yazar, aynı zamanda bu tutumun içimizden geldiği gibi davranmak olduğunu öne sürebilmektedir (2003: 30 ve 38). İstedğimiz zaman bir ilkeden vazgeçebilme ve duruma göre tavır alabilecek esnekliği sergileme, yazarın söyleminde bilinçli ve ilkeli olma olarak ele alınmaktadır. İletişimsel esneklik adı altında tasarlanmış davranışlara sahip olmamızı ve amacımızı gerçekleştirmek için her yolu denememizi öneren bir yaklaşımdan yana olmasına karşın, bu iletişimi içtenlik ve doğrulukla bütünleştirmekte bir sakınca görmeyen yazar (2003: 98), duruma göre tavır alabilecek esneklikte olmayı bilinçli ve ilkeli olmayla özdeşleştirmektedir (2003: 55 ve 121). İletişimsel davranışlarımız için alıştırmayı yapmamız gerektiğini ve bunun sonucunda iyi iletişim kurma ilkelerinin bir refleks haline geleceğini öne süren yazar, hemen ardından iyi bir iletişimin hesaplı ve zorlayarak değil, doğal ve içten olması gerektiğini söyleyerek davranışlarımızı planlamamızı önerirken bile içtenlik ve doğallık ilkelerine uyduğunu söylemekten vazgeçmemektedir (2003: 67). İyi iletişim kurma ilkeleri arasında tutarlı ve samimi olmayı ikinci ilke olarak seçen yazar, her zaman samimi olmanın mümkün olmadığını söylemekten kendisini alıkoyamamakta ve bazı durumlarda tutarsız olma pahasına da olsa her gerçeği söylememe ya da gerçeği değiştirmenin daha yararlı olduğunu söyleyerek gerektiğinde çıkarlarımız için samimiyetsiz davranmamızı ve hattâ yalan söylememizi önerebilmektedir (2003: 72). Yalan söylemeye gerçeği değiştirme adını veren yazarın ilke adını verdiği önermelerin, kendisinin de kolayca vazgeçilebilir şeyler olduğunu söylemesinden dolayı, birer ilke olarak adlandırılması mümkün değildir. Stratejimizi değiştirmekten kaçınmamamızı ve duruma en uygun davranışı seçmemizi öneren yazar, dizginleri ele alarak karşımızdaki insanların tavırlarını yönlendirmeyi öğrenmemizi tavsiye etmede ve buna iletişim stratejisini değiştirecek esnekliğe sahip olma demektedir (2003: 98 ve 106). Yazar (2003: 98), esneklik adı altında

açıkça tasarlanmış davranışlara sahip olmamızı ve amacımızı gerçekleştirmek için her yolu denememizi öneren bir iletişimden yana olmasına karşın, bu stratejik iletişimi samimiyet ve doğrulukla bütünleştirmekte sakınca görmemektedir.

McCormack, bütünüyle özyaşam öyküsü ve iş deneyimlerinden “iletişim örnekleri” vererek oluşturduğu kitabının bu kişisel tarzını sahici bulmaktadır. Böylece kişiselliği sahicilik ölçütü olarak kullanan yazar, iş deneyiminden kaynaklanan iletişim tavsiyelerine dayalı pragmatizmini ise açık ve öz iletişim olarak kabul etmektedir (2000: 10-11). McCormack'ın *Başarılı İletişim Teknikleri* (2000) adı altında topladığı ve çoğu kez maddeler halinde sıralanan önerileri, ikna edici konuşma biçimlerine, kimseyi kırmadan otorite kurmayı nasıl başaracağımıza, insanların nasıl motive edilebileceğine ve ve muhatabımızın yönelimlerini çözerek ona nasıl davranacağımıza ilişkin önerilerdir. İnsanların davranışlarını gözlemleyerek hareket etmenin önemini vurgulayan yazarın açık ve öz iletişime ilişkin tavsiyeleri arasında sözlerin dikkatlice sarf edilmesi, dilimizi tutmayı da bilmek, aptal insanlarla gereksiz tartışmalara girmemek ve kendimiz için en uygun ânı kollayarak hareket etmek (McCormack buna en uygun saldırı ânı demektedir), ihtiyatlı olmak ve hattâ gerektiğinde gerçekte oynamak yer almaktadır (2000: 39-41, 45-49, 59, 67 ve 77). Başka seçenek kalmadığı zaman insanları incitmemek, hataları örtmek, bahane bulmak ya da tartışmamak için “gerçekle oynamak” zorunda kalınabileceğini söyleyen yazar, açıksözlülüğün her zaman iyi sonuç vermeyeceğinin de altını çizmektedir (2000: 64-67). Sır saklamanın önemini de vurgulayan yazara göre, “ihtiyatlı olma en temel iletişim becerisidir” (2000: 77). McCormack, insanları övmenin “muazzam faydaları” olduğunu söylemekte ve insanları överken bunu toplum önünde yapmamızı, eleştirilerimizi ise birebir görüşmelere saklamamızı önermektedir. Çalışanları oyalama yöntemleriyle ilgili tavsiyelerini maddeler halinde sıralamasına (2000: 90-91 ve 111) karşın bir yönetici

olarak çalışanlarla ilişkilerimizde güvenilir biri olmanın önemini de vurgulamaktadır. McCormack, gergin anları yumuşatmak ve kendimizi sempatik göstermek için insanlarla “sorununu anlıyorum” ya da “kabul ediyorum ama” diye başlayan cümleler kurarak konuşmamızı önermekte, hayır derken bile insanları incitmemek için uzun açıklamalar yapmamızı ve tartışmadan kaçınmak için durumu kişilerden arındırarak gerekirse sandalyeyi suçlamayı seçmemizi söylemektedir (2000: 60-61). İyi bir izlenim yaratmanın önemini vurgulayan ve etkin bir iletişim için önceden prova yapmamızı tavsiye eden yazar, bir tartışmayı kazanmak için ne yapmamız gerektiğini maddeler halinde sıralamaktadır. Bu maddeler arasında tartışmayı kategorize etme, oyalama taktiklerine başvurma, muhatabımızın sözünü kesme, hiçbir şeyi kabul etmeme, sebepleri irdeleme, karşı taraftan savını kanıtlamasını istemek ya da başkalarını tartışmaya dâhil ederek kafa karıştırma gibi taktikler yer almaktadır. Konuşmanın başarılı olmasını “kurşunu isabet ettirmek” gibi sözcüklerle tanımlayan yazar, isabet ettirmemiz gereken kurşunları boşa harcamamızı söylemekte ve işyerinde neler olup bittiğini öğrenmek için içeriden haber verecek bir köstebek sokmayı başarılı bir taktik olarak yorumlamaktadır. McCormack’ın (2000: 165 ve 180) bir tartışmada sadece o tartışmayı kazanmaya odaklı bu iletişim taktikleri “açık ve öz iletişim” olarak değerlendirilemeyecek uç düzeyde stratejik öğeler barındırmaktadır. Yazarın tavsiyesi tartışmadan kaçınma ve beklentileri gizleyerek insanlara kendimizi beğendirmeye çalışmaktır (2000: 159, 100 ve 93).

Kitabının bize ne zaman ve niçin iletişim kurulması gerektiğinin yanısıra nasıl iletişim kurulması konusunda da rehberlik edeceğini belirten Adair’in öğretisi de iletişimi planlama esasına dayalı bir anlayış üzerine kuruludur (2004: 1 ve 4). Sadece sözcükler ve beden dilini değil, düşünceyi de stratejikleştirmeyi öneren Adler (2002: 167), bir kişisel yarar sağlama anlayışıyla uyumlu ilişkiler kurmanın iyi bir iletişimin temeli

olduğunu söylemektedir. Bunun için olumlu izlenim yaratmaya özel bir önem veren yazar, iletişimi sözcükler ve tavırlarımızla başkalarını etkileme, olumlu ve stratejik düşünme ve kişilerarası ilişkilerde uyum sağlama ekseninde ele almaktadır. Adair, konuşma teknikleriyle ilgili önerilerinde planlamaya, önceden hazırlıklı olmaya, hazırlık ve prova yapmaya yönelik öneriler sıralamaktadır. Balığın çenesini tutmayı becerirse yakalanmayacağını söyleyerek yeri geldiğinde susmak gerektiğini okurlarına anımsatan yazar, önerileriyle bütünüyle planlı-programlı hareket etmeyi tavsiye etmektedir. Planlı olma ve karşı tarafın beklentilerine göre hareket etme yönündeki bir anlayışı savunduğunu gördüğümüz dinleyici beklentilerine göre önceden hazırlık yaparak konuşmayı, toplantılarda kontrollü davranmamızı ve neleri söylememiz, neleri ise söylemememiz gerektiğini belirten Adair'in (2004: 182), gerektiğinde övgü dolu sözler kullanmayı içeren etkili olma, hazırlıklı ve planlı olma çabası olumlu bir izlenim bırakmaya özel bir önem vermektedir. Adair, her ne kadar aksini savunuyor gibi görünmeye çalışsa da, ilkeli değil esnek olmayı ve başkalarını etkilemeye ve iyi ilişkiler kurabilmeye bağlı başarı stratejileri oluşturmayı ve bunları uygulamaya sokmayı önermektedir. Adair, başkalarının algılarını bilerek buna göre söz ve davranışlarımızda gerekli değişiklikleri yapmayı ya da başka bir deyişle insanların davranış kalıplarını tanıyarak kontrolü ele almamızı önermektedir. Kitabı boyunca amaca ve etkili olmaya sürekli vurgu yapan Adair'in insanları etkilemeye yönelik her adımı tasarlanmış planlı girişimlerde bulunma önerileri açık, net ve doğal olma ya da berraklık/sadelik ve dürüstlük ile aralarında hiçbir çelişki olmayan unsurlar olarak birarada verilmektedir (2004: 53-78, 158, 194, 199 ve 232). Başkalarını etkilemeye ve iknaya yönelik kontrollü ve planlı iletişim çabasına işaret eden "belli bir amaca yönelmiş iletişim" (2004: 209) yaklaşımının Adair tarafından açıklık, içtenlik ve doğrulukla bir arada sunulması kişisel gelişim yazarlarının temel çelişkilerinden birisidir. Adair'in

incelediğimiz kitabında iletişimin “yönetim silahlarının en önemlisi” olduğunu söylemesi bile, iletişimi insanları yönetme/yönlendirme eksenindeki yönelimini açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşın kitabında iletişimin çift yönlü bir süreç olduğunu belirten Adair, “iletişim diyalogdur” başlıklı yazısında bir öğretim tekniği olarak diyalogun yeğlenmesinin daha başarılı sonuçlar verdiğini de söylemektedir (2004: 27).

Duygulara seslenen bir dil kullanan Türk kişisel gelişim kitapları da, planlanmış iletişimsel edimleri dostluk ve sevgi gibi duygusal terimlerle estetize ederek okurlarına sunmaktadır. Ancak dostluk ve sevgi üzerine söylenenler bireylerin belli başlı düşünüş ve davranış biçimlerini benimsetmeye yönelik olduğu için bu kavramların içeriği hafiflemektedir. İletişim önerilerinde, mürşitleri gibi, başkaları üzerinde bırakılacak etkiye odaklanan ve insan(lar)ın yönelimlerini hesap ederek planlı bir şekilde hareket etmemizi tavsiye eden Türk kişisel gelişim yazarları, huzur ve sevgi dolu bir iletişim ortamı (topluma uyum) sağlanması için iletişimsel edimlerimizi denetlemeye yönelik bir anlayışı öne çıkarmaktadır. Türk kişisel gelişim yazarlarının bu çerçevede en çok kullandığı kavramlardan biri empati kavramıdır. Ancak empati ya da empatik davranış kavramı, insanları ikna ve yönlendirme amacına uygun olarak muhatabımız ya da hedef kitlemizin değerlerinin ve yapısının bilinmesine yönelik stratejik bir bilgiye ve anlama çabasına indirgenmektedir.

Osmay’ın insan ilişkileri için önerdiği davranış modeli bireylerin kendi davranışlarını karşısındakilerin tepkilerine göre ayarlamasına dayanmaktadır. Bununla birlikte öneri olarak sunulan standartlaştırılmış düşünce ve davranışların yaşamın her alanında etkili bir silah olduğunu vurgulayan Osmay’a göre, bu silahı kullananlar, kullan(a)mayanlar karşısında aktif bir rol oynar ve başarılı olurlar. Osmay’ın dost kazanma sanatı üzerine söyledikleri de bireylere belli düşünüş ve davranış biçimlerini benimsemenin gerekli olduğunu göstermeye yöne-

liktir. Dost kazanma sanatı konusunda mürşidi Carnegie'den aktardığı önerileri maddeler halinde sıralayan Osmay, önerileriyle karşımızdaki insanı etkileme ve yönlendirmeye dönük davranış kodları sunarken, başarı amacımız ekseninde kontrol etmeye, denetlemeye ve istediğimiz yönde hareket etmesini sağlamaya çalıştığımız insanlara değer vermemizi ve samimi olmamızı öğütlemekten de geri kalmamaktadır. Osmay'ın önerileri (1983: 55-58), asıl amacın insanlarla geçinme ya da uzlaşma değil, onların istediğimiz yönde hareket etmesinin esas alındığını ve davranışların buna göre ayarlanması gerektiğine göstermektedir. İletişimi ikna ve uzlaşma çerçevesinde ele alan Türkkan da mesajı alıcıya hitap edecek tarzda oluşturmayı önerirken aynı zamanda samimi görünmenin ve alıcının duygularına hitap etmenin önemini vurgulamaktadır. Türkkan, iknanın amacının mesajımızı ilettiğimiz insanların davranışını bizim istediğimiz şekle yöneltmek olduğunu ve bunu yapabilmek için de insan davranışları hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğini; önemli olanın alıcının tutumu olduğundan mesajın alıcıya göre oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. "Verici alıcının özelliklerini ve değişkenlerini iyi hesap ederek haber ve isteklerini ona iletmesini bilirse, şaşılacak derecede başarılı sonuçlar elde edebilir" diyen Türkkan, "alıcının neden hoşlandığını analiz et, o yönden yaklaş ve rasyonalizasyon yap" diye devam etmektedir (2004: 38). Türkkan, mesaj ileticisinin alıcının ilgisini uyandırması, onun mesajını kabul etmesini ve kendisinden istenileni yapmasını sağlamayı başarılı iletişim olarak kabul etmektedir (2004: 27-28, 46 ve 110-113). Türkkan, ikna edici iletişim öğretisine karşın kitabının "son söz" kısmında iletişimin asıl amacının insanlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak, insanların birbirini anlaması ve anlaşmasını sağlamak olduğunu söylemektedir (2004: 177-179).

2005 yılında yayımlanan *Mış Gibi Yaşamlar* adını verdiği kitabı ile içtenlik çağrısında bulunduğunu iddia eden Cüceloğlu'nun da, planlı girişimcilerin plansız girişimcilere göre daha

başarılı olacağını söyleyerek iletişim becerilerini planlı eylemlerle ilişkilendirdiğini görüyoruz. Cüceloğlu (2002: 55-65), bir yandan iyi izlenimler bırakmanın önemine işaret ederken, öte yandan açık iletişimi ailede ve işyerinde güven ve stresten uzak olmakla ilişkilendirirken daima iletişimin işlevselliğine vurgu yapmaktadır (2002: 81). Cüceloğlu, insanın iç dünyasını paylaşılabilesinden söz etmiş olsa da, her iki kitabında da bu paylaşımı iş yaşamında başarı ile ilişkilendirdiği için, açıklık, şeffaflık ve içtenlik kriterlerini işlevsellik baskısına karşı savunmasız bıraktığı görülmektedir. Cüceloğlu'nun kitabını yazma amacı olarak açıkladığı bilincimizi donatarak bilinçli iletişimde bulunmamızı sağlama düşüncesi, iletişimsel edimlerimizin içtenliğine ve açıklığına değil, topluma uyum sağlamak için bunları kontrol etmeye ve denetlemeye yönelik bir anlayışı bünyesinde barındırmaktadır. Etkileşimi kıvamında tutmak ve dozunu kaçırmamak gerektiğini vurgulayan Dökmen'in iletişim çatışmaları ekseninde cevaplamaya çalıştığı soru da, diğer kişisel gelişim yazarları ile ortak bir çizgiyi paylaştığını göstermektedir. Bu soru, pratiğe yönelik, "O halde ne yapmalıyız?" sorusudur. Dökmen, empatiyi "bir insanın kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması" ve "birlikte acı çekme" olarak tarif ederken iletişim çatışmalarına ve sıcak ilişkiler kuramamamıza neden olan en temel etkenlerden biri olarak ele aldığı benmerkezci tavrın karşısına koymaktadır (2005: 137-141). Dökmen'e göre, günlük yaşamın her alanında insanları birbirine yaklaştırma ve iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahip empatik anlayışın iletişim açısından önemi insanlara kendisini anladığımız ve kendisine değer verdiğimiz duygusu yaşatmasıdır. İletişimde muhatabımızı anlamamanın önemini vurgulasa da empatinin kişilerarası iletişim açısından önemi konusunda öne çıkan en temel öğeyi insanlarda kendilerine önem ve değer verildiği yönünde bir duygu yaratabilme şeklinde saptanması empatinin "birlikte acı çekme" anlamı ile bağdaşmamaktadır. Sonuç ola-

rak Dökmen de büyük önem verdiği empati kavramını, diğer kişisel gelişim yazarları gibi, başkalarının düşünce ve gereksinimlerini anlayabilme ve buna göre esnek davranabilme olarak ele almaktadır (2005: 314). Böylece iletişim becerileri, Dökmen tarafından da, mesajlarımızı insanların beklentileri, ihtiyaçları, düzeyleri, sahip oldukları alışkanlıklar, inançlar ve duygular göz önünde bulundurulmak suretiyle iletebilme ve insanlara kendilerine değer verildiğini hissettirebilme yönünde yönetsel bir beceri olarak öne çıkarılmaktadır. Dökmen'in kitabı boyunca sunduğu, çatışma çözümü ve uyum sağlama odaklı önerileri esnek/stratejik yaklaşımlar benimseyi tavsiye etmekte olduğu için, sonuç olarak, yazarın savunduğu empatik iletişim anlayışı, kendi iddialarının aksine, iletişimsel edimlerimizin açıklık ve doğallıktan yana şekillenmesini işaret eden bir yaklaşımın oldukça uzağına düşmekte ve empati insanları ikna ve yönlendirme amaçlı hedef kişilerin değerlerinin ve yapısının bilinmesine yönelik stratejik bir bilgiye indirgenmektedir (2005: 209-210).

Sekman ise başarılı olmanın kendimize olan saygımızı artırdığını belirtirken kişinin kendine duyduğu bir özsaygıyı değil, başkalarının başarı kriterlerine göre başarılı olmayı ya da başarılı görünmeye işaret etmektedir (2005: 72). Başarıyı kişisel imaja ait bir kavram olarak ortaya koyan Sekman'ın başarı odaklılık düşüncesi başkalarının tutumlarına göre tavır almaya işaret etmektedir. Yazar, yeteneklere değil ilişkilere dayanarak yükselmeyi istemenin bağımlı başarılarla neden olduğunu vurgularken kişisel gelişim yazınının iyi ilişkiler kurmaya yönelik yaklaşımını eleştiriyor görünmektedir (2002: 45). Ancak insanları tanıma sonucunda benimsenmesi gerekli olan esnek tutumla karşımızdaki kişiye onun arzu ettiği gibi davranma, aldığımız tepkilere göre davranma ya da mesajımızı yeniden kodlamayı savunurken, başarılı olmak için esnek davranmamız, insanlar üzerinde bırakacağımız etkiye odaklanmamız ve kişisel imaj yönetimine özen göstermemiz gerektiğini söyle-

mekten de kendini alamamaktadır (2000: 67). Böylece Sekman, diğer insanları etkileme, ikna etme ve iyi bir izlenim bırakma üzerine kurulu bir iletişim anlayışını savunan düşünceyle bütünleşmektedir. Oğuz Saygın da *4x4'lük İletişim* başlıklı kitabında, insanları dört ayrı karakterde sınıflandırmakta ve her kategorinin genel özelliklerini belirterek onlara nasıl davranmamız gerektiği yolunda ayrıntılı öneriler sunmaktadır. Saygın, iletişimde en önemli şeyin esneklik, iletişimin altın anahtarının ise karşımızdaki kişiye onun arzu ettiği gibi davranmak olduğunu ve doğru karakterimizi doğru zamanda ve doğru yerde sergilememiz gerektiğini öne sürerken esnek beceriler edinmemizi tavsiye etmektedir (2005: 104-123).

İletişimi “algılamayı yönetmek, davranış biçimleri oluşturmak ve iş hedeflerine ulaşmak için bir araç” olarak kabul eden ve iletişimin mutlaka bir değişim üretmek için yapıldığını ve iletişim yönetimi ve ilişki yönetimi arasındaki farkın da buradan kaynaklandığını öne süren Saydam (2005: 69 ve 33) da karşımızdaki insanların ihtiyaçlarını ve algılama düzeylerini ölçüp biçerek hareket etmemizi önermektedir. İletişimi arzu edilen sonuçlara yönelik planlı/stratejik davranış olarak ele almasına karşın, algılama yönetimini hedef kitleleri kandırma ve kendi hedefleri doğrultusunda kullanma ya da ikna etme teknikleri gibi değerlendirenlere katılmadığını belirtmekte ve algılama yönetiminin iletişimin beyni, atardamarları, uzuvları, kısaca her şeyi olduğunu öne sürmektedir. Algılamayı yönetebilmek için hedef kitlenin kültür ve değerlerini kavramanın şart olduğunu öne süren ve hedef kitle analizlerinde yaşam stili sınıflamaları analizlerinin kullanılmasının önemini ısrarla vurgulayan Saydam’a göre (2005: 123 ve 91), iletişimi yapılacak ürün ya da hizmetlerle hedef kitlenin değerleri ve kültürü arasındaki uyumun araştırılması ve ölçülmesi şarttır. Saydam’ın (2005: 65) bu önermeleri ile şekillenen algılama yönetimi, hedef kitlenin değerleri ve kültürü ile bütünleşmek, onların mâl ve hizmet satın almasını ve kurumsal algılamasını etkilemeyi

amaçlayan stratejik iletişim planlarıyla ilgilidir. İletişim yöneticilerine başarılı olabilmeleri için gereken titizliği göstermelerinin ve ince eleyip sık dokumalarının şart olduğunu söyleyen Saydam'ın (2005: 260) bütün değişkenleri hesaba katarak hareket etme yönündeki bu uyarısı, her aşamada ilke olarak insanların algılamasını etkilemeye odaklı strateji ve planlamalar ile hareket etmektir (2005: 341). Saydam'ın savunduğu planlı şekilde davranmanın her aşamada ilke olduğu bir yerde, algılama yönetimine yönelik stratejiler insanlar arasındaki mesafeyi yakınlaştırmaya, açık ve görünür kılmaya değil, şirket hedefleri doğrultusunda gözden ırak tutmaya hizmet eder. Profesyonel olmanın ilkesini içinden geldiği gibi davranmak değil, amaçlanan hedeflere uygun davranış seçimleri yapmak olarak tarif eden Saydam, hiçbir profesyonelin içinden geldiği gibi davranamayacağını da söylemektedir (s. 331). Halkın değerleriyle ters düşecek açıklamaların ve her şeyi açıklıkla anlatmanın şöhret yitimine, itibar ve para kaybına yol açacağına işaret eden Saydam, herşeyin açıkça ortaya konulmasını olumsuzlarken, gizliliği öne alan bir iletişim anlayışını savunmaktadır. İletişim demenin sonuç demek olduğunu, hedef kitlede davranış değişikliği yaratmayan faaliyetlere iletişim denilemeyeceğini iddia eden (s. 352) Saydam'ın bu sonuç odaklı algılamayı yöneterek davranış değişimini esas alan algılama (iletişim) yönetimi düşüncesi, insanları verimli çalışmak ya da ürün veya hizmet satın almak amacıyla harekete geçirmek için onların beklenti ve taleplerini analiz ederek harekete geçmeyi ve algılamalarını yönetmek için geçerli stratejiler uygulamayı esas alan bir çabadır. Bu, iş ve performans odaklı düşünceleri açıkça savunmasına karşın, kitabına iletişimin akıl ve gönül penceresi altbaşlığını koyan Saydam, açıkça iletişim amaç değil, istenilen sonuca ulaştıracak bir araçtır düşüncesini savunmaktadır. Saydam, bu sonuç odaklı iletişim anlayışına karşın gönülden gelip gelmediğinden emin olamadığım sevgi sözcüklerini yinelemekten de kendini alamamaktadır. Saydam, bir yandan algılama yönetimi

için ortaya koyduğu 11 kuralın ötesinde kuralların kuralı olarak belirttiği kuralını (kendini, ülkeni, insanlığı, hedef kitleni) sevmek olduğunu söylemekte, öte yandan da insanın sevdiklerinden gerçekleri gizleyebileceğini “söylediğin her şey doğru olsun, ama her doğruyu söyleme!” sözcükleriyle vurgulamaktadır. Oysa bu sevme biçiminin ve sevdiğinle iletişimin, sevdiğinin (!) davranışını değiştirip sonuca ulaşmayla ilgisi vardır (2005: 396). Saydam’ın gönül penceresinden süzülerek bize ulaşan bu sevme biçimi işini sevme olarak ele alınabilir belki, ancak onun penceresinden baktığımızda ilişki kurduğumuz insanların ancak işe yaradığı ve sonuca ulaştırdığı ölçüde sevilebileceği anlaşılmaktadır. Saydam’ın bu sonuç odaklı stratejik iletişim anlayışının gönül penceresi açık olan içten bir iletişim anlayışı olarak değerlendirilmeyi hak etmediği görülmektedir.

Zuhal ve Acar Baltaş, açık iletişimden yana bir tavır ortaya koyduklarını öne sürmekte, ama aynı zamanda, ses tonu, beden dili ve sözcüklerden oluşan mesaj iletiminin etkili olması için, ne, nerede, ne zaman, nasıl gibi temel sorularla bize bir iletişim stratejisi kurmamızı önermekte ve beden dilinin okunmasıyla ilgili bilgiler vererek önerilerini sunmaktadırlar. Sık sık etkileşimden söz etmelerine karşın, Baltaş’ların bütün önerileri muhataplarımız üzerindeki etkimizi artırmaya yönelik önerilerdir. Başkaları üzerinde üstünlük sağlayıcı bilgiler edinme gereksinimine yönelik bir biçimde hazırladıklarını da önsözlerde belirten yazarların verdikleri örnekler arasında davranışlardan ipuçları yakalama ve buna göre iletişim/davranış stratejilerimizi değiştirmek bulunmaktadır. Yazarlar, beden dili odaklı iletişim becerilerini göz ilişkisi kurma, tebessüm etme, olumlu el ve baş hareketleri yapma, yakın durma, iyi giyinme, bakımlı olma, ses tonumuzu ayarlamasını bilme, dokunma gibi jest ve mimiklerle ilişkilendirmektedirler. Bu yönelim, beden dili ekseninde, mimik ve jestlerimizi, ses tonumuzu ve dış görünümümüzü sürekli bir biçimde kontrol ederek başkaları üzerinde olumlu izlenim yaratma ve etkimizi artırma üzerine odaklan-

maktadır. Bunun yanısıra başkalarıyla kuracağımız ilişkilerde onların beklentilerini dikkate alarak hareket etmemizi, övgü ve onay bekleme de dâhil olmak üzere bu beklentilere uygun hareket edebilmeyi de iletişim becerisi olarak saymaktadırlar (1992: 157-162). Okurlarına söz ve tutumlarının yaratacağı etkiyi önceden hesaplayarak hareket etmeye yönelik bir tutumu benimsemeyi ve sadece konuşmalarımızı değil bedenimizi de denetlemeyi öneren Baltaşlar, samimiyet ve ilgi izlenimi yaratmayı öne çıkarmaktadırlar. İzlenim yaratmak temel olunca öne çıkan samimi ve ilgili olmak değil, samimi ve ilgili olduğunu gösterecek davranışlar sergilemektir. Bu da mimik ve jestleriyle kendisiyle iletişim kurulan kişileri etkilemeye odaklı bir iletişim anlayışıdır. Zaten Baltaş'lar, bu türden örneklerde, samimi ve ilgili olun da dememektedirler. Buradaki esas, olmak değil görünmektir. Yazarlar (1992: 29 ve 166), önerdikleri davranışlarla insanların bize karşı olumlu duygular besleyeceklerini, dostça ve yakın davranacaklarını, bunun da başarımızı artıracakını öne sürmektedirler. Bu yaklaşım, olumlu izlenim için bedenini denetle ve beden dilini oku formülü olarak nitelendirilebilir. Bu formülün hemen ardından ise olumlu izlenim yaratmanın gündelik yaşam ve iş yaşamımızda başarılı ve mutlu olmamız için ne denli önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu düşünce ve beden kontrolü; başkalarının bakışını esas alan her adımı planlanmış hesaplı davranışları içermekte, bir toplulukta uygarca ilişkiler içinde yaşamak için uyulması gerekli görülen görgü kurallarının da ötesine geçmektedir. Burada bedenimiz kullanacağımız bir enstrüman/araç olarak ele alınırken, başarılı olmak isteyen okurlara kendilerini (düşüncelerini ve bedenlerini) araçlaştırmaya yönelmelerini önermektedirler.

NLP yazınının iletişim anlayışı da başkalarının algılarını bilerek, hedeflerimize ulaşmak için, bu bilgilere göre davranış değişikliklerine gitmek ve onları etkilemek ve yönlendirebilmek olarak tarif edebileceğimiz bir stratejik iletişim anlayışıdır. İletişim becerisinin temellerini "başka insanların algılarını

anlama olasılığı” ile ilişkilendiren NLP yazını başarılı iletişimi insanların algı kanallarının önceliklerini bilerek hareket etmek olarak tarif etmektedir (Adler, 2002: 16; Gün, 2001: 71). Bizi hedefe götürecek en önemli becerinin, başkalarının algılarını dikkate alarak hareket etme ve uyum sağlama anlamında, iletişim becerimiz olduğunu öne süren NLP yazını, başarıya ulaşmak için önce hedefleri belirlemek ve sonra da bu belirlenen hedefleri izleyerek adım adım hedefe ulaşmak için NLP tekniklerinden yararlanmayı önermektedir. NLP kitapları, istene-ni elde etmeyi sağlayacak mesajları iletebilenleri “mükemmel iletişimci” olarak nitelemekte ve başarılı iletişimcileri karşısındaki kişilerden istediği tepkiyi alabilmeyi başaran kişiler olarak betimlemektedirler. Başkalarıyla uyum sağlayabilmek için söylediğimiz şeylerde ve söyleme biçimimizde gerekli değişiklikler yapabilmeyi iletişim becerileri olarak tarif eden NLP kitapları (Adler, 2002: 19 ve 51; Gün, 2001: 34 ve 180), hedeflerimizi doğru sıralayarak bütünsel bir paket haline getirmemizi ve gerçekleştirilebilir hedeflere odaklanan stratejik bir eylem planı içinde olmamızı önermektedir (Adler, 2002: 27-40). Bu stratejiler ve eylem planlarının başarısı için kendimizi tanımayı, başkalarının algılarını bilmeyi ve buna göre zihnimizi yeniden programlamayı öğrenmenin gerekli olduğu belirtilmekte; mesajların etkili bir biçimde iletebilmesi için insanların beden dilindeki ipuçlarından da yararlanmamız önerilmektedir. Söyleyeceklerimizde ve söyleme biçimimizde gerekli değişiklikler yapabilmeyi ilişkilerimizde etkili olmamızı sağlayacak iletişim becerileri olarak tarif eden Adler, bu tarz bir uyumun iyi bir iletişim temeli olduğunu söylemektedir (2002:199). Adler, mantığımızı kullanmanın yanı sıra rol yapma sistemimizi de her zaman kullanıma hazır tutmamızı, “kişilerarası ilişkilerde dili kendi yararımıza kullanma”mızı ve güçlü olmak için zayıflıklarımızı göstermememizi önermektedir (2002: 116, 61, 153 ve 160). Adler sonuç olarak, insanların davranış kalıplarını tanıyarak kontrolü ele almamızı ve karşımızdaki insanların,

onlar bizim ne yaptığımızın farkında olmadan, algısını değiştirmeyi önermektedir (2002: 116, 61, 153 ve 160). Adler de tıpkı Saydam ve Sekman gibi, başarılı bir iletişimin göstergesinin sonuçlar olduğunu söylemekte, ancak sonuç almak için soğuk bir mantıktan ziyade hayal gücünü temsil eden teknikleri (bu tekniklerin ne olduğu açık değildir) kullanmamızı önermektedir. Başarılı iletişimin göstergesinin iletilen mesajın ya da mesaj iletilme biçiminin yanlış veya doğru olması değil, ürettiği sonuç olduğunu söyleyen Adler, iletişimin başarısının ölçüsünün sonuç alıcı olup olmamasına göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir (2002: 61 ve 191-193). Gün (2006: 34) ise iletişimin temel taşının uyum olduğunu öne sürmekte, uyumu da karşımızdaki kişinin dikkatini çekebilme ve güven duygusu yaratabilme yeteneği olarak insanlar üzerinde etkili olabilme/onları yönlendirebilme çerçevesinde ele almakta ve uyumlu olmamayı tutarsızlık olarak nitelendirmektedir (2006: 44 ve 53). Gün, insanları etkilemek, yönlendirmek ve onlardan istediğimiz tepkiyi alabilmenin iletişimin özü olduğunu söyleyerek Adler'in yaklaşımlarını yinelemektedir. İletişimin anlamının uyandırdığı etkide olduğunu vaz eden NLP yazını da (temel sloganlarından biri, iletişimin sırrı yarattığı etkidir) iletişimi hedeflere ulaşmak için bir araç olarak nitelemektedir. Bu anlayış, kendimizi açıklık ve içtenlikle ifade etmeye dayalı bir iletişim kavrayışı olmayıp, uyum sağlamaya ve insanları kendi amaçlarımız doğrultusunda yönlendirmeye dayalı bir iletişim anlayışıdır.

Kişisel gelişim yazınında başat iletişim tavsiyelerinden biri olan ilişkilerde esnek davranmak becerisinin yanı sıra insanların algılarını bilmek ve bunu dikkate alarak davranmak gerektiği yönündeki önkabuller, sadece iletişimsel edimlerimizi değil bedeni ve düşünceyi de stratejikleştirme önerisi olup, stratejik ve esnek davranmak kişisel gelişim kitaplarının iletişimle ilgili önermelerinin ortak noktasıdır. Başkalarının algılarını bilerek, hedeflerimize ulaşmak için, bu bilgilere göre

davranış değişikliklerine giderek onları etkilemek ve yönlendirebilmek olarak tarif edebileceğimiz bu stratejik iletişim kavrayışında, önce uyum sağlama ve sonrasında ise yönlendirme yer almaktadır. Bu çerçevede, *doğru zamanda doğru yerde olmak* deyişi kişisel gelişim yazınının başarı anahtarı olarak işaret ettiği ve gündelik dile yansıyan kişisel yararı esas alarak stratejik davranmayı öneren popüler bir anlatım biçimidir. Bu popüler söylemlerin öne çıkardığı esneklik becerileri farklı durumlar ve insanlar karşısında tutumlarımızı farklılaştırmak ve insanlara onları etkileyici ve ikna edici bir biçimde davranarak kişisel ya da kurumsal yarar sağlayabilmek ya da en azından kendimizi olası zararlardan ve çatışmalardan koruyabilmek amacına işaret etmektedir. Birçok kişisel gelişim yazarı ilke merkezli bir yaklaşımı savunduklarını belirtmekte ve kitaplarında önerdikleri davranış modellerini “ilkeler” başlığı ile sunmaktadır. Buna karşın, kişisel gelişim kitaplarında esneklik (esnek davranış/esnek insan) modeli çerçevesinde sonuç alma adına ilkelerinden kolayca vazgeçebilir olan bir ilkesizlik halinin öne çıkmaktadır (bkz. Covey, Guilane-Nanchez, Gün, Adler vd.). İlkeli olmayı esastan yadsıyan ve yeri geldiğinde gerçekleri gizlemeyi, hattâ değiştirmeyi bile savunan esnek davranış/esnek insan modeli kişisel gelişim yazını tarafından okurlara yeni dönem insanının sahip olması gereken başlıca özellik olarak sunulmaktadır. Kişisel çıkara yönelik olarak savunulan bu esnek insan modeli ilkeli bir tutumu bütünüyle dışarıda bırakmaktadır.

İçten Olmak mı, İçten Görünmek mi?

Kişisel gelişim kitaplarının iletişim tavsiyelerinde duygu ve düşüncelerimizi açıklıkla iletebilmek amacı taşıyan bir içtenlik savunusu yer almamakta, açıklık ve içtenlik etkili olmaya yaradığı sürece olumlanarak kavramın içeriği boşaltılmaktadır. Bu iletişim tavsiyelerinde düşüncelerimizi açıkça ortaya koyma ve savunma yerine, başkalarının muhtemel değerlendirmelerine

göre revize etmek yönünde bir anlayış egemen olup, bu anlayış açıklık ve içtenliğe değil, kendimizi korumaya yönelik defansif bir anlayıştır. Bu önermelerin iletişim anlayışını iletişimsel eylem kuramının ilkeleri ışığında ve iletişimsel eylem/stratejik eylem ayırımı çerçevesinde değerlendirdiğimizde bu açıklık, içtenlik ve şeffaflıkla ilgili bütün iddiaların temelsiz olduğu görülmektedir (Habermas, 1993: 51-60 ve 1992: 110). Stratejik eylemi esas alan bu öneriler, Habermas'ın işaret ettiği gibi, "aynı zamanda olmadığı bir şey olma; doğru samimi ve ahlâka uygun olduğu iddiasında bulunmaktadır" (1991: 58). Buna karşın, incelediğim kişisel gelişim kitaplarında samimi olmak değil, samimi görünmek önerisinin başat konumda olduğu görülmektedir. Oysa olmak ile görünmek hem etik açıdan hem de içtenlik açısından birbirinin tersi yönelimleri işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitaplarında okurlara önerilen kimi zaman olmak olarak ifade edilse de iletişim ikna ve etki odaklı olduğu için görünmek, yani kısaca rol yapmak her zaman öne çıkmaktadır. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarında işaret edilenler insanlara değer verme değil, aksine, duygu aktarımı yoluyla inanç aşılama değildir. Duygu ve inanç üzerinden bu transferde esas olansa kişinin kendi çıkarları lehine bir izlenim yaratma çabasıdır ve sahicilikten yoksunluğu nedeniyle bu izlenim oluşturma çabası aynı zamanda bir yanılsama yaratma çabasıdır. Eğer görünmek yeterliyse o zaman içtenlik, dürüstlük, erdem, başarı ve mutluluğun kendinde bir değer olmadığını, başkalarının algılamasının öne çıkması nedeniyle sahicilikten uzaklaştığını söyleyebiliriz. İçten gelen bir duyguyu hissetme kararı bu duygunun hissedilmesini kolaylaştırmayacağı gibi tam aksine bu duygunun hissedilmesini imkânsız kılar. Bu nedenle bütün kişisel gelişim yazını bir sahicilik bunalımıyla karşı karşıyadır. Derinliği getiren ve insanlar arasında güvenin ve kişinin özgüveninin güçlenmesini sağlayan sahicilik olmasına karşın, spontan (kendiliğinden-önbelirlenimsiz) davranmamız yerine hayatımızın her ânını planlamaya dayalı bu öneriler

Goffman'ın işaret ettiği gibi, "her istenildiğinde kusursuzca aynı rolü oynayabileceğimiz konusunda bize güvenilebilmesi için ruhun belli bir biçimde bürokratikleştirilmesi"ni ve "sahnenin önü ve arkasındaki eşğin denetimi"ne işaret ettiğinden kendiliğindenliğe hiç yer bırakmamaktadır (1959: 56). İnsanın doğal özelliklerden kaynaklanan eylem ve tutum türleri olan içtenlik ve insani kaygı öğretilemez şeylerdir. Erişkin olan muhakeme gücüne sahip insanlar, beceri geliştirmek adı verilen bu küçük şeyleri zaten kendi yaşam deneyimlerinden ve kendilerine özgü bir biçimde çıkarabilme yeteneğine sahiptir. İnsanları gelişkin kılan erdemler zaten daha iyi insani ilişkilerde var olan türden, insanın olgunlaşmasıyla kendiliğinden gelişen sosyal becerilerdir. Ayrıca, bireyci ve rekabetçi bir mantığa sahip olmak başkalarının ihtiyaçlarını kavramayı, dayanışmayı ve paylaşımı açık olmayı dışarıda bırakması nedeniyle bireylerin açıklık, içtenlik ve incelik gibi derin insani değerlere sahip olmasını imkânsıza yakın derecede güçleştirir. Kişisel gelişim kitaplarının iletişim ya da insani ilişkiler olarak insanlara öğrettiği becerilerin ise, kendi varlığını da, başkalarını da birer araç olarak kullanarak, bir başka deyişle kendini kullanarak ya da kullandırarak ve başkalarını kullanarak insani olmayan amaçlara feda edilen herkesin yerine getirebileceği derin rol yapma becerileridir (Lodziak, 2003:95).

İnsanları *ikna* edici iyi bir konuşmacı olmayı temel iletişim becerisi olarak gören McCormack ve iletişim becerisini insanlarla iyi ilişkiler kurma ve onları inandırabilme becerisine vurgu yapan ve en iyi iletişimin *ikna* edici konuşma olduğunu öne süren Robbins'te ifadesini bulan *ikna/etki* odaklı yaklaşımın kişisel gelişim yazınının ortak paydası olduğunu biliyoruz. Kişisel gelişim kitaplarında iletişimin amaca/sonuca yönelik bir eylemlilik hali olması üzerinde geniş bir mutabakat vardır. İş odaklılık bölümünde vurguladığımız gibi, incelediğimiz bütün kişisel gelişim kitaplarında iletişim *ikna* ve etki çerçevesinde ele alınmakta ve bunun *ikna* kavramıyla birbirlerinin mütem-

mim cüzü olarak resmedilmektedir. İletişimin işleviyle ilgili soruşturmamızın sonucunda da iletişim, başkaları üzerinde istediğimiz izlenimi bırakma, iyi ilişkiler kurma, iyi geçinme, uyum sağlama, mutluluk, huzur, başarı ve başkalarını anlama/çözme ve kendimizi etkin/ikna edici bir biçimde anlatabilmenin ya da sunabilmenin aracı olarak ele alınmakta olduğunu görmüştük. Geliştirilmesi önerilen iletişim becerilerinin de insanları bir amaç için yönlendirebilmek için onlarla iyi ilişkiler kurabilme, insanları motive etme, etkilemek ve yönlendirmek için dilsel becerilerle birlikte esnek/stratejik davranabilmek becerisi olarak ele alındığını biliyoruz. *Beceri* kavramının buradaki anlamı başkaları üzerinde etkili olabilmek için bedenimizi ve sözlerimizi denetleme ve yerli yerinde kullanabilmektir. Kişisel gelişim kitaplarında ikna ve motive edici konuşma biçimlerine odaklanan ve insanları nasıl yönlendirebileceğimize ilişkin “iletişim teknikleri” olarak değişik başlıklar altında sıralanan öğütlerden oluşan yaklaşımlar kelimenin tam anlamıyla içtenlik karşıtı yaklaşım biçimlerini işaret etmektedir. *Empati* kavramının da içeriğini boşaltmak olan bu başkalarının algılarını hesaplayarak davranma becerisi, yani ilişkilerde insanların zaaflarını bilmek ve bundan yararlanmayı bilmek diyebileceğimiz bu stratejik davranma modelinin savunulması, değişik biçimlerde olsa da, kişisel gelişim kitaplarındaki en temel izleklerden biridir. Alıcının değişkenlerini hesap ederek davranmak ya da herkesin bir zayıf noktası olduğu ve bunu keşfederek ona göre davranmak gerektiği (bkz. Hanks, 1999: 49) yolundaki bu öğretiler karşımızdaki insanı içtenlikle anlama ve iletişim kurma çabasını değil, onun tutum ve davranışlarını çözümleyerek onu nasıl yönlendirebileceğimizle ilgilenmektedir.

Kişisel gelişim kitaplarında iletişim becerilerimizi gözden geçirerek geliştirmeye yönelik numaralanmış öğütler, kontrol listeleri ve alıştırmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çenemizi tutmak ve sınırlarımızı bilerek hareket etme yönündeki tavsiyeler, düşüncelerimizi açıkça ortaya koymak ve savunmak

yerine, başkalarının değerlendirmelerine göre revize etmek yönünde bir anlayıştır. Etkileme ve iknaya yönelik kontrollü ve planlı bir iletişim çabasına işaret eden bir yaklaşımın, Adair ve Saydam gibi yazarlar tarafından, açıklık, içtenlik ve doğallık ile birlikte “gönül penceresi” ile birarada sunulması çelişkili bir duruşa işaret etmektedir. İlişkilerimizi ve iletişim becerilerimizi meslekî kariyerizmiz ile statümüzü yükseltmek stratejik davranma (zihin, beden ve dil yetisinin kullanımı) salık verilirken bizzat düşünce de stratejikleştirilmekte/şeyleştirilmektedir. Dolayısıyla, stratejik davranma yoluyla düşünce istila edilirken hayatımıza dair her şey başarı için bir araca indirgenmektedir. Bu yaklaşımlarda başkalarını etkilemek, yönlendirmek ve yönetebilmek eksenli tahakküm odaklı kaygıların baskın olması ve dış görünümümüzden konuşma edimlerimize varana dek sunulan önerileri davranış standartları oluşturmayı esas almalarıyla birlikte iletişimsel edimlerimizde içtenlik ve açıklıktan yavaş olduğunu da iddia edebilmeleri rafine bir yanılsama yaratma çabasından başka bir şey olarak görülmemektedir. Kişisel gelişim yazarları kişisel başarıya ve etkili olmaya odaklandığı için başarı ve mutluluğu da içinde bulunduğumuz toplumsal bağlamdan yalıtarak salt bir kişisel beceri sorununa indirgemekte ve bunun başına iletişim becerilerini koymaktadır. Bu iletişim anlayışı, iletişimi bir kişisel beceri sorununa indirgemesi nedeniyle, bizzat Covey’in de belirttiği gibi (2006:25), başarının daha çok insanlar arasında etkileşim süreçlerini kolaylaştıran beceri ve tekniklerin yarattığı bir şey olarak görülmeye başlamasını sağlamaktadır. Bu da, bu iletişim anlayışının açıklık, içtenlik, şeffaflık, gibi “karakter etiğine yapmış olduğu atıfları sözde bırakmaktadır”. Duygusal terimleri öne çıkaran, hislere seslenmeye odaklanan kişisel gelişim kitaplarının iletişimle ilgili bütün öğretileri söz ve eylemlerimizi başkalarının düşüncelerini etkilemeye yönelik bir biçimde kontrol etmeye dönük olarak iletişimsel edimleri sürekli bir denetime tâbi tutmamızı önermektedir. Öte yandan

kişisel gelişim kitapları tarafından konuşma ve toplantılarda resmiyetin dışına çıkma ve amaca uygun bir şekilde/amacı saptırmadan sıcak ve arkadaşça bir davranışı benimsemek başlıbaşına bir içtenlik ölçütü olarak ele alınmaktadır (bkz. Adair: 2004: 206). Sonuca ya da başarıya odaklanma içinde enformel iletişim biçimlerinin canlandırılması anlamında “yüzeysel bir sosyalleşme” yaratan bu enformel ilişki biçimleri, Sennett’in da işaret ettiği gibi (2005: 199) mutlaka teklifsiz bir dostluğa veya yakınlığa işaret etmemektedir. İçtenlikli bir iletişimin en temel özelliği ‘odaklanmamış’ bir iletişim olmasıdır. Kişisel gelişim yazını ise sonuca odaklı bir iletişim anlayışına sahip olup, amaçları gerçekleştirmek için davranışı yönlendirmek amacına yönelik bu stratejik iletişim biçiminde, formel ya da informel olsun, yakınlıktan, dostluktan, sıcaklıktan, açıklıktan ve içtenlikten söz edilmesi imkânsızdır. İnsanlara, her şeyiyle önceden planlanmış ‘serüvenler’ yaşatmayı vaat eden bu stratejik planlama içerisinde içtenliğin kendisini var edebilmesi mümkün değildir. Habermas’ın vurguladığı gibi, gündelik yaşamın arka plan ve bağlam bilgisinin iletişimsel edimlere gereğinden fazla müdahalesi ve standartlaşmış iletişimsel edimler dayatması bütün iletişimsel edimlerimizi tahrif edici, insanlar arasındaki iletişimin içtenliğini ortadan kaldıracı niteliktedir. Bütün iletişimsel edimlerimizi etkili iletişim başlığıyla kirliliklerinden arındırmaya soyunan böylesi yaklaşımlar, Habermas’ın vurguladığı gibi (1997: 200), iletişimsel edimlerimizin diyalojik karakterini, anlatının monolojik karakterine feda ederek insanlar arası iletişimin içtenliğini bozmaktadır.

İçsel Keşifler, Eve Dönüş ve Bir Zorbalık Biçimi Olarak Samimiyet

Herkesin sınırlarını bildiği ve başkalarının varlığına ve haklarına karşı saygılı olduğu bir görgü anlayışının getirdiği modern konuşma ve ilişki kurma biçimleri kişisel gelişim yazını tarafın-

dan soğuk, arkaik ve baskıcı iletişim kurma teknikleri olarak değerlendirilmektedir. Kişisel gelişim yazınının savunduğu bu soğuk ve mesafeli ilişkiler yerine daha sıcak ve içtenlikli/dostane ilişkiler kurmayı hedefleyen anlayışı, Sennett tarafından, özelleştirme ve samimileştirme eğilimi olarak nitelendirilmektedir. Günümüz dünyasında toplumsal olguların hızla kişiselleşiyor olmasından hareketle bir özelleştirme ve samimileştirme eğiliminden söz eden Sennett, bunu içe kapanma, özel yaşama yönelme olarak değerlendirmektedir. ‘Kendini keşfet’ ya da ‘kendini tanı’ türünden kişisel gelişim yazınının sıklıkla kullandığı çağrılar, Sennett’in vurguladığı gibi, papazların sık sık yinelediği çağrılar olup, bu çağrılar dış dünyadan çekilmeyi ve kaçışı özendiren türden çağrılardır. Bireycilik ekseninde yaşanan bu değişimler, bizi diğer insanlara ulaştıran ve onlarla buluşturan değişimler değil, içe dönüşü teşvik eden değişimler olup, Bauman’ın deyişiyle “kamusal bir gündemden meslekî sığınaklara çekiliş”e de işaret etmektedir (2005: 242). Kişisel gelişim yazarları okurlarını özel alanlara çekilmeye, bir başka deyişle yabancılarla ilişkide bulunmaktan kaçınmaya, eve ve işyerine dönmeye çağırarak insanı yalnızlaştırıcı bu iletişim anlayışını teşvik ederken, bu içe kapanmayı farklılık, özgünlük ve farkındalık gibi retoriklerle süsleyerek haklılaştırmaya çalışmaktadırlar (Lasch, 2006: 339). Bu çerçevede yeniden keşfetme, yeniden inşa, güçlendirme, gelişim, etkinlik ve benzeri aktif fiillere vurgu yapılarak bu içe kapanmanın üzeri örtülüp, yeniliklere açık ve yaşama etkin bir biçimde katılan bir birey portresi çizilirken, aktif fiiller ve ruhsal boyutlar üzerindeki vurgular kişisel gelişim öğretisinin içerisine hem duygu boyutu katmakta hem de yenilik ve içtenlik yanılsaması yaratmaktadır. Bu içsel dünyayı dış yaşamın getirdiği tehlikelere karşı koruma telaşının baskın hale gelmesine yardımcı olduğu görülen kişisel gelişim yazarları insanlar arasındaki ilişkilerde kendimizi dışarıdan gelecek tehlikelerden korumaya yönelik savunmacı bir anlayışı öne çıkarmaktadır. Kendimizi aldatılmaktan koru-

maya yönelik bu anlayışın öne çıkarılması, insanları birbirine yaklaştırmacı değil uzaklaştırmacı bir eğilim olup, sahip olduğumuz kaleleri korumaya yönelik bu savunmacı anlayış, 'ötekiler' ile sahici anlamda temasa, iletişime engel olucu bir yöneliştir. Dostluğunu, cinselliğini hattâ insanlığını temkinli ve hesapçı bir biçimde kullanmak insanın hem içtenliğini/doğallığını hem de özgürlüğünü sakatlayan bir eğilimdir. Kişisel gelişim kitaplarının önerdiği rahat ol, soğukkanlı ol, seçenekleri sınırlama türünden önerilerse insanların özgürce gelişimini değil, insanın güvensizlik duygusundan yararlanarak tuzağa düşme korkusuna karşı alınan savunma refleksi önlemler olup, bu türden önlemler insanlarda güvene değil kuşkuya dayanmaktadır. Kaygı uyandıran bu öneriler, kaygı insanı ketleyen bir duygu olduğu için, bireylerin yaşama sevincine ve coşkusuna engel olucu niteliktedir. Egemenlik ilişkilerine uyum sağlamamız için en doğal eğilimlerimizden bile vazgeçmemizi öneren kişisel gelişim yazarlarının iletişim tavsiyelerinde, risk almaya yapılan vurgulara karşın, hayatın ritmi ve canlılığı görülmemekte ve kişisel gelişim kitapları başkalarına karşı kuşku kucu tavırlarla coşkuyu bir arada sunarak imkânsızı isterken, kaybetmeye karşı geliştirdikleri bu savunmacı anlayışı insanı geliştirici bir yaklaşım olarak sunmaktadırlar. Kişisel gelişim yazarları bir yandan dışarıdan gelecek tehlikeleri, öte yandan içsel zenginlikleri abartarak bireyci bir içe kapanmayı teşvik etmektedir. İnsanlara kuşkuyla bakıldığını gösteren bu önerilerin yanısıra kişisel gelişim kitapları tarafından insanların dili ve davranışları hakkında 'çok özel' bilgiler verilmeye çalışılması da bu eğilimle yakından ilgilidir. Hiç kimseye güvenmemenin getirdiği içe kapanma eğilimiyle birlikte gelen savunmacı yaklaşımlar insanların gelişimlerinin önünü açıcı değil, gelişimi imkânsız kılan bir yönelimdir. Kamusal alanların iletişim kurulan yerler olmaktan çıkmasıyla özel hayatına kapanarak savunmaya çekilen kişiliklerimiz, ötekiler ile sağlıklı iletişim kurabilmeyi neredeyse imkânsızlaştırmaktadır. İnsanlar kor-

kutucu ve güvensiz olduğu kabul edilen alanlardan çekilerek güvenli ve sınırları belli alanlara kendilerini hapsetmeye teşvik edilmektedir. Oysa iletişim içe dönüş hamleleriyle değil dışavurum hevesleriyle ilişkili olup, bu içe kapanma hamlesi bir iletişim talebi ve isteği olmanın tam tersine kendisinden başka herkese sırtını dönmekle eş anlamlı bir yöneliştir. “Güçlü bir kamu yaşamının aşınması”na neden olan bu değişimler, öte yandan insanların mahrem ilişkilerinin de deforme olmasına ve bu ilişkilerde de piyasa tarzı mübadele ölçütlerinin egemen olmasına yol açmaktadır (Sennett, 1996: 20).

İş ve yakın çevreyle ilişkilere kişisel gelişim kitaplarının kattığı duygu boyutu değerlendirildiğinde, dostluğun ve elbirliğinin yerine “duyguların ticarileşmesi”nin teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu tür bir anlayış, aile ve yakın arkadaşlar ile iş arkadaşları dışında kalanlar, öteki olarak görülenleri yaşantımızdan dışlamaya endeksli olduğu için, önerilen ilişki kurma biçimleri iletişimin alanını daha da daraltmaktadır. Yaşama alanlarının giderek daha fazla özelleşmesi bu alanlara kısıtlı erişim ve katılım anlamına geldiği mahremiyete yönelik bu ilgi artışının beraberinde gizliliği de meşrulaştırdığını eklemek gerekir. Dolayısıyla özendirilen bu varoluş biçimi her iki anlamıyla da açıklıktan uzaktır. Herkesin katılımına açık olmadığı gibi, gizliliğe verdiği prim nedeniyle de kendimizi açıkça ifade etme (aleniyet) fikrine de karşıt bir yaklaşım içerisindedir. Güçlü bir içsel dünyayı ve gizliliği esas alan özel yaşam vurguları kamusal alanları önemsizleştirmeye hizmet ederken, kişisel gelişim kitapları iletişimi bütünüyle özel alanda tutan bir yaklaşımı ödünsüz bir biçimde savunmaktadırlar. Oysa, Sennett’in da işaret ettiği gibi (1990: 5-41), insan kendini ancak diğer insanlarla ilişki içinde keşfedebilir. İnsanın sağlıklı ve özgürce gelişimi güvenli sınırlar içinde değil, ancak ötekilerle/farklılıklarla sahici bir temasın, bir başka deyişle iletişimin, gerçekleştiği kamusal alanlarda gerçekleşebilir. İletişimin kişisel gelişim yazını tarafından sorun edilme

tarzı kamusal nitelikte sorunlarımıza bireysel çözümler bulma arayışlarıyla ilgili olup, insanlar arasında iletişimi özel alanlara çekilmek olarak kabul eden ve içsel keşiflere yönelmemizi öneren kişisel gelişim yazarları bizi diğer insanlardan yalıtarak içe kapatıcı bu âyini yoğun bir biçimde desteklemektedir. Bu çerçevede kişisel gelişim yazarları tarafından öne çıkarılan iletişim anlayışında stratejilerin baskın olması da insanları birbirine yakınlaştırmaya ve her şeyi açık görünür kılmaya değil, insanları birbirinden uzaklaştırmaya ve birçok şeyi özel olarak niteleyerek gizlemeye yaramaktadır. İletişim kurmaya yönelik çabalar birbirimizi anlayabilme ve ortak anlamlar üretebilmeye yönelik çabalar olduğundan, strateji ve gizliliği esas alan bu hamleler, içe kapatıcı ve dolayısıyla insanlar arası iletişimi geriletici, daraltıcı ve iletişimin içeriğini tahrif edici hamlelerdir.

Karşılıklı saygıya dayalı mesafeli nezaket anlayışı yerine, informal iletişim başlığı altında 'senli benli olmak' diyeceğimiz bir iletişim kurma biçimi kişisel gelişim yazarlarının başat iletişim tavsiyelerindendir. Sennett, günümüz toplumsal ilişkilerinde başat konuma gelen bu eğilimi samimiyetin despotizmi ve mahremiyetin laubaliliğe dönüşümü olarak ele almaktadır (Sennett, 1996: 337). Bu samimiyet baskısının, insanların özgür iradeleriyle yaptıkları seçimleri engellediği için sahici anlamda bir samimiyet olamayacağı söylenmelidir. Ayrıca, iletişimi mümkün kılan asıl şey insanların birbirlerine teklifsiz bir yakınlık içerisinde olmalarının değil, ötekinin varlığını ve kişiliğini olduğu gibi kabul etmeyi gerektiren bir saygı mesafesine gereksinim duymasıdır. Her insanın bir toplumsal ilişki biçiminde bir diğer insana karşı yabancı/mesafeli olma hakkı, Sennett'in işaret ettiği gibi (2005: 205) insanın özerkliğinin ön koşullarından biridir. Buna karşın, kişisel gelişim yazını, katılımı teşvik ettiklerini öne sürdükleri işyerlerinde iletişime ilişkin tavsiyeleriyle insanlara kayıtsız ya da mesafeli kalma hakkı tanımamaktadır. Bu içtenlik baskısı iş odaklı baskılarla birleştiğinde, böylesi bir ortamda içtenliğe dayalı bir iletişimin

canlandırılabilmesi mümkün görünmemektedir. Özellikle çalışma yaşamında yönetici ve çalışanlar arasında karşılıklı saygı mesafesinin ortadan kalkmasına yönelik bu eğilimin, çalışanların aleyhine, yöneticilerin lehine olan, çalışanların yakın ve yoğun denetimini beraberinde getiren bir gelişme olduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda baskının en yoğun hissedilen biçiminin yasa ve kuralların baskısından çok, yakın ilişkilerden kaynaklanan baskılar olduğunu yinelemek gerekir.

İmaj Takıntısı ile İnsanın Kendisine Uyguladığı Baskı ve Zulüm

İnsanlar üzerinde görünüm/izlenim baskısı yaratan kişisel gelişim kitapları etki odaklı söylemleriyle iletişim anlayışlarını, daha önce de belirttiğimiz gibi, sürekli başkalarını dikkate alarak hareket etme ve onları etkileme çabası içinde konumlandırılmaktadır. Davranışlarını en ince ayrıntısına kadar ölçüp biçerek hareket eden bir birey tipini olumlayarak performans odaklı bir bakış açısını savunan bu anlayış insanlar üzerinde performans baskısı adını verebileceğimiz çok ciddi bir baskı yaratmaktadır. Bu performans baskısı kendini kontrol etme çabalarını yaygınlaştırırken bunun sınırları giderek genişlemektedir. Mahrem ilişkilere kadar uzanan bu performansa odaklanmak düşüncesi tüm insani ilişkilerde içtenliği bozuluma uğratan ve dolayısıyla insanlararası iletişimin sahiciliğini imkânsız kılan bir eğilimdir. Kişisel gelişim kitapları, bu çerçevede, kendi kendini denetlemenin yeni biçimlerini inşa etmeye ve bunları okurlarına birer yöntem olarak benimsetmeye çalışmaktadır. Bu özdenetim biçimleri özgürlük karşıtı bir yönelimi temsil ettikleri gibi, aynı zamanda ve bununla bağlantılı olarak, insanların içten davranmaları önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır (Freud, 1999:39). İddia edilenin tam aksine, burada söz konusu olanın insanların duyguları ve bedenine önem verilmesi değil, beden ve duyguların denetlenmesi/içsel dene-

time tâbi tutulması olup, bu sürekli kendimizi denetleme anlayışı, hem kendimizle hem de başkalarıyla olan iletişimimizi kontrol etmek, denetlemek ve yönlendirmek esaslarına dayanmaktadır. Dış görünümün, izlenimin ve insanları etkilemenin önemine yaptığı vurguyla etkiyi önceden hesap ederek hareket etmeye yönelik bu tutum insanların diğer insanlar üzerinde bırakacağı izlenime olan ilgilerini takıntı haline getirmeyi teşvik ederken, bu görünüm ve izlenim baskısı, insanların başkaları üzerinde yaratacağı etkiyi hesaplamaaksızın kendilerini ifade edememesine; sözlerini, davranışlarını, eylemlerini, hattâ yüz ifadelerini denetlemek yönünde yoğun bir çaba göstermelerine yol açmaktadır. Goffman'ın (1959) 'self-presentation' (kendini sunma) adını verdiği, bedeni ve davranışları denetlemeyi esas alan bu aşırı ilgi insanın içtenliğine zarar verici bir yönelimdir. Dışarıdan (kitaplardan ya da kurslardan) yardım alarak, iletişim becerilerini geliştirmek öğretileri ekseninde başarılı ve mutlu olmak için alışkanlıklarımız, davranışlarımız ve hattâ karakterimizi değiştirmemizi öneren ve bize birtakım davranış standartları ve normları sunan kişisel gelişim kitapları insanın doğal yeteneklerini toplumsal yaşam içinde özgürce geliştirmesinin değil, bu yeteneklerin yapaylaşmasının ve dolayısıyla körelmesinin önünü açacak bir anlayışı savunmaktadır. Kişisel gelişim öğretilerine başvurarak başkalarıyla olan ilişkilerini düzenleyecek olan bir insanın içtenlikten bahsedebilmesi mümkün değilken, 'samimiyet' baskısı da insanın en temel haklarından biri olduğu kabul edilebilecek olan yalnız kalma hakkına ve bireysel özerkliğine karşı bir müdahale anlamı taşımaktadır. Öte yandan 'güleryüz' baskısıyla ifadelerimizin içtenliği bozuluma uğrarken, 'olumlu düşünme' baskısıyla da muhalifliğimiz ve hüznlenme hakkımız elimizden alınmaya çalışılmaktadır. Bu yönleriyle öne çıkan bu baskıların, bizi yıldıramasa bile, içtenlikten bütünüyle alıkoyduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca 'samimiyet' baskısı insanlara bir topluluğa üye olmayı dayattığından özgür ve özerk bir birey olmaya da engel

teşkil eden bir durumdur. Her iki nokta günümüzde özgür ve özerk bireylerin oluşturduğu karşılıklı haklara sahip yurttaşlar toplumundan, topluluk üyesi olmaya, bir başka deyişle cemaatleşmeye ya da Sennett'in (1996: 337) vurguladığı gibi kabileleşmeye doğru bir gidişi göstermektedir. Habermas'ın "kamusal alanın feodalleşmesi" olarak işaret ettiği olgu da bununla ilişkilidir. Kamusal alanı feodalleştiren ve cemaatçi iletişim kurma biçimlerini öne çıkaran ve insanları toplumsal bütünden yalıtmaya yönelik bu iletişim anlayışı ilişkilerimizi modernleştirmekten çok feodalleştirmektedir.

* * *

İşsizlik, statü ve gelir kaybı, bir başka deyişle hayatta kalma baskısı altındaki çalışanlardan açıklık ve içtenliğe dayalı iletişim kurmalarını beklemek zaten gerçekçi bir beklenti değildir. Kişisel gelişim yazarları toplumsal eşitsizliklerden beslenen bu kaygı ve korkuları görmezden gelmekte ve toplum içinde herkesi eşit haklara ve fırsat eşitliğine sahipmiş gibi göstermektedir. Her işletmenin verimliliği ve kârlılığı artırmak için bir yöntem olarak benimsediği çalışanlar arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesiyle insanları canlandırması beklenen yönelimler, insanlar arası ilişkileri dolaysız hale getiren değil, insanların özel kıvıldanışlarını bile şirket amaçlarına hizmet etmeleri için denetim altına sokan yönelimlerdir. Buna karşın, müşteriler veya çalışanlarla sağlıklı iletişim kurabilme yolunun onların kalbine girmekten geçtiği, gönüllere seslenmeyen kuruluşlara tüketicilerin ilgi göstermediği yönünde vurgular yapılmasında, gönüllere seslenmenin verimliliği ve satışı artırıcı bir unsur olarak ele alındığı açıkça görülmektedir. Sevgi, aşk ve duygular gibi unsurların bir pazarlama konsepti içinde ele alınması kişisel gelişim yazarlarının paylaştığı bir eğilim olup, ürün ve hizmetlerin pazar payını artırabilmek için duyuları kışkırtması gerektiği yönündeki vurgular sıklıkla yinelenmektedir. Duyguları araçlaştıran bu iletişim kavrayışı insanı nesneleştirdiğimizi

gösterirken, kişisel gelişim yazarları tarafından açıklığa, içtenliğe ve sevgiye yapılan vurguların tamamında baskın olan bu stratejik eğilim, sevginin gücü vb. gibi duygusal terimlerle süslenerek sunulmaktadır. Kişisel gelişim yazarları sonuç odaklı yaklaşımlarıyla, aslolanın varılacak yer değil, yolculuğun kendisi olduğunu, yolculuktan, yani yaşamdan keyif almak olduğunu gözardı etmektedirler. Eğlenmeyi, oyunu ve muhabbeti dışlayarak hep kazanmaya yönelmiş bu stratejik iletişim modelleri sahici bir iletişimin, hattâ sahici bir maneviyatın içeriye girememesine neden olmaktadır. Oysa eğlence ve oyun ile sonuca odaklı olmayan muhabbet insan bedeninin ve ruhunun kapılarını aralar ve başkalarının o kapıdan içeri girerek kendisiyle duygu ve arzularını paylaşmasına, etkileşime/iletişime izin verir (Taburoğlu, 2011: 206). Buna karşın, kişisel gelişim kitaplarının katkılarıyla, doğrudan yarar gözetir olmayan, haz almaya dayalı ruhsal ve bedensel etkinliklere işaret eden insani oyunlarımız, güç elde etmeye ve tahakküm kurmaya yönelik stratejik oyunlara feda edilirken, stratejik derinliklerde insanlığımız törpülenmektedir.

Kişisel gelişim yazarlarının başarılı insanların yaşam öykülerini aktarmayı sahicilik, kendi kişisel/özel deneyimlerini aktarmayı ve kitaplarında kişiselleştirilmiş bir dil kullanmayı ise bir içtenlik ölçütü olarak değerlendirdiklerini biliyoruz. Deneyimin özelleştirilmesi olarak ele alınabilecek bu yaklaşım tarzına sahip olan kişisel gelişim yazarları belli bir bedel karşılığında nasıl yakın, sıcak ve içten ilişkilerin kurulacağı konusunda öznel deneyimler aktararak insanlara kılavuzluk etmeyi esas almaktadır. Oysa bu yazarlar, öznel deneyimlerden yola çıkıyor olsalar da, insanların doğal sosyal becerilerini aşındıran bir yarışmacı toplum anlayışını ısrarla savunmaktadırlar. Kişisel gelişim yazarları, bunun yerine kendini bir ürün olarak sunmayı ve pazarlamayı esas alan “iletişim becerileri” yoluyla insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme amacını gerçekleştirmeye hizmet etmektedir. Bu hizmeti yerine getirirken, seri

üretim halinde dolaşıma soktuğu iletişim becerilerine ilişkin kitaplar aracılığıyla norm haline getirilmeye çalışılan davranış standartlarıyla belli bir dünya görüşüne ve hayat biçimine ilişkin davranış tarzları bireylere hem öznel hem de tek doğal, makul ve akla uygun davranış tarzları olarak sunulmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 1995: 45). Bu dayatma belli bir düşünme ve yaşam biçimini doğallaştırarak eleştiriden muaf tutmak anlamını taşımaktadır. Doğal sosyal becerilerimizin başarılı ve mutlu olmaya yetmeyeceği savından hareketle profesyonel desteğe ve bilgiye gereksinimimiz olduğunu temel alan iletişim becerileri ve tekniklerini geliştirme öğretisi bireyler üzerinde bıraktığı etkiler açısından da değerlendirilmelidir (Argın, 1998: 90-93). Sürekli başkalarını dikkate alarak hareket etme ve onları etkileme çabası içinde şekillenen iletişimimizi kontrol etmek, denetlemek ve yönlendirmek anlayışı bu bağlamda, promosyoncu bir birey anlayışının yaygınlaşmasına yol açmaktadır. *Promosyon Kültürü* başlıklı kitabında geç kapitalizmin egemen birey tipinin promosyoncu birey olduğunu öne süren Andrew Wernick, bu bireyin, sadece metaları sahiplenmekle yetinmeyen, kendini de bir meta olarak sunan ve pazarlayan yeni bir birey tipi olduğunu söylerken, bana göre, “iletişim becerileri” öğretilerinin hedeflediği kişisel gelişimini tamamlamış insan tipine işaret etmektedir. “Çağdaş öznenin promosyon kültürüne kendi metinlerinin yazarı ve uygulayıcısı olarak karışmış olması”nın dikkate alınması gerektiğine işaret eden Wernick, “randevu almaktan ve giysi seçmekten bir iş görüşmesine kadar, gündelik yaşamın mikro alanlarında bu tür pratikleri kapsayan kendi promosyonunu yapma sürecine herkesin fiilen karışmış durumda” olduğunu öne sürmektedir (1997: 290-291). Bu mikro pratikler hakkında önerilerde bulunmak kişisel gelişim yazınının iletişime ilişkin öğretisinin esasını oluşturmaktadır. Sadece metaların değil, kendi promosyonunu da yapan promosyoncu özne, kendisini piyasa rekabeti gereklilikleri içinde kurgulamaktadır. Promosyoncu birey,

sadece giyim, konuşma ve hareketlerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda sağlık ve güzellik çabalarıyla bedenine gösterdiği yoğun ilgiyle de kendisini sürekli olarak rekabetçi dolaşım alanı için yeniden üretmektedir. Argın'ın işaret ettiği gibi (1998: 92) kendi benliklerine özen gösteren ve kendilerine yatırım yapan günümüz insanı üzerinde uyguladıkları yoğun denetimle birlikte bedenlerine ve davranışlarına giderek daha fazla yabancılaşmaktadır. Zamanının önemli bir bölümünü kabul görmek, onaylanmak, beğenilmek, takdir edilmek ve sevilebilmek için kendi görüntülerini yeniden imâl etmekle geçiren bu insanlar, bu görünüm çabası sonucu özbenliklerinden giderek uzaklaşmaktadırlar. Bu çerçevede, kişisel gelişim yazınının kendini sunmayı amaçlayan öğretisi, bireyleri kendilerine yabancılaştırarak içtenlik ve sahiciliklerini ortadan kaldırmaktadır. Yakın, sıcak ve içten ilişkilerin nasıl kurulacağı konusunda insanlara kılavuzluk etmeyi esas alan kişisel gelişim yazınının kişisel başarıyı sağlayıcı olduğunu öne sürdüğü kariyerist iletişim anlayışı kontrol altına almaya, denetlemeye, performans/işe ve kişisel çıkara odaklanmış bakış açısıyla gönüllülük ve dayanışmaya dayalı içtenlik ve dostluğu güçlendirmenin tersine zayıflatmaktadır. Öte yandan yönetici-çalışan ilişkilerini çalışanların performanslarının gözetilmesi ve değerlendirilmesi çerçevesine oturtmaksa, taraflar arasında yakın ve sıcak ilişkiler kurulması bir yana, müzakere edilebilir, üzerinde konuşulabilir bir insan ilişkisinin bile kalmadığına işaret etmektedir. Burada egemen olan dilin, özgür iletişimsel edimlerle hayatı zenginleştirmenin değil, düzenin ve güvenliğin dili olduğunu eklemek gerekir. Sonuç olarak, kişisel gelişim yazınının iletişim öğretisi insanlar arasındaki iletişimi sahicilik bunalımıyla karşı karşıya bırakırken, insanın giderek kendisine daha fazla yabancılaşmasına ve insan ilişkilerinin şeyleşmesine yol açmaktadır. Başka bir deyişle, kişisel gelişim yazınının iletişim öğretisiyle kendi promosyonunu yapması telkin edilen insanlar, bu öğreti-

leri benimseyerek hareket etmeleri halinde çevreleriyle birlikte kendilerini de metalaştırmaktadır.

Efsane Geri Dönüyor

Kişisel gelişim kitaplarının açıklık kavrayışı ile ilgili ilk temel soru kendini açıkça ve içtenlikle ifade edebilme ile ilgiliydi. İkinci soru ise kişisel gelişim kitaplarının her şeyin açıkça dile getirilmesi ve bilinmesinden yana mı olduğu sorusudur. Bu sorunun cevabı hayatımıza ait gerçeklerin, bilginin ışığı altında herkes tarafından bilinebileceği ve bu konuda insanlar arasında ayrıcalıklı bir konumun var olmadığından yana aydınlanmacı düşünceye mi, yoksa sırlara, gizeme, gerçeğin ancak ayrıcalıklı insanlar tarafından bilinebileceğine ilişkin yaklaşımlardan hangisine yaslandığı ortaya çıkarılarak anlaşılabilir. İnsanların ayrıcalıklı kahramanların, önderlerin izleyicisi ya da bilgelerin, guruların, şeyhlerin müritleri olması gerektiğine ilişkin yarı dinsel, yarı mitik, efsanevi bir anlatıma kişisel gelişim kitapları tarafından öncelik verilmiş olup olmadığı bu çerçevede sorgulanmıştır. Kişisel gelişim kitaplarının iletişimle ilgili öğretilerinin kahramanlara, liderlere, bilgelere ve onların kişisel deneyimlerinin aktarılmasına ve başarılı insanların başarı yöntemlerinin (sırlarının) öğrenilip taklit edilmesine dayalı görkemli ve efsanevi bir başarı anlatımının öne çıktığını yeni ve nitelikli olmakla ilgili bölümde göstermiştik. Kişisel gelişim yazarları liderler, başarılı işadamları ve iletişim uzmanlarının kullandığı en etkin yöntemlerin bu kitaplar sayesinde artık bizim için de ulaşılabilir olduğunu ve işin püf noktalarını, yönetim ve iletişim sırlarını öğrenebileceğimizi öne sürmekte, cesaret ve inanç kavramlarına özel bir yer vererek bilgelik/liderlik sırlarını okurlarına iletmektedir. İnanca, ruhsal arınmaya ve içsel aydınlanmaya öncelik veren ve kişisel başarının ancak içsel/ruhsal gücümüzü artırmaya bağlı olarak yakalanabileceğini öne süren kişisel gelişim öğretisinin teşvik ettiği bu

işsel keşif düşüncesi geleneksel toplumda din adamlarının ve bilge kralların tekelinde olan insan ruhunun gizemlerini bilme iktidarını elde etme yönündeki çabalarla örtüşmektedir. Kişisel gelişim yazarlarının okurlarını motive edebilmek için siz de başarabilirsiniz, yeter ki içinizdeki potansiyeli keşfederek harekete geçirin türlü başarı öyküleri aktarmayı temel bir anlatım biçimi olarak benimsedikleri görülmektedir. En uç örneklerini meditasyon ve hipnotizmanın önemine vurgu yapan ve *new age* ekolünün ruhsal arınma, rahatlama, huzur önerilerinde bulan iç dünyamıza yönelik manevi gücümüzü keşfetmek yolundaki bu öneriler ruhani bir yaklaşımın kişisel gelişim yazınında baskın eğilim olduğunu göstermektedir. İncelediğimiz bütün kitaplarda manevi (ruhsal veya duygusal) güç kavramı başat öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışa yönelik değişimlerin hiçbirinin fayda etmediği ve insanlığın giderek artan bir biçimde hızla işsel dünyalarına yöneldikleri iddiasıyla birlikte kişisel gelişime odaklanmak olarak tarif edilen işsel/ruhsal olana yönelmek düşüncesi: akılla hareket etmek yerine, inanç ve duygulara yönelmek ve tinselliği öne çıkarmak gerektiği kişisel gelişim yazınının ortak paydalarıdır. Addington, Robbins, Carnegie ve Covey başta olmak üzere incelediğim kitapların tamamında değişik başlıklar ile birlikte inanç ve duygulara akıldan daha çok önem verildiği görülmektedir. Ancak mit, efsane, gizem, sır vb. kavramlara gösterilen bu yoğun ilgiye rağmen kişisel gelişim kitaplarının yaklaşımlarının Claude-Lévi Strauss, Mircea Eliade, Georges Dumézil, Carl Gustave Jung vb. gibi büyük düşünürlerin mit, büyü, din ve sembolizm yaklaşımları ile hiçbir ilgisi olmadığını, incelediğimiz kişisel kitapların hiçbirinde antropolojik bir bakışın izine rastlanılmadığı ve bu kavramlara gösterilen yoğun ilginin nedenlerinin ve buna ilişkin değerlendirme tarzlarının bu olguların hayatımızdaki yerini anlamak ve açıklamaya yönelik düşünsel amaçlardan bütünüyle farklı amaçlara sahip olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

Tesadüfen okuduğu bir paragraftan yola çıkarak karısı Sandra ile birlikte, iç dünyalarına giden “heyecan verici bir serüven” başlattıklarını ve bunun dış dünyada gördükleri her şeyden “daha heyecanlı, daha büyüleyici, daha çekici, keşif ve içgörülerle dolu” olduğunu keşfettiklerini söyleyen Covey, iç dünyasına dönüşü sağlayan bu değişimi olumlamanın ötesinde devrimci bir değişim olarak göstermektedir (2005: 354-355). Bu keşifler sayesinde “görünüşte önemsiz gelen şeylerin bile derin duygusal deneyimlere uzanan kökleri olduklarını” keşfettiğini söyleyen Covey, köklerimizden önemli olduğunu söyleyip aileden başlayarak kutsal değerleri olumlamayı sürdürdüğü anlatısını doğal yasalar olduğunu söylediği doğru alışkanlıkların kaynağını Tanrıya bağlayarak tamamlamaktadır (2005: 358-364). Kutsal metinler okuyarak yenilendiğini, güçlendiğini ve hedeflerine odaklandığını söyleyen Covey, dua etmenin mekanik bir görev değil, enerjilerini açığa çıkarıp çoğaltacak bir güç kaynağı olduğunu öne sürerken sinerjik iletişimi bir *mucize* olarak tanımlamakta ve empatinin olağanüstü kazançlar sağladığını söylemektedir. “Bütün bunlar öylesine sihirli görünüyordu ki âdeta büyülenmişim” diyen Covey, ruhsal açıdan iyi bir *aziz* olmamızı öğütlemekte, ruhani liderlerden övgüyle söz etmekte, misyon bildirgelerinin kurumlara karşı insanlarda *inanılmaz* bir bağlılık yaratacağını öne sürmektedir. Bağlılığı ve hattâ mürit olmayı olumlayan Covey’in kitabında sık sık İncil’den âyetler alıntılarla söylemini pekiştirmeye çalıştığını, kitabında yer alan ilkelerini kaynağını kutsal kitaplardan alan evrensel yasalar olarak sunduğunu görüyoruz (2005: 300, 238, 304, 306, 331, 337, 162). (2005: 300-302). Mucizevi, olağanüstü, sihirli, büyü, inanılmaz, ruhani gibi kelimeleri sıklıkla kullanan, bağlılığı ve inancı yücelten ve mitsel bir dil kullanan Covey’in ilke merkezli dediği iletişim öğretisinin muhayyilemizi ruhani/dinsel/mitolojik anlamlandırmalar düzeyinde tutmak istediği ve ancak ayrıcalıklı insanların vâkıf olabildiği sır

ve gizemlerle dolu bir hayattan söz ettiği açıkça görülmektedir (2005: 300-302).

Kitabına “iletişim ve büyü” başlığı taşıyan bölümle başlayan Guilane-Nanchez ise, kitabını bir ilkçağ tanrısı olan Thot’un koruması altında sunduğunu, onun ise iletişim tanrısı olduğunu söylemekte ve iletişim tanrısı olmayı aklın, bilgeliğin ve sırların tanrısı olmakla özdeşleştirmektedir. Yazar, iletişim anlatısının yalnız bilinç ve zihinle sınırlı olmayan, sezgileri, içgörüler ve yüreği de içine alan bir iletişim olduğunu iddia etmekte ve iyi bir iletişimin *mucizeler* yaratacağını öne sürmektedir. Bu çerçevede, inanç ve duyguları öne çıkaran ve insanların bilinçaltına ve hayal gücüne seslendiğini söyleyerek içimizdeki *gizli güçleri* yardıma çağırmamız gerektiğini öne süren yazar masalımsı bir anlatım kullanmakta ve insanlara gizemli öyküler anlatmamızı önermektedir (2003: 3-9). İnsanın kendini iyileştirme gücünün mucizeler yaratabileceğini öne süren, tanrıların sırrından ve büyülü sözcüklerden bahseden yazar sır ve gizem kelimelerinin yanı sıra mucize, gizli güçler, müthiş, muhteşem ve efsanevi kelimelerini sıklıkla kullanmaktadır (2003: 109, 139 ve 169). *Masal, büyü, inanç* gibi kelimelerin okurlara olumlayıcı bir dille sunan yazar, masalların bilincin derinliklerine gömülmüş eski inançlarını, simgelerini, seslerini ve renklerini harmanladığını ve bize “*olağanüstü bir gerçeklik*” sunduğunu belirtmektedir. Ateş üstünde yürüyen ve inanca büyük önem verdiğini bildiğimiz Robbins ise “*işin sırrı iletişimde saklı*” deyip, *iletişimin büyü*sü ve ahengin (uyumun) sihrinden bahsetmektedir (1993: 82 ve 234). McCormack da büyüleyici, olağandışı ve farklı olmak sözcüklerini bütünüyle olumlayıcı bir dil eşliğinde öne çıkarmaktadır (2000: 20 ve 152). Kurum kültürü ve örgütsel iletişim başlığı altında yer alan kitaplarda ise kurum kültürünün herkesçe paylaşılması ve insanların ortak inanç ve değerlere sahip olması açısından törensel nitelikteki uygulamaların önemli olduğu, işletmelerde liderlerin ve kahramanların varlığının gerektiği ve şirket içi mitlerin, efsanelerin ve hikâyelerin

bu bağlılığın sağlanmasında büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Dolayısıyla kahraman yoksa yaratılma, efsane yoksa uydurulma cihetine gidilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Kurum kültürünün çalışanlara iletilmesi ve benimsenmesinde firma andı, firma prensipleri, vizyonu ve misyonu gibi, bazen lider ve kahramanlara, başka bir deyişle karizmatik önderlere ilişkin hikâye ve efsanelerle birlikte değişik tören ve semboller kullanma gibi ritüele dayalı çeşitli teknikler kullanılmaktadır (Akıncı: 159-166). Bu bağlamda, yeni yönetim yaklaşımlarının öne çıkardığı ve kurumsal başarı için vazgeçilmez ilân ederek çağa uyum sağlamak için neredeyse her kuruma dayattığı vizyon ve misyon kavramlarının dinsel içerikli olan ve mitik/mistik çağrışımlar yapan kavramlar olduğu da söylenmelidir. Sonuç olarak, kişisel gelişim yazını ve yeni yönetim kuramlarında mistik kavramların büyük bir sıklıkla kullanıldığını, mistik öğelere bel bağlandığını açıkça görüyoruz.

En veciz ifadelerini Addington, Covey, Guilane-Nanchez ve Gün'de bulmakta olan inançla ve içsel keşifle ilgili bu söylemler eşliğinde ruhsal arınma ve içsel aydınlanmaya önem vermek kişisel gelişim yazarlarının ortak paydalarından biridir. Kişisel gelişim yazınında baskın olan ruhsal arınma söylemleriyle birlikte en çok yinelenen kavramlar, mitik öğeler barındıran gizem/büyü ile birlikte sır (secret) kavramıdır. İnsanları etkileme yollarına ilişkin sırları ifşa eden bilgiler verdiğini öne süren kitapların yanısıra, başarı sırları, para kazanmanın sırları ve lider olabilme sırlarına ilişkin öğretiler kişisel gelişim yazarları tarafından öyküler ve anekdotlar aracılığıyla okurlara aktarılmaktadır. Carnegie'nin kitabında (1993) yer alan öneriler "İnsanları Yönetmenin Gizi" (s. 36) , "Başarının Gizi" (s. 43 ve 70), "insanları gizli güçlerini kullanmaya özendirme" (s. 214) gibi ifadelerle betimlenmektedir. Burada öne çıkan kavramlar sır, giz ve büyü kavramlarıdır. Başarılı insanların yaşamlarından sıradan insanlara başarı bilgisi ve bilgelik transfer etmeyi amaçlayan bu yaklaşım biçiminin öne çıkardığı anlatım biçimi-

nin olağanüstü/mitsel özellikleri her zaman ağır basmaktadır. Carnegie ile başlayan bu süreçte başta kendilerini birer başarı ve mutluluk kılavuzu olarak sunan kişisel gelişim yazarlarının temel iddiası başarılı insanların sahip olduğu sırları okurlarıyla paylaşarak onların başarılı ve mutlu olmalarına yardımcı olabilecek iletişim önerileri sunmaktır. Büyü, sır, esrar, mucize, efsane ve gizem gibi sözcükler kişisel gelişim alanına dâhil edilen kitap isimlerinde de, içeriklerinde de başat konumdadır. Başarı Sırları ya da mutluluk sırları türünden başlıklara ek olarak, *İstemenin Esrarı* (Bozdağ, 2005), *Mutluluğun Şifreleri* (Sanlıtop, 2006) türünden kitap isimleri okurları 'harikulade' bir yaşam için kişisel gelişime ve 'değişime' (maddi gerçekliklere değil içsel/ruhsal/tinsel ögelere) önem vermeye/odaklanmaya çağırmakta ve bu kitaplar aracılığıyla ortaya konan sırlara sahip olan insanların başarılı ve mutlu olabilecekleri öne sürülmektedir. Kişisel gelişim yazarları bilinçaltına seslenen para-bilimsel alanlardan alınan genelgeçer düşünceleri seslendirerek mitik algılama biçimlerinin başat konuma gelmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Plutografik yayınlarla birlikte kişisel gelişim yazınının vizyon, misyon, liderlik ve guru söylemleriyle öne çıkardığı ruhani bir güce sahip olma anlamındaki karizmatik otorite biçimleri doğallaştırılmış otorite biçimleri olup bu ruhani nitelikler üzerinden rasyonel bir tartışma yürütmek mümkün değildir. Çünkü karizmatik otorite mistik bir güce sahip olmaya dayalı olması nedeniyle, üzerinde müzakere edilemez ve değiştirilemez, doğal bir otorite biçimidir. Karşı konulamayan doğal niteliklere dayalı bu otorite biçimlerinin kurallara bağlı yöneticilik anlamında bürokratik otoriteden çok daha mutlak otorite biçimleri olduğunu biliyoruz. Öte yandan *sır* kavramı etrafında verilen öğütler hayatın, herkesin anlayıp kavrayabileceği, açıkça bilinebilir bir olgu olmadığına, ancak üstün niteliklere sahip ayrıcalıklı insanların hayata ait sırlara vâkıf olabileceğine ilişkin seçkinci ve otoriter bir anlayışı yansıtmaktadır. Birbi-

riyle bağlantılı bu iki eğilimin anlatım biçimleriyle üzerinde ortaklaştığı anlayış, insanların zihnini aydınlatmayı ve olguları nedenleriyle birlikte açıklamayı esas almadığı için insanların zihnini mitolojik anlamlandırma düzeyinde tutmaya yol açmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının öyküler, özdeyişler ve sav sözlere dayalı sloganik anlatım tarzıyla şekillenen iletişim öğretisi bilimsel ve felsefi düşünceler yerine bilgeliği esas alan bir aktarım/öğretim tarzını temsil ettiği için, bu aktarım tarzı tartışma, müzakere, diyalog ve hattâ düşünce aktarımı ve paylaşımını sınırlayan ve dışlayan, iletişime kapalı arkaik bir modele işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitapları analitik, bilimsel ve akli olana karşı inanca büyük önem vererek duygusal, mistik ve büyüsel olanı tercih etmektedir. Masal, büyü, inanç gibi kelimelerin okurlara olumlayıcı bir dille sunulması, aydınlanma ve modernitenin temsil ettiği akıl ve bilincin soğuk/katı bulunarak reddedilirken aydınlanmanın reddettiği masalımsı/efsanevi anlatılarına coşku verici bulunarak öne çıkarıldığını göstermektedir. Kişisel gelişim kitapları, okurlarına başarının ve mutluluğun sırlarını vermek vaadi çerçevesinde, akıl karşıtı (mistik-mitik), entelektüellik karşıtı (pragmatist), politika ve hattâ toplum karşıtı yönelimlere sahiptir. Özellikle sır kavramını fazlasıyla öne çıkaran ve insanların davranış ve sözlerinin belirgin olmayan anlamları hakkında “iletişimin gizli dili” gibi ifadeler kullanarak, kitaplarının bu gizli dili keşfetmeye/anlamaya yaradığı iddiası taşıyan kişisel gelişim kitaplarında gizlilik/gizem olguları da başat öğelerdir (bkz. Adair, 1994: 20). Bir dışa açılma değil, bir içe kapanma hamlesine işaret eden gizlilik ve gizem olguları, ayrıca aleniyet ve ifşayı temel alan kamusalığa karşı, gizlilik ve sır saklamayı esas alan özel olanın savunusu içine yerleştirilmektedir.

Kişisel gelişim kitaplarının didaktik anlatım tarzının başat olduğu kişisel öyküler aracılığıyla insan doğasına ve davranışına ilişkin kapsayıcı nitelikte açıklamalar ya da benzeri olmayan sistemler ve öğretiler getirdiğini öne sürmesinin bizzat kendisi

bile efsanevi bir anlatım biçimidir. Kişisel gelişim kitaplarında başarılı insanlardan ya da teknik buluşlardan söz edilirken, müthiş ve inanılmaz sözcükleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Kişisel gelişim yazarları tarafından sıklıkla kullanılan diğer kavramlar ise mucizeler yaratmak, muhteşem, olağanüstü, içinizdeki gizli güçler, efsanevi, büyüleyici, büyümlü gibi kelimelerdir. Bu kelimeler iletişimle bağlantılandırılırken, iletişimin mucizeler yarattığı, büyümlü bir güç olduğu ve başarılı bir iletişim kurmak için içimizdeki gizli güçleri kaşfetmek ve onlara başvurmamız gerektiği söylenmektedir. Bunun yanısıra algılamamanın 11 ilkesi, 21 günde mükemmellik, başarının 101 yolu gibi öneriler de kişisel gelişim kitapları tarafından, bu rakamların içinde bir sır gizli olduğu gibi gizemli bir söylem eşliğinde sunulmaktadır. Bu kitapların öne çıkardığı başarı ve mutluluğun sırlarına vâkıf olma arayışının giderek gündelik dile egemen olmasıyla birlikte, iletişim becerisi kavramı da çok özel becerilere ve gizli ilişkileri anlama kapasitesine sahip olmak anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kişisel gelişim kitaplarının mitik bir dünya algılayışını öne çıkaran bu kavramların 1990'lı yıllardan itibaren kentli insanların gündelik yaşamlarında çoğaldığını, insanların beğenilerini ifade etmek için “müthiş”, “inanılmaz”, “akıl almaz” “mucizevi”, “muhteşem”, “harika” “olağanüstü” gibi sözcükler kullanmasının bir hayli yaygınlaştığını; fal, büyü ve medyumluk gibi büyüsel düşüncelerin ve paranormal inançların toplum yaşamında etkisinin giderek arttığını söyleyebiliriz. Bu göz kamaştırıcı/efsanevi nitelikte şeylerin varlığına olan inancın ve tinsel bir dünya algılayışının öne çıktığına işaret etmektedir. Bu da, bir şeylerin artık akıl ile kavranabileceğine ve değiştirebileceğine olan inancımızı yitirdiğimizi ve efsanevi nitelikte olan kişilere ve şeylere bel bağlama eğilimi içinde olduğumuzu göstermektedir. Modernlik aydınlanmayı ve kurtuluşu akılda ve ortaklaşa eylemde ararken, günümüzde kurtuluş bireysel efsanelerde aranmakta, zihin ve muhayyilenin parlak aşkınlığına övgüler yağdıran kişisel gelişim yazarları bu eğili-

min yaygınlaşmasına ciddi katkılarda bulunmaktadır. Oysa başkasına açık olmayan, kapısını penceresini kapatan birisi doğal olarak ışığı içeriye alamayacağı için aydınlanamayacağı gibi, insan ruhunun ve davranışlarının gizemini çözmek için de dışarıdan içeriye dönmek sonuç getirici bir hamle değildir. Kişisel gelişim kitapları okurlarının efsanelere ve mucizelere olan ihtiyacı ise içlerinde keşfedilmeyi bekleyen güçlerinin değil, güçsüzlüklerinin/acizliklerinin bir göstergesi olarak yorumlanmaya daha elverişlidir. Normal yollarla başarılı olabileceğine inancı kalmamış bu insanlar, başarı sırları adı altında, öğrenilebilirmiş olduğuna inanarak işin hilesini öğrenmeye çalışmakta ve kişisel gelişim böylece toplumsal dönüşümden umudunu kesenlerin yeni ideolojisi haline gelmektedir. Vizyon ve misyon gibi dinsel çağrışımlarla yüklü kutsal görev çağrılarının, ücretli çalışanların çalışma faaliyetinin rasyonel boyutlarını geriye iterek, onların kendilerini sanki kutsal bir amacı gerçekleştirmek için çalışan insanlar gibi görmelerini sağlama amacına yöneliktir. Böylelikle yeni çalışma ‘etiği’ insanlardan kendilerini ‘*kutsal*’ işletme amaçlarına bütünüyle adanmalarını talep etmektedir. Bu şekilde yapılan bir sunumun, kişilerin hak ve özgürlüklerini değil, görev ve sorumluluklarını öne çıkaran bir anlayışı önelediği, hattâ herkesi bu görevlere bağlı kılma çabası içinde olduğu açıktır. Vizyonların ve misyonların etkin bir biçimde işlemesi ve kabul edilmesi için “etkili bir iletişim sağlayan lider kişilere” gereksinim olduğu da ayrıca vurgulanmakta (Clemmer, 1996: 8) ve liderlik niteliği kişisel karizma ile bütünleştirilmektedir. Bu karizmatik önderler olağanüstü kişisel yetenekleri ve cazibeleriyle kitleleri peşlerinden sürüklemekte, takip edilecek yol için onların gönüllü katılımcılar olmasını sağlamakta ve insanların kendilerine öykünerek bir misyon için kendilerini adanmalarını sağlamaya yaramaktadır. Karizmatik önderliği sağlayan en önemli özellikler günümüzde adına iletişim becerileri denilen dış görünüm, kişisel imaj ve insanları etkileyen konuşma ve hareket biçimleri olmakta-

dır. Kişisel gelişim yazınının dinsel geleneklerden ödünç aldığı vizyon, misyon, guru ve lider kavramları çevresinde bir söylem oluşturmaları, rasyonel akıl yürütme yöntemleri yerine, karizmatik ruhani önderlerin ahlâki kural koyuculuğuna bel bağladıklarını göstermektedir. Ekonomik aklın egemen olduğu bir alanda ruhani rehberlere (gurulara) ve ruhani bir güce sahip olan karizmatik önderlerin (liderlerin) yol göstericiliğine inanmak ve bu önderlerin izinde kutsal hedefleri (vizyon ve misyon) gerçekleştirmeye çalışmak yönetim kuramlarının dine benzer bir çerçevede ele alındığını göstermektedir. Çalışanları motive edici, bağlılık sağlayıcı unsurlar olarak dinsel kökenli kavramların kullanılmasının yöneticiler ve işverenler açısından kendi içinde rasyonel nedenleri olabilir. Ancak, çalışanların bu kavramlar eşliğinde oluşan söylemleri benimsememeleri çok trajik bir aldanış biçimidir. Çünkü sıradan insanlara değil sıradışılaşa, olağan niteliklere değil olağanüstü niteliklere vurgu yapan bu anlayış saf bir elitizmi bünyesinde barındırmaktadır. Karizmatik önderler üzerinden söylem oluşturma tarzı ve liderin, üstün vasıfları sayesinde, liderlik ettiği kişilerin onun yaptıklarını doğru kabul edip inandığı, onun gibi olmaya özendiği bir kültür ileticisi olması gerektiği vurgusu modernlik öncesi sözlü kültür dönemine ait mitolojik anlamlandırma tarzları ve kültür aktarım biçimlerine dayalı bir bilgelik ve önderlik anlayışını temsil etmektedir. Bunun yanı sıra, toplantılar, ödüller, törenler vb. birtakım tören ve hareketlerle çalışanların işletmeye bağlılığın sağlanmasına çalışılmasının kökeni modernlik öncesi toplumların insanları birarada tutmak için başvurduğu ritüellere/törenselle yöntemlere kadar uzanmaktadır. Ritüel, bir topluluğun içtenlikle benimsenen ve kutsal sayılan değerlerini canlandıran ve kutsayan yapılaşmış sosyal ve simgesel etkinlik (Mutlu, 1994: 192) anlamını taşımakta olup, özellikle kurum kültürü öğretisi içinde kuruma bağlılığı temin etmek amacıyla ritüel niteliğindeki uygulamalara özel bir önem verildiği görülmektedir. Bu bağlamda kişisel gelişim kursları, hizmet içi eği-

tim çalışmaları ve guru dinleme modasının bizzat kendisinin törensel bir niteliğe sahip olduğu da söylenebilir. Bu çalışma ve toplantılarda önemli olanın çalışanların kendilerini önemli ve topluluğun bir parçası olarak duyumsamalarının sağlamak olduğu görülmektedir. Bu tarz ritüellerin canlandırılması, kişisel gelişim ve örgütsel iletişim öğretilerinin mitik algılama biçimlerini öne çıkardığı yönündeki savımızı desteklemektedir. Konferans ve seminerleri içine dâhil edebileceğimiz bu törenler aracılığıyla insanların bağlılık ve motivasyonlarının sağlanmaya çalışılması ve akıllarına değil duygularına ve dürtülerine seslenilmesi onların zihinsel kapasitelerini aşağılayıcı bir pratiktir. Adorno ve Horkheimer'in işaret ettiği gibi (1996: 46) "geç kapitalizmde var olmak sürekli bir kabul merasimi" haline gelmiştir ve "insanlar kendisine boyun eğdiren iktidarla eksiksiz bir şekilde özdeşleştiğini" bu törenler aracılığıyla kanıtlamak zorunda bırakılmaktadır.

İnsanlara güç ve inanç aşılamak amacıyla anlatılan öykü, masal ve efsanelerle çalışanları bütünleştirme ve uyumlama çabası da, sözlü kültür geleneğinden devralınmış bir miras olup, masal, öykü ve efsanelerin doğal olarak çarpıcı bir niteliğe sahip olması, kolay akılda kalacak bir basitlikte kurgulanması, özlü ve harekete geçirici sözler ve öykülere dayandırılması kişisel gelişim yazarlarının vazgeçilmezlerindendir. Kişisel gelişim yazarlarının duygulara seslenme ve inancın önemini vurgulama ekseninde ilkel motivasyon yöntemlerine, yüzeysel bilgilere ve hurafeye eğilimli anlatılara yönelik ilgisi ve takdiri, rasyonel bir duruşla, eleştirel akılla ve bilimsel düşünce ile temelden bir karşıtlık oluştururken, isteme, hedef belirleme ve inanmayla her şeyi başarabileceğimize ve istediklerimizi elde edebileceğimize dair olumlamacı anlayışı da, emeğin ve aklın hayat içindeki rolünü değersizleştirme amacına hizmet etmektedir. Kişisel gelişim yazını tarafından katı, soğuk ve mesafeli akla karşılık sıcak ve coşku verici duygu ve inancın öne çıkarılması, bilimin ve/veya kuramın öne çıkardığı kanıttan, nedenden,

gerekçeden uzaklaşmaya işaret etmektedir. Burada aklın yanı sıra inanç, duygu ve heyecanın da işlevsel aklın emrine tahsis edilmeye çalışıldığını ve çalışanlardan bir müminler/müritler topluluğu gibi söz edildiğini belirtmek gerekir. Aydınlanma ve modernitenin bastırdığı efsane, gizem, sır ve büyü; kişisel gelişim yazınının yanı sıra, sırrı esas alan bilimsellik, düşünce ve kuram karşıtı diğer popüler kitaplar aracılığıyla geri dönmüştür. Efsanenin bu geri dönüşünde kişisel gelişim kitapları dışında rol oynayan diğer popüler kitap türleri doğu dinleri, *new age* kitapları, ruhsal arınma öğretileri, komplo teorileri, tarihsel anı ve anlatılara dayalı efsanevi nitelikteki öyküler ve serüven yazınıdır. Bu çerçevede, kişisel gelişim kitaplarının yanı sıra, son günlerde hem dünyada hem de ülkemizde romanından deneme ve araştırmasına kadar giderek yaygınlaşan ve çok satan komplo teorileriyle dolu kitaplar ile yönetici egemen kesimlerin işlerini yürütürken uyguladıkları gizli yöntemlerin (askerî, idari ya da ticari) deşifre edilmesi gibi gösterilen yayınların ilgi görmesinin temel nedeni belli bir yönetici azınlığın tekelinde olan ve dolayısıyla yoksun bırakıldığımızı düşündüğümüz sır niteliğindeki bilgileri edinme isteğidir. Kişisel başarı öyküleri aracılığıyla başarının gizlerini öğrenme isteğiyle, bizden gizlenen sırları öğrenme isteği arasındaki paralellik açık olup, bu bağlamda en çok satan ve ilgi gören kitapların kişisel gelişim kitapları ile gizemciliği esas alan komplo teorileriyle dolu kitapların olması birbirini tamamlamaktadır. Bir başka tamamlayıcı gelişme ise biyografi yazınının yaygınlaşmış olmasıdır. Löwenthal'ın vurguladığı gibi (1961: 131), popüler biyografilerde kahramanların üstünlükleri mitik çağrışımlarla dolu bir dille kurulmaktadır. Bir diğer özellikse anlatıların tarihsiz ve toplumsuzlaştırılmış olmasıdır. Dolayısıyla her iki türde de başarı, içinde yaşanan toplum ve tarih kesiti ile ilgili olmayan, doğallaştırılarak sunulan irrasyonel bir olgudur. Sosyal bilimlerde biyografik, plutografik model olarak ele alınabilecek kişisel deneyimleri öne alan bu popüler özyaşam

öyküleriyle komplo teorileri ve doğaüstü niteliklere atıf yapan sır, büyü ve gizem ile ilgili kitapların çok satanlar listesinde birlikte yer alması rastlantısal olarak değerlendirilemez. Kişisel gelişim ve komplo teorisi kitaplarının ortak özelliği gizemcilik, ezoterizm olup, özgün anlamıyla ezoterik düşünce bir rehabilitasyon, bir tedavi ve aynı zamanda bir kişisel gelişim programıdır (Kılıç, 2004: 104).³ Halktan saklanan ve elit sınıfa özgü bir bilginin varlığına göndermede bulunan ezoterik akımlar günümüzde şaşırtıcı bir biçimde güç kazanmaya ve komplo teorileri furyası edebiyatın yanında politika alanında da daha etkin hale gelmeye başlamıştır. Hepkon'un belirttiği gibi (2007) "kâseler, şifreler, anahtarlar, el yazmaları, kutsal ahit sandıkları, yüzük kardeşlikleri" kısaca sırlarla dolu metafizik bir dünya alıp başını gitmektedir. Herkesin kinayeli konuşarak bir takıyyenin içinde gerçek yüzlerini saklama çabasında olduğu komplo teorileri ulusal kimliği oluşturan, sosyal dayanışmayı kuran arketipler olarak iş görmekte, bu arketipler aracılığıyla dışarıyla uygunsuz buluşmaları engellemek yolunda sembolik barikatlar kuran komplo teorileri inşa etmek, ulusal kimlik çatısını kurabilmek adına vazgeçilmez bir ikonografi sunmaktadır. Komplo teorileri çoklu etki yığınları içerisinde yalın anlatılar, basit ikilikler çıkararak, sosyal ve politik düzensizlikleri ayrıntısıyla planlanmış komploların yansıması gibi sunmaktadır. Rastlantısal plana, uygunlukları şemaya, kazaen

³ Ezoterik sözcüğü, içinde saklı olan anlamı sadece seçilmiş kişilere açıklanan öğretileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Ezoterizm sözcük olarak Yunanca içe ait, içrek, sadece müritlerin bildiği gizli öğreticilik anlamına gelmektedir. Yani iç, içerisi anlamındaki ezoterizm, "sadece belli sayıda müritlere açıklanan halkın düzeyine inmeyen ya da inmemesi gereken doktrin" demektir. Ezoterik doktrinle, "müritlere sözlü olarak aktarılan tüm bilgi ve öğretiler" tanımlanmakta olup, yalnız buna vâkıf olanlara öğretilen, olmayanlarca anlaşılmayan bilgi veya eserler için kullanılmaktadır. Bu bağlamda ezoterizm, bir konudaki derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir üstad tarafından sadece ehil olanlara irşat etme amacıyla öğretilmesidir.

olanı mekanizmaya, sırasız olanı diziye ve karmaşayı entrikaya dönüştüren komplo teorileri ayrıca amaçsız olanı stratejiye, ahmaklığı niyete ve aptallığı iradeye çevirmeleriyle kişisel gelişim kitaplarının anlatım tarzıyla büyük benzerlikler göstermektedirler (Pipes, 1994: 262). Öte yandan kişisel gelişim yazınının sıklıkla kullandığı mucizevi başarı öyküleri serüven edebiyatı ile de birtakım ortak özellikler taşımaktadır. Bireysel kahramanlık anlatısına dayanan ve kahramanın türlü zorluklarla mücadele ederek elde ettiği zaferler serüven edebiyatı anlatılarının en başat ögesidir. Serüven külliyatının kahramanlarının otoriteyle didişmesi, bürokrasiyi ve politikacıları sevmemesiyle kişisel gelişim yazınının özgürlük vurgusu arasında benzerlikler vardır. Serüven kahramanları da çok ciddi konuşmalardan hoşlanmazlar; pragmatisttirler, basitleştirmelerden yanadırlar ve söze karşı her zaman eyleme öncelik tanırırlar. Bu üç yazın türüyle birlikte biyografi yazını, geçmişe ait sırları ortaya serdiğini öne süren popüler tarih kitapları ve sağlıklı yaşamaya, güzelliğe ilişkin sırları verdiğini öne süren kişisel sağlık ve bakım kitapları Türkiye’de yayımlanan ve satılan kitapların ezici bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Aydınlanma tarafından bastırılmış olan efsanenin geriye dönüşünü gösteren bu gelişmeler mitik bir dünya algılayışının Türk toplumunun her kesiminde giderek daha yaygın bir eğilim haline geldiğini göstermektedir. Bu çerçevede, gizemciliğe doğru kayma gösteren dünyanın, dolayısıyla Türk toplumunun da bir “akıl tutulması” yaşadığını söylemek abartı olmayacaktır.

Rasyonel ortak akıl bulmaya yönelik çabaların yadsınması anlamına gelen çağdaş kahraman ve liderlerin başrol oynadığı efsanenin bu geri dönüşünde, kişisel gelişim yazını çok kritik bir rol üstlenmektedir. Modernlik öncesi aklın-kültürün taşıyıcıları dinsel olanla ve yer yer büyüyle iç içe geçmiş ritüellerin uygulayıcısı olan uzmanlaşmış bilge kişilerdi. Okurlarını içlerindeki gücü keşfederek mucizeler yaratmaya çağıran kişisel gelişim yazarları da, değişimin öncüleri olarak, çağımızın bilge

kişileri olarak kılavuzlarımız, yani yol göstericilerimiz olmaya soyunmaktadır. Bu mitik algılama biçimlerinin günümüzde yaygınlık kazanmasının önemli sonuçlarından biri de yazılı kültürün getirdiği analitik düşünme yeteneğinin körelmesi olup, bu bağlamda, kişisel gelişim öğretisinin kişisel gelişimi sağlamak yerine bu gelişime engel olduğunu söylemek de mümkündür. Kişisel gelişim kitaplarının sırlara vâkıf olma ve öykünme isteği ile şekillenen anlatım biçimi, kuramın gizemciliğin tahakkümü altına girmesi anlamı taşımakta, bu bağlamda, gizli özellikler ve hükmeden güçler yanılmasına kapılmamızı önceleyerek araçsal aklı öne çıkarmaktadır. Burada araçsal aklın öne çıkmasının aynı zamanda mitik algılama biçimlerinin öne çıkmasına zemin hazırladığını ve eleştirel akla ilişkin son kırıntılarında bu mitik algılama biçimlerini yaygınlaştırmak suretiyle yok edilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Araçsal aklın başat konuma getirilişi somut çalışma koşullarının ağır baskısı altında yaşayan günümüz insanının mitik algılama biçimlerine daha çok ilgi göstermesine yol açmaktadır. Bu yönelimin temel nedeni ağır çalışma koşulları altında sürdürmek zorunda olduğu yaşantılar sonucu günümüz insanın aklının ve algısının giderek daha fazla güdükleştirilmesidir. Başka bir deyişle, günümüz dünyasında insanların arkaik performanslara ve mitolojik anlatılara bu denli ilgi duymalarının temel nedeni, içinde bulundukları zorlu yaşam koşullarının da etkisiyle, bilinç düzeylerinin ancak bu arkaik performansları algılayabilecek kadar sığlaşmakta oluşudur.

Kişisel gelişim yazınının başarı formülünün sırlara vâkıf olabilme, hayata ilişkin gizli şifreleri çözebilme, kadim bilginin sırrına mazhar olabilme olduğunu artık biliyoruz. Bütün dünyada milyonlarca satan *The Secret*'in (Byrne, 2007) kitaba adını veren iddiası da budur: "Büyük Sır. Hayatımızı değiştirecek ve bizleri dünyanın sayılı eliti arasına sokacak, özel olmamızı sağlayacak, hayatımızdaki sorunları alıp götürecek o büyük sırrı size sunmak" Guy Debord'un *Gösteri Toplumu*

Üzerine Yorumlar (1996) kitabında gizlilik ve sır üzerine yazdığı pasajda belirttiği gibi gizlilik ya da sır söylemi sonuçta tahakkümün etkin bir aracı olarak hizmet etmektedir. Herkes uzmanlara ayrılmış bir sır alanının kaçınılmaz varlığını kabul etmekte ve birçok insan çoğu şeyin bu sırrın içinde olduğuna inanmaktadır. Debord, bu sırları değişik biçimlerde öğrenen ve böylece işin içyüzünü bilmekten mutlu olup, böylece işin içyüzünü bilen ayrıcalıklı kesimden olduğunu hisseden kişilerin bu içyüzü eleştirmede ve konformist bir tutum takındıklarına işaret etmekte, ayrıca bu kişilerin bütün gizli bilgilerdeki esas gerçeklik payının kendisinden saklanacağını da bilmek istemediğini öne sürmektedir. Bu kişilerin olsa olsa biraz oyun kâğıdını görebildiklerini, ama hiçbir zaman oyunun kurallarını öğrenemediğini söyleyen Debord, bu kadarının bile kendisini işin esasını bildiği düşünülen yönetici seçkinlerle özdeşleştirmeye yettiğini ve egemenlerin de paylaştığı bir cehaletin ürünü olan bu bilgi kırıntılarının buna rağmen (bunun farkına varmayan) kendilerine ulaşanları sevindirdiğini ve bu insanların kendilerini bu bilgilerle, neler olup bittiğini, işlerin nasıl yürüdüğünü fark edemeyenler karşısında, üstün hissettiklerine işaret etmektedir. Bu bilgi kırıntılarının işlevinin üzerimizdeki tahakkümü anlaşılır kılma değil, saygın kılma olduğunu öne süren Debord, bu bilgilerin insanlara birinci sınıf seyirci ayrıcalığı sağladığını söylemektedir. Oysa burada edinilecek olan bilgi kendilerine ifşa edilen sırları öğrenmekle sınırlıdır. Bu insanlar, Debord'un deyişiyle, ifşa edilene inanarak bir şeyleri anlayabileceklerine inanacak kadar budaladırlar (1996: 163-164). Debord'un sözünü ettiği gizli sırlara vâkıf olma yolundaki bu çabanın başarılı insanların yaşam öykülerini ya da başarılarının sırlarını, başarı stratejilerini öğrenmek ya da toplumdan gizlenen olayların sırrını öğrenmek isteyen okurların çabalarıyla benzerliği aşikârdır. Kişisel gelişim kitaplarına ve bu kitapların tamamlayıcısı olarak gördüğüm entrika ve serüven kitaplarına yönelik ilginin altındaki nedenlerin başında ayrıcalıklı bilgilere

vâkıf olmak ve böylece toplumda ayrıcalıklı bir konum edinmek isteği başta gelmektedir. Bu sırlara, gizemlere, gizli bilgilere vâkıf ve üstün becerilere sahip insanların toplumda ayrıcalıklı bir konumda olmayı hak ettiklerinin düşünülmesi yönündeki anlayış toplumsal eşitsizliklerin doğal kabul edilmesi sonucuna yol açmaktadır. İşveren ve yönetenlerin herkesin bilmediği ve bilemeyeceği iş görme ya da iş bitirme yollarının inceliklerini kavrama/öğrenme isteği bu kesime dâhil olmak isteğinin bir parçasıdır. Sisteme muhalif olmayan, varolan toplumsal yapı içinde yükselmek ve sınıf atlamak, böylece maddi imkânlarla kavuşmak isteyen geniş bir eğitilmiş kesim bu kitapların hedef kitesidir. Sistemi benimseyen ama sistemdeki yerinden memnun olmayan eğitilmiş kesimlerin yükselmek için kendilerine ifşa edilen bu sırlara inanmayı seçmiş olması ve bu sırlara vâkıf olduğunda ayrıcalıklı kesimler içinde yer alabileceğine inanası ise, Debord'un belirttiği gibi, budalalıktan başka bir şey olarak görünmemektedir. -

Toplum içindeki gizem ve büyüye duyulan ve duyulan ötesi algılamaya inanmanın şiddetlenmesinin ana nedeniyse, daha önce de işaret ettiğim gibi, insanların rasyonel düşünme süreçlerinden ve toplumsal değişimden ümidini kesmiş olmalarıdır. Türkiye'de kişisel gelişim yazınının yükselişiyle ekonomik krizler arasındaki bağlantıyı vurgulamıştık. Bu bağlantı, insanların bunalım dönemlerinde bu türden masallara yönelmesiyle ilgili görülmektedir (Oskay, 1991: 28). Anlattıkları öykülerde mitik öğelerin baskın olması nedeniyle öykü türüne değil, masal türüne girmesi daha doğru görünen kişisel gelişim kitaplarının yoğun ilgi görmesinin nedeni, "insanları irrasyonel beklentilere mahkûm eden bir toplumun umutsuzluk dünyasıdır". Bu masallardan medet uman insanların yönelişine baktığımızdaysa, yine Oskay'ın deyişiyle, "kulların tek kurtuluşu sistemi değiştirmekte değil, kulluğu benimseyip ve kulluktan en iyi sicili alıp yukarılara gelmek" oluşudur. Oskay'ın (1992) işaret ettiği bu nokta kitlelerin radikal değişim ya da kalıcı kurtuluş/özgürle-

şim umutlarını yitirmeleri ve hayal kırıklığına uğramış bu kitlelerin, Mesihane beklentilere yönelmiş ve *submissive* (boyun eğici) fantazyaları benimsemiş olmasıdır. Toplumsal değişim umutlarını ve toplumu değiştirebileceklerine olan özgüvenlerini yitiren, bir başka deyişle kolektif çabalara olan inançlarını yitiren insanların bireysel kurtuluş çareleri aramaya yönelmeleri dünyada yaşanan depolitizasyon sürecinin doğal bir sonucudur. Kişisel gelişim yazarlarının okurlarını kişisel kurtuluşa çağıran tavrı da bu politika karşıtı yaklaşımların destekleyicisi ve pekiştiricisi konumundadır. Eleştirel boyutunu yitiren ve özgürleşim beklentilerine yer vermek yerine komplo anlatımlarına, kahramanlara, önderlere ve doğaüstü güçlere yaslanarak gizem ve sırlarla dolu öyküler anlatmaya soyunan günümüz edebiyatı da bu irrasyonel yönelişin tamamlayıcısıdır. Kurtarıcımız olarak iletişimin gösterildiği bu en yeni masallarda mitik öğelerin baskın oluşu çelişkili bir durum değil, işin doğası gereğidir. Bu mitik algılama biçimlerinin öne çıkmasının yarattığı önemli sonuçlardan birisi de otoriteryen eğilimleri güçlendirerek eşitlikçi düşünme biçimlerini aşındırmasıdır.

Bunun yanı sıra, gerçeklik değil sadece kişisel yorumların, kuramın/büyük anlatıların değil sadece öykülerin var olduğunu öne süren postmodern yaklaşımların izinden giden kişisel gelişim yazınında dünyanın düzenli değil kaotik bir yer olduğu şeklinde başlayan yargı cümlesi çoğu kitapta birer giriş cümlesi olarak yer almaktadır. Dünyanın kaotik bir yer olduğu cümlesi dinsel temellere dayalı bir cümle olup, böylesi kaotik bir dünya doğruluğu sorgulanamaz olduğundan insanları var olan dünyayı olduğu gibi kabul ederek eleştirmeden, sorgulamadan itaat etmeye yöneltmektedir. Rasyonel akıl yürütme biçimleriyle dünyanın anlaşılabilir ve dolayısıyla değiştirilebilir bir düzene sahip olduğu yönündeki anlayış böylece zihinlerden kovulmaya çalışılırken, bunun yerine bu kaosta sağ kalabilmek için, bu değiştirilemez ve anlaşılamaz dünyanın bir türlü çözümediğimiz sırlarına karşı ruhsal kılavuzlarımızın yol göster-

riciliğine güvenmemizi öne alan düşünceler ikame edilmeye çalışılmaktadır. Kaos ve benzeri postmodern öğretiler de, tıpkı kişisel gelişim kitapları ve komplo teorileri gibi, duyularımız ve düşüncemiz ile kavranamayacak şeylerin olduğuna ve dolayısıyla insan ve doğa üstü varlıklar ve niteliklere dayalı metafizik dünya algılayışını yaygınlaştırmaya hizmet etmektedir. Bu türden öğretilerde de insani ilişkiler (iletişim) başta olmak üzere evrenin ve hayatın birtakım sırları olduğu, bu sırlara ancak üstün yetenek ve niteliklere sahip insanların vâkıf olabileceği, bu sırlara insanın araştırma, düşünme ve incelemeye değil ancak içsel bir aydınlanma ile ulaşabileceğine işaret edilmekte ve bu sırlara vâkıf olan üstün nitelikli insanların yol ve yöntemleri ve bilgece öğütlerini izleyerek hayat ve evrenle ilgili sırların bulunabileceği öne sürülmektedir. Deneyimlerin aktarımı ve öğütlere dayanan bu kadim bilgelik anlayışının doğal sonucu olarak analitik düşünme biçimlerini dışlayan kişisel gelişim yazınının iletişim öğretisi aydınlanma ve modernitenin dışladığı mitolojik açıklama biçimlerine dayalıdır. Bilinmezliğe, gizeme, korkuya ve mitosa saldırarak dünyanın büyüsunü bozan, her şeyin insanlar tarafından açıkça bilinebilmesine ve bilimsel bilgi ve analitik düşünceyle o zamana dek kutsal ve değişmez olarak kabul edilen doğa ve toplum yasalarının gizeminden arındırılarak hayatın, toplumun ve doğanın anlaşılabilir, denetlenebilir ve öngörülebilir olduğuna ilişkin aydınlanma ve modernite anlayışı yerine gizemli bir güç taşıyan, mutlak bir saygıyı gerektiren, bizi aşan ve hayranlık uyandıran olgular anlamında mitik ve mistik olgular kişisel gelişim yazını tarafından öne çıkarılmaktadır. Kişisel gelişim yazınının aydınlanma ile modernite karşıtı tavrını, liberalizm ve kapitalizmle olan ilişkisi bağlamında ele aldığımızda günümüz dünyasına egemen olan üretim ve yönetim biçimlerinin kapitalizmin özünü temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, kapitalizmin, başlangıcından beri olmasa da, bilime ve akla karşı bir tutuma sahip olduğunu, bilimin ve aklın özgür gelişiminden rahatsız oldu-

ğunu ve araçsal akıllı öne çıkararak onu denetlemeye çalıştığını söyleyebiliriz. Yaşanan gelişmeler kapitalist üretim ve yönetim modellerinin iletişimsel akla karşı olduğunun ise açık bir göstergesidir. Araçsal akıl ile disiplin altına alınmış toplumların, akıl dışına kolaylıkla teslim olduğunu, araçsal akıl ile akıl karşıtlığı arasında derin bir bağ olduğunu düşünüyorum ki, bu Habermas'ın araçsal akla karşı iletişimsel akıllı, öne çıkarmak yönündeki çağrısının önemini ortaya koymaktadır.

Aklın aşılmasını değil bastırılmasını esas alan ve bu meydana efsanenin geri dönüşünü sağlayan günümüz dünyasında, efsaneler ve ruhsal önderlerin geri dönüşünü sağlayan, akıldan ümidini kesen ve mürşitleri tarafından irşat edilmeyi bekleyen, hayatı değiştirme çabası içinde olmak yerine 'benliğin mistik kovuklarına saklanmayı' yeğleyen müritlerin gün geçtikçe çoğalmakta oluşudur ki, bu durum modern bireyin/öznenin yok oluşu anlamına gelmektedir (Adorno, 1998: 15). Modern hayat içinde insanların rasyonel düşündüğü var sayılsa da, insanlar karşılaştıkları problemleri bilimsel pratiklerle çözemeyince metafizik açıklamalara sığınmakta ve sorunlarının çözümünü için mitik/mistik algılama biçimlerine bel bağlamaktadır. İnsanların inanma ihtiyacını karşılayan kişisel gelişim yazarlarının en temel becerilerinden biri iyi birer vaiz ve öykü anlatıcısı olmak olup, bu vaizlerin/öykü anlatıcılarının yazdıkları kişisel gelişim kitapları dinsel vaazlarla ortak bir yöntemi paylaşmaktadır. Huzursuz ruhlara rahatlamanın yollarını öğreten kişisel gelişim uzmanları, parasını ödeyebilen herkese simgesel dünyalara, mistik marifetlere erişmenin veya herhangi bir öğretinin müridi olmanın yollarını açmakta ve bu mitik/mistik söylem biçimleriyle dinin işlevini yerine getirmeye çalışmaktadır. Burada amaç gerçek hayatın baskılarının rutinleştirilmesi, normalleştirilmesi ve de katlanır kılınması. Ancak, bu sahici/arı bir maneviyat arayışı olmaktan çok, "işlevsel bir dinginlik arayışı"yla ilişkilidir ve bu araçsal maneviyat günümüzde araçsal aklın tamamlayıcı olmuş ve ayrılmaz bir parçası haline

gelmiştir (Taburoğlu, 2011: 174 ve 275 ve Çabuklu, 2004: 67). Kişisel gelişim yazarları, bilimsel veya dinsel tüm öğretileri ödünç alabilen ve kullanabilen eklektik tutumuyla her türlü manevi öğretilerden yararlanmaktadır. Bu çerçevede, başta Uzakdoğu dinleri olmak üzere, özellikle içe dönüşü esas alan tinsel, ruhani öğretilerin hepsi yağmalanmakta ve bu öğretiler kişisel gelişim mantığının diline tercüme edilerek, hepsi birden kişisel gelişim için seferber edilmektedir. Bunu yaparken işlevselliği esas aldığı için kullandığı öğretiyi özgün bağlamından koparmakta ve bu öğretiler başka işlevler için kullanılmaktadır. Taburoğlu'nun işaret ettiği gibi büyük kalabalıkların, dar coğrafyalara yerleşmek, sınırlı kaynaklarla hayatta kalabilmek için uygulanan bu öğretilere, bolluğun, zenginliğin yarattığı ruhsal ve toplumsal sorunları telafi etmek için başvurulmakta ve dışsal uyaranlardan bağımsızlaşmaya yönelik bu teknikler, kişisel gelişim öğretileri içerisinde, dünya ve yaşamın zenginliğine daha iyi katılabilmek için başvurulmuş yöntemlere dönüştürülmektedir. Birçoğu, yoksulların, münzevilerin, mistiklerin yaşam teknikleri olan bu uygulamalar, seçkin yaşam biçimlerinin ruhu gevşetme ve dinginlik sağlama araçlarına dönüşmektedir. Meditasyon ya da yoga, fakir için kötü yaşam koşullarına karşı bir sığınak yaratmanın yollarıyken, kişisel gelişimi peşinde olan için, çok çalışmanın getirdiği yorgunluğu atmanın, bir sonraki iş gününe hazır olmanın ya da tükettiklerini daha iyi hazmetmenin bir yolu olarak kullanılmaktadır. Kişisel gelişimin diline tercüme edilerek kullanılan bu öğretiler, acımasız bir rekabet ortamında yoğun çalışan insanlara ihtiyaç duyduğu dingin ruh halini sağlayarak, kişinin kendisini derleyip toparlamasının aracı haline gelmektedir. Kalıcı bir iç huzuru sağlamaya yönelik bir amaca değil, ertesi günkü yoğun çalışma temposunu taşıma kapasitesini sağlamaya dönük bu çabalar sonucu her türlü inanış biçimlerine ait öğretiler, ritüeller ve pratikler bağlamından koparılarak, araçsal aklın emrine tahsis edilerek işe koşulmaktadır. Böylece inançlarımız da stratejik

bir araç konumuna indirgenmektedir. Bu maneviyat arayışı küresel kapitalizm tarikatına katılmayı talep eden müritlerle onları kapitalizme eklemlmeye çağıran ve buna hazırlamayı misyon edinen mürşitlerin/guruların maneviyat arayışı olduğundan özdenlikli bir maneviyat arayışı değildir.

Kişisel Gelişimin Üç Boyutu ya da Üç Boyutlu Kişisel Gelişim

Kişisel gelişim kitapları yazarları kendi söylemlerini öne çıkarmak ve diğer yol ve yöntemlere göre daha geçerli olduğunu iddia etmek için yer yer birbirlerini eleştiriyor gibi görünmekte ve bir farklılık ve çoğulculuk izlenimi yaratmaya çalışmaktadırlar. Kişisel gelişim kitaplarında birçok örneğini gördüğümüz bu çeşitlilik izlenimi yanıltıcıdır. Kişisel gelişim kitapları artık alt dallara ayrılmaya başlayarak çeşitlense ve çoğulcu bir izlenim verilmeye çalışılsa da, bu çalışmanın da gösterdiği gibi, ortak bir anlayışları olduğunun altı yeniden çizilmelidir. Bu çoğulculuk görünümü okurken aynı kitabın değişik bölümlerini veya aynı yazarın farklı kitaplarını okuduğum duygusu yaratan ve incelediğim kişisel gelişim kitaplarının neredeyse tek kaleminden çıkmış izlenimi veren bakış açılarının örtüşmesiyle uyuşmamaktadır. Aralarında derin görüş ayrılıkları, hattâ görüş ayrılıkları olduğu söylenemeyecek olan kişisel gelişim yazarlarının hepsi aynı telden çalmakta ve orkestrada çatlak ses bulunmamaktadır. Ayrıca bu yazarların hepsi tartışılmaz doğruları dile getirdiği iddiasında oldukları için düşünsel rekabeti de yadsımaaktadırlar. Söylemleri arasında küçük farklılıklar var ise de, bu farklılıklar ilke veya yöntem farklılığı değil, başarı için daha uygun stratejilerin seçimine ilişkin bir konudur. Ayrıca çoğu zaman kendi söylemlerini, övgüler dizdikleri diğer kişisel gelişim yazarları ve gurulardan yaptıkları alıntılarla haklılaştırmaya çalışmaktadırlar. Kişisel gelişim kitapları ve yeni yönetim yaklaşımları gücün ve etkinliğin/performansın kutsanma-

sı, yarışmacılık etiği-rekabet, özel mülkiyet, insanın insana eşit olamayacağı (eşitsizliklerin meşrulaştırılması), mutluluğa ulaşmak için bireysel bir yol bulmak gerektiği ve pazar kurumunun kutsallığı ve her şeyin değerinin ölçütü olması konusunda tam bir mutabakat halinde olup, bu değerler kapitalist düşünme ve yaşam biçiminin, bir başka deyişle kapitalist ekonomik ve toplumsal sistemin temel değerleridir. Bu noktada kişisel gelişim yazarları yeni yönetim yaklaşımlarının öne çıkardığı kavramları ödünç alarak kullanmakta ve bu yaklaşımların öne çıkardığı değerleri, tartışılmaz değerler olarak benimseyerek ödünsüz bir biçimde savunmaktadır. Kişisel gelişim yazarları katışıksız bir biçimde kapitalist insan ve yaşam biçiminin yılmaz birer savunucusudur. Kapitalist ekonomik sistem ve üretim biçiminin kurum ve değerleri kutsanarak bütünüyle eleştiri dışında tutulmakta, diğer noktalarda ise zaman zaman birbiriyle çelişir değerler savunuluyor görünmektedir. Böylece temel konularda katışıksız bir uzlaşma sağlanırken, tâli konularda yapay karşıtlıklar teşvik edilerek çoğulculuk, özgürlük ve demokrasi yarılsaması yaratılmaktadır. Bu çerçevede, kişisel gelişim kitaplarının öğretilerinde zaman zaman birbiriyle çelişen unsurlar varmış gibi gözükmekte, bazı kişisel gelişim kitapları hayata karşı hırslarını bilemeye dayalı kışkırtıcı ve saldırgan bir dili benimserken, bazı kişisel gelişim kitapları ise hırslarını törpülemeye dayalı yatıştırıcı ve hayatla barışık olmayı öğütleyici bir dili benimsemektedir. Bu farklılık kişisel gelişim kitaplarının farklı konumlarda ve düzeylerde insan gruplarına sesleniyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, temel bir farklılıktan değil, kişisel gelişim kitaplarının üç farklı düzeyinden (boyutundan) söz edebiliriz.

Kişisel gelişim kitaplarının ilk düzeyi alt sınıflar, deyim yerindeyse baldırı çıplaklar için tasarlanan öğretilerden oluşmaktadır. Baldırı çıplaklar, kaybedecekleri bir şey olmadığından, kendilerinden o güne kadar esirgenmiş bulunan dünya nimetlerinden faydalanmak için risk almaya hazır, cesur ve gözüpek

gençlerden oluşmaktadır. Sisteme dâhil olmak isteyen bu bal-dırı çıplaklara, içine girecekleri bu yeni dünyaya uyum sağla-yabilmeleri için, öncelikle kültürel sermayelerini artırmaları ve böylelikle bugüne kadar içlerine sinmiş olan alt sınıf ha-bitusundan kurtulmaları, bakış açılarını ve alışkanlıklarını de-ğiştirmeleri, başka bir deyişle alışkanlıklarından, hattâ kendi-lerinden vazgeçerek başka bir insan olmaları önerilmektedir. Bu düzeyde verilen eğitim içinizdeki gücü keşfedin sloganı eşliğinde mevcut yerlerine razı olmamaları ve sahip oldukları potansiyelle daha iyilerine layık olduklarına yönelik hırsları bi-leyici ve motivasyon artışı sağlayan telkinlerle doludur. Dış gö-rünümünden oturup kalkmaya, beden dilinden konuşma ve din-lemeye temel iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik öneriler bu telkinlerin tamamlayıcısıdır. Bu gruba yönelik telkinlerde kişisel gelişim öğretisinden yararlanmaları için bu kitaplara ihtiyaçları olduğuna ikna etmeye yönelik teşvik edici bir üslup kullanılmakta, bu acemilere, kendilerine söylenenleri harfiyen yerine getirdikleri takdirde yeni bir dünyanın kapılarını açabi-lecekleri, başarılı ve mutlu, statü ve servet sahibi olabilecekleri müjdelenmektedir. Ancak, bu vaatler aynı zamanda üstü ka-palı bir tehdit de içermektedir. Bu tehdit, eğer kişisel gelişim öğretisinden yararlanmayı reddederek uyumu zorlaştıran eski düşünceleri, alışkanlıkları ve bakış açılarından; örneğin ba-şarılı olmaktan utanmaktan, toplumsal düşünmekten, adalet duygusundan ve alçakgönüllülüğten vazgeçmeyip kendilerini bu öğretiler ekseninde geliştirmeyi benimsemezlerse hayatla-rını değiştirmeye asla muvaffak olamayacakları, başarısızlığa ve mutsuzluğa mahkûm olduklarıdır. Bu düzeye *kapitalizmin acemi eğitimi* adını verebiliriz.

Kişisel gelişim kitaplarında ikinci düzey ise orta sınıfa ya da kariyerinde orta kademede olanlara yönelik olup, bu grup kaygı ve stresin en yoğun olduğu kesimdir. Orta sınıflar huzursuz ve tedirgindir. Binbir emekle (!) geldikleri bu yerden en küçük bir hata sonucu geldikleri yere geri dönme riski Demokles'in kılıcı

gibi tepelerinde sallanıp durmaktadır. Bir yandan geldikleri yere geri dönmeyi ve sahip olduklarını kaybetmeyi istemeyen orta kademelerdeki insanlar öte yandan daha yukarıya, zirveye çıkmak istemektedir. Bu gruptaki insanlar yıpranmışlardır. Ama, zirveye çıkabilmek için ise daha yapacak çok şey vardır ve bu yorucu mücadeleyi verebilmek için zindeliklerini korumaları gerekmektedir. Alt ve üst sınıflar arasında kalmış olan bu sınıfın huzursuzluklarını belli etmemeleri yanında bir de denge kurmaları, dengeli olmaları veya en azından dengelerini kaybetmemeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bu sınıfa yönelik öğretilerde daha çok stresle başa çıkma teknikleri adı altında huzursuzluklarını yenme yollarına yönelik öğretiler öne çıkmaktadır. Bu sınıfa yönelik iletişim becerileri eğitiminde insanları yönetme ve yönlendirme becerileri, topluluk önünde konuşma ve organizasyon (organize işler yapabilme) becerileri öne çıkmaktadır. Bu gruba yönelik eğitime *ustalık eğitimi* (master degree) diyebiliriz:

Kişisel gelişim öğretilerinin üçüncü düzeyi zirveye çıkanlara veya doğuştan gelen ayrıcalıkları: ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeleri nedeniyle zaten hep zirvede olanlara yöneliktir. Bu gruba yönelik öğretilerdeyse ruhu ve bedeni gevşetmeye yönelik telkinler öne çıkmaktadır. Bu grubun mensuplarına artık hırslarını bilemeleri değil, törpülemeleri ve zaten sahip oldukları, para ve maddi değerlere artık önem vermeme-leri telkin edilmektedir. Bu sınıfın mensuplarına kendilerini iyi hissetmelerini sağlamaları için, sakın olun, hayatın tadını çıkarın, başarının ve kazancın keyfini yaşamaktan kendinizi alıkoymayın türünden rahatlatıcı telkinlerle ruhlarına masaj yapılmaktadır. Bu sınıf mensuplarının yediklerini daha iyi hazmedebilmeleri ve sıradan insanları gönül rahatlığıyla aşağılayabilmeleri için yaptıklarından utanmamayı da öğrenmeleri gerekmektedir. Bu sınıfın mensuplarının sahip oldukları statü ve servetten dolayı suçluluk duygusuna kapılmamaları, bu statü ve servete layık olduklarını duyumsamaları için bunu

meşrulaştıracak inanış ve düşünme biçimlerine ihtiyaçları vardır. Bunu sağlayabilmek için de kendilerini her şeyi hak eden bir (üstün) insan türü olduklarını duyumsamalarını sağlayacak ayrıcalıklı gruplara, gizli tarikatlara, ezoterik öğretilere ve benzerlerine dâhil olmaları gerekmektedir. Bu nedenle üstsınıf mensuplarına yönelik bu öğretilerde inanç felsefeleri, ritüelleri ve pratikleri (Kabala inancı, meditasyon ve yoga teknikleri vb.) öne çıkmaktadır. Bu gruba yönelik öğretilerin “düşünsel” düzeyinin baskın olması nedeniyle bu gruba yönelik öğretilere *mürşitlik eğitimi* ya da Ph.D. (philosophical degree) diyebiliriz.

Sonuçlar

Kişisel gelişim kitaplarının üç boyutlu yaklaşımını vurguladıktan sonra, artık, iletişimin asli unsurları olarak gördüğümüz unsurlarla ilgili analizimizin sonuçlarını on temel başlık altında özetleyebiliriz.

Özgürlükçü İletişim: Kişisel gelişim kitapları bağıllık, aidiyet, özdenetim ve uyumu öne alarak kontrollü ve planlı davranmayı, yani kişinin kendisine ket vurmasını telkin etmeleri nedeniyle özgürlükçü bir anlayışı değil, insanların kendilerini ve başkalarını denetlemesinden ya da denetimden yana, bir başka deyişle düzeni korumaya ve kollamaya önem veren serbest piyasa düzenine bağıllık kültürünü hâkim kılmaya çalışan yönetsel bir iletişim anlayışını savunmaktadır. Bu çerçevede özgür kılınmak istenen herkes değil, keyfî davranma serbestiyetine sahip olmaları gerektiği varsayılan *managerial* elite (yönetici seçkinler) olup, bu anlayış liderlik öğretileriyle haklılaştırmaya çalışılmakta, bu anlayış içerisinde bireyin özgürlüğü olarak sadece girişimci bireylerin özgürlüğe işaret edilmektedir. İletişim başlığı altında soft, yumuşak ama efektif etkili denetim biçimlerini öne çıkaran kişisel gelişim kitapları otoriteyi ustalıklı gizlerken, bu kitapların iletişime dair önerileri düzene ve piyasaya uyum sağlamaya yönelik önerilerdir ve bunlar kişinin

özgürlük taleplerini denge ve uyum adına sınırlamak anlamına gelmektedir. Günümüz dünyasını abartılı övgüler eşliğinde olumlayan yaklaşımlarıyla mevcut ekonomik ve toplumsal düzenle hiçbir sorunu olmadığını gördüğümüz kişisel gelişim yazarları, bütünüyle düzen koruma ve düzene katkıda bulunma amacına hizmet ederlerken kullandıkları sözde özgürlükçü retorik söylemleriyle düzen koruma aklı ile insanın özgürce kendini ifade edebilmesi arasındaki gerilimi ustalıkla örtbas etmektedirler. Özgürlüğü daha çok içsel bir süreç olarak ele alan kişisel gelişim kitapları bir yandan içe kapanmayı teşvik etmesi nedeniyle özgürlük karşıtı bir anlayışa sahipken, öte yandan pratik yarar adına iletişimi işlevsellik sınırlamalarına tâbi tuttuğundan iletişimsel eylemlerimizi özgürleştirmeyi değil, bunlara kısıtlar koymayı öngörmektedirler. Zorunlu olarak gördükleri değişime uyum sağlama perspektifi içinde uyum sağlamaya yönelik iletişim tavsiyeleri sıralayan kişisel gelişim kitaplarının bu yaklaşım biçimi, bir ifade ve iştirak kültürünü değil steril bir konformist tutumu, dışarıdan gelecek etkileşimlere karşı mutlak bir biçimde koruma altına alınmış bir uyumculuğa işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitapları tarafından gizlenen egemenlik yapısı, bu kitapların kendi dünya görüşleri çerçevesinde dışladığı politik söylemle görünür kılınabilir ve anlaşılabilir.

Özerk Birey: Kuralları piyasa belirliyor ve kişisel gelişim kitaplarının öngördüğü biçimde bu kurallar doğal olduğu için insan eliyle değiştirilebilmesi de mümkün değilse kişisel gelişim kitaplarının insanların özerkliğinden yana bir yaklaşımı savunmadıkları görülmektedir. Özerklik, devlet ve piyasa karşısında özerk olmak demekse, insanların piyasaya bağımlı hale gelmesi de bireysel özerkliklerinin yitimi anlamına gelir. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarında öne çıkan arayış bir özerklik arayışı değil, denetleme ve kontrol altında tutma ihtiyacına dayanan bir güç arayışıdır. Söz konusu olan güç arayışı olunca da

bağımsız, yani özerk bir duruştan bahsedilemez. Kişisel gelişim kitapları kişiye özerk bir duruş sağlayan kişisel ilkelerin yanısıra çalışanların piyasa ve devlet baskısına karşı özerk bir duruş sağlayan meslekî ilkelerin değersizleştirilmesine katkıda bulundukları ve sisteme bağlılığa ve bağımlılığa dayalı bir yaklaşıma sahip oldukları için özerklik karşıtı bir yaklaşımı savunmaktadır.

Eşitlikçi İletişim: Kişisel gelişim kitaplarının farklılık vurgusu adı altında, eşitlikçi bir insan ve toplum anlayışını değil, seçkinci bir insan ve toplum anlayışını, hak ve adalet arayışına karşı da politika karşıtı bir yaklaşımı savundukları görülmektedir. Kişisel gelişim kitapları başarı için başarılı insanların davranış ve alışkanlıklarını taklit etme yönündeki anlayışları çerçevesinde ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye sahibi sınıfların alışkanlık ve davranışlarını edinmeyi telkin ederek sıradan (!) insanları dışlama ve aşağılama pratiklerini yeniden üreten, nihayetinde, ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeden yoksun olan dezavantajlı kesimlerin bilgi ve deneyimlerini hakir gören bir yaklaşıma sahiptir. Böylece toplumsal eşitsizlikleri doğallaştıran/haklılaştıran kişisel gelişim kitapları toplumda var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı değil, eşitsizlikleri korumaya yönelik seçkinci bir anlayışı temsil etmektedir. Her şeyi bir kişisel beceri sorununa indirgeyerek toplumsal eşitsizliklere duyarsız kalan kişisel gelişim yazarları bireysel becerileri yüceltirken toplumsal koşulları önemsizleştirmeye ve sosyal eşitsizlikleri doğal farklılıklar olarak göstermeye çalışmaktadır. Başarısızlığı kişisel yetersizliklere bağlayan bu bireysel beceri ve sorumluluk anlayışıyla toplumsal eşitsizliklere karşı tam bir ilgisizlik ve duyarsızlığa sahip olan kişisel gelişim kitapları olguların tarihsel ve toplumsal olduğu gerçeğini bize unutturmaya çalışmakta ve böylece eşitlikçi bir toplumsal yapı kurmanın imkânsız olduğunu zihinlere naksetmeye çalışmaktadır. Sıradan insanları aşağılayıcı bir tavra sahip olan kişisel gelişim

kitapları ayrıcalıkların korunması ve güçlendirilmesinden yana bir tavır ortaya koyarken iletişim de ayrıcalık sağlayıcı bir beceri olarak resmedilmektedir.

Katılımcılık: Kişisel gelişim yazını etkileşime ve karşılıklı uzlaşmaya dayalı kararlar almaya, ortak aklı aramaya ve her iki tarafın da etkin katılımına ve insanlar arasında eşitliğe dayalı bir iletişim anlayışını dışlamakta ve tek taraflı etki ve yönlendirmeye dayalı bir iletişim anlayışını öne çıkarmaktadır. Kişisel gelişim yazarları katılımı işe yarar (ama kimin işine?) görülen düşünceleri ifade etmeyle sınırlı tutmaktadır. Öğüt vericilik ve yönlendiriciliğin esas olduğu kişisel gelişim kitaplarında eşit insanlar arasında işbirliğine ve uzlaşmaya yönelik bir tutum ve birlikte/ortaklaşa karar almak gibi olgular yer almamaktadır. Karar süreçlerine katılımdan asla söz etmeyen bu katılım biçimi önceden belirlenmiş kurumsal hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik iş odaklı bir katılım biçimidir. Çalışanlar işyerlerinde, böyle bir katılım baskısına maruz bırakılırken, çalışanların motivasyonuna ve iş süreçlerinden doyum sağlamalarına yönelik bir strateji olarak öne çıkarılan bir katılım söylemiyle çalışanların işe katkılarını artırmaya yönelik bir katılım duygusu yaratılmaya çalışılmaktadır. Kişisel gelişim yazınının yaklaşımında katılımcı bir iletişim anlayışından değil, yönetme hakkının daha rafine bir biçimde yeniden inşa edilmesi için çalışanların desteğini, işlerine bağlılığını ve verimliliğini artırmaya yönelik bir katılım yanılması, aşılama/yaratma çabasından söz edilebilir. Burada 'katılım' sadece ekonomik verimliliğe katkıda bulunacak düşünce ve eylemlere izin vermekle sınırlı olan ve iletişime işlevsellik sınırlaması getiren bir katılım anlayışıdır.

Demokratik Yönelim: Kişisel gelişim kitapları müzakare ve uzlaşmaya dayalı kararlar almaya değil, tek taraflı etkileme ve yönlendirmeye daha çok vurgu yaptıkları; ortak yaşamı düzenleyen kuralların belirlenmesinde söz ve oy hakkına sahibi olması

konusunda bundan hiç söz etmeyerek olumsuz bir tutuma sahip olmaları nedeniyle demokrasi yanlısı değil demokrasi karşıtı teknokratik bir yönelimi savunmaktadır. Bütün demokratik karar alma mekanizmalarını dışlayıp kerameti kendinden menkul liderlerin vesayetine bel bağlayan kişisel gelişim kitaplarının ünlü ve “başarılı” kişilerin yaşam öykülerinin aktarılmasına dayalı seçkinci modelleme tarzı da insanların ortak iradesinin üstünlüğüne dayalı halk yönetimi olan demokrasiyle tam bir zıtlık içindedir. Kişisel gelişim kitaplarında istikrara ve uyuma yönelik vurgulamaların dayanılmaz baskısı halkın katılımına ve denetimine açık olma anlamında demokratik bir tavrı imkânsız kılmaktadır. Bu kitapların hiçbirinde, bir tabu olarak gördükleri kanısı uyandıran, oylamadan ve ortak karar almadan söz etmemeleri de demokratik kültür ile bir ilgileri olmadığını ve ayrıcalıklı insanların (liderlerin/yöneticilerin) yönetme hakkını doğal göstererek bu hakkın daha rafine bir biçimde inşa edilmesinden başka bir şeyden söz etmediklerini göstermektedir. Demokrasiyi istikrara (uyuma) feda eden kişisel gelişim kitapları, sonuç olarak, yurttaşların hak sahibi özneler olduğu nitelikli bir demokrasiye sahip olma amacına hizmet etmemektedir.

İnsan Odaklı İletişim: Kişisel gelişim kitapları bütünüyle verimlilik/performans ve iş odaklı bir yaklaşıma sahip olup, insana değer ve önem veren bir anlayışı değil, piyasa ile uyum sağlayamayan “başarısız, sıradan” insanları aşağılayan/değersizleştiren bir anlayışa sahiptirler. Bu kitaplar başarı, gelişim ve rekabet adına, gerek olduğu takdirde, insanlığımızı askıya almamızı savunabilmekte ve insanı iş süreçleri içinde nesneleştiren, kimlik ve kişiliğini verimlilik ve rekabete kurban eden bir anlayışı temsil etmektedir. Okuduğum kişisel gelişim kitaplarında yer alan öneriler içerisinde insanlara/okurlara içinde yaşadıkları topluma yararlı olmak için çalışmaları gerektiğine dair herhangi bir öneriye rastlanmamıştır. İnsanların başarılı

ve zengin olmalarını sadece kendilerine değil, topluma da yararlı bir iş yapmak olarak resmeden kişisel gelişim kitaplarının dili ve anlatım tarzı iş süreçlerinde insanı nesneleştirmeye dayalı bir anlayışa sahiptir. İnsanı kendinde bir değer olarak değil, ancak verimli ise bir değer olarak gören ve verimsizliği neredeyse ahlâksızlıkla bir tutan bu anlayışın insana değer ve önem verme iddiasının bir dayanağı bulunmamaktadır. İnsanı bir *persona* (kişilik) olarak değil de bir *source* (kaynak) olarak işaret eden ve insanı işlenmesi gereken bir ekonomik girdi olarak tarif etmekte bir sakınca görmeyen yeni yönetim yaklaşımlarını izleyen kişisel gelişim yazınının kendisini insan odaklı bir yaklaşım olarak sunması trajikomik bir durumdur. Ortaklaşa/kolektif olan her şeye karşı düşmanca bir tutum içinde olan kişisel gelişim kitapları dost kazanmayı ticari bir etkinlik, iletişimi de kazanç sağlayıcı bir beceri türü olarak tarif ederek dostluk ve iletişim kavramlarının da içini boşaltmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışı insan ilişkilerini etkin kılarak çatışmaları ortadan kaldırmak, böylece toplumsal nitelikteki sorunları yoğunlaştırılmış iletişim aracılığıyla çözüme kavuşturup uyumlu/sürtünmesiz bir işyeri ve toplum yaratmak idealleriyle ilgilidir. Bu kitaplarda öne çıkan yoğun bireysel sorumluluk vurgularıysa başarısız sayılan insanların bu başarısızlıklarından dolayı kendilerini sorumlu tutan, böylece onları aşağılayan ve değersizleştiren bir anlayışı ortaya çıkarmaktadır. Onlara kişisel gelişimlerini tamamlamak ve başarıya ulaşmak için sihirli formüller olarak sunulan iletişim tavsiyeleriye bu insanlara tepeden bakan ve akıl yürütme biçimlerini değersiz bulan bir anlayışın dışavurumudur. Bu kitapların en temel öngörülerinden biri gelişkin bir sosyal güvenlik sistemi ile sosyal güvencelere kavuşan insanların verimli çalışmayacağına ilişkindir. Rekabetin ve maruz kalınan risklerin insanların verimliliğini artıracığına olan inancın temelinde ise insanların doğal olarak ahlâklı ve çalışkan değil, tembel ve ahlâksız olduklarının

önkabulü yatmaktadır. İnsana değer veriyor olmak böyle bir şey olsa gerektir.

Yenilikçilik: Kişisel gelişim kitapları hem söylem hem de anlatım/aktarım tarzı olarak benimsedikleri didaktik öyküler, yaşam deneyimleri, özlü sözler aktarımı ve monoloğa dayalı retoriksel söylemleri nedeniyle sözlü kültür alışkanlıklarına yaslanan bir iletişim anlayışına ve tarzına sahip oldukları ve modern bilime karşı kadim bilgelik anlayışını savundukları için yeniyi değil eskiyi temsil etmektedirler. Dolayısıyla bu kitapların modernlik öncesi iletişim ve kültür aktarma biçimlerini canlandıran hamleleri yeni bir iletişim anlayışını değil, eski hattâ çok eski olan, modernlik öncesine/öze dönüş hamlesine işaret etmektedir. Modernlik öncesine geri dönüşü temsil eden öğeler kişisel gelişim kitaplarının iletişimle ilgili kavrayışında hem aktarım tarzı (yöntem) hem de anlayış olarak baskındır. Kişisel gelişim kitaplarının kişisel deneyim aktarımı, öyküler ve özdeyişlerle dolu anlatım tarzı yeni olmayıp, burada postmodern (modernlik ötesi) söylem ile premodern (modernlik öncesi) söylem moderniteye karşı bir örtüşme içindedir. Arkaik performansları ödüllendiren bu anlayış, aynı zamanda, modernlik öncesi zamanlara ait olan aidiyet/cemaat baskısını da geriye döndürmüştür. Kişisel gelişim kitaplarının değişim konsepti, politik değişimlerden söz etmeyi hemen yaftalamakta, dolayısıyla değişim söylemi küresel piyasalara uyum için bireysel değişimi (uyumu) sağlamaya işaret etmektedir. İletişim devrimi gibi kavramlarla anlayışlarını devrimci hamleler olarak niteleyerek sunmaktan hiç vazgeçmemelerine karşın, bu değişim var olanı değiştirme çabası değil, uyum için değişim çabası olup, doğal ve dolayısıyla değiştirilemez olarak gösterilen koşullara uyum sağlama için kendimizi değiştirme ve uyumlanma yoluyla mevcut statüko içinde yerimizi ilerletmeye veya en azından sabitlemeye çalışma anlamına gelmektedir. Kişisel gelişim kitapları okurlarına heyecan veren değişimcilik, yenilikçilik

iddiaları ile insanlara coşku verici aktif fiiller kullanırken, bu değişim ve yenilik söylemleri, uygulama farklılıkları olarak değil, anlayış ve zihniyette köklü yenilik ve değişiklikler olarak sunulmaktadır. Ancak, kişisel gelişim kitaplarının hedeflediği uyum, düzen, statü gibi durağan fiiller içinde toplumsal yenilik ve değişimin soluk alması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarının değişim söylemi sisteme uyum sağlama yoluyla başarıya kavuşmak için kapitalist sistemin normlarına uyum sağlamayı hedeflemesine karşın, bunu ustaca gizlemeyi başaran bir değişim yanılsaması yaratma çabasıdır.

Nitelikli İnsan ve Nitelikli İletişim: Kalite şiarı ile kaliteli insan ve kaliteli iletişimden, bir başka deyişle insanın ve iletişimin niteliğindeki artıştan yana bir yaklaşıma sahip olduklarını öne süren kişisel gelişim kitapları günümüzde bilgi ve iletişim toplumuna geçişle birlikte yaşantımızda nitelik artışı sağlayan büyük dönüşümler yaşandığını öne sürmektedirler. Ancak, akademik ve meslekî eğitime karşı hayat okulunu, bilimsel çabalara karşı kadim bilgelik anlayışını savunarak kuram ve eleştiriye dışarıda bırakan kişisel gelişim kitapları modern eğitim, bilimsellik, kuramsallık ve düşünce karşıtı bir yaklaşıma sahiptirler. Modern bilim ve eğitime yetersizliği nedeniyle açıkça saldırmakta bir sakınca görmeyen bu kitaplar teknik bilgi ve pratik yarar öne çıkarılarak eyleme (pratiğe) odaklı işlevsel bilgiyi öne çıkarmakta ve böyle görmedikleri bilgi ve bilgi edinme biçimlerini dışlamaktadır. Araştırma ve incelemeye dayalı bilgi üretme biçimlerinin yerine kişisel deneyim ve sezgilere dayalı bir bilgi üretme biçimini öne çıkaran ve basitleştirilmiş bir anlatımı yeğleyen kişisel gelişim kitaplarının didaktik anlatım tarzı ve bilgiyi işlevsellik sınırlamasına tâbi tutarak bilgiyi metalaştıran yaklaşım biçimi nitelikli bir bilgi aktarımı ve iletişim anlayışını değil, bilimsel ve edebi nitelikten yoksun *light* (hafif) ve sığ bir bilgi (aktarımı) ve iletişim anlayışına işaret etmektedir. Sonuç

olarak, harcıâlem bir dille, okurlarını yormayacak bir tarzda kaleme alınmış olan kişisel gelişim kitapları düşünsel ve edebî bir niteliğe sahip değildir. Zaten böyle bir iddiaları da yoktur demek isterdim ama savlarına baktığımızda yepyeni düşünce sistemleri önerdiklerini iddia etmektedirler. Okurlarına akıllı ve bilinçli olma çağrısı yapmaktan da asla vazgeçmeyen bu kitapların akıllı olun çağrıları, Horkheimer'ın "Akıl Tutulması" başlıklı kitabında işaret ettiği gibi (1986: 59-60), inatçı olmamayı, direnmekten vazgeçmeyi ve aynı zamanda temkinli olmayı/kontrollü davranmayı, böylece hızla değişen koşullara uyum sağlamayı, bilinçli olmak önerileriye kendi çıkarlarının nerede olduğuna dair bir farkındalığa sahip olmayı işaret etmektedir. Risk almayı ve hareket halinde olmayı özendiren kişisel gelişim kitaplarının bilgi edinme önerilerine ve bilgi aktarma tarzlarına baktığımızda esnek düşünce ve esnek insan modelleriyle gerçek anlamda bir nitelik göstergesi olan düşünsel tutarlılığına işaret eden ilkeli olmayı yadsıdığı da açıkça görülmektedir. Kişisel gelişim kitapları pragmatik/ilkesiz tutumu ekseninde eklektik bir anlatım biçimine yaslanmakta, bilgi aktarımında işe yararlılık dışında hiçbir kıstas kullanmamakta ve bunun yanı sıra teferruatlı ve incelikli düşünmeyi dışlayarak, pratik yarara odaklı basitleştirilmiş söylem biçimleriyle eyleme yönelik olmayan bilgi ve sözü değersizleştirmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının kolaycı/olumlamacı tutumu ve iletişim becerileri söylemi de uzman meslekî bilgi ve deneyimleri değersizleştirdiğinden bu yaklaşım biçimi kaliteli insan ve iletişim iddialarının tam tersine bir vasıfsızlaştırma çabasını temsil etmektedir. Bilgi üretme ve aktarma yöntemleriyle düşünsel boyutu geriye iten kişisel gelişim kitaplarının en belirgin ortak özelliği sentetik alışımrlara dayalı, estetik ve düşünsel açıdan niteliksiz ürünler olması olup, kişisel gelişim kitaplarının sunduğu magazinleştirilmiş bilgilerle insanlara basmakalıp değer, düşünce ve kanaatlerden başka bir şey iletilmemektedir.

Açıklık ve İçtenlik: Kişisel gelişim kitapları öne çıkardığı öğretileriyle sonuca odaklı teknik ve stratejik bir iletişim anlayışını savunmaktadır. İlişki ya da iletişim yönetimi olarak da adlandırılabilir olan iletişimde muhatapları ve onlarla ilgili bütün değişkenlikleri hesaba katarak hareket etmeye yönelik iletişim tavsiyeleri bir yandan uyum sağlamaya, öte yandan kendi amaçlarımız doğrultusunda insanların algılarını etkilemeye ve yönlendirmeye dayalı bir iletişim anlayışıdır. Uyum için ilkeli değil esnek davranmayı esas alan, içten olmak yerine içten görünmeyi öne çıkaran, empati kavramının bile içini boşaltarak empatiyi stratejik bir iletişim becerisi olarak işe koşan ve her aşamada başkalarını etkilemeye odaklı planlı ve kontrollü iletişim tavsiyeleri sunan bu anlayış insanlar arasındaki iletişimi stratejikleştirmekte, bir başka deyişle iletişimi stratejik düşünme ve davranma becerisine indirgemektedir. Bu çerçevede duygular da işlevselliklerine göre değerlendirilerek ticarileştirilmekte ve kişisel gelişim kitapları kendi kendinin pazarlamasını yapan bir insan modelini öne çıkarmaktadırlar. İmaj baskısıyla birlikte dış görünümle takıntıya varacak derecede bir ilgilenimi kışkırtan bu kitapların öğretilerini benimseyen insanlar bedenlerini ve sözlerini denetlemeye çalışarak kendilerine her gün yenilenen yeni baskılar uygulamaktadır. Kişinin olduğu gibi var olması ve dış etkenleri minimum düzeyde hesaba katarak içinden geldiği gibi konuşması ve davranması yerine, kendini değiştirerek sunması anlamında planlı, kontrollü ve stratejik bir iletişim anlayışını savunan bu yazarların kendini denetleme, kollama ve savunma çağrıları kendini açıkça ortaya koyma anlamında ofansif bir hareketliliği değil, defansif bir anlayışa işaret etmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının iletişim anlayışı açıklıktan, şeffaflıktan ve içtenlikten değil, kişinin bedeni ve davranışlarını sıkı biçimde denetlemesinden yana bir anlayıştır. Kişisel gelişim kitapları anlayış, ilgi, özen ve sevgiyi öne çıkardıklarını iddia etmelerine karşın, onların iletişimi yoğunlaştırma ve canlandırma önerileri bir yakın olma

baskısına dönüşmekte, bu baskı kişisel ilişkilerde uygar mesafeyi ihlal etmektedir.

Sır ve Efsane: Kişisel gelişim kitaplarının insanlar arasında ayrıcalıklı bir konumun var olmadığından hareketle rasyonel akıl yürütmeden ve akılcı eylemlerden yana aydınlanma düşüncesine karşı, ayrıcalıklı konuma sahip olan kahramanlar, liderler, bilgiler, mürşitler ve gurular gibi otoriteleri kendilerinden menkul ve doğal olduğu için karşı konulamaz otoriteler olan, koşulsuz itaat edilmesi gereken ruhani önderlerin rehberliğine bel bağlayan bir anlayışı öne çıkardığını görüyoruz. Akılcılık, zihinsel bir karar verme süreci olmaktan ziyade, kanıtları düzene sokan ve gerekçeler öne süren etkileşimli ve tartışmacı-iletişimli bir süreçse kişisel gelişim yazarları akılcılığı reddederken aslında iletişimi de reddetmektedir. Oysa anlaşma ve anlaşmazlık, uzlaşma ya da uzlaşmazlıktan söz edebilmek için, pratikte yararlı olmanın dışında, en az bir ortak payda ya da kriter gerekir. Aksi takdirde anlaşma, anlaşmazlık bile mümkün olmayıp, böylesi bir durum gelişimin tamamen durmasını, ilerlemeninse imkânsızlığına işaret eder. Akla dayalı bir ölçü bulma yerine duygusal (akla karşı) tezler öne sürmeye çalışan ve ruhani önderlerin (mürşitlerin) başarı sırlarını okurlara (müritlere) iletme iddiasındaki kişisel gelişim kitapları öte yandan yeni yönetim yazınından ödünç aldığı vizyon, misyon, karizma gibi dinsel içerikli terimleri öne çıkararak okurlarına mistik öyküler anlatmaktadır. Böylece tarihsel ve toplumsal olana dayalı analitik ve bilimsel yaklaşımlara karşı, tarihsizleştirilmiş ve toplumsuzlaştırılmış ruhani öğretileri öne çıkaran kişisel gelişim kitapları efsane, gizem, mucize gibi mitolojik anlatıları yeniden sahneye taşımaktadır. Bu çalışmada bütün geçerlilik iddialarının dayanaksız olduğunu gösterdiğimiz kişisel gelişim kitaplarının iletişimi stratejiye indirgeyerek iletişimin anlamını tahrif ettiği iletişimsel edimleri araçsallaştırarak iletişim ile birlikte insanı da nesneleştirdiği/şeyleştirdiği

ortaya konulmuştur. Bu çalışma kişisel gelişim kitaplarının geçerlilik iddialarının her birinin, birer kavlı-i mücerretten, yani soyut bir iddiadan ibaret olduğunu, bunun da ötesinde, bir yanılsama yaratma çabasıyla ilişkili olduğunu çok açık bir biçimde göstermektedir. Kişisel gelişim yazarları stratejik iletişim anlayışlarının belirginliğine karşın özgürlükçü, eşitlikçi, katılımcı, demokratik, insan odaklı bir yaklaşıma sahip oldukları gibi savlarıyla olmadığı bir şey gibi görünmeye, samimi ve ahlâklı bir duruşa sahip oldukları izlenimi yaratmaya, benim yerinde ise suret-i haktan görünmeye çalışmaktadır. Oysa, bu çalışmanın gösterdiği gibi, kişisel gelişim kitaplarının on temel iddiasının dokuzunun hiçbirinin sağlam bir dayanağa sahip olmaması, onuncusunun ise mit ve efsaneden ibaret olması, kendilerine güven duyulmaması gereken insanları tarif etmek için kullanılan bir halk deyişinde olduğu gibi, kişisel gelişim kitaplarının on temel geçerlilik iddiasından/on lafından dokuzunun gerçek dışı/yalan ve yanılsama yaratma çabası, onuncusunun ise efsane/mit olduğu tarafımdan ortaya konulmuş bulunmaktadır. Şairin dediğince, “Görüyorsunuz ilm-i hilaf-ü cedel düzeniyle hayat nasıl da sürüklüyor kendini/ ve ben bunu kanıtlayabiliyorum size şu şair halimle, böylece size ey saygıdeğer erbab-ı cumhuriyet, akıllı ve yetenekli olduğumu kanıtlamış oluyorum, sizler de bu derin bilgeliği kavrayarak, kendi değerinizi ortaya koymuş oluyorsunuz”.⁴

⁴ Bkz. İsmet Özel, *Akla Karşı Tezler*. İlm-i Hilaf-ü Cedel: Diyalektik. Tartışma ilmi. Tartışma (iletişim) yollarını araştıran bilim.

HAL-İ PÜR MELÂLİMİZ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME¹

Bu çalışma esas itibarıyla, kişisel gelişim yazını çerçevesinde yeni liberal söylemlerin insan anlayışını ele almıştır. Yeni liberal söylemler refah devleti modelinin otoriter/baskıcı bir niteliğe sahip olan ve insanı merkeze almayan/değersizleştiren bir yanı olduğunu, eski yönetim ve toplum biçimlerinin katı bürokratik/hiyerarşik olduğu savlarıyla yola çıkmakta ve üretim ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmelerle birlikte “giderek sınırların ortadan kalktığı küreselleşen” günümüz dünyasında, bu toplum ve iletişim biçimlerinin geride bırakıldığını ve insa-

¹ Arapçada durum anlamına gelen “Hal” kelimesi ile Farsçada “Üzüntülü, sıkıntılı, hüzünlü” gibi anlamlara gelen “Pürmelâl” kelimesinin Osmanlıca kurallarıyla biraraya getirilmesiyle oluşturulan terkip (tamlama), hüzünlü, sıkıntılı halimiz, hüzünlü, acıklı vaziyet (durum) anlamında kullanılmaktadır ve pek çok yazar ve şair tarafından özellikle hayatın üzüntülü/sorunlu dönemlerini ve içinden çıkılamayan durumları anlatmak için kullanılmıştır. Ahmet Haşim *O Belde* şiirinde “melâli anlamayan nesle âşına değiliz” der. Bu terkip, içinde insani kimliklerimizin eriyip gittiği ahval ve şeraiti, çağımızın hal-i pür melâlini anlatmak amacıyla tercih edilmiştir.

nı merkeze alan, daha özgürlükçü ve eşitlikçi, yeni ve nitelikli bir toplum ve iletişim biçimine kavuştuğumuzu müjdelemektedirler. Bu genel çerçeve içinde insan unsurunu merkeze aldığı öne süren kişisel gelişim ve yeni yönetim yaklaşımları bütün çabalarını işyerlerinin ve toplumun insanileşmesi ve demokratikleşmesi amacına yönelik olduğunu öne sürmektedirler. Bu topluma bilgi toplumunun yanısıra iletişim toplumu adı verildiğini ve bu yaklaşımların hepsinde bilgi ve iletişime merkezî bir önem atfedildiğini biliyoruz. Bu çerçevede, kişisel ilişkilerin geliştirilmesine işaret eden bir olgu olarak iletişim kendisine önemli bir misyon yüklenen bir kavram olarak öne çıkarılarak bu yaklaşımlarda hep merkezî bir yer bulmaktadır. Kişisel gelişim yazınında en popüler örneklerini bulduğumuz bu yaklaşımların bir yandan 1950'li yıllarda sosyal bilimlerde insan odaklılık başlığı altında kendini sunan davranışçılık ekolünü izlediğini, öte yandan modernitenin merkezî ve otoriter yönetim biçimleri ve kültürüne karşıt olarak gelişen yeni sosyal hareketlerin otoriterlik karşıtı söylemlerini dönüştürerek kullandığını söyleyebiliriz. Kişisel gelişim yaklaşımlarının en temel kriterinin referansların kolektif bir özneye yapılmaması, bireysel kimliklere evrilmesi olduğu ve bu çerçevede maddi ilişkiler, sınıf çatışmaları ve kolektivitinin yerini var olma özgürlüğüyle birlikte ruhsal arınma, çatışmadan kaçınma ve var olana uyum sağlamaya bıraktığı görülmektedir. Bu sürecin önemli bir başka boyutu, yeni sosyal hareketlerin beden ve cinsellik gibi mahrem alanlara girmesi iken, yeni iletişim yaklaşımları tarafından öznenin tam da bu alanlar üzerinden toplumsal denetime tâbi tutulması çabasıdır. Tüketim kültürü bedeni biçimlendirme görevini de piyasaya devretmiş olup, esnek üretim/tüketim modeli hem işte hem de özel hayatta bedenin de esnekleştirilmesini gerektirmekte, insan bedeni sürekli değişen, yeni biçimler ve ölçülerle ticari bir meta haline getirilmektedir. Arzuların bastırılmasını değil tüketime yönlendirilmesini teşvik eden bu anlayışın insanları müşteri/tüketici gibi

eylem ve hallerle tanımlanmaya başlaması üretici vasıflarını yitiren insanların giderek daha edilgen rollere indirgenmesine yol açmakta, bu kültür içinde insan hayatında yitirdiği anlamı nerede arayacağını bilememektedir (Ekşi, 2012: 50).

Kişisel gelişim kitapları, bireyin kendisi ve dış dünya ile ilişkisini yeniden kodlarken, bu ilişkiyi ‘başarı’ kavramına endeksleyerek kendini-geliştirme (self-development) ve kendine yardım (self-help) başlıklı serilerle Türkiye’de de kendini son 40 yıldır en çok satan kitaplar listesinin başına yerleşmiştir. Yeni toplumsal hareketlerin piyasa tarafından ele geçirilen otoriterlik karşıtı söylemlerini kişisel başarı diline tercüme ederek kullanan kişisel gelişim yazınında, kültürel politikalarla hayatı ve toplumu dönüştürebilmenin yollarını aramanın tam tersi bir hareketlenme vardır. Dertleriyle baş başa bırakılmış insanlar, hayatlarını artık yalnızca özel alanın diliyle düşünecektir. Dolayısıyla, bireylerin hareketlenmeleri de sadece içe doğru olacak ve içte keşfedilen bu güç dış dünyada başarı olarak kendini gösterecektir. Böylece, sadece iş yaşamında değil, mahrem alanda da piyasanın başarı kriterleri egemen olacak, evlilik ve aşk ilişkisi dâhil en mahrem ilişki kurma biçimleri bile başarılı ya da başarısız olarak nitelendirilecektir. Modernite, farklılıkları baskı altına alarak her insanın indirgenemez benzersizliğini ve kendine özgülüğünü unutturarak (Bauman, 2000: 97) insanın “özel” bir varlık olarak yaşamasını imkânsız kılan ve onu sıradanlığa mahkûm eden bir yaşama (kitle) kültürüne işaret ederken, modernitenin kişisel ya da grupsal farklılıkları baskı altına alan bu anlayışına karşı geliştirilen kişisel gelişim ve değişim söylemi ise ‘özel’ olma enflasyonunun artmasına yol açmakta ve bir insanın sadece ‘çok özel’ olarak var olduğu gizemli ve efsanevi bir bireysel yaşama kültürüne işaret etmektedir. Kamu söyleminin kaybolmaya ve değerinin zayıflatılmaya yüz tuttuğu, yoksulluk başta olmak üzere birçok kamusal sorunun bireysel sorunlar gibi tasarlanmaya başladığı, özel çıkarların toplumsal gereksinimlerin önüne geçirildiği bir dönemde

yapılmaya çalışılan insanın etrafındaki gerçekliği sadece özel bir dille anlayan ve var olanı olduğu gibi kabul etmek suretiyle çatışma yaratmayan öznelliklerin (bireysel kimliklerin) kurulması rejimidir. Bugüne kadar kamu mülkü olmuş şeylerin özelleştirilmesi ve şirketleştirilmesi, geçmişte sınıf mücadeleleriyle kazanılan ortak mülkiyet haklarının (emeklilik, kamu hizmetleri, sağlık, eğitim) özel alana dönüşmesi gibi gelişmeler bu özelleşme eğilimini tamamlayıcı ekonomik ve politik gelişmelerdir (Harvey, 2004: 39). Bireysel kimliklerin kurulması çerçevesinde karşı karşıya kaldığımız bu öznellik tahakkümü toplumu oluşturan bireylerin iletişimini de içinde yaşanan toplum ve ekonomik sistemden bağımsız bireysel bir ilişki gibi algılamasına yol açmaktadır. Sennett'in "kamusal insanın çöküşü" olarak nitelendirdiği bu yeni düşünme ve eyleme biçimleri; sadece kişiye özel değerlerin öne çıkmasıyla kişileri birbirinden uzaklaştıran ve düşünme, eyleme ile mutabakat gibi değerleri ortadan kaldıran bir kültüre işaret etmektedir. Böylesi bir kültürde giderek yalnızlaşan modern özne aşınıp yok olurken, kişilerarası ilişkilerin öne çıkarılması öznenin yok oluşunu gizleme çabasıyla birlikte düşünülmelidir.

Kişisel gelişim yazarları başarıya ulaşarak bu başarının getirdiği ödüllere kavuşabilmek için oyuna dâhil olmak isteyen ama kenarda kalan insanlar olan okurlarını, erişkin bireyler, özneler olarak değil, kılavuzluğa ihtiyacı bulunan insanlar olarak görmektedir. İnsanın "kendini maruz bıraktığı olgunlaşmamış halinden kurtulması" anlamında aydınlanma düşüncesi bir insanın başkasının rehberliği olmadan kendi üzerinde düşünüm yetisi ve anlama becerisi anlamında erişkin olmayı ve toplumun eşit haklara sahip olgun bireylerden oluştuğunu ilke olarak kabul ederken olgunlaşmamış, erişkin olmayan modernlik öncesi insansa, kendi üzerinde düşünüm yetisini kullanmaya cesareti olmadığı için, kendini anlamak için bile başkalarının kılavuzluğuna gereksinim duyan insandır (Kant, 1970: 54). İşte kişisel gelişim yazını; insanları kişisel gelişimini tamam-

lamak için kılavuzluğa gereksinimi bulunan bireyler olarak görürken bu arkaik anlayışı öne çıkarmaktadır. Bağımsız ve özgür bireylerin oluşturduğu toplum modeli, bu toplumu oluşturan bağımsız ve rasyonel muhakeme yapma kabiliyetine sahip bireylerin varlığına dayalı iken, kişisel gelişim yazını tarafından insanların kılavuzlara danışmadan kendi başına akıl yürütmesinin sağlıklı görülmesi, bireylerin muhakeme yapma kabiliyetine güvenilmediğini, o bireylere çocuk muamelesi yapıldığını göstermektedir. Erişkin insanlara iletişim ve insan ilişkileri konusunda öğütler vermeyi bir anlatım tarzı olarak benimsemenin kendisi bile, insanları aşağılayıcı bir tavır olup, kişisel gelişim yazarlarının en kayda değer tespiti insanların ya da çalışanların insan yerine konulmamaktan duyduğu rahatsızlıktır. Buna karşın gelişim sözcüğünün somutladığı biçimiyle, kişisel gelişim yazarları okurlarını, deyim yerindeyse, insan yerine koymamakta, insanlara erişkin özneler olarak değil, henüz olgunlaşmamış, kişisel gelişimini tamamlayamamış, dolayısıyla kişisel gelişimlerini tamamlamaları için kendilerinden profesyonel destek/yardım alması gereken kişiler gözüyle bakmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının tamamı, insanın hep eksik, tamamlanmamış bir varlık olduğunu savunmakta ve her biri kendilerince belirlediği bu eksiklikleri gidermek için formüller geliştirmekte, reçeteler yazmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının izlerkitlesini sağlıklı ve erişkin özneler olarak kabul etmeyen bu yaklaşımı toplumsal denetim yolu olarak günah ve ayıptan psikolojik yetersizlik ve sosyal beceri noksanlığına geçiş olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla kişisel gelişim kitaplarının tarzı kendilerini tarif ettikleri gibi bir *self-help* (kendine yardım) aracı olmaya değil, bir vesayet biçimi olmaya, okurlarına birer vasi gibi davranmaya daha yakın görünmektedir. Vesayet mümeyyiz olmayan, yani kendi başına akıl yürütme kudreti olmayan kişiler için oluşturulan bir kurumdur. Kişisel gelişim yazarlarının kendilerini, kendi kendilerine, aslında hepsi birer erişkin birey olan okurlarına vasi tayin ettikleri

görülmektedir. Bu vasi arzının yanında bu olgunun bir de vasi talep etme boyutu olup, kişisel gelişim kitaplarının kılavuzluk talebi, insanların kılavuz ve yol gösterici arayışıyla bütünleşmektedir. Bu meyanda meselelerin halli için bir mürşidin himayesine bel bağlamak cemiyetin kemâle ermemiş fertlerden müteşekkil olduğuna delalet ederken, şahsi tekamül nazariyesi, bütün insan odaklılık iddalarına karşın, reşit olan bireyleri özne olarak değil, çocuk, hasta, potansiyel suçlu ya da güvenilmez kişiler olarak gören bir anlayışın temsilcisidir Erişkin bireylere, kişisel gelişimini tamamlamaları, sisteme uyum sağlama becerilerini geliştirmeleri için kılavuzluk etmeyi kendilerine temel misyon olarak seçmiş bulunan kişisel gelişim yazarları yolunu kaybeden ya da bulamayan insanlara yol göstermeyi, belirsizlik ortamı içinde kalıp yönlendirilmeye ihtiyaç duyan kişileri yönlendirmeyi görev tanımlarına yerleştirmektedir. Kişisel gelişim yazarları didaktik bir temel üstünde yükselen bu kılavuzluk anlayışı içinde okuyucusuna, “bilen” taraf olarak seslenen ve bir “ilmihal” havası içinde, neyin nasıl yapılacağını aşama aşama gösteren bir anlayıştır. Burada okuyucu ile kılavuz yazar arasında etkileşime ve diyaloga dayalı bir ilişki biçimi değil, tek yönlü, hiyerarşik, buyurgan bir ilişki biçimi mevcuttur ve kılavuzluk önceden belirlenmiş bir amaç doğrultusunda kullanıcının bu aracı kullanması doğrultusunda bilgiler verilmesine işaret eder (Dağlı ve Esen, 2003: 1). Kişisel gelişim kitapları düşünüldüğünde bu araç insanın bizzat kendisi olup, iletişikle ilgili nasihat verici öğüt kitapları ve/veya kılavuz kitaplar bu çerçevede *self-help* (kendine yardım) adı altında bir tür kendi kendini kullanma kılavuzu niteliği taşımakta ve burada hem insanın kendisi hem de iletişim becerileri araç/nesne konumuna indirgenmektedir.²

² Bu kılavuzluk anlayışı bana kılavuz balığı inancını hatırlatıyor. Bir denizci efsanesi olan kılavuz balıkların köpek balıklarına yol gösterdikleri inancı büyük balıkların peşinde veya çevresinde yüzen küçük balıkların onlara yol gösterdiğine dayalıdır ve bu nedenle söz konusu balıklara

Bireysel başarı odaklı bir anlayışla mevki, para ve prestij yönünden sistemin başarı standartlarını tutturarak güç sahibi olmak isteyen veya zamanın gerisinde kalmak ve oyunun dışında kalmaktan, dışlanmaktan korkan çoğu yüksek öğrenim görmüş antipolitik genç kuşak pratik birer rehber niteliğindeki kişisel gelişim kitaplarının hedef kitlesi/müşterisidir. Kolayca para ve güç sahibi olma arzusu, geleceğe güvensizlik, bilimsel analizlere ve düşünceye yönelik genel bir ilgisizlik (hattâ karşıtlık), adil bir toplum içinde yaşama düşünün yitirilişi ve kapitalist birey düşüncesini benimsemek gibi özellikler kişisel gelişim yazınının hedef kitlesinin en temel özellikleridir. Bu özellikler çerçevesinde başarı ihtiyacı içerisinde olan bu kuşak, bunu en kolay ve kestirme yoldan gerçekleştirebilmek için, özel bir uzmanlık eğitimi gerektirmeyen hafif bilgilere yönelmektedir. Kişisel gelişim kitaplarının hedef kitlesi olan orta sınıfta en yaygın olarak görülen rahatsızlıkların temel nedeninin büyük ölçüde kendine ve geleceğe olan güvensizlikten kaynaklanan gerilimler olmasına da ayrıca işaret etmek gerekir (La Bier, 1986). Yeni liberal söylemler tarafından çalışanların risk alması, kendilerini güvende hissetmediği koşullar altında çalışması performans artırıcı bir unsur olarak ele alınmasına karşın, güvensiz iş koşulları altında, işsizlik ve dışlanma korkusu insanları hasta etmekte ve hiç kimseye itimat edemeyen bir ruh hali içine sokmaktadır. Çok sayıda genç insan aşırı risk alarak ayrıcalıklı azınlığa dâhil olmak umuduyla âdeta çırpınmaktadır. Esas olarak güvenlik arayışı içinde olan bu insanlar hayata tutunmak için iletişimi bir yol ve yöntem olarak öneren kişisel gelişim yazınından medet umarken, kişisel gelişim uzmanları gerilimli, huzursuz ruhlara rahatlamanın yollarını öğretmeyi ve inancını yitirmişler için bir tür hidayete erme yolları vaad

“kılavuz balığı” denmiştir. Ancak, bu balıkların büyük balıkların yemek artıklarından yararlanmak amacıyla onlarla birlikte yüzdükleri tespit edilmiştir. Kişisel gelişim kılavuzlarımız için de buna benzer bir durum söz konusu olduğu söylenebilir.

etmek suretiyle değişik simgesel dünyalara, mistik marifetlere erişmeyi, herhangi bir öğretinin müridi olmanın yollarını açmayı misyon edinmişlerdir. Kişisel gelişim endüstrisi, başarıya ulaşmak için kılavuza gereksinimi olan, meslekî becerilerden değil “iletişim”den medet uman bu insanların yoğunlaşan taleplerini karşılamaktadır ve insanların içlerindeki dinamiği harekete geçirici yol ve yöntemler oluştururken ‘başarı öykülerini’ biraraya getirerek erişkinlere öyküler/masallar anlatmaktadır. Plutografik bir anlatım tarzına sahip olan kişisel gelişim yazarları zengin ve ünlü insanları rol modeli olarak kabul ederek onların kişisel deneyim ve özelliklerini sunmaktadır. Bu takıntılı ilgi ünlülerin başarı, güzellik ya da sağlık sırları gibi sloganlarla kışkırtılmaktadır. Sınıf atlama dürtülerine seslenen bu umut tacirleri sayesinde sistem kendisine yönelecek potansiyel itirazlardan arınarak varlığını güvence altına alırken, bu takıntılı ilgiyi sistem yararına etkin bir biçimde kullanan yayınlar güce ve paraya kavuşan insanların statülerini kitleler nezdinde haklılaştırmaktadır. Ayrıca bu takıntılı ilginin bizi hayati nitelikteki sorunlarımız üzerinde düşünmekten alıkoyması da sistem lehine ciddi bir kazanım olmaktadır.

Kişisel gelişim kitaplarında başarılı sayılan insanların düşünce ve deneyimlerinden yararlanılması anlayışı içinde, yöneticilerin deneyimlerinin analize tabi tuulmadan basit bir biçimde dile getirilmesinin bu kitapların ortak paydası olduğunu biliyoruz. Bu insanların kişisel deneyim ve özelliklerine dayalı anlayış, bu kişisel özellikleri tartışılmaz kılmaktadır. Kültürel eşitsizliklerden beslenen karizma ideolojisinin karizmatik kişisel özelliklerin mitik nitelikleri nedeniyle tartışılmaz/müzakere edilemez kılınması kişisel gelişim kitaplarının öne sürdüğü savları tartışma ve müzakere dışı bırakma stratejilerinin en iyi örneklerinden birisidir. Kişisel karizmayı öne çıkaran liderlik yaklaşımları geçmişin bürokratik/otoriter yapısına alternatif olarak tasarlanmıştır. Oysa, bütün açmazlarına rağmen bürokratik rasyonalizmin düzenlemeler/kurallar ile

sağlanmış olduğundan bu düzenlemelerin müzakere edilebilir ve değişebilir nitelikte oluşu nedeniyle, iletişimi dar bir çerçevede de olsa mümkün kılan bir yapıyı bünyesinde taşıdığını belirtmiştik. Bütün post teorilerin, yeni yönetim düşüncesinin ve onların acentası olan kişisel gelişim kitaplarının modern bilim ve eğitimi eleştirerek kültürel modernitenin çöktüğünü, daha doğrusu çökmesi arzusunu dile getirmeleri modernlik öncesi iletişim biçimlerinin canlandırılması çabasıyla birlikte düşünülmelidir. Bu yaklaşımlar, ister muhafazakâr ister liberal isterse dindar bir yaklaşımı öne çıkarsınlar, sonuçta şu veya bu biçimde kapitalizmle çelişmeyen bir geleneği savunmaktadır. Burada bir yandan gelenekleri savunma, öte yandan ise yeni gelenekler oluşturma çabası içerisinde akılcı bir tartışma yerine, öznel hikâyeler anlatan bu yaklaşımların ortak noktası kendi söylemlerini haklılaştırmak için moderniteye sürekli saldırmak, her türlü fenalığın kaynağı olarak aydınlanma ve moderniteyi göstermektir. Bu yaklaşımların bir diğer ortak noktası ise topluma ve dahi herhangi bir toplum teorisinin geliştirilmesine karşı durmaktır. Yeni liberal ve postmodern yaklaşımların bir uzantısı olan kişisel gelişim yazınının bu iletişim anlayışı, Habermas'ın (1990: 31-34), postmodern görüşleri savunanları muhafazakâr ve modernlik karşıtı düşünceler olarak nitelemesini haklı çıkaracak biçimde, modernlik karşıtı öğelere dayanmaktadır.

Bireyi bir yandan kendi kimliğine sahip olmaya, ancak öte yandan ekonomik iktidar biçimlerine tâbi olmaya çağıran kişisel gelişim yazını, iletişimi aradaki bağlantıları kurucu etkin bir araç olarak betimlemektedir. Kapitalist birikim rejiminde başlayan zihniyet değişimi çerçevesinde, ideolojiden arındırma çabasına, bu boşluğu dolduran bir araç olarak, iletişim ideolojisi eşlik etmeye başlamıştır. *İletişim*, böylece insanları çalışmaya ve topluma uyum sağlamaya yönelten ve sistemin etkinlikle işleyişini sağlayan *stratejik bir araç* haline getirilmiştir. Gündelik yaşantımız içerisindeki ilişkilerimize yönelik öneriler sunan

bu anlayışın öne çıkarıldığı kitaplar, iletişimi sadece kariyerde yükselmede değil, bütün günlük pratiklerimiz ve ilişkilerimizdeki ihtiyaçlarımız için de bir araç haline getirmektedir. Bauman (1995: 51), modernlik öncesi çağda insanların güvenliklerini sağlamak için yegâne silahlarının yoğun sosyallikleri ve insan ilişkilerinin karmaşık oyunu hakkındaki bilgileri olduğunu söyler. Güvensiz yaşam koşulları altında yaşayan günümüz insanına kişisel gelişim yazarları tarafından iletişim başlığı altında sunulan reçete de aynı reçete olup, bu reçetenin bir başarı ve mutluluk reçetesi değil, geçmişte olduğu gibi kişinin kendisini dış tehditlerden korumaya yönelik bir güvenlik reçetesi olduğunun altı çizilmelidir.

Egemen sistem ve egemen kültür işe alınmama, işten atılma, terfi edememe, hapse atılma, para cezasına çarptırılma, horlanma, ayıplanma, dışlanma gibi yaptırımlarıyla toplumsal yaşamın merkezî alanlarındaki insan ilişkilerini kendine göre düzenler; varolan toplumsal sistemi temel özelliklerini koruyarak işler tutmaya ve sürekli kılmaya çalışır. İnsanların karşı karşıya kaldığı risklerin her geçen gün arttığı ve acılara karşı giderek daha fazla korunmasız ve yaralanmaya açık hale geldiği için de yaşadığımız günlerde rasyonel dünyanın acıları karşısında yüreğimize ecza olarak sürdüğümüz merhem diğer insanlarla kurduğumuz ilişkiler olmakta, o ilişkilerle hayata karşı direnmeye ve ayakta kalmaya çalışmaktayız. Sağlıklı bir kişisel gelişim sınıf ilişkilerinden bağımsız olmayıp, belirsizlik ve güvensizlik koşullarında sadece bireysel kararlılık ve irade gücü hayata meydan okuyabilmek için yeterli değildir. İşinden olma ve imkânlardan mahrum olma gibi açık yaptırım tehditleri insanların hayatını, kararlarını ve iletişim biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Hayatın kenarında kalma, hayata tutunamama güvensizliğin egemen olduğu koşullarda insanların en temel kaygısı olup, işle ilgili bu kaygılar kişinin hayatının her alanına nüfuz etmekte, bireylerin öz saygısını da, diğer insanlarla ilişkilerini de aşındırmaktadır. Dolayısıyla hapse girmemize ya da

işsiz kalmamıza yol açabilecek düşüncelerimize ihanet edebilir veya bu düşünceleri gizleriz. Düşüncelerimizden ötürü hapse atılmasak da, örgütlenme, dayanışma vb. düşüncelerimizi seslendirirsek, sosyal güvencelerden yoksunlaştırıldığımız radikal kapitalizm çağında bizi işsiz kalmaktan koruyacak ve aslında birer kamu hizmeti olarak temel hakkımız olan eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmamızı sağlayacak mekanizmalardan yoksun kalabiliriz. Bu bağlamda, güvensiz çalışma koşullarını meşrulaştırmak için kullanılan acımasız küresel rekabet miti kişisel gelişim yazarlarının en çok başvurduğu insanların yüreğine korku salma yöntemlerinden biridir. Kamu hizmetlerinin varlığıyla ilişkilendirilmiş refah devletinin kazanımlarına ve sosyal haklara karşı sürdürülen savaşların cephaneliği olan küresel rekabet miti verimlilik, esneklik vb. gerçekdışı gerekçelerle çalışanların güvenceleri ve haklarını tırpanlamıştır. Radikal kapitalizm emek karşıtı politikalarıyla da her türlü ortaklaşa eylemi ve direniş potansiyelini yok ederek izole ettiği ve çıplaklaştırdığı insanlara reva gördüğü bu toplumun adına risk toplumu demektedir. İnsanın kapasitesini zorlayan bu belirsizlik ve güvensizlik ortamında özgür bir insani ilişkiden söz etmek güçtür. İletişim ve ilişkilerimiz piyasaya tâbi olurken birbirimizi anlama, dayanışma ve ortak eyleme potansiyelimiz yıkıma uğratılmakta ve iletişim kurucu gücünden yoksunlaştırmaktadır.

Bu yumuşak yüzlü, hattâ güleryüzlü despotizm biçimiyle belki zorla değil ama insanları çaresiz bırakıp kendileri ile birlikte olmaya mecbur bırakan yeni bir sistemle karşı karşıyayız. Bu koşullar altında iletişimin niteliğini yükseltmek için hazırlanmış eğitsel programlar otorite kalıplarını değiştirmemekte, olsa olsa otoriteyi gizlemeyi ve haklılaştırmayı sağlamaktadır. Yalnızlaşan ve piyasa karşısında giderek savunmasız kalan insanların hayatları hakkında birlikte düşünerek çare ve adaletsizliğe karşı hak arama biçimlerinin ifadesi olan politik faaliyet alanı da devre dışı bırakılmakta, politika karşıtı bir tutumla

insanların hak ve adalet arayışlarını şekillendirdiği bir kamusal alanın varlığı bireysel ve toplumsal muhayyileden çıkarılmak istenmektedir. Politik uğraşın değer yitimiyle güçlerini birleştirerek oyunun kurallarında bir değişiklik sağlayabilme umutları giderek azalan ve yaşama koşullarını denetleme konusunda kendilerini giderek daha fazla güçsüz görmeye başlayan insanların yeni yönetim ve kişisel gelişim yazını tarafından kaçınılmaz olarak gösterilen yeni çalışma koşullarına uyum sağlamaları, hattâ teslim olmaları böylece kolaylaşmaktadır. Politik olarak güçsüzleştirilmiş ve birbirlerinden yalıtılmış bireyi hedef alan bu projeler sistemin kayıtsız-şartsız egemenliği anlamına gelmekte ve böylece, bireysel çıkarları korumaya odaklı ve hayatı değiştirmek değil, yapılaşmış hayat alanlarında kalmayı öngören defansif davranış ve iletişim kodlarının bütün yaşama alanlarını işgal etmesi hedeflenmektedir. Yaşama alanlarının para ve güce odaklı düşünceler tarafından işgaline yönelik bu çaba; insanları birbirine yaklaştırmamanın tam tersine, birbirinden ayırmaktadır. Aynı anda hem bireyselleştirici hem de bütünleştirici mekanizmaları birlikte kullanan bu yeni hegemonya projesi egemen güçler karşısında giderek çıplaklaşan insanlara bireysel kurtuluş vaat eden yeni bir politik hegemonya projesidir. Bu projenin temel özelliklerinden biri de yoğun sosyalleşme çağrılarına karşın, toplum(sal yaşam) karşıtı bir proje olmasıdır. Bireysellikleri öne çıkaran bu düşünme biçimiyle kamusal alanın da daraltılması insanları kapitalist sistem karşısında daha da savunmasız bırakmaktadır. Böylesi bir acımasız rekabet ortamında başarı ve başarısızlığı, yapısal nedenlere değil bireyin kendini geliştirmesine bağlayan kişisel gelişim kitapları, yapısal analizlere girmeden, sadece sahip olunan kişisel beceriler ve nitelikler üzerine eğilerek iletişim odaklı gelişkin bireysel kimlikler inşa edilmesi üzerine odaklanmaktadır. Kişisel gelişim sözcüğünün bizzat kendisi bile gelişimin kişisel bir olgu olduğu/olması gerektiği ve toplumsal gelişimden bağımsız olabileceği yönünde bireyci bir anlayışı

öne çıkarmaktadır. Yeni liberal yeniden yapılanma programlarının öngördüğü gibi, yasasız, hukuksuz, politik yapının ve toplumsal kurumların olmadığı, bireylerin birbiriyle dizginsiz bir rekabet halinde herkesin herkesle savaştığı güvensizliğin hâkim olduğu bir ortamı gelişkin bir toplumsal yapı olarak nitelemek mümkün değildir. Dayanışma yerine rekabetin, güven yerine güvensizlik ve kaygının, içtenlik ve kendini açıklıkla ifade etme yerine rol yapmanın, özgürlüklerin gelişmesi ve yapısal değişim arzuları yerine sisteme/statükoya uyum sağlamanın, açıklık/aleniyet içindeki toplumsal ilişkiler yerine sırların ve gizlerin öne çıktığı ve böylece toplumu oluşturan insanların karşılıklı etkileşim ve değişime açık olma yerine kişisel özelliklerini ısrarla korumayı marifet sayarak sadece yan yana durduğu bir yapılanma içinde iletişimden söz etmek hiç kolay değildir. Çünkü insanlar arasındaki iletişimin gelişmesi, hattâ bireyliğin güçlenmesi toplumsal ilişkilerin gelişmesiyle ilgilidir. Kişisel gelişim yazarlarının bireysel kurtuluşu öne çıkararak, insanların özgür ve eşit, daha iyi bir toplumda yaşamaya yönelik çaba ve inançlarını zayıflatma amacına hizmet etmektedir. Kişisel gelişim yazarlarının farklılık ve özgünlük retorikleri eşliğindeki seçkin anlayışı eşit özneler arasında açık ve özgür etkileşim anlamında sahici bir iletişime ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Erdem Olarak Servet ve Güç Sahibi Olmak ve Suç Olarak Başarısızlık ve Yoksulluk

Diyalog ve mutabakat yoluyla hepimizi ilgilendiren kararlara katılmak anlamında politikanın değersizleştirilmesi aracılığıyla örgütsüzleştirilen, yalnızlaştırılan ve böylece kapitalist sistem karşısında çıplaklaştırılan insanların işsizlik ve yaşamı sürdürememe, hayatın nimetlerinden dışlanma korkusu bu yeni sistemin görünmeyen baskıcı yanıdır. Görünmez kılınan belirsizlik koşullarında insanların özgürlük değil, güvenlik ara-

yışı öne çıkmakta ve bu koşullar nedeniyle bir saplantı haline gelen güvenlik kaygısı özgürlüğü boğmaktadır. Hiçbir sosyal güvenceye sahip olmayan ve politikanın oyunlaştırıldığı bir toplumda çalışmış olduğu işyerinden başlamak üzere toplumsal hiçbir platformda söz hakkı eşitliği tanınmayarak eve dön(dürül)en insanlardan eşit haklara sahip öznelerden bahseder gibi bahsetmek ve toplumsal eşitsizlikleri ve budanan haklar ve sosyal güvenceleri görmezden gelerek varolan toplumda bir fırsat eşitliği olduğunu varsaymak bütün kişisel gelişim kitaplarında görülen ortak kör noktadır. Çoğalan eşitsizlik koşullarında insanların kişisel gelişimlerini özgürce sağlayabilecekleri ve bunun bireysel becerilerine bağlı olduğu yönünde, sistemsel çelişkilere biyografik çözümler öneren bireyci bir tutumu öne çıkaran kişisel gelişim yazarları, Beck'in (1992) "biyografik modelin yükselişi" dediği eğilimi öne çıkarmaktadır. Bunun sonucunda, çalışanların iş yaşamında bütün riskleri kendisinin üstlenmesi, kariyerini kendi inşa etmesi ve yeni koşullara uyum sağlaması gerektiği öne çıkarılırken, kişisel gelişim dili, insanların karşılaştığı problemlerini içsel nedenlere, kişisel zayıflık ve yetersizliklere bağlamaktadır. İnsanlardan toplumsal nitelikteki sorunlarla bireysel olarak başa çıkmasını bekleyen ve yoğun bireysel sorumluluk vurgusuyla "insanların "dünyadaki konumlarından kendilerini kişisel olarak sorumlu hissetmeye" ve "var olma mücadelesindeki başarı ve başarısızlıklarını kişisel bir güçlülük ya da zayıflık sorunu olarak görmeye" (Sennett, 1992: 53) başlamalarını sağlayan bu anlayış, Ferge ve Miller'ın işaret ettiği gibi (1987: 309-310), "sefaleti kişisel kusurlara bağlı olan kaçınılmaz bir bela" olarak göstererek çalışanları aşağılayıcı bir biçimde etiketlemektedir. Bu tavır ayrıca, toplumun dezavantajlı gruplara ve yoksullara karşı ilgisizliğini de aklamaya hizmet etmektedir.

Yeni liberal anlayış içerisinde kazanılmış hak kavramının gelişmiş bir toplumun doğal sonucu olduğuna ilişkin anlayış budanarak, sosyal hakların geriletilmesiyle toplumda "imtiyaz-

sız olanlar için damgalayıcı ve disipline edici” bir hayırseverlik sosyal güvenlik kurumlarının yerine geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlayış, güçsüzlere ve toplum dışına itilmişlere saygınlık kazandıran eşit haklara sahip toplumsal/politik özneler olarak yurttaşlar anlayışı yerine maddi güce sahip ayrıcalıklıların gönüllü/keyfi yardımına muhtaç olan yoksulların varlığını doğallaştırmakta ve yoksulların yoksulluklarından bizzat kendilerinin sorumlu olduğu anlayışını öne çıkarmaktadır. Böylece, yoksulluk, toplumsal yapılanmanın bir sonucu olarak değil, bireysel yeteneksizlik ve beceriksizliğin sonucu olarak bir kaba hat, hattâ bir suç olarak görülmekte, bununla birlikte varlıklı, servet sahibi olmada meşrulaştırılarak eleştiriden azâde kılınmaktadır. Toplumsal güvencelerden yoksunlaşan bir toplumda, kişisel gelişime odaklanmanın, servet arayışı kadar kendini güvende hissedebilme arayışıyla ilgili olduğunu yinelemek gerekir. Bu yeni insan anlayışı insan odaklı değil, insanları suçlayıcı, onları potansiyel suçlular olarak gören bir eğilimdir. Ayrıca, kişinin bireysel özellikleri, üstün niteliklerinin öne çıkarılması aracılığıyla yalnızca güçlü olanların ayakta kalabileceğine ilişkin söylencelerle de otoriter arzular, yani başkaları üzerinde iktidar sahibi olma/tahakküm kurma arzusu, itici bir güç olarak nitelendirilerek meşrulaştırılırken, güçsüz ve tutunamamış olmanın ıta utanılası bir zaaf olarak algılanmasına çalışılmaktadır. Kişisel gelişim yazarlarının sıradan insanlara/yoksullara, fırsatlara erişme olanağından yoksun bırakılan insanlara karşı aşağılayıcı bir tutumu benimsemiş oldukları görülmektedir. Kişisel beceriye dayalı başarı anlayışları da altsınıfları tembel ve güvenilmez olarak gören seçkin liberal anlayışın derin izlerini taşımaktadır. Yoksulluğun sorumluluğu böylece eşitsiz toplumsal koşullardan soyutlanarak bütünüyle yoksulların sırtına yüklenmektedir. Eşitsizliklerin kaynağının yapısal değil, bireysel olduğu yolundaki temel liberal düsturdan hareketle, kendisine sunulmuş olan fırsatları değerlendirmeyi bilmeyen, yeteneklerini geliştiremeyen veya düpedüz yeteneksizler olan

yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik bütün çabalar da böylece yadsınmaktadır. Böylece, geliri azalan ya da hiç geliri olmayanların durumlarının sorumluluğu da bütünüyle kendilerine yüklenerek bozulan gelir dağılımı kendiliğinden bir açıklamaya kavuşmaktadır. Kişisel gelişim endüstrisi tam burada, uygulanan ekonomik politikaların yarattığı yoksulluk, işsizlik gibi bütün olumsuzlukların olağanlaştırılması olarak devreye girmektedir Oysa, en acil ihtiyaçlarımızdan biri, bu bireysel sorumluluk anlayışına karşı, insanları hakları üzerinden tarif eden politik bir anlayışın öne çıkarılmasıdır. Sonuç olarak yeni kapitalizm, piyasanın beklentilerini karşılayacak donanımına sahip olan insanları yüceltmeye, bu donanımına sahip olmayan insanların ise başarısızlıklarından dolayı kendilerini suçlu hissetmelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu bireycilik anlayışına göre, bireyi özerk kılan şey esnek becerileridir. Bireyci mantığın yetenek olarak adlandırdığı becerilerin insanlar arasında eşit olmayacak biçimde dağıtıldığı ve bunların insanlar arasındaki farklılıkların doğal temeli olduğu görüşüyle birleştirilince, sadece toplumsal eşitsizlikleri değil, bunların baskıcı bir biçimde güçlenmesi de haklılaştırılmaktadır (Lodziak, 2003: 104). Bu acımasız rekabet koşullarında ancak güçlü olanın ayakta kalabileceği ve çağa uyum sağlayabileceği, bunun için çok çalışmamız ve bunun yanı sıra sürekli kendimizi yenilememiz, yeteneklerimizi geliştirmemiz gerektiği her gün duymaya alıştığımız düşünceler olup, bu ultrabireycilik bir kimsenin işlerinin nasıl gittiğinin bütünüyle onun çabalarına bağlı olduğunu vurgular. Kariyeristik ilerleme kaydedenler böylece başarılarını kendi çabalarına bağlarken, başaramayanlar ise kendilerine bile faydası olmayanlar olarak görülmeye teşvik edilirler. Yardımlaşma, dayanışma ve müşterek hareket etme karşıtı bir etiği destekleyen bireyci düşünme sonucunda başaramayanlar, öfke ve hüsrانlarını sisteme yönelteceklerine, kendi kendilerini suçlamaya yönlendirilmiş olurlar (Lodziak; 2003: 67). Sosyal Darwinizm olarak nitelenebilecek güç/oto-

rite ve başarı odaklı bu yaklaşım biçimi sıradan insanları aşağılamanın yolunu açmaktadır. İnsanlara, önünüze çıkan bunca fırsat varken yoksul ve statü açısından geride kalmış iseniz bu, sizin yeteneklerinizi kullanmayı ve içindeki dinamiği harekete geçirmeyi bilmediğinizden kaynaklanmaktadır demek ve bu perspektif içinde, insanın kişiliği, üretken emeği ve meslekî bilgisi de gözden düşürülmekte, onun yerine başarı sağlayan yol olarak girişimcilik, ikna kabiliyeti ve imaj gibi üretim ve bilgiye değil, satışa ve pazarlamaya ilişkin esnek beceriler iletişim başlığı altında öne çıkarılmaktadır. İletişime sisteme uyum açısından önemli bir misyon biçildiği için iletişim becerilerine sahip olmamak ve uyum sağlayamamak bir kusur/kabahat olarak görülmektedir.

Kişisel gelişim kitapları insanların dayanışma ve güvence arayışını yanlış bulurken; onları ticarileşmiş bireysel güvence arayışlarına yönlterek her türlü ortaklık duygusunu ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bireysel başarının ve değişen koşullara uyumun öne çıkarıldığı bu anlayış içinde, başarı bir iktidar aracına dönüşmesiyle insanları harekete geçiren itici güç de doğal olarak gücü ele geçirerek başkaları üzerinde iktidara sahip olmak arzusudur. Rekabetin toplumsal yaşamda egemen değer haline gelmesiyle birlikte de insanların paylaştığı ortak toplumsal projeleri ve tasarımları aşın(dırıl)makta ve insanlar, ortak tasarımları aşındıkça özel alanlara doğru çekilmektedir. Bunun iş ve işyeri ile ilgili konuların insanların gündemlerinde daha çok yer işgal etmeye başlamasını getirdiğini ve bununla birlikte aile, yakın çevre ve yerelliklerin önemini artırdığını söylemeliyiz. Bu bireyselleşme ve cemaatleşme süreci içinde insanlar kendisi, ailesi, yakın çevresi ve kendisini ait hissettiği dar kapsamlı cemaati dışındaki insanların yaşadıklarına/acılarına karşı kayıtsız kalmaktadır. Bizi, diğer insanların ihtiyaçlarını kavramaktan yoksun bırakan ve onlara karşı kayıtsızlığı doğuran neden, bireysel başarıya endekslenen ve aynı toplumsal statüdeki insanları muhtemel rakipleri olarak gören

bu rekabetçi düşüncenin egemenliği olup, rekabetçi ilişki biçimlerinin egemenliği insanların erdemlerini yitirmesine yol açmaktadır.

Aile ilişkilerinden okuldaki başarıya, meslekî kariyerden formda bir vücuda sahip olmaya, statü simgelerine sahip olmaktan cinsel yaşama dek her şeyi performans odaklılığa indirgeyen bu kavrayış biçiminin insanın özgürlüklerini koruyan bir mahremiyet duygusuyla bir ilişkisi olmadığını da söylemek gerekir. İletişimin özgürleşmesi insanların düşünceleri ve bedenleri üzerinde denetim/tahakküm kurulmasına engel olma kapasitesiyle ilgili olduğundan, kişisel ilişkileri güçlendirerek yakın denetim sağlama anlamına da gelen iletişim baskısı da insanın uygar kayıtsızlık ve yalnızlık hakkının, başka bir deyişle insanların mahremiyetinin ihlâl edilmesi anlamı taşımaktadır. İletişim sadece temas (dokunma) işi değil, aynı zamanda mesafe işidir. İnsanlar arasında sağlıklı bir diyalog için karşılıklı saygıya ve farklılıkları korumaya dayalı, manipülasyon ve asimilasyonu reddeden bir mesafenin varlığı şarttır. Yeni iletişim anlayışının iletişime önem verme adı altında insanlara iletişim kurma yönündeki yoğun baskıları bu mesafeyi ortadan kaldırma çabasıyla örtüşmekte ve insanların hayatına müdahale etme anlamı taşımaktadır. İnsanların hayatına bu şekilde müdahale edilmesiye, onları bağımsızlığını tanımamak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda eşitsiz taraflar arasında yüz yüze ilişki biçiminde gerçekleşen bir iletişim biçiminin iletişimi güçlendiren bir olgu olmayacağı da söylenmelidir. İletişime katılan tarafların eşit koşullara sahip olmaması iletişimi kesin-tiye uğratabilir ve her derde deva olarak görülen yüz yüze iletişim biçimleri insani bir iletişimi ortadan kaldıran bir biçimde bir aşağılama pratiğine dönüşme riskine sahiptir.

İronik İnsanın Ortaya Çıkışı

Hem yüklenilen ağır riskler hem de bunları giderme yolu olarak sunulan ‘girişimci’ ve rekabetçi ilişki biçimlerinin insanların erdemlerini yitirmesine yol açtığını belirttik. Sosyal güvensizlik yalnızca yoksulluğu beslemekle kalmamakta, bununla birlikte ‘karakter aşınması’ yaratan bu süreç karakteriyle birlikte insanı da aşındırmaktadır. Aşınan insan, bu aşınmanın doğal bir sonucu olarak, yaşama ve olaylara hâkim olamamakta, kendi yaşamlarına hâkim olmaktan daha çok, bilinçsiz çırpınmalarla yaşamın içinde sürüklenmektedir (Lipmann, 1914: 296). Hiçbir şeyin sabit olmadığı koşullarda insanlar kırılgan olmakta ve artık kendini ciddiye almamakta, hattâ kendine ait gerçeklikler olduğundan bile kuşku duyar hale gelmekte ve bu otoritesiz iktidar oyunu yeni bir karakter tipi yaratmaktadır. Artık amaçlı insan gitmiş, yerine “ironik insan” gelmiştir (Rorty, 1989: 73-74). Zamanın ruhuna uygun popüler bir kolaja işaret eden bu ironik insan sürekli oluş halinde, tamamlanamamış bir projedir. Bireysel kurtuluşunu gerçekleştirebilmesi için bir yandan kendisiyle sürekli savaşıması, öte yandan varolan topluma uyum sağlaması ve “uyuşması” için ekonomik ve politik iktidar karşısında edilgin ve bağımlı olması, herhangi bir toplumsal tasavvura ve politik görüşe sahip olmaması gereken, diğer yandan ise var olan bu toplumda statüsünü yükseltmek ve azami gelir elde edebilmek için başkalarıyla rekabet içinde olması, bu rekabette kazanan olmak için kararlı davranması, hırslarını bilemesi beklenen bu “ironik insan” modeli ilkeli ve istikrarlı bir benlik modeli değildir. Piyasacı öğretilere karşı direnme potansiyeline sahip olmayan, kalıcı bir yaşam amacı olmayan ve güce/güç ilişkilerine göre vaziyet alarak her kalıba girebilen bu esnek insan tipi, piyasa işi yanar-döner kişiliğe sahip bir insan modelini ortaya çıkarmaktadır. Geçmişin yaşamını kendi deneyimlerden doğrudan üreten pastoral bilgi insan tipiyle de bir ilgisi olmayan bu insanlar, şairin ifadesiyle,

“kaypak ilgilerin, ucuz cesaretlerin insanları”na işaret etmektedir. Bu insan modelinin erdemli ve zarif bir insanı, güvenilir bir yol arkadaşına işaret etmemesine karşın kişisel gelişim yazarları giderek tuhaflaşan bu ironik insan modelini baharın müjdecisi gibi sunmaktadır. Kaypak ilgileri ve ucuz cesaretleri körükleyen kişisel gelişim modelinin insan modeli yaralarını, yaralanmış/örselenmiş benliğini gizlemeye dayalı narsisist benliğini öne çıkarmaktadır. Bu benlik modelinin başkalarına hasetle bakan, aşağılanmışlığını aşağılayarak gidermeye çalışan kibri ve küstahlığı ötekinin ihtiyaçlarını kavrayabilen, dertlerini dert edebilen ve acılarıyla acılanabilen empatik bir zarafete izin vermeyeceği gibi, bu yapmacıklığa, derin rol becerisine dayalı öğretilerden erdem ve zarafetin çıkması zaten mümkün değildir. Kaba, kibirli ve küstah tavırlarıyla öne çıkan bu insan modelinin sonuç odaklı tavrı da insani ilişkilerimizi derinleştirilmesi için gerekli olan ucu açık (sonuç odaklı olmayan) muhabbetlere girilmesine engel olmaktadır. İstikrarlı bir benlik arayışından sürekli değişim halinde bir benlik tasavvuruna geçişle birlikte öne çıkan bu duruma göre vaziyet alabilen, hattâ durumdan vazife çıkaran esnek insan modeli çerçevesinde insani ilişkileri derin bir bağa dönüştürmektense zaten söz edilmemektedir. *Carpe diem* (ânı yaşa) “felsefesi”ne odaklanan bu yaşam biçiminde hayat reklâm fragmanları gibi bölünmüş bir biçimde yaşanmaya çalışılırken bu, her kalıba girebilen yanar-döner bir kişiliğe yol açmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının önerdiği benliğin koşulsuz bir biçimde kutsanmasına dayalı bu benlik modeline Kovel (2000) “iri kıyım benlik” adını vermektedir. İnsanlar değersizlik, yetersizlik ve zayıflık duygularından benliklerini daha çok şişirerek kurtulmaya çalışmaktadır. Benliğin zayıflık ve değersizliğinin şişirilmiş dışavurumu olarak ortaya çıkan, yaşama hâkim olamayan bu “iri kıyım” ama içi boş kof narsisist benlik, Taburoğlu’nun (2011) belirttiği gibi, sadece kendisiyle dost olabilen, başkalarını çekemeyen ve idare edemeyen, başkalarının acılarına kayıtsız,

hattâ sevinçlerine çekememezlik ve hasetle bakan bir benlik modelidir. Başkalarıyla simgesel ya da maddesel ihtiyaç ağları içinde fazla bulunmak istemeyen bu örselenmiş/yaralanmış benlik modeli, kendi özseverliğini besleyecek, kendisini koşulsuzca onaylayan benzerlerinin arayışına girmekte ve benliğine yabancılaşmasına neden olabilecek sorgulayıcı ilişkilerden uzak durmayı yeğlemektedir.

Sürekli beğenilme ve övgü arzusu, başkalarını dinlememe, eleştiriye tahammülsüzlük ve empatiden yoksunluk bu benlik modelinin öne çıkan özellikleridir. Sadece kendi içinden gelen buyrukları dinlemeye yönlendirilen ve ucu açık arzularının tutsağı olan bu ironik insan kişisel hedeflerine ulaşmak için başkalarını olduğu gibi kendisini de nesneleştirebilir. Hedeflerine ulaşmak için, başkalarına kendi sembolik düzenini dayatan ve böylece insanlar üzerinde sözel baskı ve tahakküm kurarak toplum içinde yükselmeyi göze alan bir insan modelidir bu. Bu bağlamda kişisel gelişim kitapları böylesi bir güç arayışı içinde olan ve başkaları üzerinde tahakküm kurmak isteyen okurlara seslenmektedir. Para kazanmak ve harcamak konusunda vicdan azabı çekmemeleri öğütlenen ve bu öğüde uyarak başka insanlara karşı sorumluluğunu içeren etik kaygılarını bir kenara bırakan bu insan modelinin temiz hayalleri olduğu da söylenemez. Bu okurların temel özelliği sınıf atlamak olup, yukarıya çıkmak için işaret edilen yol da yukarıdakilerin açığa vurulan (artık milyonların bildiği) sırlarına inanmak ve onlara uymaktır. Böylece sistemin işbirlikçisi olduklarını fark etmemenin ötesinde bu işbirliğine teşne olan bu okur türünün derdi hak edilmiş bir kazanç ya da konum değildir. Kişisel gelişim yazarları gibi okurları da hakkaniyet ve adalet duygularından çok uzakta olup, kendilerine utanmamayı öğreten kişisel gelişim kitapları yazarlarının katkılarıyla hak edilmiş hüznüleri ve sevinçleri olup olmamasını dert etmemektedirler. Bu insan modeli ayrıcalıklı azınlığa dâhil olabilme umuduyla *rule of the game*: oyunun kuralı şiarıyla, yani başarı için oyunu kuralına

göre oynamak gerektiği düşüncesiyle hareket etmektedir. Statüsünü yükseltmenin yegâne yolu olarak gördüğü için hedeflerini gerçekleştirmek için çok fazla risk almaya teşnedir. Kariyerini ilerletmek ve kendini mutlu kılacağına inandığı maddi imkânlarla kavuşmak için utanmayı unutarak yola devam etmeyi tercih eden bu benmerkezci insan modeli hayatını başkalarının kendi niyetlerini anlamaması için yanılsama yaratmaya çalışan bir iletişim anlayışı üzerine kurmaktadır. Kişisel gelişim kitaplarının öğrettiği gibi herkes onu işbirliğine açık, dost canlısı, sorumluluk almaktan kaçınmayan, yardımsever biri olarak duyumsamalıdır. Duruma göre vaziyet alan bu aldatıcı *esnek insan* modeli, durumsallık yaklaşımı diye tarif edilen bu tavır eşliğinde etkili sonuçlar alabilmek için gerektiğinde gerçeği tahrif edebilen ve toplumsal kuralları bireysel çıkar lehine çiğnemek özgürlüğüne sahip olmayı isteyen, ötesinde “ne istediğini bilen” ve bunun için gerektiğinde zor kullanmak dâhil olmak üzere her şeyi yapmayı göze alan kişileri işaret etmektedir. İletişimsel becerileri gelişkin sayılan bu esnek, ironik insan modeli bireysel çıkarlarını korumak ve yükseltmek için dinler görünüp dinlemeyen, ilgilenir görünüp ilgilenmeyen ve kimse maskenin ardındaki gerçek insanı fark etmesin diye elinden geleni yapan bir insandır. Bu narsisist benlik ötekini kendi hedeflerini gerçekleştirmek için kullanan bir benlik modelidir.

Bu esnek benlik modelinin arzuları güçlü olsa da, bu arzuların bütünüyle kendi arzuları olduğu da iddia edilemez. Çünkü kişisel gelişim kitapları aynı zamanda, okurlarına “arzularını koordine eden çerçeve”yi de sunmaktadır (Žižek, 2004:135). Bu insan modelinin “ulaşmak istediği hedefler”, kişinin kendini gerçekleştirmek için içtenlikle benimsediği özgün kişisel hedefleri değildir. Dolayısıyla yoğun öznellik vurguları yanıltıcı bir içeriğe sahiptir. Çünkü öznellik ve buna dayalı insan eylemi, kişisel gelişim kitaplarının öne sürdüğü gibi, kendi amaçlarını belirleyen ve akılcı bir hesaplara faydayı azamiye çıkaran bir bilinç eşliğinde bilinçli bir niyetin kararlı bir şekilde yerine

getirilmesi demek değildir. Öznellik, kişinin hedeflerini belirleme aşamasında da toplumsal-kültürel ve ekonomik baskılardan özerk davranabilmesini ve hedeflerini özgürce belirleyebilecek maddi koşullara sahip olmasını öngerektirir. Kısaca, öznenin/bireyin önkoşulu özerkliktir. Burada maddi koşullar sözcüğüyle kastedilen, sadece ekonomik koşullar değil, düşüncelerin özgürce ifade edilmesine imkân veren, yaşam biçimlerini kısıtlamayan, insanları kendi potansiyellerini, kendilerini gerçekleştirmelerini teşvik edici, destekleyici özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik bir toplumsal-kültürel iklimin ve bunu destekleyici kurumların varlığıdır. Kişisel gelişim kitaplarının kabul ettiği düstur, bir kişinin kendi kendine yeterli olabileceği ve hiç kimseden yardım almadan ayakta durmakla yetinmeyip, hayatını da değiştirebileceğidir. Oysa kişiyi güçlendiren etkileri de, güçten düşürenleri de benlikte değil, ötekilerle kurulan ilişkiler ve birlikte gerçekleştiren etkinliklerde aramak gerekir. Mutluluğa giden yolların hiçbirinin yalnızlıktan geçmediği aşikâr olduğu gibi, Şirazlının (Şeyh Sadi) dediğince bu kendine dönük, başkalarının dertleriyle hemhal olmayan, ötekilerin acılarına kayıtsız benlik modeline insan demek de pek yakışık almamaktadır. Koordinatları kapitalist sistem tarafından verilmiş ve dublajı kişisel gelişim kitaplarınca yapılan “kişisel” hedeflerini gerçekleştirme peşinde olan bu benlikler, kendine yardım felsefesinin, kişinin kendi kendine yeterli olabileceği ve hiç kimseden yardım almadan ayakta durmakla yetinmeyip hedeflerini gerçekleştirebileceği, böylece hayatını değiştirebileceğine yönelik telkinleri doğrultusunda, hedeflerini doğrudan kendileri belirlememiş olmalarına karşın, hedeflerini belirlemiş bir insanın özgüveni ile hareket etmektedirler. Oysa bu insanlar ‘içinde yaşadığı nesnel gerçekliği’ bütün ağırlığıyla kabullenerek, koşullara uyum sağlamayı birincil amaç olarak görmekte ve bu koşullarda toplumsal beklentilerinin yanısıra gerçek kişisel beklentilerden vazgeçmektedir. Düşüncelerinden, beklentilerinden, düşlerinden soyutlanarak çerçevesini

piyasanın nesnel koşullarının belirlediği gerçekliği kabullenen ve bu yapıya uyum sağlamak için çaba sarf eden, kendi sesini yitirmiş, kendine özgü bir sese/sedaya sahip olamayan ve kişisel gelişim kitaplarının iletişim tavsiyeleri ile de olamayacak böyle bir insan tipini kişisel gelişimini sağlayan ve bunu gerektirecek becerilerini geliştiren bir kişilik yapısı olarak kabul etmenin güçlüğü ortadadır. Kendi başının çaresine bakmak zorunda kalması nedeniyle diğer insanların ilgi, şefkat ve desteğinden ve bu nedenle onların kendisine güç vermesinden yoksun kalan insanlar hayat karşısında güçsüzleşmekte, benliği örselenmekte ve yaralanmakta ve bu benliği yaralı öznenin iletişim kurma biçimleri sağlıklı olamamaktadır. “Başkalarının ihtiyaçlarını kavramaktan yoksun” ve kıblesini kendine yönelten bu bireyci insan modelinin yaygınlaşmasını iletişim açısından değerlendirdiğimizde bunun herkesi birbirine uzak ve tekinsiz birer yabancıya dönüştürerek bireylerin içtenlikli insani ilişkiler kurmasını güçleştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yalnızca kendi ihtiyaçları ve mutluluğunu düşünerek hareket etmenin iletişimi çöpe atmak anlamına geldiğine ise daha önce işaret etmiştik.

Kişisel gelişim anlayışının iletişim tavsiyelerine uyarak etkiye odaklanan iletişim biçimi de diğer insanları anlamaya ve kendimizi anlaşılır kılmaya ve uzlaşmaya yönelik bir tutum değil fethetmeye yönelik bir tutum olup, fetih eksenli bu tutum aslında güvensizliğe dayalı savunmacı bir tutumdur. Halbuki eksiklerimizi bilmek insanın kendisini iyi tanımasıyla ilgili olduğu gibi, eksikliklerimizi ortaya koyarak konuşmak çok daha insani ve diyaloga açık bir iletişim tavrıdır. Çünkü ancak birbirimizin ihtiyaçlarını anlamaya çalışıp konuşursak birbirimizin ihtiyaçlarına cevap verebilir ve eksiklerini tamamlayabiliriz. Buna karşın kendinden oldukça emin (görünen), egosu şişkin, gösterişli/heybetli benlikler, yüzeyde görünmese de benliklerinin derinlerine nüfuz etmiş olan hedeflerini kendilerinin belirlemediği gerçeğinin getirdiği kendinden hoşnutsuzluk duy-

gusundan olsa gerek, başkalarıyla sağlıklı iletişim kurmakta, uzlaşa üretmekte sıkıntı çekmektedir. Sıkıntı ve yetersizliklerin doğal sonucu olarak, benlik duygularını tatmin etmek için, Taburoğlu'nun (2011:179) deyişiyle, "kendisiyle yatıp kalkan" özneler, benim deyişimle "kendisine sarkıntılık eden" insanlara dönüşmektedirler. Sağlıklı ve istikrarlı bir benlik duygusu, Kovel'in (2000) de işaret ettiği gibi, "benliğin koşulsuz kut-sanması"nın değil, anlayışı ve ötekilerle kurulacak deneyimleri zorunlu kılan bir iletişim biçiminden neşet edebilir ancak. Rekabetçi ilişki biçimlerinin egemenliği altındaysa kendi dar çevresi dışında toplumun geri kalanından koparılmış/yalıtılmış insanların güçsüzleşmesi ve düşleri, umutları, arzuları ve ütopyelerinin azalması, aşınması, hattâ yok olması söz konusudur. Bu, insanların artık güçlü bir sese, hattâ kendi seslerine, sahip olmalarını güçleştirir. Kendi sesine sahip olmadığı gibi başkalarının sesini de duymaya, anlamaya ve etkilenmeye açık olmayan insanların iletişimden anladıkları kendi çıkarları lehine başkalarını yönlendirmek ile başkalarının öne sürdüğü düşüncelerden kendi çıkarlarına olan unsurları seçip almaktır. Kişinin kendi çıkarları lehine yaptığı bu ayıklama iletişimin etkileşimi ve anlamayı temel alan doğasını bozucu bir etkiye sahip olup, aynı zamanda iletişimin kapsamını da kişisel yarar çerçevesinde daraltarak diyaloga dayalı olması gereken insani iletişimi kısırlaştırmaktadır.

Sağ Kalma Hileleri, Hayatta Kalma Stratejileri ve Yaşama Alanlarının İşgali

Kişisel gelişim yazını bir yandan kişisel ilişkilerin geliştirilmesiyle insanların istedikleri her şeye sahip olabileceklerini, başarı ve mutluluğun hazzına erişebileceklerini vadederken, öte yandan kendini korumaya aşırı vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, yersiz-yurtsuzlaştırılan ve toplumsal mülkleri ellerinden alınarak savunmasız bırakılan insanların imkânlardan yoksun bira-

kılma karşısındaki bu aşırı savunmasızlıklarını ve geleceğe olan güvensizliklerini işaret eden 'risk toplumu'na karşı kendilerini savunma, başka bir deyişle 'hayatta kalma içgüdü' ile hareket etmelerini işaret etmektedir. Zorlu yaşama koşulları altında hayatlarını sürdürmeye çalışan insanlar, güçsüzlükleri nedeniyle, güçlü olan karşısında stratejik tavırlar benimsemek, başka bir deyişle rol yapmak zorunda kalmakta (Scott, 1995: 15), bu da iletişimsel edimde var olması gereken açıklık ve içtenliği çarpıtmaktadır. Bu çerçevede öne çıkan stratejik eylemler doyumun vaadine ve yaptırımların tehdidine güvenerek işlemekte ve yaptırım tehditleri birer razı etme stratejisi olarak insanların düzene uyum ve itaatini sağlamaktadır. İletişim becerileri, bu bağlamda, piyasanın şekillendirdiği rekabetçi/kaygan zeminde ayakta kalabilme ve hayatımızı sürdürebilmek için 'derin bir rol yapma' kabiliyetine sahip olma anlamına gelmektedir. Adorno'nun deyişiyle bir 'sağ kalma hilesi'dir bu. Güvensiz koşullar altında yaşayan insanların pazarın körüklediği kişisel yetersizlik korkularının baskısı altında yaşamlarını sürdürebilecek geliri temin edebilmek için başvurduğu bir 'sağ kalma hilesi'. Adorno (1997: 260), insanların sağ kalma (hayatlarını sürdürebilme) çabasının hazza ve doyuma ulaşmanın dolaysız biçimlerine engel olduğunu da söylemektedir. Adorno'ya göre, insanlar bütün bunları bilerek kabul etmektedirler. Olan bitenin farkındadırlar aslında, ama değiştirmeye güçleri olmadığını düşünmektedirler. Buradan hareketle, 'sağ kalma hilesi' deyişi, dış dünyanın gereklerinin insanları içtenlikten alıkoyan baskısını ve insanların buna karşı geliştirdikleri stratejilere işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Hayatta kalma, yaşamlarını sürdürme mücadelesi veren insanlardan koşulsuz bir içtenlik beklemek gerçekçi değildir. Baskı altında savrulan ve kendilerini savunmaya çalışan insanların benimsediği davranışlar takıyye, kendini gizleme sanatıyla da örtüşmektedir. Takıyye yapma, olduğundan farklı görünme ve kendini olduğundan farklı gösterme çabasına işaret eder. Kendini/

düşüncelerini ve inancını açıkça ifade etmenin risklerinden kaçınmak için sergilediği davranışlarla kendini olduğundan farklı göstererek yöneltilebilecek eleştirilerden veya baskıdan kurtulma çabalarına işaret eder. Sahip olmadıkları ilkelere sahipmiş gibi görünme telaşına, suret-i haktan görünme çabasına işaret eder. Her şeyin doğrusunu, akla ve vicdanların sesine uygun olanı yapmaya çalışıyormuş gibi görünürken başka bir amaç gütmek, asıl niyetlerini ise gizlemek anlamına gelir. Bu çerçevede, ‘iletişim becerileri’ ayakta (hayatta) kalabilmek için takıyye yapma kabiliyetine sahip olmak anlamına gelmektedir. Takıyyeyi esas alan iletişim tavsiyeleri sürekli güç sahibi olmayı öne alan çağrılarıyla ahlâklı ve samimi olmamalarına karşın, Habermas’ın işaret ettiği gibi, “aynı zamanda olmadığı bir şey olma; doğru samimi ve ahlâka uygun olduğu iddiasında bulunmaktadır” (1991: 58). Bu esnek, yanar döner insan modeli açıkça savunulamaz konumda olduğundan kişisel gelişim kitapları yazarlarının okurlarına takıyye yapmalarını, olmadığı bir şey gibi görünmeye çalışmalarını tavsiye etmeleri de kaçınılmaz olmaktadır.

Lasch da (2006: 22-23, 94 ve 110) insanların sağlıklı ve uzun bir yaşam ile ruhsal huzur ve başarıya giden yolu gösterdiğini iddia eden “sağlık ve kişisel gelişim kültü”ne karşı artan ilgisini, onların ‘hayatta kalma stratejileri’ ile bağlantılandırmakta ve bu çabayı ‘toplumsal hayatta kalma sanatı’ başlığıyla ele almaktadır. Çağa uyum sağlama çabası içinde kendilerini savunma refleksine bütünüyle teslim olanlar soğukkanlı tahlil yapma yeteneklerini yitirirken kişisel gelişim yazarları hayatta kalmanın başka yolu yok diyerek bizi kendi başımızın çaresine bakmaya ve sorunlarımızı tek başımıza çözmeye yönlendirmektedir. Razi etme stratejileridir bunlar. Burada yaptırım tehditleri korku ve endişe yaratarak, vaatler ise bir beklenti ve arzu uyarılarıyla razi etme çabasını göstermektedir. Vaatler açık iken, dünya nimetlerinden mahrum kalma ve sistemden dışlanma tehditleriyse örtük bir biçimde işletilmeye çalışıl-

maktadır. Güvensizlik ve belirsizliklere karşı kendini koruma çabasının öne çık(arıl)ması ile soğukkanlı tahlil yapma yeteneklerini yitirmiş, bütünüyle kendilerini savunma refleksine teslim olarak hareket eden kişileri ortaya çıkarırken, savunma refleksiyle hareket etme kişinin kendini özgürce geliştirmesinin yerini almakta ve kişisel gelişim için bilgi ve destek sağladıkları iddiasına sahip kitap ve programların bütün iddialarının tam aksine bu gelişmeler otoriter ilişki biçimlerinden kurtularak “otonom (özerk) bir ego yönünde ileriye doğru bir gelişmeyi değil, narsisistik bir ego yönünde direnmeden vazgeçme, geriye gitme ve gelişememe”yi işaret etmektedir (Jay, 2001: 122). Narkotik kelimesinin de kökeninde yer alan ve klinik belirtileri bakımından hakikati görmeyi engelleyen bir uyuşma/kendini uyuşturma halini tarif eden narsisizm, böylece insanların sefalet ve sömürüye katlanmasını kolaylaştırırken, öte yandan birbirini dinlemeyi, anlamayı engellemekte, ilişkileri bozmakta ve dayanışma içinde birarada olmayı imkânsız kılmakta, kısacaşı insanlar arası iletişimi tahrif etmektedir. “Sağ kalma hilesi” ve “hayatta kalma stratejileri”yle kişisel gelişim yazınının öne çıkardığı benmerkezci narsisistik birey arasında bir çelişki var gibi görünmektedir. Ama bu defansif yaklaşım, kendini savunma ve kollama hareketi aslında tam da narsisistik bireyle özdeşleşen bir tutumdur. Çünkü “narsisizm denilen hal aslında patolojik yalnızlığın, yani kimsesizliğin acısından kaçmak için başvurulmuş bir kendini kutsama hali” olup, ofansif değil defansif niteliği ağır basan bir tutumdur. Narsisistik birey “insanlık ailesine katılabilmek için temel şart olan paylaşmanın, ilişkinin, iletişimin, özetle eşdeşliğin olmadığı bir durumu telafi çabası” içindedir (Erten, 2001:34).

İnsanlar toplumsal hayatta karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelemeyince ya kişisel gelişim türü öğretilere ya da ruhani niteliği olan dinsel öğretilere sığınmaktadır. Bu öğretilere sığınma kendimizi koruma ve kollama ekseninde giderek artan risklere karşı alınan savunmacı önlemlerdir. İnsanın temel

ihtiyaç türlerinin en önemlisi hayatta kalma olup, bu gerçeğin farkında olan kişisel gelişim yazarları okurlarına ağır risklerle ve tuzaklarla dolu olduğu baştan varsayılan bir toplum ve hayatı betimlemekte ve bu hayata karşı, savunmacı-hayatta kalma stratejileriyle hareket etmeyi önermektedirler, Bunu yaparken çerçeveyi de düzenden yana bireyci koordinatlarla belirlemeye çalışmakta, bireyin özerkliğini kullanmasını, kaynaklara erişim kapasitesini ve ortaklaşa eylemlerle bağlı olan anlamlı ve tatmin edici bir varoluş edinmesini gözden irak tutmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla hayatta kalma stratejileriyle ilgili bu savunmacı kitaplar mevcut olanı muhafaza ve restore eden, alternatifsiz gösteren ve hattâ kutsallaştıran bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışın toplumsal gelişim ve değişimle bir ilgisi olmadığı gibi, kişisel gelişim ya da değişim ile de bir ilgisi yoktur. Bunun yerine başarı ve rekabet kavramlarını işyerlerinden çocuk gelişimine, okula, aileye ve karşı cinsle ilişkilere dek taşıyan kişisel gelişim anlayışı, özel/mahrem ve dolayısıyla özerk olduğu kabul edilen yaşam alanlarının giderek daha fazla kapitalist rekabet mantığının baskısı/kuşatması altına girerek, bir karmaşa, çatışma ve gerilim alanı haline getirilmesi çabasına aktif destek vermektedir. Yeni bir insan tipini ortaya çıkarmaya yönelik tüm bu yaklaşımların radikal kapitalist anlayışın yönetim modellerininin bilgi ve uygulama gövdesinden doğduğunu da yinelemek gerekir.

Sonuç olarak, yaşama alanlarına yönelik yoğun kapitalist ilgiyle kapitalist zihniyetin temellük etmediği hiçbir yaşama alanı kalmaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu gelişmeler, Habermas'ın sistem dünyasının yaşam dünyası üzerinde tahakküm kurmasıyla ilgili yaptığı 'yaşam alanlarının sömürgeleştirilmesi' değerlendirmelerini doğrular niteliktedir (1997: 51). Kapitalizmin büyüyen mantığının ulaşacağı noktayı yaşamın sömürgeleştirilmesi olarak betimleyen Habermas'a göre (1984: 19), yaşama alanlarının sömürgeleştirilmesi: "rekabet ve performans ölçümlerinin ilkokula kadar yaygınlaştırılması;

hizmetlerin, ilişkilerin ve yaşama yerlerinin paralı hale getirilmesi; kişisel yaşam alanlarının tüketici anlamda yeniden tanımlanması, özel ve resmî olmayan eylem alanlarının yeniden düzenlenmesi ve bürokratikleştirilmesi ve her şeyden önce genel olarak okul, aile eğitimi ve kültürel yeniden üretimin politik yönetimlere dâhil edilmesi” anlamını taşımaktadır. Habermas’ın yaşama alanlarının sömürgeleştirilmesi dediği içinde yaşadığımız bu sürecin gündelik hayatın tüm alanlarının araçsal akıl ve onun tamamlayıcı parçası olan stratejik eylem modelleri tarafından kesintisiz bir işgal çabası olduğunu söyleyebiliriz.

İşgale ve Sömürgeleştirme Çabalarına Karşı Direniş: İletişimi Özgürleştirmek

İletişim olgusu, stratejik eylem biçimlerinin tüm yaşama alanlarını tahakküm altına almayı işaret eden kesintisiz işgal çabası içerisinde, bu fethi sağlayıcı etkin bir araç olarak konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda görece özerk olduğu varsayılan kültürel alan(lar) piyasaya bağımlı hale gelerek özerkliğini yitirirken, kültürel ve sanatsal etkinlikler dünyayı anlama/anlamlandırma aracı olmak yerine eğlenme aracına indirgenmektedir. Yapılan, artık diğer insanlarla birlikte yaşamı zenginleştirecek etkinliklerde bulunmak değil, birlikte yaşanacak bir hayat kalmadığından, piyasanın mutlak egemen olduğu hayatın dayattığı koşullar içinde kendimizi olası risklerden mümkün olduğu ölçüde koruma/kollama refleksi ile yaptığımız derin rollerden ibarettir. Dünyadan yalıtılmışlık içinde işyeri, ev ve tüketim mekânları arasına sıkıştırıldığımız bir yüzeysellik ve hayatta kalabilmek için kendimizi sürekli denetleme baskısı altındayken, kişisel gelişim yazarları işyerlerinde ve mahrem ilişkiler alanında iletişimi/ilişkileri yoğunlaştırarak bizi tatmin edebilecek içten gelen derin duygular yaşayabileceğimiz konusunda bizi ikna etmeye çalışmaktadır. Oysa, uzlaşımın genel ilkele-

rine uymak kaydıyla herkes sonuna kadar farklı olma hakkına sahiptir diyen kişisel gelişim anlayışının bize sunduğu yaşam tarzı bizi standartlaşmayı işaret eden bir kimliğin içine kapatmaya çalışmaktadır. Farklılık, esas olarak, kimliğin kapanmasına ve toplumsal düzenin alternatifsizliğine direnen ve onu aşan bir şeydir. Her yaşam alanının kesintisiz işgal çabasıyla birlikte, farklı olma hakkını piyasaya karşı korumak neredeyse imkânsızlaşmakta, piyasaya bulaşmadan yaşama hakkımız ortadan kaldırılmaktadır. “Aşklarımız, inançlarımız işgal altında” olup, kişisel gelişim yazarları bu işgale karşı direnişi etkisiz kılmak ve bizi işgalin işbirlikçisi yapmak için kritik bir rol oynamaktadır. Yaptırımlarıyla beraber hayatın her alanında daha yoğun bir biçimde duyumsanmaya başlayan bu işgal sonucunda iyi yaşamaya ilişkin düşünce ve eylemler gözden düşürülerek, insan ve insan ilişkileri metalaşmaktadır. Metalaşmış kavramların olumlanarak tekrar edilmesi algıyı da, benliği de metalaştırmakta ve insani iletişimi boğmaktadır. Benliğin metalaştırılması sürecinde Illouz’un işaret ettiği gibi (2011: 157), psikolojik öğüt endüstrisi ve kişisel gelişim edebiyatı önemli roller almakta ve kültür de, duygusal alanlar da metalaştırma sürecine dâhil edilerek, duygularımız değer biçilecek, incelenilecek, tartışılabilir, pazarlığı yapılabilir, nicel olarak ölçülebilir öğeler haline getirilmektedir. Bu simgesel şiddet boyun eğme ilişkilerini sevgi ilişkilerine, üzerimizdeki iktidarıysa duygusal hoşnutluk yaratacak bir cazibeye dönüştürmektedir. Kişisel gelişim yazarlarının gönüllere seslenmeyi esas alan söylemlerinin, “ekonominin yadsınması üzerine kurulu bir ekonomik boyutlu girişim” olduğunu ve yöneticilerine itaat etmekten başka çıkar yolu bulunmayan insanların bu itaatlerini gönül, aşk veya şefkat gibi “toplumsal olarak aşılacak inançlara” dayandırmasını temin etmeye çalıştığı söylenebilir bu, Bourdieu’nün simgesel şiddeti tarif etme biçimidir (2006: 175-176). Buradan hareketle, kişisel gelişim kitaplarının gönüllere/duygulara seslenen hedonistik yarı dinsel dilinin “bir

örtmeceleştirme aracı olarak" işlenip egemenlik altında olanların üzerinde yaratılan baskının gizlendiğini söyleyebiliriz. Öte yandan politik ritüellerin de önemini yitirmesiyle, insanı içe kapatan bir iletişim âyini ikame edilmeye çalışılmaktadır.

Oysa, insanlar arasında iletişim özel alanlara çapsedilmek yerine, ötekilerin varlığını ve haklarını kabul eden eşitlikçi bir tavırla, gerçeği içimizde aramaktan vazgeçip onlarla diyalog içinde bulunabileceğimizi kabul eden, herkesin katılımına açık bir kültürel ortamda düşüncelerin özgürce ifade edilebildiği diyalog ve müzakereye dayalı bir anlayışla gelişkin kılınabilir. Erotik yaşam dünyasının özdüşünüm ve etkileşim vurgularına karşın, pornografik olarak niteleyebileceğimiz sistem dünyasında etkililik/performans gibi kavramları öne çıkaran kişisel gelişim kitaplarının temsil ettiği anlayış sadece politika, bilim, düşünce ve toplum karşıtı değil, aynı zamanda araçsal aklın kullanımıyla yaşama karşı görüşleri güçlendirmeye de çalışmaktadır. Yaşam alanlarımızı işgal ederek sömürgeleştiren ticarileşmenin bir sınırının olmaması özgürlüklerimizi sınırlamakta ve duygularımız, ilişkilerimiz dâhil her şey ticarileştirilmeye çalışılırken, insanların ifade ve eylem hakları denetim altına alınmaya ve sıradan insanlar karar alma mekanizmalarının yanısıra tüm müzakere ve pazarlık süreçlerinden dışlanmaya çalışılmaktadır. Yaşam alanlarını sömürgeleştiren bu işgal çabasına karşı direnmek için özel değil kamusal alanda etkin olmak ve aklımızı özgürlüğün hizmetine vererek eksik olan özgürlüklerimizi kazanmaya çalışmak gereklidir. Akıllı özgürleştirsek ve özgürlüğümüzü akıl üzerine kurarsak, piyasanın toplum üzerinde değil, toplumun piyasa üzerinde etkin denetimi sağlanabilir ve bütün yaşam alanlarını tahakküm altına alan bu ticarileşme önlenabilir. Ross Poole, *Ahlâk ve Modernlik*'te (1993) piyasanın öngerektirdiği insan ve akıl anlayışının "gerekli bir yanılsamalar sistemi" olarak kavranan sözde bir ahlâktan ötesine izin vermeyeceğini vurgulamaktadır. Ahlâkın mümkün olabilmesi için toplumsal kimlikle bireysel kimlik

arasında çatışmanın değil sürekliliğin olduğu bir toplum biçimi yaratma mücadelesinin zorunluluğunu, bunun için de farklı bir akıl, benlik ve kollektivite tasavvuru geliştirmek gerektiğini söylemekte ve işe kadınsı özel hayat alanına kapatılmış bulunan sevgi, dostluk, özen gibi özellikleri araçsal aklın egemen olduğu erkek kamusal hayata taşıma mücadelesi vermekle başlayabileceğimizi belirtmektedir. Eşitlik, özgürlük ve içtenliğe dayalı daha insani iletişim kurma biçimlerinin öne çıkmasının giderek daha da zorlaşmakta olduğu böylesi bir ortamda, *techne*ye karşı *theoriayı*, *thanatosa* karşı *erosu*, araçsal akla karşı iletişimsel akli ve stratejik eyleme karşı iletişimsel eylemi savunmak acil bir ihtiyaçtır. Bu duruş tahakkümü esas alan pornografik iletişim biçimlerine karşı eşitlik ve özgürleşimi esas alan erotik iletişim biçimlerini, bir başka deyişle yaşam karşıtı iletişim biçimlerine karşı yaşamı savunmakla eşdeğerdir.

Var olana uyum baskısı altında modern özneyi yok eden bu yeni tahakküm biçimlerini müjdeleyici bir dille savunarak “tabutumuzun üstünde zar atan” kişisel gelişim yazarlarının söylemleri bireyin güçlendirilmesi adı altında bireysel özerkliğin ortadan kaldırılmasına hizmet etmektedir. Horkheimer ve Adorno’nun *Aydınlanmanın Diyalektiği*’nde dikkat çektiği gibi, araçsal akla dayalı olan ve öznenin yok oluşu anlamına gelen “geçerli dilsel ve kavramsal uzlaşımlara bağlılık, düşünceyi metaya, dili de metanın tanıtımına çevirerek” öznelar arasında kurulacak bir iletişimi imkânsızlaştırmaktadır (akt. Kejanlıoğlu, 2005: 279). Kişisel gelişim kitapları burada şeyleşme kavramını bize tersinden okutmaktadır. Şeyleşme, insanlar arası ilişkilerin şeyler (metalar) arası ilişkiler olarak gösterilmesi iken, bugün iletişim ve insani ilişkiler görünümü altında meta mübadelesi ilişkisinin insanlar arası ilişki gibi gösterilmeye/algılatılmaya çalışılarak bir algı yanılsaması yaratılmaya çalışılmaktadır. Kişisel gelişim yazarları içinde insanın metalaştığı bu meta mübadelesi ilişkilerini insanlar arası ilişkiler gibi gösterme gayretiyle eşitlikçi ve özgürlükçü söylem ve düşlerimizi

aşındırmaya çalışırken, *submissive* (boyun eğmeci) fantazyaları bize kurtuluş düşü olarak sunarak üzerimizdeki tahakkümü daha saygın kılmaya, bu tahakküme çok daha saygın ve çok daha kabul edilebilir gerekçeler sağlamaya, öte yandan insanların umutlarını diri tutmaya çalışan bir umut ticaretiyle hayatı daha fazla katlanılır kılmaya çalışmaktadırlar. İletişimi estetize ederek mevcut yapıya eklemleme, yararlı kılma ve zararsızlaştırma çabaları buna eklenebilir. Kişisel gelişimin olumlamacı tavrı insani iletişimi bütün eleştirel ve ütöpik içeriğinden yoksun bırakma, eleştirel kapasitemizi yok etme ve etik, toplumsal ve politik amaçların tartışmadan dışlanması çabasıdır. Oysa, etik ve eleştirel tepkinin görevi yeni tahakküm tarzları ortaya koyma ve tahakkümün saygınlaşmasına hizmet etme değil, tahakkümü daha anlaşılır kılmak ve bu tahakküme karşı direnişe yardımcı olmaktır. İletişim, ancak bütün yaşama alanlarında insanların birbirlerinin söz ve eylem haklarına saygılarını esas alan ve insanı insanın kurdü değil dostu, yoldaşı gören, birlikte eylemeye dayalı eşitlikçi ve özgürleşimci bir anlayış çerçevesinde daha insani ve gelişkin kılınabilir. İnsanların doğasını birbiriyle sürekli rekabet halinde gören savaşı bir anlayışın yerine, insan doğasının birbirini anlamaya, işbirliğine ve birbirlerinin karşılıklı ihtiyaçlarının farkında olmaya dayandığına ilişkin bir anlayışa sahip olmak, insanlar arasında karşılıklı anlamaya dayalı ve etkileşime açık bir iletişim kurabilmenin asgari önkoşuludur. Bu yapısal kapatılmaya karşı gerçekçi olmak yeterli olmayıp, sahici olmak gerekmektedir. Ötekinin özerkliğine saygı göstermeyi esas alan sahicilik bir yaşam biçimidir ve bir yaşam biçimi olarak yaşamımızı kapitalist performans baskısından kurtarıp bir şenlik haline getirmek için elzemdir. Hayatta kalma stratejileriyle ütopyalar silikleştirilmekteyken bugün ve geleceğe dair bir vaad/düş yoksunluğu içerisinde bir umut projemizin kalmaması için yoğun bir çaba gösterilmektedir. Buna karşın düne veya yarına odaklanmak yerine bugünü yeniden düşünmek ve bugüne odaklanmak gerekir. Yaşadığımız günü

her şeyin mükemmel olacağı bir gelecek uğruna ya da nostaljik öykünmelerle harcamak yerine yaşama alanlarımız üzerindeki işgale karşı direnerek kendimize soluk alacak alanlar açmak ve bu alanları genişletmeye çalışmak gerekir. Daha iyi bir yaşama kavuşmak için baskıdan arındırılmış, sınırsız düşünce ve tartışmaya açık, yaratıcı eyleme yönelik düşüncelere aracılık edecek olan diyalogla oluşturulacak ortak akla sahip olma düşüncesi burada çok özel bir önem taşımaktadır. Modernitenin insanların iştirak ve ifadelerini baskı altında tutan kurumlarına, baskı ve kontrol kültürüne karşı işbirliğini ve bir ifade ve iştirak kültürü yaratma arzusunda olduklarını ifade eden kişisel gelişim yazınının, bu görkemli iddiasına karşın, insanların ifadelerini ve iştiraklerini verimlilik ölçütlerine tâbi tutan iletişim anlayışı iştirak edebileceğimiz bütün müştereklerimizi aşındırmaya çalışarak sermayeden bağımsız, özerk bir varoluşa imkân sağlayan yaşama alanı bırakmamaya çalışmaktadır. Kişisel gelişim yazınının temel yönelimlerinden biri olduğunu bildiğimiz kişisel olanı öne çıkarma adına müşterek olan her şeye karşı bu düşmanca/saldırgan tavır kapitalist birikim sağlama mantığı çerçevesinde bireysel kazancı azamileştirme vaatleriyle her türlü ortaklık duygusunu ortadan kaldırmaya çalışmakta ve bu yönelim insanlar arasında dayanışma ve paylaşım karşı direnci temsil etmektedir.

Yeni liberal politikaların kaybettirmeye çalıştığı müşterek mülklerimizden yeniden elde edilmesi çabasına ek olarak, her anlamda müştereklerimizi yeniden elde etmeye çalışmak insanı bir iletişime dayalı bir ifade ve iştirak kültürü yaratabilmek için vazgeçilmez bir başlangıç noktasıdır. Kavramsal olarak da ortak mülklere sahip olmayı, iyi olanın bireysel olan değil ortak olan, üzerinde müzakere edilerek uzlaşılan olduğunu öne çıkarmak ve böylece kavramları bu bireyci öznellik felsefesinin dışında bırakmak için çaba göstermek gerekir. Yaşadığımız (ortak) hayatı daha anlamlı ve yaşanır kılacak olan böylesi bir çaba, aynı zamanda, iletişimi bir hayatta kalma becerisi/

hilesi ve bireysel çıkar sağlama aracı olarak dar alanlara sıkıştırılmaya yönelik eğilimlere karşı bir duruş oluşturmanın ilkesel açılımını göstermekle ilgili bir çabadır. İletişim, gerçek (sahici) iletişim, Oskay'ın işaret ettiği gibi, hayatın özgürlük içinde yaşandığı insani ortamlarda var olabilir. Hayatın ölgünleştirilmiş bir görünümünün yaşandığı yerlerdeyse iki tarafın arasında gerçekleşecek iletişim gerçek bir iletişim değil, hayata karşıt bir biçimde oluşmuş, verili sistemin kendini yeniden üretmesi için araçsallaştırılmış sözde iletişimdir (Oskay, 2001: 114). Bize soluk alma şansı tanımayan ve bizi belli bir tarzda düşünmeye, tutum almaya ve davranmaya yöneltmeye çalışan; iletişimi iletme ve belirlenmiş hedefleri gerçekleştirmek için i(ş)letişime, sözde-iletişime indirgeyen iletişimsel etkinlikleri standardize etme yönündeki ideolojik tahakküm kurma çabalarına karşı iletişimsel etkinliklerin güç ve kazanç elde etme aracı olarak sınırlandırılmaması ve geliştirip canlandırılabilmesi ancak iletişimin ortak anlamlar üreten kurucu/inşa edici etkinliğinin öne çıkarılması yönünde çaba sarf etmekle mümkün kılınabilir. Bu ise kamusal alanların ideolojik eleştiriye, farklı kültürel ve ideolojik anlayışlara açılması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu çaba iletişimin ticari kazanç ve güç/statü elde etmek çerçevesinde çarpıtılmasına ve tahrif edilmesine karşı iletişimi korumak ve özgürleştirmek çabasıdır. İdeoloji eğer "anlam üzerine bir mücadele alanı"ysa, iletişimin anlamı için verilecek mücadelenin, ideolojik mücadelenin önemli bileşenlerinden biri olduğu açıktır. Bu çerçevede bilginin ve iletişimin hangi perspektiften örgütleneceği sorusu yaşamsal önemdedir. Bilimin ve teknolojinin kapitalizm tarafından araçsallaştırarak doğal-olmayan yoldaki ilerleyişinin doğal yönüne çevrilmesi ve tekrar güçlendirilmesi, tahakkümden yana değil, yaşamadan ve yaşatmaktan yana bir ilerleme düşüncesinin egemen kılınması; yalnızca toplumsal sistemin etkinliğini artırmayı değil, insanın özgürleşmesini ve insanın içindeki insani potansiyellerin realize edilmesini öncelikli amaç edinmiş bir gelişme ve

ilerleme anlayışının canlandırılması ve yaşamda etkinlik kazanmasının sağlanması, böyle bir çabanın ayrılmaz bileşenleridir (Oskay, 1995: 281). İnsanları sistem dünyasının: ekonomik ve politik düzenin şekleştirci etkilerinden koruyan özgürlük kurumlarının inşası böylesi bir gelişmenin sağlanabilmesinin önkoşullarından biridir (Habermas; 2001: 779). Günümüzde bütün yaşama alanlarına egemen olan bu metalaşmış/şeyleşmiş kategorilerin karşısına gerçekten yeni ve bambaşka kategoriler geliştirerek çıkmamız ve yakın zamanda inşa edilene karşı, diyaloga dayalı yeni bir anlatısal evren inşa etmemiz ve sözü/iletişimi pragmatizmin pençesinden kurtarmaya çalışmamız gerekir. Yapılması gereken maddi yaşamın hayatımızı yoksullaştıran kapitalizmin mantığından koparılması için çalışmaktır. Risk toplumu şiarını benimseyen postmodern söylemlerin dışarıdan gelecek tehlikeleri artırarak ve abartarak, yaptırımların da tehdidiyle insanları kapitalist sisteme itaate/uyuma zorladığı açıkça görülmektedir. Bu kitapta içeriklerini ortaya koyduğumuz uyum, aidiyet ve bağlılık esaslı kurum (örgüt) kültürü, motivasyon, performans, liderlik, karizma, vizyon, misyon, içsel güç, başarı odaklılık, mutlu olma teknikleri, pozitif düşünce, bilgi (enformasyon) toplumu, hedef-strateji, ikna-etki sanatı (teknikleri), risk/belirsizlik kültürü, girişimcilik ideolojisi, yönetim (managerialism) ideolojisi, stress yönetimi (rahatlama teknikleri), beden dili, imaj ve değişim-dönüşüm gibi öne çıkarılan kavramlar ve değerlerle çevresini ve hattâ insanın bizzat kendisini araçsallaştıran; onu hakiki değil sözde-özne haline getiren şeyler arası iletişim ve bilgi anlayışına karşı, iletişim ve bilgi anlayışı, karşılıklı anlama, bilgi paylaşımı, mutabakat, müzakere, herkese açıklık yargılama yeteneği, ortaklık (iştirak-müştereklik), arkadaşlık, tartışma, diyalog, eleştiriye açıklık ve kendi üzerinde düşünüm gibi temel esaslara dayalı olmalıdır. İnsanların fayda (çıkar) peşinde koştukları ve iktidara sahip olma ve başkaları üzerinde iktidar uygulamak için birbirleriyle mücadele ettikleri bir toplumsal

ve siyasal kavrayış yerine insanların anlaşmak üzere biraraya gelmesini işaret eden ve mevcut sistemi iyi ve alternatifsiz göstererek meşrulaştırmak yerine, ortak iyiyi toplumun üyelerinin özgür katılımlarıyla ortaya çıkarabilmenin koşullarını arayan bir iletişim, insan ve toplum kavrayışı kapitalist tahakküm ilişkileri tarafından şeyleştirilmiş bireyler/şeyler arası bir iletişime değil, öznelerarası bir iletişime işaret eder.

Kapitalizmin özgürlük ve eşitlik ideallerinin egemen olduğu bir toplumsal yapıda varlığını sürdürmesi güç olduğundan özgürlükçü ve eşitlikçi ütopyaların güçlenmesi kapitalizmi aşındırdığından, bu ütopyalar, bir özgürlük ve eşitlik savunusu eşliğinde, özgürlük ve eşitlik yanılması yaratacak bir biçimde aşındırılmalıydı. Özgürlük kapitalizmi bozucu, aşındırıcı gelişmelere yol açtığından kapitalizm kendi bekası için, özgürlükçü ve eşitlikçi değerleri aşındırmak zorundaydı. Devrimci dalgaların kapitalizmi aşındırma çabalarına karşılık, kapitalizmin yeni liberal ve postmodern söylemler eşliğinde verdiği cevap, bir karşı atakla bu aşındırmayı tersine çevirerek kendi bekasını garantiye alabilme çabasıdır. Bunun için bir zihinsel değişim gerekiyordu. Buna lojistik destek en olmadık yerden, 1968 hareketlerinin refah devleti ve modernite eleştirilerinden geldi. 1968'in radikal modernlik eleştirilerini kullanan ve kendi çıkarları doğrultusunda yeniden biçimlendirerek parlak söylemlerle dolaşıma sokan yeni liberalizmin, buradan yola çıkarak, eşitlikçi ve özgürlükçü kültürel değerleri aşındırmayı önemli ölçüde başardığı görülmektedir. Bekasını garantiye almak için kendi çıkarlarını genel/ortak çıkarlar olarak sunabilmek için müşterek muhayyileye muktedir olmak zorunda olan kapitalizm, yükselen değerler söylencesi ve önüne "yeni" ibaresi konularak sunulan değişimlerle birlikte sürdürebilirliği ve etkinliği için ihtiyaç duyduğu yanlısımları yaratmayı başarmaktadır. Kapitalizmin temel değerleri olan bireycilik, rekabet, özel mülkiyet, eşitsizlik, iktidar hırsı ve piyasanın her şeyin ölçüsü olması gibi değerler kişisel gelişim yazını tarafından ödünsüz

bir biçimde savunularak dolaşıma sokulmakta ve kişisel kurtuluşu esas alan bu yönelimler yenilik ve değişim gibi parlak ama içi boş sloganlarla dolaşıma sokularak insanlığımıza saldırmaktadır. Kapitalist toplumsal düzenin sürdürülmesi içişin toplum üzerinde güç ya da iktidar sahibi olması ancak böylesi bir yanılmanın sonucunda elde edilebilir.

Kişisel gelişim toplumsal dönüşümden umudunu kesenlerin ideolojisidir. Kapitalist yaşam biçimini eleştirisiz bir biçimde kabullenen ve destekleyen bu söylemlerin ortak özelliği akıl karşıtı söylemler olmalarıdır. Bu vazgeçiş ideolojisi hayatı boğmak için yapılan dayatmalara direnmemek, göreceliliğe sığınarak kaçmak sonucuna yol açmaktadır. Kapitalist yazarlar akla karşıdırlar, çünkü kapitalist toplumsal düzen akla aykırı/karşı bir düzendir. Radikal kapitalizm özgürlük karşıtı olduğu gibi sahici bir iletişime de karşıdır. Ancak, araçsal aklın irrasyonelitesinin bu artan egemenliği ne kişisel gelişim kitapları ne de iletişimle sınırlıdır. Bu düşünüş süreci sadece iletişim için değil, tüm toplumsal kurumlar için geçerlidir. İnsanın hak arayışı anlamında politika da düşünüş tarihinin temel mağdurlarından biridir. Toplumsal iletişimi asgarileştiren bu düşünüşe paralel olarak düş(ünce)lerimiz ve hak arayışlarımız dâhil olmak üzere ortaklaşa eylemlerimizin hepsi rekabete kurban edilmektedir. Kapitalist değerlerin günümüzde bütün yaşama alanlarını işgal etmesi insanlara özgür bir varoluş imkânı tanımamaktadır. Gündelik hayat üzerinde derinlikli araştırmalar, insanlar üzerindeki tahakkümü saygın kılan yaklaşımlara karşı, bu tahakkümü açığa çıkarma çabasının bir parçası olmaya odaklanmalıdır. Yaşamı savunabilme, yaşamın sadece bireysel hedef ve kişisel tatminler meselesi olmadığına, içimize kapanarak mutlu, hattâ bir birey, özne olamayacağımıza dair derin bir farkındalık gerektirir. Dolayısıyla, yoksunluğumuzun gerçek sebeplerini anlarsak onu ortadan kaldıracabilecek yöntemleri hep birlikte bulabiliriz.

KAYNAKÇA

- Adair, John (2004) *Etkili İletişim*, çev. Ömer Çolakoğlu, Bab-ı Ali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Addington, Jack 'Ensing (2001) *Yüzde Yüz Düşünme Gücü: Psikojenex Yolu*, çev. Birol Çetinkaya, Akaşa Yayınları, İstanbul.
- Adler, Harry (2002) *NLP: Yüksek Performansa Ulaşmanın Yeni Bilimi ve Sanatı*, çev. Zarife Biliz, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Adorno, Theodor W. ve Horkheimer, Max (1995) *Aydınlanmanın Diyalektiği I*, çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Adorno, Theodor W. ve Horkheimer, Max (1996) *Aydınlanmanın Diyalektiği II*, çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Adorno, Theodor W. (1998) *Minima Moralia*, Çevirenler: Orhan Koçak ve Ahmet Doğan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Akıncı, Z. Beril (1998) *Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Al, Hamza (2002) *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Sakarya.
- Alankuş-Kural, Sevda (1995) *Temsili Kamuoyu*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı.
- Altıok, Metin (1993) *Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Kriz*, Petrol-İş Yıllığı 1992, Petrol-iş Yayın No: 33.

- Apple, Michael W. (2000) *Official Knowledge and Democratic Education in Conservative Age*, Newyork, Routledge.
- Arendt, Hannah (1970) *On Violence*, Newyork, Harcourt Brace.
- Aristoteles (1995) *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Argın, Şükrü (1998) "Tüketicinin Üretimi ve Benlik Promosyonu", *Birikim*, Sayı: 110, Haziran 1998, s. 87-95.
- Atiker, Erhan (1998) *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Bakhtin, Mikhail (2001) *The Dialogical Imagination*, Michael Holquist (Der.) Austin, The University Of Texas Press.
- Bali, Rıfat N. (2002) *Tarz-ı Hayattan Life Style'a*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Baltaş, Acar (1992) *Üstün Başarı*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Baltaş, Acar ve Baltaş, Zuhul (1999) *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Baltaş, Acar (2007) *Yeni Yöneticinin El Kitabı*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt (1995) *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt (2000) *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society*, Sage Publications, Londra.
- Bell, Daniel (1973) *The Coming of Post-Industrial Society*, Heinemann, Londra.
- Bell, Daniel (1978) *The Cultural Contradictions of Capitalism*, Routledge, New York.
- Benhabib, Şeyla (1999) *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Benhabib, Şeyla (2005) *Eleştiri, Norm ve Ütopya*, çev. İsmet Tekerek, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bernstein, Richard (Der.) (1991) *Habermas and Modernity*, MIT Press, New York.
- Best, Steven ve Kellner, Douglas (1998) *Postmodern Teori-Eleştirel Soruşturmalar*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl (1996) "Öğreten Adam" ve "İnsan Kaynakları", *Birikim*, Sayı: 89, Eylül 1996, ss. 29-34.
- Bora, Tanıl (2002) "Defter Şerhi", *Cogito*, Sayı: 31, Bahar 2002, ss. 259-267.

- Boratav, Korkut (1983) "Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar" *Yapıt Dergisi*, Ekim/Kasım 1983.
- Bourdieu, Pierre (1977) *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage Publications, Londra.
- Bourdieu, Pierre (1982). *Ce Que Parler Veut Dire*, Fayard, Paris.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of Judgement Taste*, Routledge ve Kegan Paul, Londra.
- Bourdieu, Pierre (1998) *The Acts of Resistance: Against the New Mythes of Our Time*, Routledge ve Kegan Paul, Londra.
- Bourdieu, Pierre (2006) *Pratik Nedenler*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayınları, İstanbul.
- Bozdağ, Muhammed (2005) *İstemenin Esrarı*, Nesil Yayıncılık, İstanbul
- Bozdoğan, Sibel (1999) "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik*, Bozdoğan, Sibel ve Kasaba, Reşat (der.), S. 118-135, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Braverman, Harry (1974) *Labor and Monopoly Capital*, MR, Newyork.
- Burke, Peter (2001) *Bilginin Toplumsal Tarihi*, çev. Mete Tuncay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Button, Alain (2005) *Statü Endişesi*, çev. A. Sıla Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Byrne, Rhonda (2007) *The Secret*, çev. Can Üstünuçar, Owo Basım Yayın, İstanbul.
- Cantek, Levent (1998) "Teori Bahçelerinde Habermas'ın Yediveren Bereketi" *Kİ*, Sayı: 3, Sayfa: 238-248.
- Carnegie, Dale (1993) *Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı*, çev. Nazlı Uzunali, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Carnegie, Dale (2005) *Üzüntüyü Bırak, Yaşamaya Bak*, çev. Meltem Erkmen, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Carnegie, Dale (2006) *İşten ve Yaşamdan Zevk Almanın Yolları*, çev. Gülşen Şensoy, Epsilon Yayıncılık. çev. Gülşen Şensoy
- Carnegie, Dale (2006) *Özgüven Kazanma Yolları*, çev. Selman Dinler, GOA Yayınları, İstanbul.
- Castel, Robert (2004) *Sosyal Güvensizlik*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cialdini, Robert B. (2001) *İnsanları Etkileme Yolları*, çev. Ali Dönmez, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Clemmer, Jim (1996) "What We See is What We Get" *CMA Magazine*, Cilt 70, Mayıs 1996.

- Cohen, Don ve Prusak, Laurance (2001) *Kavrayamadığımız Zenginlik: Kuruluşların Sosyal Sermayesi*, çev. Ahmet Kardam, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını, İstanbul.
- Covey, Stephen R. (2006) *Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı*, Çevirenler: Osman Deniztekin-Filiz Nayır Deniztekin, Varlık Yayınları, İstanbul (29. basım).
- Covey, Stephen R. (2005) *Sekizinci Alışkanlık: Bütünlüğe Doğru*, çev. Sezer Soner, Varlık Yayınları İstanbul.
- Crane, Patricia J. (2007) *İste ve Olsun: Evren Siparişlerinizi Bekliyor*, çev. Rana Gürtuna, PNas Ajans Basın Yayım, İstanbul.
- Cüceloğlu, Doğan (2002) *İletişim Donanımları: Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Cüceloğlu, Doğan (2005) *Mış Gibi Yaşamlar*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çabuklu, Yaşar (2004) *Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset*, Kanat Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Mete ve Akkaya, Yüksel (1999) *Türkiye’de Endüstri İlişkileri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, Ahmet (1992) *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Çiğdem, Ahmet (1997) *Bir İmkân Olarak Modernite*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dağlı, Melike Turhan ve Esen, Yasemin (der.) (2003) *Ders Kitaplarında İnsan Hakları - İnsan Haklarına Duyarlı Ders Kitapları İçin Önsöz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Debord, Guy (1996) *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Delbridge, Rick; Turnbull, Peter (1992) “Human Resources Maximization: The Management of Labour under Just-in-Time Manufacturing Systems” *Reassessing Human Resources Management*, ed. Paul Blyton, Peter Turnbull, Sage Publications, Londra.
- Dellaloğlu, Besim F. (1998) *Toplumsal’ın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Doğanay, Ülkü ve Keskin, Fatih (2008) “İletişim Çalışmalarında Kişilerarası İletişimin Yeri: Türkiye’deki Kişilerarası İletişim Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kültür ve İletişim (Kİ)*, 2008, 11-1, ss. 9-32.
- Dorfman, Ariel (2005) *Nice Eylüller Başka Zamanlar*, Çeviren: Özden Arıkan, Agora Kitaplığı, İstanbul.

- Doubthfire, Dianne (1997) *İnsanlarla İyi Geçinmenin Yöntemleri: İletişim Becerilerinin Geliştirilmesi*, çev. Evren Kayra, Rota Yayınları, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (2005) *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (2004) *Küçük Şeyler*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (2006) *Küçük Şeyler 2*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (2006) 'Kişisel Gelişim Bir Ladesçilik mi?' *Radikal Kitap*, 29 Eylül 2006.
- Drucker, Peter F. (1993) *Yeni Gerçekler*, çev. Birtane Karanakçı, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Drucker, Peter F. (1994) *Kapitalist-Ötesi Toplum*, çev. Belkıs Çorakçı, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Drucker, Peter F. (1994b) *Yönetim*, çev. Fatoş Dilber, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Drucker, Peter F. (1995) *Gelecek İçin Yönetim*, çev. Fikret Üçcan, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Drucker, Peter F. (1995a) "Değişim Çağının Yönetimi", çev. Zülfü Dicleli, *Türk Henkel Dergisi Yayını*, İstanbul.
- Drucker, Peter F. (1999) *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları*, çev. Belkıs Çorakçı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Ekşi, Füsun (2012) *Kritik Bir Bakış Açısıyla Kişisel Gelişim Kitapları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Ekşi-Uğuz, Hülya (2010) *Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım: Sosyal Sermaye*, Orion Yayınları, Ankara.
- Ellul, Jacques (1998) *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Ercan, Fuat (1998) *Eğitim ve Kapitalizm*, Bilim Yayıncılık, İstanbul.
- Erten, Yavuz (2001) "Yalnızlık-Yanlışlık", *Psikanaliz Yazıları*, Sonbahar 2001, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Featherstone, Mike (1996) *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ferge, Z. ve Miller, S. M. (1987) *Dynamics of Deprivation*, Aldershot, Gower,
- Foskett, Arthur (2007) *Self Help Reading and Autoetnography*, Yayımlanmamış Master Tezi, University of Calgary, Alberta, Canada.
- Gay, Paul du (2002) *Bürokrasiye Övgü*, çev. Engin Yıldırım, Şuayip Çalış, Serkan Bayraktar, İrfan Haslak, Değişim Yayınları, Adapazarı.

- Giddens, Antony (1994) *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersun Kuşdil, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- Goffman, Erving (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*, Doubleday, New York.
- Gök, Fatma (2004) "Eğitimin Özelleştirilmesi", *Neoliberalizmin Tabirâtı*, Balkan, Neşecan ve Savran, Sungur (der.) S. 94-110, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gökalp-Aydın, Mihriban Y. (2006) *Pozitif Performans, Pozitif Düşünce*, Birey Yayınları, İstanbul.
- Guilane-Nanchez, Erica (2003) *İletişim mi? Kolay!*, çev. Gülşah Ercenk Abdelhadifi, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Gülalp, Haldun (2002) "Entelektüeller, Modernite ve Post-Modernite", *Cogito*, Sayı: 31, Bahar 2002, ss. 215-225
- Gün, Nil (2001) *NLP: Zihnimizi Kullanma Kılavuzu*, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.
- Gün, Nil (2007) *Çekim Yasası: Hayatın Büyük Sırrı*, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.
- Habermas, Jürgen (1984) *Observations on the Spiritual Situation of the Age*, Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge Massachusetts.
- Habermas, Jürgen (1990) "Modernite: Tamamlanmamış Bir Proje", *Postmodernizm* Sayfa: 31-44, Hazırlayan: Necmi Zekâ, çev. Gülen-gül Naliş, Kıyı Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen (1991) *Moral Consciouness and Communicative Action*, MIT Press, Massachusetts.
- Habermas, Jürgen, (1992) *Rasyonel Bir Topluma Doğru: Öğrenci Protes-tosu, Bilim ve Siyaset*, çev. Ahmet Çiğdem ve Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara.
- Habermas, Jürgen, (1993) *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, çev. Mustafa Tüzel.
- Habermas, Jürgen, (1995) "Hannah Arendt'in İletişimsel Erk Kavramı", *Cogito*, Sayı: 5, Yaz 1995, ss. 257-268, çev. Zeynep Çağlayan.
- Habermas, Jürgen, (1997) *Kamusal Hayatın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen, (2001) *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Hampson, Norman (1991) *Aydınlanma Çağı*, çev. Jale Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Hanks, Kurt (1999) *İnsanları Motive Etme Sanatı*, çev. Can İkizler, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Hansen, Mark Victor (2005) *Düşlerinizi Gerçekleştirebilirsiniz*, çev. Ferhan Koroğlu, HYB Yayınları, Başarı Kitaplığı, İstanbul.
- Harvey, David (1997) *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, David (2004) "Yeni Emperyalizm ve Mülksüzleşme Yoluyla Birikim", *Praksis*, Sayı: 11, yaz 2004, ss. 23-48, çev. Evren Mehmet Dinçer.
- Hastings, Julia (2003) *İsteyin, Düşleyin, Sahip Olun*, çev. Betül Çelik, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Held, David (1980) *Introduction to Critical Theory* Londra, Hutchinson.
- Hepkon, Haluk (2005) "Komple Komplo Teorileri" *Radikal Kitap*, 19 Ağustos 2005.
- Hepkon, Haluk (2007) "Yazlık Püfür Püfür Komplolar" *Radikal Kitap*, 20 Temmuz 2007.
- Hodkinson, Liz (2003) *Kişisel Gelişim Rehberi*, çev. Betül Çelik, Chiviyazıları, İstanbul.
- Hogan, Kevin (2006) *Başkalarını Sizin Gibi Düşünmeye Nasıl İkna Edersiniz?* çev. Nazlı Uzunali, Pegasus Yayıncılık, İstanbul.
- Hogan, Kevin (2007) *Gizli İkna Teknikleri*, çev. Taner Gezer, Yakamoz Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, Max (1986) *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul.
- Illouz, Eva (2011) *Soğuk Yakınlıklar: Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, çev. Özge Çağlar Aksoy, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnal, Kemal (2005) "Neoliberal Eğitim ve Yeni İlköğretim Müfredatının Eleştirisi" *Praksis*, Sayı: 14, ss. 265-287.
- Jameson, Fredrick (1984) "Postmodernism or Cultural Logic of Late Capitalism", *New Left Review*, Sayı: 146.
- Jameson, Fredrick (2004) *Biricik Modernite*, çev. Sami Oğuz, Epos Yayınları, Ankara.
- Jamieson, Harry (2004) *İletişim ve İkna*, Çevirenler: Nejdet Atabek ve Banu Dağtaş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Jay, Martin (1989) *Diyaletik İmgelem*, çev. Ünsal Oskay, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Jay, Martin (2001) *Adorno*, çev. Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul.

- Kant, Immanuel (1970) "An Answer to Question: "What is Enlightenment", *Kant's Political Writings*, ss. 50-60, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kaplan, İsmail (1999) *Türkiyede Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kejanlıoğlu, D. Beybin (2005) *Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Keyder, Çağlar (1993) *Türkiyede Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Çağlar (1998) "Geniş Halk Yığınlarının Durumu", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler*, Quataert, Donald ve Jan Zürcher, Erik (der.), ss. 225-242, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kırım, Arman (2003) *Mor İneğin Akıllısı: İşinizi Farklılaştırmanın Kitabı*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Kovel, Joel (2000) *Tarih ve Tin: Özgürleşim Felsefesi Üzerine Bir İnceleme*, çev. Hakan Pekinsel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kozanoğlu, Hayri (1993) *Yuppieler, Prenslar ve Bizim Kuşak*, İletişim Yayınları, Ankara.
- Köker, Eser (2005) *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kramer, Marc (2000) *Güçlü İletişim*, çev. Burak Tezcan, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Kumar, Krishan (1999) *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, çev. Mehmet Küçük, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- La Bier, Douglas (1986) *Modern Madness: The Emotional Fall Out Of Success*, Addison Wesley, Londra.
- Lasch, Christopher (1977) *Heaven in Heartless World*, New York, Basic Books.
- Lasch, Christopher (2006) *Narsisizm Kültürü*, çev. Suzan Öztürk ve Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Lippman, Walter (1914) *Drift and Mastery*, New York, Mitchell Kennerly.
- Lodziak, Conrad (2003) *Kapitalizm ve Kültür: İhtiyaçların Manipülasyonu*, çev. Berna Kurt, Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- Liotard, Jean-François (1994) *Postmodern Durum*, çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara.
- Mandel, Ernest (1975) *Late Capitalism*, Londra, New Left Books.

- Mandel, Ernest (1988) "Kapitalizmin Tarihinde Uzun Dalgalar", *Dünya Kapitalizminin Bunalımı*, Satlıgan, Nail ve Savran, Sungur (der.) Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Mattelart, Armand (2001) *İletişimin Dünyasallaşması*, çev. Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- McCarthy, Thomas (1987) *The Critical Theory of Jürgen Habermas*, Polity Press, Londra
- McCarthy, Thomas (1991) "Habermas ve Modernliğin Felsefi Söylemi" *Çağdaş Temel Kuramlar*, Derleyen: Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları, Ankara.
- McCormack, Mark H. (2000) *Başarılı İletişim Teknikleri*, çev. Kaan Tunçbilek, Form Yayıncılık, İstanbul.
- McGee, Micki (2005) *Self-Help Inc: Makeover Culture in American Life*, Oxford, Oxford University Press.
- McLuhan, Marshall (1967) *The Mechanical Bride: Folklor of Industrial Man*, Boston, Beacon.
- Meriç, Nevin (2000) *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi: Adab-ı Muâşeret*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Mert, Nuray (2001) *Hep Muhâlif Olmak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, Erol (1994) *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınları, Ankara.
- Nalçaoğlu, Halil (2005) "Toplumsal Muhafazakârlaşması ve Toplumsalın Krizi" *Radikal İki*, 17 Nisan 2005.
- Onaran, Oğuz (1981) *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Ong, Walter J. (1995) *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ünsal (1991) "Masallar, Söylenceler ve Çağdaş Edebiyatımız", *Varlık*, Sayı: 1001, Şubat 1991.
- Oskay, Ünsal (1992) "Batı ve Doğu Topluluklarında Folk Kültür, Popüler Kültür, Kitle Kültürü ve Özgürleşim Beklentisini Dile Getiren Karşı Kültür", *Varlık*, Sayı: 1012, Ocak 1992.
- Oskay, Ünsal (1995) *Çağdaş Fantazya*, Der Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ünsal (2001) *İletişimin ABC'si*, Der Yayınları, İstanbul.
- Osmay, Nüvit (1994) *Düşünce Atlası*, Çark Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Osmay, Nüvit (1983) *İnsan Mühendisliği*, Fahrettin Telseren Yayınları, Ankara.
- Outhwarte, William (1995) *Habermas: A Critical Introduction*, Stanford, Stanford University Press.

- Özen, Şükrü (1995) "Türkiye'deki Guru Söylemi Modasının Nedenleri" *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 1, ss. 97-121.
- Öztimur, Neşe (2007) *Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu içinde*, der.: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı ve Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Peale, Norman Vincent (1997) *Olumlu Düşünmenin Gücü*, çev. Şahin Cüceloğlu, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Pipes, Daniel (1994) *The Hidden End: Middle East Fears of Conspiracy*, St. Martin's Press, New York.
- Poole, Ross (1993) *Ahlâk ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Postman, Neil (1994) *Televizyon: Öldüren Eğlence*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Raelin, Joseph A. (1999) *Kültürlerin Çatışması: Yönetenler-Yönetilenler*, çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Rifkin, Jeremy (1995) *The End of The Work: The Decline of Global Labor Force and The Dawn of the Post-Market Era*, Putnam, New York.
- Robbins, Antony (1993) *Sınırsız Güç*, çev. Mehmet Değirmenci, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Robbins, Antony (1994) *İçinizdeki Devi Uyandırın*, çev. Mehmet Değirmenci, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Rorty, Richard (1989) *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Russell, Arlie (1983) *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, The University of California Press.
- Salerno, Steve (1987) *Deadly Blessing*, Paperback, New York.
- Salerno, Steve (2006) *SHAM: How to Self Help Movement Made America Helpless*, Paperback, New York.
- Sanders, Barry (1999) *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*, çev. Şehnaz Tahir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sanlıtop, Gazanfer (2006) *Mutluluğun Şifreleri*, Akis Kitaplar, İstanbul.
- Saydam, Ali (2005) *İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi: Algılama Yönetimi*, Rota Yayıncılık, İstanbul.
- Saygın, Oğuz (2005) *4x4'lük İletişim*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Scott, J.C. (1995) *Tahakküm ve Direniş Sanatları*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sekman, Mümin (2000) *Türk Usulü Başarı*, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Sekman, Mümin (2005) *Her Şey Seninle Başlar*, Alfa Yayınları, İstanbul.

- Seligman, Martin E. P. (2007) *Öğrenilmiş İyimserlik*, çev. Semra Kunt, HYB Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard (1992) *Otorite*, Çevirenler: Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard (1996) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çevirenler: Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard (2002) *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri*, çev. Barış Yışıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard (2005) *Saygı*, çev. Ümmühan Bardak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, Richard (2009) *Yeni Kapitalizm Kültürü*, çev. Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sezik, Nejat (2000) *Değişim Kuşağındakiler*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Sezik, Nejat (2001) *Kişisel Gelişim El Kitabı*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Smiles, Samuel (1960) *Kendine Yardım*, çev. S. Berkem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Swyngedouw, E. (1986) "The Socio-Spatial Implications of Innovations in Industrial Organization" *Working Paper*, No: 20, John Hopkins Euroean Center for Regional Planning and Research.
- Taburoğlu, Özgür. (2011) *Kent Efsaneleri: Zamanımızın Batıl İnançları ve Takıntıları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Toffler, Alvin (1992) *Yeni Güçler, Yeni Şoklar*, çev. Belkis Çorakçı, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Toffler, Alvin (1993) *Üçüncü Dalga*, çev. A. Seden, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Topal, Aylin (2002) "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ", *Praksis*, Sayı: 7, Yaz 2002, ss. 62-84.
- Türker, Yıldırım (2005) "Bilgi ve Özgürlük", *Radikal İki*, 6 Şubat 2005, Pazar.
- Türkkan, Reha Oğuz (1998) *İkna ve Uzlaşma Sanatı*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkoğlu, Nurçay (2003) *Kitle İletişimi ve Kültür*, Naos Yayınları, İstanbul.
- Urry, John (1995) "Örgütlü Kapitalizmin Sonu", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, ss. 95-104, der. Stuart Hall ve Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Uzunoglu, Zeynep Şükran (1994) *İletişim Sürecinin Analizi*, Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi A.B. D.

Weber, Max (1993) *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul.

Wernick, Andrew (1997) *Promosyon Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Wood, Ellen Meiksis (2003) *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, çev. Şahin Artan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Wu, Chin-Tao (2005) *Kültürün Özelleştirilmesi*, çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Yiğit (1998) *İletişimsel Eylem Kuramı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-TV-Sinema Ana Bilim Dalı.

Yentürk, Nurhan (1993) "Postfordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İş Bölümünün Geleceği", *Toplum ve Bilim*, İstanbul, Bahar 1993. ss. 56-61.

Yıldırım, Ergün (2002) *Kişisel Gelişimin Sosyolojisi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Žižek, Slavoj (2004) *Yamuk Bakmak*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

DİZİN

A

Abbot, Lyman 36
Adair, John 116, 117, 124, 142,
144, 153, 188, 216, 217, 248,
249, 303-305, 319, 320, 337
Addington, Jack Ensing 115,
117, 148, 150, 152, 159, 218,
264, 332, 335
Adler, Harry 116, 117, 143, 155,
156, 190, 222, 255-257, 303,
313-315
Adorno, Theodor 71, 283, 284,
329, 341, 350, 393, 400
aikido 148
akılcılık 73, 74, 147, 251, 276
Akıncı, Z. Beril 116, 117, 167,
183, 223, 335
Alger, Horatio 36, 37
Althusser, Louis 91
altıncı duyu 147
Amerikan Psikoloji Derneği 146
Antikçağ 30
Arendt, Hannah 205

Aristoteles 244, 276
aromaterapi 148
asimilasyon 197, 385
astroloji 147, 148
Aydınlanma 29, 31, 34, 68, 69,
71, 72, 79, 80, 292, 342, 344

B

bağlılık 136, 142, 163, 164, 166-
169, 172, 178, 234, 235, 275,
299, 333, 340, 341, 356, 400,
404
Bahtin, Mihail 25, 181
Baltaş, Acar ve Zuhul 116, 117,
124, 154, 155, 189, 220, 311,
312
Bauman, Zygmunt 261, 321,
370, 377
Bell, Daniel 49, 79, 81, 82, 169
benlik 44, 386-390, 392, 400
bestseller 37, 114

bilgelik 27, 37, 252, 266, 269,
274, 277, 279, 293, 331, 335,
340, 349, 362, 363
bilgi çağı 16, 266
bilgi/iletişim toplumu 16, 19
bilişim 16, 19, 100
bioenerji 148
bireycilik 18, 88, 182, 203, 286,
383, 405
bireysel haklar 70
Bourdieu, Pierre 56, 191, 192,
195-198, 200, 398
Braverman, Harry 91, 409
Button, Alain 35, 36, 409
büyü 33, 245, 332, 334, 335, 337,
338, 342, 343
Büyük Buhran 42

C

Carnegie, Andrew 264
Carnegie, Dale 39, 42, 43, 113,
114, 116, 123, 141, 143, 148,
149, 185, 186, 214, 215, 219,
239, 240, 242, 243, 258, 263,
264, 297, 298, 306, 332, 335,
336
carpe diem 387
Cohen, Don 194, 195
Covey, Stephan R. 114, 117, 123,
141, 144, 152, 187, 215, 216,
239-241, 243-245, 264, 265,
269, 270, 298, 299, 315, 319,
332, 333, 335
Cüceloğlu, Doğan 109, 114, 117,
124, 140, 153, 184, 189, 219,
220, 226, 230, 241, 250, 265,
306, 307

D

davranışçılık 279, 369
Debord, Guy 345-347
Delbridge, Rick 164
demokrasi 59, 69, 74, 92, 100,
179, 184, 190, 206, 353, 360
din 31, 54, 96, 194, 278, 332
disiplin 141, 142, 168, 178, 265,
350
Doğanay, Ülkü 176, 197
Dorfman, Ariel 36, 37
Dökmen, Üstün 109, 114, 117,
124, 140, 153, 154, 189, 220,
251, 266, 273, 274, 307, 308
Drucker, Peter F. 49, 52, 79, 82,
114, 116, 126, 139-141, 159,
186, 187, 215, 239, 240, 244,
260, 262, 263, 270, 272, 298
Dumezil, Georges 332
duyuötesi algı 147

E

efsane 332, 335, 336, 342, 366,
367
eğitim 11-13, 15, 16, 19, 27, 29,
42, 43, 46, 53-56, 58, 59, 61,
79, 95, 99, 103, 105, 106, 107,
111, 113, 122, 128, 140, 159,
192, 215, 224, 227, 243, 249,
261-266, 268, 273, 283, 291,
299, 340, 354, 363, 371, 378
Eliade, Mircea 332
enformasyon 41, 49, 50, 52, 60,
68, 83, 139, 140, 262, 404
erdem 38, 218, 276, 316, 387
eros 400
esnek insan modeli 315, 387, 389
esneklik paradigması 46, 47, 50

eşitlikçilik 120, 145, 146, 180,
181, 190, 191
ethos 276
etkileşim 21, 23, 63, 72, 80, 118,
127, 159, 179, 181, 182, 233,
240, 297, 319, 380, 399
ezoterizm 343

F

fal 147, 338
Fallaws, Samuel 36
Featherstone, Mike 31, 57, 197,
200
Ferge, Z. 381
Frankfurt Okulu 35, 70, 72
Franklin, Benjamin 36, 37
Freedly, Edward T. 36

G

gizem 147, 332, 334-337, 342,
343, 347, 348, 366
gizemcilik 343
Gore, Andrew 166
Guilane-Nanchez, Erica 117,
140, 151, 152, 216, 234, 241,
245, 265, 300, 315, 334, 335
Gün, Nil 116, 117, 125, 140, 143,
145, 155, 156, 190, 222, 223,
241, 255, 256, 266, 269, 270,
313-315, 335
güzellik 58, 330, 375

H

Habermas, Jürgen 21, 35, 71-81,
85, 86, 90, 166, 170, 171, 178,
181, 205, 225, 316, 320, 327,
350, 376, 394, 396, 397, 404
habitus 197-199

halkla ilişkiler 56, 99, 100, 103
Harvey, David 45, 46, 52, 53, 55,
90, 371
Hepkon, Haluk 343
hipnoterapi 116, 148, 246, 270
Hogan, Kevin 295
Horkheimer, Max 71, 329, 341,
364, 400

İ

ideoloji 47, 69, 84, 100, 102, 105
iktidar 17, 44, 71, 72, 74, 169,
176, 192, 196, 228, 376, 382,
384, 386, 404-406
iletişim becerileri 18, 111, 118,
119, 121, 126, 128-131, 162,
167, 192, 196, 218, 219, 222,
226, 227, 229, 232, 234, 236,
283, 308, 313, 328, 329, 339,
355, 364, 373, 394
iletişim devrimi 92, 104, 140,
238, 240
iletişimsel eylem 21, 25, 63, 73,
75-77, 85, 316
imaj 39, 52, 53, 58, 290, 308, 339,
384, 404
işlevsellik 21, 22, 26, 63, 76, 86,
107, 130, 137, 175, 178, 184,
307, 357, 359, 363

J

Jameson, Fredrick 42, 57, 91
Jung, Carl Gustav 332

K

kamusal alan 72
katılımcılık 120, 145, 146, 180
Keskin, Fatih 176, 197

Kırmızıgül, Mahsun 252
 kimlik 44, 53, 54, 56, 96, 102,
 200, 343, 360, 399
 kişilik 44, 125, 229, 268, 269,
 361, 391
 Kişisel Gelişim Derneği 109,
 110, 115
kişisel imaj 39, 308, 339
kişisel sorumluluk 39
 Koç, Vehbi 252
 komplo teorisi 110, 343
 Kovel, Joel 387, 392
 Kumar, Krishan 68
 küreselleşme 17, 87, 103, 139

L

Lasch, Christopher 38, 39, 60,
 199, 291, 321, 394
 liberalizm 41, 45, 87, 96, 202,
 278, 349
 logos 276
 Lyotard, François 49, 79-82, 159

M

magazin 35, 56, 104, 254
 Maher, William 36
 Mandel, Ernst 45, 91
 mantık 20, 30, 45, 46, 90, 92
 Marx, Karl 197, 242, 271
 Mathews, William 36
 McCormack, Mark H. 115, 124,
 142, 153, 187, 188, 217, 239,
 249, 264, 269, 302, 303, 317,
 334
 medya 57, 115
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa
 252
 militarizm 70
 Miller, S. M. 381

mit 35, 71, 332, 367
 moda 56, 288
 modernite 21, 31, 39, 50, 69, 73,
 279, 292, 349, 405
 modernleşme 33, 70, 82, 108
 motivasyon 47, 115, 118, 127,
 147, 154, 165, 166, 212, 222,
 233, 275, 341, 354, 404
 muhafazakârlık 96, 278
 mutluluk 20, 38, 59, 60, 127, 129,
 221, 222, 224, 226, 228, 270,
 284, 297, 318, 336, 377

N

new age 147, 332, 342
 NLP 115, 116, 117, 125, 127,
 128, 140, 143, 145, 155, 190,
 222, 241, 247, 248, 254-266,
 269, 312-314
 numeroloji 147

O-Ö

Ong, Walter 27, 34, 278
 Oskay, Ünsal 13, 110, 347, 403,
 404
 Osmay, Nüvit 108, 109, 114, 116,
 123, 128, 142, 144, 149, 150,
 188, 219, 249, 265, 268, 305,
 306
 Özal, Turgut 252
 öz-denetim 178
 özgürlük 25, 31, 41, 44, 47, 48,
 63, 68, 71, 78, 90, 96, 119,
 120, 134-137, 139-142, 144-
 146, 148, 161, 166, 168, 170-
 173, 175-178, 209, 228, 232,
 271, 283, 291, 325, 344, 353,
 357, 380, 400, 403-406
 özveri 178

P

- Pamuk, Orhan 252
 pathos 276
 pazarlama 19, 43, 52, 56, 58, 93,
 217, 222, 234, 236, 254, 283,
 295, 327
persona 361
 piyasa 17, 18, 45, 46, 47, 52-54,
 56, 57, 59, 60, 62, 65, 68, 84,
 87, 88, 92, 97, 98, 140, 163,
 166, 168, 169, 171, 173-175,
 203, 214, 219, 222, 225, 253,
 254, 259, 260, 267, 268, 323,
 329, 356-358, 360, 370, 378,
 386, 399
 Poole, Ross 70, 73, 75, 399
 popüler edebiyat 34, 35, 38
 popüler kültür 57
 popülizm 96, 97, 101
 postmodernizm 78
 pozitif düşünme 146, 152, 154
 Prusak, Laurance 194, 195
 psikoloji 43, 114, 123, 146, 224,
 248, 251, 271, 289, 296

R

- Raelin, Joseph A. 208, 235
 rasyonelleşme 40, 74, 86
 refah devleti 40, 42, 43, 45, 46,
 68, 88, 96, 139, 186, 260, 368,
 405
 reiki 110, 148
 rekabet 18, 53, 60, 62, 103, 112,
 126, 203, 207, 267, 351, 353,
 360, 378-380, 383, 386, 396,
 401, 405
 reklâmcılık 43, 52, 56, 93, 99

- Robbins, Anthony 115, 117, 124,
 141, 143, 151, 152, 190, 201,
 216, 240, 246-248, 264, 300,
 317, 332, 334
 roman 38
 ruhsal gelişim 110, 148

S

- sağlık 42, 58-60, 122, 199, 231,
 330, 344, 371, 375, 378, 394
 sağlıklı yaşam 60, 110, 284
 sanat 46, 80, 100, 130, 257
 sanayi-ötesi toplum 50, 79, 87
 Sanders, Barry 27, 28, 29, 278
 Saydam, Ali 115, 117, 124, 142,
 183, 189, 221, 222, 241, 253,
 254, 267, 268, 309-311, 314,
 319
 Saygın, Oğuz 115, 117, 123, 128,
 129, 144, 159, 215, 268, 309
 Sekman, Mümin 109, 110, 115,
 117, 126, 140, 142, 145, 154,
 158, 188, 191, 215, 220, 221,
 228, 242, 251-253, 266, 268,
 269, 308, 309, 314
self-help 112, 370, 372, 373
self-marketing 236
 Seligman, Martin 146
 sembolizm 332
 Sennett, Richard 48, 135, 169-
 171, 173, 174, 234, 236, 282,
 320, 321, 323, 324, 327, 371,
 381
 sermaye 17, 34, 53, 82, 97, 103,
 142, 191-195, 199, 205, 209,
 210, 228, 358
 siyaset 43, 219
 Smiles, Samuel 36, 37
 Sosyal Darwinizm 383

sosyal güvenlik 17, 41, 42, 83,
101, 166, 202, 361, 382
sosyoloji 43
source 361
sözlü kültür 26, 27, 28, 35, 94,
238, 269, 272, 274, 275, 277,
292, 340, 341, 362
Speer, William 36
statü 39, 52, 55, 65, 99-101, 104,
123, 156, 158, 169, 182, 188,
190, 192-194, 208, 210, 327,
354, 355, 363, 384, 385, 403
Strauss, Claude-Lévi 332
Süleymanoğlu, Naim 252

T

tabu 360
Taburoğlu, Özgür 328, 351, 387,
392
taklit 27, 187, 199, 247, 249, 253,
331, 358
techne 25, 280
teknoloji 100, 104
terapi 147, 216, 244, 248
Terim 252
thanatos 400
theoria 25, 30, 272, 280, 400
Toffler, Alvin 49, 79, 81, 82
toplumsal eşitsizlik 185, 190, 195
Turnbull, Peter 164, 410
tüketici 42, 43, 93, 369, 397
Türkkan, Reha Oğuz 109, 114,
116, 129, 188, 249, 250, 265,
268, 306

V

verimlilik 21, 22, 41, 63, 76, 83,
98, 106, 164, 206, 209, 212,
215, 219, 237, 262, 270, 286,
360, 378, 402

W

Weber, Max 73
Wernick, Andrew 53, 329

Y

yıldız falları 147
yoga 110, 148, 270, 351, 356
yönetişim 16, 19
yüksek kültür 57, 100

Z

zihinsel gelişim 110

